

**ATATÜRK DÖNEMİ TÜRKÇÜ
VE MİLLİYETÇİ UYGULAMALAR**

Yusuf Cihat ZORBACI
Doktora Tezi
Danışman: Prof. Dr. Sadık SARISAMAN
Haziran, 2024
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRKÇÜ VE MİLLİYETÇİ
UYGULAMALAR

Hazırlayan
Yusuf Cihat ZORBACI

Danışman
Prof. Dr. Sadık SARISAMAN

AFYONKARAHİSAR 2024

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Doktora tezi olarak sunduğum “**Atatürk Dönemi Türkçü ve Milliyetçi Uygulamalar**” adlı çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde bilimsel etik kurallara ve atıf gösterme ilkelerine riayet ettiğimi belirterek aksi bir durumun tespiti hâlinde sorumluluğun tamamen bana ait olduğunu kabul, beyan ve taahhüt ederim.

28/06/2024

İmza

Yusuf Cihat ZORBACI

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Yusuf Cihat ZORBACI
	Numarası	200694101
	Anabilim Dalı	Tarih
	Programı	Tarih
	Program Düzeyi	☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Atatürk Dönemi Türkçü ve Milliyetçi Uygulamalar
Tez Savunma Sınav Tarihi		28.06.2024
Tez Savunma Sınav Saati		11.00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRKÇÜ VE MİLLİYETÇİ UYGULAMALAR

Yusuf Cihat ZORBACI

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Haziran, 2024

Danışman: Prof. Dr. Sadık SARISAMAN

Türkçülük fikri Osmanlı Devleti'nin son döneminde ortaya çıkmış, İttihat ve Terakki yönetiminde ilk Türkçü uygulamalar hayata geçmiştir. Milli Mücadelenin ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinde, Atatürk'ün önderliğinde bir ulus devlet modeli geliştirilmiştir. Devletin kurulmasının ardından uygulanan milliyetçi politikalardan biri 1924 Anayasasında millet tanımının Türk olarak belirlenmesidir. Bununla birlikte gayrimüslimlere ve yabancılara getirilen kısıtlamalar ve Türk müteşebbislere sağlanan muafiyetlerle ekonomide Türk hakimiyeti kurulmak istenmiştir. Yabancıların elinde olan şirketler satın alınmış, yerli malı seferberliği başlatılmış ve böylece bu alandaki hakimiyet genişletilmeye çalışılmıştır. Eğitim alanında yeni bir alfabeye geçilmiş, okuma yazma oranının artırılması hedeflenmiş, Türkçede bulunan yabancı kökenli kelimeler yerine yerlerine Türkçe karşılıklarının bulunması sağlanmıştır. Bunun dışında Milli Mücadeleden itibaren milletvekilleri mecliste yaptıkları konuşmalarda Türk'ün sahip olduğu niteliklere değinmiş ve Türklük vurgulu konuşmalar yapmıştır. 1937 yılında yapılan yasal düzenlemeyle birlikte ise devlet kendini milliyetçi olarak tanımlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Millet, Milliyetçilik, Kanun, Türkçe, Türkleştirme.

ABSTRACT

TURKIST AND NATIONALIST PRACTICES IN ATATÜRK PERIOD

Yusuf Cihat ZORBACI

**AFYON KOCATEPE UNIVERCITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY**

July, 2024

Advisor: Prof. Dr. Sadık SARISAMAN

The idea of Turkism emerged in the last period of the Ottoman Empire, and the first Turkist practices were implemented in the administration of the Union and Progress. In the Republic of Turkey, which was established after the National Struggle, a nation-state model was developed under the leadership of Atatürk. One of the nationalist policies implemented after the establishment of the state was the definition of nation as Turkish in the 1924 Constitution. However, with the restrictions on non-Muslims and foreigners and the exemptions provided to Turkish entrepreneurs, it was desired to establish Turkish dominance in the economy. Companies in the hands of foreigners were bought, mobilization of domestic goods was started and thus the dominance in this area was tried to be expanded. A new alphabet was adopted in the field of education, it was aimed to increase the literacy rate, and it was ensured that Turkish equivalents were found instead of foreign words in Turkish. Apart from this, since the National Struggle, the deputies mentioned the qualities of Turks in their speeches in the parliament and made speeches emphasizing Turkishness. With the legal regulation made in 1937, the state defined itself as nationalist.

Keywords: Nation, Nationalism, Law, Turkish, Turkification.

ÖN SÖZ

Türkçülük fikri, Türk milletini kültür, sanayi, bilim ve diğer alanda yükseltmeyi esas alan görüştür. Cumhuriyet idaresine geçilmesiyle birlikte ulus devlet modeli tesis edilmiştir. Kurulan bu yeni yapıda önemli derecede Türkçü, uygulamalar hayata geçirilmiştir. Milliyetçi uygulamalarda Ziya Gökalp başta olmak üzere Türkçü fikir adamlarından etkilenilmiştir. Bu uygulamaların hayata geçirilmesinde Mecliste bulunan milliyetçi milletvekillerinin etkisi olmuştur. Bu yüzden milletvekillerinin Meclis konuşmaları da incelenmiştir.

Bu çalışmanın yapılma nedeni Atatürk döneminde iç politikada 1923-1938 yılları arasında uygulanan milliyetçi politikaları objektif bir şekilde ortaya çıkarmaktır. Çalışmayı oluştururken ağırlıklı olarak düsturlardan, meclis zabıtlarından, cumhurbaşkanlığı arşivinden ve gazetelerden faydalanılmıştır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde millet ve milliyetçilik tanımı ve bunun kanunlardaki yansımaları ele alınmıştır. İkinci bölümde ekonomi alanında gerçekleştirilen Türkçü, milliyetçi politikalar ortaya konmuştur. Üçüncü bölümde milliyetçiliğin eğitimdeki rolü üstünde durulmuştur. Dördüncü bölümde ise sosyal alandaki Türkçü, milliyetçi politikalar işlenmiştir. Cumhuriyet döneminde millet tanımı belirlenirken Türk ismi üzerinde kesin bir uzlaşa ortaya çıkmıştır. Belirlenen tanımın kapsamı hususunda farklı görüşler dile getirilmiştir. Ekonomide yabancıların ve azınlıkların payının azaltılması için kısıtlayıcı kanunlar çıkarılmış ve millileştirmeler gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra Türk müteşebbislere vergi muafiyeti gibi ayrıcalıklar tanınmıştır. Dil alanında ise 1928 yılında Türk alfabesine geçilmesinin ardından Mecliste kelimelerin Türkçeleştirilmesi çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Türk milletinin yabancı veya azınlık okullarından ziyade devletin açtığı Türk okullarında eğitim görmesi için çaba sarf edilmiştir. Dönemin önde gelen devlet yöneticileri yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk Milliyetçiliği fikri esaslarına göre hareket ettiğini ifade etmiştir.

Çalışma konusunun tespiti ve tez yazımının bütün aşamalarında kıymetli zamanını ayıran ve desteğini hiçbir zaman benden esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Sadık SARISAMAN'a ve aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Yusuf Cihat ZORBACI
2024, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK

1. MİLLET TANIMI VE MİLLET İSMİ	7
2. MECLİSTE MİLLET TANIMI TARTIŞMALARI	13
3. MİLLİYETÇİLİK İLKESİ	25
4. MİLLETVEKİLLERİNİN KONUŞMALARINDA TÜRK LÜK VURGUSU	30
5. ANADOLU ŞEHİRLERİNİN TÜRK LÜĞÜ	38

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİDE TÜRKÇÜLÜK

1. YABANCILARA VE AZINLIKLARA GETİRİLEN KISITLAMALAR	47
2. ŞİRKETLERİN MİLLİLEŞTİRİLMESİ	69
3. TÜRK GİRİŞİMCİLERE SAĞLANAN TEŞVİKLER VE YERLİ MALININ ÖZENDİRİLMESİ	89
3.1. BANKALAR KURULMASI	90
3.2. TEŞVİKİ SANAYİ KANUNU VE DİĞER MUAFİYETLER	93
3.3. YERLİ MALI	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİMDE MİLLİYETÇİ POLİTİKALAR

1. EĞİTİMİN MİLLİ NİTELİĞİ	107
2. DİL POLİTİKASI	121
2.1. YENİ TÜRK ALFABESİNE GEÇİLMESİ	122
2.2. ÖZ TÜRKÇE ÇALIŞMALARI VE SOYADI KANUNU	126
2.3. YER İSİMLERİNİN DEĞİŞTİRİLMESİ	142
2.4. TÜRKÇE KONUŞMA MESELESİ	144
2.5. DİN ALANINDA TÜRKÇELEŞTİRME	150
3. DİL KURULTAYLARI VE GÜNEŞ DİL TEORİSİ	154
4. YABANCI OKULLAR VE AZINLIK OKULLARI	163
5. TARİH EĞİTİMİ VE TÜRK TARİH TEZİ	179

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL VE KÜLTÜREL ALANDA TÜRKÇÜ POLİTİKALAR

1. İSKÂN MESELESİNDE MİLLİYETÇİ POLİTİKALAR	207
2. SANAT ALANINDA MİLLİYETÇİ POLİTİKALARIN YANSIMASI	226
3. TÜRKLÜĞÜ TAHKİR.....	243
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	257
KAYNAKÇA.....	262
EKLER LİSTESİ.....	273

TABLÖLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. İstanbul’da Bankalarda Çalışanların Kimliği	65
Tablo 2. İcra ve İflas Kanununda Geçen Kelimelerin Türkçe Karşılıkları.....	127
Tablo 3. Ordudaki Rütbelere ve Yeni Karşılıkları	127

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

age: Adı geçen eser
agm: Adı geçen makale
agt.: Adı geçen tez
BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.: Bakınız
C.: Cilt
Çev: Çeviren
D: Devre
GZC: Gizli Zabıt Ceridesi
İ: İçtima
İn: İnikat
s.: Sayfa
S.: Sayı
ss.: Sayfa Sayısı
T.B.M.M.: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T: Tarih
ZC: Zabıt Ceridesi

GİRİŞ

Milliyetçilik, aynı millete mensup kişilerin başka milletlerden bağımsız bir hayat geçirme ve toplumu yükseltme isteğidir¹. Modern anlamda milliyetçiliğin ilk formlarına İngiliz iç savaşına sebep olan anlaşmazlıklarda, Latin Amerika kıtasındaki hürriyet mücadelelerinde ve Fransız Devriminde görüldüğü ve belirginleştiği kabul edilir².

Avrupa'daki devletlerin ulus devlet yapılarına Fransa örneğinde bakılabilir. Fransa, 19. Yüzyılda bir dizi eğitim reformlarını hayata geçirmiştir. Yeni müfredatla Fransız ulusunun bütünleşmesi hedeflenmiştir. Bunun için ortak bir Fransız tarihi ve standart bir Fransızca oluşturulmuştur³. Fransız ulus devlet modelinde dil ön plana çıkarılmış bu şekilde bir vatandaşlık bağı oluşturulmak istenmiştir⁴. Benzer şekilde İtalya'nın ortaya çıkışında da dil, milli kimliği oluşturan en önemli etken olarak öne çıkmıştır⁵. Alman ulus devlet modelinde ise aralarında mezhep farkları bulunması nedeniyle, Alman halkının birleştirilmesi için kültür ve soy kavramları daha çok vurgulanmış ve bu yönde politikalar geliştirilmiştir. Uygulanan bu strateji Alman birliğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır⁶.

Birleşik Devletlerde oluşturulan Amerikan ulusu ise dil veya soyu esas alan bir kimliği oluşturmamıştır. Amerikalıları, ulus haline getiren değer demokratik haklara olan bağlılıktır⁷. İran'da Rıza Şah Pehlevi döneminde Fars kimliği güçlendirilerek bir milli yapı kurulmak istenmiştir. Bu doğrultuda dil birleştirici unsur olarak görülmüştür. Askere giden gençlere Farsça eğitimi verilmiştir. Eski İran kültürü canlandırılmaya çalışılmış, dildeki Arapça kelimelerin atılması için uğraş verilmiştir. Bunların yanı sıra ekonomi alanında tütün, ipek ve çay gibi temel ürünler devlet kontrolüne alınmış bu şekilde milli bir ekonomi de meydana getirilmek istenmiştir⁸.

Türk Milliyetçiliği düşüncesi ise Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminde Türk kültürüne ve diline ilginin artmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Darülfünun da Tarih

¹ Hasan Tunç-Faruk Bilir, "Cumhuriyet Dönemi Anayasalarımızda Milliyetçilik Anlayışı ve Atatürk Milliyetçiliği", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.2, S.2,1998, s.1.

² Craig Calhoun, *Milliyetçilik*, Çev: Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, ss. 13-14.

³ Calhoun, a. g. e., s.105.

⁴ Ali Rıza Saklı, "Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti ve Milliyetçilik Anlayışının Uygunluğu Sorunu", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.13, S.1,2011, s.3.

⁵ Eric J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, Çev: Osman Akinhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2020, s.135-136.

⁶ Calhoun, a. g. e., ss.125-126.

⁷ İzan Meriç Tatlısu, "Amerikan Milliyetçiliği ile Irkçılık Arasındaki İlişki: Etnik Ayrımcılığın Irkçı Boyutları", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.12, 2018, s.35.

⁸ Şeyma Altunkaya, "Modernist Milliyetçilik Yaklaşımıyla Fars Milliyetçiliği: I. Pehlevi Dönemi (1925-1941)", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, C.9, S.2, 2022, ss.75-77.

Felsefesi hocası olan Ahmet Vefik Paşa, Şecere-i Türki'yi İstanbul Türkçesine tercüme etmiştir. Bunun yanı sıra Lehçe-i Osmani adını taşıyan bir Türkçe sözlük yazmış, Türkiye Türkçesinin genel anlamda Türk dilinin bir parçası olduğunu ve farklı Türk lehçeleri bulunduğunu ortaya koymuştur.⁹ Müntehabat-ı Durub-ı Emsal (Atalar Sözü) adını taşıyan bir eser kaleme almış, bu yapıtında Türkçe atasözlerini toplamıştır. Atasözlerini ilk harf esasına göre alfabetik olarak sıralamış bununla beraber deyimlere de yer vermiştir¹⁰.

Askeri okullar müdürü olan Süleyman Hüsnü Paşa, 1876 yılında neşredilen Tarih-i Alem isimli eserinde bir bölümü İslamiyet öncesi Türk tarihine ayırmıştır. De Guignes'in Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarihi adlı eserine dayanarak oluşturulan bu kısım, Türk tarihçiliğinde İslamiyet öncesi Türklere ilişkin ilk yazı niteliğini taşımıştır¹¹. Rusya İmparatorluğundan İstanbul'a gelen entelektüel Türkler de Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkması ve yaygınlaşmasında mühim bir rol oynamıştır. Bu isimlerden biri olan Yusuf Akçura büyük tesir yaratmıştır. İstanbul'da Harp Akademisi talebesiyken yazı kaleme almaya başlamıştır. Fransa'nın Paris şehrinde bulunan Jön Türklerle iletişime geçmiş, Ahmet Rıza'ya ait olan ve Meşveret adını taşıyan gazetede tarih konusunda makaleler kaleme almıştır. Kahire de Türkçülük hakkında ilk eser kabul edilen Üç Tarz-ı Siyaset eserini yayımlamıştır. Bu kitabında Osmanlılık, Türkçülük ve İslamcılık düşüncelerini değerlendirmiş, Türkçülükten yana tavır koymuştur¹². Türkçülerin amacı: Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türkleri milletleştirmektir. Türkçülüğün teorisini hazırlama işini İttihat Terakki genel merkez üyesi Ziya Gökalp üstlenmiştir. Gökalp, Türkçülük ideolojisinin sistemli bir düşünce yapısı haline getirilmesinde büyük payı olan bir isimdir¹³.

Türkçüler, fikirlerini daha rahat bir şekilde yaymak maksadıyla Kasım 1908'de İstanbul'da Türk Derneği'ni kurmuştur. Cemiyetin hedefi; Türk olarak bilinen toplumların tarih boyunca meydana getirdiği yapıtları incelemek, bunun yanı sıra işlerini, mevcut konumlarını ve coğrafyasını öğrenmeye ve başkalarına öğretmeye çalışmaktır¹⁴. Derneğin kurucuları; Emrullah Efendi, Ahmet Mithat Efendi, Yusuf Akçura, Bursalı

⁹ Yusuf Sarıнай, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008, s.74.

¹⁰ Sevim Güray, *Ahmet Vefik Paşa*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1991, ss. 16-17.

¹¹ Sarıнай, a. g. e., s.75.

¹² Hugh Poulton, *Silindir, Şapka, Bozkurt ve Hilal*, Çev: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999, s. 86.

¹³ Murat Kılıç, "Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.16, Aralık 2007, s.117.

¹⁴ Yusuf Akçura, *Türkçülük*, Toker Yayınları, İstanbul 2016, s.171.

Mehmet Tahir, Necip Asım, Veled Çelebi, Korkmazoğlu Celal, Fuat Raif, Boyacıyan Agop, Akyığıtoğlu Musa, Ahmet Ferit Bey ve Rıza Tevfik'tir.¹⁵ Türkçülük fikri doğrultusunda açılan ikinci dernek olan Türk Yurdu Derneği, 31 Ağustos 1911'de kurulmuştur. Mehmet Emin, Ahmet Ağaoğlu, Ahmed Hikmet, Hüseyinzade Ali ve Yusuf Akçura gibi Türkçülük düşüncesinin bilinen isimleri kurucular arasında yer alır. Bu cemiyet Türk Yurdu adlı bir dergi de çıkarmıştır. Derginin ilk nüshasında amaçlarının Türklüğe hizmet etmek ve Türk Milletine faydalı olmak olduğunu beyan etmişlerdir¹⁶. 1912 yılında ise Türk Ocağı kurulmuştur. Kurucuları Mehmet Emin, Ahmet Ferit Tek, Ahmet Ağaoğlu ve Dr. Fuat Sabit'tir. Yönetim kurulu başkanı Mehmet Emin, ikinci başkan ise Yusuf Akçura olarak belirlenmiştir¹⁷.

İttihat ve Terakki Fırkasının iktidara gelmesiyle birlikte imparatorluğun son yıllarında Türk Milliyetçiliği fikri hâkim konuma gelmiştir. Bunun olmasına gayrimüslim azınlıkların bağımsızlık ilanları sonucunda Osmanlıcılık fikrinin anlamsız hale gelmesi ve Arap, Arnavut nüfusun yaşadığı toprakların savaşlar neticesinde elden çıkmasıyla İslamcılık fikrinin de geçerliliğini yitirmesi etkili olmuştur. Çözüm yöntemi olarak bu dönemde Türkçülük fikri elde bulunan Anadolu topraklarında Türk nüfusun ekseriyet teşkil ettiği yerlerde hem aydınlarda hem de devlette hâkim konuma gelmiştir¹⁸. İttihat Terakki yönetimi birçok alanda Türkçü politika takip etmiştir. Örneğin ekonomide 2 Ağustos 1914'de önce Osmanlı hükümeti dış borçların karşılanmasını durdurmuş, ardından Eylül 1914'te kapitülasyonları tek taraflı olarak 1 Ekim'den itibaren kaldıracağını duyurmuştur. Bununla birlikte Haziran 1914'de Osmanlı sanayi ürünlerinin, ithal edilen benzerlerinden yüzde on pahalı olsa bile tercih edilmesini koşul olarak belirleyen Teşviki Sanayii talimatnamesini ortaya koymuştur¹⁹. Yine Eylül 1914'de gümrük vergisi yüzde on beşe çıkarılmış, Haziran 1915'te alınan kararla birlikte ise savaş sonuna kadar gümrük vergisi yüzde otuza yükseltilmiştir²⁰.

8 Mart 1915'te çıkarılan bir yasa ile Osmanlı uyrukları ile yabancı uyruklular aynı vergi yükümlülüklerine tabi tutulmuştur. Bu yasa ile birlikte Osmanlı Devleti

¹⁵ İbrahim Karaer, *Türk Ocakları, 1912-1931*, Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara 1992, s.4.

¹⁶ Sarıay, a. g. e., ss.124-125.

¹⁷ Karaer, a. g. e., ss.9-10.

¹⁸ Oğuzhan Bilgin, "Türk Milliyetçiliği ve Kemalizm Meselesi; Hegemonya, Asimilasyon, Mücadele" *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, C.5, S.10, 2018, s.333.

¹⁹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev: Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, ss.155-156.

²⁰ Zafer Toprak, *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s.38.

topraklarında hekimlik, avukatlık, mühendislik, eczacılık, öğretmenlik, okul açma ve işletme, dergi ve gazete yayınlatabilmek için Osmanlı mevzuatına uyma şartı getirilmiştir. 23 Mart 1916'da kabul edilen Bayındırlık Şirketleri ve İmtiyazlı Müesseselerin Haberleşme ve İşlemlerinde Türkçe Kullanması Hakkındaki Kanun ile birlikte kamu hizmeti gören şirketlerin yazışmalarında Türkçeyi kullanması zorunlu hale getirilmiştir²¹.

İttihat Terakki yönetiminde azınlık ve yabancılara karşı boykot uygulaması da hayata geçirilmiştir. Balkan Harbinde Osmanlı Rumlarından biri olan Averof'un Yunan hükümetini desteklemek maksadıyla bir zırhlıyı Yunanistan'a hediye etmesi 1913-1914 İslam Boykotajının nedenlerinden biri olmuştur. Halka dağıtılan bildirilerde ekonominin azınlıkların elinde olduğu ve bu gücün Osmanlı'ya karşı kullanıldığı vurgulanmıştır. Bunun sonucunda Müslüman Türk esnaf ve tüccarların isimlerinin yazılı olduğu risaleler duyurulmuş ve Müslümanların alışverişini ve ticaretini Müslümanlarla yapması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu hamlelerden sonra İstanbul'da 500'e yakın Müslüman dükkânı açılmıştır²².

Ekonominin yanı sıra Anadolu'daki göç hareketliliğine de değinmek gereklidir. 1913 Osmanlı-Bulgar mübadelesiyle Bulgaristan'dan 48.750 Müslüman Osmanlı Devleti'ne yerleşmiş, 46.764 Bulgar ise Bulgaristan'a göçmüştür²³. Balkan Harbi sonrası Türklerin tepkisinden korkan Trakya'daki Rumlardan 100.000'e yakını Yunanistan'a göç etmiştir. Hükümet, bu göç hareketinde devletin herhangi bir dahlinin olmadığını açıklamıştır. Bu göçün Ege bölgesine yayılması sonrası Yunan hükümeti, Türklerin katliam hareketine giriştiğini iddia etmiştir. Hükümet bu iddiaları reddetmiştir. Göçü yerinde gözlemleyebilmek maksadıyla Talat Paşa, 28 Mayıs 1914'te Batı Anadolu'ya teftiş seyahatine çıkmıştır. Bunun yanı sıra Avrupa'dan bir heyet gelmiş ve bu olayları gözlemlemiştir. Bu göç hareketinin sonucunda Ege Bölgesindeki 200.000 Rum da Yunanistan'a gitmiştir²⁴. Ülke içerisinde Türklere karşı katliamlar gerçekleştiren ve düşmanla iş birliği yapan Ermenilerin, devletin belirlediği yerlere iskân ettirilmesi hakkındaki 27 Mayıs 1915'te çıkarılan kanunun ardından 438.758 Ermeni tehciye tabi tutulmuştur²⁵.

²¹Murat Koraltürk, *Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, ss.35-37.

²²Toprak, a. g. e., ss.109-110.

²³Koraltürk, a. g. e., s.44.

²⁴Hasan Babacan, *Mehmed Talat Paşa 1874-1921*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, ss.94-95.

²⁵Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006, s.97.

Bunların yanı sıra Türk Ocaklarının ileri gelen isimlerinden olan Mehmet Emin, Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Kazım Nami, Hüseyinzade Ali gibi birçok kişi İttihat Terakkinin Merkezi Umumi üyeliği veya milletvekilliği görevini üstlenmiştir. Cemal Paşa ve Talat Paşa başta olmak üzere birçok İttihatçı, Türk Ocakları toplantılarına katılmış Bizde Ocaklıyız diyerek iki yapı arasındaki bağlantıyı ortaya koymuştur²⁶. Birinci Dünya Savaşı sonrasında vatan topraklarının işgale uğramasının ardından başlayan Milli Mücadele’de Türkçülük fikri siyasetçi, aydın, subay, öğretmen kesiminde etkili olmuştur.

Bu çalışmanın amacı Atatürk döneminde ekonomi, eğitim ve diğer alanlarda uygulanan milliyetçi politikaları tespit etmektir. Bu çalışmada Türkçülük ile milliyetçilik birbirinden ayrı görüşler olarak tanımlanmamıştır. Atatürk döneminde uygulanan bu yöndeki politikalar ağırlıklı olarak milliyetçilik şeklinde adlandırılmakla birlikte bazen Türkçü nitelikte olduğu belirtilmiş ve bu şekilde isimlendirilmiştir. Bu durum cumhuriyet dönemi öncesinde ve Atatürk döneminde Türkçülük fikri içerisinde önerilen görüşlerden esinlenilerek bir Türkçülük-Türk milliyetçiliği anlayışının geliştirilmesi şeklinde ifade edilebilir. Bunun dışında bu çalışma Atatürk döneminde uygulanan milliyetçi politikalar nelerdir? Millet tanımı hususunda benimsenen anlayış nedir? Güneş Dil Teorisi ve Türk Tarih Tezinin ortaya çıkış sebepleri nelerdir? Bu dönemde hükümet tarafından benimsenen milliyetçilik anlayışı hangi esaslara ve nedenlere dayanır? Sorularına cevap aramaktadır.

Türk milliyetçiliğinin Atatürk dönemindeki tesiri üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Günay Göksu Özdoğan’ın “Turan”dan “Bozkurt”a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946), Ayhan Aktar’ın Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, Ahmet Yıldız’ın, Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938), Murat Koraltürk’ün Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi adlı kitabı örnek gösterilebilir. Yapılan bu çalışmalarda yeterince neden-sonuç ilişkisi kurulmadan, tarihsel süreç ve dönemin siyasi konjonktürü göz ardı edilerek söz konusu Türkçü, milliyetçi uygulamalara menfi bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Ayrıca bu eserlerde bazı alanlardaki uygulamalara yeterince yer verilmemiştir. Bu dönemdeki iktidarın uyguladığı Türkçü, milliyetçi politikaları ele alan kapsamlı ve objektif bir eserin olmayışı tezi farklı ve önemli kılmaktadır. Çalışmanın sınırlılıkları; tezde Atatürk dönemi ekonomide, eğitimde, millet anlayışında ve sosyal alanlardaki

²⁶ Sarıay, a. g. e., ss.158-159.

Türkçü, milliyetçi politikalar ele alınacaktır. Bu dönemdeki milliyetçi aydınların fikirlerinin analizi ve dış politikada uygulanan milliyetçi politikalar tezin kapsamı dışındadır. Tez zaman sınırlaması olarak 1923-1938 yılları arasını kapsamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK

1. MİLLET TANIMI VE MİLLET İSMİ

Osmanlı Devleti'nde millet, kişilerin, dini bir gruba mensubiyeti anlamını taşımıştır²⁷. Rum ve Ermeni Hristiyanları ile Yahudilerin cemaatlerinin her biri millet olarak kabul edilmiştir. Bir de Müslüman milleti tanımlaması vardır. Millet kelimesi başlangıçta dini anlam taşımıştır²⁸. Günümüzde millet kelimesi ulusun karşılığı olarak kullanılmasına rağmen önceden bu kelime İslam dinini tercih edenlerin oluşturduğu cemaati temsil eden manada kullanılmıştır²⁹. Tanzimat sonrasında millet kelimesi, günümüzdeki karşılığıyla ulus manasında kullanılmaya başlanmıştır³⁰.

Millet tanımı konusunda birbirinden farklı birçok görüşler mevcuttur. Millet mefhumunu inceleyen sosyologlar, filozoflar, tarihçiler kendi kavrayışları ekseninde bir millet betimlemesi yapmışlardır. Örneğin; Ernest Renan, milleti; bir hissiyat, bir ruhsal kaide olarak tanımlamıştır. Bu ruhsal kaideyi, aslında bir olan iki şeyin oluşturduğu düşüncesindedir. Bunlardan birincisi ortak geçmişe sahip olmak, diğeri ise ortak karar alma ve birlikte yaşama isteğidir³¹.

Ernest Gellner de ortak kültüre ve birlikte yaşama arzusuna değinmekle beraber ulusları, insanların kendi inanış, bağlılık ve dayanışmasıyla ortaya çıkan bir ürün olarak tanımlamıştır. Ulusları, insanın yarattığını savunmaktadır³². Ona göre Ulusçuluk, ulusları, ölü dilleri yeniden canlandırarak, gelenek icat ederek, eskiye ait olan bir takım saf özellikleri ortaya çıkararak meydana getirmiştir³³.

Sosyolog Anthony Smith'e göre ise millet olmanın, olmazsa olmaz şartları ise etnik ayırt edicilik vasfı, ortak soya dair mitler, ortak tarih ve seçilmiş olma hissiyatının kişide var olmasıdır³⁴. Walker Connor da milleti, aynı kökenden gelen insan grupları

²⁷ İlber Ortaylı, *Ottoman Studies*, Kronik Books, İstanbul 2020, p.26.

²⁸ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2020, s.333.

²⁹ Hilmi Ziya Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008, s.169.

³⁰ Ahmet Yıldız, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s.52.

³¹ Ernest Renan, *Ulus Nedir?* Çev: Gökçe Yavaş, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2016, s.50.

³² Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev: Günay Göksu Özdoğan-Büşra Ersanlı, Hil Yayınları, İstanbul, 2018, s.78.

³³ Gellner, *a. g. e.*, s.138.

³⁴ Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, Çev: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s.115.

olarak açıklamıştır. Ona göre bir ulusun varlığı için zorunlu olan şey, bireylerin ortak etnik kökenden geldiklerine dair inanç taşımasıdır³⁵.

David Hume bu yorumlardan farklı olarak milleti sürekli ilişkiler sonucunda ortak vasıflar kazanan insan toplulukları şeklinde tanımlamıştır³⁶. Herder ise milletin oluşumunda dil ve kültürün önemine dikkat çekmiştir. Gelenekler, ritüeller ve pratiklerin bunun yanı sıra kişilerin hayatı anlamaya yönelik hikâye ve efsanelerin de ehemmiyetine işaret etmiştir. Dil ve genel itibarıyla kültürün ihtimamına Herder ile birlikte Fichte de dikkat çekmiştir³⁷. Alman milletine hitaptır adını taşıyan yapıtında beraber yaşayan ve birbirleri ile devamlı iletişimin sonucunda dillerini geliştiren gruplara millet denilmesinin doğru olacağı görüşünü savunmuştur³⁸.

Benedict Anderson, millet tanımı konusunda farklı görüş ortaya koyan isimlerden biridir. Anderson, milleti hayal edilmiş bir siyasi topluluk olarak yorumlamıştır. Az nüfusa sahip ulusların vatandaşlarının dahi başka vatandaşları bilmeden, diğerleri hususunda yeterince bilgileri bulunmadığı halde eksiksiz olarak her birinin zihninde toplumlarının hayalinin yaşamaya devam ettiğini ifade etmiştir³⁹. Francis Fukuyama ise millet tanımında etken olarak ırk, kültür, din gibi öğelerin kabul edilebileceğini belirtmiştir⁴⁰. Milli kimliğin oluşumu için halkın ayak uyduracağı siyasi sınırların tanımlanması, mevcut sınırlara riayet edilmesi için başka milliyete aidiyet hissedenlerin göç ettirilmesi veyahut ortadan kaldırılması, ülke içerisinde kalan baskın kültüre dahil olmayanların kültürel asimilasyona tabi tutulması ve toplumun sosyal ve fiziksel sermayesi ekseninde siyasi bir milli kimliğin inşa edilmesi gerektiğini ifade etmiştir⁴¹.

Devletin milleti meydana getirdiğine ilişkin görüşler de vardır. Bu görüşlere örnek mahiyetinde İtalyan devlet adamlarından Massimo D'azaglio'nun; İtalya'yı yarattık, şimdi de İtalyanları yaratmalıyız ve Polonya'nın kurtarıcısı olarak bilinen Albay Pilsudski'nin; Devleti yaratan millet değil, milleti yaratan devlettir sözleri örnek gösterilebilir⁴². Max Weber de milleti devletle ilintili olarak tarif etmiştir. Ona göre

³⁵ Walker Connor, *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*, Princeton University Press, New Jersey 1994, p.202.

³⁶ Elie Kedourie, *Avrupa'da Milliyetçilik*, Çev: Haluk Timurtaş, Köprü Kitapları, İstanbul 2017, s.27.

³⁷ Emre Gökalp, "Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7, S.1, 2007, s.282.

³⁸ Kedouire, a. g. e., s.82.

³⁹ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul 1995, s.20.

⁴⁰ Francis Fukuyama, *Siyasi Düzen ve Siyasi Çürüme*, Çev: M. Murtaza Özeren, Profil Kitap, İstanbul 2018, s.184.

⁴¹ Fukuyama, a. g. e., s.190.

⁴² Eric J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, Çev: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2020, s.66.

millet; varlığını bağımsız bir devlet şeklinde ortaya koyabilen duygu müşterekliğidir. Milleti kendi devletini meydana getirme eğilimini taşıyan bir topluluk olarak açıklamıştır⁴³. John Stuart Mill de benzer şekilde milletin müşterek ulusal duygular taşıyan topluluk olmasının yanı sıra aynı zamanda ulusun bireylerinin bir idare altında teşkilatlanmayı talep ettiklerini ve içlerinden birinin yönetimi olmasını arzu ettikleri görüşünü savunmuştur⁴⁴. Türk sosyologlardan Hilmi Ziya Ülken ise milletin temellerini kararlılık, bağımsızlık ve tarih bilincine dayalı vatan ve bu vatandaki maddi, manevi kıymet kaynaklarının oluşturduğu düşüncesindedir⁴⁵. Erol Güngör de milleti sosyal teşkilatın erişmiş olduğu en ileri merteye olarak görmektedir. Ona göre millet; somut olmaktan ziyade soyut bir yapıdır. Bir ulusa mensup olanların çoğunlukla aynı soydan geldiğini, fakat kişileri bir bütün olarak tutan şeyin yalnızca köken olmadığını ifade etmiştir. Kültür birliğinin, milleti bütünleştirerek bir sosyal bünye haline getirdiğine işaret etmiştir. Aynı dili konuşma ve yazmanın, ortak manevi değer sistemine sahip olmanın ve bir vatani paylaşmanın önemine vurgu yapmıştır⁴⁶.

Sadri Maksudi Arsal'a göre milleti oluşturan unsurlar ise; bir devlet çatısı altında yaşamak veyahut yaşanmış olması, özgürlük, nüfus, bütünlük, dilde birlik, örf ve âdet birliği, ortak dini inançlar, milli ruh ve milletin ekseriyetinin aynı soydan olmasıdır⁴⁷.

Ziya Gökalp ise milleti ırki, coğrafi, siyasi veya iradi bir grup olarak değil dil, din, güzellik duygusu ve ahlak nazarında müşterekler taşıyan aynı terbiyeyi alan kişilerden oluşan bir grup olarak tarif etmiştir. Türk Köylüsünün milleti dili dilime uyan, dini dinime uyan şeklinde tanımladığını belirtmiştir⁴⁸. Büyük İskender'in hakiki babası olarak Filip'i değil de Aristo'yu kabul etmesinin nedenini, Aristo'nun manevi varlığını oluşturmaya olan katkısına bağlamıştır. Gökalp, verdiği bu örnekle manevi varlığın maddi varlıktan önce geldiğini ispatlamak istemiştir. Bunun yanı sıra soy yerine kültürün önemine vurgu yapmıştır⁴⁹. Gökalp, toplumların dört ana merhalede geçtiğini öne sürmüştür. Bunlar; aşiret, kavim, ümmet ve son nihai olarak millettir. Ona göre, içtimai gelişimin doruk noktası ulus haline gelmektir⁵⁰. Türkçülüğün önde gelen fikir adamlarından biri olarak

⁴³ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, Çev: Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s.263.

⁴⁴ Mehmet Karakaş, *Türk Ulusçuluğunun İnşası*, Elips Kitap, Ankara 2007, s.23.

⁴⁵ Ülken, a. g. e., s.178.

⁴⁶ Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008, s.165.

⁴⁷ Sadri Maksudi Arsal, *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1975, s.68.

⁴⁸ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996, s. 22.

⁴⁹ Gökalp, a. g. e., s. 11.

⁵⁰ Uriel Heyd, *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, Çev. Kadir Günay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, ss.51-52.

kabul edilen Yusuf Akçura ise milleti; soy ve dilin müşterekliği sebebiyle içtimai düzende de bütünlük kurabilmiş insanlar grubu olarak tarif etmiştir⁵¹.

Munis Tekinalp ise millet tarifinde, kişilerin kendi varlığını bir millete ait olarak görmesi inancını ana etken olarak tanımlamıştır. Millet tanımında soyun bir unsur olarak görülmesine karşı çıkmıştır. Bununla birlikte inancın yanı sıra eğitim ve kültürle tam manasıyla millet haline gelinebileceğini belirtmiştir⁵².

Cumhuriyet Halk Fırkasının 1923 ve 1927 yılı programlarında millet mefhumu konusunda bir başlık yer almasa da üye alım koşulları ve genel kaideler bölümlerinden fırkanın bu husustaki görüşü görünür kılınabilir. 9 Eylül 1923'te onaylanan Halk Fırkası Nizamnamesinin üçüncü maddesinde partiye üye olabilme koşulundan bahsedilmiştir⁵³. Maddede Halk Partisine her Türk'ün ve başka ülkelerden gelen Türk tabiiyetini ve kültürünü benimsemiş kişilerin katılabileceği belirtilmiştir⁵⁴. Bu ifadelerle millet tarifinde hars ve irade esas alınmıştır. 1927 yılı nizamnamesinin üyelik koşullarında ise üye olmak arzusunda olan her Türk vatandaşının, Türk kültürüyle birlikte fırkanın tüm ilkelerini benimsemesi şart olarak gösterilmiştir⁵⁵. Bununla birlikte genel esaslar bölümündeki beşinci maddede ise Partinin dil, fikir ve his birliğini temin etmeyi ve Türk dilini, Türk kültürünü geliştirmeyi hedeflediğine değinilmiştir. Böylece millet tanımında yine dil, kültür, irade ve amaç birliğine vurgu yapılmıştır⁵⁶.

Cumhuriyet Halk Fırkasının 1931 yılı programında ise millet tarifi açık bir biçimde ortaya konmuştur. Programda millet; dil, mefkure ve kültür ortaklığı ile birbirine bağlı yurttaşların oluşturduğu siyasi ve toplumsal yapı olarak tarif edilmiştir⁵⁷. 1935 tarihli parti programında da aynı şekilde millet; lisan, kültür ve ülkü birliğiyle birbirine bağlı vatandaşlardan oluşan siyasi ve içtimai bir bütün olarak tanımlanmıştır⁵⁸.

Şerafettin Turan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün millet tanımı konusunda Ernest Renan'dan etkilendiğini belirtmiştir⁵⁹. Afet

⁵¹ Yusuf Akçura, *Türkçülük*, Toker Yayınları, İstanbul 2006, s.12.

⁵² Tekin Alp, *Türkleştirme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s.28.

⁵³ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1983, s.92.

⁵⁴ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 1999, s.231.

⁵⁵ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s.399.

⁵⁶ Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku*, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s.32.

⁵⁷ *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı*, T.B.M.M. Matbaası, Ankara 1931, s.30.

⁵⁸ *Cumhuriyet Halk Fırkası Programı*, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s.3.

⁵⁹ Şerafettin Turan, "Atatürk Milliyetçiliği", *Belleten*, C.52, S.204, 1988, s.854.

İnan tarafından hazırlanan Medeni Bilgiler adlı kitapta millet; zengin tarihsel mirasa sahip, birlikte yaşama konusunda ortak istek ve rızada samimi ve içten, sahip olunan mirasın korunmasında ve beraber hareket etme konusunda istek ve irade ortaya koyan bireylerin bir araya gelmesinden oluşan topluluk olarak açıklanmıştır⁶⁰.

Medeni Bilgiler adlı kitapta birden fazla millet tanımına yer verilmiştir. Tanımlardan birinde millet; müşterek kültürü paylaşan insanlardan oluşmuş bir topluluk olarak tarif edilmiştir⁶¹. Diğer bir tanımlamada Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk Milleti denir ifadesiyle millet tanımında kuruculuk niteliğine vurgu yapılmıştır. Başka bir tanımlama da ise millet; lisan, hars ve amaç birliğiyle birbirine bağlı yurttaşların oluşturduğu sosyal ve siyasi kitle olarak ifade edilmiştir. Böylece istenç, lisan ve ülkü ortaklığına değinilmiştir⁶².

Gazi’nin millet tarifine ilişkin konuşmalarında lisan vurgusu yaptığı da görülmüştür. Ona göre millet olmanın mühim etkenlerinden biri de lisandır. Kendisini Türk olarak gören bir kişinin kesinlikle Türkçe konuşması gerektiğine vurgu yapmıştır. Türkçe bilmeyen birinin Türk harsına ve Türk toplumuna bağlılığını dile getirmesinin yeterli olmayacağı görüşünü savunmuştur⁶³.

Atatürk, Milli Mücadele döneminde Meclisin üçüncü toplanma açılış yılı sebebiyle yaptığı konuşmada da bir millet tanımı yapmıştır. Türkiye halkını ırk, din ve kültür itibarıyla müşterek, birbirine karşı hürmet ve fedakârlık hissiyle dolu, kader ve menfaat birliği yapan bir topluluk olarak tanımlamıştır⁶⁴.

Turhan Feyzioğlu’na göre ise Atatürk, milletlerin özel bir seciyeye malik olduğuna ve ayrı ayrı milletlerin aynı koşullar altında ortaya çıkmadıklarına dikkat çekmiştir⁶⁵. Bu görüşe ilişkin Gazi’nin seciyeye atıf yaptığı Milli benliğini bilmeyen milletler, başka milletlerin avı olur sözü örnek gösterilebilir⁶⁶. 20 Mart 1923’de Konya Türk Ocağında yaptığı açıklama da seciyeyle alakalıdır. Atatürk, milletin namuslu bir yaşam, milletler arasında iyi bir konum sahibi olması için o milletin sadece ilimde başarılı

⁶⁰ Mustafa Kemal Atatürk, *Medeni Bilgiler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2010, s.47.

⁶¹ Atatürk, *a. g. e.*, s.47.

⁶² Atatürk, *a. g. e.*, s.40.

⁶³ Utkan Kocatürk, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s.215.

⁶⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), Devre(D):1, Cilt(C):18, İçtima(İ):3, İnikat (İN):1, Tarih(T):01.03.1922, s.3.

⁶⁵ Turhan Feyzioğlu, *Atatürk ve Milliyetçilik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996, s.46.

⁶⁶ Ayşe Kadioğlu, “The Twin Motives Of Turkish Nationalism”, *Symbiotic Antagonisms Competing Nationalisms in Turkey*, Ed. Ayşe Kadioğlu, Fuat Keyman, The University Of Utah Press, Utah Salt Lake City 2011, p.41.

olmasının yeterli olmayacağını belirtmiştir. İlimlerin ve her şeyin ötesinde milletin bir özgülük olan belirli bir seciyeye sahip olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Böyle bir karaktere malik olmayan kişi ve kişilerden oluşan milletlerin hiçbir vakit güçlü bir devlet teşkil edemeyeceklerini ve fesat ocağı haline geleceklerini söylemiştir⁶⁷.

Hikmet Tanyu ise Atatürk ve Türk Milliyetçiliği adlı eserinde Atatürk'ün ırkçı olup olmadığı meselesini incelemiştir. Bu hususta Selahattin Ertürk'ün makalesinden bahsetmiştir. Ertürk, Atatürk'ün ırkçı-Turancı olduğu fikrini savunmuştur. 1944 İrkçılık-Turancılık davasından sonra yazdığı İrkçı Turancı Atatürk adlı makalesinde Atatürk'ün Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur. Bir Türk cihana bedel. Bu vesileyle muhterem milletime şunu tavsiye etmek isterim ki, başına geçireceği insanların kanındaki cevher-i asliyi tayin etmekten bir an geri durmasın sözlerini ırkçı milliyetçiliğinin kanıtı olarak göstermektedir⁶⁸.

Atatürk Dönemi Adalet Bakanlarından Mahmut Esat Bozkurt ise Alman Nazi rejimi ile Türk hükümetinin millet kavramına yaklaşımını karşılaştırmış, Alman Nazi rejiminin ırkçı görüşleri bünyesinde bulundurduğunu, Türk rejiminin ise kandan ziyade hars ve lisana ihtimam gösterdiğini ifade etmiştir. Bununla beraber Atatürk'ün, Nutuk adlı eserinde Kanını taşıyandan başkasına inanma ifadesine değinmiştir. Bu öğüdün lisan ve hars birliğini sağlamak için çalışma olarak uygulandığını öne sürmüştür⁶⁹.

Millet ismi olarak belirlenen Türk kelimesinin ne manaya geldiğine değinmek gereklidir. İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü adlı kitabında Türk adına birçok manalar verildiğini söylemiştir. Ona göre bunlardan bazıları miğfer, olgunluk çağı, cezp etmektir. Vambery'nin Türk kelimesinin türemekten çıktığı iddiasına da değinmiştir. Bunun haricinde 1911'de neşredilen eski bir Türkçe vesikada Türk kelimesinin güçlü kuvvetli anlamını taşıdığını ifade etmiştir⁷⁰. Nevzat Köseoğlu da yukarıda belirtilen manalarla birlikte Türk kelimesinin çeşitli kaynaklarda törelî (kanun ve nizam sahibi) anlamına geldiğine işaret etmiştir⁷¹.

⁶⁷ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s.146.

⁶⁸ Hikmet Tanyu, *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*, Töre Devlet Yayınevi, Ankara 1981, s.10.

⁶⁹ Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilali*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1967, s.300.

⁷⁰ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013, s.44.

⁷¹ Nevzat Köseoğlu, *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997, s.25.

2. MECLİSTE MİLLET TANIMI TARTIŞMALARI

Millet tanımı ve ismi meselesi meclislerde de tartışılmış, milletvekilleri kendi görüşlerine göre konuşmalar yapmış ve önerilerde bulunmuşlardır. Meclisi Mebusan da Arıza-i Cevabiye, yani Sultanın meclisi açış konuşmasına meclisin cevabı müzakereleri sırasında millet ismi ve millet tanımı hususunda görüşler ortaya konmuştur. Örneğin; Arıza-i Cevabiye’de yer alan Devletimizin de siyasi ve hukuki mevcudiyetine riayet edilmesi umuru tabiîyyedendir⁷² ifadesindeki Devletimizin de kısmının Devletimiz ile Anadolu’nun ve Trakya’nın en kadim ahalisi olan milletimizin şeklinde değiştirilmesi yönünde 19 Şubat 1920’de Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey tavrı vermiştir⁷³.

Bolu Milletvekili Mehmet Bey ise Rıza Nur Bey’in bu tavrındaki Anadolu ifadesinin, Rumeli’deki Türkleri kapsamaması nedeniyle Rıza Nur Bey’in teklifinin Anadolu halkımızın yerine devletimiz kelimesinden sonra Türk unsurunun ifadeleri ilave edilerek kabul edilmesi yönünde bir tavrı sunmuştur. Sunulan bu iki tavrı de kabul edilmemiştir⁷⁴.

Balıkesir Milletvekili Abdülaziz Mecdi Efendi bu tavrırlardan sonra yaptığı konuşmada milletvekilleri tarafından dile getirilen Türk kelimesine mana verilmesini talep etmiştir. Kendi düşüncesine göre Türk kelimesinin anlamını açıklamıştır. Meclis kürsüsünde ne vakit Türk tarihinden bahsedilirse bundan maksadın Türk, Laz, Kürt, Çerkes gibi İslam milletlerinin toplamının anlaşılmasının doğru olup olmadığını sorgulamıştır. Şayet Türk kelimesinin karşılığı bu değilse Meclisteki vekillerin Türk yerine İslam Anasırı ifadesinin kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. Türk kelimesine kendisi gibi bir mana veriliyorsa ve Mecliste bunu böyle anlıyorsa bunda bir beis olmadığını Meclis kürsüsünden açıklamıştır⁷⁵.

Rıza Nur Bey, Abdülaziz Mecdi Efendi’nin bu konuşmasını Öyledir diyerek onaylamıştır. Erzurum Milletvekili Hüseyin Bey ise Hatta Yahudiler bile dahildir demiştir. Mecdi Efendi bunun üzerine tekrar söz alarak diğer etnik grupların yanlış anlamasına vesile olmamak için Anasırı İslamiyye ifadesinin kullanılmasını önermiştir.

⁷² Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC), Devre(D):4, Cilt(C):1, İçtima(İ):1 İnikat (İN):10, Tarih(T): 16.02.1920, s.114.

⁷³ MMZC, D:4, C:1, İ:1 İN:12, T: 19.02.1920, s.162.

⁷⁴ MMZC, D:4, C:1, İ:1 İN:12, T: 19.02.1920, s.162.

⁷⁵ MMZC, D:4, C:1, İ:1 İN:12, T: 19.02.1920, s.170.

Ardından Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, Müslüman Osmanlılar diyerek konuşmaya dahil olmuş konu hakkındaki fikrini dile getirmiştir⁷⁶.

Sonrasında Mecdi Efendi millet ismi hususundaki önerisini, Arıza-i Cevabiyenin son paragrafında yer alan milletimizin kelimesi yerine Milleti Osmaniyyenin ifadesinin konulması yönündeki talebiyle tahrir haline getirmiş, tahrir Meclise sunulmuş ve kabul edilmiştir⁷⁷.

Ankara’da Meclisin açılması sonrasında çeşitli nedenlerle millet kavramı ve ismi hususu tartışılmıştır. Örnek olarak Kastamonu Milletvekili Yusuf Kemal Bey’in 1 Mayıs 1920’de sağlık konusu hakkında yaptığı bir açıklamada millet ismi hususunda tartışma yaşanmıştır. Kemal Bey, yurttan çözülmesi gereken ilk problemin sağlık meselesi olduğunu söylemiştir. Türklerin sağlığı sıhhati yerinde olmazsa, Türklerin soyunun devamının ve egemenliğinin sağlanmasının tehlikeye gireceğini belirtmiştir⁷⁸.

Bu bahiste görüşünü ortaya koyan Sivas Milletvekili Emir Paşa, Yusuf Kemal Bey’in sağlık sıhhat mevzusunda yalnız Türkleri zikretmesine eleştiri getirmiştir. Emir Paşa sadece Türklerin adına konuşulmasını yanlış bulduğunu belirtmiştir. Meclisin yalnızca Türklük namına açılmadığını ifade etmiştir. Millet isimlendirmesi olarak Türkler yerine Müslümanlar veya Osmanlı demenin daha anlamlı olacağı görüşündedir. Anadolu topraklarında Kürt, Laz, Çerkez, Çeçen gibi birden fazla etnik kökenli Müslümanın bulunduğunu, bu toplumları rahatsız edecek ifadelerin dile getirilmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Emir Paşa, bu mevzu hakkında daha fazla söz söylemeyeceğini belirterek toplumun ve Meclisteki vekillerin hilafete bağlı olduğunu hatırlatmıştır. Bu hilafeti yüzyıllardan beri Türk milletinin koruduğunu da kimsenin inkâr edemeyeceğini söylemiştir⁷⁹.

Mustafa Kemal Paşa tartışmanın büyümesi üzerine müdahale etmiştir. Bu gibi sorunların Mecliste bir daha yaşanmaması gerektiğini ifade etmiştir. Meclisin yalnız Türk, Kürt, Laz, Çerkez kimliği ile değil hepsinin ortak paydası olan anasır-ı İslam adı altında toplandığını beyan etmiştir. Meclisin yalnız bir milliyetin hukukunu, hayatını, onurunu ve ismini kurtarmaya çalışmadığını belirtmiştir⁸⁰.

⁷⁶ MMZC, D:4, C:1, İ:1 İN:12, T: 19.02.1920, s.170.

⁷⁷ MMZC, D:4, C:1, İ:1 İN:12, T: 19.02.1920, s.172.

⁷⁸ TBMMZC, D:1, C:1, İ:1, İN:8, T:01.05.1920, s. 328.

⁷⁹ TBMMZC, D:1, C:1, İ:1, İN:8, T:01.05.1920, ss. 164-165.

⁸⁰ TBMMZC, D:1, C:1, İ:1, İN:8, T:01.05.1920, s. 165.

Köy ve Bucak Kanunu görüşmeleri sırasında vatandaşları tanımlamak maksadıyla kullanılan Osmanlı adı hakkında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu isimlendirme yerine Türk adının kullanılmasının daha uygun olacağına dair sesler yükselmiştir. Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey, vatandaşların Türk olarak adlandırılmasına karşı koymuş Türk olmayanların bu durumda ne yapacağını Meclise sormuştur. Avni Bey, Türkiyeli ibaresinin tercih edilmesinin münasip olacağı görüşündedir. Kastamonu vekili Yusuf Kemal Bey ise Türkiyeli önerisine karşı çıkmış, Türk vatandaşı ifadesinin kullanılmasını teklif etmiştir. Malatya vekili Lütfi Bey bu düşüncelerden farklı olarak Osmanlı tabirinin kullanılmasının uygun olacağını beyan etmiştir. Bilecik vekili Necip Bey, ise Osmanlı ifadesinin anayasa hükümleriyle çeliştiğini vatandaş olarak adlandırmanın doğru olacağını söylemiştir. Besim Atalay, Osmanlı ifadesinin yalnızca bir aileyi temsil ettiğini Türk veya Türkiyeli demenin uygun olacağı yönünde fikir telakki etmiştir. Diyarbakır Milletvekili Kadri Bey ise sekizinci madde de geçen Osmanlı isimlendirmesi yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine mensup her fert ibaresinin kullanılmasını teklif etmiş ardından bu önerisi kabul olunmuştur⁸¹.

Dersim Milletvekili Feridun Fikri Bey ise bir konuşmasında Türk kimliğine ilişkin tespitlerde bulunmuştur. Türklüğe, kan, kültür, mazi ve gelenekleri ortak olan bütün Anadolu halkının dahil olduğuna dikkat çekmiştir. Ülkede yalnızca Türk milletinin varlığının konuşulabileceğini, Türk'ten farklı soya mensup olanların bulunduğunu ancak bunların Türk milletinin kültürüyle kaynaşarak tek millet haline geldiğine değinmiştir. Fikri Bey, memleketten birinin Türk harsını benimseyip, Türk olduğunu açıkladıktan sonra o kişiyi Türklüğün dışında bırakmanın yanlış olacağı kanaatinde bulunmuştur⁸².

İşgalcilerin planlarından biri de Doğu bölgesinde bir Kürdistan kurmaktır. Milletvekilleri bu konuya ilişkin konuşmalarda Anadolu'da yaşayan farklı etnik grupların tek bir çatı altında kalacaklarını açıklamıştır. Örneğin; Diyar Ağa, Anadolu topraklarında yaşayan toplumların kardeş olduğunu söylemiştir. Aralarında Türklük-Kürtlük çatışması bulunmadığını, İslam'ın bu toplumları birleştirdiğini ifade etmiştir. Diyar Ağa, bazılarının bilmeden konuştuğunu, kardeşlik hukukunu hiçe saydıklarını belirtmiştir. İslam'ın birleştiriciliğine dair şu sözleri söylemiştir; Biz kardeşiz. Bizim dinimiz, diyanetimiz birdir. (...) Lâ İlahe illallah Muhammed Resulullah işte bu⁸³.

⁸¹ TBMMZC, D:1, C:14, İ:2, İN:105, T:05.11.1921, ss. 70-72.

⁸² Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları (TBMMGCZ), Devre(D):1, Cilt(C):4 İçtima(İ):3, İnikat (İN):23, Tarih(T):22.09.1923, ss. 271-272.

⁸³ TBMMZC, D:1, C:24, İ:3, İN:132, T:03.11.1922, s. 347.

Bitlis vekili Yusuf Ziya Bey, doğuştan Kürt olduğunu hatırlatmakla beraber Kürtlerin, Türkler olmadan yalnız başına bağımsız bir şekilde yaşamak gibi bir hedeflerinin hiçbir zaman bulunmadığını beyan etmiştir. Sadece büyük ağabeyleri olarak bildikleri Türklerin saadetini ve iyiliklerini arzu ettiklerini belirtmiştir. Kürtlerin, vaktiyle Avrupa tarafından Sevr Antlaşması ile verilen hakları ayaklar altında çiğneyerek iade ettiklerini söylemiştir. Bugüne dek cephelerde Türklerle birlikte savaşarak kanlarını döktüklerini hatırlatmıştır. Bundan sonrada Türklerden ayrılmak gibi bir niyetlerinin asla olmayacağını vurgulamıştır⁸⁴.

Erzurum vekili Süleyman Necati Bey ise Kürtlerin, Türklerle aynı soydan geldiği düşüncesini açıklamıştır. Necati Bey, konuşmasında geçmiş dönemlerden misaller göstererek bu fikre herkesin ikna olmasını sağlamak istemiştir. O'nun anlatımına göre Irak'ta Turani bir kavim olan Farsların oluşturduğu hükümet belli bir süre sonra, yerlilerin ayaklanması üzerine dağılmıştır. Dağılan bu toplumlar kuzey dağları civarına çekilmiştir. Bu yenilginin ardından muhtelit bir şekilde dağlarda hayatta kalmaya çalışmışlardır. Bundan sonra doğu bölgesinden gelen Midya Türklerinin, Farşlılarla birleşip muazzam bir hükümet oluşturduklarını ve Asurilerle muharebeye giriştiklerini ifade etmiştir. Yine Necati Bey'e göre ardından Turanlı olan İranlıların boyunduruğu altına girmişlerdir. İran halkı bu topluluğa Farsçada kahraman anlamına gelen Kürt⁸⁵ adını vermiştir. Necati Bey bir defa daha Kürtlerin, Türklerden ayrı bir ulus olmadığını dile getirmiş ve tarih ilmi açısından bu konuda şüphenin bulunmadığını açıklamıştır. İslâmiyet'in yayılışından sonra Türk ile Kürdün her zaman birlikte hareket ettiğini, İslâm'ı beraber yücelttiklerini belirtmiştir⁸⁶.

Aluçlu, Bükler, Bariçkan, Cürdi, Deyükan, İzoli ve Zeyve Aşiret reisleri Meclise gönderdikleri telgrafta Türklerle birlikte tek bir çatı altında kalmayı istediklerini belirtmişlerdir. Telgrafta; Kürtlerin, ufak parçanın çok basit bir şekilde yutulacağını idrak ettiklerinden bahsetmişlerdir. Türklerle kaderlerinin ortak olduğuna vurgu yapmışlardır. Türk birliğinden çıkmak fikrinde olanları Kürtlerin kendi milletinden addetmediklerini beyan etmişlerdir. Meclise bağlı olduklarını ve işgalcilerden merhamet dilenmeye tenezzül etmeyeceklerini ifade etmişlerdir. Misak-ı Milli'nin gerçekleştirilmesi ve bir sulh

⁸⁴ TBMMZC, D:1, C:24, İ:3, İN:132, T:03.11.1922, s. 353.

⁸⁵ Milletvekili bu konuda yanlış bilgi veriyor. Farsça da Kürt kelimesi millet adı olması haricinde ziraat için hazırlanıp etrafı yükseltilecek yer, bahçede yapılan sebze ve çiçek ocağı manasına gelmektedir. Bkz. Ziya Şükün, *Gencineî Güftar-Ferhengi Ziya- Farsça Türkçe Lügat*, C.3, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996, s. 1521.

⁸⁶ TBMMZC, D:1, C:24, İ:3, İN:132, T:03.11.1922, s. 350.

akdedilmesi için bütün varlıklarıyla hükümetin yanında olduklarına değinmişlerdir. Aşiret reisleri, Kürtlüğün, Türklerden ayrı bir unsur olarak görülmesini hiçbir şekilde kabul etmeyeceklerini vurgulamışlardır⁸⁷.

Muş Milletvekilleri Abdülgani ve Ahmet Hamdi, Mardin Milletvekili Esat, Siirt Milletvekili Necmettin, Diyarbakır Milletvekili Hamdi, Bitlis milletvekilleri Ali Vasıf, Arif ve Van Milletvekili Hakkı Bey, Kürt ve Türk'ün ayrı birer millet olarak algılanması ile ilgili Meclise bir önerge vermişlerdir. Önergede Türk ve Kürt'ün bir bütün olduğuna değinmiş, Kürtlerin Türkiye'den ayrılmak gibi bir düşüncesinin olmadığını belirtmişlerdir. Bu birlikteliği dışarıdan hiçbir kuvvetin de bozamayacağına inandıklarını beyan etmişlerdir. Milletvekilleri, Batı hükümetlerinin Kürtleri koruma hakkına sahip olmadıklarını, bu tarzdaki teşebbüslerin protesto edildiği halde defalarca yaşanmasını kınamıştır. Kürtlerin, bugüne kadar Türklerle birlikte işgalin sona erdirilmesi için mücadele ettiklerini, bundan sonrası içinde bu gayeyi gerçekleştirmek maksadıyla ölümü göze aldıklarını ifade etmişlerdir. Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Bey ve Erzurum vekili Necati Bey, bu konunun nihayete ermesi için konuşmalarının neşredilip dünyaya ilan edilmesini teklif etmişlerdir⁸⁸.

Van Milletvekili Hakkı Bey ise yukarıdaki takrir dışında başka bir takrir sunmuştur. Takrirden Kürtlerin, hiçbir vakit varlıklarını Türklerden farklı bir unsur olarak görmedikleri belirtilmiştir. Kanlarının son damlasına kadar Kürtlerin, Türklerle beraber mücadele edeceği ifade edilmiştir. Hakkı Bey, bu iki etnik unsur arasında bir ırk sorunu bulunmadığına da dikkat çekmiştir. O, batılı devletlerin Türk ve Kürdü ayrı bir ırk olarak görmesini de eleştirerek bu gibi iddiaların dillendirilmesine meydan verilmemesi gerektiğine vurgu yapmıştır⁸⁹.

Anayasal süreç içerisinde değerlendirildiğinde ise 1876 Anayasasının sekizinci maddesine göre Devleti Osmaniye tabiiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din veya mezhepten olursa olsun bila istisna Osmanlı tabir olunur ve Osmanlı sıfatı kanunen muayyen olan ahvale göre istihsal ve izae edilir⁹⁰ ifadesiyle Osmanlı Devleti'nde tebaa, Osmanlı adıyla tanımlanmış ve dini ayırım yapılmadığına dikkat çekilmiştir.

⁸⁷ TBMMZC, D:1, C:9, İ:2, İN:8, T:17.03.1921, s. 133.

⁸⁸ TBMMZC, D:1, C:24, İ:3, İN:132, T:03.11.1922, s. 373.

⁸⁹ TBMMZC, D:1, C:24, İ:3, İN:132, T:03.11.1922, s. 375.

⁹⁰ Yıldız, a. g. e., s.149.

Milli Mücadele sırasında yapılan 1921 Anayasasının Teşkilatı Esasiye Kanununda ise milletin adı değinilmemiş, Türk milleti şeklinde bir ifade kullanılmamıştır⁹¹. 1924 Anayasasının 88. Maddesinde ise millet tanımı ve ismi şu şekilde belirlenmiştir; Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur. Türkiye’de veya hariçte bir Türk tebaanın sülbünden doğan veyahut Türkiye’de mütemekkin bir ecnebi babanın sülbünden Türkiye’de doğup da memleket dahilinde ikamet ve sinni rüşte vusulünde resmen Türklüğü ihtiyar eden veyahut vatandaşlık kanunu mucibince Türklüğe kabul olunan herkes Türk’tür. Türklük sıfatı kanunen muayyen olan ahvalde izale edilir⁹².

Bu Kanun maddesi Mecliste kabul edilmeden önce de tartışmalar olmuştur. Bu maddenin görüşmeleri sırasında söz alan Eskişehir Milletvekili Abdullah Azmi Efendi, maddede milliyetin mi yoksa tabiiyetin mi belirtildiğini sorgulamıştır. Anayasa Encümeni Mazbata Kâtibi Çanakkale Milletvekili Celal Nuri Bey, bu maddeyle tabiiyetin kast edildiğini söylemiştir. Bunun yanı sıra Azmi Efendi, maddede ifade edilen yabancı ibaresinin yanına tabiiyet sözcüğünün ilave edilmesini talep etmiştir. Celal Nuri Bey, Azmi Bey’in bu isteğine olumsuz yönde cevap vermiştir. O, tabiiyet kelimesinin eklenmesine gerek olmadığını ifade etmiştir. Yozgat Milletvekili Ahmet Hamdi Bey ise verdiği takrirden seksen sekizinci maddenin şu minvalde dönüştürülmesini talep etmiştir; Türkiye ahalisinden olup Türk harsını kabul edenlere Türk ıtlak olunur. Celal Nuri Bey, bu karar hakkında da görüşünü beyan etmiştir. O, maddede kültüre göre bir milliyet tespitinin yapılmadığını savunmuştur. Milletvekiline Lozan Antlaşmasının otuz dokuzuncu⁹³ maddesine göre gayrimüslim azınlıklara dahil Türk tebaasının, Müslümanlarla aynı medeni hukuka⁹⁴ ve siyasi haklara sahip olduğunu hatırlatmıştır. Bu sebeple hars ifadesinin kanuna ilave edilmesine olanak bulunmadığını öne sürmüştür⁹⁵.

Hamdi Bey, Nuri Bey’e cevap olarak maddede ifade edilen Türkiye ahalisine din, ırk farkı gözetmeksizin Türk ıtlak olunur ibaresinin tabiiyeti değil milliyeti tayin ettiği

⁹¹ Ergun Özbudun, *1921 Anayasası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s.78.

⁹² Düstur V (Üçüncü Tertip), Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul 1931, s.1030.

⁹³ Lozan Barış Antlaşmasının 39’uncu maddesinde din, ırk ayrımı yapılmaksızın vatandaşların kanun önünde eşit olacağı garantisi verilmiştir. Bkz. TBMMZC, D:2, C:1, İ:1, İN:7, T:21.08.1923, s.119.

⁹⁴ Lozan Barış Antlaşmasının 42’inci maddesinde ise azınlıklara kendi aile hukukunu uygulama hakkı verilmiştir. Türkiye, bu maddeyi kendi hakimiyeti açısından sorunlu görmüştür. Azınlıkların bu haktan vazgeçmesi istenmiş ve 1926 yılında yürürlüğe girecek Medeni Kanun çalışmaları sırasında Türk vatandaşı olan Yahudi, Rum, Ermeni cemaat grupları bu maddenin verdiği haklardan feragat ettiklerini açıklamışlardır. Bkz. Ramazan Erhan Güllü, “Lozan Antlaşması Sonrası Türkiye’nin Azınlıklara Yönelik Politikaları”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C.7, S.2, 2018, s.276.

⁹⁵ TBMMZC, D:2, C:8, İ:2, İN:42, T:20.04.1924, ss.908-909.

fikrini beyan etmiştir. Celal Nuri Bey ise bir kez daha söz alarak cumhuriyet idaresinde tabiiyet değil, milliyet denileceğini savunmuştur⁹⁶.

Söz alan İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Bey, söz konusu olan maddede ülkenin siyasi hudutları içerisinde yaşamını devam ettirenlere Türk unvanını vermenin kendileri için bir emel olabileceğini beyan etmiştir. Fakat zorlu bir kavgadan çıkıldığını ve bu kavganın hala bitmediğini açıklamıştır. Devletin, Türkiye Cumhuriyeti'nin tebaasına tamamıyla Türk dediğini, bir yandan da hükümetin, yabancılar tarafından kurulmuş şirketlerde çalışan Ermeni'yi, Rum'u işten çıkarmak için çaba sarf ettiğini hatırlatmıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde, Ermeniler ve Rumların işten çıkarılması arzu edildiği zaman, kanun nezdinde bunların Türk kabul edildiği belirtilirse iktidarın müşkül durumda kalacağı tahmininde bulunmuştur. O, tabiiyet ifadesinin akılda ve kalpte mevcut bulunan bir amacı açıklamaya yeterli olmadığı düşüncesindedir. Hamdullah Suphi Bey, bahsedilen diğer etnik grupların Türk olamayacaklarını, buna imkân bulunmadığını savunmuştur⁹⁷.

Suphi Bey, millet tarifi konusunda hars meselesine eğilmiş, Batı ülkelerinden misaller vermiştir. Fransa'da Yahudilerin, okulunun Fransız okulu, dilinin Fransız dili ve kültür itibarıyla Fransız olarak büyütüldükleri ve Fransızlık hissiyatını özümstediklerinden dolayı o ulusun bir ferdi olarak kabul edildiklerini ifade etmiştir. Aynı şekilde İngiltere'de de soy açısından İngiliz olmayanların, kullandıkları dilin İngiliz dili, öğrenim gördükleri okulun İngiliz okulu olması sebebiyle, kültür aracılığıyla İngiliz haline geldikleri tespitini yapmıştır. İstanbul'da bulunduğu sırada okul arkadaşlarından birinin yanına geldiğinde kendisine Türk olmak için ne yapılması gerektiği konusunda düşüncesini sorduğuna değinmiştir. Suphi Bey, bu kişiye cevap olarak; İspanya'dan kovulup, İspanyolca dilini benimsemiş halde Anadolu topraklarına erişen Musevi'nin, Türk dilini öğrenip, Türk okulunda eğitim aldıktan sonra Türk olacağını söylemiştir. Suphi Bey, Türkçenin dışında başka bir lisanla konuşan, devletin okulundan başka okula giden kişilerin Türk olamayacağı fikrini savunmuştur. Hamdullah Suphi Bey, Ermeniler üzerinden de misaller vermiştir. Ermenilerin ayrı mektebi, ayrı dili olmamasına ve Türk manilerini ve Türk şiirlerini bilmelerine, Hristiyan Türk olarak görülmelerine karşı anlaşılmazlıklar ve propagandalar neticesinde ayrı bir dil ve harsa geçtiklerini öne

⁹⁶ TBMMZC, D:2, C:8, İ:2, İN:42, T:20.04.1924, s.909.

⁹⁷ TBMMZC, D:2, C:8, İ:2, İN:42, T:20.04.1924, s.909.

sürmüştür. Bu nedenle Hamdullah Suphi Bey, azınlıkların Türk kültürünü benimsemeden, Türk olarak kabul edilmesini doğru bulmamaktadır⁹⁸.

Bu sözlerin ardından Celal Nuri Bey bir kez daha söz almıştır. Hamdullah Suphi Bey'in millet tanımı konusunda kültürü ana etken olarak görmesini kendisinin de onayladığını söylemiştir. Buna karşın maddenin daha doğru bir şekilde algılanabilmesi için örnek verme lüzumunu duymuştur. Devletlerin yasalarında Müslüman, Haneî mezhebine sahip Türkçe konuşan birinin Gümölcine'de oturması sebebiyle Yunan yurttaşı, benzer aidiyetlere sahip Manastırlı bir Türk'ün Sırp yurttaşı, Filibeli bir Müslümanın da Bulgar vatandaşı olarak tanımlandığını ifade etmiştir. Başka devletlerin yurttaşı haline geldikleri için Türk devletinin bu kişileri himaye edemeyeceğini savunmuştur. Eski durum ile yeni durumu karşılaştırmıştır. Önceden bir Osmanlı sıfatının var olduğunu şimdi bunun kaldırıldığını belirtmiştir. Yerine bir Türk Cumhuriyetinin kurulduğunu hatırlatmıştır. Bu Türk Cumhuriyetinin içinde Türk ve Müslüman olmayan Rum, Ermeni, Yahudilerin bulunduğuna değinmiştir. Bunların çoğunluğu oluşturan grup değil de ekalliyet olmasının şükredilmesi gereken bir mesele olduğuna dikkat çekmiştir. Farklı etnik kimliğe sahip kişilere Türklük sıfatı verilmediği takdirde nasıl adlandırılacağını Meclise sormuştur. Meclisten Türkiyeli sesleri yükselmiştir. Celal Nuri Bey, bu kelimenin bir anlam taşımadığını ifade etmiştir⁹⁹.

Ahmet Hamdi Bey, İsimce Değil Hukukça diyerek bu sırada tekrar münakaşaya girmiştir. Celal Nuri Bey, iki şekilde de fark olmayacağını, Şu Türk'tür şu Türkiyelidir denilerek ikiye ayırma olanağının olmadığını açıklamıştır. Nuri Bey, Hamdullah Suphi Bey'e farklı etnik kimliğe sahip kişilere Türklük sıfatı verilmemesi durumunda ne yapılacağını sormuş, başka çarenin bulunmadığını iddia etmiştir. Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Bey, Nuri Bey'e maddenin din ve ırk farkı olmaksızın tabiiyet nokta-i nazarından şeklinde olursa uygun olup olmayacağını sormuştur. Nuri Bey, tabiiyet ibaresinin kullanılmasının yanlış olacağı kanaatini dile getirmiştir¹⁰⁰.

Bu münakaşaların ardından Dersim Milletvekili Feridun Fikri Bey, bir takrir vermiştir. Takrir şöyledir; Türkiye ahalisinden kelimelerinden sonra Tabiiyet nokta-i nazarından kelimelerinin ilâvesini teklif eylerim. Konya Milletvekili Haim Nazım Bey ise maddenin birinci fıkrasındaki Türk kelimesinin Türkiyesi şeklinde tadil ve diğer

⁹⁸ TBMMZC, D:2, C:8, İ:2, İN:42, T:20.04.1924, ss.909-910.

⁹⁹ TBMMZC, D:2, C:8, İ:2, İN:42, T:20.04.1924, s.910.

¹⁰⁰ TBMMZC, D:2, C:8, İ:2, İN:42, T:20.04.1924, s.910.

fıkralarının da buna göre tashih ve tanzimini teklif ederim şeklinde bir takrir vermiştir. Hamdullah Suphi Bey’de; 88’nci maddenin Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur, suretiyle tadilini teklif ederim biçiminde bir takrir vermiştir. Haim ve Feridun Bey’in takrirleri oya sunulmamıştır. Hamdi Bey’in tartışmadan önceki vatandaşlık tanımında kültüre vurgu yapan teklifi reddedilmiştir. Hamdullah Suphi Bey’in teklifi ise kabul edilmiştir¹⁰¹. Kanun maddesinin münakaşalardan evvel değiştirilmeden önceki hali şu şekildedir; Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın (Türk) ıtlak olunur. Türkiye’de veya hariçte bir Türk babanın sulbünden doğan veyahut Türkiye’de mütemekkin bir ecnebi babanın sulbünden Türkiye’de doğupta memleket dahilinde ikamet ve sinni rüşte vusulünde resmen Türklüğü ihtiyar eden veyahut Vatandaşlık Kanunu mucibince Türklüğe kabul olunan herkes Türk’tür. Türklük sıfatı kanunen muayyen olan ahvalde izale edilir¹⁰².

Türklük tanımı ile ilgili olarak 23 Mayıs 1928’de kabul edilen Türk vatandaşlığı Kanununa değinilmelidir. Bu Kanunun birinci maddesinde bir Türk anne ya da babanın, Türkiye’de ya da başka bir memlekette doğan evladının, Türk vatandaşı olarak kabul edileceği ifadesi yer almıştır. İkinci maddede Türkiye’de doğan anası ve babası belirsiz ya da bunlardan birisi veya ikisi birden vatansız olanlar da Türk vatandaşı olarak kabul edildiğinden bahsedilmiştir. Bununla beraber, Türkiye’de ya da başka bir memlekette Türk ana ya da babadan doğan, evlilik dışında doğmuş çocukta Türk vatandaşı tanımı içerisinde değerlendirilmiştir. Yine bu Kanunun üçüncü maddesinde, Türkiye’de doğan yabancı çocuklarının, ülkede yerleşik halde oldukları takdirde, reşit olmasından itibaren 3 sene içinde istemeleri durumunda Türk vatandaşlığına geçme imkanlarının bulunduğu belirtilmiştir¹⁰³. Dördüncü maddeye göre ise 1 Ocak 1929’dan itibaren yabancıların Türkiye’de doğan çocuklarının Türk olarak kabul edildiğine değinilmiştir. Reşit olduktan sonra bu kişilerin ana veya babasının mensup olduğu tabiiyetine girebilecekleri ifade edilmiştir. Bunun dışında yabancı elçi, ataşe ve konsolos memuru çocuklarının bu Kanuna tabi olmadıklarından bahsedilmiştir¹⁰⁴.

Yedinci maddede vatandaşlıktan çıkma durumuna değinilmiştir. Kişilerin, vatandaşlıktan çıkması için, İçişleri Bakanlığına başvurması gerekmektedir. Bu maddeye göre, hükümet onay vermesi durumunda, şahıs vatandaşlıktan çıkabilir. Bununla birlikte

¹⁰¹ TBMMZC, D:2, C:8, İ:2, İN:42, T:20.04.1924, s.911.

¹⁰² TBMMZC, D:2, C:8, İ:2, İN:42, T:20.04.1924, s.908.

¹⁰³ Düstur IX (Üçüncü Tertip), Devlet Matbaası, Ankara 1947, s.678.

¹⁰⁴ Düstur IX (Üçüncü Tertip), Ankara 1947, ss.678-679.

vatandaşlıktan çıkmak için askerliğini yapmış olmak koşul olarak belirlenmiştir. Başka bir ülkenin vatandaşı olma arzusu duyan ve bu dileği kabul edilen Türk vatandaşlarının ise bir yıl içinde Türkiye'yi terk etmek zorunda oldukları ifade edilmiştir. Bir yıl içinde mallarını tasfiye etmeyen ve ülke dışına çıkmayan şahısların hükümet tarafından ülke dışına çıkarılacağı Kanunda belirtilmiştir¹⁰⁵.

On birinci maddede ise Türk vatandaşlığı geçişi olarak onaylanan yabancılardan Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenliğini tehdit edici eylemlerde bulunan ve askerlik görevini icra etmemiş olanların vatandaşlıktan atılabileceğinden bahsedilmiştir. On ikinci maddede vatandaşlıktan atılanların Türkiye'de yaşamaya devam edemeyecekleri ve mallarının tasfiye edileceğine değinilmiştir¹⁰⁶. On dördüncü maddede başka bir ülkenin tabiiyetine dahil olan Türklerin, hükümetin onay vermesi durumunda tekrar Türk vatandaşlığı alabileceği belirtilmiştir. Kanuna göre bu kişilerin Türkiye'de yaşama zorunluluğunun da bulunmadığına yer verilmiştir¹⁰⁷.

Mecliste sonraki tarihlerde de millet tanımı konusunda fikir ortaya koyanlar vardır. Örneğin; Urfa Milletvekili Ali Saip Bey, 18 Ekim 1935'te Çerkez olduğuna ilişkin şayialara karşı meclis kürsüsünden açıklama yapma ihtiyacı duymuştur. Ali Bey, damarlarında akan kanın Türk kanı olduğunu söylemiştir. Düşmanlarının merhametsizce hareket ederek şahsına Türklük konusunda saldırdıklarını öne sürmüştür. Bu iddiaların aksine Türk oğlu Türk olduğunu açıklamıştır. Çerkez soyundan olmadığını da açıkça ilan etmiştir¹⁰⁸.

Eskişehir Milletvekili İstamat Bey ise Meclisteki konuşmasında Türk tanımında soy veya inanç ayrım yapılmasını doğru bulmadığını beyan etmiştir. Ekalliyet veya azlık gibi sözlerin kullanılmasına karşı çıkmış, bunları milli beraberlik ve bütünlüğe aykırı ifadeler olarak nitelendirmiştir. Türk harsını benimseyen, Türk bayrağı altında barınmak isteyen kalben ve ruhen Türk ülkesinde can bulan kişilerin, inanç farkı olmadan devlet bünyesi içerisinde Türk Milletinin bir parçası olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir. İstamat Bey, konuşmasını Türk'üm ne mutlu bana diyerek bitirmiştir¹⁰⁹.

Mecliste Türklük hususunda açıklamalar yapan İstamat Bey, 1930 yılında merbut bulunduğu Planga Cemaatine, Rumluktan çıktığını ve yeni bir inanca geçtiğini yazmıştır.

¹⁰⁵ Düstur IX (Üçüncü Tertip), Ankara 1947, s.679.

¹⁰⁶ Düstur IX (Üçüncü Tertip), Ankara 1947, s.680.

¹⁰⁷ Düstur IX (Üçüncü Tertip), Ankara 1947, ss.680-681.

¹⁰⁸ TBMMZC, D:5, C:5, İ:?, İN:46, T:18.10.1935, s. 98.

¹⁰⁹ TBMMZC, D:5, C:18, İ:2, İN:65, T:26.05.1937, ss. 248-249.

Bunun üzerine Planga Cemaati, İstamat Bey'i Rumluk, kilise ve ekalliyet nazarında tamamen yabancı kalması sebebiyle ıskat etmiştir. Bunun yanı sıra Cemaat yaptığı tebligatta İstamat Bey'in yurttaşlara ve resmî makamlara karşı ülkeye bağlı seksen bin Rum Ortodoks'un ülkeye sadakatini şüpheli kılmaya uğraştığı iddiasında bulunmuştur. İstamat Bey'e bu olaydan sonra artık güvenilemeyeceği belirtilmiştir Balıklı Hastanesi mütevellî heyetindeki görevinden de istifa etmesi talep edilmiştir¹¹⁰.

Yunanistan'ın başkenti Atina'da yayımlanan Patris gazetesi ise 27 Şubat 1932 tarihli sayısında, Türkiye'deki Rumların durumuna değinmiştir. Türkiye'de basılan Rum gazetelerinin benimsedikleri siyasi görüşün değiştiğini ve Türkçülük ideolojisine yöneldiklerini öne sürmüştür. Önceki dönemlerinin aksine gazetelerde artık Türkiye'de ekalliyetlerin mevcut olmadığını kanıtlamaya yönelik bir yayın politikasının takip edildiği yorumu yapılmıştır. Papa Eftim taraftarı gazetelerin basılmaya başladığına da değinilmiştir. Bununla birlikte Rumca basılan gazetelerin Türk devletinin etkisiyle eski ulusçu görüşlerinin aksine Türklükten daha koyu bir Türklük ilan eden ve ekalliyetlerin haklarını ve hukuklarını savunmaktan ziyade bunların varlığını kabul etmeyen fikirler ortaya koydukları iddia edilmiştir¹¹¹.

Atina'da basılan Elefteron Vima gazetesi ise İstanbul muhabirinin postaladığı mektubu 22 Mart 1932'de yayımlamıştır. Mektupta, İstanbul'daki koyu Türk milliyetçisi siyasi şahısların, Rum ekalliyetiyle çok ilgilendiğine değinilmiştir. Türk Ortodokslarının, İstanbul Rumlarının Türkleştirilmesi için uğraş verdiğinden bahsedilmiştir. Rum azınlığının lisan, din ve medeniyet açısından Türk çoğunluğundan farklı olmasına rağmen milli benliklerinden taviz vermelerinin İstanbul'da faal olan iktidar canibi Rum basının yayınlarından kaynaklandığı öne sürülmüştür¹¹².

Dönemin tanınmış Yahudi Cemaati isimlerinden biri olan Avram Galanti ise Akşam gazetesinde mayıs ayında yayımladığı Türkleşmek Yolu adlı yazı dizisinde azınlıkların Türkleşme yolunu tercih etmesinin kendi çıkarlarına olduğunu belirtmiştir¹¹³. Cumhuriyet gazetesinin Fransızca çıkan versiyonunda 18 Kasım 1925'te, Aşkenaz Cemaatinin baş hahamı ve aynı zamanda Musevi Lisesinin de müdürü olan David Markus ise Türkiye'nin ilerleme kaydettiği bu dönemde Yahudilerin ayrı bir cemaat veya azınlık

¹¹⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA); 30-10-0-0-109-726-3.

¹¹¹ BCA; 30-10-0-0-254-713-7.

¹¹² BCA; 30-10-0-0-254-713-6.

¹¹³ Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni 1923-1945*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s.62.

olarak var olmayı değil Türk vatandaşı olmayı arzu ettiklerine dikkat çekmiştir. Azınlık ve cemaat gibi kavramların artık tarihte kaldığını, Yahudi okullarını da Türkleştirmek istediklerine dikkat çekmiştir. David Markus ve Avram Galanti'nin aksine görüş ortaya koyanlardan El Tiempo gazetesinin sahibi ve baş muharriri David Fresko ise köşe yazılarında Türkleşme hususunda David Markus'un görüşlerine katılmadığını ifade etmiş ve Markus'u ağır bir şekilde tenkit etmiştir¹¹⁴.

Türk Vatandaşlığı Kanunu Mecliste kabul edilirken maddeler hakkında müzakere gerçekleşmemiştir. 1924 Anayasasının seksen sekizinci maddesi onaylanmadan önce yapılan müzakerelere bakıldığında ise vekillerin millet tanımında kültür ve aidiyet hissine dikkat çektikleri anlaşılmaktadır. Bu sebeple, bireyleri doğrudan Türk olarak adlandırmak yerine vatandaşlık itibarıyla Türk sıfatının verilmesi kararlaştırılmıştır. Zira milletvekillerine göre, Türk olmak için belli koşulları sağlamak gerekmektedir. Hamdullah Suphi Bey'in konu müzakere edilirken söylediği, ülkedeki ekalliyetlerin Türk olması için; Türkçe konuşması, Türk okullarında eğitim alması ve Türklüğe aidiyet hissetmesi şartlarına diğer milletvekilleri de onay vermiştir.

Başbakan İsmet Paşa'nın, Türk Ocakları'nın 1925 yılı Kurultay murahhaslarını kabulünde verdiği beyanatta Vazifemiz Türk vatanı içerisinde bulunanları her ne olursa olsun Türk yapmaktır¹¹⁵ ifadesini de millet tanımı kapsamı içerisinde değerlendirmek gerekir. Bu vasıflar üzerinde durulmasının sebeplerinden biri beka endişesidir¹¹⁶.

Milletvekilleri, ekalliyetlerin, kendi kültürünü muhafaza etmesi halinde bazı imtiyazlar ve ayrı yapılar oluşturmaya istemesini ihtimal dahilinde görmektedirler. Bu düşüncüyü edinmelerinin sebebi; Osmanlı Devleti'nin son döneminde azınlıklarla ilgili problemler nedeniyle oluşan acı hatıraların hafızalarında hala canlı olmasıdır. Milletvekilleri, böyle bir durumun bir kez daha deneyimlenmesinin önüne geçmek amacıyla azınlıkları kültür yoluyla Türk haline getirmeyi bir hedef olarak gördüklerini dile getirmişlerdir. Ulus devletin inşasında böyle bir hedefin ortaya konması doğal bir süreçtir. Bu anlayış, azınlıkları dışlayıcı değil, Türk kimliği adı altında birleştirici nitelik taşımaktadır. İmparatorlukların içerisinde var olan o çok uluslu yapının çeşitli problemlere sebep olduğu ve artık makbul görülmediğini de dikkate almak gereklidir.

¹¹⁴ Bali, a. g. e., s.70.

¹¹⁵ Yusuf Sarımay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008, ss.294-295.

¹¹⁶ Tanıl Bora, "Nationalist Discourses In Turkey", *Symbiotic Antagonisms Competing Nationalisms in Turkey*, Ed. Ayşe Kadioğlu, Fuat Keyman, The University Of Utah Press, Utah Salt Lake City 2011, p.57.

Yeni kurulan Türkiye'nin hükümeti ve milletvekilleri de makbul görüleni kendi yurtlarına uyarlamaya çalışması, bu minvalde değerlendirilmelidir.

3. MİLLİYETÇİLİK İLKESİ

Milliyetçilik terimi ilk kez Alman Filozof Johann Gottfried Herder tarafından kullanılmıştır¹¹⁷. Milliyetçiliğin tanımı hususunda farklı görüşler vardır. Ernest Gellner, milliyetçiliği; bir devleti yöneten iktidar sahipleri ile yönetilenlerin etnik açıdan birbirinden farklı olmamalarını öngören bir siyasal kuram olarak açıklamıştır¹¹⁸. Hans Kohn ise milliyetçiliği; bireyin en yüksek sadakatle, ulus devlete, toprağına, kültürüne bağlılık hissetmesi olarak tanımlamıştır¹¹⁹.

Walker Connor, milliyetçiliği bireyin ulusuyla özdeşleşmesi ve ona bağlılık duyması olarak tanımlamıştır. Ülkeye bağlılığın bu tanımda yer almadığını düşünür. Connor, milleti akraba olduklarına inanan bir grup olarak tanımladığı için milliyetçilik ve etnik milliyetçilik şeklinde bir ayrıma gitmenin manasız olduğunu savunmuştur¹²⁰. Anthony Smith'e göre ise milliyetçilik ideolojisinin temelini; milleti toplumsal gücün kaynağı görmek, bireyin, millete olan bağlılığının diğer sadakat duyduğu şeylere nazaran en üst konumda bulunması, özgür olmak ve kendini gerçekleştirmek isteyen kişinin milletle özdeşleşmesi, dünyada barış ve adaletin sağlanması için milletlerin hür ve güvenli bir şekilde yaşamaları oluşturmaktadır¹²¹.

Eric Hobsbawm, milliyetçiliği açıkça öyle olmadığı herkesçe malum olan bir şeye sıkı sıkıya bağlanmak olarak yorumlamıştır¹²². Elie Kedourie'ye göre ise her milletin kendi devletini kurması gerektiğini öne süren, kendi milletin vasıflarını geliştirmeyi hedefleyen ve şahısları millet adı altında toplayarak özgürlüğe ve başarıya ulaştırmaya çalışan bir ideolojidir¹²³. Francis Fukuyama, milliyetçiliği ilk kez Fransız Devriminde dışa vurulmuş, kimlik siyasetinin kendine has bir biçimi olarak tanımlamıştır. İnsanoğlunun yalnızca maddi şeylerle tatmin olmayacağını aynı zamanda itibar, eşitlik ve bilinir olmayı arzuladığını belirtmiştir. Milliyetçi görüş için bu niteliklere ulaşmanın

¹¹⁷ Yıldız, a. g. e., s.30.

¹¹⁸ Gellner, a. g. e., s.71.

¹¹⁹ Hans Kohn, *Nationalism Its Meaning and History*, Robert E. Krieger Publishing Company, Malabar Florida 1982, p.9.

¹²⁰ Connor, a. g. e., s. 11.

¹²¹ Smith, a. g. e., s.121.

¹²² Hobsbawm, a. g. e., s.28.

¹²³ Kedourie, a. g. e., s.91.

sembollerini; Birleşmiş Milletler’de bir koltuk edinmek, milletler arasında kanuni bir konuma kavuşmak ve bir bayrağa sahip olmak örnekleriyle açıklamıştır¹²⁴.

Erol Güngör, milliyetçiliği milli kültürün günümüz imkanları sayesinde geliştirilmesi olarak yorumlamıştır¹²⁵. Bunun yanı sıra milliyetçiliğin hedefinin bağımsız bir siyasi yönetim ve bir milli kültür meydana getirmek olduğunu belirtmiştir¹²⁶. Ziya Gökalp, Türk milliyetçiliği görüşünü ise Türk milletini yükseltme hedefi olarak tanımlamıştır¹²⁷. Gökalp, Türkçülüğün Esasları adlı kitabında Türkçülüğü sadece siyasi bir program olarak ele almamış bir yaşam felsefesi niteliğinde işlemiřtir¹²⁸. Türk Milletinin dil, ahlak, güzel sanatlar, hukuk, ekonomi ve felsefe de gelişim sağlaması Türkçülük görüşünün içeriğini oluşturur. Yusuf Akçura da benzer şekilde Türk Milliyetçiliği görüşünde dil, ekonomi gibi alanlarda yükselmeyi hedef olarak g stermiştir¹²⁹.

Sadri Maksudi Arsal, milliyetçiliği insanların kendi milletlerine karşı duydukları bağlılık olarak yorumlamıştır. Milletlerin bağımsızlığını muhafaza etmesi ve medeniyet bakımından yükselmesi için milliyetçiliğin her millette bulunması gerektiğini savunmuřtur¹³⁰. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk de bir milliyetçilik tanımı yapmıştır. Ona göre Türk Milliyetçiliği ilerleme ve inkişaf yolunda  ağdaş milletlerle ahenk içinde birlikte yol almakla beraber Türk’ün özel yaratılışını ve bağımsız kimliğini korumaktır¹³¹. Atatürk, milliyetçiliği aynı zamanda Türk milletini fıkren ve ekonomik açıdan geliştirmek olarak tanımlamıştır. Gazi, Türk milliyetçisi olduğunu birçok kez dile getirmiştir. Bu konuşmalardan birisi ř  şekildedir; Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyet isiyiz; Cumhuriyetimizin dayanağı Türk topluluğudur. Bu topluluğun fertleri ne kadar Türk kültürüyle dolu olursa o topluluğa dayanan cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur¹³². Neue Freie Presse muhabirine verdiği demeçte Biz Milliyetperverler sözünü kullanmıřtır¹³³. Petit Parisien muhabirine 1922’de

¹²⁴ Fukuyama, a. g. e., s.184.

¹²⁵ Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1995, s.11.

¹²⁶ Güngör, a. g. e., s.23.

¹²⁷ Gökalp, a. g. e., s.16.

¹²⁸ Heyd, a. g. e., s.171.

¹²⁹ François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s.129.

¹³⁰ Arsal, a. g. e., ss. 169-170.

¹³¹ Atatürk, a. g. e., s.48.

¹³² Kocatürk, a. g. e., s.215.

¹³³ Atatürk’ n Söylev ve Demeçleri I-III, s.88.

verdiği demeçte ise Bolşevik veya Komünizm sistemini benimsemediklerini milliyetperver ve dine hürmetkar olduklarını söylemiştir¹³⁴.

Cumhuriyet Halk Partisinin 1923 yılı Nizamnamesinde ise partinin milliyetçi bir politikayı takip ettiğine dair bir ifade bulunmamaktadır. Parti, 1927 yılındaki Nizamnamesinde cumhuriyetçi, halkçı ve milliyetçi olarak kendisini tanımlanmıştır¹³⁵. Partinin 1931 yılı programında ana vasıflardan biri olarak milliyetçilik yer almıştır. Milliyetçilik vasfının açıklandığı kısımda partinin bütün milletlerle kendini eşit gördüğü onlarla ahenk içinde yürümek istediği belirtilmekle beraber Türk karakterinin ve bağımsızlığının korunmasını esas saydığı ifade edilmiştir¹³⁶. Edirne Milletvekili Şeref Bey 1933 yılında Cumhuriyet Halk Partisi genel sekreterliğine gönderdiği yazıda programın bir kısmını birinden aldığı yazı makinesiyle Türkçeleştirdiğini devamını daha iyi makine eline geçerse yazacağını belirtmiştir. Hazırladığı bu programda milliyetçi yerine ulusalcı, halkçı yerine buduncu, devletçi yerine de ulusçu terimlerini kullanmıştır¹³⁷. 1935 yılı programında birinci kısım başlığı altında bu kez sadece partinin değil devletin esas kuramları içerisinde milliyetçilik prensibi yer almıştır¹³⁸. İkinci kısım partinin ana vasıfları bölümünde ise yine milliyetçilik yer almakla birlikte 1931 yılındaki açıklama korunmuştur¹³⁹.

1935 seçimleri öncesi Atatürk'ün Cumhuriyet Halk Fırkası teşkilatına ve seçmenlere ilişkin beyannamesinde ise bağımsız milletvekillerinin mecliste yer alabileceğine değinmekle birlikte aday olanların milliyetçi ve cumhuriyetçi olması gerektiğinden bahsedilmiştir¹⁴⁰. Seçim sonucunda azınlıklardan bağımsız olarak Ermeni asıllı Berç Türker, Rum asıllı Nikola Taptas, Yahudi asıllı Abravaya Marmaralı ve Türk Ortodoks İstamat Zihni Özdamar milletvekili seçilmiştir¹⁴¹.

Teşkilatı Esasiye Kanununun ikinci maddesi hakkında 5 Şubat 1937'de düzenlemeye gidilmiştir. Malatya Milletvekili İsmet İnönü ve 153 milletvekili 2, 44, 47, 48, 49, 50, 61, 74 ve 75'inci maddelerde değişikliğe gidilmesi teklifinde bulunmuştur. Mazbata da maddede değişiklik yapılması isteğinin nedeni yer almıştır. Mevcut kanunun

¹³⁴ Turan, a. g. e., s.855.

¹³⁵ Tunçay, a. g. e., s.398.

¹³⁶ *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı*, T.B.M.M. Matbaası, Ankara 1931, s.31.

¹³⁷ BCA;490-1-0-0-41-171-1.

¹³⁸ *Cumhuriyet Halk Fırkası Programı*, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s.3.

¹³⁹ *Cumhuriyet Halk Fırkası Programı*, s.7.

¹⁴⁰ *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1935, s.1.

¹⁴¹ Rıfat N. Bali, "Cumhuriyet Döneminde Azınlık Milletvekilleri", *Toplumsal Tarih*, S.186, 2009, s.63.

birinci maddesinde, Türkiye Devleti'nin bir cumhuriyet olduğu yer almakla beraber bununla sadece devletin yönetim şeklinin ortaya konduğu belirtilmiştir. Buna karşın devletin yönetim şekliyle birlikte takip edeceği siyasi ve idari vasıflarının da esas hüküm olarak gösterilmesi gerektiğine değinilmiştir¹⁴².

Yapılan düzenlemeyle birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devleti cumhuriyetçi, milliyetçi, devletçi, halkçı, laik ve inkılapçı olarak tanımlanmıştır¹⁴³. Böylece devletin milliyetçi bir politika takip ettiği kanun nezdinde de ortaya konmuştur. Bu Kanun Mecliste görüşülürken milletvekilleri bu değişiklik hakkındaki görüşlerini meclis kürsüsünden beyan etmişlerdir. Söz alan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey, insanlık tarihinin Türklerle başladığını söylemiştir. Türk'ün var olmadığı takdirde tarihin olmayacağını ve medeniyetin başlamayacağını ifade etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisinin prensibinin Türk'ün tarihine, seciyesine uygun bir devlet yaratmak olduğunu belirtmiştir. Atatürk'ün ortaya koyduğu prensiplerin Türkçü nitelik taşıdığını beyan etmiştir. Türk milletinin Türkçü ve millici olması gerektiğine vurgu yapmıştır¹⁴⁴. Kaya, Türklerin tarikatlara bağlanmasını fena özelliklerinden biri olarak yorumlamıştır. Türk için tek doğru yol ve tarikatın pozitif bilimlere dayanan milliyetçilik olduğunu beyan etmiştir. Bu yolda ilerlemenin, Türk'ün maddi ve manevi yaşamı için en büyük kuvveti sağlayacağı kanısında olduğunu belirtmiştir¹⁴⁵.

İzmir Milletvekili Halil Bey, milliyetçiliği devletin prensibi haline getirerek beynelmilel cereyanlara karşı hükümetin elinin güçlenip güçlenmediğini sorgulamıştır. Ona göre bir komünist, inkılapçılık prensibi altında komünist faaliyetini sürdürebilir. Bu kişinin yargılanacağı vakit, inkılapçılığın devlet bünyesinde yer aldığını hatırlatacağı ve kendisinin en geniş en esaslı inkılap taraftarı olduğunu iddia edeceği yorumunda bulunmuştur. Bu ifadelerden sonra Mecliste milletvekilleri tarafından komünistlik istemiyoruz sözleri duyulmuştur. Zonguldak Milletvekili Ragıp Bey söz alarak o kişinin yaptığının beynelmilelcilik olacağını inkılapçılık olarak nitelendirilemeyeceğini söylemiştir¹⁴⁶. Teşkilatı Esasiye Encümeni Reisi, Sivas Milletvekili Şemsettin Bey, bu maddenin Türk'ün hayatından, tarihinden, asırlar içinde geçirdiği inkılaplardan mülhem olduğunu belirtmiştir. Türk'ün geçmişten bugüne milliyetçi, devletçi esaslarla hareket ederek varlığını muhafaza edebildiğini söylemiştir. Cumhuriyetçiliğin ve milliyetçiliğin,

¹⁴² TBMMZC, D:5, C:16, İ:2, İN:33, T:05.02.1937, s.89.

¹⁴³ Düstur XVIII (Üçüncü Tertip), Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara 1937, s.307.

¹⁴⁴ TBMMZC, D:5, C:16, İ:2, İN:33, T:05.02.1937, ss.59-60.

¹⁴⁵ TBMMZC, D:5, C:16, İ:2, İN:33, T:05.02.1937, s.61.

¹⁴⁶ TBMMZC, D:5, C:16, İ:2, İN:33, T:05.02.1937, ss.62-63.

Türk'ün ruhunun yansıması olduğunu ifade etmiştir. Halil Bey'in bu kanunla komünist faaliyetlerin önüne geçilip geçilmeyeceği sorgulamasını hatırlatmış, belirlenen bu esaslarla komünizm veya liberalizm gibi görüşlerin müdafaa edilmesinin suç sayılacağını beyan etmiştir¹⁴⁷.

Kütahya Milletvekili Recep Peker Bey de bir encümen olarak Halil Bey'in söylemleri üzerine açıklama yapma gereği hissetmiştir. Recep Bey, cumhuriyetçiliğin ve milliyetçiliğin zıttı olan kralcılık ile komünistliğin, halkçılığın, devletçiliğin ve laikliğin karşıtı olan sınıfçılık, liberallik ve irticanın faaliyet yapamayacağını belirtmiştir. O, milliyetçilik vasfına da değinmiştir. Dünyada çeşitli milliyetçilik anlayışlarının bulunduğunu söylemiştir. Bunlardan biri olan kan milliyetçiliği görüşünün, kendi kanından, ırkından olmayanları yurt dışına attığını veya vatandaşlık haklarından mahrum ettiğini ifade etmiştir. Bir de kendi ırkından olup da kendi ülkesinin sınırları dışında bulunan insanları ortak bir siyasi birlik ve hudut içinde birleştirmeyi amaçlayan irredantist milliyetçilik anlayışının var olduğunu beyan etmiştir. Bunların dışında da birçok milliyetçi görüşün tatbik edildiğini açıklamıştır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin uyguladığı milliyetçiliğin bu görüşlerden farklı olduğuna dikkat çekmiştir¹⁴⁸.

Ordu Milletvekili Muhittin Baha Bey ise bu kabul edilen maddelerle Türk milletinin ve istikbalinin sigorta edildiğini söylemiştir. Bugün Atatürk bu maddeleri istiyor ne diyorsunuz diye millete sorulduğu takdirde bütün Türklerin mevzu bahis maddeleri kabul edeceğini belirtmiştir. Halil Bey, komünizm meselesi hakkında söylediklerinin vekiller tarafından yanlış anlaşıldığı hissine kapılması nedeniyle Baha Bey'den sonra söz alarak milletvekillerinin Türk'ün tarihi ve milliyet prensibi hakkında söylediklerine katıldığını beyan etmiştir. Bu ilkeleri yüceltmek lazım gelirse hiçbir vekilden aşağı kalmayacağını ifade etmiştir¹⁴⁹.

İstanbul Milletvekili Refet Bey de milliyetçilik hususunda açıklama yapmıştır. O, memlekette herkesin milliyetçi olduğunu iddia etmiştir. Özellikle en başta amele sınıfının milliyetçi olduğu kanaatinde bulunmuştur. Belki başka ülkelerde işçilerin milliyetçilik fikrinden uzak kalmış olabileceğini, fakat Türkiye'de işçilerin milliyetçilik mevzusunda kimseden geri kalmayacağını beyan etmiştir¹⁵⁰.

¹⁴⁷ TBMMZC, D:5, C:16, İ:2, İN:33, T:05.02.1937, ss.64-65.

¹⁴⁸ TBMMZC, D:5, C:16, İ:2, İN:33, T:05.02.1937, s.66.

¹⁴⁹ TBMMZC, D:5, C:16, İ:2, İN:33, T:05.02.1937, ss.68-69.

¹⁵⁰ TBMMZC, D:5, C:16, İ:2, İN:33, T:05.02.1937, s.69.

Atatürk'ün milliyetçilik hususundaki açıklamaları, bu dönemde gerçekleştirilen uygulamalar ve Cumhuriyet Halk Partisinin parti programında yer alan ifadelerle bakıldığında dönemin milliyetçilik anlayışının ırkçı ve ayrıştırıcı esaslara dayanmadığı görülmektedir. Türk Milletinin diğer milletlerde eşit statüde olduğu, başka milletlerle ahenk içerisinde yürümek istediği belirtilmiştir. Öte yandan Türk milliyetçiliği görüşünün kapsamı dışında kalan bir Atatürk milliyetçiliği tarifi ise yanlıştır. Atatürk döneminde uygulanan milliyetçi politikalar, Türk milliyetçiliği görüşü içerisinde değerlendirilmelidir.

4. MİLLETVEKİLLERİNİN KONUŞMALARINDA TÜRKLÜK VURGUSU

İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'ın dağılmasından ardından Mustafa Kemal, intihap çağrısı yaparak milletvekillerinin Ankara'da toplanmasını istemiştir. Çağrı sonrasında milletvekilleri Ankara'ya gelmiş ardından 23 Nisan 1920'de Meclis açılmıştır. Bu süre içinde Ankara Hükümeti işgalci güçlere karşı mücadele etmiştir¹⁵¹. Milli Mücadele kadrosunun lideri olan Mustafa Kemal Paşa, bu sürecin başından itibaren Türklük şuuru ile mücadeleyi sürdürmüştür. Başlattığı bu mücadeleyi Türk Milliyetçiliği ve milli hakimiyet prensiplerine dayalı olarak gerçekleştirmeye çalışmıştır. Batılılar da bu mücadeleyi milliyetçilerin bir girişimi olarak nitelendirmiştir. Bu nedenle Anadolu'da bağımsızlık için mücadele eden grubu Milliyetçiler ifadesi ile isimlendirmişlerdir¹⁵².

Mecliste milletvekilleri de konuşmalarında kendi düşünceleri ekseninde Türk Milletinin haiz olduğu özellikleri dile getirmişlerdir. Bununla birlikte, bağımsızlık ve hürriyet vurgusu yapmış, millete özgüven aşılama çalışmışlardır. Bu hususta Meclisteki mevzulardan biri Şark Meselesi konusunda olmuştur. Şark meselesi iki aşamalı olarak özetlenebilir. Başlangıç düşüncesi Türkleri Avrupa'ya sokmamak Anadolu'da var olmasını engellemektir. Bu amaçta başarılı olamayınca ikinci aşama devreye sokulmuştur. O da Osmanlı Devleti'ni bölerek topraklarını kendi aralarında pay etme düşüncesidir¹⁵³.

Şark Meselesi hakkında 29 Nisan 1920'de Mecliste görüşünü dile getiren Bilecik Milletvekili Necip Bey'in konuşması ilgi çekicidir. Yaptığı konuşmada, Şark Meselesinin Türklük ve İslamlığın sonu demek olduğunu ifade etmiştir. Avrupalı devletlerin Türk Milletini Anadolu topraklarında istemediklerini, Boğazlar bölgesinin de Türklerin elinde

¹⁵¹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.183.

¹⁵² Yusuf Sarıay, *a. g. e.*, ss.259-260.

¹⁵³ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Der Yayınları, İstanbul 2013, s.48.

kalmasını kabul etmediklerine dikkat çekmiştir. Necip Bey, işgalcilerin, Türklerin anavatan topraklarını azınlıklara vermeye hevesli olduğunu ve ülkenin her yanını işgal ettiklerini hatırlatmıştır. Avrupalı devletlerin, Türk Milletinin Arabistan, Kafkasya, İran coğrafyasıyla bağlantısını kesmek ve hatta mümkünse Türk'e Asya kıtasında dahi yer vermemek niyetini taşıdıklarını ifade etmiştir¹⁵⁴.

Kütahya Milletvekili Besim Bey de Avrupalı devletlerin çok önceden ticaret yollarını elinde bulunduran Anadolu Türklerine saldırdıklarını hatırlatmıştır. Batılıların Türkleri, Anadolu'dan çıkartıp dünya ekonomisine egemen olmak niyetinde olduklarını belirtmiştir. Besim Bey'e göre Avrupalıların din veya ırk nazarında başarılı olmaları mümkün değildir. Batılı devletlerin asırlardır Türklerin Anadolu'da bulunmasını bir türlü benimseyemediklerini dile getirmiştir. İslam'ın ve Türk ırkının başarılar sağlamasına tarih boyunca engel olmaya çalıştıklarını söylemiştir. Şark meselesini bir ırk kavgası olarak yorumlamış, Aryan bir ırk arasına Altaylardan gelen Türkleri almak istemediklerini beyan etmiştir¹⁵⁵.

Milletvekilleri, Türk milletine dayatılan Sevr Antlaşmasını onamanın imkânı olmadığını düşünmekle beraber bu anlaşmayı Türk'e yapılan bir aşağılama hareketi olarak görmüşlerdir. Bu hususta konuşma yapan Erzurum Milletvekili Necati Bey, Sevr Antlaşmasını, Türk milletini yok etmenin ilk kademesi olarak gördüğünü ifade etmiştir. Necati Bey, binlerce senedir var olan kuvvetli, özgür milleti öldürmek istediklerini belirtmiştir. Türk milletinin tarihte hiçbir vakit başka milletin boyunduruğu altında yaşamadığını, bundan sonra da herhangi bir ülkenin esiri olmayacağını meclis kürsüsünden ilan etmiştir. Ardından Wilson Prensiplerini hatırlatmış, milletlerin kendi kaderini kendi tayin etmesi idealinin Türk milleti için geçerli olmadığını söylemiştir. Avrupalılar tarafından bu prensibin kabul görmediğini beyan etmiştir. Anadolu'nun sahiplerinin yüzyıllardır Türkler olduğunu beyan etmiştir. Türk milletinin gücünü inandığı Allah'ından, şanlı mazisinden aldığını ve bu yüce milletin istikbalinden asla vazgeçmeyeceğine vurgu yapmıştır. Anadolu tarihine bakıldığı vakit asırlardır bu topraklarda hüküm sürenlerin ataları olduğunu, bunun yanı sıra bundan asırlar evvel ecdadın Altaylarda büyük bir medeniyet meydana getirdiğini hatırlatmıştır.¹⁵⁶

¹⁵⁴ TBMMZC, D:1, C:1, İ:1, İN:7, T:29.04.1920, s.150.

¹⁵⁵ TBMMZC, D:1, C:9, İ:2, İN:1, T:01.03.1921, s.10.

¹⁵⁶ TBMMZC, D:1, C:2, İ:1, İN:19, T:22.05.1920, s.15.

Burdur Milletvekili İsmail Suphi Bey, 10 Temmuz 1920’de Sevr Anlaşmasına ilişkin olarak yaptığı konuşmasında İngilizlerin, Türkleri sömürge haline getirerek tüm İslam alemini kontrol altına almayı hedeflediğini belirtmiştir. O, İngilizlere karşı direniş gösterebilecek tek milletin Türk Milleti olduğunu söylemiştir. Bu anlaşmayı onaylamayacaklarını meclis kürsüsünde bildirmiş, İngilizlere olan tavrını ise şu mısralarla dile getirmiştir;

Garbin cebin-i zalimi affetmedim seni,

Türk'üm ve düşmanım sana, kalsam da bir kişi¹⁵⁷.

Birinci İnönü Muharebesi sonrasında mecliste konuşan Bursa Milletvekili Muhittin Baha Bey, öncelikle ülkenin bugün milli hisler içindeki günlerini görmesini istediği Namık Kemal’i anmıştır. Milletvekillerine seslenmiş, kalplerinde İslamiyet, Türklük ve milliyet nurunun yer aldığını söylemiştir. Yunanların zulmüne karşı milletin mücadele azminin yara almayacağına değinmiştir. Baha Bey’den sonra söz alan Mustafa Kemal Paşa ise Namık Kemal’in; Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini, yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini mısralarını hatırlatmış, Meclis başkanı, milletvekilleri ve ulus adına bu mısralara karşılık olarak; Vatanın bağrına düşman dayasın hançerini, bulunur kurtaracak bahtı kara maderini sözleriyle istila karşısında artan milli duyguları ve mücadele azmini ortaya koymuştur¹⁵⁸.

Erzurum vekili Celalettin Arif Bey, İkinci İnönü Muharebesi ardından yaptığı konuşmada, Türk milletinin İslam’ın kılıcı olma işlevini gördüğünü, şimdi de o kılıcın Türk milletinin itibarını korumak amacıyla bir kez daha kınından çıkardığını belirtmiştir. Yunanları, ikinci defa İnönü muharebesinde perişan ettiklerini ifade etmiştir. Arif Bey, Türk milletinin ancak Misak-ı Milliye ulaşıldığında huzura kavuşacağını beyan etmiştir. Yaşamayı hak eden ulusların, şan ve şerefle ölmesini bilen uluslar olduğuna vurgu yapmıştır. Şanlı bir maziye ve geçmişe haiz olan Türklerin istiklalinden vazgeçemeyeceğini söylemiştir. Türk’ün istiklalini elinden almak için onu öldürmek gerektiğini, fakat Türk’ün ölmeyeceğini ifade etmiştir. Misak-ı Millinin Türkler için bir iman halini aldığını, bütün milletin Misak-ı Milliye ant olarak gördüğünü belirtmiştir. Türk’ün ölse dahi sözünden dönmeyeceğini vurgulayarak konuşmasını bitirmiştir¹⁵⁹.

¹⁵⁷ TBMMZC, D:1, C:2, İ:1, İN:31, T:10.07.1920, ss.242-243.

¹⁵⁸ TBMMZC, D:1, C:7, İ:1, İN:133, T:13.01.1921, ss.284-285.

¹⁵⁹ TBMMZC, D:1, C:9, İ:2, İN:15, T:02.04.1921, ss.322-323.

İkinci İnönü Muharebesinin kazanılması akabinde görüşünü beyan eden isimlerden biri de Manisa Milletvekili Mustafa Necati Bey'dir. Yunanlıların İzmir'e çıkarma yaptığı sırada, Türk Milletinin varlığını sürdürme yeteneğinin tükendiği ve hasta adamın ölmüş olduğuna ilişkin düşüncelerin belirdiğini söylemiştir. Hristiyan Batılıların, vahşice hisler içerisinde Türk milletinin silahlarını alıp, milletin dertlerini umursamayanları hükümete soktuğunu, bu sayede ülkeyi tahribe başladıklarına dikkat çekmiştir. Ancak çağlardır varlığı ve inancı uğrana yaşamını feda eden ulusun göstereceği gayret ve kararlılığı, Avrupalı devletlerin hesaba katmadıklarına değinmiştir. Dünya üzerinde birçok inkılabın gerçekleştirildiğini fakat milletin yaşadığı şu iki yıllık inkılabın, dünyanın en muazzam inkılabı olduğu iddiasında bulunmuştur. Ölüm halinde olan milletin bitmek bilmeyen gayretini ve kararlılığını dünyaya kanıtladığını, bugünden itibaren Türk ulusunun yeni cihadına girdiğini açıklayarak sözlerini noktalamıştır¹⁶⁰.

Malta'daki esaret hayatının bitmesinin ardından Meclise katılım gösteren Edirne Milletvekili Şeref Bey, 25 Nisan 1921'de Batılı devletlerin, Türk milletinin mevcudiyetini ve kıyamete dek yaşayacağını idrak ettiklerini söylemiştir. Bu zorlu sürecin İslamiyet'in yol göstericiliği sayesinde atlatılacağına inandığını ifade etmiştir. Türk milletinin dünyaya efendi olmak için yaratıldığını bu sebeple hiçbir vakit boynuna tutsaklık zincirini takmayacağını beyan etmiştir. Önünde hiçbir engel tanımayan, zaferden zafere koşan, milleti müdafaa etmekten çekinmeyen bir Türk askeri gibi daima ileriye hedeflediklerini belirtmiştir¹⁶¹. Başka bir konuşmasında ise Şeref Bey, dünyanın Türk'e düşmanlık beslediğini ve bu eksende hareket ettiğini söylemiştir. Buna rağmen Türk Milletinin hala mücadeleyi sürdürdüğünü ve varlığını koruyacağını bütün dünyaya gösterdiğini ifade etmiştir. Sadece Türk'ün varlığına değil, bütün İslam memleketlerine saldırıldığına dikkat çekmiştir. Efendi olarak yaratılmış, efendi yaşamış ve kıyamete kadar efendi yaşayacak olan Türk'ün azminin bu zorlu sürecinde üstesinden geleceğine dair inancını meclis kürsüsünden paylaşmıştır. Türkleri esaret zinciri altına almak isteyen Batı kapitalistlerinin, Yunanlıları bu doğrultuda kullandıkları tespitinde bulunmuştur. Türk'ün karşısına çıkan Yunanlıların, batılı devletlerden silah ve cephane desteği aldığını, bütün bunlara karşın Mehmetçiğin inancı ve süngüsüyle sadece Allah'ından güç alarak soyunun şöhretli tacını hayatta tuttuğunu, gözünü bir an için kırpmadan işgalcilere karşı mücadele verdiğini sözlerine eklemiştir. Şeref Bey, ırkına seslenmiş, tarihten

¹⁶⁰ TBMMZC, D:1, C:9, İ:2, İN:20, T:13.04.1921, ss.475-46.

¹⁶¹ TBMMZC, D:1, C:10, İ:2, İN:25, T:25.04.1921, s.78.

bugüne kadar Türk ordusunu ve Türk Milletini yenilgiye uğratacak bir gücü Allah'ın yaratmadığını söylemiş ve böylece millete güven vermeye çalışmıştır¹⁶².

Mustafa Kemal Paşa ise askeri vaziyet ve siyasi durumlara ilişkin yaptığı bir konuşmada Türk ulusunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümetinin, işgalcilerin köle muamelesine asla katlanmayacağını söylemiştir. Bütün uygar ulus ve hükümetler gibi varlığının, özgürlüğünün ve istiklalinin tanınması isteğinde kararlı olduklarını ifade etmiştir¹⁶³.

Erzurum Milletvekili Durak Bey, Türk ordusunun, çok insafli aynı zamanda yardımsever ve dünyadaki en güçlü ordu olduğunu söylemiştir. Türk milletinin sayıca az olmasına rağmen, gücünü koruduğu tespitinde bulunmuştur. Türk milletinin ölmediğini ve ölmeyeceğini bütün dünyaya yaptıklarıyla kanıtladığını belirtmiştir¹⁶⁴. Sivas Milletvekili Rauf Bey ise Pontus Meselesine ilişkin yaptığı bir konuşmasında Türk ulusunun hak ettiklerini, boş laflara, gerçekleşmesi mümkün olmayan vaatlere kanarak değil, ordunun gücü ile alacağını söylemiştir. Hak ettiklerini aldığı zaman Türk Milletinin yüceliğinin ve kültürünün herkes tarafından anlaşılacağını belirtmiştir¹⁶⁵.

Bilecik Milletvekili Necip Bey, Mecliste paylaşılan bilgilere göre ülkedeki Yunan işgali sebebiyle gerçekleşen zulümlerin büyük zayıat yarattığını açıklamıştır. Ona göre yurdun viran hale gelmesinin tek sebebi Yunanlılar değildir. Osmanlılık bilincini, İslamlık ve Türklük şerefini taşımayan kişilerin, memleketi içerden kemirdiklerini ifade etmiştir¹⁶⁶. Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey ise mevcut durumda ülkedeki en büyük tehlikenin Türk popülasyonunun yetersizliği olduğunu, ülkenin ekseriyetinin Türk ulusundan oluşmaması halinde farklı milliyetten insanların ülkeyi dolduracağını söylemiştir¹⁶⁷.

Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey, 4 Nisan 1922'de Yunanistan'ın ülkeyi işgal ederken, Türkiye'nin kendisini idare edecek vaziyette olmadığı düşüncesini taşıdıklarını belirtmiştir. Bu düşüncenin aksine Türk milletinin yüzyıllardır başarılı hükümetler oluşturduğunu söylemiştir. Bugüne dek efendi yaşamış Türk milletinin Misak-ı Milli ile perçinlenen mukaddes hedefi bir gün kesinlikle gerçekleştireceğine dair

¹⁶² TBMMZC, D:1, C:11, İ:2, İN:54, T:23.07.1921, ss.349-350.

¹⁶³ TBMMZC, D:1, C:12, İ:2, İN:79, T:19.09.1921, s.262.

¹⁶⁴ TBMMZC, D:1, C:24, İ:3, İN:132, T:03.11.1922, s. 351.

¹⁶⁵ TBMMGCZ, D:1, C:3, İ:3, İN:91, T:26.08.1922, s.735.

¹⁶⁶ TBMMZC, D:1, C:6, İ:1, İN:101, T:22.11.1920, s. 20.

¹⁶⁷ TBMMZC, D:1, C:17, İ:2, İN:161, T:18.02.1922, s.30.

inancını dile getirmiştir¹⁶⁸. Başka bir konuşmasında ise Türk'ün taşıdığı vasıflara değinen Avni Bey, Türk'ün damarında akan kanında barbarlığın bulunmadığını aksine saf bir metaneti taşıdığını ifade etmiştir¹⁶⁹.

Rize Milletvekili Necati Bey'in düşüncesine göre Türk milletinin batı ülkelerinde düzgün bir şekilde tanıtılmamasında bu memleketlerde vazifeye tayin edilen Türk elçilerinin büyük rolü vardır. Çünkü Necati Bey'e göre bu elçiler görevde bulundukları memleketlerde Türk'ün merhametini, kahramanlıklarını yeterince anlatmamışlardır. Necati Bey, elçilerin gittikleri ülkelerde Avrupa hayranı haline gelerek Batılı devletlerin avukatlığını yaptığını söylemiştir. Türk vasıflarına değinerek Türklerin her şeyi başarabilecek kuvvete sahip olduğunu belirtmiştir. Kendisinin de Türk olmasına rağmen bu kuvvetin mahiyetini anlayamadığını ifade etmiştir. Bu büyük kuvvetin yokluktan var olabilen varlıkta ise artan bir özelliğe sahip olduğunu beyan etmiştir¹⁷⁰.

Mecliste yer alan kimi vekillerin söylemlerinde Türklük vurgusunda bulunmalarının dışında Türk kanı ve Türk ırkından bahsettikleri de olmuştur. Bunun yanı sıra Avrupalı milletlerin Türk Milletini küçümsemesine karşın, Türk Milletinin her şeyde başarılı olabilecek güçte olduğuna inanmışlardır. Mecliste bulunan Türkçü görüşe sahip vekillerden biri olan Besim Bey'de ülkenin kurtuluşu hakkındaki konuşmasında şu şekilde kan vurgusu yapmıştır; Bu memleket Türk'ün kanı ile kurtuldu (...) ¹⁷¹ İzmir Milletvekili Mahmut Esat Bey ise Türklerin sadece cenk etmeyi becerebilen bir ulus olmadığını, Türk ulusunun herhangi bir alanda muvaffakiyet sağlayabileceğine ilişkin fikirlerini şu sözleriyle dile getirmiştir; Efendiler! Türk milleti yalnız harp milleti olarak kabiliyetini göstermemiştir. Bunu söyleyenlere reddederiz. Tarihçe sabittir; Türk Milleti iktisadiyatta da edebiyatta da en ileri giden bir millettir ve bugün Türk milletinin nabızlarında vuran kan yine aynı kandır¹⁷².

Milli Mücadele sonrası da mecliste milletvekilleri Türklük vurgulu konuşmalar yapmışlardır. Örneğin Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey ise bir konuşmasında Türk milletinin bir dünya medeniyeti oluşturduğu düşüncesini dile getirmiştir. Cumhuriyetçi ve halkçı doktrin ekseninde hareket edilirse başarının sağlanacağına dair inancını meclis kürsüsünden ifade etmiştir. Türk'ü dibine ışık vermeyen bir muma benzetmiştir. Türk'ün

¹⁶⁸ TBMMZC, D:1, C:18, İ:3, İN:20, T:04.04.1922, s.522.

¹⁶⁹ TBMMZC, D:1, C:16, İ:2, İN:154, T:04.02.1922, s.212.

¹⁷⁰ TBMMZC, D:1, C:16, İ:2, İN:154, T:04.02.1922, s.212.

¹⁷¹ TBMMZC, D:2, C:3, İ:1, İN:48, T:04.11.1923, s. 216.

¹⁷² TBMMZC, D:1, C:27, İ:3, İN:187, T:05.02.1923, s. 178.

nur saçmak için yandığını kendisini yakmasının nedeninin de etrafına nur saçmak olduğunu söylemiştir. Napolyon'un; Türkleri dalkılıç yapmayın. Zira onlar bir kere dalkılıç olurlarsa dört kişi olsalar 444 kişiyi önlerine katarlar, sürerler ve mahvederler. Sözü meclis kürsüsünden milletvekillerine aktarmıştır¹⁷³.

Ardahan Milletvekili Halit Paşa ise Türklerin dünyadaki en büyük ve en asil kavim olduğunu söylemiştir¹⁷⁴. Konya Milletvekili Refik Bey, Türk milletinin tarihte olduğu gibi günümüzde de düşmanlarına karşı gösterdiği irade ve imanı sayesinde tahripkâr günleri atlatacağına dair inancını meclis kürsüsünden dile getirmiştir. Düşmanlara karşı başarılı olununca, Türk'ün azminin kuvvetleneceğini, özgüvenin artacağını ve ileriki dönemlerde büyük bir Türk milleti ve devleti meydana getirerek başarı sağlanacağını söylemiştir. Refik Bey, Türklüğün zor koşullara rağmen var olmaya devam edeceği kanaatindedir¹⁷⁵.

Mustafa Kemal Paşa'ya 1926'da İzmir'de suikast düzenlenmesinin ardından Mecliste bu konu gündeme gelmiştir. Refet Paşa, Türk'ün Gazisine suikast düzenlemenin Cumhuriyete, vatanın istiklaline suikast düzenlemekle eşdeğer olduğunu söylemiştir. Bu eylemin dünyanın en mert ve faziletli milleti olan Türk'e hakaret manasını taşıdığını belirtmiştir¹⁷⁶.

Dahiliye Vekili Şükrü Bey, Unkapanı Köprüsü'nün restore edilmesi hususunda gerçekleştirdiği konuşma sırasında, İstanbul'un Türklerin nazarında önemine dikkat çekmiş ve birçok kez Türk ve Türklük vurgusunda bulunmuştur. Şükrü Bey, Türklerin çağlarca ruhlarında ve gönüllerinde İstanbul'u bir aşk gibi taşıdıklarını söylemiştir. Nihayetinde ele geçirdiklerini, bunun akabinde İstanbul'un şehir yapısıyla ve bütün öğeleriyle tamamıyla bir Türk şehri halini aldığına işaret etmiştir. Bu güzel şehrin her Türk'ün kalbinde muhabbetle yaşadığını ifade etmiştir. Türk milletinin bu ezeli Türk şehrini her zaman gözünden kıskanacağını ve gerektiğinde onun için fedakârlık yapmaktan çekinmeyeceğini belirtmiştir¹⁷⁷.

İzmir Milletvekili Halil Bey, Türk ulusunun bilim sahasında ve ayriyeten mimari yönden harikulade eserler ortaya çıkardığını söylemiştir. Türk'ün aklının ve ustalığının uygarlığa birçok şaheser armağan ettiğini belirtmiştir. Halil Bey, uzman bir mühendise

¹⁷³ TBMMZC, D:2, C:7, İ:2, İN:7, T:09.03.1924, s. 238.

¹⁷⁴ TBMMZC, D:2, C:13, İ:2, İN:46, T:02.02.1925, s. 122.

¹⁷⁵ TBMMZC, D:2, C:16, İ:2, İN:90, T:31.03.1925, s. 304.

¹⁷⁶ TBMMZC, D:2, C:27, İ:4, İN:2, T:03.11.1926, s. 19.

¹⁷⁷ TBMMZC, D:3, C:3, İ:1, İN:60, T:12.04.1928, ss. 123-124.

büyük abideler örneğın Süleymaniye ve Sultan Ahmet Camisinin kıymetli bir mimari eser sayılıp sayılmayacağı konusunda soru sorduğunu beyan etmiştir. Soruya cevap mahiyetinde uzman mühendisin mevzubahis eserleri, Türk'ün dehasını gösteren şaheserler olarak nitelendirdiğini ifade etmiştir¹⁷⁸.

Yine İçişleri Bakanı Şükrü Bey yaptığı bir konuşmasında kadınlara köylerde muhtarlık yapabilme olanağının verilmesi gerekliliğinden bahsetmiştir. Türk kadınının ulusun ortaya çıkışından itibaren daima ahlakının, yiğitliğinin ve vatan sevgisinin üst seviyede olduğuna vurgu yapmıştır. Türk çocuklarının tarihte büyük şerefler kazanmasında ve diğer milletlerden üstün konuma gelmesinde ana kucağında aldıkları terbiyenin rolünün büyük olduğunu söylemiştir. Türk çocuğunun kuvvetli ve sağlıklı yerinde olmasının annesinin damarında akan kanın temizliğinden kaynaklandığını belirtmiştir. Bununla beraber Türklerin yüksek seciyeli bir insan ve hümanist olmasında da Türk annelerinin payının büyük olduğuna dikkat çekmiştir. Türk kadınının aile evinin müdürlüğü görevini yaptığını, köyde de köy ekonomisini yönettiğini ifade etmiştir. Bu konuşmadan sonra kadınlara muhtar seçilme ve ihtiyar heyetine dahil olma hakkını veren kanun Meclisteki müzakerelerinin akabinde kabul edilmiştir¹⁷⁹. İçişleri Bakanı, Türk ulusunun çok güçlü olduğunu, dünyada Türk gibi kuvvetli sözünün var olduğunu da meclis kürsüsünden beyan etmiştir. Türk'ün bu kadar kuvvetli olmasını sadece ırkla ilişkilendirilemeyeceğini düşünmektedir. Ona göre diğer milletlere nazaran savaş alanında üstün olunmasının başka bir nedeni de büyük bir şuur sahibi olmasıdır¹⁸⁰.

Şanlıurfa Milletvekili Mehmet Emin Bey ise Mecliste Türkçü düşünceye sahip milletvekillerinden biridir. Şair, Türk'ü keskin bir kılıca benzetmiştir. Ona dokunmaya gelmeyeceğini, dokunanın yanacağını, kim ona çarparsa da ikiye bölüneceğini söylemiştir¹⁸¹.

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün ardından Mecliste yer alan milletvekillerinin ekseriyeti kürsüye çıkmış ve Atatürk'ün Türk ulusu için verdiği emeği hatırlatmıştır. Bundan sonra miras olarak bıraktığı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin daha başarılı olması için ellerinden geleni yapacaklarını söylemişlerdir. Kütahya Milletvekili Besim Bey, ağlayan, ölüme doğru yürüyen Türk'ün büyük bir evlat doğurduğunu ve

¹⁷⁸ TBMMZC, D:5, C:3, İ:2, İN:27, T:22.05.1935, s. 161.

¹⁷⁹ TBMMZC, D:4, C:17, İ:2, İN:76, T:26.10.1933, s.48.

¹⁸⁰ TBMMZC, D:5, C:26, İ:3, İN:83, T:29.06.1938, s.484.

¹⁸¹ TBMMZC, D:5, C:12, İ:1, İN:81, T:18.10.1936, s.327.

bugün onu kaybettiğini ifade etmiştir. İki tane Atatürk olduğunu birincisi olan maddi Atatürk'ün Ankara'nın samimi koynuna tevdi edileceğini diğeri olan manevi Atatürk'ün ise hiçbir vakit ölmeyeceğini belirtmiştir¹⁸².

Milletvekilleri Milli Mücadele döneminde yaptıkları konuşmalarda Türk'ün vasıflarına sıklıkla değinmiş, zor koşullar içerisinde bulunan Türk Milletine moral vermek istemiştir. Milletvekillerinin Mecliste yaptıkları konuşmalarda Türk ve Türklükten yoğun bir şekilde bahsetmeleri birçoğunun Türkçülük düşüncesinden etkilendiklerini ortaya koymaktadır. Kimi zaman İslam dini bir birleştirici unsur olarak milletvekilleri tarafından dile getirilse de milliyetçi söylemlerin bu dönemde azımsanmayacak derecede bulunması Cumhuriyet'in ilanından sonra uygulanan milliyetçi politikaların ve söylemlerin bir tarihsel temele dayandığını göstermektedir.

5. ANADOLU ŞEHİRLERİNİN TÜRKLÜĞÜ

Milletvekilleri Mecliste yaptıkları konuşmalarda Anadolu bölgesinin Türklüğüne de vurgu yapmışlardır. Misak-ı Milli kararlaştırılırken ilke olarak Türk ve Müslüman popülasyonun ekseriyeti teşkil ettiği yerler göz önüne alınmıştır. Bu sebeple Mecliste söz konusu toprakların Türklüğü sıklıkla dünya kamuoyuna ilan edilmiştir.

Anadolu'nun işgal edilmeye başlanmasının ardından yörenin Türk ve Müslümanlara ait olduğu gerekçesiyle birden fazla yerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuştur. Jan Zürcher, bu grupların İttihatçıların liderliğinde oluşturulduğunu düşünmektedir¹⁸³.

İşgallere karşı konulmaya çalışılmış ve Milli kongreler düzenlenmiştir. 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan Meclis-i Mebusan 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'yi kabul etmiştir¹⁸⁴. Bu metnin 17 Şubat 1920'de ilan edilmesi¹⁸⁵ İngilizlerin İstanbul'u resmen işgal etmesine sebebiyet vermiştir. Meclis-i Mebusan bu gelişmeden sonra fesih kararı almış, Padişah ise 11 Nisan 1920'de meclisi resmen kapatmıştır¹⁸⁶.

Ankara'da Meclisin açılmasından sonra hükümet Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmek için gayret sarf etmiştir. Mustafa Kemal Paşa da Misak-ı Milli hakkında Mecliste açıklama yapmıştır. Paşa, Misak-ı Milli metninin detaylıca bilinmediği düşüncesindedir.

¹⁸² TBMMZC, D:5, C:27, İ:4, İN:4, T:14.11.1938, s.35.

¹⁸³ Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, Çev: Nüzhet Salihoglu, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, ss.138-139.

¹⁸⁴ Bernard Lewis, *a. g. e.*, ss.337-338.

¹⁸⁵ MMZC, D:4, C:1, İ:1 İN:11, T: 17.02.1920, s.144.

¹⁸⁶ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev: Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 63-64.

Sınırlar belirlenirken mevcut askeri durumun değil, milli hassasiyetlerin dikkate alındığını dile getirmiştir. Bu sınırlar içerisinde farklı etnik grupların yüzyıllardır birlikte yaşadıklarını söylemiştir. Misak-ı Milliye şöyle tasvir etmiştir; Doğu'da Elviyeyi Selase, batı da Edirne sınırdır. En büyük değişimlerin güney sınırında olduğunu açıklamıştır. İskenderun'dan başlayan hattın Halep ve Cerablus'u kapsamakla birlikte Musul, Süleymaniye ve Kerkük'e kadar uzandığını ifade etmiştir¹⁸⁷.

Mecliste Türk yurdu olduğuna vurgu yapılan şehirlerden biri İzmir'dir. Yunanlılar, Megali İdea doğrultusunda, Avrupa devletlerini, İzmir'de Rumların çoğunluğu oluşturduğuna ikna etmeye çalışmışlardır. Yunanlılar iddialarının kabul edilmesi adına bölgedeki Rumların, Türkler tarafından çeşitli zalimliklere maruz bırakıldıklarını, sistemli bir şekilde katliama uğradıklarını, yöredeki güvenlik sorununun ancak Yunan yönetiminde çözüme ulaşacağını iddia etmişlerdir¹⁸⁸.

İtilaf Devletlerinin İzmir'in Yunanlılarca işgal edilmesini onaylamasında Rum Patrikhanesinin oluşturduğu sahte belgelere dayanan nüfus verilerinin büyük payı vardır. Paris Konferansında Venizelos, Rum Patrikhanesinin düzenlediği bu verilerin doğruluğunu iddia etmiştir¹⁸⁹. Patrikhanenin hazırladığı rapora göre Batı Anadolu'daki Rum nüfusu bir milyon yedi yüz bin, Müslüman nüfusu ise dokuz yüz kırk üç bindir. Rakamlar göz önüne alındığında yörenin Türklere bırakılmasının doğru olmayacağını söylemiştir. Türklerin resmî nüfus verilerine göre ise 1877 yılında Aydın ilinde bir milyon kırk dört bin dokuz yüz kırk beş Türk, yüz doksan bin yedi yüz doksan sekiz Rum nüfus vardır. 1905'te yapılan nüfus sayımına göre ise İzmir sancağında yüz bin üç yüz elli altı Türk'e karşılık yetmiş üç bin altı yüz otuz altı Rum yaşamaktadır. Fakat Türklerin bu verileri değil Rumların raporları doğru kabul edilmiştir. İngilizler, Anadolu'daki işgali tamamlamak için sahada kullanabileceği bir kuvvet olarak Yunanlıları uygun görmüşlerdir. İkna süreci tamamlandığında 15 Mayıs 1919'da İzmir işgal edilmiştir¹⁹⁰.

İzmir'in işgal edilmesi Türk Milletinin Milli Mücadeleye katılımının artmasına ve milli hislerin uyanmasına zemin hazırlamıştır. İşgale ve işgal sırasında gerçekleşen zulümlere tepki mahiyetinde birçok miting organize edilmiştir. İstanbul hükümeti yerel

¹⁸⁷ TBMMZC, D:1, C:1, İ:1 İN:2, T:24.04.1920 s.16.

¹⁸⁸ Adnan Sofuoğlu, "İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu'da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Milli Direniş" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.8, S.29, 2002, s.135.

¹⁸⁹ Mehmet Sait Dilek, "Paris Barış Konferansında Yunan Talepleri ve Büyük Güçlerin Tutumu", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S.36, 2013, s.35.

¹⁹⁰ Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, ss. 21-22.

yöneticilere ilettiği telgraflarda milletin yurtseverliğini dünya kamuoyuna sergilediği coşkulu nümayişlerin normal karşılandığını ancak sınırı aşmadan, taşkınlık çıkarmadan politik hamlelerle tepkilerin gösterilmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir¹⁹¹.

İzmir şehrinin işgal edilmesi hususunda Mersin Milletvekili İsmail Safa Bey görüş beyan etmiştir. Safa Bey, İzmir sancağının Türk milletine ait olduğunu, Yunanlıların bu yörede herhangi bir haklı talebinin bulunamayacağını söylemiştir. Bu gerçeğe bilen Türklerin, İzmir’de bir kongre düzenlediklerini belirtmiştir. Kongrenin sonucunda İzmir’in Türklere ait olduğuna vurgu yapıldığını aktarmıştır. İzmir’in Türklüğünü, bilhassa Avrupa’da yayınlarla anlatma kararı alındığını, fakat Avrupa’nın kapılarını, İslam dinine mensup olanlara ve Türklere kapattığını beyan etmiştir. Avrupa’da Yunanlıların, Ermenilerin ve diğer milletlerden olan Hristiyanların Türkler aleyhine yayın yapmak maksadıyla çok istekli olduğunu, Türklüğün ve İslam’ın aleyhine gerçeği yansıtmayan şeyler yazdıklarını söylemiştir. Kamuoyunu Türk milletinin aleyhine döndürmek için atmadıkları iftiranın kalmadığını buna karşın sözde medeni olan Avrupa’nın Türk’ü Avrupa’dan içeri sokmadığını ifade etmiştir. Bunun maksadının ise Türkler hakkındaki yanlış neşriyatı tekzip edeceklerini bilmelerinden kaynaklandığına vurgu yapmıştır¹⁹².

Manisa Milletvekili olan Mahmut Celal Bey ise Wilson Prensiplerine itimat ederek ateşkes muahedесinin imzalandığını hatırlatmıştır. Bu ilkeler uyarınca Türklerin ekseriyet teşkil ettikleri yerlerde Türk ulusunun egemenliğinin süreceğine inandırıldıklarını söylemiştir. Oysa şimdi aldatıldıklarını fark ettiklerini ifade etmiştir. Celal Bey, Yunan istilasını kınamış, İzmir şehrinde asırlardan beri Türklüğün ve İslam’ın nüfuzunun bulunduğunu beyan etmiştir¹⁹³. Yurt içinde Yunan mezalimi konusunda söz alan Edirne Milletvekili Şeref Bey ise Yunan milletinin, Türk’ü ölü sayarak memleketi işgale giriştiklerini, İzmir’in her yanına Türk kanı bulaştırdıklarını söylemiştir. Buna karşın düşmanın ilerlerse Türk’ün her zaman muzaffer olan kılıcının ensesinde parlayacağını idrak ettiğinden işgal hareketini genişletemediğini ifade etmiştir¹⁹⁴.

Manisa Milletvekili Mustafa Necati Bey, Hristiyanların, Türk Milletini yok etmek için bir kırım harekâtına giriştiğini, bu onuruz işi ise Yunanlıların görev edindiğini

¹⁹¹ Emir Bostancı, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İzmir ve Aydın’da Yunan İşgali ve Mezalimi Üzerine İtilaf Devletleri Nezdinde Yapılan Siyasi Teşebbüsler”, *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.2, S.1, 2021, s.56.

¹⁹² TBMMZC, D:1, C:1, İ:1, İN:16, T:15.05.1920, s.309.

¹⁹³ TBMMZC, D:1, C:1, İ:1, İN:16, T:15.05.1920, ss.306-307.

¹⁹⁴ TBMMZC, D:1, C:11, İ:2, İN:48, T:09.07.1921, ss.202-203.

söylemiştir. Bu görevi üstlenme onursuzluğunu Yunanlıların büyük bir istekle kabul ettiğini belirterek dünya kamuoyunun harekete geçirilmesi için bir şeyler yapılması çağrısında bulunmuştur. Avrupalı devletlerin dünya siyasetine dair programlarının birinci maddesinin Türk milletini öldürmek, mahvetmek olduğunu söylemiştir. Hristiyanların, Müslümanlığı mahvetmenin yegâne yolunun Türkleri mahvetmekten geçtiği düşüncesinde olduklarını savunmuştur. Bu doğrultuda Türkleri kesmek için cevaz verildiğini ifade etmiştir¹⁹⁵. Türk milletine destek olabilecek bir Türkistan ve üç yüz milyonu aşkın Müslümanın bulunduğunu belirtmiştir. Onlara yaşanan zor durumun aktarılması gerektiğine değinmiştir. Bütün Müslümanlığın ve Türklüğün sonsuza kadar alemdarı olan Anadolu Türkleri adına yardım çağrısında bulunmuştur¹⁹⁶.

Yunan işgali Meclis önünde düzenlenen miting ile protesto edilmiştir. Bu miting sırasında okunan bildiride İzmir'in tarihi geçmişine ve nüfusuna bakıldığında tamamı ile Türk olduğu vurgulanmıştır. Anadolu'nun kalbi olan nitelendirilen İzmir, milli varlığın en büyük dayanaklarından biri olarak tanımlanmıştır. Zalim Yunanlıların zulmünde aziz İzmir'in inlemesini hiçbir Türk'ün kabul etmeyeceği belirtilmiştir¹⁹⁷.

Bursa bölgesinde de Türklerin haklarının savunulması maksadıyla Bursa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 10 Ekim 1919'da kurulmuştur. Cemiyetin ilk kurultayı Cemal Bey'in Avcılar Kulübü'nde gerçekleştirilmiştir. Gündüz adını taşıyan bir gazete de çıkarılmıştır. Ayrıca cemiyetin etkinlikleri için halktan para toplanmıştır. Bu tarihlerde şehir bir İngiliz müfrezesinin işgali altındaydı¹⁹⁸. Yunan kuvvetleri taarruza geçerek, 30 Haziran 1920'de Balıkesir, 2 Temmuz da Karacabey'i hemen ardından da 8 Temmuz 1920'de Bursa'yı işgal etmiştir. Yunan işgal girişimi sırasında, İngilizler gemileriyle Mudanya'yı ateş altında tutmuş ve kasabayı işgal etmiştir. Böylece Yunanlılara maddi desteğin yanı sıra askerî açıdan da bu şekilde destekte bulunmuştur. İşgal yönetiminde Türk Milleti büyük baskılara maruz kalmış şehir zarara uğramıştır¹⁹⁹.

Bursa'nın işgalinin duyulmasıyla birlikte Türk milleti büyük bir üzüntü yaşamıştır. Mevzubahis şehrin Türkler için özel bir yeri vardı. Mecliste bulunan otuz bir vekil Bursa'nın işgali sebebiyle Meclis Başkanlığına bir önerge vermiştir. Verilen önergede; Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olan Bursa'nın sefil Yunanlılar tarafından

¹⁹⁵ TBMMZC, D:1, C:11, İ:2, İN:48, T:09.07.1921, s.216.

¹⁹⁶ TBMMZC, D:1, C:11, İ:2, İN:48, T:09.07.1921, s.217.

¹⁹⁷ TBMMZC, D:1, C:20, İ:3, İN:43, T:15.05.1922, s.56.

¹⁹⁸ Saime Yüceer, *Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2001, ss. 47-48.

¹⁹⁹ Yücel Öztürk, "Bursa Civarının İşgal ve Kurtuluş Sürecinde Askeri Harekatlar", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.65, 2019, ss.384-385.

işgal edildiği ifadesi dikkat çekicidir. İşgal sonucunda din ve vatan kardeşlerimizin uğradığı zulmü ve acıları paylaşmak maksadıyla oturuma yirmi dakika ara verilmesi ve başkanlık kürsüsünün siyah örtü ile örtülmesi teklif edilmiştir. İkinci Başkan Celalettin Arif Bey, bu önergeyi oylamaya sunmuştur. Verilen oylarla bu önerge kabul edilmiştir. Oturuma ara verilmesinin ardından kürsünün üstüne siyah örtü serilmiştir²⁰⁰. Bu siyah örtü Bursa'daki işgal birlikleri kovulana dek başka bir ifadeyle ile iki yıldan fazla bir süre meclis kürsüsünde kalmıştır. Bursa'nın işgal edilmesi Mecliste şok etkisine sebebiyet vermiştir. Bir milletvekili bu hususta konuşma gerçekleştirmek maksadıyla kürsüye çıkmış fakat üzüntüden tek kelime edememiş, gözyaşları içerisinde Meclisteki sırasına geri dönmüştür²⁰¹.

Bursa Milletvekili olan Muhiddin Baha Bey, bu şehir ile ilintili konuşmasında şehirde gerçekleşen Yunan işgali sebebiyle Türk gençlerinin üzüntü içerisinde olduğunu, sokağa adımını atmadıklarını, ihtiyarların ise Allaha dua edip, Meclisten yardım beklediklerini söylemiştir. Batı cephesi komutanı İsmet Paşa'ya hitaben bölgenin başarılı bir şekilde korunması gerektiğini, bundan sonra istilacılar tarafından ezilecek bir karış toprağa insanların sabır gösteremeyeceğini ifade etmiştir. Askeri niteliğinden şüphe duymadığı İsmet Paşa'nın işgal altındaki yerlerde gerçekleşen mezalimleri sona erdireceğine inanç duyduğunu, Konya'da ve Afyonkarahisar'da beliren milli bilincin çözülmedikçe düşmanın mağlubiyete uğratılacağından emin olduğunu ifade etmiştir²⁰². Başka bir konuşmasında ise Venizelos'un oğlunun Bursa'daki Osman Gazi'nin türbesi üzerine ayağını basmasını şiddetli bir dille eleştirmiştir. Ona göre bu kişinin böyle davranmasının nedeni Yunan Milletinin bütün Müslümanlığı ve Türklüğü ortadan kaldırmakta kararlı olduklarının bir ifadesidir. Yine ona göre Venizelos'un oğlu bu davranışıyla Türklerin bu coğrafyadaki tarihsel mirasını ayaklarının altına alıp parçaladığı yanılısındadır. O; Yunan işgali sebebiyle yaşanan bu vakaların Türk ulusunun acısını katladığını söylemiştir²⁰³.

Edirne Milletvekili Şeref Bey, Bursa şehrinde Türklüğün ve İslam'ın bu kötü günlere karşın sonsuza kadar yaşayacağını söylemiştir. Yunan Milletinin bu zalimliklerine karşı artık direnme olanağının kalmadığını dile getirmiştir. Şeref Bey, Venizelos'un oğlunun türbede gerçekleştirdiği davranışlara da değinmiştir. Venizelos'un

²⁰⁰ TBMMZC, D:1 C:2, İ:1, İN:31, T:10.07.1920 s.236.

²⁰¹ Yüceer, *a. g. e.*, ss. 83-85.

²⁰² TBMMZC, D:1, C:4, İ:1, İN:72, T:25.09.1920, s.341.

²⁰³ TBMMZC, D:1, C:11, İ:2, İN:48, T:09.07.1921, s. 187.

çocuğunun, Sultan Osman'ın türbesi üzerine elini koyup fotoğraf çekirtmesini eleştirmiştir. Herhangi bir Türk'ün gittiği ülkede o millet için mukaddes görülen bir yerde bu tarz bir hareketi yapmayacağını belirtmiştir. Antep vekili Yasin Bey de konuşmaya dahil olarak Türk milletinin namuslu olduğunu bu şekilde bir davranışı asla yapmayacağını söylemiştir²⁰⁴.

Trakya'nın muhtemel işgaline karşı 2 Aralık 1918'de Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur²⁰⁵. Cemiyetin merkezi olarak Edirne belirlenmiştir. Bu yapının hedefi Trakya Türklerinin hukukunu savunmak ve Trakya'yı Osmanlı Devleti'nin elinden alı koymaya yönelik eylemlere engel olmaktır. Bunda başarılı olunmazsa Doğu ve Batı Trakya'yı kapsayan bağımsız bir Trakya Devleti kurmaktır²⁰⁶. Ancak Yunanlılar 1920 yılının temmuz ayında önce Doğu Trakya'yı sonra da 25 Temmuz'da Edirne'yi işgal etmiştir²⁰⁷. Trakya'nın işgale uğradığı haberinin alınması sonrası Mecliste milletvekilleri bu konuda tepkilerini dile getirmişlerdir. Bolu Milletvekili Fuat Bey, Trakya bölgesinin Osmanlı Devleti'nin sınırlarına dahil olmadan evvelde bir Türk yurdu olduğunu öne sürmüştür. Bölgeye Trakya adının Türkler tarafından verildiğini iddia etmiştir. Trakya'nın bütün köylerinin samimi olarak kalbinden Türkiye'yi istediğini, Türk'ü beklediğini söylemiştir. Edirne şehrinin minarelerinin işgalcilerin gözüne sokacak derecede bölgenin Türklüğünü ortaya koyduğunu belirtmiştir. Bütün Türk ulusunun gayretinin göstergesi olan Meclisin kuvveti sayesinde Trakya bölgesinin Türk yurdu olarak var olmaya devam edeceğine dair inancını meclis kürsüsünden beyan etmiştir²⁰⁸.

Edirne şehrinin istilaya uğramasının sene-i devriyesi sebebiyle Trakya Paşaeli Cemiyeti Meclise telgraf yollamıştır. Telgraf metninin içeriğinde Meclisin bu işgali protesto etmesi talebi yer almıştır. Yunanistan'ın Trakya'da Türklere karşı katliamlar yaptığına değinilmiştir. Edirne'nin Türklere ait olduğu vurgulanmıştır. Telgraf metninin okunmasının ardından kürsüye gelen Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey, Edirne şehrinin Türklüğünün mutlaka benimseneceğine dair fikrini meclis kürsüsünden paylaşmıştır. Edirne'nin kalbine düşmanlarında kulak verdiğini, bu kalbin Yunan Milleti

²⁰⁴ TBMMZC, D:1, C:11, İ:2, İN:48, T:09.07.1921, ss. 202-203.

²⁰⁵ Bayram Sakallı, *Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 1997, s.188.

²⁰⁶ Zülal Keleş, "İstiklal Savaşında Trakya Bölgesi ve Başarısızlık Nedenleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.19, S.57, 2003, ss.1022-1023.

²⁰⁷ Sakallı, a. g. e., s. 198.

²⁰⁸ TBMMZC, D:1, C:16, İ:2, İN:154, T:04.02.1922, s. 215.

için değil, Türklük ve Müslümanlık için çarptığını fark ettiklerini belirtmiştir. Cemiyetçe talep edilen işgalin protesto edilmesi teklifi Mecliste sunulmuş ve kabul edilmiştir²⁰⁹.

Edirne Milletvekili Mehmet Şeref Bey ise Doğu Trakya'yı da aşan bir bakış açısıyla mevzuya yaklaşmıştır. Şeref Bey, Tuna nehri üzerinde yer alan Adakale hususunda bir takrir vermiş bu adanın Türk Milletine ait olduğunu milletvekillerine hatırlatmıştır. O takririnde Adakale'yi Türk yaratılmış ve daima Türk kalmaya azmetmiş bir ada olarak tasvir etmiştir. Şeref Bey'e göre mevzubahis adanın ismi ve varlığı imzalanan anlaşmalarda unutulmuştur. Bununla birlikte Adakale'yi temsil eden eşrafın kendilerini Meclis Hükümetine bağlı olarak addettiklerini açıklamıştır. Şeref Bey, takirde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin söz konusu adaya birkaç temsilci yollamasını da önermiştir. Bu temsilciler için lazım olan masrafin İçişleri Bakanlığı bütçesine eklenmesini teklif etmiştir. Onun adaya yollanmasını talep ettiği temsilciler şu şekildedir; müdür, üç jandarma, bir hâkim, üç erkek ve iki kadın öğretmen, bir imam ve bir müezzin. Bu takrir aynı gün Maliye Encümenine havale edilmiştir²¹⁰.

Menteşe Milletvekili Şükrü Bey ise Batı'nın Makyavelist politik tavrını eleştirmiş, Trakya problemine ilişkin şu sözleri ifade etmiştir; Garbi Trakya, ne Yunanistan'ın ve ne de Bulgaristan'ındır. Garbi-Trakya Türk'tür ve Türk'ün olması lâzımdır²¹¹. Tekirdağ Milletvekili olan Faik Bey'de Trakya bölgesinin durumu hususunda şu sözleri sarf etmiştir; Zaten Trakya heyeti mecmuası ile Türk'tür ve inşallah müebbet de Türk kalacaktır²¹². İstanbul Milletvekili Süleyman Sırrı Bey ise Meriç nehrinin dahi Türk ulusunun elinden zorla alındığını nehrin isminin Türkler tarafından verildiğini söylemiştir. Politika oyunları ile öz vatan olan Trakya ve öz kardeş olan Trakya Türklerinin Anadolu Türklerinden ayrıldığını ifade etmiştir. Gümölcine ve Drama şehirleri nüfusunun yüzde doksan üçünü Türklerin teşkil ettiğini iddia etmiştir. Bununla birlikte toprak ve mülk sahiplerinin de yine Türkler olduğunu belirtmiştir²¹³.

Doğu'da ise Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası Kars için bunalım dolu günler başlamıştır. Anlaşmaya göre Kafkasya'da bulunan Türk orduları savaştan evvelki hudutlara çekilecektir. Mevzubahis toprakları İngilizlerin istila edeceklerine ilişkin iddiaların artması sebebiyle Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa'nın öncülüğüyle Kars

²⁰⁹ TBMMZC, D:1, C:21, İ:3, İN:79, T:24.07.1922, ss. 481-482.

²¹⁰ TBMMZC, D:1, C:10, İ:2, İN:40, T:20.06.1921, s. 426.

²¹¹ TBMMZC, D:2, C:1, İ:1, İN:7, T:21.08.1923, s. 236.

²¹² TBMMZC, D:2, C:1, İ:1, İN:7, T:21.08.1923, s.239.

²¹³ TBMMZC, D:2, C:1, İ:1, İN:8, T:22.08.1923, ss.252-253.

Milli İslam Şurası 5 Kasım 1918’de kurulmuştur²¹⁴. Başkanı Cihangirzade İbrahim Bey olan bu cemiyetin ilk kongresi 30 Kasım 1918’de düzenlenmiştir. Bu kongrenin akabinde Milli İslam Şurası Hükümeti oluşturulmuştur. Nisan 1919’da İngilizler, Kars’ı işgal ederek cemiyetin merkezini basmış önde gelen murahhaslarını Malta’ya esir olarak göndermiştir. Bu vakanın akabinde Batum’u İngilizler, Kars ve civarını Ermeniler, Ardahan’ı ise Gürcüler işgal etmiştir.²¹⁵

İşgalin sona erdirilmesinden sonra Kars’ın kurtarılması hakkında birkaç milletvekili Meclis başkanlığına kutlama telgrafı çekmiştir. Ermenek’ten Konya Milletvekili Hulusi Bey ve Müdafaa-i Hukuk Reisi ve murahhaslarınca yollanan telgrafta hayli zamandır Türk yurdu olan Kars’ın bir süreden beri Çarlığın baskıcı rejimi altında inlediği vurgulanmıştır. Kars kalesinin bugün yine Osmanlı bayrağıyla şereflenmesinden duyulan mutluluk dile getirilmiş, cihanı ellerinde heba etmek isteyen birkaç istilacının zalimliklerine yurdun ve Türk ulusunun sabrının kalmadığı ifade edilmiştir. Artık Kars’ın bu zalim baskılar altında inlemeyeceğinden duyulan memnuniyete telgrafta yer verilmiştir. Geleceğe doğru emin adımlarla yürüyen Türk Milletinin ve muzaffer ordusunun sayesinde istikbalde hakimiyeti tamamen sağlayacağından emin oldukları belirtilmiştir²¹⁶.

Türklüğüne vurgu yapılan şehirlerden diğeri ise Antep’tir. İngilizlerin Antep’ten çekilmesinden sonra 5 Kasım 1919’da Fransızlar bölgeyi işgal etmiştir²¹⁷. Diğer işgal ettikleri şehirlerdeki gibi Fransız Devleti, Ermenilerle beraber aksiyon alarak Türk ulusunun kutsallarına saygı göstermemiş, asayişini sağlamamıştır. 23 Kasım 1919’da şehirde Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkil edilmiştir. Fransızlarla mücadele edip aylarca direnen Türk kuvvetleri 9 Şubat 1921’de teslim olmak durumunda kalmıştır²¹⁸. Mecliste ise Antep şehrinin Türk ve Müslüman geçmişi hususunda konuşan Kütahya Milletvekili Besim Atalay, İslam dininin var oluşundan itibaren Antep’in Müslüman şehri olduğunu söylemiştir. İskitler, Hititler ve Dulkadiroğlu Beyliğinden günümüze dek de Türk şehri olarak bilindiğini belirtmiştir. Şehrin bu gerçeklere rağmen Türk milletinden alınmaya çalışıldığını ifade etmiştir. Her gecenin bir gündüzü olduğunu, İslam’ın ümmeti

²¹⁴ Esin Dayı, *Elviye-i Selase’de (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma*, Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, Erzurum 1997, s.91.

²¹⁵ Abdülhaluk Çay-Yaşar Kalafat, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Kuvayı Milliye Hareketleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1990, ss. 33-34.

²¹⁶ TBMMZC, D:1, C:5, İ:1, İN:76, T:09.11.1920, ss.319-320.

²¹⁷ Bilgehan Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009, s.101.

²¹⁸ Abdülhaluk Çay-Yaşar Kalafat, *a. g. e.*, ss. 66-68.

içerisinde yer alan Türk ulusunun üzerine çullanmış bu felaketin bir gün mutlaka atlatılacağını beyan etmiştir²¹⁹.

Mecliste milletvekilleri Lozan Barış Antlaşmasına dair mecliste gerçekleşen görüşmeler sırasında Antakya'nın ve Musul'un Türklüğüne ilişkin de konuşmalar gerçekleştirmişlerdir. Örneğin; Mersin Milletvekili Niyazi Bey, 21 Ağustos 1923'te yaptığı konuşmada Antakya'da Türk varlığı ve hakimiyetinin Osmanlı Devleti öncesinde de görüldüğünü, Oğuz Türklerinin en asil ve en necip boylarına mensup olanların bu topraklarda yaşadığını söylemiştir. Musul'da da Osmanlı Devleti öncesinde birçok Türk hanedanlığının hüküm sürdüğünü beyan etmiştir²²⁰. Manisa Milletvekili Vasıf Bey ise Antakya, İskenderun ve Musul ahalisinin hars ve vicdan itibarıyla Türk olduğunu belirtmiştir. Bahsedilen bölge halkını Türk devletinden ayırmayı medeniyetin en büyük ve en zalim cinayeti olarak yorumlamıştır²²¹. İzmir Milletvekili Mustafa Necati Bey'de Musul bölgesinin Türklere ait olduğunu ve ilelebet Türk kalacağını meclis kürsüsünden dile getirmiştir²²².

Anadolu'nun işgal edilmesinin ardından milletvekilleri bu topraklardaki hak arayışını ağırlıklı olarak bölgenin Türklüğü üzerinden dile getirmiştir. Bölge halkının Türk kimliği vurgulanmış ve yüzyıllardır burada yaşadıkları ifade edilmiştir. Manisa Milletvekili Celal Bey, Meclisteki konuşmasında Wilson Prensiplerini hatırlatmış, bu ilkeler doğrultusunda Türklerin ekseriyet teşkil ettikleri yerlerde Türk ulusunun egemenliğinin sürmesi düşüncesine İtilaf Devletlerinin uymasını istemiştir. Görüldüğü üzere Türklük üzerinden yapılan hak iddiasında Wilson Prensipleri de dile getirilen unsurlardan biri olmuştur.

²¹⁹ TBMMZC, D:1, C:9, İ:2, İN:3, T:05.03.1921, s.23.

²²⁰ TBMMZC, D:2, C:1, İ:1, İN:7, T:21.08.1923, ss.227-228.

²²¹ TBMMZC, D:2, C:1, İ:1, İN:7, T:22.08.1923, ss.252.

²²² TBMMZC, D:2, C:1, İ:1, İN:7, T:22.08.1923, ss.246.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİDE TÜRKÇÜLÜK

1. YABANCILARA VE AZINLIKLARA GETİRİLEN KISITLAMALAR

İktisadi alanda milliyetçi uygulamalar Balkan Savaşlarının ardından İttihat ve Terakki iktidarı döneminde görülmeye başlanmıştır. İttihat ve Terakki Hükümeti, Türk ulusunun menfaatlerini gözeterek bir iktisadi politika uygulamak istemiştir. Buna örnek olarak Balkan Savaşlarının meydana getirdiği olumsuz hava sebebiyle, azınlıkların ve yabancıların iktisadi alandaki hakimiyetini yıkmak amacıyla 1913-1914 yılları süresince Hüseyin Kazım Bey'in liderliğinde tertip edilen Müslüman Boykotajından bahsedilebilir. Bu boykotaj sırasında dağıtılan bildiri ve risalelerle Müslümanların, gayri Türk ve gayrimüslim esnaflardan alım satım yapmaması talebinde bulunulmuş, Müslüman tüccarların adlarının ve adreslerinin yer aldığı listeler hazırlanmıştır²²³.

Bununla birlikte yabancıların iktisadi alandaki gücünü azaltmak fikri doğrultusunda 1 Ekim 1914'de kapitülasyonlar kaldırılmıştır²²⁴. Birinci Dünya Savaşı sırasında 8 Mart 1915'de yayımlanan Osmanlı memleketinde yaşayan yabancıların hukukunu ve vazifelerini düzenleyen kanun ile beraber yasalar yoluyla Osmanlı vatandaşlarına tabi tutulan vergiler yabancılar için de geçerli olmuştur. Bunun yanı sıra bu hukuki düzenlemeyle birlikte avukatlık, doktorluk, öğretmenlik ve mühendislik mesleğini yapan, mektebi, gazetesi veya mecmuası olan yabancılara Osmanlı yasa ve tüzüklerine uyma mecburiyeti getirilmiştir²²⁵.

Milli Mücadele sonrası beliren ortamda ise azınlıklara ve yabancılara karşı bir ihtiyatlı tutum oluşmuştur. Bunun sebebi ekalliyetlerin, İtilaf Devletlerinin işbirlikçisi olarak görülmesi gösterilebilir. Bu dönemden itibaren iktisadi alanda ecnebilerin ve ekalliyetlerin etkisini minimuma indirerek bir milli burjuvazi oluşturmak istenmiştir²²⁶. Bu doğrultuda 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri sırasında tertip edilen İzmir İktisat Kongresi önem arz etmektedir. Bu toplantının ardından bir Misak-ı İktisadi ortaya konmuştur²²⁷. Bu misak; ülkede kuvvetli bir sanayi kurmayı ve mevcut olanları geliştirmeyi, özel girişimlere inisiyatif veren ve mülkiyet haklarına itibar eden bir ekonomik sistem oluşturmayı hedef olarak belirlemiştir. Kararların içeriğine göz atıldığında mutabık

²²³ Zafer Toprak, *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, ss.4-5.

²²⁴ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.155.

²²⁵ Zafer Toprak, *a. g. e.*, ss.53-54.

²²⁶ Bali, *a. g. e.*, s.232.

²²⁷ Koraltürk, *a. g. e.*, s.99.

kalınan ilkeler kısaca şunlardır; yerli malı üretiminin arttırılması, lüks ithal ürünlerden uzak durulması, iktisadi inkişafa destek olması durumunda yabancı sermayeye imkan tanınması, tarımın ve ticaretin kısıtlanmaması, aşar vergisinin ve iç gümrüklerin kaldırılması, taşımacılığın geliştirilmesi ve sendika imkanının tanınmasıdır²²⁸.

Tarihçi Arnold Toynbee ise hükümetin Osmanlı Devleti döneminde kapitülasyonlar ve iktisadi alandaki yabancılara bağımlılıkların yarattığı engellerin farkında olduğunu ve bu sebeple ekonomi konusunda kendi kendine yetebilme ilkesiyle hareket edildiğini ifade etmiştir. Bu tavrın Türk Milletini yabancılara bağımlılıktan, dış ülkelere karşı görevlerden ve borçlardan kurtardığını, bununla birlikte kendi kendine yetebilme hissiyatının da edinilmesini sağladığını belirtmiştir²²⁹.

Hükümet bu ilkeler doğrultusunda yeni sınırlar içerisinde bir milli ekonomi oluşturmak istemiştir. Ziya Gökalp'in makalelerinde ortaya koyduğu gibi Müslüman-Türk girişimci sınıfının oluşturulmasını temel hedef olarak görmüştür²³⁰. Yurdun iktisadiyatının büyük ölçüde gayri Türklerin ve yabancının hakimiyetinde bulunması bu alanda bir Türkleştirme politikası ile hareket etmeyi zorunlu kılmıştır. Hükümet siyasi bağımsızlığın iktisadi bağımsızlıkla perçinlenmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu doğrultuda yabancı sermayeye ait işletmelerin millileştirilmesi hem de ekonomik faaliyetlerde gayri Türklerin etkisinin azaltılmasını sağlamaya çalışmıştır²³¹.

Ekonomide yabancılara kısıtlayıcı nitelikteki kanunlardan bazılarında yatırım ve ticaret hususunda Türk vatandaşlarına hasredilen maddeler görülmektedir. Bu kanunlardan biri Köy Kanunu'dur. 18 Mart 1924'de çıkarılan Kanunun seksen yedinci maddesine göre Türk vatandaşlığı bulunmayan şahıs, cemiyet veya şirketlerin köylerde arazi ve emlak alması yasaklanmıştır. Seksen sekizinci maddede ise yabancının köylerde ikamet edebilmesi için İçişleri Bakanlığından resmî tezkere alması şart olarak belirtilmiştir²³². Tapu Kanunu da benzer nitelik taşımaktadır. Bu Kanun 29 Aralık 1934'de Resmî Gazetede yayınlanmıştır. Otuz altıncı maddesinde yabancı şahısların bir köye bağlı olmayan çiftliklere ve köy statüsünde olmayan arazinin otuz hektardan fazlasına hükümetin onayı koşuluyla sahip olabileceği ifade edilmiştir. Belirtilen

²²⁸ Özer Özçelik ve Güner Tuncer, "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.9, S.1, 2007, ss.255-256.

²²⁹ Arnold Toynbee ve Kenneth Kirkwood, *Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, Çev: Kasım Yargıcı-Nurer Uğurlu, Örgün Yayınları, İstanbul 2017, s.278.

²³⁰ Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s.180.

²³¹ Ahmet İnsel, "Milliyetçilik ve Kalkınmacılık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, s.769.

²³² Düstur V (Üçüncü Tertip), İstanbul 1931, s.721.

rakamın üstünde mirasçı olarak sahip olabilme ehliyetinin verilmesi de hükümetin yetkisinde olduğu açıklanmıştır. Hükümetin izin vermediği takdirde arazinin tasfiye suretiyle bedele çevrileceği bilgisi de Kanunda yer almıştır²³³.

12 Nisan 1925’de kabul edilen madenler nizamnamesinin birinci maddesinde madenlerin hükümet tarafından veya Türk olan şirketlerce işletilebileceğine değinilmiştir. Sermayesinin yüzde elli biri Türk olan şirketlere de ihale olarak verilebileceği maddede belirtilmiştir²³⁴. Türkiye sahillerinde deniz taşımacılığı ve limanlarla kara suları içerisinde ticareti düzenleyen kanun 19 Nisan 1926’da çıkarılmıştır. Kanunun birinci maddesinde, Türkiye sahillerinde bir noktadan başka bir noktaya mal ve yolcu nakletmek, sahillerde kılavuzluk yapmak ve bununla beraber liman hizmetlerini gerçekleştirmek hakkı yalnızca Türkiye sancağını taşıyan deniz araçlarına verilmiştir. Yabancıların ancak başka ülkeden almış oldukları yolcuları, Türkiye’den başka ülkeye gidecek yolcuları ve yükü ihraç edebileceklerinden bahsedilmiştir. İkinci maddede nehir, göl, boğazlar ve bütün kara sularında yer alan liman, körfez, koy, vapur, motorbot, römorkör istimbot, salapurya, mavna, sandal, yelken, kürek, maçuna, prizman, şat, algarina ve her türden nakliye ve su dubaları limyo, şamandıra, sal gibi araç bulundurmak ve bunlarla denizde sefer ve taşımacılık yapma hakları Türkiye vatandaşlarına münhasır kılınmıştır. Kanundaki üçüncü maddede kara suları içerisinde istirdiye, balık, inci, mercan, sünger, sedef gibi deniz ürünlerinin, kum, çakıl gibi şeylerin ihracını ancak Türkiye tebaasından birinin yapabileceği koşul olarak sunulmuştur²³⁵.

Resmî Gazetede 1 Ağustos 1927’de yayımlanan Mükerrer Sigorta Hakkındaki Kanunun dördüncü maddesinde mükerrer sigorta tekelinin tesis ve işletilmesi hakkının yirmi beş seneyi geçmemesi şartıyla hisse senetlerinin yüzde altmışı Türklere ait olan Türk anonim şirketlerine devredilebilmesinin mümkün olduğu bildirilmiştir²³⁶. 14 Şubat 1929’da Resmî Gazetede ilan edilen Türkiye Cumhuriyeti ile Ford Motor Şirketi arasındaki anlaşmanın on birinci maddesinde, memleket içerisinde şirketin mal ve eşyasının nakli ve mal teminini, Türk tüccarlarından sağlayacağı hususunda şirket taahhütte bulunmuştur. Bunun dışında on üçüncü maddede şirketin Türk kömürü kullanacağı da anlaşma içerisinde yer almıştır²³⁷. Resmî Gazetede 20 Mayıs 1929’da

²³³ Düstur XVI (Üçüncü Tertip), Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara 1955, s.316.

²³⁴ Düstur VI (Üçüncü Tertip), Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara 1934, s.231.

²³⁵ Düstur VII (Üçüncü Tertip), Devlet Matbaası, Ankara 1944, s.760.

²³⁶ Düstur VIII (Üçüncü Tertip), Devlet Matbaası, Ankara 1946, s.997.

²³⁷ Düstur X (Üçüncü Tertip), Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara 1953, ss.215-216.

yayımlanan Ticaret Kanununun bin dört yüz elli dokuzuncu maddesine göre yabancıların Türk gemisinin tamamına veya yarısına sahip olamayacağı ifade edilmiştir²³⁸. 8 Ağustos 1929'da Resmî Gazetede yayımlanan Matbuat Kanununun on üçüncü maddesinde ise Türkiye'de yabancıların gazete veya dergi çıkarabilmesi için mahalli hükümetlerin müsaadesi ve umumi neşriyatı yönetecek olanın Türk vatandaşı olması şart olarak gösterilmiştir²³⁹.

16 Haziran 1932'de Türkiye'de Türk vatandaşlarına ayrılan sanatlar ve hizmetler hususundaki kanun Resmî Gazetede yayınlanmıştır. Kanunun birinci maddesinde; ayakkabıcılık, berberlik, çalgıcılık, fotoğrafçılık, dizgicilik, komisyonculuk, elbise ve kasket üreticiliği, seyyahlara tercümanlık ve rehberlik, borsalarda satıcılık, devlet tekeline tabi maddelerin satıcılığı, inşaat, ahşap, demir ve sanayi işçilikleri, genel taşımacılık aracı ile su, ısıtma, aydınlatma ve haberleşme işlerinde sürekli ve geçici işçilik, karada yükleme ve tahliye işçiliği, şoförlük ve muavinliği, her türlü amelelik ve işletmelerde ticarethane, otel, han, apartman ve fabrikalarda kapıcılık, bekçilik, odabaşılık, otel, kahvehane, han, hamam, gazino ve barlarda kadın veya erkek hizmetçilik, barda oyunculuk ve şarkıcılık bununla birlikte baytarlık ve kimyagerlik işlerini Türk vatandaşı olmayanların yapması yasaklanmıştır. İkinci maddede ise uçak makinistliği ve pilotluğunun, devlet veya belediyelerde tesisat hizmetlerinin ruhsat verilmedikçe yabancılar tarafından yapılamayacağı belirtilmiştir. Üçüncü maddede bu işlerle uğraşan yabancıların hükümet kararıyla men edilebileceği ifadesi yer almıştır²⁴⁰.

Dördüncü maddede ülke içerisinde bulunan yabancı ülkelerin elçilik ve konsolosluklarında kapıcılık ve bu yerlerin nakliye araçlarını yöneten kendi veya farklı bir yabancı devlet tabiiyetindeki işçilerin bu Kanun hükmünden müstesna oldukları bildirilmiştir. Beşinci maddede belirtilen işleri yapmakta olan yabancıların Kanunun yayınlanmasından itibaren bir sene içerisinde işlerini terk etmeleri gerektiğine vurgu yapılmıştır. Altıncı maddede, beşinci maddede bahsedilen sürenin bitiminden sonra bu işleri yapmaya devam eden yabancıların, fiilen işlerinden men olunmakla birlikte sulh mahkemesine verileceği ve on liradan beş yüz liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edileceği ifade edilmiştir. Sekizinci madde ile birlikte ise yabancıların il ve ilçe merkezi olmayan mahallerde dükkân açması yasaklanmıştır²⁴¹. Bu Kanun Meclisten geçerken

²³⁸ Düstur X (Üçüncü Tertip), Ankara 1953, ss.602-603.

²³⁹ Düstur XII (Üçüncü Tertip), Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1931, ss.1072-1073.

²⁴⁰ Düstur XIII (Üçüncü Tertip), Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1932, s.649.

²⁴¹ Düstur XIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1932, ss.649-650.

Muş vekili Hakkı Bey, berberlik mesleğinin de bu Kanuna eklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Söz alan İktisat Encümeni Reisi Rahmi Bey, ülkede yabancılara ihtiyaç duymaksızın, Türk vatandaşlarının yapabileceği işleri belirleyerek, mevzubahis kanun ile bu meslekleri Türklere vermeyi düşündüklerini beyan etmiştir. Bununla birlikte kanunda adı geçen işleri yapan yabancıları bu sektörlerden men etmek gayesiyle kanunu hazırladıklarını söylemiştir. Hakkı Bey'in berberlik mesleğinin de bu kanuna eklenmesi hususundaki beyanına cevaben kanunun üçüncü maddesine göre iktidarın istediği takdirde bu kanuna meslek ekleyebileceğini şimdilik böyle bir ilavenin lüzumuna gerek olmadığını savunmuştur. Ancak Hakkı Bey, berberlik mesleğinin kanuna eklenmesi hususunda bir tahrir vermiştir. Bu tahrir vekillerin oylarıyla kabul edilmiştir²⁴². Bu kanun ile birlikte belirtilen sektörlerde yabancıların yerine Türklerin istihdam edilmesi hedeflenmiştir.

Vala Nureddin, Pek Mühim Bir Kanun, Türkiye'de Yalnız Türk Tebaasına İş adlı yazısında Türkiye'de Türk Vatandaşlarına ayrılan sanat ve hizmetler hususundaki kanuna değinmiştir. Vala Nureddin, Avrupa'da da buna benzer kanunlar bulunduğunu belirtmiştir. Örneğin vize veren Fransız Konsolosluklarının, pasaportlara vurduğu damgada Fransa'da ücretli bir iş işgal etmemek kaydı katisi ile ifadesinin yer aldığına vurgu yapmıştır. Türkiye Devletinin de diğer devletler gibi bu tedbire başvurmak zorunda kaldığını, bunun nedeninin işsiz Türk sayısının fazlalığı olduğunu ifade etmiştir²⁴³. Eğlence mekanlarında ve pastanelerde Türkçesi zayıf olan ecnebilerin Türk vatandaşlığını tahkir etmelerinden yakayı sıyırtacağız şeklinde görüş beyanında bulunmuştur²⁴⁴.

Resmî Gazetede 6 Haziran 1933'de bu Kanun hakkında yapılan düzenleme yer almıştır. Birinci maddede 2007 sayılı Kanun ile Türk vatandaşlarına ayrılan sanat ve hizmetlerden yabancıların el çekmelerinin adı geçen Kanunun beşinci maddesinde yazılı sürenin bitmesinin ardından iki sene içinde temin edileceği bildirilmiştir²⁴⁵. 5 Haziran 1933'de Resmî Gazetede Deniz Yolları İşletme Kanunu yayımlanmıştır. Bu Kanunun birinci maddesinde Türkiye sahillerinde posta seferleri işinin devlet tekelinde olduğu ve bu tekelin deniz yolları işletme müdürlüğü tarafından işletileceği belirtilmiştir. Bununla

²⁴² TBMMZC, D:4, C:9, İ:1, İN:59, T:04.06.1932, ss.66-67.

²⁴³ *Akşam*, 7 Haziran 1932, s.3.

²⁴⁴ *Akşam*, 7 Haziran 1932, s.4.

²⁴⁵ Düstur XIV (Üçüncü Tertip), Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara 1954, s.387.

birlikte Türk anonim şirketlerinin bu işi yapmaya hakkının bulunduğu şirketin Türklere ait olması şartıyla hükümetin izninin sağlanacağı bilgisi maddede yer almıştır²⁴⁶. Sümerbank Kanunu ise 11 Haziran 1933'de Resmî Gazetede yayınlanmıştır. On birinci maddede Sümerbank'ın devletten devir alacağı fabrikaları şirket haline getirmeye mecbur olduğuna değinilmiştir. Bu şirketlerin hisse senetlerinin bir bölümünün veya tamamının Türk şahıs ve işletmelerine satılmasının caiz olduğu açıklanmıştır²⁴⁷.

Orta tedrisat öğretmenliği hakkındaki 7 Haziran 1925'de yayımlanan kanunun talimatnamesinin ikinci maddesine göre bu işi yapmaya talip olanların Türk olmaları gerektiğinden bahsedilmiştir²⁴⁸. İstanbul Üniversitesinde istihdam edilecek yabancı uzmanlarla imzalanacak sözleşmelere ilişkin Kanun 10 Nisan 1934'de Resmî Gazetede yayınlanmıştır. Kanunun birinci maddesinde Eğitim Bakanlığının, İstanbul Üniversitesine alınmış ve alınacak yabancı uzmanlarla en fazla on sene için mukavele yapabileceği bildirilmiştir²⁴⁹. Eğitim Bakanlığına bağlı okul ve müesseselerde çalıştırılacak yabancı devlet vatandaşlarından öğretmen, uzman ve ustalar hakkındaki Kanun 12 Temmuz 1934'de Resmî Gazetede yayınlanmıştır. Kanunun birinci maddesinde Eğitim Bakanlığının yabancı öğretmen, uzman ve ustalarla üç sene için mukavele yapabileceği belirtilmekle birlikte zorunluluk halinde bu sürenin beş seneye çıkartılabileceği ifadesi yer almıştır²⁵⁰.

22 Haziran 1935'de Etibank Kanunu Resmî Gazetede yayınlanmıştır. Bu Kanunun yedinci maddesine göre Etibank'ın elde edeceği maden ve elektrik üretim, nakil ve dağıtma imtiyazlarını, maden ve taşocağı ruhsatnamelerini, kuracağı müesseselere devredebileceği, bu müesseselerin şirket haline gelebileceği, bu takdirde ise hissedarların Türk olması gerektiği şart olarak sunulmuştur²⁵¹. 30 Aralık 1937'de Resmî Gazetede, Denizbank Kanunu yayınlanmıştır. Kanunun beşinci maddesinde Denizbank'a bağlı müesseselerin şirket halinde getirilmesi halinde, hissedarların Türk olması koşul olarak yer almıştır²⁵². Sermayesi bütünüyle devlet tarafından verilmek sureti ile kurulan ekonomik yapıların teşkilatıyla idare ve denetimleri hakkındaki Kanun 4 Temmuz

²⁴⁶ Düstur XIV (Üçüncü Tertip), Ankara 1954, ss.368-369.

²⁴⁷ Düstur XIV (Üçüncü Tertip), Ankara 1954, ss.434-435.

²⁴⁸ Düstur VI (Üçüncü Tertip), Ankara 1934, s.705.

²⁴⁹ Düstur XV (Üçüncü Tertip), Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara 1955, s.186.

²⁵⁰ Düstur XV (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.574.

²⁵¹ Düstur XVI (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, ss.705-706.

²⁵² Düstur XIX (Üçüncü Tertip), Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara 1956, s.117.

1938’de Resmî Gazetede yayımlanmıştır. Bu Kanunun otuz dokuzuncu maddesinde kurulan müesseselerin hissedarlarının Türk olması şart olarak gösterilmiştir²⁵³.

Hükümet, Türkleştirme düşüncesi doğrultusunda hareket ederek işçi ve hizmetli alımlarında da Türk olmak şartını sıklıkla kullanmıştır. Örneğin; 4 Şubat 1924’de yayımlanan Telgraf ve Telefon Kanunun üçüncü maddesinin F fıkrasına göre telgraf veya telefon inşaat ve tesisatında imtiyaz sahibi olan şirketin memur ve hizmetlilerinin Türklerden istihdam edilmesi gerektiği ifade edilmiştir²⁵⁴. 3 Mart 1925’de yayımlanan hükümetle Fenerler İdaresi arasında yapılan mukavelenin tasdiki hakkındaki kanunda, hükümetle bu idarenin arasında belirlenen muahede maddelerine yer ayrılmıştır. Bu 11 Temmuz 1923 tarihli anlaşmanın üçüncü maddesine göre yönetimin memur ve hizmetçilerinin Türk olacağı ilan edilmiştir²⁵⁵.

20 Mart 1926’da Resmî Gazetede yayımlanan hakimler kanunun birinci maddesinde hakimliğe kabul koşulu olarak Türk olmak gerektiği belirtilmiştir²⁵⁶. Memur olabilmenin şartlarını ilan eden 31 Mart 1926 tarihli memurin kanunun dördüncü maddesinde yine Türk olmak ifadesi kullanılmıştır. Aynı kanunun hizmetli olmak için gerekli şartta da memuriyetteki gibi Türk olmak aranan birinci vasıftır²⁵⁷.

Eczacılar ve eczaneler hususundaki 6 Şubat 1927’de Resmî Gazetede yayımlanan kanunun birinci maddesine göre Türkiye Cumhuriyeti’nde eczane açabilmek için Tıp fakültesi eczacı mektebinden mezun olmakla beraber Türk bulunmak koşul olarak sunulmuştur²⁵⁸. Adliye Encümeni bu maddeyi tadil etmeden evvel maddenin ilk halinde Türk tabiiyetinde bulunmak ifadesi kullanılmıştır²⁵⁹. Gümrük Komisyoncuları hususunda 30 Haziran 1927’de kabul edilen kanunun üçüncü maddesinde Gümrük Komisyoncusu olma şartına değinilmiştir. Bu işi ifa edebilmek için kişinin Türk olması gerektiği belirtilmiştir²⁶⁰. Sigortacılığın ve sigorta şirketlerinin teftiş ve murakabesi hakkında 30-31 Temmuz 1927’de Resmî Gazetede ilan edilen kanunun yirmi üçüncü maddesinde

²⁵³ Düstur XIX (Üçüncü Tertip), Ankara 1956, s.535.

²⁵⁴ Düstur V (Üçüncü Tertip), İstanbul 1931, s.601.

²⁵⁵ Düstur VI (Üçüncü Tertip), Ankara 1934, s.132.

²⁵⁶ Düstur VII (Üçüncü Tertip), Ankara 1944, s.626.

²⁵⁷ Düstur VII (Üçüncü Tertip), Ankara 1944, ss.667-668.

²⁵⁸ Düstur VIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1946, s.68.

²⁵⁹ TBMMZC, D:2, C:8, İ:4, İN:27, T:20.01.1927, s. 381.

²⁶⁰ Düstur VIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1946, s.844.

yabancı sigorta şirketlerinin müdür ve vekili haricindeki memur ve hizmetlilerin Türklerden olacağı vurgulanmıştır²⁶¹.

Hükümetle Estren Kumpanyası arasında yapılan anlaşmayı onaylayan 14 Temmuz 1927’de ilan edilen kanunda on yedinci maddede şirketin bütün memurunun Türklerden olacağı açıklanmıştır. Bununla beraber anlaşmanın tasdiki tarihinden itibaren bir buçuk sene içerisinde geçici süre için ikinci derece memurlar müstesna olmak şartıyla yabancı memurların istihdam edilmesi kabul edilmiştir²⁶². Emlak ve Eytam Bankası Türk Anonim Şirketi Nizamnamesinin tadili hakkındaki 28 Haziran 1927’de yayımlanan kanunun 116’ncı maddesinde memur ve hizmetlinin Türk olacağı belirtilmiştir²⁶³.

Sigorta şirketlerinin teftiş ve kontrolü hakkındaki 9 Kasım 1927’de yayımlanan Kararnamenin on beşinci maddesinde sigorta şirketlerinin istihdam edecekleri müfettişler, seyyar acenteler, muavin acenteler, tellallar, uzmanlar ve idarehaneleri dışında görüşme yapan memur ve hizmetlinin Türk olması şart gösterilmiştir²⁶⁴.

Doktorluk ve hekimlik hakkındaki 14 Nisan 1928’de kabul edilen kanunun birinci maddesine göre Türkiye’de hasta tedavi edebilmek için Türk olmak şarttır²⁶⁵. Mecliste bu Kanun görüşülürken konuşma yapan İstanbul Milletvekili Yusuf Bey, bu Kanunun çıkarılmasının kendisini mutlu ettiğini açıklamıştır. Türkiye Cumhuriyeti içerisinde hekimlik mesleğinin icra edilmesi ve hangi şartta olursa olsun hasta tedavi edebilmek için Darülfünun Tıp Fakültesinden diploma sahibi olmak ve Türk olmak şartının yer almasının doğru bir prensip olduğunu söylemiştir²⁶⁶. Aynı kanunun otuzuncu maddesinde dış tabiplerinden bahsedilmiştir. Bu işi ifa edebilmek için de Darülfünun Dışçı Mektebinden mezun olmak ve Türk olmak nitelik olarak aranmıştır²⁶⁷. Yine aynı kanunun kırk yedinci maddesinde ise ebelik mesleğini icra etmenin koşulu olarak Türk olmak gösterilmiştir²⁶⁸. Bahsedilen kanunun altmış üçüncü maddesinde Türk olmayanların hasta bakıcılık işini ifa edemeyeceği de belirtilmiştir²⁶⁹.

²⁶¹ Düstur VIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1946, s.981.

²⁶² Düstur VIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1946, s.1002.

²⁶³ Düstur VIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1946, s.1043.

²⁶⁴ Düstur IX (Üçüncü Tertip), Ankara 1947, s.9.

²⁶⁵ Düstur IX (Üçüncü Tertip), Ankara 1947, s.126.

²⁶⁶ TBMMZC, D:3 C:3, İ:1, İN:54, T:29.03.1928, s. 69.

²⁶⁷ Düstur IX (Üçüncü Tertip), Ankara 1947, s.131.

²⁶⁸ Düstur IX (Üçüncü Tertip), Ankara 1947, ss.132-133.

²⁶⁹ Düstur IX (Üçüncü Tertip), Ankara 1947, s.135.

14 Şubat 1929'de Resmî Gazete de Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Ford Motor Şirketi arasında yapılan anlaşma yayınlanmıştır. Bu anlaşmanın sekizinci maddesinde şirketin işe alacağı Türk hizmetli ve memurun sayısının ilk iki sene için yüzde altmış, altıncı yılın bitiminde ise yüzde yetmiş beşe ulaşması şart olarak kabul edilmiştir. Bu anlaşmanın onuncu maddesinde ise işletmeye ait vapurların tahliye işlemini Türk amelesinin yapacağı ifadesi yer almıştır²⁷⁰. Yapılan bu mukavele Mecliste kabul edilirken söz alan Maliye Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Ford Kumpanyası ile Hükümet arasında İstanbul'da tesis edilecek bir montaj fabrikası için anlaşmaya varıldığını ilan etmiştir. Bu işletmede çalışacak hizmetlinin yüzde yetmiş beşinin Türk olması şartının yetkililere onaylatıldığını açıklamıştır. Açılacak olan fabrika çalışanlarının Türk olmasının önemli derecede yarar sağlayacağını söylemiştir. Antep Milletvekili Reşit Bey, montaj yerine imalinin İstanbul'da yapılmasının ülkeye daha faydalı olacağı düşüncesini dile getirmiştir. Tekrardan söz alan Saraçoğlu, Türk evlatlarının onların içinde mesleğin tüm inceliklerini kavrama fırsatına sahip olacağını söylemiştir. İstanbul'da imal edilmesi durumunun iyi olacağını bunun daha iyisinin ise kendilerinin bunu imal etmesi olduğunu beyan etmiştir²⁷¹.

Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları hususundaki 30 Mayıs 1929'da Resmî Gazete ile ilan edilen Kanuna göre acente olma arzusu taşıyanların Türk olması gerektiğinden bahsedilmiştir²⁷². 19 Haziran 1929'da Resmî Gazete ile yayımlanan bu kanunun nizamnamesine göre acente hizmetlilerinde de Türk olmak şartı aranmıştır²⁷³. Seçme ve seçilme hakkı²⁷⁴ hususunda da aynı dilin tercih edildiği görülmektedir. Örneğin; 20 Nisan 1924'de yayımlanan Teşkilatı Esasiye Kanununun onuncu maddesinde on sekiz yaşını tamamlayan her erkek Türk'ün seçime katılabileceği bilgisine yer verilmiştir. On birinci madde de ise otuz yaşını dolduran her erkek Türk'ün milletvekili seçilebileceği belirtilmiştir²⁷⁵. Aynı minvalde 14 Nisan 1930'da Resmî Gazetede yayımlanan Belediye Kanunu'na göre belediye seçimlerinde oy kullanmak ve belediye meclisinde aza olmak için Türk olmak koşul olarak sunulmuştur²⁷⁶. Matbuat

²⁷⁰ Düstur X (Üçüncü Tertip), Ankara 1953, ss.215-216.

²⁷¹ TBMMZC, D:3, C:7, İ:2, İN:31, T:28.01.1929, ss.83-84.

²⁷² Düstur X (Üçüncü Tertip), Ankara 1953, s.615.

²⁷³ Düstur X (Üçüncü Tertip), Ankara 1953, s.952.

²⁷⁴ Kanuni Esasinin altmış sekizinci maddesinde de Osmanlı Devleti vatandaşı olmayanların ve Türkçe bilmeyenlerin milletvekili olamayacağı belirtilmiştir. Bkz. Suna Kili-Şeref Gözübüyük, *Senedi İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, s.38.

²⁷⁵ Düstur V (Üçüncü Tertip), İstanbul 1931, s.1020.

²⁷⁶ Düstur XI (Üçüncü Tertip), Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1930, s.161.

Kanunu da 8 Ağustos 1931’de Resmî Gazetede yayınlanmıştır. Bu Kanunun on ikinci maddesine göre gazete veya mecmua sahiplerinde aranan vasıflardan biri Türk olmak olarak gösterilmiştir²⁷⁷. Hususi Hastaneler Kanunu 5 Haziran 1933’de yayımlanmıştır. Bu Kanunun özel hastanelerin yapısına değinen dokuzuncu maddesinde özel hastanelerin müdürlerinin Türk olması zorunluluğundan bahsedilmiştir²⁷⁸.

14 Temmuz 1934’de yayımlanan Hakimler Kanunun üçüncü maddesinde namzetliğe kabul edilmek için Türk olmak koşulu yer almıştır²⁷⁹. 12 Nisan 1925’de yayımlanan kanunda maden işlerinde çalışacak olan kişilerin Türkiye Cumhuriyeti tebaasından olması gerekliliğinden belirtilmiştir²⁸⁰. 24 Haziran 1935’de Resmî Gazetede yayımlanan Maden Nizamnamesinde ise maden ve taş ocağı işletenlerin işe alacakları bütün memur ve işçilerin Türk olacağına işaret edilmiştir²⁸¹.

Tütün Eksperleri Nizamnamesi ise 30 Mart 1936’da Resmî Gazete ile yayımlanmıştır. Bu Kanunun ikinci maddesinde eksper olabilmek için Türk olmak istenen şart olarak yer almıştır²⁸². Türkiye Cumhuriyeti Devlet Meteoroloji İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifelerine dair 19 Şubat 1937’de yayımlanan Kanunun on beşinci maddesinde Devlet Meteoroloji İşleri Umum Müdürünün Türk olması gerekliliği kriter olarak belirtilmiştir²⁸³. Bu Kanun maddesi Mecliste onaylanmadan evvel Türk olmak hususunda milletvekilleri yorumlarda bulunmuşlardır. Trabzon Milletvekili Raif Karadeniz, Türk olmak koşulunun eklenmesine özel olarak lüzum olup olmadığını sorgulamıştır. Raif Bey, Memurin Kanununda Türk olmak prensibinin bulunduğunu hatırlatmıştır. Başka yerlerde Türk olmayan memurların görevde olup, burada yer almasının arzu edilmediği için mi böyle bir madde koyulmasının talep edildiğini sorgulamıştır.

Manisa Milletvekili Yaşar Özey ise bu yapının yönetiminde önceden yabancı birinin olduğunu o kişinin işi bırakmasının ardından bir Türk’ün görevi devraldığını ve bu kişinin vazifesini layıkıyla yaptığını gördüklerini iddia etmiştir. Bu sebeple maddede Türk olmak şartının eklenmesine ihtiyaç duyulduğunu söylemiştir. Söz alan Aydın Milletvekili Tahsin San, Türk olmak ifadesinin yer almasını bir zorunluluk olarak

²⁷⁷ Düstur XII (Üçüncü Tertip), Ankara 1931, ss.1072-1073.

²⁷⁸ Düstur XIV (Üçüncü Tertip), Ankara 1954, s.276.

²⁷⁹ Düstur XV (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.554.

²⁸⁰ Düstur VI (Üçüncü Tertip), Ankara 1934, s.233.

²⁸¹ Düstur XVI (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.735.

²⁸² Düstur XVII (Üçüncü Tertip), Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara 1936, s.436.

²⁸³ Düstur XVIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1937, s.386.

gördüğünü belirtmiştir. Yabancılar ve gayri Türk kişilerden devletin canının birçok defa yandığını öne sürmüştür. Fransa ve Almanya’da yabancılarla aynı okulu bitiren Türklerin onlardan daha başarılı olduğu halde ülkede onların yerine yabancıların uzman olarak seçildiğini iddia etmiştir. Hükümetin bu şartı koymasını doğru bulduğunu söylemiş ve teşekkür etmiştir. Verilen örnekteki gibi suistimallerin yaşanmaması için yeni yürürlüğe girecek kanunlarda da aynı şartın konulmasını talep etmiştir²⁸⁴.

Giresun Milletvekili İhsan Sökmen de bu işin askeri yönü olması nedeniyle Türk olmak ifadesinin yer almasını uygun bulduğunu açıklamıştır. Bu konuşmanın bitiminde Mecliste bulunan milletvekilleri doğru doğru diyerek İhsan Bey’i onaylamıştır. Denizli Milletvekili Yusuf Başkaya Bey’de Teşkilatı Esasiye Kanununun da bunu emrettiğini belirtmiştir. Bir kez daha söz alan Raif Bey, maddede Türk olmak kaydının çıkarılması isteğini, yabancıların da bu işi yapabilmelerine olanak sağlamak adına dile getirmediğini, memur olmak için istenen koşullarda zaten Türk olmak ifadesinin yer alması sebebiyle bunu söylediğini savunmuştur. Sözlerinin yanlış anlaşıldığını, milletvekilleri bu kanunda da aynı koşulun yer almasını istiyorsa bunda bir yanlış görmediğini ifade etmiştir²⁸⁵.

12 Haziran 1937’de yayımlanan Emniyet Teşkilatı Kanunu’nun yirmi üçüncü maddesinde polis mesleğini icra etmek isteyenlerde Türk olmak koşulu aranmıştır²⁸⁶. Emniyet Muamelat Memurları Nizamnamesi ise Resmî Gazetede 4 Mart 1938’de yayımlanmıştır. Bu Nizamnamenin altıncı maddesine göre muamelat memuru olabilmek için Türk olmak istenen birinci vasıftır²⁸⁷. 25 Haziran 1938’de yayımlanan Noter Kanununun yedinci maddesine göre ise noter mesleğini icra edebilmek için Türk olmak uyulması zorunlu olan birinci şarttır²⁸⁸.

Basındaki ilanlarda da Türk olmak şartı bulunmaktadır. Örneğin; Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Genel Direktörlüğü tarafından verilen ilanda yirmi maden mühendisi ve on jeolog yetiştirmek üzere yarışma ile Avrupa’ya otuz talebenin gönderileceği açıklanmıştır. Talep edilen koşullarda birinci sırada Türk olmak ifadesi yer almıştır²⁸⁹. Hava Okulu Komutanlığından verilen ilanda da bu okulda talebe olabilmek için Türk olmak birinci koşul olarak sunulmuştur²⁹⁰. Harp Akademisi Komutanlığı tarafından

²⁸⁴ TBMMZC, D:5, C:16, İ:2, İN:35, T:10.02.1937, s.132.

²⁸⁵ TBMMZC, D:5, C:16, İ:2, İN:33, T:05.02.1937, s.133.

²⁸⁶ Düstur XVIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1937, s.1108.

²⁸⁷ Düstur XIX (Üçüncü Tertip), Ankara 1956, ss.163-164.

²⁸⁸ Düstur XIX (Üçüncü Tertip), Ankara 1956, s.510.

²⁸⁹ Cumhuriyet, 4 Şubat 1937, s.9.

²⁹⁰ Cumhuriyet, 14 Temmuz 1937, s.9.

verilen ilanda ise Hava Harp Akademisi için seksen ila yüz lira ücreti karşılığında iki erkek daktilocu alınacağı belirtilmiştir. İlanın birinci maddesinde Türkiye Cumhuriyeti tebaasından ve Türk olmak şartı yer almıştır²⁹¹.

Türkiyeli olmak ifadesine de rastlanılmaktadır. 3 Nisan 1924’de kabul edilen Mahamat Kanunu ile birlikte avukatlık mesleğini yapabilmek için Türkiyeli olmak şart olarak gösterilmiştir²⁹². Bu Kanunun geçici maddesinde Adalet Bakanlığınca bir meclisi tefrik oluşturulacağı ve kişilerin avukatlık mesleğini yapabilmek için gerekli koşul ve niteliklere sahip olup olmadığını inceleyecekleri belirtilmiştir. Barodan çıkarılma kararı verilen kişilerin on beş gün içinde Adalet Bakanlığına itiraz etme haklarının bulunduğu da kanunda ifade edilmiştir²⁹³. Bu madde doğrultusunda barolara kayıtlı olan avukatların bir kısmı meslekten men edilmiştir. Örneğin: İstanbul Barosuna kayıtlı dokuz yüz altmış kişiden dört yüz otuz birinin baro ile ilişkisi kesilmiştir. Bu işlem sonucunda ihraç edilenler arasında Müslümanlar olmakla birlikte bunun dışında baroya kayıtlı altmış Yahudi avukkattan otuz dördü, Rum avukatların da üçte ikisi ihraç edilmiştir. Tasfiye edilen on biri Ermeni, sekizi Yahudi ve altısı Rum olan toplam seksen avukat itirazları sonucu baroya geri alınmışlardır²⁹⁴.

O yıllarda avukatlık mesleğini icra eden Ali Haydar Özkent, bu işlemleri gerçekleştiren tefrik heyetinin elinde iki tür ölçü bulunduğunu belirtmiştir. Bunlardan birincisi kanunda yer alan koşullar olmakla birlikte diğeri ise ahlak şartlarıdır. Tefrik Heyetinin ihraç ettiği avukatların Mütareke yıllarında düşmanla işbirliği yapanlar ve mesleğine ihanet edenler olduğunu ifade etmiştir. Bu heyetin vazifesini layıkıyla yaptığından bahsetmiştir²⁹⁵.

Yukarıda bahsedildiği gibi Türk olmak ifadesinin yanı sıra Türk vatandaşı olmak şeklinde de şartlar sunulmuştur. Türk tebaası kullanımı da bu manaya gelmektedir. Örneğin; deniz ticaretinde yer alan kaptan ve çarkçılar ile kılavuzlar hakkındaki talimatnamenin kabulü hususunda 13 Ocak 1924’de çıkarılan kanunun ikinci maddesinde kaptanlık ve çarkçılık için Türk tebaasından olmak talep edilmiştir²⁹⁶. Türkiye Sahillerinde denizyolu taşımacılığı ve limanlarla kara suları içerisinde meslek icra etmek

²⁹¹ *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1938, s.8.

²⁹² *Düstur V (Üçüncü Tertip)*, İstanbul 1931, s.764.

²⁹³ *Düstur V (Üçüncü Tertip)*, İstanbul 1931, ss.768-769.

²⁹⁴ Koraltürk, *a. g. e.*, ss.205-206.

²⁹⁵ Ali Haydar Özkent, *Avukatın Kitabı*, Ufuk Matbaası, İstanbul 2002, ss.81-82.

²⁹⁶ *Düstur V (Üçüncü Tertip)*, İstanbul 1931, s.535.

ve ticaret yapma hakkındaki 19 Nisan 1926'da yayımlanan kanunun üçüncü maddesinde Türk karasularında kaptanlık, katiplik, çarkçılık, tayfalık, amelelik, iskele ve rıhtım hamallığı ve bütün deniz esnaflığının Türk tebaasına ait olduğu açıklanmıştır²⁹⁷. Cenup Demiryollarının İşletilmesine ait 18 Haziran 1933'de Resmî Gazetede yayımlanan kanunda yirmi üçüncü maddede şirketin işletmeyi üstlendiği tarihten itibaren en fazla bir sene sonra Türkiye sınırları içinde çalıştıracağı bütün sabit memur ve hizmetlilerin Türk vatandaşı olacağı özellikle vurgulanmıştır. Şirketin makinist ve bununla beraber tren memurlarını makul bir derecede Türk vatandaşlarından seçmesi de istenen şartlardan biridir²⁹⁸. Vakıflar Nizamnamesi 7 Temmuz 1936'da Resmî Gazetede yayımlanmıştır. Bu Nizamnamenin otuz yedinci maddesinde müteveli olarak tayin olacak şahsın Türk vatandaşı olması şart olarak gösterilmiştir²⁹⁹.

Türk ırkından olmak ibaresi de gazetelerdeki ilanlarda veya memuriyete dair nizamnamelerde ve varakalarda yer almıştır. Örneğin; memurlara verilecek sicil ve hüviyet evrakı örneklerinin kabul edilmesine ilişkin Kararnamede Türkiye Cumhuriyeti memurlarının her yıl başında bir defa düzenlenecek gizli tezkiye evrakına ait cetvelde soruşturulan memurun beden durumu başlığı altındaki beşinci soruda; Anasıl Türk müdür? Yoksa Türk'ün gayri kavmiyetlerden birine mensup mudur? ifadesi yer almıştır³⁰⁰. Ankara'da Askeri Baytar Okuluna kabul edilecek talebeler için aranan birinci nitelik; Türkiye Cumhuriyeti tebaasından ve Türk ırkından olmak şeklinde belirtilmiştir³⁰¹.

Yine Ankara'daki Askeri Veteriner Okuluna öğrenci kabulü hususunda 1938 senesinde yayımlanan ilanda istenen birinci özellik; Türkiye Cumhuriyeti tebaasından ve Türk ırkından olmak olarak ifade edilmiştir³⁰². Türkkuşu Genel Direktörlüğü tarafından verilen ilanda Türkkuşu teşkilatında motorlu veya motorsuz uçaklar içinde öğretmen konumunda çalışmak gayesiyle yetiştirilmek üzere on beş gencin alınacağı açıklanmıştır. Bu ilanda aranan birinci koşulda ise Türk soyundan olmak ifadesi yer almıştır³⁰³.

Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı şirketlerle yapılan anlaşmalarda bu kurumlarda çalışan Türk-Müslüman sayısının artırılması hedeflenmiştir. Örneğin;

²⁹⁷ Düstur VII (Üçüncü Tertip), Ankara 1944, s.760.

²⁹⁸ Düstur XIV (Üçüncü Tertip), Ankara 1954, s.497.

²⁹⁹ Düstur XVII (Üçüncü Tertip), Ankara 1936, s.1443.

³⁰⁰ Düstur VIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1946, s.104.

³⁰¹ *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1937, s.8.

³⁰² *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1938, s.10.

³⁰³ *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1938, s.8.

Osmanlı Bankası imtiyaz müddetinin temdidini hakkındaki 22 Nisan 1925’de yayımlanan kanunda bu banka ile yapılan anlaşmalara yer verilmiştir. 10 Mart 1924 tarihli anlaşmada on birinci maddede Osmanlı Bankasının Türk Müslüman memurlarının adedini mukavelenin imzalandığı tarihten itibaren üç sene içerisinde Türkiye dahilinde bulunan şubelerindeki memurların yüzde otuzuna beşinci sene hitamında laakal nısfına iblağ edeceği belirtilmiştir³⁰⁴. 21 Mart 1925 tarihli anlaşmanın beşinci maddesinde ise bu sefer şirket Türk Müslüman memuru sayısını sözleşmenin taraflara verilmesi tarihinden itibaren beş sene içerisinde en az yüzde altmış seviyesine ve adı geçen memurların maaş toplamını da genel müdür ve muavin maaşları dahil edilmeden genel maaşların yüzde kırkı oranına iblağ edileceğini Osmanlı Bankası taahhüt etmiştir³⁰⁵. Yine aynı bankayla 24 Haziran 1933’de Resmî Gazetede yayımlanan anlaşmada onuncu maddede bankanın Türk Müslüman memur adedini yüzde altmışa tekabül edeceği belirtilmekle birlikte bankanın asgari olan bu nispetleri arttırmak için de elinden gelen her şeyi yapacağı ifadesi yer almıştır³⁰⁶.

Bunların dışında bazı kanunlarda ve talimatnamelerde Türkçe okuryazar olma şartı da getirilmiştir. Bununla birlikte şirketlerin defterlerinde Türkçe kullanmasını, dükkanların ve şirketlerin isimlerinin Türkçeleştirilmesi içinde kanunlar çıkarmıştır. Örneğin; 13 Ocak 1924’de çıkarılan ticaret amaçlı denizyolu seferlerinde çalışan kaptan ve çarkçılar ile kılavuzlar hususundaki talimatnamenin ikinci maddesinde kaptan veya çarkçı olabilmek için Türkçe okuryazar olmak koşul olarak öne sürülmüştür³⁰⁷. 30 Haziran 1927’de kabul edilen Gümrük Komisyonculuğu Kanununun ikinci maddesinde bu işi yapabilmek için Türkçeyi layıkıyla konuşabilmek ve yazabilmek şart olarak sunulmuştur³⁰⁸. Ecnebi Seyyahlara tercümanlık ve rehberlik edecekler hakkında 8 Kasım 1925’de kabul edilen talimatnamede bu işi yapacak olanların Türkçeyi mükemmel derecede bilmeleri gerekliliğinden bahsedilmiştir³⁰⁹. Sigorta şirketlerinin teftiş ve murakabesi hakkında 9 Kasım 1927’de kabul edilen kanunda sigorta şirketlerinde çalışacak müfettiş, seyyar ve muavin acentelerin, eksperlerin, tellalların, memurların ve hizmetlilerin Türkçeyi bilmeleri şart olarak gösterilmiştir³¹⁰. 24 Temmuz 1929’da Resmî

³⁰⁴ Düstur VI (Üçüncü Tertip), Ankara 1934, s.637.

³⁰⁵ Düstur VI (Üçüncü Tertip), Ankara 1934, s.638.

³⁰⁶ Düstur XIV (Üçüncü Tertip), Ankara 1954, s.537.

³⁰⁷ Düstur V (Üçüncü Tertip), İstanbul 1931, s.535.

³⁰⁸ Düstur V (Üçüncü Tertip), İstanbul 1931, s.573.

³⁰⁹ Düstur VII (Üçüncü Tertip), Ankara 1944, s.73.

³¹⁰ Düstur IX (Üçüncü Tertip), Ankara 1947, s.9.

Gazetede ilan edilen Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Nizamnamesinin sekizinci maddesinde acente hizmetlisi olmak isteyenlerin Türkçeye vakıf olması istenen şartlardan biri olarak belirtilmiştir³¹¹.

26 Şubat 1924’de kabul edilen Belediye Vergi ve Resimleri Kanununun on dördüncü maddesinde bütün dükkanların ve ticari ve sınai müesseselerin kapılarına sahiplerinin isimlerini ve iş yerinin yapmakta olduğu işi belli eden Türkçe bir levha asmaları zorunlu hale getirilmiştir. Levhalarda Türkçeye birlikte farklı bir lisanda yazılar konmak istenirse, Türkçe yazının altında ve puntosunun Türkçe yazıdan daha küçük olması gerektiği belirtilmiştir. Tabelalarında Türkçeden başka bir lisanda yazı bulunduranların ikişer kat fazla vergi vereceği ifadesi kanunda yer almıştır³¹².

Fenerler İdaresiyle yapılan anlaşmada da dil konusu yer almıştır. Anlaşma 3 Mart 1925’de kabul edilmiştir. Mukavelede 11 Temmuz 1923’de yapılan sözleşmeye yer verilmiştir. Sözleşmenin dördüncü maddesinde Fenerler İdaresinin haberleşmeyi Türkçe yapacağına değinilmiştir³¹³. Osmanlı Bankası ile 21 Mart 1925’de yapılan anlaşmanın altıncı maddesinde ise bankanın Türkiye’de bulunan kişilere ait evrakları ve defterleri en az bir sene müddet zarfında Türkçe tutacağı belirtilmiştir³¹⁴. Eğlence ve Özel Tüketim Vergisi hususunda 13 Şubat 1926’da kabul edilen kanunda onuncu maddede eğlence ve hususi istihlak vergisini vermek ile mükellef olan müesseselerin defterlerini Türkçe diliyle yazmaları mecburi tutulmuştur³¹⁵.

İktisadi alandaki işletmelerde zorunlu olarak Türkçe kullanılması hakkındaki kanun ise 10 Nisan 1926’da kabul edilmiştir. Kanunun birinci maddesinde Türk tabiiyetindeki her türlü işletme ve müessesenin Türkiye içerisindeki her nevi muamele anlaşma, haberleşme hesap ve defterlerini Türkçe tutmaya mecbur olduklarından bahsedilmiştir. İkinci maddede yabancı şirketlerin durumuna değinilmiştir. Yabancı işletme ve müesseselerin Türk müesseseleri ile birlikte Türkiye tebaasından olan bireyler ile haberleşme, muamele ve temaslarına ve devlet memurlarından birine ibraz zorunluluğunda bulundukları evrak ve defterlerini Türkçe olarak yazmaları zorunlu tutulmuştur. Beşinci maddede bu kanundaki maddelerin 1 Ocak 1927’den itibaren tatbik edileceği ifade edilmiştir. Yedinci maddede bu kanuna uymayıp, muhalefet edenlerin

³¹¹ Düstur X (Üçüncü Tertip), Ankara 1953, s.952.

³¹² Düstur V (Üçüncü Tertip), İstanbul 1931, s.645.

³¹³ Düstur VI (Üçüncü Tertip), Ankara 1934, s.132.

³¹⁴ Düstur VI (Üçüncü Tertip), Ankara 1934, s.638.

³¹⁵ Düstur VII (Üçüncü Tertip), Ankara 1944, s.228.

birinci defasında yüz liradan beş yüz liraya kadar ağır para cezasına çarptırılacağı birden fazla kez kanuna uymayanların ise iki katı para cezası ödemekle birlikte şirket veya müesseselerin bir haftadan bir seneye kadar ticaretten men edileceği belirtilmiştir³¹⁶. İçişleri Bakanlığı ise vilayetlere gönderdiği tamimle esnafların ve satıcıların Türkçe haricinde bir dille bağırımlarını yasaklamıştır. Bu şekilde yabancıların ve gayrimüslimlerin ancak Türkçe öğrenmeleri durumunda bu meslekleri icra edebilmeleri sağlanmak istenmiştir³¹⁷.

Mecliste milletvekillerin iş sahasındaki yabancıların sayısının ve payının azaltılması hususunu takip ettikleri, yorumlarda bulundukları ve bu hususta sualler sordukları anlaşılmaktadır. Örneğin; İstanbul Milletvekili Ali Rıza Bey, Meclise verdiği takirde; Demiryolu ve Tramvay şirketlerinde, Türklerden ziyade gayrimüslim azınlığın çalıştığı yönünde bir iddiada bulunmuştur. Söz alan Bayındırlık Bakanı Süleyman Sırrı Bey, Bakanlığın, şirketlere Türkleri yerleştirmeye başladığını söylemiştir. 1923 yılında Tramvay şirketlerinde çalışan Türklerin sayısının bir buçuk ay gibi kısa bir sürede bin yüz kırktan bin dört yüz seksene çıkardıkları tespitinde bulunmuştur. Şark Demiryollarında çalışan Türk sayısının ise 1923 yılında sekiz yüz altmış dokuzken, 1924 yılında bin üç yüz dokuza yükseldiğini belirtmiştir. Yahudilerin sayısının yüz otuzdan seksen dörde, Ermenilerin yüz yirmiden on sekize, Katoliklerin yirmi dörtten ona, Almanların sayısının ise on dörtten ona düştüğünü beyan etmiştir. Bakan Terkos Su Şirketi'nden de sayısal olarak örnek vermiştir. Şirkette yüz yetmiş sekiz Türk, on yedi yabancı, yüz üç Ermeni ve Rum'un bulunduğunu, hükümetin telkinleriyle gayrimüslimlerden yüz dokuzunun işten çıkarıldığını ifade etmiştir³¹⁸.

Besim Bey ise İzmir-Afyon Demiryolu Kumpanyasında kendi düşüncesine göre Türklüğe aykırı uygulamalar tespit etmiştir. Tespitlerini takrir halinde Meclise iletmiştir. Bu takirde; demiryolu hattı üzerinde tamir işleriyle uğraşan müteahhitlerin yalnızca birinin Türk, diğerlerinin ise yabancı olduğunu iddia etmiştir. Trenlerde, Türk ekonomisini öldürmek gayesiyle kumpanyaların (parça eşya ve sebzeler) fahiş fiyatlarla satıldığına dikkat çekmiştir. Demiryolunda çalışan Türklere zorluklar çıkarıldığını ve oturmalarına mahsus binaların yapılmadığına değinmiştir. Kumpanyanın bütün işlerinde Fransızca kullanılmasını da eleştirmiştir³¹⁹.

³¹⁶ Düstur VII (Üçüncü Tertip), Ankara 1944, s.719.

³¹⁷ *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1925, s.3.

³¹⁸ TBMMZC, D:2, C:5, İ:1, İN:96, T:06.02.1924, s. 612.

³¹⁹ TBMMZC, D:2, C:5, İ:1, İN:98, T:09.02.1924, s. 646.

Bayındırlık Bakanı Süleyman Sırrı Bey söz alarak Besim Bey'in takririne cevap vermiştir. Sırrı Bey, Besim Bey'in dünyayı Türk olarak görmek istediğini, kendisinde de bu arzunun bulunduğunu ifade etmiştir. Sermayeyi Türkleştirince, müdürün de özel kalem müdürünün de Türk olacağını ve dil meselesinin bu şekilde halledileceğini söylemiştir. Bakan, Müteahhit hususunda da açıklama yapmıştır. İbrahim Galip ve Mehmet Galip adında iki Türk müteahhidin çalıştığını, bunun dışında yabancıların çalışma nedenini ise bu işi yapacak nitelikte başka Türklerin bulunamaması olarak göstermiştir. Demiryolu şirketinin fiyatlarının fahiş olduğu iddiasını ise reddetmiştir. Türk memurlarına zorluklar çıkarıldığı konusunda ise bugün hiçbir şirketin müdürünün herhangi bir Türk'e karşı kötü muamele yapamayacağını belirtmiştir. Bu görüşünü ülkede Türklük cereyanının yüksek seviyede olmasına dayandırmıştır. Aksi bir muamele de gerekenin yapılacağını altınız çizmiş, Türklüğün tahkir edilemeyeceğini ve bu tahkire hiçbir zaman tahammül edilmeyeceğini vurgulamıştır³²⁰.

1924 yılı Bütçe Kanunu müzakereleri esnasında söz alan Aksaray Milletvekili Besim Bey ise ülkedeki ticareti sekteye uğratan etkenlerden birisinin kambiyo meselesi olduğunu söylemiştir. Bu konuda yabancıların kontrolü elinde bulundurduklarını belirtmiştir. Ekonominin can damarı olan kambiyo Ermeniler, Rumlar, Yahudiler hâkim oldukça memleketin mali durumunun refaha erişmesini ümit etmenin mümkün olmadığını beyan etmiştir. Bunun yanı sıra Besim Bey, bankaların Türk tüccarına kredi sağlama hususunda daha elverişli adımlar atması gerektiğini savunmuştur. Rumların sayısının azalması ve yakın zamanda yalnızca Türklerin bu topraklarda yaşayacak olmasının ekonomi için iyi bir gelişme olacağını ifade etmiştir. Bir devlet bankası kurulmasının elzem olduğuna dikkat çekmiştir. Devlet bankası kurulmadığı müddetçe kontrolün hep Frenklerin elinde kalacağını iddia etmiştir³²¹.

Kastamonu Milletvekilleri Hasan Fehmi, Mehmet ve Halit Beyler, İstanbul'da faaliyet gösteren Türk fırıncılarının himaye edilmediklerine ve işlerini bırakmaya mecbur kaldıklarına ilişkin bir sual takriri vermişlerdir. Milletvekilleri verdikleri takrirden Yunanlı ve Rum olan değirmenci ve uncuların, Türklere engel olmak için çaba sarf ettiklerine dikkat çekmiştir. Türklerin bu duruma rağmen rekabeti temin etmeye çalıştıklarını iddia etmişlerdir. Vekiller, Rumlara karşı İslam fırıncılarının himaye edilmesini

³²⁰ TBMMZC, D:2, C:5, İ:1, İN:98, T:09.02.1924, ss. 646-648.

³²¹ TBMMZC, D:2, C:8, İ:2, İN:25, T:31.03.1924, s.146.

istemişlerdir³²². İçişleri Bakanı Ahmet Ferit Bey, bu husustaki iddiaların gerçeğe aykırı olduğunu beyan etmiştir³²³.

Türkleştirme politikası ve gayrimüslimlerin, yabancıların iş sahasındaki ihracı Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi örneğinde de görülebilir. Örneğin; Bayındırlık Bakanlığı Yollar ve Köprüler Genel Müdürlüğünden, Dersaadet Bayındırlık Müessesesi Komiserliğine gönderilen 28 Aralık 1924 tarihli yazıda Üsküdar-Kadıköy Su Şirketindeki memur ve hizmetliye dair cetvelde, amele, odacı ve yamak gibi hizmetlilerin bile gayrimüslim ve ecnebi oldukları tespit edildiği belirtilmiştir. Gayrimüslimlerin ve yabancıların işten çıkartılarak yerlerine Müslümanların ikame edilmesi gerektiğinin şirkete bildirilmesi istenmiştir³²⁴. Komiserlik, 25 Şubat 1925 tarihli yazıda Kadıköy Su Şirketinde hizmetli gayrimüslimlerin ihracı için, komiserliğin şirkete tebliğde bulunduğu değinilmiştir. 1 Ekim tarihinden itibaren gayrimüslimlerin işlerine son verildiği bilgisi paylaşılmıştır. Bunun yanı sıra şirketten alınan çalışan listesinden müdürden başka altı yabancı ve gayrimüslimin mevcudiyetinin anlaşılması üzerine bunlardan iki fen memurunun işine son verildiğinden bahsedilmiştir. Diğerlerinin de işten çıkarılması hususunda ısrarcı olduğu ifade edilmiştir³²⁵.

Bayındırlık Genel Müdürlüğünün 30 Kasım 1927 tarihli bir evrakında ise İstanbul Rıhtım, Dok ve Antrepo Türk Anonim Şirketinde Türkçe bilmeyen, ırk ve nesil itibariyle Türk olmayan Rumların işe alındığına değinilmiştir. Bu gibi Türk olmayan unsurların yerine Türklerin istihdam edilmesi gerektiği belirtilmiştir³²⁶.

Ticaret Bakanlığı Bütçesi görüşmeleri sırasında konuşan Gümüşhane Milletvekili Celal Hüsnü Bey ise Türkiye'nin mevcut inkılap devresinde, ticaretin bir sınıftan başka bir sınıfa, bir ırktan diğerine geçtiği tespitinde bulunmuştur. Önceden ticaretin ve sermayenin Türk Milletine ait olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle ülkede biriken sermayenin başka kanallarla yabancılara aktarıldığını söylemiştir. Türk halkının ticarete girdiğini ve doğrudan doğruya ticarete el attığını yakın zamanda herkesin göreceğini beyan etmiştir³²⁷. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü hakkındaki kanunun görüşmeleri sırasında Eskişehir Milletvekili Emin Bey, enstitü heyetinin ne kadar sürede tamamıyla Türk olacağını öğrenmek istemiştir. Mevcut durumda bu heyette yer alan Türklerin

³²² TBMMZC, D:2, C:25, İ:3, İN:101, T:09.05.1924, s.497.

³²³ TBMMZC, D:2, C:25, İ:3, İN:101, T:09.05.1924, s.498.

³²⁴ BCA; 230-0-0-0-66-28-13.

³²⁵ BCA; 230-0-0-0-28-22-7.

³²⁶ BCA; 230-0-0-0-82-75-10.

³²⁷ TBMMZC, D:2, C:25, İ:3, İN:101, T:17.05.1926, s.203.

sayısını da da Ziraat Bakanı Muhlis Bey'e sormuştur. Muhlis Bey, asistanların bir kısmının ve baş asistanların Türk olduğunu söylemiştir. Profesörlerin büyük bir kısmının Almanya'dan getirildiğini belirtmiştir. Bu Türk asistanların gerekli aşamaları tamamladıktan sonra profesörlerin yerlerini alacaklarını beyan etmiştir. Enstitüde yetiştirilmek amacıyla bulunanların Türklüğüne dikkat çekmiştir. Bunun üzerine Emin Bey, tekrar söz almış kaç sene sonra profesörlerin yerine kaim olabileceklerini bakana sormuştur. Muhlis Bey, kişilerin gösterdikleri performansa bağlı olarak bu sürenin 5-6 seneyi bulabileceğini ifade etmiştir³²⁸.

İş sahasındaki gayrimüslim ve yabancıların hakimiyeti meselesi gazetelerde konu olarak yer almıştır. Cumhuriyet gazetesinde, Deutsche Orient Bankta çalışan Türklerin iş durumuna değinilmiştir. Haberde bu iş yerinde çalışan on beş Türk'ten beşinin işten çıkartıldığı belirtilmiştir. Gazete yetkilileri banka ile temasa geçmiş ve malumat almıştır. Alınan malumata göre bankada çalışan umum memurun ve müstahdemin sayısı yüz seksen ikidir. Bunlardan yüz beşi Türk tebaasındandır. Fakat Türk olanların sayısı ise kırk dokuz kişidir. Bankanın Ticaret Müdürlüğüne verdiği memurin cetveline göre, Türk memurların gayri Türklerden daha az maaş aldıkları ve genelde hademe veya gece bekçisi olarak çalıştırıldıkları da haberde vurgulanmıştır. Deutsche Orient Bank'ın Türk memurlarından hiçbirini çıkarmaması gerektiği yorumunda bulunulmuştur³²⁹. Aynı gazetede İstanbul'da bulunan yabancılara ait bankalardaki çalışanların kimliğine dair de bir tetkike yer verilmiştir. Habere göre İstanbul'da on üç tane yabancılara ait banka vardır. Bunlardan üçü İtalyan, üçü Fransız, biri Amerikan, biri Romanya, ikisi Alman, biri İngiliz, biri Felemenk, biri ise Rus'tur. Çalışanların kimlik dağılımı ise şu şekildedir³³⁰;

Tablo 1. İstanbul'da Bankalarda Çalışanların Kimliği

	Toplam Memur Sayısı	Yabancı	Türk	Gayri Türk
İTALYAN	234	138	38	58
FRANSIZ	345	163	66	116
AMERİKAN	68	24	17	30
RUMEN	41	27	7	7
ALMAN	290	121	82	87
İNGİLİZ	32	13	6	13
FELEMENK	108	49	22	37
SOVYET	23	13	6	4

³²⁸ TBMMZC, D:4, C:16, İ:2, İN:68, T:10.06.1933, s.136.

³²⁹ Cumhuriyet, 5 Mayıs 1929, s.2.

³³⁰ Cumhuriyet, 6 Mayıs 1929, s.2.

Çalışanların kimliğine dair haberlerden birinde de Terkoz Kumpanyasından bahsedilmiştir. Burada çalışan memurların yüzde yetmiş beşinin Rum, Yunanlı, Ermeni, Yahudi yani Gayri Türk olduğu vurgulanmıştır. Yangınlarda Terkosun su vermeme nedeninin çalışanların kimliğine bakılınca daha iyi anlaşıldığı yorumunda bulunulmuştur³³¹. Türk'ün sırtından geçinen bu kumpanyada Türk memur sayısının az olmasının yanı sıra gayri Türklerin, Türk olanlardan daha fazla maaş aldığı belirtilmiştir³³². Bayındırlık Bakanlığı Şirketler Komiserinin harekete geçmesi gerektiği ifade edilmiştir. İstanbul kast edilerek bu koca şehrin hayatının, sıhhatinin, servetinin gayri Türklerin eline bırakılmaması uyarısı yapılmıştır³³³. Son Posta gazetesinde yer alan bir haberde ise İstanbul'un Sarıyer Büyükdere semtindeki kibrit fabrikasında beş İsveçli mühendis, sekiz Rus amele ve birçok Alman'ın çalıştığı belirtilmiştir. Bu fabrikada iki yüz Türk işçisinin de hamallık yaptığına dikkat çekilmiştir. Türk işçilerin yabancılardan daha az ücret aldığı iddia edilmiş ve bu durum eleştirilmiştir³³⁴.

Vakit gazetesinin yazarlarından Celal Nuri, Osmanlı Devleti Ölürken adlı köşe yazısında, yakın zamana kadar banka memurlarının Rum, Ermeni, Frenk ve Yahudi olduğuna değinmiştir. Demiryollarında çalışan kondüktörlerin, istasyon memurlarının da Türk olmadığına dikkat çekmiştir. Doktorluk ve eczacılık işinin de Müslümanların yapamayacağı düşüncesinin hâkim olduğunu iddia etmiştir. Meşrutiyetin ilanı sırasında Osmanlı Bankasında Genel Müdür olan Mösyö Deffes'in, Türklerin sanatkâr bir millet olmaya çalışmasının boşa olacağını, bunun çok zaman ve sermaye gerektirdiğini, beş asır çalışılsa bile Avrupa'nın mertebesine erişemeyeceklerini söylediğini ifade etmiştir. Günümüzde ise vaktiyle Türk'e bir lokma ekmek yedirmeye niyeti olmayan bankaların bugün hep Ahmet'ten Mehmet'ten memur aldığını, Şimendifer hatlarında vatmanın, şoförün Türk olduğunu, yakın zamanda garsonlar arasında bile Türk olmayana rastlanılmayacağını belirtmiştir. O, Türk ırkının memleket içindeki işlerin mühimlerini fetih ve istirdat ettiğini söylemiştir³³⁵.

Vakit'in 25 Ekim 1933'de yazısında Selami İzzet, Cumhuriyet Bayramı hazırlıkları sırasında dikkatini çeken bir hususu satırlarına taşımıştır. Elektrik tesisatını yapan amelenin, işçinin, boyacının, seyyar satıcının Rum, Ermeni veya Yahudi olmasından duyduğu rahatsızlığı ifade etmiştir. Bu işleri yapabilecek kabiliyette

³³¹ *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1929, s.1.

³³² *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1929, s.1.

³³³ *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1929, s.4.

³³⁴ *Son Posta*, 7 Şubat 1932, s.6.

³³⁵ *Vakit*, 1 Mart 1933, s.4.

Türklerin bulunduğunu fakat teşkilatlanma konusundaki becerisizlik nedeniyle bu durumun ortaya çıktığını savunmuştur. Rumların, Ermenilerin ve Yahudilerin organize olduğunu, milliyetçilik namına cemaatlerinin, din adına kiliselerin veya hahamhanelerin onları himaye ettiklerini iddia etmiştir³³⁶. Yine Selami İzzet başka bir yazısında ise küçük sanat erbabının yalnız Türk tebaası olması kararına ilave olarak Türkiye hudutları dahilinde çalışacak kişilerin Türkçe bilmeleri şartı getirilmesini istemiştir. İstanbul’da doğma büyüme nice Türk tebaası vardır ki Türkçe tek kelime öğrenmemişlerdir. Bu gibilere ekmek vermemek gerektir diyerek iş sahasındaki Türkçe hususuna da dikkat çekmiştir³³⁷.

Cumhuriyet gazetesinde, Gençliğin Bir Teşebbüsü adlı haberde Yüksek Mühendis Mektebi talebelerinin Beyoğlu’nda çok görülen yabancı isimli tabelaların değiştirilmesi için bir mektup hazırlandığından bahsedilmiştir. Mektubun içeriğinde; Bazar do levan, Enstitü dö bote, La jönes, Rejans gibi Türkçe olmayan levhaların Türkçeye çevrilmesini, Otel Turan, Otel Balkan şeklindeki Türk gramerine uymayan adların Turan Oteli, Balkan Oteli biçimini almasını, Türk ülkesinde yaşamını devam ettiren herkesin Türkçe bilmesi gerektiğine göre, Türkçe yazıların yanında yabancı dilden olan tercümelerinin konulmasında yarar bulunmadığını bu nedenle bunların kaldırılmasını umdukları belirtilmiştir. Gençler, bu mektupları yabancı isimli müesseselere dağıtmışlardır³³⁸.

Peyami Safa, Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde bu olayı satırlarına taşımıştır. Türk istiklaline yan bakmamak şartıyla bütün milletlerin Türkiye’de serbestçe hareket edebileceğini ifade etmiştir. Her millete kapıların açık olmasıyla birlikte nankörlüklere tahammülün olmadığını belirtmiştir. Beyoğlu Caddesinin isminin İstiklal Caddesi olarak değiştirilmesine rağmen caddenin istiklalinin temin edilemediğini vurgulamıştır. Beyoğlu’nun yeni Türkiye hakkında hala fikir sahibi olamadığını, kapitülasyonları yaşatmak istercesine Enstitü dö Boteler, Bazar dö Levanlar, Rejansların caddeyi kapladığına dikkat çekmiştir. Avrupa dilleri ile hazırlanmış yemek listelerine ve tabelalara tepki göstermiştir. Türk gençlerinin yabancı dildeki tabelaların değiştirilmesi için yaptığı girişimlere karşı karakola giderek şikâyetle bulunanları; orada hala İngiliz polisi mi aramışlar diyerek eleştirmiştir³³⁹.

³³⁶ *Vakit*, 25 Ekim 1933, s.3

³³⁷ *Vakit*, 13 Nisan 1933, s.3.

³³⁸ *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1933, s.2.

³³⁹ *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1933, s.3.

Mustafa Kemal Atatürk, Adana'daki Türk Ocağında, Esnaf Cemiyetinin çayında yaptığı konuşmada ekonomiye değinmiştir. Gazi, tarihe karışmış Osmanlı Devleti'nin, sanatı ve sanatçılığı kendi milletinden yetişmiş insanların yapmasından memnuniyet duymadığını ifade etmiştir. Hatta Kanuni Sultan Süleyman'ın Türk Müslüman askerlerinden birinin saraçlık sanatına sahip olduğunu görünce üzüldüğünü söylemiştir. Osmanlı hükümdarlarının sanatı gayrimüslimlerin yapmasını doğru bulduklarını, bunda ki zararları göremediklerini beyan etmiştir. Konuşma yapanlardan birinin Adana'da Türkiye'deki diğer unsurların, Ermeniler de dahil olmak üzere sanat ocaklarını işgal ettikleri ve memleketin sahibi gibi bir vaziyet aldıklarına dair açıklamalarına ilişkin olarak Ermenilerin bu bereketli yurttan hiçbir haklarının olmadığını söylemiştir. Memleket sizindir, Türklerindir. Bu memleket tarihte Türk'tü, o halde Türk'tür ve ebediyen Türk olarak kalacaktır sözleriyle bu konudaki görüşünü ortaya koymuştur³⁴⁰.

Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey'in İzmir'in Ödemiş ilçesindeki söylevi de iktisadi alandaki Türkleştirme uygulamalarının göstergelerinden biri niteliğini taşımaktadır. Esat Bey, Cumhuriyet Halk Fırkası üyesi olmasının gerekçelerinden birinin bu fırkanın, ülkenin maddi ve manevi varlıklarını, yabancıların elinden toplayarak Türk ulusuna teslim etmesi olarak göstermiştir. Yakın zamana kadar demiryollarında ve vapurlarda ülkenin bütün ekonomik işletmelerinde, egemenliğin Türk olmayanların kontrolünde bulunduğunu, bu tabloyu Cumhuriyet Halk Fırkasının değiştirdiğini öne sürmüştür. Önceden yabancıların hükmü altında amelelik yapan Türklerin bağ, bahçe ve mülk sahibi konumuna geldiğini söylemiştir. Yine fırkanın esasen efendi olan Türk ulusuna mevkisini iade ettiğini açıklamıştır. Bu yurdun efendisinin Türkler olduğunu, öz Türk olmayanların, Türk ülkesinde yalnızca hizmetçi, köle olmaya haklarının bulunduğunu ifade etmiştir³⁴¹.

Kanunlarda Türk olmak, Türk vatandaşı olmak, Türkiyeli olmak gibi ifadeler yer almıştır. Bununla birlikte herhangi birinde Türk ırkından olmak ya da Türk soyundan olmak şartı istenmemiştir. Kararnamelerde ve bazı askeri okul ilanlarında Türk soyundan olmak veya Türk ırkından olmak ifadeleri kullanılmış olsa da bunlar istisna uygulamalardır. Bunun yanı sıra görüldüğü üzere bu dönemde ekonomide azınlıkların ve yabancıların hakimiyetini azaltmak ve yerlerini Türklerin almasını sağlamak için kanuni düzenlemeler yapılmıştır. İşgücünde Türklerin hakimiyetini sağlama için ağırlıklı olarak

³⁴⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, s.130.

³⁴¹ Hakimiyeti Milliye, 19 Eylül 1930, s.3.

koşul mahiyetinde Türk olmak ve Türkçe bilmek ifadesi tercih edilmiştir. Türk olmak ifadesi Türkçe konuşan, Türk okullarından mezun, Türklüğe aidiyet hisseden anlamını taşımaktadır. Ekonomideki bu hamlelerin nedeni siyasi bağımsızlığını kazanan devletin kendi ülkesindeki ekonomik hakimiyeti başka uluslara mensup olanlara bırakmak istememesidir. Ekonomide Türk hakimiyeti kurulmadıkça bağımsızlığın tam manasıyla sağlanamayacağı düşüncesi egemendir. Başka uluslara mensup olanların kendi ulusunun çıkarlarını gözeteceği endişesi görülmektedir.

2. ŞİRKETLERİN MİLLİLEŞTİRİLMESİ

Ekonomideki Türkleştirme politikası doğrultusunda hükümet yabancı sermayeli şirketleri satın alma politikası ile hareket etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, 1 Mart 1922’de Mecliste yaptığı konuşmada iktisadi alandaki mühim siyasi gayelerden birinin devletleştirme hamleleri olduğunu açıklamıştır. Bunun yanı sıra Türkiye’nin ekonomik vaziyetini çok müşkül durumlar içerisine düşüren kapitülasyonların artık var olmadığını ve bundan sonra da bu tür ayrıcalıkların asla verilmeyeceğini söylemiştir. Gazi, ülke içerisinde iktisadi alandaki batı ülkeleri rekabetinin memleketin mahvolmasına sebebiyet verdiğini ve hükümetler tarafından ihmal edildiğini de vurgulamıştır³⁴².

Mustafa Kemal Atatürk, Medeni Bilgiler adlı kitapta da kişilerin hükmünde tekelleşme riski olan büyük işlerin münasip şekilde yapılabilmesi için devlet tarafından yönetilmesi lüzumunun oluşabileceğine dikkat çekmiştir. Gazi, kanalların, madenlerin, demiryollarının, deniz ulaşım şirketlerinin, bankaların ve ormanların millileştirilebileceğini açıklamıştır. Bunun yanı sıra gaz, elektrik ve su işlerinin de yerel yönetimler tarafından yapılabileceğine değinmiştir³⁴³.

Bu ilkeler doğrultusunda millileştirilen şirketlerden birisi Tütün Rejisidir. Reji Şirketi, 27 Mayıs 1883’de kurulmuştur. Şirket, Berlin’de banker olan S. Bleichröder, Viyana’daki Anstald Kredi Grubu ve Osmanlı grubundan oluşan çok uluslu bir sermaye yatırımı olarak var olmuştur³⁴⁴. Resmî Gazetede 2 Mart 1925’te ise Tütün İdare-i muvakkatesi ve sigara kâğıdı inhisarı hakkında kanun yayınlanmıştır. Kanunun birinci maddesinde tütün satılmasının, işletilmesinin, sigara imal etmenin doğrudan doğruya hükümet tarafından ifa edileceği belirtilmiştir. Üçüncü maddede tütün muamelatı ve

³⁴² TBMMZC, D:1, C:18, İ:3, İN:1, T:01.03.1922, ss.5-6.

³⁴³ Atatürk, a. g. e., s.76.

³⁴⁴ Melda Yaman Öztürk ve Nuray Ertürk Keskin, “Tütün Sektöründe Yabancı Yatırım: Reji Deneyimi Işığında Bugünü Anlamak”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, C.2, S.37, 2013, s.95.

sigara kâğıdı inhisarının idaresi için altı milyon lira sermaye tahsis edildiğinden bahsedilmiştir³⁴⁵. Bu kanun önerisi 25 Şubat 1925'te Meclise sunulurken, Maliye Bakanı Mustafa Abdülhalik Bey, 26 Şubat'ta alım işleminin gerçekleşeceği ve ödeme yapılacağı gerekçesiyle kanun müzakeresinin bir an önce yapılmasını istemiştir³⁴⁶. Tütün Rejisi 1925'te 4 milyon liraya satın alınmıştır³⁴⁷.

22 Nisan 1924'de Haydarpaşa-Ankara, Eskişehir-Konya, Arifiye-Adapazarı Demiryolları ve Haydarpaşa Limanının satın alınması için hükümet, Meclisten yetki almıştır³⁴⁸. Osmanlı Devleti'nin son döneminde Anadolu Demiryolu hattının hisselerine sahip olan Almanlar bu hisseleri Şark Demiryolu Bankasına devretmiştir. Sonrasında ise İngilizler bu hisseleri satın almaya başlamıştır. Haziran 1920'de Anadolu Şimendiferleri Şirketi, Mersin Tarsus Adana Hattı Şirketi ve Haydarpaşa Liman Şirketi, Şark Demiryolları Bankasının kontrolüne geçmiştir. Şark Demiryolları Bankasının iki banka ve başka yapıların bulunduğu bir İngiliz sermaye ortaklığı ile kendi aralarında anlaşma sağlamasıyla birlikte Türkiye Milli Demiryollar Şirketi adıyla bir şirket meydana getirilmiştir. 21 Eylül 1923'de yedisi İngiliz olan 14 üyeden oluşan bir idare meclisi kurulmuştur³⁴⁹.

12 Ocak 1929'da Resmî Gazetede yayımlanan kanunla birlikte Anadolu ve Mersin-Tarsus-Adana Demiryolları ve Haydarpaşa Limanının hükümet tarafından satın alındığı açıklanmıştır. Müzakereleri şirket adına Kurt Vaygelt ve Mösyö Pol Maysner, Türkiye Cumhuriyeti'ni temsilen ise Maliye Bakanı Saraçoğlu Şükrü Bey gerçekleştirmiştir³⁵⁰. Mersin Tarsus-Adana Demiryolu anlaşmasının birinci maddesine göre şirket Mersin ilinden Adana'ya uzanan demiryolu hattını ve bunun hukukunu, işletme hakkını, mağazalarını, hat ve elektrik merkezlerini, alet edevat, demirbaş, eşya ve malzemelerini hükümete devretmiştir. Hükümet bu hat için şirkete taksitler halinde sekiz milyon yüz doksan dokuz bin elli İsviçre Frangı ödemeyi kabul etmiştir³⁵¹. Haydarpaşa Limanı Mukavelesinin birinci maddesine göre ise şirket Haydarpaşa garını, rıhtımlarını, limanını, depolarını, tesisatını, malzemelerini ve işletme hakkını hükümete devretmiştir.

³⁴⁵ Düstur VI, (Üçüncü Tertip), Ankara 1924, s.110.

³⁴⁶ TBMMZC, D:2, C:14, İ:2, İN:64, T:25.02.1925, s.292.

³⁴⁷ Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, Savaş Yayınevi, Ankara 1982, s.77.

³⁴⁸ Düstur V (Üçüncü Tertip), İstanbul 1931, s.1126.

³⁴⁹ Birgül Bozkurt, "Erken Cumhuriyet Dönemi Demiryollarının Millileştirilmesi: Anadolu Demiryolları ve Mersin Tarsus Adana Hattının Satın Alınması", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.71, 2021, s.687.

³⁵⁰ Düstur X (Üçüncü Tertip), Ankara 1953, s.153.

³⁵¹ Düstur X (Üçüncü Tertip), Ankara 1953, s.154.

Hükümet, bütün bu liman ve tesisatı için sekiz milyon dokuz yüz beş bin iki yüz elli İsviçre Frank'ı karşılığında anlaşma sağlamıştır³⁵².

Anadolu Demiryolları şirketi ile yapılan anlaşmanın birinci maddesinde şirketin Haydarpaşa'dan Ankara'ya, Arifiye'den Adapazarı iline, Eskişehir'den Konya şehrine ve Alayonttan Konya'ya uzanan demiryolu hattının işletme hakkını, demirbaş eşya ve malzemeleri, Derince Limanını, limana ait tesisat ve malzemeleri, Yerebatan'daki arsayı, Galata'daki idare binasını ve içindeki eşyaları ve hat boyunca inşa edilmiş gayrimenkulleri hükümete devrettiği ifade edilmiştir³⁵³. Yapılan anlaşmaya göre taksitler halinde iki yüz altmış milyon iki yüz yetmiş bin yüz İsviçre Frank'ı ödenmesi kabul edilmiştir³⁵⁴.

Bu satın alımla alakalı Meclisteki görüşmeler sırasında söz alan Eskişehir Milletvekili Emin Bey, Türk milletinin yüksek bir seviyeye sahip olduğunu belirtmekle beraber, demiryolları hatlarının Türkler tarafından alınamayacağı ve işletilemeyeceğine dair yorumları eleştirerek Türk Milletinin bu işleri layıkıyla yaptığını ifade etmiştir. İsmet Paşa ve hükümetine bu satın almalar nedeniyle teşekkür etmiştir³⁵⁵.

Özer Özçelik ve Güner Tuncer, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları adlı makalelerinde Anadolu Demiryolları hattının 1924 yılındaki kanunla millileştirildiğini yazmıştır³⁵⁶. Fakat bu tarih mevzu bahis hattın satın alınması için hükümete yetki verildiği tarihtir. Ayrıca Haydarpaşa Limanının da Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Resmî sitesinde 1924 yılında satın alındığı bilgisi yer almaktadır³⁵⁷. Bu tarih de tıpkı Anadolu Demiryolları gibi bu limanın satın alınması için hükümete yetki verildiği tarihtir. Bahsedilen demiryolu ve liman Resmî Gazetede 1929'da yayımlanan kanun ile millileştirilmiştir³⁵⁸. Mehmed Gökhan Polatoğlu ise Atatürk Dönemi'nde Maden ve Enerji Alanında Kurulan ve Sonraki Dönem Türkiye Sanayisine Katkı Sağlayan Bir İktisadî Devlet Teşekkülü: Etibank adlı makalesinde, Kireçlik Krom Madencilik Şirketi,

³⁵² Düstur X (Üçüncü Tertip), Ankara 1953, ss.176-177.

³⁵³ Düstur X (Üçüncü Tertip), Ankara 1953, s.166.

³⁵⁴ Düstur X (Üçüncü Tertip), Ankara 1953, s.167.

³⁵⁵ TBMMZC, D:3, C:6, İ:2, İN:20, T:31.12.1928, s.116.

³⁵⁶ Özer Özçelik ve Güner Tuncer, *a. g. m.*, s.258.

³⁵⁷ <https://www.tcdd.gov.tr/kurumsal/haydarpaşa-limani>, (Erişim tarihi:07.02.2023).

³⁵⁸ Düstur X (Üçüncü Tertip), Ankara 1953, s.153.

Fethiye Simli Kurşun Madencilik Şirketi ve Güney Anadolu Manganez Madencilik Şirketinin 1928’de millileştirildiğini yazmıştır³⁵⁹.

Kaynak olarak da Yahya Sezai Tezel’in Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi kitabını göstermiştir. Oysa ki Tezel bu kitabında adı geçen şirketlerin millileştirildiğine dair bir bilgiye yer vermemiştir. Bu işletmelerin hükümetten ayrıcalıklı statüler elde eden yabancı sermayeli şirketler olduğundan bahsetmiştir³⁶⁰. Düsturlarda da bu şirketlerin satın alınarak millileştirildiğine dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu şirketlerin bu tarihlerde millileştirilmedikleri açıktır. Millileştirilen demiryollarından biri de Mudanya-Bursa Demiryolu hattı olmuştur³⁶¹. Demiryolu, millileştirilmeden evvel Belçikalı bir şirkete aitti. 1873 yılında yapımına başlanılan hat 18 Haziran 1892 yılında tamamlanmıştır³⁶².

Şirketi satın alma görüşmelerini Türkiye Cumhuriyeti adına Bayındırlık Bakanı Hilmi Bey, işletmeyi temsilen ise kendisine vekalet verilen Mösyö Laherere gerçekleştirmiştir. Şirket yapılan anlaşmaya göre taşınır taşınmaz bütün mallarını, arazilerini, binalarını, müesseselerini 1 Ocak 1931’den itibaren hükümete devretmiştir. Bu anlaşma 31 Mayıs 1931’de Resmî Gazetede ilan edilmiştir³⁶³. Hükümet, demiryolunun satın alınması karşılığında şirkete elli bin lira ödeme yapmıştır³⁶⁴.

Mecliste demiryolu hattının satın alınmasına dair görüşmeler sırasında Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Bey, bu hattın elli bin lira gibi cüzi bir miktara satın alınmasının dikkat çekici olduğunu söylemiştir. Hattın kullanılamaz halde olabileceği ihtimali üstünde durmuştur. Bu durumda ise para vermeden alınması gerektiğini belirtmiştir. Bütçe Encümeni Reisi Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Bey, hattın işler vaziyette bulunduğunu ifade etmiştir. Şirketin zarar etmesi dolayısıyla hattı devlete satmayı teklif ettiğine dikkat çekmiştir. Bayındırlık Bakanı Hilmi Bey ise Bursa ekonomisinin menfaati için hattın işletilmesi gerektiğini, şirketin hizmetlilerinin de Türkler olduğunu bu nedenle hat işlevsiz konuma gelirse zarar görecektiklerini yine devletin vatandaşları olacağını söylemiştir³⁶⁵.

³⁵⁹ Mehmed Gökhan Polatoğlu, “Atatürk Dönemi’nde Maden ve Enerji Alanında Kurulan Ve Sonraki Dönem Türkiye Sanayisine Katkı Sağlayan Bir İktisadî Devlet Teşekkülü: Etibank”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.38, S.66, 2019, s.447.

³⁶⁰ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, ss.195-196.

³⁶¹ Mehmet Halis Özer, “Türkiye’de Devletçi İktisat Politikaları Çerçevesinde Yabancı Sermayeli İktisadi Teşekküllerin Millileştirilmesi ve Ekonomiye Yansımaları (1930- 1939)”, *NWSA Social Sciences*, C.10, S.1, 2015, s.27.

³⁶² Selen Durak, *Bir Modernleşme Projesi Olarak Anadolu’da Demiryolları ve Bursa Mudanya Demiryolu Hattı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa 2003, ss.72-73.

³⁶³ Düstur XII (Üçüncü Tertip), Ankara 1931, ss.528-529.

³⁶⁴ BCA; 30-18-1-2-17-7-1.

³⁶⁵ TBMMZC, D:4, C:1, İ: Fevkalade İçtima, İN:7, T:30.05.1931, ss.110-111.

Mudanya-Bursa Demiryolu hattının satın alınması hadisesi basına da yansımıştır. Cumhuriyet gazetesinde bu hattın tarihinden bahsedilmiştir. 1874-1875 yılları sırasında hattın inşaatına başlanıldığı fakat senelerce işletilmeyerek terk edilmiş olduğundan bahsedilmiştir. Sonrasında işletme hakkının M. Jorj Nakelmakers'e verildiği bilgisi yer almıştır. Resmî olarak tamiratının tamamlanmasının ardından 18 Haziran 1891'de açılışının yapıldığı ifade edilmiştir. Hattın 41 kilometre, istasyon hat ve teferruatının 27 hektarı kapsadığı da haberde belirtilmiştir³⁶⁶.

30 Mart 1924'de Meclis tarafından kabul edilen Askeri Fabrikalar Müdüriyeti Umumiyesinin 1924 senesi Mülhak Bütçe Kanununun üçüncü maddesinde av fişekleri ve saçmaların hükümet inhisarına alındığı belirtilmiştir³⁶⁷. 18 Nisan 1925'de Mecliste kabul edilen Resmî Gazetede ise 23 Nisan 1925'te yayımlanan 1925 senesi Muvazene-i Umumiye Kanununun elli yedinci maddesinde her türlü patlayıcı maddelerin inhisar altına alındığına yer verilmiştir³⁶⁸. Hükümet, 2 Haziran 1926'de av fişekleri ve saçmaları inhisarının işletilmesi hakkını İbrahim Beyzade Lütfü Bey ve ortakları tarafından kurulan Revolver ve Av Fişekleri Türk Anonim şirketine vermiştir. Şirketin sermayesinin yüzde 50,66'sı Türklere, yüzde 49,34'ü ise yabancılara aittir. 7 Eylül 1926'da ise hükümet patlayıcı madde inhisarını Barut ve Mevadd-ı İnfilakiye İnhisarı Türk Anonim Şirketine vermiştir. Şirketin ortakları yine İbrahim Beyzade Lütfü Bey ve yabancılardan oluşmuştur. Şirketin yüzde 50,66'sı Türk, yüzde 49,34'ü ise yabancı sermayeye aittir³⁶⁹. Kurulan bu şirketler hükümete taahhütlerini yerine getirememiştir. Bunun üzerine 7 Ocak 1932 de Mecliste kabul edilen Resmî Gazetede 1932 yılında yayımlanan Barut ve patlayıcı madde olan fişekler, av malzemesi ve av saçması inhisarını işletmek üzere Maliye Vekâleti 1931 senesi bütçesine dört yüz bin liranın tahsisatına dair kanun ile birlikte şirketler tasfiye edilmiş inhisar idaresi tekrar kurulmuştur³⁷⁰. Kanunun mazbatasında şirketin hükümete olan borçlarını ödeyemeyeceklerini ilan ettiği de belirtilmiştir³⁷¹.

³⁶⁶ *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1931, s.3.

³⁶⁷ *Düstur V (Üçüncü Tertip)*, İstanbul 1931, s.753.

³⁶⁸ *Düstur VI, (Üçüncü Tertip)*, Ankara 1924, s.346.

³⁶⁹ Sinan Demirbilek, "Tek Parti Döneminde İnhisarlar (1923-1946)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.12, S.24, 2012, ss.211-212.

³⁷⁰ *Düstur XIII (Üçüncü Tertip)*, Ankara 1932, s.109.

³⁷¹ TBMMZC, D:4, C:5, İ:1, İN:22, T:07.01.1932, s.196.

İstanbul Türk Anonim Su Şirketinin satın alınması ise 27 Mayıs 1933’de Resmî Gazetede ilan edilmiştir³⁷². 1868 yılında kurulmuş olan bu şirket sorumluluklarını yerine getirmemesi ve su meselesinin şirketler aracılığıyla çözülemeyeceğinin anlaşılması üzerine satın alınmıştır³⁷³. İstanbul Türk Anonim Su Şirketi Fransız sermayeli bir şirketti. Fransız elçiliği ise zaman zaman şirketin iç işlerine karışmıştır³⁷⁴.

Satın alma müzakerelerini Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini temsilen Bayındırlık Bakanı Hilmi Bey ve İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Muhiddin Bey, şirket adına ise Mösyö Castelnau gerçekleştirmiştir. Mukavelenin birinci maddesinde şirketin inşa ettiği bentleri, su şebekesini, dağıtma borularını, vana ve yangın musluklarını, bütün makinelerini, tasfiye havuzlarını, su depolarını, fabrikalarını ve atelyelerini, mağazalarını, arsalarını, Terkos Gölünden Karaburun’a kadar mevcut dekovil hattını ve elinde bulunan tüm alet ve edevatı 1 Ocak 1933’da İstanbul Belediyesine devrettiğinden bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra birinci maddede şirketin, Beyoğlu’ndaki idare merkezinde yer alan demirbaşlarını, menkul, gayrimenkul bütün varlıklarını da İstanbul Belediyesine devrettiği bilgisi yer almıştır. Dördüncü maddede İstanbul Belediyesinin 1933 senesinden başlayarak şirketin imtiyaz müddeti dolana dek her sene 31 Aralık’ta İstanbul’da şirket tarafından gösterilecek bir bankaya bir milyon üç yüz bin yüz seksen üç frank ödeme yapacağı belirtilmiştir³⁷⁵.

İstanbul Türk Anonim Su Şirketi’nin satın alınmasına ilişkin Meclis görüşmeleri sırasında konuşan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey, şirketin, anlaşmaya olan riayetsizliği, dikkatsizliği ve yangınların amili olarak görülmesi nedeniyle halkın çok şikayetçi olduğunu ifade etmiştir. Belediyenin fedakârlık yaparak bu şirketi satın almasını iyi bir gelişme olarak yorumlamıştır³⁷⁶.

Satın alınarak millileştirilen müesseselerden bir diğeri ise İzmir Rıhtım Şirketi’dir. Dussaud kardeşler, İzmir Rıhtımının inşasına 1869’da başlamış, yapım süreci 1876 yılında sona ermiştir³⁷⁷. İzmir Fransız Ticaret Odası Aylık Bülteninin 31 Mart 1893 tarihli sayısında İzmir Rıhtım Şirketi ile ilgili bir yazı kaleme alınmıştır. Bu yazıda

³⁷² Düstur XIV (Üçüncü Tertip), Ankara 1954, s.244.

³⁷³ Mustafa Bozdemir, *Osmanlı’dan Cumhuriyete Endüstriyel Mirasımız*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2011, s.390.

³⁷⁴ Halil İbrahim Gül, “İstanbul Su Şirketi” Sözleşmesinin Bazı Maddelerinin Tahlili, Şirketin Su Verme Serüveni ve Karşılaştığı Zorluklar”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, C.8, S.17, 2012, s.124.

³⁷⁵ Düstur XIV (Üçüncü Tertip), Ankara 1954, ss.244-245.

³⁷⁶ TBMMZC, D:4, C:15, İ:2, İN:54, T:20.05.1933, s.207.

³⁷⁷ Mübahat S. Kütükoğlu, “İzmir Rıhtımı İnşaatı ve İşletme İmtiyazı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.32, 1979, ss.510.513.

işletmenin Fransız menşeli şirketler içerisinde öne çıkanlardan birisi olduğundan bahsedilmiştir. Marsilya, Cherbourg, Trieste limanlarını da inşa eden Dussaud kardeşlerin seçkin birer girişimci oldukları ifade edilmiştir. Liman inşasından önce gemi ve vapurların mallarını mecburiyet dolayısıyla tekneler aracılığıyla yükleyip boşaltabildiği hatırlatılmıştır³⁷⁸.

Resmî Gazetede bu şirketin millileştirilmesi 25 Haziran 1933’de ilan edilmiştir. Satın alma müzakerelerini Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini temsilen Bayındırlık Bakanı Hilmi Bey, şirket adına ise vekil sıfatıyla Mösyö Metr Margeri gerçekleştirmiştir. Mukavelenin birinci ve ikinci maddelerinde İzmir Rıhtımının mağazalarını, bütün müştemilatını, kömür deposu ve idare merkez binasını, deniz üzerinde bulunan banyo tesisatını, hangarını, balıkhanesini, Alsancak iskelesinde olan muhafaza binasını, mobilyaları ve eşyalarını, arabaları, tramvay hattını, atları, bekleme mahallerini, tramvay ahırları ve idarehanesi müştemilatını ve dördüncü maddede değinilen arsalar haricindeki arsaları hükümete devrettiğinden bahsedilmiştir³⁷⁹. Beşinci maddede bu satın alım işlemi için işletmeye ödenecek bedelin yedi milyon sekiz yüz yirmi yedi bin dört yüz seksen frank olduğu belirtilmiştir. Bu ödemenin taksitler halinde yapılacağından da bahsedilmiştir³⁸⁰.

İlhan Tekeli ve Selim İlkin Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu adlı kitaplarında bu rakamı yedi milyon sekiz yüz yirmi yedi bin dört yüz otuz frank olarak göstermişlerdir³⁸¹. Görüldüğü üzere düsturda yazan rakam bundan farklıdır. Tekeli ve İlkin bu rakama kaynak olarak iktisat ve bütçe encümeni mazbatasını göstermiştir. Mazbatalara bakıldığında rakamdan bahsedilmediği anlaşılmaktadır. Kanunun esbabı mucibesinde de yedi milyon sekiz yüz yirmi yedi bin dört yüz seksen frank ödeme yapılacağı belirtilmiştir³⁸².

İktisat encümeni mazbatasında işletmenin millileştirilmesinin ekonomik yönden uygun ve ülke faydasına görüldüğü ifade edilmiştir. Bununla birlikte mazbatada, Osmanlı

³⁷⁸ Ufuk Adak, “Uluslararası İmtiyaz Mücadeleleri Bağlamında On Dokuzuncu Yüzyılda İzmir Limanı”, *Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.2, 2022, s.155.

³⁷⁹ Düstur XIV (Üçüncü Tertip), Ankara 1954, ss.558-559.

³⁸⁰ Düstur XIV (Üçüncü Tertip), Ankara 1954, s.560.

³⁸¹ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2009, s.262.

³⁸² TBMMZC, D:4, C:16, İ:2, İN:70, Tarih:12.06.1933, ss.1-4.

Devleti döneminde verilen ülke açısından zararlı koşulları bulunduran imtiyazlardan birinin daha millileştirmesi sebebiyle hükümet tebrik edilmiştir³⁸³.

Satın alınan şirketlerden biri de İzmir-Kasaba Demiryolu Şirketidir. Bu demiryolunun yapılması için imtiyaz 1863 yılında Edward Price'a verilmiştir. Şirket ile yapılan anlaşma doğrultusunda demiryolu hattının İzmir'den başlayıp, Menemen ve Manisa'dan geçerek Kasaba'da son bulması planlanmıştır³⁸⁴. Sonrasında bu imtiyaz 1893'te Nagelmackers'e demiryolunun Afyonkarahisar'a kadar uzatılmasını da şart olarak içeren bir sözleşmeyle verilmiştir³⁸⁵. Demiryolu hattının Alaşehir-Uşak arası 1897'de Uşak-Afyonkarahisar arası ise 1898'de tamamlanmıştır³⁸⁶.

İzmir-Kasaba Demiryolu Şirketinin satın alınması Resmî Gazetede 4 Haziran 1934'te yayınlanmıştır. Şirket adına görüşmelere Mösyö Gustave Boissiere katılmıştır³⁸⁷. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına ise Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu Bey temsil görevini üstlenmiştir³⁸⁸. Mukavelenin birinci maddesine göre şirket, Afyon iltisak hattını, Bandırma ricat hattını, İzmir'den Afyonkarahisar'a ve Manisa'dan Bandırma'ya uzanan demiryolu hattını, sahip olduğu malzemeleri ve eşyayı hükümete devretmiştir³⁸⁹. Hükümet, şirketi satın almak için yüz altmış iki milyon dört yüz altmış sekiz bin Fransız franklık tahvil ödemeyi kabul etmiştir³⁹⁰. Mehmet Halis Özer, Türkiye'de Devletçi İktisat Politikaları Çerçevesinde Yabancı Sermayeli İktisadi Teşekküllerin Millileştirilmesi ve Ekonomiye Yansımaları (1930- 1939) adlı makalesinde bu ödemeyi yüz altmış sekiz milyon dört yüz altmış iki bin Fransız Frangı tahvilleri olarak göstermiştir. Fakat Özer'in verdiği bu rakam mukavelede yazan rakamdan farklıdır³⁹¹.

Adalet Bakanı Şükrü Bey, şirketin satın alınmasına dair yaptığı konuşmada, Meclis tarafından benimsenen ülke içerisindeki demiryollarının devletleştirilmesi prensibi doğrultusunda atılan bu adımdan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir³⁹². İzmir Milletvekili Kâmil Bey ise şimendifer hatlarının doğudan batıya millileştirilmesinin

³⁸³ TBMMZC, D:4, C:16, İ:2, İN:70, Tarih:12.06.1933, s.3.

³⁸⁴ Arif Kolay, "Anadolu'da İşletmeye Açılan İlk Demiryolu Hattı: İzmir-Kasaba (Turgutlu) Demiryolu", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.54,2017, ss.93-94.

³⁸⁵ Arif Kolay, *İzmir-Kasaba ve Uzantısı Demiryolu Hatları (1863-1897)*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, ss.126-127.

³⁸⁶ Mehmet Akif Ceylan, "Manisa-Uşak Demiryolu Ulaşımının Yerleşme Üzerine Etkileri", *Doğu Coğrafya Dergisi*, C.15, S.23, 2011, s.225.

³⁸⁷ Düstur XV (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.384.

³⁸⁸ BCA; 30-18-1-2-43-18-12.

³⁸⁹ Düstur XV (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, ss.384-385.

³⁹⁰ Düstur XV (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.386.

³⁹¹ Mehmet Halis Özer, *a. g. m.*, s.27.

³⁹² TBMMZC, D:4, C:22, İ:3, İN:62, T:31.05.1934, s.524.

devletin emniyeti ve iktisadi refahı açısından mühim olduğunu vurgulamıştır. Bu satın alma işlemi nedeniyle hükümeti tebrik etmiştir³⁹³. Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Bey ise memlekete zararı dokunan imtiyazlı şirketlerin faaliyetine son veren hükümeti ve Meclisi tebrik etmiş bu yöndeki çalışmaların devam etmesini hükümetten istemiştir. Balıkesir Milletvekilleri Cavit, Pertev, İbrahim ve Vasfi Bey, İzmir-Kasaba Demiryolu hattının satın alınması işlemini başarıyla tamamlamaları dolayısıyla Başbakan İsmet Paşa, Bayındırlık Bakanı Ali Bey ve Adalet Bakanı Şükrü Bey'e teşekkür edilmesine dair bir takriri Meclise sunmuşlardır. Takrir milletvekillerinin oylarıyla kabul edilmiştir. Bakanlar da buna karşılık olarak meclis kürsüsünden takrir sahiplerine ve takrir kabul edenlere teşekkür etmiştir³⁹⁴.

Bayındırlık Encümeni Mazbatasında; Memleketimizdeki demiryollarının tamamen devletleştirilmesi düsturunun yeni bir tezahürü olan bu satın alma keyfiyetini encümenimiz takdirle karşıladı ifadesine yer verilmiştir. Bütçe Encümeni Mazbatasında ise Milli Hükümetçe takip edilen Nafia siyaseti icaplarından olarak bütün demiryollarının devlet idaresine alınması esasının yeni bir tatbikini teşkil etmesi sebebiyle kabul edildiği belirtilmiştir³⁹⁵.

Cumhuriyet gazetesinde İzmir-Kasaba Demiryolunun satın alınmasının nedenlerinin Mecliste Bayındırlık Bakanı Ali Bey tarafından anlatıldığından bahsedilmiştir. Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Bey'in Emsalini de bekleriz sözü de haberde yer almıştır. Bakanların bu müzakereler esnasında çok alkışlandıklarına değinilmiştir³⁹⁶. Son Posta gazetesinde ise Bir Hat Daha Kazandık başlığıyla demiryolunun satın alınmasına dair haber okuyucuya sunulmuştur. Haberde, yabancı şirketin ekonomik anlamda indirdiği öldürücü darbelerin bu anlaşma ile bertaraf edildiği belirtilmiştir. Hattın yüz altmış iki milyon dört yüz altmış sekiz bin Fransız Frangı karşılığında satın alındığına değinilmiştir³⁹⁷. Ayrıca gazetenin sekizinci sayfasında şirketin satın alma haberinin, İzmir'de ve tüm Batı Anadolu'da büyük bir memnuniyetle karşılandığı, istasyon binalarının bayraklarla donatıldığı bilgisi verilmiştir³⁹⁸.

Satın alınarak millileştirilen işletmelerden biri de İstanbul Rıhtım, Dok ve Antrepo Şirkettir. İstanbul limanının modernize edilmesi için 1879 yılında Osmanlı Fenerler

³⁹³ TBMMZC, D:4, C:22, İ:3, İN:62, T:31.05.1934, ss.525-526.

³⁹⁴ TBMMZC, D:4, C:22, İ:3, İN:62, T:31.05.1934, ss.525-526.

³⁹⁵ TBMMZC, D:4, C:22, İ:3, İN:62, T:31.05.1934, ss.2-3.

³⁹⁶ Cumhuriyet, 1 Haziran 1934, s.4.

³⁹⁷ Son Posta, 1 Haziran 1934, s.1.

³⁹⁸ Son Posta, 1 Haziran 1934, s.8.

İdaresi imtiyaz sahibi Mişel Paşa'ya inşa ve işletim hakkı tanınmış olsa da rıhtımların inşası bu idare tarafından gerçekleştirilmemiştir. Bu gelişmenin ardından Credit Lyonnais Bankasının yirmi üç milyon Frank sermaye desteği ile Dersaadet Rıhtım, Dok ve Antrepolar Şirketi 17 Kasım 1890'da tesis edilmiştir. Bu oluşuma limanı işletme, idare etme ve inşa imtiyazı verilmiştir. İşletmenin ismi sonradan İstanbul Rıhtım, Dok, Antrepo Türk Anonim Şirketi olmuştur. Müessesesinin idare heyetinin başında Mişel Paşa yer almıştır³⁹⁹. Limanların inşası bu işletme tarafından gerçekleştirilmiştir⁴⁰⁰.

Resmî Gazetede 1 Ocak 1935'de yayınlanmasıyla birlikte İstanbul Rıhtım, Dok ve Antrepo Şirketi millileştirilmiştir. Satın alma müzakerelerini işletme adına idare meclisi azası Michel Canonge gerçekleştirmiştir⁴⁰¹. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ise Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu temsil etmiştir⁴⁰².

Adı geçen kanunun ikinci maddesinde şirketin beş yüz yetmiş bin üç yüz otuz sekiz Türk lirası olan borcunu devletin üstlendiğine değinilmiştir. Anlaşmanın birinci maddesinde ise işletmenin, Galata sahili ile İstanbul sahilinde inşasını tamamladığı rıhtımları, gayrimenkul malları ve bütün eşyalarını devlete devrettiği belirtilmiştir⁴⁰³. Müessesenin satın alınması için hükümetin 1935 yılından itibaren üç yıl içerisinde bir milyon dört yüz bin frank, geri kalan otuz bir milyon beş yüz seksen bin yüz otuz sekiz frangı ise kırk senede taksitlerle vereceği ifade edilmiştir⁴⁰⁴.

Şirketin satın alınarak millileştirilmesine dair Mecliste konuşmalar gerçekleştirilmiştir. Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu, kamu hizmetlerini millileştirme ilkesini uygulamayı sürdürdüklerini açıklamıştır. Yakın bir zamanda devletleştirme siyasetinin yararlarının herkesçe farkına varılacağından emin olduğunu ifade etmiştir. Bu yeni malımız ulusumuza mutlu ve kutlu olsun diyerek sözlerini tamamlamıştır. Söz alan Antalya Milletvekili Rasih Bey ise Osmanlı Devleti dönemindeki hükümetlerin memleketin her parçasını bilinçsizce satıp milleti yurtsuz, yuvasız ve fakir bıraktığını söylemiştir. Bu millileştirme hamlelerini istiklal mücadelesinin zaferlerinin devamı olarak nitelendirmiştir. Yapılan işleri çok kıymetli bulduğuna değinmiştir. Ona göre

³⁹⁹ Arzu Varlı Binagül, "Erken Cumhuriyet Döneminde Umumi Mağazacılık", *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.4, S.1, 2022, s.83.

⁴⁰⁰ Ali Fuat Öreç, "Modern İstanbul Limanı'nın İnşası Sürecinde Galata ve Eminönü Semtlerinde Kentsel Değişim", *IV. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İstanbul 2016, s.258.

⁴⁰¹ Düstur XVI (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.335.

⁴⁰² BCA; 30-18-1-2-38-57-2.

⁴⁰³ Düstur XVI (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, ss.335-336.

⁴⁰⁴ Düstur XVI (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, ss.337-338.

hükümet ülkeyi kemiren işletmelerden imtiyaz haklarını alarak bu hakları gerçek sahibi olan milletin öz evlatlarına vermiştir. Hükümeti bu icraatları sebebiyle tebrik etmiş yurdun bağına saplanmış ne kadar kazık varsa hükümetten bunları söküp atmasını rica etmiştir⁴⁰⁵. Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Bey, Türkiye'nin saltanat dönemi yönetiminde üç farklı zincirin esareti altında olduğunu öne sürmüştür. Bunlardan birincisi olan kapitülasyonların hükmünün Lozan'da sona erdiğini, ikincisi olan Duyunu Umumiye'nin de hükümet tarafından ortadan kaldırıldığını, üçüncü sırada olan ve hep şirketler lehine verilmiş imtiyazların da sona erdirilmesinin memleket için güzel bir gelişme olduğuna değinmiştir⁴⁰⁶. Şirketin satın alınmasına ilişkin bütçe encümeni mazbatasında işletmenin devlet bünyesine katılmasıyla beraber ülkenin ekonomisi için övgüye layık bir merhalenin tamamlandığı ve önemli bir işletmenin millileştirilmesi meselesinin başarıyla tamamlandığından bahsedilmiştir⁴⁰⁷.

Türk basını da İstanbul Rıhtım, Dok ve Antrepo Şirketinin millileştirilmesine dair haberlere yer vermiştir. Cumhuriyet gazetesi birinci sayfasında Dördüncü Meclis İşini Bitirdi başlığını taşıyan haberde bir önceki gün Meclisin onayından geçen yirmi dört kanun arasında İstanbul Rıhtım, Dok ve Antrepo Şirketinin millileştirilmesine ilişkin kanununun da bulunduğunu belirtmiştir⁴⁰⁸. Bunun yanı sıra gazete, işletmenin satın alınmasına ilişkin Meclis müzakereleri esnasında söz alan Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya ve Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun beyanatlarına yedinci sayfada yer vermiştir⁴⁰⁹. Milliyet gazetesi de benzer şekilde işletmenin millileştirilmesine dair Resmî Gazetede yayımlanan kanuna ve Çetinkaya ile Saraçoğlu'nun Meclisteki beyanatlarına altıncı sayfada yer ayırmıştır⁴¹⁰. Kurun gazetesi ise Ökonomik Hayatımızda Kıvanca Değer Bir Adım Kurultay Rıhtım Şirketi Mukavelesini Onayladı başlığını taşıyan haberde birinci sayfada bu millileştirme hamlesini ele almıştır⁴¹¹. Diğer gazetelerde olduğu gibi Kurun'da bakanların bu husustaki beyanatlarını satırlarına taşımıştır⁴¹².

Satın alınan demiryollarından birisi de Aydın Demiryolu hattıdır. Aydın Demiryolu imtiyazı 1856'da Robert Wilkin önderliğindeki bir gruba verilmiştir.

⁴⁰⁵ TBMMZC, D:4, C:25, İ:4, İN:21, T:23.12.1934, ss.295-296.

⁴⁰⁶ TBMMZC, D:4, C:25, İ:4, İN:21, T:23.12.1934, s.296.

⁴⁰⁷ TBMMZC, D:4, C:25, İ:4, İN:21, T:23.12.1934, s.2.

⁴⁰⁸ Cumhuriyet, 24 Aralık 1934, s.1.

⁴⁰⁹ Cumhuriyet, 24 Aralık 1934, s.7.

⁴¹⁰ Milliyet, 24 Aralık 1934, s.6.

⁴¹¹ Kurun, 24 Aralık 1934, s.1.

⁴¹² Kurun, 24 Aralık 1934, s.4.

Sonrasında bu grup imtiyazı Sir Joseph Paxton, George Whytes, Augustus William Rixon ve William Jackson'dan oluşan bir gruba 1857'de satmıştır⁴¹³. İzmir Aydın arasındaki 133 kilometrelik demiryolu hattı 1866 yılında tamamlanabilmiştir⁴¹⁴.

Aydın Demiryollarının satın alınması Resmî Gazetede 6 Haziran 1935'de yayınlanmıştır. Satın alma işlemini şirket adına Robert Adin, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına ise Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya yürütmüştür⁴¹⁵. Taraflar arasında yapılan mukavelenin birinci maddesine göre Şirket, İzmir- Egridir ana hatlarıyla birlikte tüm şube hatlarını, hatların istimlak sınırları içerisinde ve dışında bulunan bütün yerleşik tesisat ve binaları, Alsancak'taki iskele ile bütün müstemilatını, lokomotifleri, vagonları, tenderleri, furgonları, kamyonları, makine, motor ve tüm alet edevatı ve gayrimenkul mallarını hükümete devretmiştir⁴¹⁶. Hükümet, hattı satın almak için şirkete bir milyon sekiz yüz yirmi beş bin sekiz yüz kırk İngiliz liralık tahvil ödemeyi kabul etmiştir⁴¹⁷.

Aydın Demiryollarının satın alınmasına dair kanunun görüşmeleri sırasında konuşan Trabzon Milletvekili Mitat Bey, Aydın hattının alınmasının hükümetin yaptığı büyük işlerden biri olduğunu söylemiştir. Antalya Milletvekili Rasih Bey ise demiryolu hatlarının sahiplerinin yabancı olması durumunda milletin ve memleketin zararına çalıştığı iddiasını dile getirmiştir. Cumhuriyet Halk Partisinin ülkeye yaptığı en büyük hizmetlerden birinin bu zincirleri kırmak ve bu hatları millileştirerek milletin malı haline getirmek olduğunu ifade etmiştir. Bayındırlık Bakanını ve hükümeti bu icraatı nedeniyle tebrik etmiştir⁴¹⁸. Edirne Milletvekili Şeref Bey ise Şark Demiryolunun da tıpkı Aydın Demiryolu gibi yabancıların elinden kurtarılmasını istemiştir. Demiryolundan elde edilen kazancın tamamının Türklerin eline geçmemesi sebebiyle bu istekte bulunduğu değinmiştir. O, kendi ifadeleriyle; senelerden beri Türk ulusunun yükselmesine ve Türk kurtuluşuna başını koymuş olan Ali Çetinkaya'dan Şark Demiryollarının satın alınarak Türk ulusunun malı haline getirmesini rica etmiştir⁴¹⁹.

Trabzon milletvekili Sırrı Bey ise hükümetin milli menfaati düşünmek konusundaki ciddiyetini tebrik ettiğini belirtmiştir. Bu konuşmadan sonra söz alan

⁴¹³ Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Savaş Yayınları, Ankara 1982, s.38.

⁴¹⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, *a. g. m.*, s.498.

⁴¹⁵ Düstur XVI (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.556.

⁴¹⁶ Düstur XVI (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.557.

⁴¹⁷ Düstur XVI (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, ss.560-561.

⁴¹⁸ TBMMZC, D:5, C:3, İ: Fevkalade İçtima, İN:32, T:30.05.1935, s.349.

⁴¹⁹ TBMMZC, D:5, C:3, İ: Fevkalade İçtima, İN:32, T:30.05.1935, s.352.

Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, Şeref Bey'in sözlerine cevaben Şark Demiryolu hattı meselesinin de halledileceğini söylemiştir⁴²⁰.

Akşam gazetesi, Meclis Müzakeratı adlı haberinde Aydın Demiryollarının satın alınmasına dair kanunun Mecliste kabul edildiğini duyurmuştur. Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya Bey'in konuşmasında hattın tarihçesinden ve mümkün olan en iyi şartlarla alınmasından bahsettiği haberde yer almıştır⁴²¹. Kurun gazetesinde de Bayındırlık Bakanı Ali Bey'in konuşmasına yer verilmiş, milletvekilleri tarafından sürekli alkışlandığına değinilmiştir⁴²². Ulus gazetesi ise Aydın Demiryollarının satın alınmasını birinci sayfasından Aydın Hattını da Aldık başlığıyla okuyucularına duyurmuştur⁴²³.

Millileştirilen şirketlerden biri de İstanbul Telefon Türk Anonim Şirketi'dir. Bu şirket 1911'de Herbert Lows Webb tarafından kurulmuştur⁴²⁴. Bu işletmenin satın alınması Resmî Gazetede 17 Haziran 1936'da yayınlanmıştır. Satın alma müzakerelerini Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ni temsilen Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, şirketin adına ise Jean Boyau gerçekleştirmiştir⁴²⁵. Anlaşmanın birinci maddesine göre müessese, bütün arsalarını, tesisatını, santrallerini, atelyelerini, binalarını, alet edevatlarını, mobilyalarını, nakil vasıtalarını, eşyalarını, Türkiye'de bulunan menkul gayrimenkul bütün mallarını Türkiye Cumhuriyeti Devletine devretmiştir⁴²⁶. Şirkete bu satın alma işlemine karşılık olarak 20 sene süresince kırk bin İngiliz lirası ödeneceğini Meclisteki müzakereler esnasında Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya açıklamıştır⁴²⁷.

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti tarafından satın alınan işletmelerden biri de Ergani Bakırı Türk Anonim Şirkettir. Bu müessese 2 Temmuz 1924'de kurulmuştur. Üç milyon lira sermayesi bulunan bu şirketin bir buçuk milyon liralık kısmı Deutsche Bank'ın, bir milyon lirası maliye, beş yüz bin lirası ise İtibari Milli Bankasıdır. Maliyeye ait bir milyonluk pay 1926 yılında Sanayii ve Maadin Bankasına devredilmiştir⁴²⁸. Bu şirketin satın alınması Resmî Gazetede 20 Haziran 1936'da yayınlanmıştır. Kanunun birinci maddesinde Deutsche Bank'ın elinde bulunan bir buçuk milyon lira kıymetteki hisse

⁴²⁰ TBMMZC, D:5, C:3, İ: Fevkalade İçtima, İN:32, T:30.05.1935, s.353.

⁴²¹ Akşam, 31 Mayıs 1935, s.4.

⁴²² Kurun, 31 Mayıs 1935, s.9.

⁴²³ Ulus, 31 Mayıs 1935, s.1.

⁴²⁴ Elif Yüçetürk, "Tanzimattan Cumhuriyete Haberleşme: Mültezimlerden Konsorsiyumlara", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S.23-24, 2011, s.292.

⁴²⁵ Düstur XVII (Üçüncü Tertip), Ankara 1936, ss.1290-1291.

⁴²⁶ Düstur XVII (Üçüncü Tertip), Ankara 1936, s.1292.

⁴²⁷ TBMMZC, D:5, C:12, İ:1, İN:77, T:10.06.1936, s.175.

⁴²⁸ Mehmet Çevik ve Özkan Demir, "Etibank Ergani Bakır İşletmesi'nin Kuruluşu ve Elazığ'ın Maden İlçesine Getirdikleri", *Turkish Studies*, C.9, 2014, s.30.

senetlerinin sekiz yüz elli bin liraya satın alındığı belirtilmiştir. İkinci maddede satın alınan hisse senetlerinin Etibank'a devredildiğinden bahsedilmiştir⁴²⁹.

Bütçe Encümeni mazbatasında Ergani bakırı Türk anonim şirketinin Doyçebank elinde bulunan bedeli tamamen tediye edilmiş bir buçuk milyon lira itibari kıymetindeki hisse senetlerinin 850 bin liraya satın alınması memleket menfaatine uygun görülmüş olduğu ifadesi yer almıştır. Kanunun esbabı mucibesin de ise Etibank'ın maksadı teşekkülü ile yakın alakasına binaen Ergani bakırı Türk anonim şirketinin ecnebilerin ellerinde bulunan hisse senetlerinin satın alınarak mezkûr bankanın iştirakinin arttırılması ve bu suretle bu maddenin tamamıyla kontrolümüz altına alınması lüzumundan bahsedilmiştir⁴³⁰.

Satın alınarak millileştirilen şirketlerden bir diğeri Ereğli Şirketi'dir. Bu işletme Yanko Yoanides, Leonidas Zarifi ve Osmanlı Bankası Müdür Yardımcısı Gaston Auboyneau tarafından 1893'de kurmuştur⁴³¹. Şirketin satın alınması Resmî Gazetede 30 Nisan 1937'de yayınlanmıştır. Müessesenin satın alma görüşmelerini Türkiye Cumhuriyeti adına İktisat Vekili Celal Bayar, müessese adına ise Gustave Boissiere yürütmüştür.⁴³² Taraflar arasında yapılan mukavelenin birinci maddesine göre şirket, Zonguldak Limanı imtiyazını, Zonguldak ve Çatalağzı demiryolu hatları imtiyazını, Türkiye içerisinde bulunan emlak, arazi, menkul ve gayrimenkullerini, liman işletmesine ait tesisat, teçhizat, deniz vasıtalarını, demiryolu ve maden işletmelerine ait olan tesisat ve malzemeleri hükümete devretmiştir⁴³³. Hükümet bu satın alım için şirkete üç milyon beş yüz bin Türk lirası ödeme yapmayı kabul etmiştir⁴³⁴.

Mecliste bu şirketin satın alınmasına dair müzakerelerde konuşan İzmir Milletvekili Halil Menteşe, bu mukavele için İktisat Vekili Celal Bey'e teşekkür etmiştir. Eskişehir Milletvekili Emin Sazak, Ereğli Kömür Şirketi'nin satın alınmasını Celal Bey'in Türk Milletine bir hediyesi olarak gördüğünü söylemiştir⁴³⁵. Trabzon Milletvekili Mitat Bey ise şimdiye kadar yapılmış olan mukavelelerin neredeyse hepsini incelemiş biri olarak bu denli iyi bir anlaşma görmediğini ifade etmiştir. Mukavelenin kıymetini

⁴²⁹ Düstur XVII (Üçüncü Tertip), Ankara 1936, s.1304.

⁴³⁰ TBMMZC, D:5, C:12, İ:1, İN:78, T:11.06.1936, ss.249-250.

⁴³¹ Hamdi Genç, *Ereğli Kömür Madenleri (1840-1920)*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s.138.

⁴³² Düstur XVIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1937, s.480.

⁴³³ Düstur XVIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1937, s.481.

⁴³⁴ BCA; 30-18-1-2-70-91-10.

⁴³⁵ TBMMZC, D:5, C:16, İ:2, İN:42, T:31.03.1937, ss.261-262.

yükselten en esaslı noktanın ödemenin Türk parası olarak yapılması olduğunu belirtmiştir. Şimdiye kadar yapılan anlaşmalarda genellikle frangın kullanıldığını hatırlatmıştır. O da diğer milletvekilleri gibi bakana teşekkür etmiştir⁴³⁶. İktisat Encümeni mazbatasında; Hükümetçe kömür havzasının bir elden idaresi milli menfaatlerimize daha uygun görülmüş olduğundan havzada en büyük tesisata malik olan Ereğli şirketinin satın alınmasına karar verildiği belirtilmiştir⁴³⁷.

Ereğli Şirketinin satın alınması basında da yer bulmuştur. Kurun gazetesi birinci sayfasında; Ereğli Kömür Şirketi 3,5 milyon Liraya satın alındı. Fransa'ya ve Müstemlekelerine kömür satacağız başlığıyla bu gelişmeyi duyurmuştur⁴³⁸. Ayrıca dördüncü sayfada Mecliste bu hususta Celal Bey'in yaptığı konuşmaya yer verilmiştir⁴³⁹. Akşam gazetesinde birinci sayfada; Ereğli Şirketi satın alınma mukavelesi mecliste tasdik edildi başlığıyla bir haber yer almıştır⁴⁴⁰. Gazete, dördüncü sayfada ise bu satın alımla alakalı Meclis görüşmelerini satırlarına taşımıştır⁴⁴¹. Cumhuriyet gazetesinde; Ereğli Şirketinin Satın Alınması başlığıyla haber Türk milletine duyurulmuştur⁴⁴². Benzer şekilde dördüncü sayfada bu husustaki Meclis görüşmelerine yer verilmiştir⁴⁴³. Ulus gazetesi ise Ereğli Şirketi'nin satın alınması gelişmesini birinci sayfasında oldukça geniş bir şekilde ele almıştır. Bir yabancı şirketin imtiyazlı işletmesi altında bulunan Ereğli madenlerinin alınması nedeniyle hükümet tebrik edilmiştir. Haberde ayrıca kömürün Türk vatandaşları için öneminden bahsedilmiştir. Celal Bey'in ve Halil Bey'in konuşmalarını Gazete satırlarına taşımıştır. Milletvekillerinin anlaşmada gösterilen başarının değerine işaret ettikleri yorumunda bulunulmuştur⁴⁴⁴.

Satın alınarak millileştirilen şirketlerden biri de Şark Demiryolları Türk Anonim Şirketi'dir. 1869 yılında Baron Hirsch ile yapılan mukavele sonrasında yapımına başlanan demiryolu hattı önce Rumeli Demiryolları Şirketi Şahanesi sonra Rumeli Demiryolları İşletme Kumpanyası adı ile varlığını sürdürmüştür. Şirketin merkezinin Viyana'ya taşınmasının ardından işletme Şark Demiryolları Şirketi adını almıştır. Üsküp–Mitroviçe ve Tırnova–Yanbolu, İstanbul- Edirne-Sarımbey-Belova hatları Baron Hirsch

⁴³⁶ TBMMZC, D:5, C:16, İ:2, İN:42, T:31.03.1937, s.262.

⁴³⁷ TBMMZC, D:5, C:16, İ:2, İN:42, T:31.03.1937, s.2.

⁴³⁸ Kurun, 1 Nisan 1937, s.1.

⁴³⁹ Kurun, 1 Nisan 1937, s.4.

⁴⁴⁰ Akşam, 1 Nisan 1937, s.1.

⁴⁴¹ Akşam, 1 Nisan 1937, s.4.

⁴⁴² Cumhuriyet, 1 Nisan 1937, s.1.

⁴⁴³ Cumhuriyet, 1 Nisan 1937, s.4.

⁴⁴⁴ Ulus, 1 Nisan 1937, s.1.

yönetiminde açılmıştır⁴⁴⁵. Deutsche Bank ve Wiener Bank Verein 1890'da Şark Demiryolları Bankasını kurarak Baron Hirsch'e ait olan hisseleri satın almıştır⁴⁴⁶.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından şirketin satın alınması Resmî Gazetede 5 Mayıs 1937'de yayınlanmıştır. Görüşmeleri Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ni temsilen Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, şirket adına ise işletmenin idare meclisi reisi muavini M. Maurice Devies, idare meclisi azasından Pierre Bacle, Bank Nasyonel dö Kredi'nin tasfiye memuru George Roumillhac ve Charles P. D. Wiedmann yürütmüştür. Yapılan anlaşmanın birinci maddesine göre şirket, imtiyaz hakkını, bütün hat ve müstemilatını, şirkete ait bulunan alet ve edevatı, makinaları, motorları, mobilyaları, kömür ve depodaki diğer malzemeleri hükümete devretmiştir⁴⁴⁷. Hükümet bu müesseseyi satın almak için 20 senede taksitlerle 6 milyon lira ödemeyi kabul etmiştir⁴⁴⁸.

İşletmenin satın alınmasına ilişkin Meclis müzakereleri sırasında söz alan Tekirdağ Milletvekili Faik Bey, Şark Demiryolları İşletmesinin memleket için bir ıstırap mevzusu olduğunu söylemiştir. Bu doğrultuda işletmenin satın alınması nedeniyle hükümete teşekkür etmiştir⁴⁴⁹. Trabzon Milletvekili Mitat Bey ise demiryolu işlerinde Osmanlı İmparatorluğunun kapitülasyon siyaseti nedeniyle hiçbir zaman muvaffak olamadığını bu başarının ancak Türk Cumhuriyetine, Atatürk Cumhuriyetine nasip olduğunu belirtmiştir. Demiryolu işletmesinin ilk sahibi olan Baron Hirsch'in, hükümeti çeşitli oyunlarla milyonlarca frank dolandırdığını da sözlerine eklemiştir⁴⁵⁰. Kayseri Milletvekili Hasan Ferit Bey ise dünyanın hiçbir yerinde Şark Demiryolları kadar devlete ve millete yük olan bir işletmenin görülmediği iddiasında bulunmuş, satın alma işlemini hükümetin bir şaheseri olarak nitelendirdiğini ifade etmiştir. Edirne Milletvekili Fatma Hanım da bütün Trakyalılar namına Bayındırlık Bakanını tebrik ettiğini Meclis kürsüsünden dile getirmiştir⁴⁵¹. Sinop Milletvekili Yusuf Kemal Bey ise yıllardır Şark Demiryolları dendiği vakit her Türk çocuğunun kalbinde Türk'ün eline geçmesi lazım olan bir mevcudiyetin anlaşıldığını söylemiştir⁴⁵². Kanunun ikinci müzakereleri esnasında konuşan Bayındırlık Bakanı Ali Bey, üç dört şirketi daha mukavelelerine riayet

⁴⁴⁵ Nesrin Kanberoğlu, "Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet Dönemi Demiryolu Politikaları 1908-1914", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı, C.3, 2018, ss.175-176.

⁴⁴⁶ Vahdettin Engin, *Rumeli Demiryolları*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s.196.

⁴⁴⁷ Düstur XVIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1937, ss.520-521.

⁴⁴⁸ TBMMZC, D:5, C:17, İ:2, İN:49, T:19.04.1937, s.74.

⁴⁴⁹ TBMMZC, D:5, C:17, İ:2, İN:49, T:19.04.1937, ss.74-75.

⁴⁵⁰ TBMMZC, D:5, C:17, İ:2, İN:49, T:19.04.1937, s.75.

⁴⁵¹ TBMMZC, D:5, C:17, İ:2, İN:49, T:19.04.1937, s.76.

⁴⁵² TBMMZC, D:5, C:17, İ:2, İN:49, T:19.04.1937, s.77.

etmezlerse almayı planladığını ifade etmiştir. Bu şirketlerin milletin bünyesini tahrip ettikleri yorumunda bulunmuştur⁴⁵³. Başbakan İsmet İnönü ise hattın askeri ve siyasi açıdan büyük bir önem arz ettiğini bu nedenle alınmasının devlet için bir vazife haline geldiğini ifade etmiştir⁴⁵⁴. Kanunun bayındırlık encümeni mazbatasında, yabancıların elindeki imtiyaz haklarının, millileştirilmesi ve devlet tarafından satın alınması serisine dahil edildiği için Bayındırlık Bakanı takdir edilmiştir⁴⁵⁵.

Şark Demiryollarının satın alınması basına da yansımıştır. Kurun gazetesi; Şark Demiryolları Hükümet Tarafından Nasıl Satın Alındı? başlığıyla gelişmeyi Türk milletine duyurmuştur. Haberde, Trakya'nın siyasi ehemmiyetinin hattın satın alınmasını zaruri kıldığı belirtilmiştir. Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya'nın Mecliste bu konuda gerçekleştirdiği konuşmaya yer verilmiştir⁴⁵⁶. Cumhuriyet gazetesi ise hazırladığı haberde Şark Demiryolları idaresinin memleketi senelerce istismar ettiğine değinmiştir⁴⁵⁷. Gazetenin yedinci sayfasında Şark Demiryollarının tarihinden bahsedilmiştir⁴⁵⁸. Ulus gazetesi, Şark Demiryolları Nasıl Satın Alındı? başlığıyla bu gelişmeyi halka duyurmuştur. Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya'nın konuşmasını satırlarına taşımıştır⁴⁵⁹. Son Posta gazetesi ise Nafia Vekilinin Beyanatı başlığıyla bu gelişmeye gazetesinde yer vermiş, Ali Çetinkaya'nın Mecliste Şark Demiryolları şirketinden ne müşkül müzakerelerle kurtulduğumuzu anlattığı belirtilmiştir⁴⁶⁰.

Satın alınarak millileştirilen müesseselerden bir diğeri de İzmir Telefon Türk Anonim Şirketi'dir. 1925 yılında İzmir'de telefon şebekesi kurulmuştur. Başlangıçta iki yüz aboneyle işletme açılmıştır. Bunun ardından hükümet yatırım için gereken finansmanı sağlaması maksadıyla belediyenin İsveçli Ericsson adlı firmayla ortak olmasına onay vermiştir. Şirketin kurucuları İzmir Belediyesi ve Ericsson şirketi olmuştur. Kuruluşunda iki yüz olan abone sayısı ise 1930 yılında bin üç yüze ulaşmıştır⁴⁶¹.

⁴⁵³ TBMMZC, D:5, C:17, İ:2, İN:51, T:26.04.1937, s.110.

⁴⁵⁴ TBMMZC, D:5, C:17, İ:2, İN:51, T:26.04.1937, s.113.

⁴⁵⁵ TBMMZC, D:5, C:17, İ:2, İN:49, T:19.04.1937, s.3.

⁴⁵⁶ Kurun, 20 Nisan 1937, s.1.

⁴⁵⁷ Cumhuriyet, 20 Nisan 1937, s.1.

⁴⁵⁸ Cumhuriyet, 20 Nisan 1937, s.7.

⁴⁵⁹ Ulus, 20 Nisan 1937, s.1.

⁴⁶⁰ Son Posta, 20 Nisan 1937, s.3.

⁴⁶¹ Çağla Kubilay, "1923-1939 Yılları Arasında Türkiye'de Telekomünikasyon Politikaları", *Ankara Üniversitesi İLEF Dergisi*, C.4, S.2, 2017, s.52.

Şirketin satın alınması Resmî Gazetede 2 Mayıs 1938’de yayınlanmıştır. Satın alma müzakerelerini Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini temsilen Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, şirket adına ise İzmir Belediyesi daimî encümen azası Faik Ener ile birlikte telefon şirket idare meclisi üyesi ve idare direktörü Yugve Rapp gerçekleştirmiştir. Anlaşmanın birinci maddesine göre şirket, santrallerini, bütün şebeke ve tesisatını, atelyelerini, binalarını, arsalarını, demirbaş eşya ve aletlerini, malzemelerini, nakil araçlarını, mobilyalarını, menkul-gayrimenkul bütün malları ile hak ve menfaatlerini hükümete devretmiştir⁴⁶². Şirket imtiyazının, işletme tarafından temlik olunan mal, hak ve menfaatlerin karşılığı olarak hükümet bir milyon iki yüz bin Türk lirası ödemeyi uygun bulmuştur. Bundan başka hükümet bu parayı yirmi senede ödemeyi taahhüt etmiştir⁴⁶³.

Şirketin millileştirilmesine ilişkin Meclis görüşmelerinde söz alan Trabzon Milletvekili Mithat Bey, önceki dönemlerde alınan şirketlerin imparatorluk rejimi için makbul yapılar olduğunu, bu müesseselerin kendilerini cumhuriyet idaresine uyarlamak için çaba gösterdiklerini, fakat bu tesisin imtiyazını Cumhuriyet hükümetinin yeni verdiğini beyan etmiştir. Hükümetin benimsediği siyaseti takip edemeyeceklerini anlayınca bu şirketin satışa razı geldiğini ifade etmiştir. Hükümeti bu millileştirme hamlesi sebebiyle tebrik etmiştir⁴⁶⁴.

Satın alınarak devlet bünyesine dahil edilen işletmelerden bir diğeri ise İstanbul Türk Anonim Elektrik Şirketidir. İstanbul şehrinin elektrikle aydınlatılması maksadıyla 1910 yılında gerçekleştirilen ihaleyi merkezi Budapeşte’de olan Ganz Anonim Elektrik Şirketi kazanmıştır. Bu işletme, Banque Générale de Crédit Hongrois ve Banque de Bruxelles ile ortak olarak Osmanlı Anonim Elektrik Şirketi adında bir işletme kurmuştur. Şirket, 1911 yılında Silahtarağa’da bir elektrik fabrikası inşa etmiştir. Şebekeye ve abonelere 11 Şubat 1914’den itibaren elektrik hizmeti sağlamaya başlamıştır⁴⁶⁵.

Şirketin satın alınarak millileştirildiği Resmî Gazetede 9 Temmuz 1938’de yayınlanmıştır. Satın alma müzakerelerini Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini temsilen Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, şirket adına ise M. Hanri Spesial gerçekleştirmiştir. Yapılan anlaşmanın birinci maddesine göre Şirket, imtiyaz haklarını ve menfaatlerini, İstanbul’un Anadolu, Avrupa yakalarında ve Adalarda olan elektrik tesisatını,

⁴⁶² Düstur XIX (Üçüncü Tertip), Ankara 1956, ss.338-339.

⁴⁶³ Düstur XIX (Üçüncü Tertip), Ankara 1956, s.342.

⁴⁶⁴ TBMMZC, D:5, C:24, İ:3, İN:50, T:18.04.1938, s.107.

⁴⁶⁵ Mehmet Karayaman, “Ankara Elektrik Türk Anonim Şirketi Tarihçesi”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.1, 2014, s.51.

transformatörlerini, tesisatını, şebekelerini, müstemilatını, Silahdarağa'daki merkez fabrikasını, mağazalarını, depolarını, yağ, kömür ve çeşitli elektrik aletlerini, muayene ve makine cihazlarını, nakil araçlarını, binalarını, arsalarını, demirbaş eşyalarını, menkul ve gayrimenkullerini hükümete devretmiştir⁴⁶⁶. Hükümet sekizinci maddeye göre imtiyazın satın alınması ve işbu anlaşma doğrultusunda şirket tarafından devredilen ve temlik olunan mallarla hakların ve menfaatlerin karşılığı yüzde beş faizli 1938 Türk borcu tahvilleri namı ile çıkaracağı itibari resülmali bir milyon sekiz yüz yetmiş üç bin İngiliz lirası olan taşıyanına yazılı her bir on İngiliz liralık yüz seksen yedi bin üç yüz adet birlik tahvilâtı işletmeye vermeyi taahhüt etmiştir⁴⁶⁷.

Mecliste şirketin millileştirilmesi hususunda söz alan Trabzon Milletvekili Mitat Bey, milletvekillerinin onayı için getirilen bu kanunun imparatorluk döneminin o zamanki düşüncesizliğiyle verilmiş bir imtiyaz olduğunu, bugün milli şirketlerimiz arasına dahil olması için kanun teklifinin hazırlandığını söylemiştir. Mithat Bey, şu ana dek karşılaştığı millileştirme hususundaki anlaşmalar içerisinde, Ereğli Şirketi kanunundan ardından, bu anlaşmanın en iyi şekilde yapılmış mukavele olarak gördüğünü beyan etmiştir. Hükümeti ve Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya'yı bu sebeple tebrik etmiştir. Antalya Milletvekili Rasih Bey ise Türk Milletinin bugün yoksul olmasının nedeninin kendi ülkesinde, ekmeği yanında bekçi olarak kalmasına sebebiyet veren imtiyazlar olduğunu söylemiştir. Milli hükümetin ekonomi alanındaki gayretleriyle ulusun ve ülkenin çalınan haklarını geri aldığını belirtmiştir. Bundan böyle Türk'ün kendi iradesine hâkim vaziyette olmasının ne demek olduğunu gözü ile gördüğünü eli ile tuttuğunu iddia etmiştir. Başka milletlere başka devletlere fayda sağlayan bir işletmenin daha Türk Milletinin kontrolüne geçmesi nedeniyle hükümete ve Meclise teşekkür etmiştir⁴⁶⁸.

Muş Milletvekili Hakkı Bey ise Çetinkaya'nın bakanlığı esnasında yaptığı en büyük işlerden birinin bu şirketi satın alarak millileştirmesi olduğunu savunmuştur. Bir zamanlar Türklerin demiryollarında çalıştırılmadığını, bu iş için kabiliyeti ve niteliğinin olmadığına ilişkin propagandaların yapıldığını, bu sebeple Ermeniler, Yahudiler veya yabancıların bu alanlarda istihdam edildiğini hatırlatmıştır. Ancak bundan sonra demiryolları devletin kontrolüne geçince, Türklerin, demiryollarını Almanların hâkim olduğu zamandan daha iyi yönettiğini bunu da bütün dünyanın gördüğünü söylemiştir.

⁴⁶⁶ Düstur XIX (Üçüncü Tertip), Ankara 1956, s.605.

⁴⁶⁷ Düstur XIX (Üçüncü Tertip), Ankara 1956, s.608.

⁴⁶⁸ TBMMZC, D:5, C:26, İ:3, İN:79, T:22.06.1938, ss.257-258.

Demiryolları haricinde mevzubahis olan bu elektrik işlerinin de iyi yönetileceğine dair fikrini dile getirmiştir. Türk'ün ruhunda bu yüksek kabiliyetin var olduğuna değinmiştir. Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya'dan ne kadar sayıda yabancı işletme varsa hepsini millileştirmesini talep etmiştir⁴⁶⁹.

Mersin Milletvekili Fikri Bey, Lozan Antlaşmasıyla kapitülasyonların ortadan kaldırıldığını ancak İstanbul Elektrik Şirketinin bu kapitülasyonlar niteliğinde bir müessese olduğunu belirtmiştir. İşgal döneminde şirkete yönetici olarak Belçikalı Hanes'in getirildiğini hatırlatmıştır. Bu kişinin Türkler haricindeki diğer milletlere mensubiyeti bulunan kişileri kayırdığını, şirkette çalışan dört yüz yetmiş altı işçinin doksan birinin gayri Türk olduğunu ve işletmenin en önemli konumlarındaki şeflerin bunların arasından seçildiğini açıklamıştır. Türklerin terfi ve ödüllendirme yönünden onun anlayışına göre en son sırada bulunduğunu öne sürmüştür. Ülkede bulunan bunun gibi işletmelerin kısa zamanda milletin malı haline gelmesini umut ettiğini söylemiştir. Millileştirmelere dair yazdığı şu şiiri kürsüden okumuştur;

“Türkiye’ye yeniden can verirken Atatürk,
Her alanda düşmanı devirirken Atatürk,
Bayar Hükümeti halledecek her işi,
Dünyayı ısıttıkça Atatürk’ün güneşi.
İktisadî üstünlüğümüz erecek gökteki aya,
İmtiyazlı şirketler iyi ki çarptı Çetinkaya’ya”⁴⁷⁰.

Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya ise Meclisteki beyanatında şirket temsilcisi Spesial ile dört kez müzakere edildikten sonra sonuca ulaşıldığını bildirmiştir. Müesseseye ödenecek ücretin Türk parası olarak karşılığının on bir milyon sekiz yüz bin lira olduğunu beyan etmiştir⁴⁷¹. Kanunun gerekçesinde elektrik şirketinin, kuruluşundan bugüne dek olan savaş ve Mütareke döneminde, Lozan görüşmeleri esnasında ve sonraki süreçte fırsat ve durumlardan faydalanarak sürekli imtiyaz anlaşma ve şartnamesinin önemli maddelerini kendi menfaatleri doğrultusunda düzenlemiş olduğunu, bununla birlikte şartname ve anlaşma hükümlerine aykırı olarak milletin ve hükümetin hak ve menfaatlerini suiistimal ettiğinden bahsedilmiştir. Taahhüt ve görevlerini hiçbir vakit doğru şekilde yapmadığı ve yapmak istemediği, millettten fazla para aldığının da tespit edildiğine işaret edilmiştir. Müessesenin satın alınmasının amme hizmetlerinin

⁴⁶⁹ TBMMZC, D:5, C:26, İ:3, İN:79, T:22.06.1938, s.258.

⁴⁷⁰ TBMMZC, D:5, C:26, İ:3, İN:79, T:22.06.1938, s.258.

⁴⁷¹ TBMMZC, D:5, C:26, İ:3, İN:79, T:22.06.1938, s.260.

millileştirilmesine ilişkin olan Cumhuriyet Hükümeti ilkeleri ve hükümetin bu konudaki programı bakımından da gerekli görüldüğü düşüncesine değinilmiştir⁴⁷².

Bayındırlık encümeni mazbatasında da işletmenin satın alınmasının yabancı şirketleri millileştirme hedefine uygun olduğu ifadesine yer verilmiştir. Bütçe encümeni mazbatasında ise; Şerefli ve müstakil varlığımız içinde bir diken gibi yaşayan ve mütemadi surette millî menfaatlerimizi hiçe saymaktan ve mukavele hükümlerini bulduğu her fırsat ve vesileden istifade sureti ile daima kendi lehine tatbik etmekten çekinmeyen bu şirketten memleketin kurtarılması gerekliliğine değinilmiştir⁴⁷³.

Ulus gazetesi, bu işletmenin satın alınmasını birinci sayfasından İstanbul Elektrik Şirketini Nasıl ve Hangi Şartlarla Satın Aldık? başlığıyla millete iletmiştir⁴⁷⁴. Aynı gazetenin sekizinci sayfasında Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya'nın Mecliste bu konuda yaptığı konuşma satırlara taşınmıştır⁴⁷⁵. Akşam gazetesinde de benzer şekilde şirketin millileştirildiği bilgisi ve Ali Çetinkaya'nın Meclisteki beyanı okuyucuyla paylaşılmıştır⁴⁷⁶. Kurun gazetesinin bu husustaki haberinde ise İstanbul Elektrik Şirketini satın alınmasına dair anlaşmanın Mecliste kabul edildiğine değinilmiştir⁴⁷⁷. Dördüncü sayfada diğer gazeteler gibi bakanın Meclisteki konuşmasına yer ayrılmıştır⁴⁷⁸.

3. TÜRK GİRİŞİMCİLERE SAĞLANAN TEŞVİKLER VE YERLİ MALININ ÖZENDİRİLMESİ

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde bir iş adamları sınıfı oluşturulmak istenmiştir⁴⁷⁹. İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlardan biri olan kredi olanağının artırılması da bu hususla ilgilidir⁴⁸⁰. Türkçü düşünürlerden Ziya Gökalp, Vatan adlı şiirinde ekonomide Türk hakimiyetinin kurulması arzusunu şu dizelerle ifade etmiştir;

Bir ülke ki çarşısında dönen bütün sermaye,

Sanatına yol gösteren ilimle fen Türk'ündür.

Hirfetleri birbirini daim eder himaye;

⁴⁷² TBMMZC, D:5, C:26, İ:3, İN:79, T:22.06.1938, ss.274-275.

⁴⁷³ TBMMZC, D:5, C:26, İ:3, İN:79, T:22.06.1938, ss.277-279.

⁴⁷⁴ *Ulus*, 23 Haziran 1938, s.1.

⁴⁷⁵ *Ulus*, 23 Haziran 1938, s.8.

⁴⁷⁶ *Akşam*, 23 Haziran 1938, s.1.

⁴⁷⁷ *Kurun*, 23 Haziran 1938, s.1.

⁴⁷⁸ *Kurun*, 23 Haziran 1938, s.4.

⁴⁷⁹ Tezel, a. g. e., s.236.

⁴⁸⁰ Yüksel Ülken, "Atatürk Döneminde İktisadi Arayışlar-Eylemler-Olaylar", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.42, S.1, 1986, s.16.

Tersaneler, fabrikalar, vapur, tiren Türk'ündür;

Ey Türkoğlu işte senin orasıdır vatanın!⁴⁸¹

Bu ilkeler doğrultusunda, yabancılara ait şirketlerin satın alınması, yabancılara ve azınlıklara getirilen kısıtlamaların yanı sıra kurulan bankalarla, Türk iş adamlarına kredi sağlanması hedeflenmiştir. Böylece bir Türk burjuvazisinin ortaya çıkması amaçlanmıştır.

3.1. BANKALAR KURULMASI

Bu amaçlarla kurulan ilk banka Türkiye İş Bankasıdır. Kuruluş tarihi 20 Ağustos 1924'tür. Yayımlanan Kararnamede bankanın sermayesinin bir milyon lira olduğundan bahsedilmiştir. Bankanın teşkilinin İzmir Milletvekili Mahmut Celal Bey ve Gaziantep Milletvekili Kılıç Ali Bey tarafından sağlandığı ifade edilmiştir⁴⁸². Bir milyon lira sermaye ile kurulmuş olan bu bankanın, iki yüz elli bin lirası, Hindistan'daki Müslümanların Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal Atatürk'e gönderdiği paradan aktarılmıştır⁴⁸³. Ayrıca bankanın isim babası Atatürk'tür. Genel müdür olarak Celal Bayar uygun görülmüştür⁴⁸⁴. İş Bankası, fabrika ve iş yerleri kurmak, geliştirmek için Türk girişimcilerine lazım olan ekonomik yardımı sağlamak maksadıyla tesis edilmiştir. Bu banka sayesinde ulusal bir kurum olarak ülke tasarruflarının, Türk girişimcilere aktarılması, milli tüccar ve sanayicilerin finansman eksikliklerinin karşılanması hedeflenmiştir⁴⁸⁵. Mustafa Aysan, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları adlı kitabında Celal (Bayar) Bey ile İş Bankasının kuruluşu ile ilgili yaptığı röportaja yer vermiştir. Röportajda Celal Bey, cumhuriyetin ilk zamanlarında para ve kredi konusunda büyük sıkıntı çekildiğinden bahsetmiştir. Bu zamanlarda ihracat ve ithalat işleriyle sadece birkaç Türk'ün uğraştığını, bu alanın ekalliyetler ve yabancılardan elinde olduğunu söylemiştir⁴⁸⁶.

Bundan başka banka kurulması fikrinin Latife Hanım'ın babası olan Muammer Bey'in, Atatürk'le birlikte iki yüz elli bin sermayeyle ithalat ihracat işleri yapmak maksadıyla kendisinden tavsiye almak için yanına geldiğinde ortaya çıktığını belirtmiştir.

⁴⁸¹ Fevziye Abdullah Tansel, *Ziya Gökalp Külliyyatı-1 Şiirler ve Halk Masalları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s.101.

⁴⁸² BCA; 30-18-1-1-10-40-17.

⁴⁸³ Derya Bozoklu, "Atatürk Döneminde Bankacılık Sistemine ve Gelişimine Genel Bir Bakış", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.19, S.55, 2003, s.280.

⁴⁸⁴ Mustafa Aysan, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları*, Minval Yayınları, İstanbul 2014, s.168.

⁴⁸⁵ Mehmet Halis Özer, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Milli Tüccar Oluşturma Çabalarında İş Bankası'nın Rolü", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.69, S.2, 2014, s.354.

⁴⁸⁶ Aysan, a. g. e., ss.184-186.

Bayar, bu parayla doğrudan doğruya ticaret yapmak yerine Türklere kredi sağlayacak bir milli bankanın teşekkülüne lüzum duyulduğunu ifade etmiş sonrasında Gazi ile yaptığı konuşmada bu fikirde mutabık kalındığına değinmiştir⁴⁸⁷. Ahmet Hamdi Başar ise anılarında, Gazi'nin önemli hedeflerinden birinin Türk zenginleri yetiştirmek, onları korumak ve bir milli burjuva oluşturmak olduğunu söylemiştir. İş Bankasının da bu amaca yardımcı olmak maksadıyla kurulduğu yorumunda bulunmuştur⁴⁸⁸.

Girişimcilere kredi vermek maksadıyla Türkiye'de var olan bankalardan biri de Ziraat Bankasıdır. Osmanlı Devleti zamanında, 1863'de Tuna Valisi Mithat Paşa, Tuna Eyaleti özelinde Memleket Menafî Sandıkları adında bir yapı kurmuştur. Bu yapının hedefi çiftçilere ihtiyacı olan krediyi temin etmektir. Zamanla bu teşkilat diğer illere de yayılmıştır. 1889'da bu yapı bir merkez tarafından yönetilmek maksadıyla Ziraat Bankası adıyla birleştirilmiştir⁴⁸⁹. 19 Mart 1924'de kabul edilen Ziraat Bankası bütçe kanununun dördüncü maddesinde bu yapının her türlü bankacılık faaliyetlerini yapabilecek bir anonim şirkete dönüştürüldüğünden bahsedilmiştir. Kanunun yedinci maddesinde de bankanın çiftçilikle uğraşanlara kredi temin edebileceği ifadesi yer almıştır⁴⁹⁰.

Atatürk, bu kanun çıkarılmadan evvel 1 Mart 1923'te Mecliste yaptığı konuşmada, Ziraat Bankası şube ve sandıklarının sayısı dört ay önce yüz on iken bugün üç yüzden fazla sayıya ulaştığını belirtmiştir. Bu bankaya son iki ayda iki milyon sermaye tedarik edildiğini ve köylülere kredi sağlamak hususunda etkisinin yükseleceğini ifade etmiştir⁴⁹¹.

Resmî Gazetede 23 Nisan 1925'de yayımlanan Türkiye Sanayii ve Maadin Bankası Kanunu ile Sanayii ve Maadin Bankası kurulmuştur. Kanunun ikinci maddesinde bankanın amaçları ortaya konmuştur. Buna göre bankanın, bankaya devredilmiş olan müesseseleri şirketlere devredene kadar idare edebileceği, sanayii tesisatı işletebileceği, maden imtiyazı alıp işletebileceği, Türk sanayicilerine ve madencilerine kredi verebileceği ve bankacılık faaliyetlerinde bulunabileceği açıklanmıştır. Sekizinci maddede bankanın kendisine devredilen fabrikaları, yüzde elli biri isme yazılı senetle kendisine ve Türk şahısların kontrolüne ait olmak üzere tesis edeceği Türk anonim şirketlere devredebileceği belirtilmiştir⁴⁹².

⁴⁸⁷ Aysan, *a. g. e.*, ss.187-188.

⁴⁸⁸ Özer, *a. g. m.*, s.354.

⁴⁸⁹ Bozoklu, *a. g. m.*, s.282.

⁴⁹⁰ Düstur V (Üçüncü Tertip), İstanbul 1931, ss.724-725.

⁴⁹¹ TBMMZC, D:1, C:28, İ:1, İN:1, T:01.03.1923, s.8.

⁴⁹² Düstur VI (Üçüncü Tertip), Ankara 1934, ss.560-561.

Bu kanun Meclisten geçerken sekizinci maddenin izaha muhtaç olduğu milletvekilleri tarafından dile getirilmiştir. Bunun üzerine söz alan Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey, burada bahis olan fabrikaların yüzde elli birinin yalnızca devlete ait olmadığını, Türk sermayesine mahsus olduğunu ifade etmiştir. Bakan, yüzde kırk dokuzunun Türk olmayanlara verilebileceğini söylemiştir⁴⁹³.

Resmî Gazetede 3 Haziran 1926'da ilan edilen kanunla birlikte yirmi milyon sermayeyle Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. Kanunun ikinci maddesine göre bankanın amacı bina inşa edecek olan arsa sahiplerine kredi imkânı sağlamaktır⁴⁹⁴. Sanayicilere kredi verme işlevini gören bankalardan biri de Sümerbank'tır. Bu bankanın kuruluşu Resmî Gazetede 11 Haziran 1933'de ilan edilmiştir. Kanunun dördüncü maddesinin E bendinde sanayi müesseselerine kredi temin etme görevi belirtilmiştir. Bunun yanı sıra fabrikalara lüzum olan usta, işçi, mühendis yetiştirmek üzere mektepler açmak da amaçları arasında yer almıştır⁴⁹⁵. Sümerbank'ın kurulması hakkındaki kanun Meclisten geçerken konuşan İzmir Milletvekili Halil Bey, ticaret ve sanayii de özel teşebbüse imkân sağlayacak bu tür hamleleri hayata geçirdiği için İktisat Bakanı Celal Bey'e teşekkür etmiştir⁴⁹⁶.

18 Haziran 1933'de Resmî Gazetede Halk Bankası ve Halk Sandıkları Kanunu yayınlanmış ve böylece Halkbank kurulmuştur. Anonim şirketi olarak kurulan Halkbank'ın üç milyon lira sermayeye sahip olduğu birinci maddede belirtilmiştir. Bu kanunun üçüncü maddesinde esnaflara kredi temin edebileceği bilgisi yer almıştır⁴⁹⁷. 1933 yılında kurulmasına rağmen bu banka 1938 yılında faaliyete geçebilmiştir⁴⁹⁸. 1 Kasım 1938'deki Meclis konuşmasında Başbakan Celal Bayar, Küçük esnafa ve küçük sanayi erbabına muhtaç oldukları kredileri temin etmek maksadıyla Halkbank'ın kurulduğunu söylemiştir⁴⁹⁹.

Resmî Gazetede 22 Haziran 1935'de ilan edilen kanunla birlikte Etibank kurulmuştur. Kanunun üçüncü maddesinde bankanın görevlerinden birinin önceki örneklerdeki gibi girişimcilere kredi imkânı sağlamak olduğu ifade edilmiştir⁵⁰⁰. Resmî

⁴⁹³ TBMMZC, D:2, C:18, İ:2, İN:105, T:18.04.1925, s.141.

⁴⁹⁴ Düstur VII (Üçüncü Tertip), Ankara 1944, ss.922-923.

⁴⁹⁵ Düstur XIV (Üçüncü Tertip), Ankara 1954, s.433.

⁴⁹⁶ TBMMZC, D:4, C:16, İ:2, İN:165, T:03.06.1933, s.18.

⁴⁹⁷ Düstur XIV (Üçüncü Tertip), Ankara 1954, ss.491-492.

⁴⁹⁸ Bozoklu, *a. g. m.*, s.295.

⁴⁹⁹ TBMMZC, D:5, C:27, İ:4, İN:1, T:01.11.1938, s.5.

⁵⁰⁰ Düstur XVI (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.705.

Gazetede 30 Aralık 1937’de ilan edilen kanunla ise Denizbank kurulmuştur. Bu kanunun ikinci maddesinde denizcilik işlerine kredi açmak bankanın görevlerinden biri olarak gösterilmiştir⁵⁰¹.

3.2. TEŞVİKİ SANAYİ KANUNU VE DİĞER MUAFİYETLER

Kredi imkanının sağlanmasının dışında çıkarılan kanunlarla teşvikler sağlanmış ve vergi konusunda muafiyetler tanınmıştır. 15 Haziran 1927’de Resmî Gazetede ilan edilmesiyle birlikte Teşviki Sanayi Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla birlikte sanai müesseseler dört ayrı sınıfa ayrılmıştır. Buna göre birinci sınıf en az on beygirlik bir hareket kuvveti ile işleyen ve üretim yerinde bir senede en az bin beş yüz gündelik işçi çalıştıran müesseselerdir. İkinci sınıf, hareket kuvveti on beygirden az olup da imalatında senede en az bin beş yüz işçi çalıştıran ya da çalıştırdığı işçi miktarı bin beş yüzden az olup da hareket kuvveti en az on beygir olan müesseseler ya da üretim yerinde çalıştırdığı işçi sayısı günde onu bulup da hareket kuvveti olmayan müesseselerdir. Üçüncü sınıf, hareket kuvveti miktarı on beygirden az olan üretim yerinde senede çalıştırdığı işçi gündelikleri miktarı yedi yüz elliyi bulan işletmelerdir. Dördüncü sınıf ise halıcılık, tezgâh, dokumacılık, urgancılık, trikotaj ve benzeri işleri yapan işçileri bir bina içerisinde toplu olarak çalıştıran müesseselerdir⁵⁰². Kanunun üçüncü maddesiyle maden ocakları da sanai müesseselerden sayılmış ve iki sınıfa ayrılmıştır. Buna göre birinci sınıf; en az beş yüz bin lira sermayesi olan veya en az iki yüz bin sermayesi olan temizleme, işleme veya eritme tesisatına sahip olan maden ocakları, ikinci sınıf ise birinci sınıfa dahil bulunmayan diğer maden ocakları olarak tasvir edilmiştir. Taş ocaklarının bu sınıflandırmalara dahil olmadığı belirtilmiştir⁵⁰³.

Dördüncü maddeden itibaren müsaade ve muafiyetlerden bahsedilmiştir. Dördüncü maddede; sanai müesseseler ve müştemilatın tesis, inşa ve genişletmelerine, üretimine ve nakline ve bu işletmeleri en yakın ve müsait demiryolu, şose liman veya sahile rabıt için lüzumu olan her türlü nakil, tahmil ve tahliye araç ve tesisatına gerekli arazi, belediye sınırları dışında başka bir yere tahsis edilmemiş milli arazi olduğu ve bu mahallerin işletme ve yapıları için münasip şeraite haiz mahaller bulunduğu ticaret vekaletince onaylanan on hektara kadar icra vekilleri heyeti kararı ile müessese namına bırakılacağı açıklanmıştır. Bu arazi kişiye ait olup sahiplerinden rızasıyla alınmadığı

⁵⁰¹ Düstur XIX (Üçüncü Tertip), Ankara 1956, s.116.

⁵⁰² Düstur VIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1946, s.655.

⁵⁰³ Düstur VIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1946, s.656.

takdirde İstimlak Kanununa uygun olarak istimlakın caiz olduğu belirtilmiştir. Beşinci maddede; sınai müesseselerin ve müştemilatının tesis inşası ve genişlemelerine gerekli olup da belediye sınırları içerisinde bulunan ve devlete ait ve başka bir yere tahsis edilmemiş olan arazi, arsa ve yapılar, takdir olunacak bedelleri on senede ödenmek üzere icra vekilleri heyeti kararı ile işletme adına devredilebileceği ifade edilmiştir⁵⁰⁴.

Altınca maddeye göre ise sınai müesseselerin yapı ve tesisatı veya bu işletmelerle devlet şebekesi arasında özel telgraf veya telefon hattı inşasına izin verilebilir. Gerek bu hudut ve gerek işletmenin hareket kuvvetini nakleden hatlar için umumi yolların kenarlarıyla devlete ait arazide para ödemeksizin ve sahipli arazide sahiplerine Ticaret Vekaletince belirlenecek hak gözeten bir tazminat verilmesi suretiyle direkt halledilmesi ve bunların belirli aralıklarla tamirinin caiz olduğu açıklanmıştır⁵⁰⁵. Yedinci maddede sınai müesseselerin, bulundukları arazilerin, müştemilatının ve her nevi tesisatının müsakkafat vergisinden, kazanç vergisinden, arazi vergisinden, maktu zam ve bu vergilerin idare-i hususiye ve belediyelere ait ek vergilerinden, bununla beraber belediyelere ait buhar kazanları, inşaat, motorlar ve imbiklerinden alınan ruhsat vergisinden muaf olduğu belirtilmiştir. Sekizinci madde de yine sınai müesseselerin, vücuda getirmek amacıyla müteşekkil şirketlerin hisse senedi ve tahvilat damga vergisinden muafiyeti açıklanmıştır⁵⁰⁶.

Dokuzuncu maddede sınai işletmelerin, memleket içerisinde bulunmayan veya kâfi miktarda imal edilmeyen, tesis, inşa ve genişlemelerine ilişkin her türlü inşaat malzemesinin, bu işletmelerin imalatında ve mamulatında gerekli ham maddelerin, yine işletmeler için lüzumlu olan makine alet ve edevat ve bunların yedek parçalarının, nakliye, tahmil ve tahliye malzemelerinin, gümrük ve duhuliye resimlerinden muafiyeti ifade edilmiştir. Onuncu madde, sınai müesseselere ait olan müştemilatın tesis, inşa, tesviyelerine ve her türlü inşaat malzemesi ve makinenin Türkiye içerisindeki demiryolları ve vapurlarda taşınması durumunda yüzde otuz fiyat indirimi sağlanacağından bahsedilmiştir. Bu fiyat indiriminden istifade ettirilemeyen müesseselere aynı miktarda prim verileceğine değinilmiştir. Yine sınai müesseselerin bir sene zarfındaki işlenmiş maddeleri kıymetinin yüzde onuna kadar prim verilebileceği on birinci maddede belirtilmiştir⁵⁰⁷.

⁵⁰⁴ Düstur VIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1946, s.656.

⁵⁰⁵ Düstur VIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1946, s.656.

⁵⁰⁶ Düstur VIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1946, ss.656-657.

⁵⁰⁷ Düstur VIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1946, s.657.

On ikinci maddede sınıai müesseselere lazım olan tuz, patlayıcı madde ve ispirtonun ticaret bakanlığının teklifi üzerine cari fiyatlardan vergi indirimi icrasıyla sattırmaya ve buna mukabil prim itasına icra vekilleri heyetinin yetkili olduğu açıklanmıştır. On üçüncü maddede bu kanundan istifade eden müesseselerin ihtiyaçlarına göre alacakları her nevi üründen memleket içerisinde yeterli miktarda üretilen veya imal olunup da yurtdışından gelenlerden yüzde on pahalı dahi olsa tercihen içeriden tedarik ve satın almaya mecbur oldukları ifade edilmiştir⁵⁰⁸. Kanunun başlangıcında yapılan sınıflandırmaya göre müesseselerin istifade edebileceği müsaade ve muafiyetler dördüncü fasıl maddelerinde açıklanmıştır. Bu doğrultuda on dördüncü maddeye göre birinci sınıfa dahil sınıai müesseseler bütün müsaade ve muafiyetlerden faydalanabileceği bildirilmiştir. On beşinci maddede, ikinci sınıfa dahil olan müesseselerin dokuzuncu maddede yer alan makine alet ve edevat gümrük resmi muafiyetinden, on birinci ve on ikinci maddede belirtilen tüm müsaadelerden yararlanabileceğine değinilmiştir. On altıncı maddede üçüncü sınıf işletmelerin faydalanabileceği maddelere işaret edilmiştir. Buna göre bu sınıftaki müesseseler dokuzuncu maddede yer alan makine alet ve edevat gümrük resmi muafiyetinden, on birinci ve on ikinci maddelerdeki tüm müsaadelerden yararlanabileceği ifade edilmiştir⁵⁰⁹.

On yedinci maddede dördüncü sınıfa dahil olan müesseselerin yedinci maddede belirtilen kazanç vergisinden, bununla beraber dokuzuncu maddede bahsedilen makine alet ve edevat ve ham madde için gümrük resminden muaf olacağı açıklanmıştır. Bu sınıf işletmelerde çalışan işçilerin de kazanç vergisinden muaf olduğu bildirilmiştir. On sekizinci maddede birinci sınıfa dahil maden ocaklarının altı, yedi, sekiz, dokuz ve on ikinci maddelerden istifade edebileceği belirtilmiştir. İkinci sınıfa dahil olan maden ocaklarının dokuzuncu maddede bahsedilen makine alet ve edevat ve ham madde için gümrük resminden muaf olacağı ve on ikinci maddeden tümüyle yararlanabileceği ifade edilmiştir. On dokuzuncu maddede zeytin tuzlama, balık ve peynir imalatı işletmelerinin on ikinci maddede yazılı tüm müsaadelerden istifade edebileceği bildirilmiştir. Yirminci maddede memlekette mevcut olmayan sanayii tesis ederek ülkede yetiştirilmeyen hammaddeyi imal suretiyle muayyen bir mıntıkanın bu nevi üretilmiş madde ihtiyacını devamlı karşılamayı temin ve taahhüt edenlere, ticaret vekaletince sınırları belirlenerek mıntıkalar içerisinde, sınıai müesseseler tesis ve işletmeleri için İcra Vekilleri kararıyla

⁵⁰⁸ Düstur VIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1946, ss.657-658.

⁵⁰⁹ Düstur VIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1946, s.658.

imtiyaz verilebileceği belirtilmiştir. Bu niteliklere sahip sınai işletmelere tahsis edilecek sermaye miktarının yarım milyondan az olamayacağı gibi imtiyaz müddetinin de yirmi beş seneyi aşamayacağı ve imtiyazı verilecek mıntıkanın sekiz vilayet hududuna kadar ulaşmaması gerekliliği bahsedilmiştir. Bu müesseselerle şeker fabrikalarının üçüncü fasıldaki bütün müsaade ve muafiyetlerden istifade edebileceği bildirilmiştir⁵¹⁰.

Altıncı fasıldaki maddelerde ruhsatname sahiplerinin mecburiyetlerinden bahsedilmiştir. Bu doğrultuda yirmi dördüncü maddeye göre muafiyet ruhsatnamesi tarihinden itibaren üç sene içerisinde işletmenin tesisi ve imalata başlaması zaruri olarak gösterilmiştir. Yirmi beşinci maddede müesseselere verilen arazi veya arsaların en az on beş sene müddetle kullanılmadıkça satılamayacağı belirtilmiştir. Ancak tahsis edildikleri maksada göre kullanılmak şartıyla sınai müesseselere devretme imkânı tanınmıştır. Yirmi altıncı maddede devredilen müessesenin aynı muafiyet ve müsaadelerden faydalanabileceğine değinilmiştir. Yirmi yedinci madde de sınai müessesenin sınıf itibariyle daha aşağı bir sınıfa naklini icap ettirecek durumlar ortaya çıktığında bunun en büyük mülkiye memuruna bildirilmesinin mecburi olduğu ifade edilmiştir. Yirmi sekizinci maddeye göre ise bu kanunda yazılı müsaade ve muafiyetlerden kısmen veya tamamıyla yararlanan sınai müesseselerin yalnız müdür ve muhasebecilerinin yabancı olabileceği vurgulanmıştır. Bunun dışında memur ve hizmetlinin Türk olması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Ancak müessesenin memleket dahilinde uzman memur ve hizmetli bulamadığı taktirde yerlerine Türk yetiştirilmesi şartıyla yabancı istihdam edebilecekleri kanunda belirtilmiştir⁵¹¹.

Yirmi dokuzuncu maddede sınai müesseselerin gümrük resminden muaf bir şekilde yurda getirdiği maddelerin ait olduğu müesseseye sevkinin mecburiyet taşıdığı bildirilmiştir. Otuzuncu maddede iş cetvelleri oluşturulmasının lüzumundan bahsedilmiştir. Otuz birinci maddede muafiyetlerden yararlanan sınai müesseselerin işlerini yapmakla mükellef olduklarına değinilmiştir⁵¹².

1927’de kanun çıktığında bu muafiyetlerden faydalanan işletme sayısı 589’ken 1932’de bu sayı 2235’e yükselmiştir⁵¹³. Milli Türk Ticaret Birliğini kuran ve ekonomi alanında faaliyetlerde bulunan Ahmet Hamdi Başar, Kooperatif adlı dergideki yazısında

⁵¹⁰ Düstur VIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1946, ss.658-659.

⁵¹¹ Düstur VIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1946, ss. 659-660.

⁵¹² Düstur VIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1946, s. 660.

⁵¹³ BCA; 30-10-0-0-166-154-4.

Teşviki Sanayi Kanununun getirdiği muafiyetler ve müsaadelerin milli sanayii korumak ve inkişafını sağlamak hususunda fayda sağladığını belirtmiştir⁵¹⁴.

Teşviki Sanayi Kanunu dışında devlet müesseseleri ile Türkler veya Türk sermayesi ile müteşekkil şirketler tarafından satın alınan buharlı gemilerle ülkede var olan temsilcileri için getirtilecek eşyanın gümrük resminden muafına ilişkin kanun ile birlikte bir vergi muafiyeti daha sağlanmıştır. Bu kanunun birinci maddesine göre: Devlet müesseseleri ile Türkler ve Türk sermayesi ile müteşekkil şirketler tarafından satın alınan buharlı gemilerle, Türkiye’de bunlar tarafından yeniden veya mevcut gemilerin bazı parçalarından faydalanmak suretiyle yapılacak veya yaptırılacak buharlı gemilere lüzumu olan tekne ve makina aksam ve teçhizatı ile kazan, levazımat ve teçhizatı ve sair gemi alet ve edevatı ve demirbaş eşya ve mefruşatı, yerli mallarından temini mümkün olanlar dışında olmak, faturaları iktisat bakanlığınca tasdik edilmek ve her gemi için bir defaya mahsus olmak ve iktisat bakanlığınca ve tespit edilecek süre zarfında kullanılmak şartıyla 1940 mali yılı sonuna kadar gümrük resminden muaf tutulmuştur. İkinci maddeye göre ise Van Gölünde işletilmek üzere ülke dışından satın alınacak veya memleket içerisinde yaptırılacak olan motorlu gemiler hususunda da birinci madde hükümlerinin geçerli olduğu belirtilmiştir⁵¹⁵.

20 Şubat 1924’te kabul edilen Türkler ve Türk şirketleri tarafından iştirak olunan buharlı sefaının gümrük resminden istisnasına dair kanun ile birlikte Türkler ve Türk şirketleri tarafından satın alınmış olan, milli bayrak altında bulunan buharlı gemilerin 1929 yılına kadar gümrük resminden muaf tutulacağı kararı alınmıştır⁵¹⁶.

3.3. YERLİ MALI

Girişimcilere kredi sağlayacak bankaların oluşturulması, sanayicilere sağlanan muafiyetler ile birlikte ülkede yerli malının kullanımını arttırmak için de kanuni bazı düzenlemelere gidilmiştir. 9 Aralık 1925’te yerli kumaştan elbise giyilmesine dair kanun kabul edilmiştir. Kanunun birinci maddesine göre genel bütçeden ve belediyelerden bedeli ödenen kumaş, elbise ve ayakkabı, serpuş ve yatak araç gereci ile memur ve hizmetliye tekdüze elbise ve kundura giydiren bütün şirketlerin iştirak edeceği veya ettireceği bu nevi levazımın yerli mamulatından tedarik edileceği belirtilmiştir⁵¹⁷.

⁵¹⁴ Murat Koraltürk, *Türkiye’de Sermaye Birikimi Sorununa Tarihsel Perspektiften Bir Bakış ve Ahmet Hamdi Başar’dan Seçmeler*, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara 1997, s.102.

⁵¹⁵ Düstur XVII (Üçüncü Tertip), Ankara 1936, s.1369.

⁵¹⁶ Düstur V (Üçüncü Tertip), İstanbul 1931, s.637.

⁵¹⁷ Düstur VII (Üçüncü Tertip), Ankara 1944, ss.131-132.

Bu kanun Meclisten geçerken görüşmeler sırasında söz alan Aksaray Milletvekili Besim Bey, memleketin tarihten beri birçok kez düşmanlığa maruz kaldığını söylemiştir. Bu yüzden asırlardır Türk'ün yorulmuş, ezilmiş, sefil ve yoksul kalmış olduğu yorumunda bulunmuştur. Düşmanların milletin harimi ismetine kadar tecavüz ettiğini fakat bir mucize ile buna engel olunduğunu ifade etmiştir. Fakat o düşmanların, Türk Milletini silahla yenemeyeceğini anlayınca iktisaden mahvetmek için ellerinden geleni yaptıklarını vurgulamıştır. İstiklali siyasinin, istiklali iktisadi oluşturulmadan tam manasıyla gerçekleşmeyeceğini savunmuştur. Memlekette turşunun bile Avrupa'dan geldiğini, yiyeceği, içeceği, giyeceği her şeyi Avrupa'dan gelirse bunun neticesinin iyi olmayacağı görüşünü kürsüden paylaşmıştır⁵¹⁸.

Kanunun Mecliste kabul edilmesiyle birlikte emekli Yüzbaşı Naim Bey'in öncülüğüyle İzmir'de 1926 yılının başında Yerli Mamulâtı Müstehlikler Cemiyeti oluşturulmuştur. Cemiyet İzmir'deki okullarda dikiş ve biçki yurtlarında konferanslar vermiştir. Bundan başka ders kitaplarına yerli malının önemi hususunda makale, vecize konulması isteğini dile getirmiştir⁵¹⁹. Aynı maksatlarla İstanbul'da 1929 yılında Yerli Mallarını Koruma Cemiyeti teşkil edilmiştir. Yükseköğretimde bulunan bütün öğretmen ve öğrenciler bu cemiyetin üyesi olarak sayılmıştır⁵²⁰.

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti ise 18 Aralık 1929'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Meclis Başkanı Kazım Özalp'ın önderliğinde kurulmuştur. Yukarıda bahsedilen iki cemiyet bu cemiyetle birleşmiştir. Cemiyetin merkez yönetim kurulu üyeleri: Kütahya Milletvekili Besim (Atalay), Trabzon Milletvekili Hasan (Saka), Kocaeli Milletvekilleri Saffet (Arıkan) ve Reşit Saffet (Atabinen), İzmir Milletvekilleri olan Rahmi (Köken) ve Celal (Bayar), Sinop Milletvekili olan Yusuf Kemal (Tengirşenk), Kırklareli Milletvekili Fuat (Umay), Siirt Milletvekili Mahmut (Soydan), Ziraat Bankası Genel Müdürü Ahmet Şükrü (Ataman) ve Emlak Bankası Genel Müdürü Hakkı Saffet (Tan) Bey'dir⁵²¹.

Cemiyetin Nizamnamesine göre üyelerin görevi yerli ürünleri kullanmak ve bu hususta yurttaşları teşvik ederek, milli tasarrufa alıştırmaktır. Milletvekilleri cemiyetin

⁵¹⁸ TBMMZC, D:2, C:20, İ:3, İN:21, T:09.12.1925, s.64.

⁵¹⁹ Yelda Tutar Serter, "Bir Milli Ahlak İlkesi Olarak Yerli Malı Kullanımı ve Yerli Malı Sergileri (1929-1940)", *History Studies*, C.13, S.5, 2021, s.1631.

⁵²⁰ Sevilay Özer, "1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Çerçevesinde Yerli Malı ve Tutum Haftası Kutlamaları", *Turkish Studies*, C.8, 2013, ss.599.600.

⁵²¹ Serter, *a. g. m.* s.1632.

doğal üyesi olarak kabul edilmiştir⁵²². Atatürk, cemiyete kabul edilen ilk kişi olmuştur⁵²³. Cemiyet amaçları; halkı israfla mücadelele ve tasarrufa alıştırmak, yerli malını tanıtmak ve kullandırmak, yerli malının miktarını yükseltmeye ve fiyatları ucuzlatmaya çalışmak olarak gösterilmiştir⁵²⁴. Ayrıca aralık ayının 12'si ile 19'u arasındaki yedi gün 1929 yılından itibaren yerli malı ve tasarruf haftası olarak anılmaya başlanmıştır⁵²⁵. Başbakan İsmet Paşa'da Mecliste yerli malı ve tasarruf hususunda konuşma yapmıştır. Paşa, konuşmasında milli para, milli iktisat ve milli tasarruf mücadelesinin başarılacağına herkesin itimat etmesi gerektiğini söylemiştir⁵²⁶. Bundan başka zirai mahsul fiyatlarının, sanayii mamullerinin fiyatlarına nazaran düşmesi sonucu milli paranın kıymetini korumak ve yerli malı satın alınmasını sağlamak maksadıyla 31.10.1931'de bir tamim de yayınlanmıştır⁵²⁷.

Yerli malının özendirilmesi hususunda gazetelerde de haberler yer almıştır. Milliyet gazetesinde; Vatandaş vazife başına! Türkiye'de Türk malı, Türk metayı geçer ve Türk parası en üstün gelir... başlıklı haberde bu konudaki seferberlik dört temel prensiple açıklanmıştır. Bunlar:

1. Türkiye Türklerindir.
2. Türkiye'de ekmek en önce Türk içindir.
3. Türkiye'de Türk malı Türk metayı geçer.
4. Türkiye'de Türk parası üstün gelir.

Vatandaşın üstüne düşen sorumluluğun her şeyden evvel Türk malını aramak ve Türk malına kıymet vermek olduğu belirtilmiştir. Devletin bu seferberlikle yabancı düşmanlığını hedef edinmediği, ancak tercih esası olarak her şeyin Türklüğünü, yerliliğini seçmenin doğru olacağı fikri vurgulanmıştır⁵²⁸. Milliyet gazetesi, Meclis Başkanı Kazım Bey'in İstanbul'a gelişinde, karşılama heyeti arasında bulunan Papa Eftim'e yerli malı

⁵²² Doğan Duman, "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, 1992, s.130.

⁵²³ *Cumhuriyet*, 31 Aralık 1929, s.1.

⁵²⁴ *Milliyet*, 24 Aralık 1929, s.3.

⁵²⁵ Özer, *a. g. m.*, s. 601.

⁵²⁶ TBMMZC, D:3, C:14, İ:-, İN:13, T:12.12.1929, s.34.

⁵²⁷ BCA; 30-10-0-166-154-1.

⁵²⁸ *Milliyet*, 17 Aralık 1929, s.7.

giyiniz tavsiyesinde bulunduğu ve Papa Eftim’inde buna cevap olarak Memnuniyetle milli mamulatı kullanacağız dediği birinci sayfadaki haberde yer almıřtır⁵²⁹.

Yine Milliyet gazetesinde, yerli malı kullanmanın iktisadi m¼cadelede muvaffakiyetin birinci şartı olduğundan bahsedilmiştir. Başbakan İsmet Paşa’nın Ankara T¼rk Ocağında verdiği konferansa değinilmiş, Paşa’nın milli bir ekonominin oluşturulması i¼in yerli malı kullanmanın ¼onemine dikkat ¼ektiđi belirtilmiřtir⁵³⁰. Ahmet ř¼kr¼, Milliyet gazetesindeki k¼ře yazısında vatandaşın ¼st¼ne d¼řen g¼revin bir eşya satın alırken T¼rk malını ecnebi eşyasına tercih etmek olduğunu ifade etmiřtir⁵³¹. Nizamettin Ali ise yazısında askeri zaferin sağlandığını yeni d¼řmanın yabancı malları olarak g¼r¼lmesi gerektiğini savunmuştur. T¼rkiye’nin asırlardan beri ecnebi malıyla boğuştuğunu, bihaber padişahların kapıları ecnebi malına a¼ması sonucu bu alandaki T¼rk kabiliyetini, T¼rk istidadını erittiğini vurgulamıştır. T¼pk¼ harp sahnelerinde insan k¼melerinin şarapnel altında tarumar olması gibi T¼rk sanayisinin de hudutlardan giren ecnebi malı karşısında mahvolduğunu belirtmiştir. Yerli malı varken ecnebi malı kullanmamanın bir milli şiar haline gelmesi gerektiği yorumunda bulunmuştur. T¼rk refahının sağlanması i¼in ¼lkeye yabancı malın alınmamasının l¼zumuna dikkat ¼ekmiřtir⁵³².

Milliyet gazetesindeki yazısında Mediha Muzaffer ise yerli malı almanın T¼rk iř¼isini ve T¼rk ¼ift¼isini d¼ř¼nmek, paranın kıymetini korumak ve ferah bir istikbal i¼in gerekli olduğuna dikkat ¼ekmiřtir⁵³³. 12 Aralık 1932’de Milliyet gazetesinde yapılan bir haberde ise T¼rk vatandaşı i¼in T¼rk malı kullanmak vatan borcudur. Yorumuna yer verilmiřtir⁵³⁴. Ankara’da tasarruf haftası sebebiyle gazino ve kahvelerde fındık, ¼z¼m ve incir verileceği, Halk Fırkasında, Halkevinde konferanslar tertip edileceği, vitrin m¼sabakaları sonucunda birinci ve ikincilere madalya takdim edileceği belirtilmiştir. Bunun dışında ¼đrencilerin Halk Fırkası, Halkevi, Belediye ve ticaret odaları ¼nlerinde tezah¼ratta bulunacağı ve sinema binalarında tiyatro oyunu oynayacakları bildirilmiřtir⁵³⁵.

⁵²⁹ *Milliyet*, 21 Aralık 1929, s.1.

⁵³⁰ *Milliyet*, 13 Aralık 1930, s.1.

⁵³¹ *Milliyet*, 14 Aralık 1931, s.1.

⁵³² *Milliyet*, 14 Aralık 1931, s.4.

⁵³³ *Milliyet*, 15 Aralık 1931, s.4.

⁵³⁴ *Milliyet*, 16 Aralık 1931, s.1.

⁵³⁵ *Milliyet*, 12 Aralık 1932, s.6.

Yunus Nadi, Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde Milli Hafta: İktisat ve Tasarruf başlığıyla bu konuya değinmiştir. Yunus Nadi yazısında, milli sermaye oluşturmaının öneminden bahsetmiştir. Bunun yanı sıra iktisat alanında bir milli damga vurulmasının gerektiğini ifade etmiştir⁵³⁶. Cumhuriyet gazetesinin 12 Aralık 1932'deki birinci sayfasında Tasarruf haftası bugün başladı başlıklı haberinde bir resme yer verilmiştir. Resimde bir kumaşın üstünde Türk Malı ifadesi yer almıştır. Aynı zamanda haberde şu şiire yer verilmiştir:

Vatan yalnız toprak değil,

Sevgi yalnız bayrak değil,

Yerli malı almak gerek!

Yerli malı almak gerek!⁵³⁷

13 Aralık 1932'de Cumhuriyet gazetesinde Başbakan İsmet Paşa'nın Halkevinde yaptığı konuşmaya yer ayrılmıştır. Paşa buradaki konuşmasında yiyeceğin ve giyeceğin yerli malından alınması hususuna dikkat çekmiştir. Bu gerçekleşirse Türkiye'nin büyük bir ilerleme kaydedeceğini ifade etmiştir. Bu konuda büyük vazifenin kadınların üstüne düştüğünü, onlar yerli malı kullanmayı bir vazife bir dava olarak görürlerse iki seneye kalmadan yiyecek ve içecek hususunda dışarıdan bir çöp almaya bile muhtaç olunmayacağını vurgulamıştır⁵³⁸.

Yine Cumhuriyet gazetesinde Tasarruf Haftası Büyük İntibah Uyandırıyor adlı haberde tasarruf haftası münasebetiyle İstanbul Beyoğlu'ndaki büyük mağazaların yerli mallarla çok şık vitrinler yaptıkları belirtilmiştir. Haberde yerli meyvelerle tatlı müsabakası ve dükkanlar arasında vitrin müsabakası düzenlendiği bilgisi okuyucuyla paylaşılmıştır. Yerli malının önemine dikkat çekmek maksadıyla, perşembe günü İstanbul'un muhtelif okullarında konferanslar ve merasimler yapılacağına değinilmiştir⁵³⁹. Aynı gazetenin aynı gündeki başka bir haberinde, Eğitim Bakanı Reşit Galip Bey'in Milli İktisat ve Tasarruf Haftası nedeniyle radyoda yaptığı konuşmaya yer verilmiştir. Reşit Bey bu konuşmasında Cumhuriyetin iktisadi siyasetinin dört ana prensibe dayandığını ifade etmiştir. Bunlar: Üreticiyi korumak, ihracatı korumak, milli

⁵³⁶ Cumhuriyet, 12 Aralık 1931, s.1.

⁵³⁷ Cumhuriyet, 12 Aralık 1932, s.1.

⁵³⁸ Cumhuriyet, 13 Aralık 1932, s.5.

⁵³⁹ Cumhuriyet, 14 Aralık 1932, s.6.

sanayii ve işçiyi korumak ve demiryolları ve şoselerle siyasi olduğu kadar iktisadi vatan birliğini korumaktır⁵⁴⁰.

Cumhuriyet gazetesinde, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Umumi Kâtibi Vedat Nedim Bey’le yapılan bir röportaja yer verilmiştir. Vedat Nedim Bey, cemiyetin başlıca vazifelerinden birinin yerli mahsul ve mamulâtı arttırmak olduğunu söylemiştir. Tertip ettikleri yerli malı sergileri ve üç yüz şubenin propagandaları sayesinde yerli malına rağbetin arttığını belirtmiştir. Yerli malı kullanmanın artık bir milli ahlak şiarı haline geldiğini ifade etmiştir. Yerli malı kullanmayı bir milli dava olarak gördüğünü, her vatandaşın da bu davanın yürütücü olduğunu vurgulamıştır⁵⁴¹.

Son Posta gazetesi, Tasarruf Haftası ve Halkın Fikri başlığıyla vatandaşlarla yaptığı röportajı satırlarına taşımıştır. Kasımpaşa, Bahriye caddesinde röportaj veren Tevfik Bey, Milli Tasarruf ve İktisat Cemiyetinin bir tasarruf haftası tertip etmesinin takdire değer bir buluş olduğunu söylemiştir. Her Türk’ün yerli malı kullanmasının istiklali siyasi açısından büyük önem taşıdığını ifade etmiştir. Yine aynı mahalden Hüseyin Efendi ise yerli malı kullanılması için her yerde propaganda yapacağını, bunu bir vatani hizmet olarak gördüğünü açıklamıştır. Hukuk talebesi olan Ahmet Sırrı Bey ise yerli malı kullanmanın siyasi istiklali kuvvetlendireceğini söylemiştir. Kadınların lüks Avrupa malları yerine yerli malını tercih etmeleri gerektiğini belirtmiştir⁵⁴².

Son Posta gazetesinde, Tasarrufun şiarlarını öğrenelim başlığıyla verilen haberde beş maddeye yer verilmiştir. Birinci maddede, yerli malı kullanmanın paranın kıymetini koruyacağından bahsedilmiştir. İkinci maddede, ucuz bir şey alırken bile yerli malının kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Üçüncü maddede, yerli malı kullanmanın, Türk çiftçisini, Türk işçisini düşünmek demek olduğu yorumunda bulunulmuştur. Dördüncü maddede, milli mücadelede ilk hedefin Akdeniz olarak görüldüğünü, şimdi ikinci hedefin iktisat olarak gösterildiği ifade edilmiştir. Beşinci maddede, her sene dışarıdan gelen yiyecek ve içeceğe 100 milyon lira verildiğini, bu paranın memlekette kalmasının önemine dikkat çekilmiştir⁵⁴³.

Son Postada, Behçet Kemal, Yerli Malı Sevgisi adlı köşe yazısında tasarruf ve yerli malı haftasını bir bayram ve neşe haftası değil, bir gönüllü kaydolma ve bir cephe olarak addetmiştir. Milliyetçilik cereyanının edebi ve siyasi olarak düşünüldüğünü oysa

⁵⁴⁰ *Cumhuriyet*, 14 Aralık 1932, s.6.

⁵⁴¹ *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1932, s.2

⁵⁴² *Son Posta*, 12 Aralık 1930, s.2.

⁵⁴³ *Son Posta*, 12 Aralık 1931, s.1.

ki bu fikrin umumi hayatın her safhasında baş rolü oynayan bir hareket olduğunu söylemiştir. Milliyet mefhumunu muğlak bir şey olmaktan kurtarmak için onu iktisadi hayatın da biricik amili haline getirmek gerektiğini belirtmiştir⁵⁴⁴.

Son Posta gazetesinde Yerli Malı Kullanmak Bir İnkılap Borcudur adlı haberde, yerli mallarını tanımanın ve sevmenin önemine dikkat çekilmiştir. Yerli malı kullanmanın bir inkılap borcu olduğu yorumunda bulunulmuştur. Yerli malı seferberliğinde bozgunculuk yapılmasına izin verilmemesi gerektiği belirtilmiş, eskiden yerli malı kullanmanın ayıp sayıldığı vurgulanmıştır. Yine eskiden Türk'e Türk demenin de ayıp sayıldığı hatırlatılmıştır. Bir şey alırken satıcıdan daima yerli ürün isteme tavsiyesinde bulunulmuştur⁵⁴⁵. Yine Son Posta gazetesinde; Memleketin Her Tarafında Yerli Malı İstihlaki Lehide Tezahürat Yapılıyor başlık haberde, Antalya'da tasarruf haftası münasebetiyle fırka binasında yapılan bir içtimada hükümetin yerli malı konusunda yürüttüğü politikanın şükranla karşılandığı belirtilmiştir. Mardin'de tasarruf haftası sebebiyle şehirde ve kazalarda sevinç tezahüratları yapıldığı bildirilmiş, mekteplerde talebelere tasarruf ve yerli malı hakkında konferanslar verildiği aktarılmıştır. Rize de benzer şekilde bütün halk nezdinde yerli malı seferberliği başladığı ifade edilmiştir. Kastamonu'da tasarruf haftası dolayısıyla okullarda bir yerli malı müzesinin oluşturulduğuna dikkat çekilmiştir⁵⁴⁶.

1930 yılında Bursa milli sanat kuruluşları, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin katkıları ile birlikte Cumhuriyet Halk Partisi binasında, yerli mamulat sergisi açılmıştır. Bu sergide yerli malı üreten ve dokuyan tüm işletmeler, ürün tanıtımının yan sıra satış da yapmışlardır⁵⁴⁷. Galatasaray Lisesinde 1932 yılının ağustos ayındaki yerli malı sergisine Başbakan İsmet Paşa da katılmıştır. Cumhuriyet gazetesine yansıyan bu gezide İsmet Paşa'nın bütün yerli malları imal eden yerleri tetkik ettiği belirtilmiştir. Paşa'nın, imalatçılara ürünleri hakkında sorular sorduğundan bahsedilmiştir. İsmet Paşa, serginin bütün kısmında; Bu dünyada akli olan Türk tütünü içer demiştir. Başbakanın sergide geç saatlere kadar kaldığı ve alkışlar arasında mekândan ayrıldığına yine mevzubahis haberde yer verilmiştir⁵⁴⁸. Yerli malı sergileri 1937 yılının sonuna kadar düzenli bir şekilde varlığını sürdürmüştür⁵⁴⁹.

⁵⁴⁴ Son Posta, 12 Aralık 1931, s.3.

⁵⁴⁵ Son Posta, 13 Aralık 1931, s.3.

⁵⁴⁶ Son Posta, 15 Aralık 1931, s.4.

⁵⁴⁷ Serter, a. g. m., s.1639.

⁵⁴⁸ Cumhuriyet, 13 Ağustos 1932, s.4.

⁵⁴⁹ Serter, a. g. m., s.1640.

Ermenek Müftüsü Tahsin Görgülü, Cumhuriyet Bayramı ve yerli malları ile alakalı yazdığı eseri dikkat çekicidir. Tahsin Bey, eserini Recep Peker’e bizzat sunmak istemiş fakat Peker’in işleri arasında kendisini meşgul etmemek düşüncesiyle posta yoluyla göndermek kararına vardığını 20.12.1935 tarihli mektubunda belirtmiştir. Tahsin Bey’in Cumhuriyet Bayramı adlı eserinde, yerli malına dikkat çektiği şiirin bir kısmı şu şekildedir;

“Açılan sergiyi seyranı heman,
Herkes gibi bende olup şitaban
Yerli mallarını gördüğüm zaman
Duydum son derece bir zevki vicdan.

Namımız dağıldı bütün afaka
Türk’te kabiliyet başkadır başka
Rehberlik edilse güzelce halka
Feyizli hüneler gösterir her an.

Halaskar Gazimiz ettikçe irşat
Gösterip halkımıza yüksek istidat
Ederek hünelerle harika icat
Yaparlar vatanda çok şanlı bünyan.

Sanatı teşvikta yaptı hükümet
Erbabı sanata azami nusrat
Şu ali himmetin asarı elbet
Zeman ile olur böyle nümayan

Sergide seyrettim halkın halini
Hevesle alıyor yerli malını
Görmedim bu malın ben emsalini
Deyüpte oluyor mesruru şadan

Milli Sanatlarla yerli malları
Az vakitte gitmiş pek çok ileri
Ecnebi malını bırakmış geri
Der isem sözüme inan bi güman⁵⁵⁰”

⁵⁵⁰ BCA; 490-1-0-0-569-2264-7.

Yurt içinde yerli malı ve tasarruf haftası çeşitli şekillerde kutlanmış ve halkın bu konuya dikkati çekilmeye çalışılmıştır. Örneğin: Denizli’de tasarruf haftası münasebetiyle 12 Aralık 1935’de Halkevinde bir yerli mallar sergisi açılması, genel toplantı yerlerinde konferansların tertip edilmesi ve 15 Aralık’ta da bir geçit alayı yapılması kararlaştırılmıştır. Uşak Halkeviden CHP Genel Sekreterliğine gönderilen yazı da ise yedi gün boyunca kahve ve diğer oturma yerlerinde yerli ürünlerin kullanıldığı, büyük afişlerle propaganda faaliyetlerinin gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Mağaza ve dükkanların vitrinlerinin yerli malları ile donatıldığına da değinilmiştir⁵⁵¹.

Trabzon Cumhuriyet Halk Partisi Şubesinden, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine 30 Aralık 1935’de ulusal ekonomi ve arttırma günü münasebetiyle gönderilen yazıda şehirde halkevi salonunda, yıldız sinemasında, uray alanında yerli malına dair söylev verildiği belirtilmiştir. Halkevi bandosunun uray alanında cumhuriyet marşlarını çaldığı ve mitingin genel itibariyle etkili geçtiğine değinilmiştir. Vitrin müsabakalarının gerçekleştirildiği, yerel basında gereken yayınların yaptırıldığı, yerli malının önemine dikkat çeken afişlerin meydanlara asıldığı ve konuyla alakalı broşürlerin de halka dağıtıldığı bilgisi verilmiştir⁵⁵². Antalya’da ise yerli mallar ve arttırma haftası için tezahürat alayı oluşturulduğu, dükkanların yerli malları ile süslediği, hatiplerin meydanlarda nutuklar söylediği, öğrencilerin ellerinde bu husustaki afişleri taşıyarak yürüdüğü, okullarda müsamerelerin düzenlendiği Cumhuriyet Halk Partisi Antalya Vilayet İdare Heyetinden Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine 27.12.1934’de gönderilen yazıda belirtilmiştir⁵⁵³.

Aydın Halkevi Başkanlığından CHP Genel Sekreterliğine 27 Aralık 1934’de gönderilen yazıda ise şehirde yedi gün içinde okullarda toplantıların düzenlendiği bununla beraber halkevi şubesinde de bir toplantının tertip edildiği bilgisi verilmiştir. Bu toplantı yapılan konuşmalar dışında ortaokul talebelerinin yerli malı şarkısı okuduklarına değinilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi Yozgat Vilayet İdare Heyetinden CHP Genel Sekreterliğine 20 Aralık 1934’te gönderilen yazıda yerli mallarının fırka salonunda sergisinin gerçekleştirildiği bildirilmiştir. Bununla birlikte şehirde konferansların ve müsamerelerin düzenlendiği bilgisi paylaşılmıştır. Bu yedi gün içinde kahvehanelerde ve

⁵⁵¹ BCA; 490-1-0-0-17-89-9.

⁵⁵² BCA; 490-1-0-0-17-89-9.

⁵⁵³ BCA; 490-1-0-0-14-76-2.

genel oturma yerlerinde kahve ve çayın yasaklandığı, ıhlamur ve menengiç kahvesinin içildiğı ifade edilmiştir⁵⁵⁴.

Bundan başka Resmî Gazetede 6 Temmuz 1932’de yayımlanan kanuna göre çay, şeker ve kahve ithal etmek isteyenler, ithal edecekleri maddenin kıymetine muadil olarak hükümet tarafından tayin edilecek Türk malı çıkarmaya mecbur tutulmuştur⁵⁵⁵. 25 Aralık 1937’de Resmî Gazetede yayımlanan bazı maden hurdalarının yurt dışına çıkarılmasının yasak edilmesi ve satın alınması hakkındaki kanunun birinci maddesi ile birlikte hükümet, bakır, demir, kurşun, kalay, çinko, alüminyum, antimon ve nikel hurdaları ile bunların hurda halindeki alaşımlarının memleket dışına çıkarılmasını yasaklamaya yetkili kılınmıştır. Bununla beraber bu maddelerin yurt içinde satılmasının serbest olduğu belirtilmiştir. Yedinci maddede, konulan yasağı karşı adı geçen maddeleri, memleket dışına çıkarmaya alışanların Türk Ceza Kanunu’nun 61, 62’nci maddeleri delaleti ile 526’nci maddesine göre cezalandırılacakları açıklanmıştır⁵⁵⁶.

⁵⁵⁴ BCA; 490-1-0-0-14-76-2.

⁵⁵⁵ Düstur XIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1932, s.1171.

⁵⁵⁶ Düstur XIX (Üçüncü Tertip), Ankara 1956, s.104.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİMDE MİLLİYETÇİ POLİTİKALAR

1. EĞİTİMİN MİLLİ NİTELİĞİ

Anadolu, Milli Mücadele sonrası etnik ve dinsel açıdan büyük oranda homojen yapıya bürünmüştür. Bununla birlikte hükümet nezdinde millet, arzu edilen düzeyde ulusal bilince sahip değildir. Cumhuriyetin kurucu kadroları, dilleri devrin ihtiyaçları karşısında yetersiz, tarihsel yönetim şekli saltanat ve hilafete dayanan mevcut toplumu modernleştirmek gayesiyle hareket etmiştir⁵⁵⁷. Bu modernleştirmede eğitimdeki milliyetçi anlayış ile gerçekleştirilmek istenmiştir. Atatürk'ün 15 Temmuz 1921'de Maarif Kongresinin açılışında yaptığı konuşma eğitimin niteliği hakkında bilgi vermektedir. Atatürk konuşmasında; bir milli eğitim programından bahsettiğinde yabancı fikirlerden, Doğu'dan ve Batı'dan tamamıyla uzak, milli ve tarihi karakterimizle uyumlu bir kültürü kast ettiğini ifade demiştir. Çocukları ve gençleri yetiştirirken, onlara toplumun sahip olduğu değerlerle uyuşmayan ve karşıt bulunan bütün yabancı unsurlarla mücadele lüzumu ve milli düşünceleri yüksek seviyede bir inanç içerisinde fedakârca savunma bilincinin telkin edilmesi gerektiğini söylemiştir⁵⁵⁸. Gazi, 1924 yılında yaptığı bir konuşmada ise eğitim kelimesinin tek başına kullanıldığı zaman herkesin kendisine göre dini, milli veya beynelmilel manalar çıkarabileceğini söylemiştir. Bu nedenle Türk Cumhuriyetinin yeni nesle vereceği eğitimin milli eğitim olacağını söylemiştir⁵⁵⁹.

20 Aralık 1925'de Eğitim Bakanı olan Mustafa Necati Bey eğitimin amacının; yeni nesli bedenlen ve zihnen olduğu kadar seciye ve milli heyecan yönünden de yeni hayata ve demokrasinin ihtiyaçlarına uygun şekilde hazırlamak olduğu görüşünü açıklamıştır. Bunun yanı sıra kendi ifadeleriyle; Türklüğün bu şekilde dahil olduğu uygarlık içinde yüksek bir yer edineceğini savunmuştur⁵⁶⁰. Başbakan İsmet Paşa'nın 5 Mayıs 1925'de Muallimler Birliğinde yaptığı konuşmada öğretmenlerden milli terbiye vermesini istemiş, milli terbiye derken bunun zıddı ile daha iyi anlaşılacağını söyleyerek eğitimin dini veya beynelmilel nitelikte olmaması gerektiğini söylemiştir. Türk milleti içerisinde bulunan yabancı kültürlerin Türk kültürü içerisinde erimesi lüzumunu dile

⁵⁵⁷ Ufuk Şimşek-Birgül Küçük ve Yavuz Topkaya, "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının İdeolojik Temelleri", *Turkish Studies*, C.7, S.4, 2012, s.2814.

⁵⁵⁸ İsmail Kaplan, "Milli Eğitim İdeolojisi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, ss.788-789.

⁵⁵⁹ Kaplan, *a. g. e.*, s.139.

⁵⁶⁰ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s.39.

getirmiştir. Hükümetin eğitim yoluyla bir milli bilinç aşılama gayesini bu sözleriyle ortaya koymuştur⁵⁶¹.

Milletvekilleri eğitimin niteliği hakkında görüşlerini Mecliste beyan etmişlerdir. Antalya Milletvekili Rasih Bey, milletlerin eğitim düsturunu kendi zihnietine, milletine uygun olarak oluşturduğunu söylemiştir. Bu nedenle eğitim anlayışının Türk ruhunu taşıması lüzumunu meclis kürsüsünden ifade etmiştir⁵⁶². Maarif bütçesi görüşmelerinde söz alan Manisa Milletvekili Refik Şevket Bey ise Eğitim Bakanlığının programının milliyetçi, cumhuriyetçi, halkçı ve inkılapçı, nitelikte olduğunu söylemiştir. Talebelere Frenk şapkasını değil Türk simasını, Türk harsını öğretmeyi hedeflediklerini belirtmiştir. Çocukların konuşmaya başladığında ana lisanını öğrenmeden yabancı lisanını öğretmenin, ilk terbiyeye başka bir milletin ismini dahil etme durumunun ortaya çıktığını buna Milliyetçi Türkiye'nin asla izin vermeyeceğini dile getirmiştir⁵⁶³. Isparta Milletvekili İbrahim Bey ise maarif denilince milli inkişafın, maddi ve manevi ilerlemenin en büyük dayanağının akla geldiğini ifade etmiştir. En büyük ümitlerin bu milli müessesede olduğunu söylemiştir⁵⁶⁴.

Sivas Milletvekili İbrahim Alaettin Bey ve Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Beyler, Eğitim Bakanı Esat Bey'in eğitimde milli terbiye kavramının ne manaya geldiğini ve ne anlam taşıdığını açıklamasını istemiştir⁵⁶⁵. Esat Bey, milli terbiye denilince Türk Milletinin milli ve tarihi seciyesiyle birlikte orantılı bir şekilde gelişiminin anlaşılması gerektiğini söylemiştir. Bununla birlikte milli terbiyenin ilimde, sanatta, ekonomide, ziraatta, toplum hayatında uygar bir devlet, medeni bir ulus nasıl olursa o şekle gelmek ve bu şeklin milli ve tarihi seciyeye uygun nitelikte olmasını sağlamak olduğunu belirtmiştir. Milli terbiye ile Türk çocuklarının bencil ve karamsar bir şekilde yetişmesinin önüne geçileceğini vurgulamıştır. Verilen eğitimle, Türk çocuğunun kendi menfaatinin ancak millet menfaati ile kaim olduğunu bileceğini söylemiştir. Türk çocuklarına bilim ve meslek öğretirken aynı zamanda ulus ve memleket sevgisi aşılamayı da gerekli gördüğünü beyan etmiştir. Esat Bey, bir çocuğun düşünürken milli hisle düşüneceğini, mensup olduğu Türk Milletini düşüneceğini, onun için çalışacağını, bunun da ancak milli ahlakla temin edilebileceğine dikkat çekmiştir⁵⁶⁶.

⁵⁶¹ Kaplan, *a. g. e.*, s.791.

⁵⁶² TBMMZC, D:1, C:4, İ:1, İN:78, T:04.10.1920, s. 538.

⁵⁶³ TBMMZC, D:4, C:9, İ:1, İN:70, T:25.06.1932, ss. 312-315.

⁵⁶⁴ TBMMZC, D:4, C:9, İ:1, İN:70, T:25.06.1932, s.315.

⁵⁶⁵ TBMMZC, D:4, C:9, İ:1, İN:70, T:25.06.1932, s.317.

⁵⁶⁶ TBMMZC, D:4, C:9, İ:1, İN:70, T:25.06.1932, ss.324-325.

Hükümet programlarında eğitimin amacına bakıldığı zamanda milliyetçi nitelik taşıdığı anlaşılmaktadır. Birinci İcra Vekilleri Heyeti'nin programında eğitimde izlenecek politika 9 Mayıs 1920'de Eğitim Bakanı Rıza Nur Bey tarafından Mecliste açıklanmıştır. Rıza Nur Bey, yaptığı açıklamada öğretim işlerindeki amacın, çocuklara dini ve millî nitelik taşıyan bir eğitim vermek olduğunu söylemiştir. Bunun yanı sıra özgüvenli, üretken ve bilinçli bir nesil oluşturmak istediklerini de belirtmiştir. Yine aynı konuşmada Rıza Nur Bey, bir Türk dili sözlüğü meydana getirmek, millî ruhu besleyecek tarih, edebiyat ve sosyoloji kitapları yazdırmanın da hedefler arasında yer aldığını ifade etmiştir⁵⁶⁷. İkinci ve üçüncü İcra Vekilleri Heyetleri program sunmamıştır⁵⁶⁸.

Fethi Bey, önderliğindeki Dördüncü İcra Vekilleri Heyeti programında eğitimin niteliğinin millî hars ve asrî medeniyete uygun olacağı ifade edilmiştir⁵⁶⁹. 29 Ekim 1923 ve 6 Mart 1924'de iş başına gelen İnönü hükümetleri Meclise program sunmamıştır. 22 Kasım 1924'de Fethi Bey önderliğinde kurulan hükümette sunulan programda Türk vatanına bağlı bireylerin yetiştirilmesinin üstünde durulmuştur. Üçüncü İnönü hükümeti programında eğitimin niteliği üstünde bir değerlendirmede bulunulmamıştır. Dördüncü İnönü hükümeti programında ise eğitime yer ayrılmamıştır⁵⁷⁰. 27 Eylül 1930 ile 4 Mayıs 1931 tarihleri arasında görev yapan beşinci İnönü Hükümeti programında eğitimin her türlü olumsuz etkilerden uzak tutulmasından bahsedilmiştir⁵⁷¹. 1 Mart 1935'e kadar görevde kalan Altıncı İnönü Hükümetinin programında da eğitimin niteliği üstünde durulmamıştır. Yedinci İnönü Hükümeti programında ise eğitime herhangi bir atıf yapılmamıştır⁵⁷².

1 Kasım 1937'den 11 Kasım 1938'e kadar iktidarda olan Bayar Hükümeti Mecliste açıkladığı programda eğitime değinmiştir. Mecliste konuşan Celal Bayar, millî kültür sisteminin inkişafına önem vereceklerini söylemiştir. Aile ocağından sonra millî kültürle ilk temasın ilkokulda gerçekleştiğini bu nedenle ilköğretimin üstünde durulacağını ifade etmiştir. İlköğretimin gayesinin yurttaşlara konuştukları dilin kurallarını, dahil oldukları ulusun tarihini ve rejimini öğretmek ve yaşam boyunca daha

⁵⁶⁷ TBMMZC, D:1, C:1, İ:1, İN:13, T:09.05.1920, ss.241-242.

⁵⁶⁸ Kaplan, *a. g. e.*, s.154.

⁵⁶⁹ Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C.1, Haz. İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 2013, s.71.

⁵⁷⁰ Kaplan, *a. g. e.*, ss.156-157.

⁵⁷¹ Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri C.1, s.146.

⁵⁷² Kaplan, *a. g. e.*, s.163.

ileri adımlar atabilmek için gerekli olan ilk bilgileri öğrenciye vermek olduğunu belirtmiştir⁵⁷³.

Cumhuriyet Halk Fırkasının 1923 yılındaki nizamnamesinde eğitime bir yer ayrılmamıştır. Partinin 1927 yılı programında ise maarifin milli nitelik taşıması gerektiği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra eğitimde tek mektep vurgusu yapılmıştır. Türk dilinin geliştirilmesi de programın eğitim kısmında yer almıştır⁵⁷⁴. 1931 yılı programında eğitim Milli Talim ve Terbiye başlığı altında ele alınmıştır. Programda cehaletin ortadan kaldırılması ve eğitimin yaygınlaştırılmasından bahsedilmiştir. Bununla birlikte cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik yurttaş yetiştirmek eğitimin hedefleri olarak gösterilmiştir. Türk ulusuna, Türkiye Büyük Millet Meclisine ve Türkiye Devletine hürmet etmenin bir vazife olarak telkin olunması ifade edilmiştir. Milli seciyenin yüksek derecelere çıkarılması bir emel olarak programda yer almıştır. Terbiyenin her türlü hurafelerden ve yabancı fikirlerden uzak, milli ve vatansever nitelik taşıması lüzumu vurgulanmıştır. Vatandaşların Türk'ün derin tarihini bilmesinin önemli olduğundan bahsedilmiştir. Türk tarihinin, Türk'ün kabiliyet ve kuvvetini besleyeceği ve milli varlık için zararlı fikirlere karşı mukavemetini canlı tutmasını sağlayacağına değinilmiştir. Türk dilinin milli ve mükemmel hale gelmesi için çalışmalara devam edileceği belirtilmiştir⁵⁷⁵.

Cumhuriyet Halk Fırkasının 1935 programında ise eğitim Ulusal Eğitim başlığı altında ele alınmıştır. Kuvvetli cumhuriyetçi, ulusçu, devletçi, halkçı, devrimci ve laik yurttaş yetiştirmek hedef olarak gösterilmiştir. Türk ulusunu, Kamutayı ve Türk devletini saygın tutmayı, bütün yurttaşlara bir ödev olarak aşılamaktan bahsedilmiştir. Eğitimin yabancı fikirlerden uzak, ulusal ve yurtçu olması gerektiği vurgulanmıştır⁵⁷⁶. Partinin, vatandaşların Türk'ün derin tarihini bilmesi meselesine çok önem verdiği değinilmiştir. Türk tarihinin öğrenilmesinin, ulusal varlığa zarar verecek bütün siyasi fikirlere karşı dirayet vereceği ifade edilmiştir. Türk gençliğinin yurdu korumayı en büyük ödev sayacak şekilde yetiştirileceği de belirtilmiştir⁵⁷⁷.

Eğitim Bakanlığı yapmış isimler arasında yer alan İsmail Safa Özler'in 8 Mart 1923'deki Maarif Misakı ile eğitimin genel ilkeleri belirlenmiştir. Bu ilkelerden birisi

⁵⁷³ TBMMZC, D:5, C:20, İ:3, İN:3, T:08.11.1937, ss.32-33.

⁵⁷⁴ Tunçay, a. g. e., s.414.

⁵⁷⁵ *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı*, T.B.M.M. Matbaası, Ankara 1931, ss.35-36.

⁵⁷⁶ *Cumhuriyet Halk Fırkası Programı*, Ulus Basımevi, Ankara 1935, ss.33-34.

⁵⁷⁷ *Cumhuriyet Halk Fırkası Programı*, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s.41.

yurttaşları ulusçu, halkçı, devrimci, laik ve cumhuriyetçi olarak yetiştirilmesidir⁵⁷⁸. Vasıf Çınar'ın 8 Eylül 1924'de yayımlanan genelgesinde de eğitimin amacı açıklanırken millilik vurgusunda bulunmuştur. Çınar'ın genelgesinde eğitimin; Milli esaslara ve Batı Medeniyetinin yöntemlerine dayanması hususu yer almıştır⁵⁷⁹. 3 Mayıs 1927'de Bakan Mustafa Necati tarafından oluşturulan genelgede de cumhuriyetçilik ve ulusçuluk ilkeleri doğrultusunda öğrencilerin yetiştirileceği belirtilmiştir⁵⁸⁰. Bununla birlikte öğretim ve eğitim faaliyetlerinde Türkiye'nin ve Türklüğün merkez alınması mecburi olarak gösterilmiştir⁵⁸¹. Esat Sagay'ın 1931 yılı genelgesinde ise her dersin amacının Türk Milletine ve Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlı ve yararlı yurttaşların yetiştirilmesini sağlamak olduğu vurgulanmıştır⁵⁸².

3 Mart 1924'de ise Tevhidi Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun ile birlikte Şeriye ve Evkaf Vekaletine bağlı olan bütün medreseler, Müdafaa-i Milliye bağlı askeri rüştiye ve idadiler, Eğitim Bakanlığına devredilmiştir⁵⁸³. Bu kanun teklifinde ulusun fikir ve his itibarıyla birliğini temin etmek için tasarının Meclise sunulduğu belirtilmiştir⁵⁸⁴.

14 Haziran 1925'te çıkarılan Eğitim Müfettişleri Kararnamesi de eğitimin milli temel üzerine kurulduğunu gösteren delillerden birisidir. Mevzubahis Kararnamede yer alan talimatnamenin birinci maddesine göre müfettişlerin verilen eğitimin milli harsa uygun olup olmadığını denetleyeceği belirtilmiştir⁵⁸⁵. Talimatnamenin ikinci kısmı olan vazife ve salahiyetler bölümünde bu husus daha açık bir şekilde ortaya konmuştur. Talimatnamenin on birinci maddesinin ikinci fıkrasında müfettişlerin, halkın irfanını yükseltmek, medeni hayata, milli harsa, demokrasi fikirlerinin inkişafına dair mahalli hükümetler ve maarif idarelerinin çalışmalarını denetleyeceğine değinilmiştir⁵⁸⁶. Yirmi üçüncü fıkrada ise öğrencinin toplumsal hayata yabancı kalmamalarını temin ve kendilerine cumhuriyet ve Türklük mefhumlarını telkin için alınan tedbirlerin kıymet ve mahiyetini de inceleyeceğinden bahsedilmiştir⁵⁸⁷.

⁵⁷⁸ Cavit Binbaşıoğlu, *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1995, s.177.

⁵⁷⁹ İslam Can, "Türk Ulusal Kimliğinin İnşasında Milli Eğitim İdeolojisinin Rolü" *Sosyoloji Divanı I*, Ocak-Haziran 2013, s.141.

⁵⁸⁰ Binbaşıoğlu, a. g. e., s.179.

⁵⁸¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M. S. 2011*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2011, s. 332.

⁵⁸² Binbaşıoğlu, a. g. e., s.179.

⁵⁸³ Düstur V (Üçüncü Tertip), İstanbul 1931, s.667.

⁵⁸⁴ TBMMZC, D:2, C:7, İ:1, İN:2, T:03.03.1924, s.25.

⁵⁸⁵ Düstur VI (Üçüncü Tertip), Ankara 1934, s.713.

⁵⁸⁶ Düstur VI (Üçüncü Tertip), Ankara 1934, ss.715-716.

⁵⁸⁷ Düstur VI (Üçüncü Tertip), Ankara 1934, s.717.

28 Mart 1926'da yayımlanan kanunla ise Milli Talim ve Terbiye Dairesi kurulmuştur. Kararnamede yer alan talimatnamede bu dairenin vazifeleri belirtilmiştir. S bendinde Milli Talim ve Terbiye Dairesinin gençleri cumhuriyet esaslarına göre hazırlayacak ve mekteplerde milli terbiyeyi takviye edecek tedbirleri almakla sorumlu olduğu ifade edilmiştir⁵⁸⁸. 1933 yılında çıkarılan Maarif Vekaleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkındaki Kanunda, Milli Talim ve Terbiye heyetinin vazifelerinden biri Ç bendinde ulusu cumhuriyet kaidelerine göre hazırlayacak ve bütün eğitim birimlerinde milli terbiyeyi kuvvetlendirecek tedbirleri düşünmek ve bakanlık makamına tekliflerde bulunmak olarak gösterilmiştir⁵⁸⁹.

Talimatname ve programlar eğitimin niteliğini ortaya koyan çalışmalardır. Osmanlı Devleti döneminde Sultan II. Mahmut, 1824'de sıbyan mektepleri hakkında bir ferman yayınlamıştır. Fermanda çocukların okula gönderilmesinin önemine dikkat çekmekle birlikte herkesin İslam kurallarını öğrenmesi için ergenlik çağına kadar okul aracılığıyla eğitim almanın gerekliliğine vurgu yapılmıştır. 1847'de sıbyan okulları için hazırlanan programda da Türkçe'nin dışında ağırlıklı olarak din derslerinin bulunduğu anlaşılmaktadır⁵⁹⁰. 1915'de çıkarılan İlköğretim Okul Yönetmeliğinde ise ilköğretimin amacının çocukları dindar, vatansever ve çalışkan bir insan olarak yetiştirmek olduğu ifade edilmiştir⁵⁹¹.

Cumhuriyet döneminde ise ilkokul yönetmeliği ilk olarak 1929 yılında yayınlanmıştır. Bu yönetmeliğe göre ilkokulların amacı: İlkokul çağındaki olan çocukların beden ve ruh sağlığına sahip olmalarını temin etmek, bir muhit içinde gerekli bilgileri ve becerileri kazandırmak ve gençleri okula ilk girdiği günden itibaren bir düzen içerisinde milli cemiyet ve Türk Cumhuriyetine ruhen ve beden en faydalı bir şekilde intibak ettirmektir⁵⁹². 1926 yılında ise bir ilkokul müfredat programı çıkarılmıştır. Buna göre ilkokulların amacı: Genç nesli çevresine faal bir şekilde intibak ettirmek suretiyle iyi vatandaşlar yetiştirmektir. 1936 yılı ilkokul programında ise bu amaçlar genişletilmiştir. Buna göre; ilkokula devam eden çocukları kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi, devletçi, inkılapçı, laik olarak yetiştirmek, Türk milletine, Meclise, Türk devletine saygı duyacak

⁵⁸⁸ Düstur VII (Üçüncü Tertip), Ankara 1944, ss.697-698.

⁵⁸⁹ Düstur XIV (Üçüncü Tertip), Ankara 1954, ss.508-509.

⁵⁹⁰ Lütfi Budak- Çiğdem Budak, "Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti'ne İlkokul Programları", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.181, S.181, 2014, s.53.

⁵⁹¹ Niyazi Altunya, "İlkokul Programlarımıza Toplu Bir Bakış (1911-2002)" *Prof. Dr. Mehmet Ali Kısakürek'e Armağan*, Ed: B. Arslan-F. Hazır Bıkmaz, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 2019, s.150.

⁵⁹² Kaplan, a. g. e., s.186.

ve saygı duyulmasını sağlayacak fikirleri bütün yurttaşlara aşılama, çocukları şen, gürbüz, yurttaşlar olarak büyütmek, karakter açısından da milli derin tarihimizin gösterdiği yüksek derecelere çıkarmaya çalışmak ilkokulun amaçları olarak gösterilmiştir⁵⁹³.

Bunun dışında Eğitim Bakanı Reşit Galip, 1933 yılında ilkokul öğrencilerinin sabahları derslerden önce okumaları için bir ant yazmıştır. Andımız olarak bilinen bu metin milliyetçi bilincin çocuklarda oluşturulması için tasarlanmıştır. Reşit Galip Bey, bu andı ilk defa 23 Nisan 1933'te 23 Nisan kutlamaları sırasında okumuştur⁵⁹⁴. O günkü beyanatında Reşit Galip Bey, Türklük vurgulu bir konuşma yapmıştır. Çocukların; Budun ülküsüne ve türelerine uygun yetişmesi için ana babaları kadar bütün Türklüğün uğraş verdiğini söylemiştir. Budunlar içinde bir ve eşsiz Türk'ün güzel yüzlü, güzel özlü çocuklarının Türklüğün yarınını omuzlarında taşıyacağını ifade etmiştir. Reşit Galip Bey'in bu konuşmada okuduğu ant şu şekildedir; Türk'üm, doğruyum, çalışkanım. Yasam küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak, yurdumu, budunumu özümnden çok sevmektir. Ülküm yükselmek, ileri gitmektir. Varlığım Türk varlığına armağan olsun⁵⁹⁵.

1927 yılında ise lise ve orta mektepler talimatnamesi ortaya konmuştur. Orta mekteplerle liselerin talebeleri bir aile uzvu, bir meslek adamı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşı sıfatıyla millet hayatı içinde verimli faaliyetlerde bulunmasını amaç olarak belirlemiştir. 10 Kasım 1930'da kabul edilen yönetmelikte de bu amaçlar değişiklik yapılmadan yerini korumuştur⁵⁹⁶.

Üniversiteler açısından ise Türk kültür ve medeniyetinin bütün kollarında araştırma ve incelemeler yapacak, Türk dili, Türk tarihi, Türk edebiyatı, Türk sanatı, Türk etnografyası, Türk coğrafyası alanlarında çalışmalar yapıp, bunların sonuçlarını bilim dünyasına duyuracak bir enstitü kurulması kararlaştırılmıştır⁵⁹⁷. 12 Kasım 1924'te Resmî Gazetede yayımlanan Kararname ile İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesine bağlı olarak Türkiyat Enstitüsü kurulmuştur. Kararnamenin birinci maddesine göre Türkiyat Enstitüsünün kurulmasının amacı; Türklüğe ait bilumum marifet şubeleri hakkında

⁵⁹³ Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985, ss. 83-84.

⁵⁹⁴ Sadık Kartal, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Eğitim İdeolojisi ve "Andımız" Metni", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.12, 2020, ss.27-28.

⁵⁹⁵ *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1933, s.6.

⁵⁹⁶ Kaplan, *a. g. e.*, s.189.

⁵⁹⁷ Mustafa Özkan, "Kuruluşunun 70.Yılında Türkiyat Enstitüsü", *Türkiyat Mecmuası*, C.20, 1997, s.1.

tetkikatta ve neşriyatta bulunmak, Türkiye haricindeki müesseseler ile bağlar kurarak uluslararası bir ilim merkezi görevi ifa etmektir⁵⁹⁸.

6 Haziran 1933'de Resmî Gazetede yayımlanan kanun ile birlikte ise İstanbul Darülfünunu ilga edilmiştir⁵⁹⁹. Onun yerine 18 Kasım 1933'te resmî törenle İstanbul Üniversitesi açılmıştır⁶⁰⁰. Üniversitenin açılışında konuşan Eğitim Bakanı Hikmet Bey, Türklerin dünyadaki ilk medeniyeti kuranlar olduğunu, her türlü yeniliğin Orta Asya'dan dünyanın her tarafına yayılan Türkler tarafından çıkartıldığını söylemiştir. Çalışınız, insaniyete ve Türklüğe hizmet ediniz sözleriyle Türk gençliğine seslenmiştir. Yeni Rektör Reşet Ömer Bey ise yaptığı konuşmada hiçbir dini kaideye dayanmayan, her zaman laik bir mahiyet taşıyan eski Türk ahlakını ve onun yarattığı milli Türk seciyesini, bugünkü ve gelecekteki nesillere öğretmenün üniversitenin mukaddes bir vazifesi olduğunu belirtmiştir⁶⁰¹.

Eğitimde verilen dersler ile de milliyetçilik düşüncesinin öğrencilere intibakı sağlanmaya çalışılmıştır. 1924 programında yer alan musahabat-ı ahlakiyye ve malumatı vataniyye dersleri, haftada birer saat verilen dersler olmuştur. Bu derslerin amacı; çocukların kendisini Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak bilmesini sağlamak, milli ve insani vazifelerini yapacak vatandaşlar haline getirmektir. Bir, iki ve üçüncü sınıflar için verilen musahabat-ı ahlakiyye dersinde milli kahramanlar ve alimlerin hayat hikayelerinin çocuklara cazip gelecek şekilde anlatılması hedeflenmiştir. Dördüncü ve beşinci sınıflar için verilen malumatı vataniyye dersinde çocukların kendileri, aileleri ve bütün insanlara karşı hak ve vazifelerini öğrenmesi istenmiştir. Bununla beraber bir vatandaşlık aidiyeti oluşturmak amaçlanmıştır⁶⁰².

Dördüncü ve beşinci sınıflara verilen malumatı vataniyye dersi 1926 programında yurt bilgisi adını almıştır⁶⁰³. Programda yurt bilgisi dersinin maksadının yurttaş yetiştirmek ve gençleri dahil oldukları vatan ve millete intibak ettirmek, devlet, milliyet ve aile dayanışması ahlakı oluşturmak ve yaşatmak, çocuğa içinde yaşadığı toplumda kendisinin oynadığı ve oynayacağı rolü sezdirmek, demokratik bir devlette yurttaşların hak ve vazifeleri hususunda önemli ölçüde bir fikre sahip olmasını sağlamak, çocuğa en

⁵⁹⁸ Düstur VI (Üçüncü Tertip), Ankara 1934, s.7.

⁵⁹⁹ Düstur XIV (Üçüncü Tertip), Ankara 1954, s.389.

⁶⁰⁰ Ergün, a. g. e., s.178.

⁶⁰¹ Cumhuriyet, 19 Kasım 1933, s.5.

⁶⁰² Sena Coşgun Kandal, "Atatürk Dönemi'nde Yurttaşlık Dersleri: Tarihsel Süreç, Ders Kitapları ve Programlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.34, S.2, 2019, ss.393-394.

⁶⁰³ İlk Mekteplerin Müfredat Programı, Mali Matbaa, İstanbul 1926, s.82.

geniş şekliyle ülkesini ve milliyetini sevdirmek, Türk emeği ve teşebbüsü ile meydana gelen ve işletilen müesseselere dikkat celp ettirmek suretiyle çocukta Türk'ün ekonomik ve medeni kuvvet ve kabiliyeti hakkında itimat oluşturmak, çocuğa devlet teşkilatı ve hükümet hususunda esaslı düşüncelere sahip olmasını sağlamak olarak açıklanmıştır⁶⁰⁴.

1936 yılı ilkokul programında ise yurt bilgisi dersinin amaçları; millet mefhumunu, Türk milletinin karakterini, büyüklüğünü çocuklara kavratmak, Türk Milletini sevdirmek, cumhuriyetin Türkiye'nin istikbali için ne kadar mühim olduğunu öğrenciye kavratmak, millet ve yurt işlerine karşı menfaatin her türlü menfaatin üstünde tutmayı ve millete hizmet etmeyi ülkü haline getirmektir⁶⁰⁵.

Yurt Bilgisi dersi için yazılmış kitaplardan birisi Abdülbaki Gölpınarlı'nın Yurt Bilgisi adlı kitabıdır. Bu kitap 1927'de beş sene müddetle ilkokulların beşinci sınıfında okutturulmak maksadıyla kabul edilmiştir⁶⁰⁶. Kitabın, birinci bölümünün başlığı Türk Devleti, Türk Milleti, Türkiye şeklindedir. Bu bölümde bir millet tanımı yapılmıştır. Ana dilleri, istekleri, duyguları, çıkarları bir olan kişilerin toplamının milleti oluşturduğu kanaatine yer verilmiştir. Milletin üstünde oturduğu toprağa vatan denildiği belirtilmiş, çocuğa milli kimlik aşılama maksadıyla ise; ben Türk'üm, vatanım Türklerin yaşadığı topraklardır tanımlaması yapılmıştır. Doğu veya batı illeri fark etmeksizin hepsinin vatanın birer parçası olduğu, her yerde Türklerin ve Türkçe konuşanların yaşadığı vurgusu yapılmıştır. Türk Milletinin tarihin en eski ve en şerefli milleti olduğu yorumunda bulunulmuştur. Türklerin Orta Asya'dan ilerleyip, Çin'den Avrupa'ya kadar zapt ettiği, bu askeri başarıların yanı sıra Türk ilinde alimlerin kitaplar kalem aldığı, Türklerin gittiği her yere bilim nuru götürdüğü ifade edilmiştir. Türk Milletinin hiçbir zaman esir olmadığı bilgisi verilmiştir. Türk'üm derken başım yükselir, göğsüm kabarır. Devletim için de canımı vermekten çekinmem ifadeleriyle Türklük şuuru oluşturulmak istenmiş ve bireyin devleti korumak için gerektiğinde fedakârlık yapması lüzumu üstünde durulmuştur⁶⁰⁷.

Birinci bölümde bağımsız millet, esir millet başlığı altında bu iki kavram açıklanmıştır. Türk esir olmaz sözüyle bağımsızlık vurgusu yapılmıştır. Devlet ve millet tanımında bulunurken, bu kavram ve yapıların açıklanması sırasında birçok kez Türk

⁶⁰⁴ İlk Mekteplerin Müfredat Programı, ss.82-83.

⁶⁰⁵ Sena Coşgun, Atatürk Dönemi Yurt Bilgisi Ders Kitaplarının Eğitim Felsefesi ve Sosyolojisi Açısından Değerlendirilmesi, Basılmamış Doktora Tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan 2015, s.79.

⁶⁰⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, Yurt Bilgisi, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007, s.18.

⁶⁰⁷ Gölpınarlı, a. g. e., ss.23-24.

Devleti, Türk Milleti ifadeleri tercih edilmiş böylece bir milli bilinç verilmek istenmiştir⁶⁰⁸. Osmanlı Devleti zamanında azınlıkların, kendi milli devletlerini kurmak için isyan ettikleri ve sonucunda bağımsızlıklarını elde ettikleri, Türklerin de bu gelişen durum üzerine vatansever Türklerin önderliğinde; Biz Türk'üz: Vatanımız Türkiye'dir. Türklüğe Çalışım düsturuyla harekete geçip Türk Ocaklarını aştıkları, dergiler çıkarttıkları, aşağılanan Türk adını yükseltmeye, millete Türklüğü öğretmeye başladıkları aktararak Türk Milliyetçiliğinin ortaya çıkışı ve yükselişinin çocuklar tarafından kavranması hedeflenmiştir⁶⁰⁹. Bununla birlikte Türk Ocakları adlı bir başlıkla bu yapı çocuklara tanıtılmıştır. Türklüğün geniş kitleler tarafından benimsenmesinin bu yapı sayesinde gerçekleştiği bilgisi verilmiştir⁶¹⁰.

Mustafa Kemal Atatürk, Türk'ün azim ve metanetinin timsali olarak sunulmuş ve bağımsızlığın onun liderliğinde kazanıldığı belirtilmiştir⁶¹¹. Bunun dışında Osmanlı Devleti döneminde ekonominin yabancıların kontrolü altında olduğu, Cumhuriyet idaresine geçilmesiyle birlikte ekonomide millileştirme yoluna gidildiğinden bahsedilmiş, artık Türk'ün uyandığı yorumunda bulunulmuştur⁶¹². Birçok kez cumhuriyet ve saltanat idaresi karşılaştırılmış ve cumhuriyetin Türk Milleti için ne kadar önemli olduğu ve sahip çıkılması gerektiği vurgulanmıştır⁶¹³.

Kazım Nami Duru'nun beşinci sınıflar için 1933'de kabul edilen Yurt Bilgisi adlı kitabında da benzer şekilde milliyetçi ve cumhuriyetçi düşüncenin çocuklara benimsetilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Kitapta, Arapça ve Farsça sözcüklerin yerine Türkçe karşılıkları kullanılmaya çalışılmıştır. Vatandaşın devlete karşı olan sorumlulukları ve devletin vatandaşlara tanıdığı haklar okuyucuya aktarılmıştır. Türk Milleti ile diğer devletler karşılaştırılmış ve Türk Milletinin diğer milletlerden geride kalmaması gerektiği vurgulanmıştır. Türkiye Devleti içerisinde yaşayan herkesin yurtsever olması lüzumu ifade edilmiştir. Vatandaşların Türklüğe uygun şekilde yaşaması telkininde bulunulmuştur⁶¹⁴. Bir takım kötü davranışlarda bulunmanın Türk gibi aslan yürekli erkek kimselere yakışmayacağı ifade edilmiştir. Milli menfaatlerin, kişinin kendi menfaatinden önde tutulması, benliğin Türk benliği içinde kaynaşmasının icap ettiği

⁶⁰⁸ Gölpınarlı, a. g. e., s..29.

⁶⁰⁹ Gölpınarlı, a. g. e., s..33.

⁶¹⁰ Gölpınarlı, a. g. e., s..95.

⁶¹¹ Gölpınarlı, a. g. e., s..41.

⁶¹² Gölpınarlı, a. g. e., s.117.

⁶¹³ Gölpınarlı, a. g. e., s..10.

⁶¹⁴ Coşğun, a. g. t., s.147.

belirtilmiştir. Kişilerin; Vatansever, milletsever, Türk yurttaşı olması öğüt verilmiştir. Kitapta sıklıkla Türk ve Türklük vurgusunda bulunulmuştur⁶¹⁵.

Öte yandan yurt bilgisi ders kitaplarında vatandaşların görevleri de bildirilmiştir. Örneğin Mitat Sadullah'ın 1934-1935 tarihli Yeni Yurt Bilgisi adlı eserinde Türk yurttaşlarının görevi dört maddede açıklanmıştır. Bunlardan birincisi, kişinin kendine karşı vazifesi olarak tarif edilmiştir. Sağlam vücutlu ve iyi huylu olması telkin edilmiştir. İkinci maddede aileye olan vazifeden bahsedilmiş, kişinin ailesine sadık ve yardımcı olması lüzumu ifade edilmiştir. Üçüncü maddede kişinin köyü, milleti ve bütün insanlara karşı çalışkan ve hayırlı olması gerektiği üstünde durulmuştur. Dördüncü maddede ise vatan hizmetlerini istekle ve sevinçle yapmanın önemine dikkat çekilmiştir⁶¹⁶.

Atatürk'ün Afet İnan'a hazırlattığı Medeni Bilgiler kitabı da 1930'dan itibaren yurt bilgisi dersi için okutulan kitaplardan birisidir⁶¹⁷. Gazi'nin bu kitapta millet tanımını açıklarken kültürü esas aldığına birinci bölümde değinilmiştir. Bununla beraber bu eserde milliyetçi görüşün yansımaları farklı başlıklar altında da yer bulmuştur. Örneğin; Millet adını taşıyan başlıkta Türk Milletinin büyük, temiz ve en eski millet olduğundan bahsedilmiştir. Türkçe için Türk Milletinin kalbi ve zihni ifadesi kullanılmıştır⁶¹⁸. Ayrıca yine bu bölümde Kürtçülük, Lazcılık, Çerkescilik gibi fikirlerin Türk toplumu içinde benimsenmesi için propagandaların yapıldığı fakat bu çalışmaların Türk Milleti üzerinde hiçbir tesir yaratmadığı ifade edilmiştir. Türk milliyetçiliği fikri ise ilerleme ve gelişme yolunda bütün çağdaş milletlerle birlikte yürümek ve Türk toplumunun özel yaratılışını, bağımsız kimliğini korumak olarak açıklanmıştır⁶¹⁹. Demokrasinin ve Cumhuriyetin önemi üstünde durulmuş eski çağlardan beri Türk Milletinin demokrat karakterinin var olduğuna değinilmiştir⁶²⁰.

Türkiye'de Cumhuriyetin nasıl tesis edildiğinin açıklandığı bölümde Atatürk'ün, Türk'ün onur, saygınlık ve yeteneğinin ne kadar yüksek olduğunun bilincini kendinde taşıdığını, Anadolu'ya geçerek başlattığı hareketin bağımsız bir Türk Devleti kurma düşüncesine dayandığı ifade edilmiştir. Bu başlık altında birçok kez Türk ve Türklük vurgusunda bulunulmuştur⁶²¹.

⁶¹⁵ Coşğun, a. g. t., ss.147-148.

⁶¹⁶ Füsün Üstel, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Resmi Yurttaş Profiline Evrimi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, C.4, Ed: Tanıl Bora-Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s.277.

⁶¹⁷ Coşğun, a. g. t., s.128.

⁶¹⁸ Atatürk, a. g. e., ss.40-41.

⁶¹⁹ Atatürk, a. g. e., ss.46-48.

⁶²⁰ Atatürk, a. g. e., ss.54-55.

⁶²¹ Atatürk, a. g. e., ss.63-64.

Medeni Bilgiler kitabında bir milli ahlak tanımlaması da yapılmıştır. Buna göre ahlak kişilerin üstünde milli ve sosyal bir niteliktedir. Milletin sosyal düzeni ve huzurunun sağlanması, gelecekteki refahının, mutluluğunun tesis edilmesi, uygarlık dünyasında ilerlemesi ve yükselmesi için gayret edilmesi ve bireylerin gerektiğinde milli ahlak için canını feda etmesinden bahsedilmiştir⁶²². Milli Eğitim başlığı altında ise eğitimin niteliği üstünde durulmuştur. Bütün vatandaşlar ana dilini bilmesi ve okuryazar olmasının bakanlığın bir ülküsü olduğuna değinilmiştir. Türklerin, milliyetlerini, yurtlarını ve onun içindeki hak ve görevlerini bilmelerinin önemine dikkat çekilmiştir. Türk Milli eğitiminde Türk tarih bilgisinin her zaman daha esaslı bir şekilde yer almasının lüzumuna vurgu yapılmıştır⁶²³.

Bu dönemde bakanlığın eğitimde millileşme faaliyetleri dışında 19 Şubat 1932’de Halkevleri kurulmuştur⁶²⁴. Halkevleri Talimatnamesinde milli mücadele yıllarından itibaren memleketin siyasi, içtimai, fikri ve iktisadi zincirlerinden kurtulduğundan bahsedilmiştir. Bütün bu başarılar son derece önem arz etmekle birlikte; Medeniyetçi ırklar ve mümtaz milletler için gelişime devam etmenin sonu olmadığı ifade edilmiştir. Yine bu talimatnamede farklı ülkelerden örnekler verilerek milli kültürün yükseltilmesinin önemine dikkat çekilmiştir⁶²⁵. Halkevlerinin gayesinin Cumhuriyet Halk Fırkasının temel prensipleri olan cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılapçılık ilkelerinin hakimiyetini devam ettirmesi ve kalıcılaşması için bu niteliklere haiz yurttaşlar yetiştirilmesi, milli seciyenin Türk tarihinin ilham ettiği seviyeye çıkmasını, milli kültürün yükseltilmesi ve Türk’ün medeniyet sahasında şeref mevkisini tekrar almasını amaç olarak belirtilmiştir⁶²⁶.

Halkevleri şubelerinden biri olan Dil, Edebiyat ve Tarih biriminin yapacağı işlerden birisi Türk dilinin bugün yazı ve edebiyatta kullanılmayan fakat halk arasında yaşayan kelimeleri, milli masalları, ata sözlerini toplamak, özellikle göçebe Türk aşiretlerinde bulunan milli anane ve adetleri tetkik etmek olarak gösterilmiştir⁶²⁷.

İlk olarak 19 Şubat 1932’de Halkevleri Afyon, Malatya, Aydın, Bolu, İstanbul, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Ankara, Eskişehir, İzmir, Konya, Bursa ve Samsun’da

⁶²² Atatürk, a. g. e., s.43.

⁶²³ Atatürk, a. g. e., ss.389-390.

⁶²⁴ Sefa Şimşek, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932-1951*, Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, İstanbul 2002, s.59.

⁶²⁵ *Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Talimatnamesi*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1932, ss.3-4.

⁶²⁶ *Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Talimatnamesi*, s.5.

⁶²⁷ *Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Talimatnamesi*, s.10.

olmak üzere on dört ilde açılmıştır⁶²⁸. Sonraki tarihlerde Halkevleri yurt genelinde açılmaya devam etmiştir⁶²⁹. İstanbul Halkevinin açılışında konuşan Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul İdare Heyeti Reisi Cevdet Kerim Bey, Türk Milletini medeniyet saflarında layık olduğu mevkiye çıkaracak fikri ve kültürel hareketleri sinesinde canlandıracak bir evin kurulduğunu belirtmiştir. O da programa atıf yaparak cumhuriyetçilik, milliyetçilik, devletçilik, halkçılık, laiklik ve inkılapçılık ilkelerini benimsemiş vatandaşların yetiştirilmesini halkevlerinin hedefi olarak açıklamıştır⁶³⁰.

Ankara Halkevi Şubesinin açılışında konuşan Recep Peker ise Halkevlerinin Milli teşkilat hüviyetini taşıdığını bu nedenle milli birliği yükseltmek için çalışmalar yapmak maksadıyla kurulduğunu ifade etmiştir. Türk Milletinin şerefli bir tarihe, zekaya, iktisadi başarıya, fedakârlık bilinci ve yüksek ahlaka sahip olduğunu söylemiş, resmi teşkilatların dışında bu türden cemiyetler ile Türk Milletinin yüksek vasıflarını ve asil kanını bütün dünyaya tanıttığını belirtmiştir. Ankara Halkevinin açılışında konuşma yapan isimlerden birisi de Reşit Galip Bey'dir. O, milli mefkure ne olabilir sorusunu dinleyenlere yönelttikten sonra Osmanlıcılık ve İslamcılık siyasetinin takip edildiği dönemleri anlatmış ardından Türkçülük fikrinin milli mefkure olmakta diğerlerine göre başarı gösterdiğini ifade etmiştir⁶³¹.

Halkevlerinin açılış programları da milliyetçi hüviyeti gösteren delillerden birisidir. Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreterliği programı detaylı bir şekilde Halkevlerinin açılacağı illerdeki teşkilatlara göndermiştir. Tören İstiklal Marşının okunmasıyla başlamakla birlikte Türk Milletinin durdurulamaz bir güçle yükselmek isteği mefkuresinin bir canlı tablo halinde temsili, cumhuriyet andının söylenmesi, Behçet Kemal Bey'in Halkevleri, Kemalettin Kami Bey'in Sakarya şirinin okutulması programda gösterilen esaslar olmuştur. Bu şiirler dışında milli mefkure ve milli duyguları yansıtacak başka şiirlerin veya parçaların da okunabileceği belirtilmiştir. Behçet Kemal ve Kemalettin Kami'nin okunması planlanan şiirlerinde Türk ve Türklük vurgusu dikkat çekicidir⁶³².

Halkevleri konferanslarda tertip etmiştir. Yürüttüğü faaliyetler sonucunda düzenlenen konferans sayısını 1932 yılında 299'dan 1935'de 1493'e yükseltmiş, böylece

⁶²⁸ BCA; 490-1-0-0-3-14-6.

⁶²⁹ Nurcan Toksoy, *Halkevleri Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak*, Orion Yayınevi, Ankara 2007, s.42.

⁶³⁰ *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1932, s.4.

⁶³¹ *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1932, s.5.

⁶³² BCA; 490-1-0-0-2-9-1.

programda belirtilen ilkelerin vatandaşlar nezdinde tanınması ve benimsenmesi sağlanmaya çalışılmıştır⁶³³. Örneğin Sivas Halkevinde Öğretmen Okulu Müdürü Rasim Başgöz Altıok, Öğretmen Okulu Müdürü Şeref Erdoğan Türkçülük, Zühtü Mete Kapitulasyonlar konulu konferanslar vermiştir⁶³⁴. Bunun dışında konferanslarda halkın gündelik hayatta işine yarayacak konularda da bilgiler verilmiştir⁶³⁵.

Halkevleri yayınladığı dergilerle Cumhuriyet Halk Fırkasının görüşlerinin, millet tarafından tanınması ve benimsemesini hedeflemiştir⁶³⁶. Bu dergilerden biri Ankara'da 1933 yılından itibaren çıkmaya başlayan Ülkü dergisidir. Cumhuriyet Halk Fırkasının dergiden sorumlu yöneticisi Recep Peker, derginin ilk sayısında Ülkü Niçin Çıkıyor başlıklı yazısında mecmuanın yayınlanmasının nedenini açıklamıştır. Peker, derginin akıl, gönül birliğini oluşturmak, milli dile, milli sanatlara, milli kültüre, milli tarihe hizmet etmek gibi maksatlar taşıdığını belirtmiştir. Ülkü adını dergiye Atatürk vermiştir⁶³⁷. Dergideki yazıların öz Türkçe kelimelerle inkılapçılık, halkçılık, ülke ve ulus sevgisi ve dayanışmayı telkin eden nitelikte olması istenmiştir. Mecmuada işlenen konu olarak ekonomi öne çıkmıştır. Türk'ün iktisat alanında da başarılı olabileceğinin altı çizilmiştir⁶³⁸.

Hasan Cemil, Cumhuriyet gazetesinde Kültür Siyasetimiz başlıklı yazısında Halkevlerinin açılışını değerlendirmiştir. Devletlerin en mühim kudret vasıtasının fikir olduğunu söylemiştir. Bu fikrin de Türkiye için milli kültür siyaseti olduğu yorumunda bulunmuştur. Devlet ve millet birliğini bu şekilde teşkil edileceğini ifade etmiştir. Bütün milli yapıları sağlam kültür temelleri üzerinde kurmanın, bunların milli niteliğe uygun şekilde Türk terbiyesi ile oluşturmanın önemine dikkat çekmiştir. Halkevlerinin yürüttüğü kültür hareketi ile Türk Milletinin yükseleceğini belirtmiştir. Eğitim Bakanı Esat Bey ise Cumhuriyet gazetesine verdiği röportajda Halkevlerinin milli hars müessesesi olduğunu, burada bütün vatandaşların milli terbiye ve milli duyguyu öğreneceklerini beyan etmiştir⁶³⁹.

⁶³³ Selçuk Duman, *Modern Türkiye'nin İnşasında Halkevleri ve Sivas Halkevi Örneği*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013, s.138.

⁶³⁴ Duman, a. g. e., ss.210-211.

⁶³⁵ Toksoy, a. g. e., s.70.

⁶³⁶ Banu Dağtaş- Murat Tazegül, *Modernleşmeyi Okumak: Ülkü Dergisi (1933-1938), Kültür ve İletişim Dergisi*, C.8, S.16, 2005, s.81.

⁶³⁷ Mustafa Oral, *C.H.P. 'NİN Ülküsü C.H.P. 'NİN Kültür Siyaseti Açısından Halkevleri Merkez Yayını Ülkü Dergisi*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2006, ss.71-72.

⁶³⁸ Dağtaş-Tazegül, a. g. m., s.83.

⁶³⁹ *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1932, s.1.

Vakit gazetesindeki köşe yazısında Mehmet Asım, Halkevlerinin Türk Milletinin muhtelif sahalardaki kültür tekamülüne hizmet edeceğini ifade etmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkasının Halkevlerini açmasıyla Türk gençliğine bu milli evlerde yapılacak birçok işin bulunduğu işaret ettiğini belirtmiştir⁶⁴⁰.

2. DİL POLİTİKASI

Osmanlı Devleti döneminde Kanun-ı Esasi’de devletin resmî dili Türkçe olarak belirlenmiştir. Artan eğitim kurumları ve ağırlıklı olarak devlet denetimindeki basın, Türkçenin sadeleşmesine ve yaygın hale gelmesine yardımcı olmuştur. Bu dönemin önemli gazeteleri olan Sabah, İkdam ve Tercüman-ı Hakikat Türkçenin sadeleşmesi ve yaygınlaşması meselesine ilgi göstermiş ve resmî dil olan Türkçe’nin öğrenilmesinin bir vatandaşlık görevi olduğunu, bu konuda devletin ve halkın sorumluluğunun bulunduğunu belirtmiştir⁶⁴¹. Harf meselesinde ise İkinci Meşrutiyet döneminden itibaren Abdullah Cevdet, Hüseyin Cahit, Celal Nuri gibi isimler Latin harflerinin kabulünü savunmuştur. Enver Paşa ise harflerin ıslah edilmiş bir versiyonu olan Enveri tarzını ortaya çıkarmıştır⁶⁴². Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin Teşkilatı Esasiye Kanununun ikinci maddesine göre devletin resmî dili Türkçe olarak belirtilmiştir⁶⁴³.

Cumhuriyet ilan edilmeden evvel İzmir İktisat Kongresinde Latin harflerinin kabul edilmesi hususunda bir önerge sunulmuş fakat dikkate alınmamıştır. Bundan sonraki süreçte Latin alfabesinin kabulünü öne sürenler Arap alfabesinin okunması güç olan bir yapıya sahip olduğunu iddia etmiştir. Eski alfabeyi savunanlar ise öğrenilmesinin güç olduğunu kabul etmekle birlikte kullanımının daha kolay olduğu görüşünü savunmuştur⁶⁴⁴. Örneğin Falih Rıfkı, Milliyet gazetesindeki Latin Harfleri başlıklı yazısında mevcut alfabenin ıslahıyla uğraşmak yerine Latin Harflerini kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra harflerin değiştirilmesi sürecinin zamana yayılması ve Eğitim Bakanlığının harf meselesine çözüm bulabilmek için bir heyet toplaması önerisinde bulunmuştur⁶⁴⁵. İkdam gazetesindeki köşe yazısında Ahmet Cevdet de Latin Harflerine geçilmesi düşüncesini savunmuştur. Ona göre Avrupa’da Latin Harflerinin kolay kullanımı nedeniyle daktilo ve matbaacılıkta ilerleme sağlanmıştır. Bu

⁶⁴⁰ Vakit, 22 Şubat 1932, s.1-2.

⁶⁴¹ Mehmet Özdoğan, “Türkiye’de Ulus İnşası ve Dil Devrimi”, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, C.2, S.3, 2015, ss.240-241.

⁶⁴² Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, s.223.

⁶⁴³ Düstur V (Üçüncü Tertip), İstanbul 1931, s.398.

⁶⁴⁴ Ergün, *a. g. e.*, s.111.

⁶⁴⁵ Milliyet, 12 Mart 1926, s.1.

alanlarda gelişimin sağlanması için Latin Harflerinin kabulünü önermiştir. Bununla beraber alfabe değişiminin kolay olmayacağına, çeşitli zorlukların oluşabileceğine de dikkat çekmiştir⁶⁴⁶. *İçtiha*d Dergisinde Kılıçzade Hakkı, konuyla ilgili makalesinde Türklerin Arap alfabesini kullanmaya devam etmesi için bir zorunluluğun bulunmadığını belirtmiş, Evvela biz Arap değiliz. Turaniyiz ve Türk'üz diyerek bu husustaki görüşünü ortaya koymuştur. Latin Harflerinin kabul edilmesini önermiş ve bu konuda bir an önce adım atılması gerektiğini savunmuştur⁶⁴⁷.

2.1. YENİ TÜRK ALFABESİNE GEÇİLMESİ

20 Mayıs 1928'de Mecliste uluslararası rakamların kabulü meselesi görüşülürken yeni alfabe üzerine görüşler beyan edilmiştir. Sonrasında Latin harflerinin Türk diline uygunluğu hususunda çalışma yapmak için Ahmet Cevat, İhsan Sungu, Falih Rıfkı, Fazıl Ahmet, Mehmet Emin, Ruşen Eşref, Ragıp Hulusi, Yakup Kadri ve İbrahim Grantay'dan oluşan bir Dil Heyeti oluşturulmuştur. Çalışmaları Mustafa Kemal Atatürk yakından takip etmiştir⁶⁴⁸. Heyet, ağustos ayında 41 sayfalık bir Elifba Raporu hazırlamış ve Latin harflerinin kabul edilmesi hususunda olumlu görüş ortaya koymuştur⁶⁴⁹.

3 Kasım 1928'de Resmî Gazetede yayımlanan Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hususundaki Kanun ile birlikte yeni alfabe kabul edilmiştir. Kanunun birinci maddesinde şimdiye kadar Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin harflerinden esinlenilen Türk harflerinin kabul edildiği belirtilmiştir. İkinci maddede kanunun yayınlanmasından itibaren devletin bütün daire ve müesseselerinde şirket, cemiyet ve özel işletmelerde Türk harflerinin kullanılmasının mecburi olduğu ifade edilmiştir. Üçüncü maddede verilecek tapu, nüfus ve evlenme cüzdanlarının, askeri kimlik ve terhis cüzdanlarının 1929 haziranından itibaren Türk harfleriyle yazılması gerektiğinden bahsedilmiştir. Dördüncü maddede 1928 senesi aralık ayından itibaren Türkçe özel veya resmî levha, ilan, tabela, reklam ve sinema yazıları ile Türkçe özel, resmi bütün süreli, süresiz gazete, risale ve mecmuaların Türk harfleriyle basılması ve yazılmasına değinilmiştir. Beşinci maddede 1929 Ocak ayından itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleriyle basılması mecburiyetine vurgu yapılmıştır. Altıncı maddede Devletin bütün hizmet birimlerinde kullanılan kanun, talimatname, kitap, defter, cetvel kayıt ve sicil gibi eserlerin 1930 Haziran'ı başlangıcına kadar kullanılmasının caiz olduğu

⁶⁴⁶ *İkdam*, 12 Mart 1926, s.1.

⁶⁴⁷ Kılıçzade Hakkı "Arab Harflerini de Cebraile Getirmede Ya!", *İçtiha*d, S.218, 15 Aralık 1926, ss.4193-4194.

⁶⁴⁸ Rekin Ertem, *Elifbe'den Alfabe'ye Türkiye'de Harf ve Yazı Meselesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1991, s.215.

⁶⁴⁹ M. Şakir Ülkütaşır, *Atatürk ve Harf Devrimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.61.

belirtilmiştir. Yedinci maddede para, pul, bono, hisse senedi gibi maddi değer ifade eden şeylerin değiştirilmedikleri müddetçe geçerliliğini koruduğu açıklanmıştır. Sekizinci maddede bütün banka, imtiyazlı ve imtiyazsız şirket, cemiyetler ve müesseselerin bütün Türkçe muamelatına Türk harflerinin tatbikine geçme tarihinin 1929 Ocak ayından sonraya kalmaması gerektiği vurgulanmıştır. Halk tarafından adı geçen yapılara 1929 Haziran'ı başlangıcına kadar eski Arap harfleriyle müracaat olduğu takdirde kabul edileceğinden bahsedilmiştir. Bu yapıların ellerinde bulunan eski Arap harfleriyle basılmış katalog, cetvel, defter, nizamname ve talimatname gibi yazılı evrakların 1930 Haziran ayının başlangıcına kadar kullanılmasına izin verildiğine değinilmiştir. Dokuzuncu maddede bütün okulların Türkçe yapılan eğitiminde Türk harfleri kullanması gerektiği ve eski harflerle basılı olan kitapların eğitimde yer almasının yasak olduğu açıklanmıştır⁶⁵⁰.

Mecliste kanun görüşülürken konuşma yapan Gazi, Türk Milletinin cehaletten az emekle, kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan Latin esasından alınan Türk alfabesiyle kurtulabileceğini ifade etmiştir. Türk harflerinin kabul edilmesinin ülkenin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacağını belirtmiştir. Bu kararın Türkçeye yeni bir canlılık kazandıracağını ve kanunu onaylayan Meclisin yalnızca Türk tarihinde değil bütün insanlık tarihinde önemli bir yeri olacağını söylemiştir⁶⁵¹. Başbakan İsmet Paşa ise Gazinin söylediği gibi Türk harfleriyle Türk Milletinin yeni bir nur alemine gireceğine inandığını meclis kürsüsünden dile getirmiştir. Türk alfabesiyle okuma yazma hususunda büyük ilerleme kaydedileceğine inandığını belirtmiştir. Bu kanun layihasıyla birlikte Türk ulusunun fikir hayatında yeni bir devir açılacağını ifade etmiştir⁶⁵².

Konya Milletvekili Refik Bey ise Atatürk'ün millete harplerde, sulhlarda, yenilik ve ilerleme yolunda daima önderlik ettiğini, bugünde irfan hayatında yeni bir alem yaratacak olan Türk harfleriyle bir inkılap gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Refik Bey, asırlardan beri milleti terakki yolundan alıkoyan Arap alfabesi yerine Türk alfabesine geçilmesinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Hiç okumayan genç ve ihtiyarların yeni Türk alfabesiyle okuyup yazmaya başladıklarını iddia etmiş, bu sayede Türk yüksek ve parlak istikbaline gururla baktığını ifade etmiştir⁶⁵³.

⁶⁵⁰ Düstur X (Üçüncü Tertip), Ankara 1953, ss.3-4.

⁶⁵¹ TBMMZC, D:3, C:5, İ:2, İN:1, T:01.11.1928, s.4.

⁶⁵² TBMMZC, D:3, C:5, İ:2, İN:1, T:01.11.1928, ss.7-8.

⁶⁵³ TBMMZC, D:3, C:5, İ:2, İN:1, T:01.11.1928, ss.8-9.

Giresun Milletvekili Mehmet Emin Bey, Türk ulusunun milli ruhu, kendi kalp ve vicdanında hissettiği vakit Türk olmayan, yabancı olan şeylerin hepsini atmaya karar verdiğini söylemiştir. Arap harflerinin ilim ve sanatın sesini millete götürmek hususunda yetersiz kaldığını iddia etmiştir. Bu yeni Türk harfleriyle Türk'ün fikren harekete geçeceğini, terakki ve medeniyet yolunda başarılarla imza atacağına inandığını söylemiştir. Yeni harflerle Türk'ün yeni bir hars ve medeniyeti dünyaya getireceğini, Allah yeryüzünü, göğü, insanları ve bütün varlıkları nasıl birkaç unsurdan yaratmış ise Türk Milletinin de bu harflerle yeni ilmini, yeni terakkisini, yeni sanatını ve yeni dünyasını yaratacağını ifade etmiştir⁶⁵⁴.

Kanunun gerekçesinde Türk dilinin şimdiye kadar bünyesine uymayan Arap harfleriyle yazıldığı, Arap harf sisteminde Türkçede bulunan bazı seslerin karşılığının bulunmadığı iddia edilmiştir. Bununla birlikte Türk çocuklarının ana dilini yazabilmek için uzun zaman kalıpları öğrenmekle uğraştığı, hayalinde, aklında mevcut olmayan bir kelimeyi doğru yazmak ve okuyabilmek için Arap ve Acem kaidelerini ezberlemek durumunda kaldığına dikkat çekilmiştir⁶⁵⁵.

Yeni Türk alfabesinin kabul edilmesinden sonra bakanlık bünyesinde halk terbiyesi şubesi-halk dershanesi olarak bilinen yapı⁶⁵⁶ Resmî Gazetede 24 Kasım 1928'de yayımlanan kanun ile birlikte Millet Mektebi adını almıştır. Bu kanunun birinci maddesinde Türk harflerinin kısa bir zamanda ve kolay bir şekilde her bireye okuyup yazabilmek imkânını sağlamak ve büyük kitleleri süratle okuryazar hale getirmek maksadıyla Millet Mektebi teşkilatının kurulduğu belirtilmiştir. İkinci maddede millet mektebi teşkilatının iki türlü olduğu bilgisi verilmiştir. Buna göre A grubu öğrenim çağını tamamlamış olan ne eski Arap ve ne de yeni Türk harflerini bilmeyen yurttaşların Türk harfleriyle okuyup yazmayı öğrenmelerine özel olmak üzere dört aylık bir dönemi teşkil eden yapı olarak gösterilmiştir. İkinci teşkilat olan B grubu ise eski Arap harfleriyle okuyup yazabilen ancak Türk harflerini bilmeyen yurttaşların Türk harfleriyle okuyup yazmayı öğrenmelerini sağlamak maksadıyla iki aylık bir devreyi teşkil eden yapı olarak tanıtılmıştır. Üçüncü maddede her Türk kadın ve erkeğin bu teşkilatın azası olduğundan bahsedilmiştir. Dördüncü maddede ise teşkilatın reisi ve başöğretmeni Gazi Mustafa Kemal olarak gösterilmiştir⁶⁵⁷.

⁶⁵⁴ TBMMZC, D:3, C:5, İ:2, İN:1, T:01.11.1928, s.9.

⁶⁵⁵ TBMMZC, D:3, C:5, İ:2, İN:1, T:01.11.1928, s.1.

⁶⁵⁶ Ergün, *a. g. e.*, s.126.

⁶⁵⁷ Düstur X (Üçüncü Tertip), Ankara 1953, ss.7-8.

Millet Mektepleri açıldığı 1 Ocak 1929'de İstanbul'da bin iki yüz sekiz dershanede kırk beş bin kişi öğrenime başlamıştır. Millet Mekteplerine başlangıçta gösterilen ilgi zamanla azalmıştır. 1928–1929 yılları arasında Türkiye'de toplam yirmi bin dört yüz seksen dokuz millet mektebi açılmışken, sonraki yıllarda bu sayı giderek azalmıştır. 1929-1930 yılları arasında on iki bin dokuz yüz yedi, 1930-1931 yılları aralığında beş bin dokuz yüz on beş, 1932–1933 döneminde beş bin yüz yedi, 1933-1934 yılları arasında ise iki bin altı yüz seksen üç millet mektebi açılmıştır. Millet Mekteplerinin ilgi gördüğü 1928-1935 yılları arasında toplam iki milyon iki yüz otuz beş bin iki yüz yirmi iki kişi okuma yazma öğrenmek maksadıyla Millet Mekteplerine kayıt yaptırmıştır⁶⁵⁸. A sınıfı dershanelerden dokuz yüz yetmiş bin yüz kırk kişi, B sınıfı dershanelerden ise iki yüz kırk bin dokuz yüz seksen iki kişi verilen eğitimde başarılı olduğuna dair belge almıştır⁶⁵⁹.

Millet Mekteplerinin yanı sıra bu süreçte milletvekilleri de seçildikleri yerlerde yeni alfabeyi millete öğretmek maksadıyla çalışmışlardır. Örneğin; Afyonkarahisar Milletvekili İzzet Ulvi Bey, belediye salonunda 15 Eylül 1928'de saat 16:30'da yeni harfler hususunda halka konferans vermiştir. Yerel bir gazete olan Son Haber'e göre konferansa katılım yoğun olmuştur. İzzet Ulvi Bey, yeni harfleri tanıtmakla birlikte bu harflerin öğrenilmesinin faydalı olacağı kanaatini dile getirmiştir. Arap alfabesinin medeniyet yolunda milletin geri kalmasına sebep olduğunu söylemiştir. İzzet Ulvi Bey'in ardından Ali ve Haydar Bey de yeni alfabeyi kendi seçim bölgesine tanıtmak maksadıyla Afyonkarahisar'a gelmiştir. Milletvekilleri gruplara ayrılarak şehrin ilçelerine seyahat etmiş ve burada yeni alfabe hakkında halkı bilgilendirme çalışmaları gerçekleştirmiştir⁶⁶⁰.

Yeni alfabeye geçilmesinin ardından fiilen çıkmakta olan gündelik siyasi gazetelerin sahiplerine prim verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu Kanun 29 Mart 1930'da Resmî Gazetede yayınlanmıştır⁶⁶¹. Kanun hakkında konuşan Kocaeli Milletvekili Kılıçoğlu Hakkı Bey, yeni alfabenin kabulünden sonra hükümetin gazetecilere yardım etmesinin takdire şayan bir hareket olduğunu belirtmiştir. Maliye Bakanı Şükrü Saraçoğlu, bilhassa harf inkılabı nedeniyle zarara girmiş olan ve Türkçe çıkan gazeteler için bu kanunu çıkardıklarını ifade etmiştir⁶⁶². Sivas Milletvekili Şemsettin Bey ise harf

⁶⁵⁸ Mehmet Kayıran- Mustafa Yahya Metintaş, "Latin Kökenli Yeni Türk Alfabesine Geçiş Süreci ve Millet Mektepleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.24, 2015, ss.9-10.

⁶⁵⁹ Ergün, a. g. e., s.131.

⁶⁶⁰ Sadık Sarısan, "Taşrada Harf İnkılabının Uygulanışı Afyonkarahisar Örneği", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.8, S.3, 2006, ss.102-103.

⁶⁶¹ Düstur XI (Üçüncü Tertip), Ankara 1930, s.155.

⁶⁶² TBMMZC, D:3, C:17, İ:3, İN:37, T:20.03.1930, s.19.

inkılabı sebebiyle gazetelere prim vermeyi doğru bulduğunu açıklamıştır. Bunun yanı sıra medeni her memlekette gazetelerin toplumsal, siyasi, idari ve ekonomik meseleler hususunda ciddi makalelere yer verdiğini, Türk gazetelerinin de bu görevi ifa etmesi gerektiğini söylemiştir. Birçok gazetenin bu yönde bir çaba gösterdiğini dile getirmiş, hikayelere fazlaca yer verenleri eleştirmiştir⁶⁶³.

Resmî Gazetede 4 Ocak 1932’de yayımlanan Kararname ise Arap harfleriyle eğitim yapmaya devam edenler için çıkarılmıştır. Talimatnamenin birinci maddesinde Türk harflerinin kabul ve tatbikine dair olan kanunun dokuzuncu maddesinde eğitimin Türkçe ve Türk harfleriyle olması gerektiği kararına dikkat çekilmiş ve bu kanun maddesine aykırı hareket edenlerin 1 Mart 1926 tarih ve 765 numaralı Türk Ceza Kanunu’nun 526’ncı maddesi mucibince cezalandırılacakları belirtilmiştir. İkinci maddede bu kararların en büyük mülkiye memuru tarafından her yerde halka ilan olunacağından bahsedilmiştir⁶⁶⁴.

2.2. ÖZ TÜRKÇE ÇALIŞMALARI VE SOYADI KANUNU

Kanunlardaki Arapça-Farsça kelimelerin yerine Türkçe karşılıklarının kullanılması için değişiklikler yapılmıştır. Bunlardan birisi 12 Mart 1929’da Resmî Gazetede ilan edilen Katibiadil Kanununun tadili hakkındaki düzenlemedir. Bu kanunla birlikte Katibiadil Kanununa Noter Kanunu denmesi kararlaştırılmıştır. Kâtibi adil kelimesi yerine noter kelimesinin kullanılacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte ikinci maddede Kâtibi Adil Kanununda mevcut olan Osmanlı, lisanı Osmani, memaliki Osmaniye, tahvilâtı Osmaniye, kelimeleri değiştirilerek sırasıyla Türk, Türkçe, Türkiye, Türk tahvilatı olduğundan bahsedilmiştir. Katibiadil Kanununun onuncu maddesinin son fıkrasındaki vallahi yerine ise namusum üzerine söz veririm cümlesi ikame edilmiştir⁶⁶⁵. Bu değişikliklerle Türkçe kelimelerin kullanılmaya başlamasının yanı sıra yeni devlet modelinin yansımaları teşkil etmektedir. Dini bir ifade olan vallahi yerine namusum üzerine söz veririm tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra Kâtibi Adil Kanununda sıklıkla kullanılan ve Osmanlı Devleti’ni çağrıştıran kelimeler terk edilmiş yerine Türklüğü vurgulayan sözcükler kullanılmıştır. Bu tarz değişiklikler yerleştirilmek istenen ulus bilincinin yansımalarından biri olarak kabul edilebilir. Mayıs 1929’da Resmî Gazetede ilan edilen İcra ve İflas Kanununun üç yüz kırk üçüncü maddesinde de bu kanun ile ilgili

⁶⁶³ TBMMZC, D:3, C:17, İ:3, İN:37, T:20.03.1930, s.20.

⁶⁶⁴ Düstur XIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1932, ss.47-48.

⁶⁶⁵ Düstur X (Üçüncü Tertip), Ankara 1953, ss.278-279.

kelimelerin Türkçe karşılıkları eski kelimelerin yerini almıştır. Kanunla belirlenen yeni Türkçe karşılıkların Türkçeye yerleştiği ve sıklıkla kullanıldığı söylenebilir. Mevzubahis kelimeler şunlardır⁶⁶⁶;

Tablo 2. İcra ve İflas Kanununda Geçen Kelimelerin Türkçe Karşılıkları

ESKİ	YENİ	ESKİ	YENİ
Hibe	Bağışlama	Bayi	Satıcı
Vahip	Bağışlayan	Mebi	Satılan
Mevhubüle	Bağışlanan	İcar	Kira
Mali Mevhup	Bağışlanılan	İcare	Kiralama
Beyi	Satım	Mucir	Kiralayan
Şira	Alım	Müstecir	Kiracı
Müşteri	Alıcı	Mecur	Kiralama
Ecir	İşçi	Bedeli İcar	Kira Karşılığı

Yabancı dil kökenli kelimelerin yerine toplu olarak Türkçe karşılıklarının belirlendiği düzenlemelerden bir diğeri ise ordudaki rütbelere ve yeni karşılıkları hakkındaki Kararnamedir. Bu Kararnamede binbaşı, yüzbaşı, başçavuş, çavuş, baş gedikli gibi bazı rütbelerin isimlerinde değişikliğe gidilmemiştir. Yapılan düzenleme Resmî Gazetede 22 Nisan 1935'te ilan edilerek yürürlüğe girmiştir. Bu toplu değişimde de belirlenen kelimeler dilimize yerleşmiş günümüzde hala kullanılmaya devam etmektedir. Bahsedilen kelimeler şunlardır⁶⁶⁷;

Tablo 3. Ordudaki Rütbelere ve Yeni Karşılıkları

ESKİ	YENİ	ESKİ	YENİ
Müşür	Mareşal-Büyük Amiral	Kıdemli Yüzbaşı	Önyüzbaşı
Birinci Ferik	Orgeneral-Oramiral	Yüzbaşı	Yüzbaşı
Ferik	Korgeneral-Koramiral	Birinci Mülazım	Teğmen
Fırka K. Mirliva	Tümgeneral-Tümamiral	Mülazım	Asteğmen
Mirliva	Tuğgeneral-Tuğamiral	Zabit Vekili	Yarsubay
Miralay	Albay	Başgedikli	Başgedikli
Kaymakam	Yarbay	Başçavuş	Başçavuş
Binbaşı	Binbaşı	Başçavuş Muavini	Üstçavuş
Çavuş	Çavuş	Onbaşı	Onbaşı

⁶⁶⁶ Düstur X (Üçüncü Tertip), Ankara-1953, s.492.

⁶⁶⁷ Düstur XVI (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.450.

Bunun dışında Resmî Gazetede 2 Temmuz 1934'de Soyadı Kanunu yayınlanmıştır. Kanunun birinci maddesinde her Türk'ün öz adından başka soy adı taşıması mecburiyetinden bahsedilmiştir. İkinci maddede konuşmada, yazmada ve imzada öz adın önde, soy adın sonda kullanılacağı belirtilmiştir. Üçüncü maddede rütbe, memuriyet, yabancı ırk, aşiret, ulus isimleri, umumi edebe uygun olmayan iğrenç ve gülünç olan soy adlarının kullanılmayacağına dikkat çekilmiştir⁶⁶⁸. 27 Aralık 1934'te Resmî Gazetede yayınlanmasıyla birlikte bir Soyadı Nizamnamesi kabul edilmiştir. Bu Kararnamenin beşinci maddesinde soyadlarının Türk dilinden belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Yedinci maddede yabancı ırk ve millet isimlerinin soy adı olarak kullanılamayacağına ilişkin bilgiye yer verilmiştir. Sekizinci maddede ise bir aşiret veya kabileyle ilişkili olan soyadlarının alınmasının uygun olmadığına değinilmiştir⁶⁶⁹.

Soyadı Kanunu Meclisten geçerken bu hususta tartışmalar gerçekleşmiştir. Ordu Milletvekili Hamdi Bey, aşiret isimlerinin soyadı olarak kullanımına izin verilmemesini doğru bulduğunu belirtmekle beraber bir ismin aşiret ismi olup olmadığını tetkik etmenin zorluğuna dikkat çekmiştir. Hamdi Bey, aşiret isimleri sözlüğünün bulunmamasını da bu savına kanıt olarak göstermiştir. Bazı aşiret adlarının aynı zamanda köy adı olarak da kullanıldığını hatırlatmış bu konuda İçişleri Bakanının görüş beyan etmesini istemiştir. Söz alan İçişleri Bakanı Şükrü Bey, aşiret hayatının Orta çağa ait bir içtimai teşekkül olduğunu söylemiştir. Hala aşiret ve kabile hatıraları ile yaşayan bazı yerlerden bu hatıraları silmenin gerektiğini belirtmiştir. Doğuda Haydaranlı, Yusufanlı gibi birçok aşiret bulunduğunu bunların kaldırılmasının milli birliğin oluşturulması için önem arz ettiğini ifade etmiştir. Aşiret isimleri taşıyan köy isimleri varsa o halde bunların aşiret adı olmaktan çıktığını ve kullanılmasının bir engel olmadığını vurgulamıştır. Çeçen İbrahim, Laz Mehmet gibi yabancı milliyet isimlerinin de bu kanunla birlikte kaldırılmasını hedeflediklerini açıklamıştır. Fiilen mevcut olmayan fakat hayallerde yaşanan bu tarz ayrılıkları yok etmek gibi bir emelleri olduğunu belirtmiş geçmişte bu çeşit ayrılıklardan başka devletlerin faydalandığına işaret etmiştir⁶⁷⁰.

Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Bey ise kanunda belirtilen iğrenç, gülünç soyadlarının alınamayacağına dair maddeyi irdelemiştir. Yılancıoğlu gibi bir soyadın iğrenç sayılabileceğini, çifte kafa gibi bir soyadın gülünç bulunabileceğini söyledikten sonra bu kişilerin böyle tanınmış olma ihtimaline dikkat çekmiştir. Yine de milli

⁶⁶⁸ Düstur XV (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.506.

⁶⁶⁹ Düstur XVI (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.354.

⁶⁷⁰ TBMMZC, D:4, C:23, İ:3, İN:71, T:21.06.1934, ss.245-246.

menfaatler ekseninde bu tarz kanunların fayda getirebileceğine olan inancını meclis kürsüsünden dile getirmiştir. Buna karşın gülünç soyadları hususunda bir açıklama yapılmasını da talep etmiştir. Tekrar söz alan İçişleri Bakanı Şükrü Bey, gülünç ve iğrenç isimlerinin Türk camiasında kullanılmasına Türk ahlakının müsaade etmeyeceğini belirtmiştir. Köylerde ve şehirlerde ağza alınmayacak derecede kötü lakapların bulunduğunu bunu ortadan kaldırmanın icap ettiğini söylemiştir. Avrupa’da da benzer şekilde gülünç, müstehcen soyadlarının alınmasına memurların izin vermediğine dikkat çekmiştir⁶⁷¹.

Kırşehir Milletvekili Lütfi Müfit Bey, Aydınoğulları, İsfendiyoğulları gibi yüzlerce yıldır kullanılan bu isimlerin soyadı olarak alınıp alınamayacağını İçişleri Bakanı Şükrü Bey’e sormuştur. Şükrü Bey bu tarz isimlerin bir sorun teşkil etmediğini belirtmiştir. Gerçekten öyle olmadığı halde kendisini soyca Oğuza, Peygambere, Cengiz’e bağlayanlara izin verilmeyeceğini vurgulamıştır. Lütfi Müfit Bey, kurtoğulları soy adının kötü bir isim olarak görülüp değiştirilmesinin istenip istenmeyeceğini sorgulamıştır. Bunun üzerine Şükrü Bey, kurdu kötü bir hayvan olarak nitelendirmediğini, Türklerin sembol olarak kullandığını ve ananede bu ismin hep var olduğunu ifade etmiştir. Bilakis bu ismi taşımanın bir şeref olarak görülmesi gerektiğini söylemiştir⁶⁷².

Antep Milletvekili Reşit Bey ise asırlardan beridir Türk Milleti mevcut olduğu halde Osmanlı kelimesinin kullanıldığını, Osmanoğulları’nın artık kovulduğunu buna rağmen hala bu ismin kullanılmaya devam etmesine anlam veremediğini ifade etmiştir⁶⁷³. Bursa Milletvekili Refet Bey, Fransa ve İsviçre’nin soyadı hususunda nizamname çıkararak bu konudaki karışıklıkları bu şekilde engellediğine dikkat çekmiştir. Türk aşiretleri olan Tekeli ve Kaçar gibi isimlerin soyadı olarak alınmasına mâni olmayı doğru bulmadığını belirtmiştir. Refet Bey, yabancı ırk ve isimlerin soy adı olarak alınamamasına da karşı çıkmıştır. O, özü Türk Milletine adapte olmayanların toplum içine karışmasının doğru olmayacağını, bu tarzda şeklen de olsa Türk olarak tanınmalarını istemediğini, eğer kişi yabancı bir ırk ismi taşıyorsa onu bu alındaki damgasıyla, olduğu gibi bilmeyi tercih edeceğini ifade etmiştir. Bu konuşmalar üzerine söz alan Şükrü Bey, aşiret isimleri kullanmanın memlekette ayrılıklar doğurabileceğini tekrardan milletvekillerine hatırlatmıştır. Yabancı isimler mevzusunda ise bir memleketin en büyük

⁶⁷¹ TBMMZC, D:4, C:23, İ:3, İN:71, T:21.06.1934, ss.246-247.

⁶⁷² TBMMZC, D:4, C:23, İ:3, İN:71, T:21.06.1934, s.247.

⁶⁷³ TBMMZC, D:4, C:23, İ:3, İN:71, T:21.06.1934, s.248.

vazifesinin sınırları içerisinde bulunanları kendi camiasına ilhak etmek olduğu yorumunda bulunmuştur. Bunun aksi olarak verilecek serbestliğin memleketi zamanında parçaladığını ifade etmiştir. Şükrü Bey, Osmanlıların zamanında işgal ettiği yerlerdeki milletlerin dillerini ve dinlerini değiştirse Türkiye'nin hudutlarının bugün Tuna Nehrinden başlayacağı iddiasını dile getirmiştir. Sınırlar içerisinde bulunanları Türk camiasının medeniyetine dahil etmek gerektiğini belirtmiştir. Kürt Mehmet, Çerkes Hasan, Laz Ali denmesinin hoş karşılamadığını, bu durumu hâkim unsurun zaafı olarak gördüğüne değinmiştir. Türk unsurunun diğer etnik gruplara göre çoğunluğu oluşturduğundan bahsetmiştir. Okullar ve cemiyetin bu husustaki çabası sayesinde ayrılıkları kaldırarak herkesi Türk ismi altında birleştirmenin memlekete faydası olacağı görüşünü meclis kürsüsünden dile getirmiştir⁶⁷⁴.

Basında Soyadı Kanunu ile ilgili haberler ve yorumlar yer bulmuştur. Cumhuriyet gazetesinin Herkes Soyadı Aramakla Meşgul başlığını taşıyan haberinde halka örnek teşkil etmesi için memur ve öğretmenlerin 31 Ocağa kadar mutlaka soy adı almaları ve sicile yazdırmaları gerekliliğinden bahsedilmiştir⁶⁷⁵. Cumhuriyet gazetesi ayrıca soyadı hususta muhtelif zatlardan yorum almıştır. Bu isimlerden biri olan Şehir Meclisi azalarından Reşat Yılmaz Bey, kendisine isim olarak sonradan Yılmaz ismini eklediğini bu ismi soy ismi olarak belirleyebileceğini söylemiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet İdare heyeti azalarından Galip Bahtiyar Bey ise soy adı alırken milli ve tarihi isimlerin seçilmesini tavsiye etmiştir. Soy adı seçilirken Türk adlarının tercih edilmesinin doğru olacağını vurgulamıştır⁶⁷⁶.

Kurun gazetesinde çıkan bir haberde ise milletvekillerinin soy ismini almaya başladıklarına değinilmiştir. Başbakan İsmet Paşa'nın İnönü soyadını, Kocaeli Milletvekili Salahattin Bey'in Tunç soyadını, Samsun Milletvekili Ruşeni Bey'in Özbek soyadını, Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey'in Öztürk soy ismini aldığından bahsedilmiştir. Bunun dışında Kurun gazetesinin başyazarı olan Asım Bey'in de Us soyadını tercih ettiği belirtilmiştir⁶⁷⁷. Ayrıca Gazete o günkü sayısında isim ve soy ismi önerilerine de satırlarında yer vermiştir. Erkek isim ve soy isim önerisi olarak Anlak kız isim ve soy isim önerisi olarak Mengi tavsiye edilmiştir⁶⁷⁸.

⁶⁷⁴ TBMMZC, D:4, C:23, İ:3, İN:71, T:21.06.1934, s.249.

⁶⁷⁵ *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1934, s.1.

⁶⁷⁶ *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1934, s.6.

⁶⁷⁷ *Kurun*, 22 Kasım 1934, ss.1-2.

⁶⁷⁸ *Kurun*, 24 Kasım 1934, s.8.

Cumhuriyet gazetesinde yer alan Hem Nalına Hem Mıhına adlı bölümde Yurttaşlar Sıra Sizin! başlığı altında soy ismi hususuna değinilmiştir. Beneverit Musevi Lisesi Kâtibi Bay Baruh'un soy adı olarak kuvvetli manasına gelen Batu ismini aldığı belirtilmiştir. Baruh'un öz Türkçe soyadı olarak Yahudilere örnek olmak istediğinden bahsedilmiştir. Yahudi çocuklarının Türkçe adlar almaya başladığı bunun yanı sıra öz Türkçe soy adlar seçerek Yahudilerin Türkleşmeye doğru adımlar attığı ifade edilmiştir. Yurt içindeki Ermeni ve Rumların yan, of, ef, iç, viç gibi ifadeler içeren, başka milliyete ait, başka dillerden alınan ekleri soyadı olarak alamayacağına vurgu yapılmıştır. Bütün Türkler soyadı almak için birbiriyle yarışırken Rum, Ermeni, Yahudi yurttaşların da öz Türkçe adlar takınma gayreti içerisinde olmaları gerektiği belirtilmiştir. Bu gayreti gösterirlerse cumhuriyet kanunlarının kendilerini ayırmadığı, Türk yurttaşlarından hiçbir ayrılıkları olmadığına dair izlenim oluşturacaklarına değinilmiştir⁶⁷⁹.

Yine Cumhuriyet gazetesinde Bütün ulus soyadı bulmakla meşgul başlığını taşıyan haberde herkesin öz Türkçe birer ad seçtikleri iddia edilmiştir. Milletvekillerinin hemen hemen hepsinin soyadı aldıklarından bahsedilmiştir⁶⁸⁰. Türk Sözü gazetesinde de diğer gazetelerde olduğu gibi soyadı alanlara yer verilmiştir. Atatürk'ün Meclis Başkanı Kazım Bey'e Özalp soyadını verdiği belirtilmiştir. Bundan başka gazetenin çıktığı şehir olan Adana'nın valisi Tevfik Hadi Bey'in Baysal soy adını aldığına değinilmiştir. Baysal, bu soyadını seçme nedenini asayiş, emniyet, sükûn, rahat anlamını taşıması olarak göstermiştir⁶⁸¹.

Kurun gazetesinde ise Soyadı Kanununun çıkmasının ardından Papa Eftim'in çocuklarının hepsinin adını değiştirdiği ve öz Türkçe adlar koyduğuna değinilmiştir. Buna göre Papa Eftim, en büyük çocuğu olan Yorgo'nun adını Torgut, Aris'in adını Selçuk, Marika'nın adını Yıldız, Polina'nın adını Belge, Atal'ın adını ise Belgin koymuştur. Papa Eftim, Türk Ortodokslarının soy adlarının birçoğunun zaten Türkçe olduğunu söylemiş Baklacioğlu, Çavdaroğlu gibi örnekler vermiştir. Haberde Papa Eftim'in soyadının Karahisarlıoğlu olduğundan bahsedilmiştir. Papa Eftim, gazeteye yaptığı açıklamada Türk Ortodokslarının kanunun emrettiği şekilde adlarını düzeltereceğini, ülkülerinin Türk yurttaşlarıyla din haricinde başka hiçbir fark bırakmamak ve kül halinde öz Türk olarak yaşamak olduğunu vurgulamıştır⁶⁸².

⁶⁷⁹ *Cumhuriyet*, 29 Kasım 1934, s.3.

⁶⁸⁰ *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1934, s.1.

⁶⁸¹ *Türk Sözü*, 28 Kasım 1934, s.1.

⁶⁸² *Kurun*, 30 Kasım 1934, ss.1-2.

Kurun gazetesi köşe yazarı Sadri Etem, Soyadı Kanunu konusunda bir yazı kaleme almıştır. Etem, soyadı kanununun Türk topluluğunun uluslaşmasında önemli bir aşama evresi teşkil ettiğini belirtmiştir. Türklerin, İslam dinini benimsedikten sonra Arap kültürünün etkisiyle Arapça isimler aldığını iddia etmiştir. Mehmet, Celalettin gibi isimlerin yaygın olduğu bir yerde ülkünün teokrasi olarak algılanacağını, Enver, Niyazi gibi isimlerin çoğunluğu oluşturduğu yerde ise meşrutiyetin akla geleceğini ifade etmiştir. Bunların aksine Timur, Can, Barlas, Sungur isimlerinin tercih edildiği bir toplumda ise öze dönüşün fark edileceğine vurgu yapmıştır. Soyadı yasasıyla bu ülkünün sembolleştirildiğini ileri sürmüştür⁶⁸³.

Cumhuriyet gazetesindeki köşe yazısında Yunus Nadi, bundan sonra resmi işlerde her Türk'ün kendi adı ve soyadıyla anılacağına dikkat çekmiştir. Aynı soyadları almanın iyi sonuçlar vermeyeceğini bu nedenle soyadların farklılaşması gerektiğini ifade etmiştir. Soyadı alırken yeni üretilen kelimelerden seçme hususunda fazla ileri gidilmemesi kanaatini satırlarına taşımıştır. Öteden beri kullanılan soyadların alınmasına dair görüşler olduğu gibi bu soyadlarının bırakılıp da yerine yenilerinin seçilmesini isteyenlerinde olduğuna vurgu yapmıştır⁶⁸⁴.

Ahmet Şükrü Esmer, Milliyet gazetesindeki köşe yazısında Soyadı Kanununu ele almıştır. Soyadı Kanununun ulusal varlık hususunda bir eksikliği kapattığı yorumunda bulunmuştur. Doğduktan sonra verilen adların insanları birbirinden ayırt etmeye yetmediğini bu nedenle bir soyadı almanın gerektiğini ifade etmiştir. Soyadı almanın aile bağlarını da sağlamlaştırdığını iddia etmiştir. Atadan oğula geçen soy ismin kişiye adı lekelememek, temiz tutmak, ün vermek gibi görevler yüklediğine dikkat çekmiştir. Her Türk'ün soyadını öz Türkçe kelimelerden seçmesi tavsiyesinde bulunmuştur. Kendisinin de esmer soyadını aldığını belirtmiştir⁶⁸⁵.

Hakimiyeti Milliye gazetesinde Burhan Belge, Soyadı Kanununu adlarını beğenmeyenler için bir fırsat olarak gördüğünü ifade etmiştir. O, adını beğenmeyenlerin istekleri doğrultusunda bir soyadı seçerek bu sorunu halledebileceklerine dikkat çekmiştir. Budunların büyüdüğünü, Mehmet oğlu Mehmet, Hasan oğlu Veli gibi tanımlamaların insanları ayırmada yeterli olmadığını iddia etmiştir. Soyadı Kanununun öz Türkçe politikasına faydası olacağına işaret etmiştir⁶⁸⁶.

⁶⁸³ *Kurun*, 24 Kasım 1934, s.3.

⁶⁸⁴ *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1934, s.1.

⁶⁸⁵ *Milliyet*, 24 Kasım 1934, s.1.

⁶⁸⁶ *Hakimiyeti Milliye*, 25 Kasım 1934, s.3.

Soyadı Kanununun çıkmasının ardından Gazi Mustafa Kemal Paşa, Atatürk soy ismini almıştır. Bununla beraber Paşa'nın soyadını alması kanun olarak 27 Kasım 1934'te Resmî Gazetede yayınlanmıştır⁶⁸⁷. Ayrıca kanun teklifinde Atatürk'ün Türk ulusuna tam istiklalini kazandırdığı, ulusa gerçek tarihinin ve öz dilinin yolunu gösterdiğinden bahsedilmiştir⁶⁸⁸. 24 Aralık 1934'te Resmî Gazetede yayımlanan kanunda ise Atatürk soyadının yalnızca Gazi'ye ait olduğu belirtilmiştir. Ad ve soyadı olarak kimseye verilemeyeceğine dikkat çekilmiştir. Bunun dışında Atatürk adının başına veya sonuna söz konulup isim veya soy isim olarak kullanılamayacağı da ifade edilmiştir⁶⁸⁹.

Gazi'ye Atatürk soyadının verilmesine dair kanunun görüşmelerinde konuşan İsmet Paşa, Atatürk adı ile büyük Türk ulusunun en büyük oğluna, en büyük, en saygılı hitabını yapmış olacağını belirtmiştir⁶⁹⁰. Atatürk soyadının hiç kimse tarafından ad veya soyadı olarak kullanılamayacağını tasdikleyen kanunun gerekçesinde, kanun teklifini veren İbrahim Süreyya Bey, Türk ulusunun büyük kurtarıcısına bir soyadı verdiğini ve en büyük Türk'e verilen bu adın eşsiz kalmasını istediğini belirtmiştir⁶⁹¹.

Falih Rıfki Atay, *Hakimiyeti Milliye* gazetesindeki köşesinde Gazi'nin Atatürk soyadını alması hadisesini satırlarına taşımıştır. Bu adın Türk tarihinin üstünde bir sancak gibi dalgalanacağını ifade etmiştir. Mustafa Kemal olmadan Türk'ün, Türk olmadan Mustafa Kemal'in anlaşılamayacağını belirtmiştir. Atay, Mustafa adının babasının verdiği Arapça bir isim olmasına dikkat çekmiş, Gazi'nin Atatürk soyadını alarak öz Türkçe bir tercih yaptığına değinmiştir⁶⁹².

Soyadı Kanununun ardından Efendi, Bey, Paşa gibi lakap ve unvanların kaldırılmasına dair olan kanun 29 Kasım 1934'te Resmî Gazetede yayınlanmıştır. Kanunun ikinci maddesinde ise sivil rütbe, resmî nişanlar ve madalyaların kaldırıldığına değinilmiştir. Bununla birlikte harp madalyalarının bundan müstesna tutulduğu, Türklerin yabancı devlet nişanları alamayacağı da maddede yer almıştır⁶⁹³. Kanun görüşmeleri sırasında konuşan İçişleri Bakanı Şükrü Bey, eski devirden kalma, demokrasi esasına uymayan bu gibi lakap ve unvanların kaldırıldığını belirtmiştir. Kanunun gerekçesinde ise başka bir konuya değinilmiştir. Türklerin birbirine hitap ederken adının

⁶⁸⁷ Düstur XVI (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.4.

⁶⁸⁸ TBMMZC, D:4, C:25, İ:4, İN:7, T:24.11.1934, s.35.

⁶⁸⁹ Düstur XVI (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.54.

⁶⁹⁰ TBMMZC, D:4, C:25, İ:4, İN:7, T:24.11.1934, s.35.

⁶⁹¹ TBMMZC, D:4, C:25, İ:4, İN:18, T:17.12.1934, s.37.

⁶⁹² *Hakimiyeti Milliye*, 25 Kasım 1934, s.3.

⁶⁹³ Düstur XVI (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.6.

önünde kullanmak şartıyla erkeğe bay, kadına ise bayan denilebileceği ifade edilmiştir. Bu tabirlerin öz Türkçe olduğuna dikkat çekilmiştir⁶⁹⁴.

Meclisin açılmasından sonra Arapça, Farsça, Fransızca kelimelerin yerine Türkçe karşılıklarının kullanılması hususunda milletvekilleri çeşitli zamanlarda görüşlerini paylaşmışlardır. Örneğin; Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, Nahiye Kanunu görüşmeleri sırasında Türklerin dünyanın en güzel diline sahip olmasına rağmen dilinin berbat hale getirildiğini ve melez bir hal alarak dilsiz konuma düşürüldüğünü ifade etmiştir. Adliye Encümeninden kelimeleri Türkçe yazmasını rica etmiştir. Ne kadar Türkçe yazarsa o denli vatana hizmet etmiş olacağını belirtmiştir⁶⁹⁵. Tunalı Hilmi Bey, Avukatlık Kanunu'nun görüşmelerinde ise ikinci maddede geçen tebaa kelimesine itiraz etmiş, bunun yerine vatandaş kelimesinin kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra avukatlık yerine kanunda muhamat sözcüğünün kullanılmasına da karşı çıkmıştır. Meseleyi öz Türkçe hususuna getirmiştir. Allah kelimesi ile Çalap kelimesini karşılaştırmış, Allah kelimesinin Çalap kelimesine göre daha Türkçe olduğunu iddia etmiştir. Hilmi Bey, bunun sebebini Allah kelimesinin köylere kadar herkes tarafından bilinmesi olarak göstermiştir⁶⁹⁶. Tunalı Hilmi Bey, başka bir konuşmasında ise kanunlarda aşırı derecede Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin kullanılmasına eleştiri getirmiştir. Encümenlerin Arapça, Acemce kaideleri tercih ettiklerini, melez bir dil ortaya çıkardıklarını iddia etmiştir. Bu sözler üzerine Ergani Milletvekili Kazım Vehbi Bey, encümenleri kast ederek onların Tunalı Hilmi Bey'den daha Türkçü oldukları görüşünü savunmuştur⁶⁹⁷.

Tekirdağ Milletvekili Celal Nuri Bey ise İstanbul'da Unkapanı ile Azapkapı arasında yapılacak olan köprü ile ilgili kanun görüşmelerinde altıncı maddede geçen banliyö kelimesine itiraz etmiştir. Bu kelime yerine civar kelimesinin kullanılmasını istemiştir. Çanakkale Milletvekili Ziya Gevher Bey, civar kelimesinin de Türkçe olmadığını iddia etmiştir. Aydın Milletvekili Mithat Bey ise banliyö kelimesinin bayındırlık işlerinde uzun yıllardır kullanıldığını söylemiştir. Civar kelimesinin Arapça olduğunu belirtmiştir. Bu konuşmaların ardından Celal Nuri Bey, kanundaki banliyö kelimesinin civar olarak değiştirilmesi için takrir vermiştir. Celal Nuri Bey'in bu teklifi kabul edilmiştir⁶⁹⁸. Eczanede satılan ilaçlar ile ilgili kanun görüşmeleri sırasında Malatya

⁶⁹⁴ TBMMZC, D:4, C:25, İ:4, İN:8, T:26.11.1924, ss.40-42.

⁶⁹⁵ TBMMZC, D:1, C:20, İ:3, İN:54, T:14.06.1922, s.433.

⁶⁹⁶ TBMMZC, D:2, C:8, İ:2, İN:28, T:03.04.1924, s.292.

⁶⁹⁷ TBMMZC, D:2, C:2, İ:2, İN:27, T:27.12.1924, s.263.

⁶⁹⁸ TBMMZC, D:3, C:3, İ:1, İN:60, T:12.02.1928, s.125.

Milletvekili Reşit Bey, altıncı maddede geçen ambalaj kelimesinin yerine Türkçe bir kelimenin kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. Sağlık Bakanı Doktor Refik Bey, Türkçe karşılığı olmaması sebebiyle bu sözcüğün tercih edildiğini belirtmiştir. Kelimenin Türkçe karşılığı olsa kesinlikle kullanacaklarına dikkat çekmiş, tabirin fenni bir terim olduğunu hatırlatmıştır⁶⁹⁹.

İcra ve İflas Kanunu görüşmeleri sırasında söz alan İstanbul Milletvekili Akçora oğlu Yusuf Bey, bu kanunda Türk dilinden çok güzel ifadeler kullanan ve yeni getirdiği kanunlarda da imkânı el verdiğince öz Türk lisanını tercih eden Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey'e teşekkür etmiştir. Aksaray Milletvekili Besim Bey ise Adalet Bakanının bu husustaki dikkatinin diğer bakanlıklara örnek olması gerektiğinden bahsetmiştir⁷⁰⁰.

Tekirdağ Milletvekili Celal Nuri Bey, dahili nizamnamede geçen bazı tabirlerin değiştirilmesi için teklif vermiştir. Teklifin içeriğinde Riyaset kelimesinin Reislik, Müdafaa-i Milliye'nin Milli Müdafaa, Reisi Sani'nin İkinci Reis, İradı Kelam'ın Söz Söyleme, Muhasebe-i Katiye Kanununun Hesabı Kati Kanunu olarak değiştirilmesi gibi önermeler yer almıştır⁷⁰¹. Encümen namına konuşan Kars Milletvekili Ahmet Ağaoğlu Bey, Arapça, Farsça terkipler yerine Türkçe terkipler yapıldığını, hesabı kati kelimesinin Teşkilatı Esasiye Kanununda yer alması sebebiyle değiştirilmediğini ifade etmiştir. Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey, böyle bir tadil teklifi yerine yürürlükte olan adı geçen kanunların kendilerinin tadilinin teklif edilmesinin daha doğru olacağını belirtmiştir. Kocaeli Milletvekili Kılıçoğlu Hakkı Bey, bu teklifin nihayetinde bir dil meselesi olduğuna dikkat çekmiştir. Encümene saygısının bulunduğunu hatırlatmakla birlikte bir heyetin bu işi halletmesinin daha doğru olacağına değinmiştir. Aksaray Milletvekili Besim Bey ise tadil teklifinin lehinde görüş bildirmiştir. Milletvekillerinin bu hususta karşı çıkmalarını doğru bulmadığını söylemiştir. Bu kelimelerin halk tarafından kullanıldığını, yazı diline de geçmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Yapılan oylama neticesinde Celal Nuri Bey'in teklifi reddedilmiştir⁷⁰².

Aksaray Milletvekili Besim Bey, Eğitim Bakanlığı tarafından idare edilen mektep pansiyonları kanununun birinci maddesinde geçen leyli ve nehari kelimeleri yerine yatı ve gündüz kelimelerinin konulması gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine söz alan Bütçe Encümeni Reisi Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Bey, kanunlarda geçen yabancı

⁶⁹⁹ TBMMZC, D:3, C:3, İ:1, İN:75, T:14.05.1928, s.132.

⁷⁰⁰ TBMMZC, D:3, C:10, İ:2, İN:54, T:18.04.1929, s.69.

⁷⁰¹ TBMMZC, D:3, C:10, İ:6, İN:59, T:29.04.1929, s.141.

⁷⁰² TBMMZC, D:3, C:10, İ:6, İN:59, T:29.04.1929, ss.142-145.

kelimelerin birdenbire değiştirilmesi gerçekleşirse karışıklıklar olacağına dikkat çekmiştir. Besim Bey, inkılaplar yapılırken acele veya yavaş olarak düşünülmeden memleketin hayrı gözetilerek yapıldığını söyleyerek Hasan Fehmi Bey'i eleştirmiştir. Isparta Milletvekili İbrahim Bey'de Besim Bey'e destek vermiş kelimelerin Türkçeleştirilmesi lüzumunu dile getirmiştir. Tekrar söz alan Besim Bey, Türk için yapılan kanunların Türkçe olması gerektiğini vurgulamıştır. Memleketin düşüncede, dilde, kazancında ne vakit öz Türk olursa o zaman kurtulacağı yorumunu yapmıştır. Türkiye'de bir yabancıнын başıboş şekilde gezmesine nasıl müsaade edilmiyorsa yabancı kelimelerin yerleşmesine de rıza gösterilmemesini istemiştir. Kanunlarda kullanılan dilin halkın anlayacağı şekilde Türkçe olması gerekliliğine dikkat çekmiştir⁷⁰³.

Eğitim Encümeni Muharriri Sinop Milletvekili İbrahim Alaettin Bey, yatı ve gündüz kelimelerinin leyli ve nehari sözcüklerinin anlam karşılığı bakımından uyumlu olmadığını iddia etmiştir. Bunun yanı sıra Besim Bey'in kanun hazırlandığı sırada müracaat etmiş olsa birtakım değişikliklerin yapılma ihtimalinin mümkün olacağını söylemiştir. Besim Bey cevap olarak Türk vatanında Türk evladı için yapılan kanunun Türkçe olmasının icap ettiğini bir kez daha vurgulamıştır. Önerdiği kelimelerinin anlam bakımından eski kelimeleri karşıladığının altını çizmiştir. Besim Bey, öne sürdüğü kelimeleri teklif olarak da Meclise sunmuştur. Yapılan oylama sonucunda reddedilmiştir⁷⁰⁴.

Devlet Sanayi Ofisinin teşkil edilmesi hususundaki kanun görüşmeleri sırasında Aksaray Milletvekili Besim Bey, ofis kelimesinin yerine oda kelimesinin kullanılması yönünde taktir vermiştir. Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Bey, Besim Bey'in taktirini yer ve zaman açısından uygun bulmayarak eleştirmiştir⁷⁰⁵. İktisat Bakanı Mustafa Şeref Bey, ofis ile oda kelimesinin birbirinden farklı manalar taşıdığını iddia etmiştir. Ofis kelimesinin yabancı kökenli bir kelime olduğunu kabul etmekle birlikte karşılığının bulunmadığı müddetçe kullanılmasında sakınca görmediğini ifade etmiştir. Kelimenin ayrıca uluslararası düzeyde yer bulduğuna dikkat çekmiştir. Kelimenin ofis olarak kalmasını Besim Bey'in kabul etmesini istemiştir. Besim Bey, ofis kelimesi ile oda kelimesi arasında anlam bakımından bir farklılık olmadığından bahsetmiştir. Kelimenin uluslararası düzeyde yer bulduğu iddiasına itiraz etmiş birkaç millet kullanıyor diye beynelmilel görülmesini doğru bulmadığını belirtmiştir. Milliyetin dil ile ayakta kaldığını

⁷⁰³ TBMMZC, D:4, C:2, İ: Fevkalade İçtima, İN:17, T:25.06.1931, s.153.

⁷⁰⁴ TBMMZC, D:4, C:2, İ: Fevkalade İçtima, İN:17, T:25.06.1931, s.154.

⁷⁰⁵ TBMMZC, D:4, C:9, İ:1, İN:77, T:03.07.1932, s.467.

söylemiştir. Milliyetçi bir parti, milliyetçi bir cemiyetin her şeyden önce dilini kayırması lüzumuna dikkat çekmiştir. Vaktiyle Karamanoğlu Mehmet Bey'in Türk dili hususunda hassasiyet gösterdiğini şimdi aynı hassasiyeti İsmet Paşa'dan beklediğini sözlerine eklemiştir. Verilen oylarla Besim Bey'in takriri reddedilmiştir⁷⁰⁶.

Tapu Sicili Muhafaza Teşkilatına Dair Kanun görüşmeleri sırasında Aksaray Milletvekili Besim Bey, tapu sicili yerine tapu kütüğü denmesini önermiştir. Manisa Milletvekili Refik Şevket Bey, kütük kelimesinin sicil kelimesini anlam bakımından karşılamadığını ifade etmiştir. Kırşehir Milletvekili Müfit Bey, köylünün sicil kelimesini anlamayacağını bunun yerine kütük denildiği vakit anlaşılabilir olacağını savunmuştur. Tekrar söz alan Refik Şevket Bey, bu bakış açısını doğru bulmadığını söylemiş örneğin halk anlasın diye askeri tabirler içerisinde yer alan tabiye kelimesinin nasıl Türkçeleştirileceğini Müfit Bey'e sormuştur. Bunun üzerine Müfit Bey, askeri tabirlerin zaten yüzde sekseninin Türkçeleştirildiğini söylemiştir. Refik Şevket Bey, Türk'ün kullandığı, halk diline yerleşmiş olan kelimeleri Arapça, Farsça diye atmayı doğru bulmadığını belirtmiştir. Bu kelimeleri benimsenin yararlı olacağını savunmuştur⁷⁰⁷.

Ülke içerisinde hava yoluyla gönderilecek mektup, posta paketi vesaireden alınacak ücretler hususundaki kanun görüşmeleri sırasında Diyarbakır Milletvekili Kazım Paşa, uçaklar kelimesinin kulağa tuhaf geldiğini bunun yerine uçarlar denmesinin daha doğru olabileceğini söylemiştir. Aksaray Milletvekili Besim Bey, uçarlar kelimesinin o halde sıfat olacağını bu nedenle uygun düşmediğini belirtmiştir. Samsun Milletvekili Ruşeni Bey ise uçaç kelimesini önermiştir. Tekrar söz alan Besim Bey, Meşrutiyetin ilanından sonra Arap Sati Bey'in teklifiyle tayyare kelimesinin önerildiğini ve kabul edildiğini söylemiştir. Sati Bey'in Arap kökenli olması nedeniyle Arapça olan bu sözcüğü önerdiğini belirtmiştir. Uçak kelimesini Milli Müdafaa Vekaletinin uzun yıllardır kullandığını bu kelimenin olduğu haliyle kalmasının doğru olacağını ifade etmiştir. Yabancı kelimelerin yerine Türkçe karşılıkların bulunduğu bazen dalga geçildiğini, dünyada her şey dalga geçilebileceğini fakat dille hiçbir zaman alay edilemeyeceğine değinmiştir. Kanında öz Türk kanı bulunan bir Türk'ün kendi diliyle alay etmeye utanacağına dikkat çekmiştir⁷⁰⁸.

⁷⁰⁶ TBMMZC, D:4, C:9, İ:1, İN:77, T:03.07.1932, s.468.

⁷⁰⁷ TBMMZC, D:4, C:9, İ:1, İN:63, T:13.06.1932, ss.133-134.

⁷⁰⁸ TBMMZC, D:4, C:16, İ:2, İN:69, T:11.06.1933, s.181.

Denizbank Kanunu görüşmeleri sırasında Giresun Milletvekili Sadri Maksudi Bey, Denizbank isminin Türk dili grameri açısından uygun olmadığını benzer şekilde Sümerbank'ın da gramer yapısına uymadığını belirtmiştir. Sunduğu takrirde Denizbank isminin Deniz Bankası olarak değiştirilmesini talep etmiştir⁷⁰⁹. Sadri Maksudi Bey'in bu takriri encümene sevk edilmiştir. Encümen, Denizbank isminin Türk gramerine uyduğuna kanaat getirmiştir⁷¹⁰. Bu konuda söz alan Siirt Milletvekili İsmail Müştak Mayakon, Sadri Maksudi Bey'in bu husustaki gramer eleştirisine katılmadığını belirtmiştir. İsmail Bey, Denizbank veya Sümerbank'ın Türk dili gramerine uygun isimlendirmeler olduğunu ifade etmiştir. Bir hukukçu olan Sadri Maksudi Bey'in Türk dilinden pek anlamadığını iddia etmiştir. Bu gibi önerilerle Sadri Maksudi Bey'in dili baltaladığını öne sürmüştür. Sadri Maksudi Bey'in önerdiği gibi bir gramere uyulması durumunda Ayvansaray, Kumkapısı, Maltepesi denmesi gerektiğini bunların gerçekte bağdaşmadığını açıklamıştır⁷¹¹.

Maraş Milletvekili Hasan Reşit Bey ise Sadri Maksudi Bey'in bu konudaki talebi nedeniyle kanun görüşmelerinin aksadığını ifade etmiştir. Osmanlı grameriyle değil Türk dili grameri ile Türk'ün ağzıyla dil meselesine yaklaşılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Denizbank isminin çok yerinde, temiz ve Türk dili için uygun bir isimlendirme olduğunu savunmuştur⁷¹².

Bunların yanı sıra Mustafa Kemal Atatürk de dil devrimine bizzat katkıda bulunmuştur. Kaleme aldığı Geometri kitabında bu alandaki terimleri Türkçeleştirmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır; açı, ters açı, iç ters açı, dış ters açı, dikey, yatay, düşey, üçgen, dörtgen, beşgen, ikizkenar üçgen, alan, oran, artı, eksi, çarpı, bölü, eşit⁷¹³. Atatürk yapımı tamamlanmak üzere olan denizaltılara da öz Türkçe isimler vermiştir. Bunlar Saldıray, Yıldır, Batıray ve Atılay'dır⁷¹⁴. Bununla birlikte Güneş Dil Teorisi ortaya çıkana kadar dil devrimi sırasında Atatürk'ün konuşmalarında öz Türkçe kelimelerin sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Bunlardan birisi 1 Kasım 1934'te yaptığı Meclisi açış konuşmasıdır. Atatürk bu konuşmasında dünya yerine acun, hazır yerine anık,

⁷⁰⁹ TBMMZC, D:5, C:21, İ:3, İN:20, T:24.12.1937, ss.98-99.

⁷¹⁰ TBMMZC, D:5, C:21, İ:3, İN:21, T:27.12.1937, s.109.

⁷¹¹ TBMMZC, D:5, C:21, İ:3, İN:21, T:27.12.1937, ss.110-111.

⁷¹² TBMMZC, D:5, C:21, İ:3, İN:21, T:27.12.1937, ss.111-112.

⁷¹³ Talat Tekin, "Atatürk ve Türk Dilinde Reform", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, C.5, S.12, 1988, s.1041.

⁷¹⁴ *Cumhuriyet*, 27 Ocak 1938, s.1

kelimelerini kullanmıştır⁷¹⁵. 1 Mart 1935'deki Meclis açış konuşmasında ise meclis yerine kamutay kelimesini kullanmıştır. Ayrıca bu tarihteki Meclis zaptında milletvekili yerine saylav kelimesi kullanılmıştır⁷¹⁶.

Bundan başka 10 Kasım 1934'de İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından hazırlanan bir yazıda Atatürk'ün konuşmalarında yer verdiği öz Türkçe kelimelerin yaygınlaşması için nahiyelere, köylere, memurlara bu kelimelerin yer aldığı broşürlerin dağıtılmasının kararlaştırıldığından bahsedilmiştir. Bu broşürler sayesinde dildeki yabancı kelimelerin etkinliğinin azaltılacağı ve güzel Türkçe'nin daha fazla güzelleştirileceği iddia edilmiştir. Bu kelimelerden bazıları şunlardır; tasfiye yerine arıtmak, misak yerine antlaşma, hazır yerine anık, dünya yerine acun, sulh yerine barış ve baysal, hayati yerine dirlik, muhterem yerine sayın, asil yerine tüzün, millet yerine ulus, tahkim etmek yerine berkitmek, medeni yerine soysal ve ıslah etmek yerine onarmak kelimesi yer almıştır⁷¹⁷. Güneş Dil Teorisinin ortaya çıkmasından sonra Atatürk'ün konuşmalarında öz Türkçe kelimeler zamanla azalmış ve eski haline dönmüştür.

Öz Türkçe hususunda gazetelerde haberler yer almıştır. Haber Akşam Postası gazetesinde Matbuat Umum Müdürlüğünden gelen bir tebliğ hakkında haber yayınlanmıştır. Bu haberde Reiscumhurun gazetelerde öz Türkçe yazıların başmakale yerinde bölünmeden ve diğer sayfalara atılmadan yazılmasını dilediği aktarılmıştır. Öz Türkçe yazının siyasi başmakale veya dil inkılabına katkı sağlayacak nitelikte de olabileceği belirtilmiştir. Gazete yarından başlayarak bu isteğe uyacağını okuyucularına duyurmuştur.⁷¹⁸

Aynı gazetede başka bir haberde ise Atatürk'ün emriyle ismi Hakimiyeti Milliye olan gazetenin Ulus adını aldığına değinilmiştir.⁷¹⁹ Yeni adıyla Ulus gazetesi ise bu gelişmeyi okuyucularına şu başlık ile aktarmıştır; Hakimiyeti Milliye'yi kuran Atatürk'tür. Gazetemize Ulus adını da o verdi. Adımız andımızdır: Atatürk'ün ulusçuluk yolunda yürüyeceğiz⁷²⁰ Bunun yanı sıra Vakit gazetesi ise Kurun adını almıştır. Atatürk'ün Kurun gazetesinin öz Türkçe'nin bir kaynağı olması gerektiği yorumuna yer verilmiştir. Gazi, Gazetenin dil hususunda çalışma yapması tavsiyesinde bulunmuştur.

⁷¹⁵ TBMMZC, D:4, C:25, İ:4, İN:1, T:01.11.1934, s.4.

⁷¹⁶ TBMMZC, D:5, C:1, İ: Fevkalade İçtima, İN:1, T:01.03.1935, ss.4-5.

⁷¹⁷ BCA; 180-9-0-4-24-8.

⁷¹⁸ *Haber*, 18 Kasım 1934, s.1.

⁷¹⁹ *Haber*, 28 Kasım 1934, s.2.

⁷²⁰ *Ulus*, 28 Kasım 1934, s.1.

Gazetenin birinci sayfasında kurun kelimesinin vakit ve asır manasını taşıdığı ifade edilmiştir⁷²¹. Yedinci sayfada Üniversitede öz Türkçe başlığıyla yer alan haberde üniversitelerde derslerin mümkün olduğunca öz Türkçe verilmesinin kararlaştırıldığından bahsedilmiştir. İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Birsal'in hukukçu olması hasebiyle hukuk alanındaki yabancı kelimelerin Türkçeleştirilmesi için çalışmalar yaptığını, bu işe üniversite öğrencilerini de kattığına değinilmiştir. Öğrencilerin, bulduğu Türkçe karşılıkların rektörlüğe bildireceği ve ardından tetkik edilmekle birlikte kabul edileceği ifade edilmiştir⁷²².

Cumhuriyet gazetesinde öz Türkçe bir bilmece yer almıştır. Bilmeceyi çözen 25 kişiye çeşitli hediyelerin verileceği ifade edilmiştir. Bir kişiye mürekkepli kalem, diğer 24 kişiye ise ipek mendil, para cüzdanı ve dolma kalem hediye edilmiştir⁷²³. Yine Cumhuriyet gazetesinde Özdil Yolunda başlığını taşıyan haberde Atatürk'ün öz Türkçe yazıları birinci sayfada bölünmeden yer alması isteğinden bahsedilmiştir. Bu isteğin Türk ulusunun kendi temiz diline kavuşmak için hızlandığı manasına geldiğine değinilmiştir. Dünyaya baylık eden bir ulusun dilinin, Araba, Aceme kul olmaması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Türkçe yabancı kelimelerden kurtulunca gösterilen çabaya, çekilen güçlüğe değeceği yorumunda bulunulmuştur⁷²⁴. Türk Dili gazetesinde Yurtdaş başlığıyla verilen haberde ekonomide yarı sömürge durumundan nasıl çıkıldıysa dil savaşında da kültür sömürgeliğinden çıkıp budun bütünlüğüne gidileceğinden bahsedilmiştir⁷²⁵.

Gazetelerde Öz Türkçe şiirler ve öz Türkçe kelimelerin anlamını içeren haberler yer almıştır. Örneğin Ulus gazetesinde İzzet Ulvi Bey'in Türk'ün Güneşi adlı şiiri birinci sayfada okuyucuya sunulmuştur. Şiirin içinde geçen öz Türkçe kelimeler hemen alt kısımda yer bulmuştur. Bunlar; dünya manasında acun, keder yerine yas, zincir yerine bukağ, ümit yerine umu, şafak yerine tan, millet manasında budun, milli manasında ulusal, memleket yerine il, kâinat yerine evrendir⁷²⁶. Yine Ulus gazetesinde Abay kelimesinin güzel öz Türkçe bir kelime olduğu ve dikkat manasına geldiğinden bahsedilmiştir. Özen kelimesinin de itina etmek anlamını karşıladığına değinilmiştir⁷²⁷.

⁷²¹ *Kurun*, 22 Kasım 1934, s.1

⁷²² *Kurun*, 22 Kasım 1934, s.7.

⁷²³ *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1934, s.4.

⁷²⁴ *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1934, s.1.

⁷²⁵ *Türk Dili*, 19 Kasım 1934, s.2.

⁷²⁶ *Ulus*, 30 Kasım 1934, s.1.

⁷²⁷ *Ulus*, 1 Aralık 1934, s.1.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul etmek yerine onamak, reddetmek yerine ise abamak sözcüğünün kullanılmaya başlandığı da haber olarak yer almıştır⁷²⁸.

Ulus gazetesinde Öz Türkçe Meselesini ele alan Naim Onat, dil devrimiyle birlikte sözlerin kısılacağını bu gelişmenin de faydalı olacağını ifade etmiştir. Dildeki bu değişimle birlikte Arapça, Farsça kelimelerin ortadan kaldırılacağı ve böylece daha arı bir dile kavuşulacağını belirtmiştir. Harf inkılabının okuyup yazmayı kolaylaştırdığını dil devriminin ise kolay düşünmeyi ve az sözle çok şey anlatmayı mümkün kılacağını iddia etmiştir⁷²⁹. Falih Rıfkı Atay ise yazısında Öz Türkçe meselesinde gazetelerin rolüne değinmiştir. Gazetelerin, okurlarını Öz Türkçe sözlere alıştırmaları gerektiğinden bahsetmiştir. Ayrıca gazetecilerin bu hususta dil bilimcilerle birlikte hareket etmesi düşüncesini paylaşmıştır. Köşe yazarlarının öz Türkçe işini bir yük değil vazife olarak görmeleri lüzumuna dikkat çekmiştir. Yazılarda yabancı kelimeleri kullanmaktan kaçınılması tavsiyesinde bulunmuştur⁷³⁰.

Yine Ulus gazetesinden Necip Ali Küçüka, dili dedelerimizden bize kalan bir emanet olarak görmek gerektiğini ifade etmiştir. Bu nedenle yabancı izlerden uzak tutulması lüzumuna dikkat çekmiştir. Dilde yabancı kelimelerin kullanılmasının halkla yazarlar arasında bağlantı kopukluğuna sebebiyet verdiğini belirtmiştir. Artık bundan sonra dilin ulus dili olacağını, onun düşüncesini ve duygusunu yansıtacağını iddia etmiştir. Ayrıca yazısında emanet manasında oruncak kelimesini, sınıf manasında ise barana kelimesini Öz Türkçe olması hasebiyle kullanmıştır⁷³¹.

Haber Akşam Postası köşe yazarlarından Vala Nureddin, dil devrimini ele aldığı yazısında olur olmadık yerlerde yeni türetilen evrensel kelimesinin kullanılmasından duyduğu rahatsızlığa işaret etmiştir. Bu durumu lügat paralamak olarak nitelendirmiştir. Öz dili kullanırken en bilinmedik sözleri iş olsun diye gösteriş maksadıyla kullanmanın yanlış olduğu kanaatini vurgulamıştır.⁷³²

Yahya Saim Ozanoğlu, Cumhuriyet gazetesindeki yazısında dilin yabancı kelimelerden ve yabancı düşüncelerden kurtulduğunu ifade etmiştir. Yarının öz Türkçe yazı dilinin gençliğe verilebilecek en kutlu armağan olduğunu belirtmiştir. Ozanoğlu, öz Türkçe meselesinde gazetelerde gözlemlediği yanlışlara da dikkat çekmiştir. O, yabancı

⁷²⁸ *Ulus*, 2 Aralık 1934, s.1.

⁷²⁹ *Ulus*, 30 Kasım 1934, s.1.

⁷³⁰ *Ulus*, 2 Aralık 1934, s.1.

⁷³¹ *Ulus*, 3 Aralık 1934, s.1.

⁷³² *Haber*, 26 Kasım 1934, s.3.

dillerden alınan sözlerin Türkçe karşılıklarını bulup kullanmanın öz Türkçe yazmak manasına gelmediğini savunmuştur. Milletin alışkın olmadığı kelimeleri sıklıkla kullanma hatasına düşülmemesi tavsiyesinde bulunmuştur. Bu gibi önerilere uyulmazsa uydurmaca bir dile doğru gidileceği uyarısını yapmıştır⁷³³.

Türk Dili gazetesi köşe yazarlarından Kenan Emin, Türkçe için yapılan çalışmaların sonucu olarak yabancı kelimelerin dilden çıkarıldığını böylece daha saf daha anlaşılabilir bir dile sahip olunduğunu yazmıştır. Atatürk'ün, Türk'e Türk dilinin enginliğiyle zafer kazandırmaya çalıştığı, bu mücadelede gazetelerinde daha istekli bir şekilde uğraş vermesi gerektiğini savunmuştur⁷³⁴.

2.3. YER İSİMLERİNİN DEĞİŞTİRİLMESİ

Ülkedeki bazı il, ilçe ve köy isimlerinde değişikliğe gidilmiştir. Bu uygulama İttihat Terakki iktidarı döneminde başlamıştır. 5 Ocak 1916'da yayımlanan talimatnamede Ermenice, Bulgarca veya Rumca gibi İslam'la ilgisi bulmayan milletlerin lisanlarıyla anılan il, ilçe, kasaba, köy isimlerinin Türkçeye çevrilmesinin kararlaştırıldığı belirtilmiştir. Bu doğrultuda Hüdavendigâr iline bağlı Atranos ilçesi Orhanili, Mihaliç ilçesi Karacabey, Büyükçekmece Papaz Bergos ilçesi Ahmediye, Menteşe ilinde bulunan Papas köyü İzzeddin, Mersin'in Hristiyan köyü Osmaniye adını almıştır⁷³⁵.

Cumhuriyet döneminde ise Lazistan'ın ismi 1924'te Rize⁷³⁶, yine aynı tarihte Kırkkilise ilinin adı Kırklareli olmuştur⁷³⁷. Kırkkilise isminin Kırklareli olarak değiştirilmesi hakkındaki görüşmeleri sırasında Dersim Milletvekili Feridun Fikri Bey, İçişleri Bakanı Recep Bey'den bir ricada bulunmuştur. Fikri Bey, Dersim ilinde Başvartanik gibi Ermenice kökenli nahiye isimlerinin bulunduğunu, böyle gayri milli isimlerin kullanılmasının doğru olmadığını belirtmiş tadili hakkında çaba göstermesini istemiştir. İçişleri Bakanı Recep Bey, Fikri Bey'in bahsettiği konunun yalnızca bir il için geçerli olmadığını hatırlatmıştır. Memlekette birçok yerde benzer sıkıntının var olduğuna dikkat çekmiştir. Bakanlığın bu yabancı isimler hususunda çalışma gerçekleştirdiğini fakat bu adların bir anda değiştirilemeyeceğini vurgulamıştır. Bir anda yapılacak

⁷³³ *Cumhuriyet*, 2 Aralık 1934, s.3.

⁷³⁴ *Türk Dili*, 20 Kasım 1934, s.1.

⁷³⁵ Fuat Dündar, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, ss.83-84.

⁷³⁶ Ali Rıza Saklı, "Cumhuriyet'le Yaşat Bir Ürün: Rize Çayının Tarihçesi", *Cumhuriyet Döneminde Rize-I (1923-1950)*, Ed: Z. Arslan-M. Arıkan, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Ankara 2018, s.252.

⁷³⁷ Düstur VI (Üçüncü Tertip), Ankara 1934, s.49.

değişikliklerin sonucunda resmî evraklarda sıkıntı çıkabileceğini savunmuştur. Önceliklerinin vilayet ve ilçe ismi değişiklikleri olduğunu daha sonrasında nahiye isimleri meselesine ağırlık vereceklerini açıklamıştır. İsim değişiklikleri hususunda çok dikkatli olunması gerektiğini de sözlerine eklemiştir⁷³⁸.

Feridun Fikri Bey, bazı isimlerin yakışksız görüldüğünü, birdenbire hepsinin değiştirilmesi gibi bir talebinin olmadığını söylemiştir. Vartanik gibi millilikle hiçbir münasebeti olmayan isimlerin değişikliği hususunda isteğinin bulunduğunu belirtmiştir. Yeni isimlerin yanına eski isimlerin yazılmasıyla bu konudaki karışıklıkların önlenebileceğini savunmuştur. İçişleri Bakanı Recep Bey, il veya ilçe isimlerinin sırf yakışksız diye değiştirilmesinin düşünülmediğini ifade etmiştir. İsim değişikliği hususunda gayri milli olup olmadığının dikkate alındığını açıklamıştır. Bir kez daha bu konuda aceleci davranmaya gerek olmadığını vurgu yapmıştır⁷³⁹.

Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey ise bakanın görüşlerine katılmadığını, memleketteki il isimlerinin gayri milli ve gayri Türk isimlerle dolu olduğu iddiasını desteklemediğini belirtmiştir. Ergani Milletvekili Kazım Vehbi Bey, Tunalı Hilmi Bey'in aksine bakanın görüşlerine paralel olarak memlekette birçok gayri milli isme sahip illerin olduğunu söylemiştir. Kilise ismini taşıyan ilin adının değiştirilmesi gibi İçişleri Bakanının talimatıyla aynı adı taşıyan köylerin de isimlerinde değişikliğe gidilmesi önerisinde bulunmuştur. Biga Milletvekili Samih Rıfat Bey ise bir yere yeni bir isim verirken tarih, coğrafya gibi ilim dallarından faydalanmak gerektiğine dikkat çekmiştir. Bugün dilimizde olmadığı için Türkçe kabul etmediğimiz kelimelerin geçmişte Türkçe'nin içinde yer almış olabileceğine değinmiştir. Bu konudaki en doğru hükmün bilim adamları tarafından verileceğini ifade etmiştir⁷⁴⁰.

Sonraki yıllarda yer isimlerinde değiştirilmesi politikası devam etmiştir. 1936 yılında Dersim Vilayetinin adı Tunceli olarak değiştirilmiştir⁷⁴¹. 1937 yılında Diyarbakır ilinin ismi ise Diyarbakır olmuştur⁷⁴². Ayrıca Resmî Gazetede 24 Ekim 1926'da yayımlanan Kararnamede bazı illerin iki isimli olması nedeniyle karışıklık çıktığı bu nedenle yalnızca bir isimle anılmasının doğru olacağı belirtilmiştir. Kararnamede yer alan tabloda Ertuğrul ismi yerine Bilecik, Bozok yerine Yozgat, Canik yerine Samsun,

⁷³⁸ TBMMZC, D:2, C:11, İ:2, İN:24, T:20.12.1924, s.190.

⁷³⁹ TBMMZC, D:2, C:11, İ:2, İN:24, T:20.12.1924, s.191.

⁷⁴⁰ TBMMZC, D:2, C:11, İ:2, İN:24, T:20.12.1924, s.192.

⁷⁴¹ Düstur XVII (Üçüncü Tertip), Ankara 1936, s.171.

⁷⁴² Düstur XIX (Üçüncü Tertip), Ankara 1956, s.96.

Hamidabat yerine Isparta, Saruhan yerine Manisa, Karesi yerine Balıkesir, Menteşe yerine Muğla isminin kullanılması gerektiğinden bahsedilmiştir⁷⁴³.

İl isimlerinde yapılan değişiklikler köy isimlerinde de görülmektedir. Örneğin Kars'ın Kağızman ilçesinde Karagüni Sufla ve Karagüni Ulya adını taşıyan köylerin isimleri 1935 yılında Aşağı Karagüney ve Yukarı Karagüney olarak değiştirilmiştir. Bu adların değiştirilme sebebi Türkçe olmaması olarak gösterilmiştir⁷⁴⁴. 1933 yılında Köylerimiz adlı bir kitap İçişleri Bakanlığı tarafından basılmıştır. Bu kitapta o yıla kadar geçerli olan köy adları bulunmaktadır. 1968 yılında yine İçişleri Bakanlığı tarafından basılan Köylerimiz adlı kitapta ise köy adlarının eski ve yeni isimleri yer almıştır. Bu kitap, Türkçe olmayan, başka etnik kimliğin ismini taşıyan köylerin adının değiştirildiği ve bu işlemin Atatürk döneminden sonra da devlet politikası olarak devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Örneğin 1933'de basılan Köylerimiz adlı kitapta Maraş ili Andırın ilçesinde bulunan Kürtler adını taşıyan köyün ismi⁷⁴⁵ sonraki dönemde Gökgedik adını almıştır⁷⁴⁶. Konya'nın Seydişehir ilçesine bağlı Rumdüğün⁷⁴⁷ adlı köyün ismi Tepecik olarak değiştirilmiştir⁷⁴⁸. Adana'nın Karaisalı ilçesine bağlı olan Rumkuş⁷⁴⁹ köyü ise Beydemir ismini almıştır⁷⁵⁰. Çanakkale'nin Biga ilçesine bağlı Arapçeşme⁷⁵¹ isimli köyün adı Gürçeşme olarak değiştirilmiştir⁷⁵². Balıkesir ilinin Edremit ilçesinde bulunan Araplar köyü⁷⁵³ ise Yolören olarak değiştirilmiştir⁷⁵⁴. İsim değişikliklerinin nedeni Türkçeleştirmenin yanı sıra merkezileştirme düşüncesidir. Bu nedenle eski Türk beyliklerinin ismini taşıyan yerleşim yerlerinin adlarında da değişikliğe gidilmiştir.

2.4. TÜRKÇE KONUŞMA MESELESİ

Atatürk döneminde dil hususundaki gelişmelerden biri de Vatandaş Türkçe Konuş! kampanyasıdır. Darülfünun Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti tarafından 13 Ocak 1928'de yapılan kongrede bu tarzda bir kampanya yapılmasına karar verilmiştir⁷⁵⁵.

⁷⁴³ Düstur VII (Üçüncü Tertip), Ankara 1944, ss.1681-1682.

⁷⁴⁴ Taner Aydın, "Türkiye'de Köy Adı Değişiklikleri Üzerine Bir İnceleme: Kağızman Örneği", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.53, 2022, s.348.

⁷⁴⁵ İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, *Köylerimiz*, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul 1933, s.522.

⁷⁴⁶ İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, *Köylerimiz*, Ankara Başbakanlık Basımevi, Ankara 1968. s.234.

⁷⁴⁷ İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, *a. g. e.*, s.633.

⁷⁴⁸ İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, *a. g. e.*, s.745.

⁷⁴⁹ İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, *a. g. e.*, s.633.

⁷⁵⁰ İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, *a. g. e.*, s.745.

⁷⁵¹ İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, *a. g. e.*, s.45.

⁷⁵² İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, *a. g. e.*, s.603.

⁷⁵³ İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, *a. g. e.*, s.46.

⁷⁵⁴ İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü, *a. g. e.*, s.604.

⁷⁵⁵ Yıldız, *a. g. e.*, s.287.

Öğrenciler gerekli izinleri aldıktan sonra sokaklara ve caddelere Türkçe konuşulması hususuna dikkat çeken afişler asmışlardır⁷⁵⁶. Şubat 1933’de Vagon-Li şirketinde meydana gelen bir olay Vatandaş Türkçe Konuş! kampanyasının tekrar canlanmasına sebep olmuştur. Bu olay Cumhuriyet gazetesinin satırlarına da taşınmıştır. Gazetede yer bulan habere göre şirketin müdürü Jannoni, telefonda Türkçe konuşan memur Naci Bey’e şirketin resmî dilinin Fransızca olduğunu belirtmiş, Türkçe konuşmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Naci Bey, müdüre cevap olarak; Ben Türk’üm, memleketimde resmî lisan Türkçedir. Hatta siz bile Türkçe öğrenmelisiniz demiştir. Müdür Bey, olayın sonunda Naci Bey’e, 25 kuruş para cezası ve 15 gün işten uzaklaştırma cezası vermiştir⁷⁵⁷.

Bu haberin duyulmasının ardından fakülte ve yüksek mekteplerde eğitim alan gençler, Vagon-Li şirketinin önüne gelerek yaşanan hadiseyi protesto etmişlerdir. Vakit gazetesinde; Türk dilinin, yabancı şirketin müdürü tarafından tahkir edilmesi nedeniyle, gençlerin şirket önünde toplanarak nümayiş düzenledikleri şeklinde bir habere yer verilmiştir. Protestocu gençler, şirketin içinde bulunan Atatürk portresini; Bu buraya layık değildir. diyerek almışlar, Türklüğü tahkir edenler, Türkçe konuşmayanlar bu memleketten kovulacaktır şeklinde slogan atmışlardır⁷⁵⁸. Yine aynı gazetede yazar olan Selami İzzet köşe yazısında bu olayı kaleme almıştır. Türkiye’nin sahibinin Türkler olduğunu vurgulamıştır. Burada yaşamaya niyet edenlerin Türk’e ve Türk diline hürmet etmeleri gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu şarta riayet etmeyenlere başka kapıya denileceğini ifade etmiştir⁷⁵⁹.

Mehmet Asım, Vakit gazetesindeki yazısında Türk dilinin, Türk Milletinin mukaddesatından olduğuna vurgu yapmıştır. Türkiye topraklarında, memurun Türkçe konuştuğu için yabancı amiri tarafından cezalandırılmasını, Türk milletinin mukaddesatına hakaret olarak nitelendirmiştir. Darülfünun talebesinin milli dilimize hakaret manasını ifade eden her türlü harekete karşı koymasının en tabi hakkı olduğunu ifade etmiştir⁷⁶⁰.

Vakit gazetesi, olayın Bursa’da duyulmasından sonra orada da öğrencilerin harekete geçerek akşam vakti Bursa halkevinde toplandıklarını ve tezahüratlarda

⁷⁵⁶ Bali, a. g. e., ss.135-136.

⁷⁵⁷ Cumhuriyet, 24 Şubat 1933, s.2.

⁷⁵⁸ Vakit, 26 Şubat 1933, ss.1-2.

⁷⁵⁹ Vakit, 26 Şubat 1933, s.3.

⁷⁶⁰ Vakit, 27 Şubat 1933, s.2.

bulunduklarına dair habere yer vermiştir. Haberde daha sonra gençlerin hükümet meydanında toplanarak Gazi heykeli önünde marşlar okuduklarına değinilmiştir. Gençlerin, Gaziye, Halkevine, İstanbul Türk Talebe Birliğine telgraf çekmeye karar verdikleri belirtilmiştir. Telgrafın içeriğinde uğrunda herkesin birer nefer gibi çalıştığı Türk inkılabına karşı uzanacak her yumruğu ezmek için Bursa halkının ve gençliğinin her zaman hazır olduğuna dikkat çekilmiştir. İstanbul’da Türkçeye karşı yabancı bir şirketin temsilcisi tarafından yapılan saygısızlığa gençlerin çok yerinde tepki gösterdiği ifade edilmiştir. Bu hareketleri nedeniyle İstanbul’daki gençler tebrik edilmiştir. Bursa gençliğinin daima o gençlerle birlikte olduğunu altı çizilmiştir. Telgrafın altında Bursa Gençliği ifadesi yer almıştır⁷⁶¹.

Yakup Kadri ise bu olay hakkındaki yazısında Vagon Li şirketinin önündeki öğrenci nümayişinin inkılapçıların yüreğindeki külleri üfleyip dağıttığına değinmiştir. Gençliğin inkılabın bekçisi olmasının yanı sıra inkılabı canlı tuttuklarına vurgu yapmıştır. Milli Mücadele döneminde Türk milletinin birlik haline gelip düşmanlara karşı harp etmesinin Darülfunun önündeki gençlerin nümayişiyle ortak nedene dayandığını ifade etmiştir. Gençlerin Osmanlı Devleti devrindeki Kapitülasyonların getirdiği olumsuzlukları görmemiş olsalar da; Bir frenk tarafından bir frenk müessesesinde hakarete uğramış Türk memurunun davasını ateşli bir şekilde savunmalarını övmüştür⁷⁶². Son Posta gazetesinde ise Türk’e Hürmet İsteriz. başlığıyla verilen haberde, gençlerin düzenlediği nümayiştten bahsedilmiş, Yaşasın Türkiye, yaşasın Türkçe, yaşasın milli dilimiz! şeklinde slogan attıklarına değinilmiştir⁷⁶³. Akşam gazetesinde bu olaylar Türkiye’de Türk dili hakimdir başlığıyla okuyucu ile paylaşılmıştır⁷⁶⁴.

Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde Yunus Nadi olaya dair kaleme aldığı yazıda Türkiye’de hiçbir müessesenin bir dili dayatmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Aynı gazetenin yazarlarından Peyami Safa da hadiseye dair görüşlerini köşesinden aktarmıştır. Safa; Hala mı Türkiye’de, Türkçe konuşan, Türk memurunun, Türk diline, Türk yurduna, Türk benliğine bir Türk caddesindeki binada çatal dilini uzatarak hakaret savurmak gayretini güdüyorsun! şeklinde müdüre sert tepki göstermiştir⁷⁶⁵.

⁷⁶¹ *Vakit*, 27 Şubat 1933, s.2.

⁷⁶² *Vakit*, 2, Mart 1933, ss.1-2.

⁷⁶³ *Son Posta*, 26 Şubat 1933, s.6.

⁷⁶⁴ *Akşam*, 26 Şubat 1933, s.1.

⁷⁶⁵ *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1933. ss.1-3.

Olayların ardından Jannoni, şirketin Beyoğlu müdürlüğü görevinden alınmış yerine şirketin Karaköy şubesi müdürü Talat Bey tayin edilmiştir. Memur Naci Bey ise görevine geri dönmüştür⁷⁶⁶.

Bu olay haricinde Türkçe konuşulması hususunda gazetelerde çeşitli haberler yer almıştır. Örneğin; Son Posta gazetesinde; Türkü seven, Onu Sayar, Türkçe Konuşunuz! başlıklı haberde İzmir gençliğinin, Türk harsının, Türk sesinin her şeyden üstün olması ve ülkede yabancı harsların bulunmaması prensipleri ile hareket ettiği belirtilmiştir. Halkevinin gençleri Türkçe konuşma meselesinde memur ettiği ve bu gençlerin de Türkçe konuşmayanlara kart vererek Türkçe konuşmaya davet ettiklerine değinilmiştir. Kartlarda ise şu ifadeler bulunmaktadır; Yurttaş Türk'sen Türkçe görüş, Türk'ü seven onu sayar, Türkçe konuşunuz, Türkçeden başka dille konuşmak Türk'ü incitir., Türkçe konuş senin milliyetinden şüphe edilmesin, Türk olup da Türkçe konuşmayanlar Türklüğe hakaret etmiş olurlar⁷⁶⁷.

Cumhuriyet gazetesinde ise Türkçe konuşma hususunda çıkan bir yazı da gayrimüslimlerin, ibadetlerine hiçbir şekilde karışılmadığını fakat Cumhuriyet Türkiye'sinin, Türk vatandaşının, kesinlikle Türkçe öğrenmesini ve Türkçe konuşmasını talep ettiğini belirtmiştir. Yahudi, Ermeni ve Rumların Türkçe konusundaki noksanlarını bir an önce gidermesi tavsiyesinde bulunulmuştur⁷⁶⁸. Haber Akşam Postası gazetesinde, İstanbul Katolik Kilisesinde görevli olan İtalyan Rahip Monsenyör Ronkalli'nin kilisede vaazı Türkçe olarak verdiği ve bu vaazın Katolik kilisesinde verilen ilk Türkçe vaaz olduğu belirtilmiştir⁷⁶⁹.

Türkçe konuşma meselesine belediyeler de kayıtsız kalmamıştır. Haber Akşam Postası gazetesinde verilen bir haberde, Bursa ve Tekirdağ belediyelerinin, Türkçe dışında bir lisanla konuşanların sayısının artması nedeniyle, Türkçeden başka bir lisanla konuşmayı yasakladığı belirtilmiştir. Başka dille konuşanlar hakkında zabıt tutulacağı ve beş lira para cezası kesileceği bilgisi de haberde yer almıştır⁷⁷⁰. Lüleburgaz belediyesi de benzer bir karar almıştır. Türkçe dışında başka bir lisanla konuşmayı yasaklamıştır. Bu karara aykırı hareket edenlerden 20 Lira para ceza alınacağı bilgisi haberde verilmiştir⁷⁷¹.

⁷⁶⁶ *Vakit*, 28 Şubat 1933, s.2.

⁷⁶⁷ *Son Posta*, 16 Haziran 1934, s.1.

⁷⁶⁸ *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1934, s.1.

⁷⁶⁹ *Haber*, 10 Haziran 1935, s.1.

⁷⁷⁰ *Haber*, 26 Şubat 1937, s.1.

⁷⁷¹ *Haber*, 3 Haziran 1937, s.4.

Konya ve Niğde'nin bazı ilçelerinde yabancı dilde konuşanların 50 kuruş para cezasına çarptırıldığı da basında yer almıştır. Aynı haberde İzmir, İnciraltında İspanyolca konuşarak, gürültü yapan yüz kişiye de bir lira para cezası verildiği belirtilmiştir⁷⁷².

Son Telgraf gazetesinin başka bir haberinde ise Ada ve Boğaz vapurlarıyla birlikte tramvaylarda yabancı dille konuşanların sayısının azaldığını, Hristiyan mağaza müdürlerinin memur ve satıcılarına, Türkçe konuşma direktifi verdiğini aktarmıştır⁷⁷³. Tan gazetesinden Ahmet Emin Yalman, Umumi Yerlerde Türkçe başlıklı yazısında her işte şuurlu bir milli siyaset takip eden inkılap Türkiye'sinin bu mozaik vaziyeti en kısa zamanda tasfiye etmesi gerektiğine dikkat çekmiştir⁷⁷⁴.

Türkçe konuşma kampanyasına dair azınlıklardan farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Haydarpaşa-Kadıköy Yahudi Cemaati Başkanı Yeşua Elnkave, Yahudilerin Türkçe dilini öğrenmesi için Türk Dilini Yaygınlaştırma Komisyonu kurmuştur. Bu derneği kurma amacının Yahudilerin kalbine ve ruhunu vatanlarının dilini nüfuz ettirmek olarak açıklamıştır. Musevi Lisesi Müdürü David Markus ise basına verdiği demeçte Türkçeyi övmüş ve Türkçe dersleri almaya başladığını duyurmuştur⁷⁷⁵. Hahambaşı Becerano, El Tiempo gazetesine verdiği röportajda Türkçe'nin Yahudilerin ana dili olacağını ümit ettiğini belirtmiştir⁷⁷⁶.

Avram Galanti, Vatandaş Türkçe Konuş adlı kitabında bu meseleyi ele almıştır. Galanti, 1875'te Alliance İsrailiet Cemiyeti'nin İstanbul'da ilk mektebini açtığını o tarihten beri Yahudilerin Fransızca öğrendiğini, Fransızcayla yaşadığını ifade etmiştir. Türkçeleri hiç olmayan veya zayıf olan bu kişilerden bir anda Türkçe öğrenmesini beklemenin yanlış olacağını savunmuştur⁷⁷⁷. Azınlıkların, Türkçe öğrenmesinin ancak hükümet tarafından yönetilen bir süreçle başarıya ulaşacağına değinmiştir⁷⁷⁸.

Cumhuriyet gazetesinin Türkçe Konuşmak İstemeyenlere Bir Ders başlıklı haberinde ise Elazığ'daki Süryani Kadim Kilisesinin bütün dualarını ve vaazlarını öz Türkçe yaptığı bilgisi verilmiştir. Yapılan dualardan biri de satırda yer bulmuştur; Sulh

⁷⁷² Son Telgraf, 28 Temmuz 1938, s.6.

⁷⁷³ Son Telgraf, 8 Mart 1937, s.3.

⁷⁷⁴ Tan, 4 Mart 1937, s.1.

⁷⁷⁵ Bali, a. g. e., s.133.

⁷⁷⁶ Bali, a. g. e., s.156.

⁷⁷⁷ Avram Galanti, *Vatandaş Türkçe Konuş!*, Kebikeç Yayınları, Ankara 2000, ss.7-8.

⁷⁷⁸ Galanti, a. g. e., ss.46-47.

ve Selameti ve Cumhuriyeti berdevam eyle. Biz günahkarların kusurlarını affedip aziz tut! Bizim Tanrımız bunu rahmetinden isteriz⁷⁷⁹.

Bunların dışında 12 Mart-28 Nisan⁷⁸⁰ tarihleri arasında Cumhuriyet Halk Partisi ve Halkevleri bünyesinde Hars Komiteleri kurulmuştur⁷⁸¹. Hars Komiteleri Talimatnamesine göre bu teşkilatın amacı öz ana dillerini düzgün bir şekilde konuşamayan Türklerin milli kültür seviyesini korumak, yükseltmek ve yaşadıkları yerlerdeki Türk yurttaşlarıyla olan bağlarını arttırmak olarak açıklanmıştır. Bununla birlikte komitenin başlıca vazifelerinden birinin Türkçeyi düzgün konuşamayanların Türk dilini düzgün ve kolay bir şekilde konuşabilmesini sağlamak olduğu ifade edilmiştir. Türkçe konuşmayı teşvik etmek, ilkokul kadrolarını buna göre dizayn etmek, akrabalık bağları oluşturmak, Türkçe konuşmayı milli şeref ve menfaatlerin emrettiği bir borç olarak telkin etmek bu hususta yapılacak çalışmalar olarak gösterilmiştir⁷⁸².

Ayrıca vazifeler kısmında Nusayrilerin üzerinde daha fazla durulduğu dikkat çekmektedir. Nusayri inancında olan kişilerin aslen Türk ırkından oldukları fakat Türkçe konuşmamaları nedeniyle oluşan yanlış algıyı düzeltmek maksadıyla ilmi ve tarihi neşriyat yapmak, mezheplerinin Sunni olmaması ve Türkçe konuşmamaları nedeniyle Arap uşağı, fellah, Nusayri gibi lakapların takılmasını önlemek amaçlı tedbirler almak, konferanslar vermek, türküler ve destanlar öğretmek komitenin görevleri arasında yer almıştır⁷⁸³. 1937-1938 yılları arasında Mersin Merkez’de 625 çocuğun ebeveyninin yabancı dil konuştuğu bilgisi belgelerde yer almıştır. Bu belgede Nusayrilerden Eti Türkleri olarak bahsedilmiştir⁷⁸⁴. Bu durum neticesinde komitenin hedefleri doğrultusunda Mersin’de Nusayrilerin ağırlıklı olarak yaşadığı Bahçe köyüne bir okul inşa edilmiştir⁷⁸⁵. Hars Komitesi ağırlıklı olarak Mersin-Tarsus-Adana bölgesinde Türkçe’nin öğrenilmesi için faaliyetler gerçekleştirmiştir. 1937-1938 yılları arasında bu maksatla 33 okul açılmıştır. Bu okullarda 738 kadın ve 804 erkek Türkçe öğrenmiştir⁷⁸⁶.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da 9 Mart 1937’de ziyaret ettiği Adana Halkevinde ağırlıklı olarak Hatay’ın Türklüğü üstünde durmakla birlikte Çukurova bölgesinde

⁷⁷⁹ *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1937, s.5.

⁷⁸⁰ İrşad Sami Yuca, “Tek Parti Dönemi Ulusçu Politikalarına Bir Örnek: Çukurova Bölgesi Hars Komiteleri”, *Route Educational and Social Science Journal*, C.2, 2015, s.40.

⁷⁸¹ *Akşam*, 28 Nisan 1937, 2.

⁷⁸² BCA; 490-1-0-0-583-10-1.

⁷⁸³ BCA; 490-1-0-0-583-10-1.

⁷⁸⁴ BCA; 490-1-0-0-583-10-1.

⁷⁸⁵ Yuca, a. g. m., s.43.

⁷⁸⁶ Yuca, a. g. m., s.44.

bulunan alevi Türklerin farklı bir inanışa ve farklı bir dile sahip olmalarına rağmen aslen Türk olduklarına dikkat çekmiştir. Yabancılarla olan temasları neticesinde Arapça öğrendiklerini iddia etmiştir. Tarih boyunca Alevi olmaları dolayısıyla Sünniler tarafından dışlandıklarını bu nedenle Türk toplumundan uzaklaştıklarını ifade etmiştir. Verilen haberde bu ziyaret sırasında salonu; ağırlıklı olarak saltanat devrinde Arap denilen ırkdaşlarımızın doldurduğu belirtilmiştir⁷⁸⁷.

2.5. DİN ALANINDA TÜRKÇELEŞTİRME

Atatürk döneminde halkın İslam dinini daha iyi anlaması için bu alanda Türkçeleştirme faaliyetleri de gerçekleştirilmiştir. Surelerin Türkçe okunduğu ilk namaz İstanbul Göztepe Camii İmamı Cemaleddin Efendi tarafından 19 Mart 1926'da kılınmıştır⁷⁸⁸. Vakıf gazetesine röportaj veren İmam Celaleddin Efendi, Türk'ün dini olduğu gibi dilinin de var olduğunu ifade etmiştir. Asırlardan beri Türk Milletinin dini ve dünyevi kapitülasyonlarla başının belaya girdiğine dikkat çekmiştir. Dünya kapitülasyonlarından başını kurtaran Türk'ün din kapitülasyonlarından da kurtulmasının zamanı geldiğini söylemiştir. Hristiyanlık içinde bir Protestanlık mezhebinin zuhur etmesi gibi İslam dininin içinde de arınmış bir Müslümanlığın çıkması gerektiğine vurgu yapmıştır⁷⁸⁹. Türkçe namaz hususunda açıklama yapan Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi, namaz sırasında Türkçeye tercüme edilerek okunan surelerin, kendi dilinde okunmasının yerini tutmayacağını belirtmiştir. Kuran'ın Türkçeye tercüme edilmesinden sonra da namazın Arap lisanıyla eda edilmesinin gerekliliğine dikkat çekmiştir⁷⁹⁰. Rıfat Börekçi'nin isteği doğrultusunda Göztepe Camii İmamı Cemaleddin Efendi aynı yıl görevden alınmıştır⁷⁹¹.

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde oluşturulan bir heyet ise 20 Haziran 1928'de bir Dini Islah Beyannamesi yayınlamıştır. Heyetin başkanı Fuat Köprülü'dür. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mustafa Şekip Tunç, İsmail Hakkı İzmirli, Halil Nimetullah Öztürk, Halil Halid Bey, Yusuf Ziya Yörükân ise heyette bulunan kişiler olmuştur⁷⁹². Beyannamenin içeriğinde birçok konuya ilişkin görüşe değinmekle birlikte ibadet dili

⁷⁸⁷ *Ulus*, 10 Mart 1937, ss.1-6.

⁷⁸⁸ *Vakıf*, 6 Nisan 1926, s.1.

⁷⁸⁹ *Vakıf*, 6 Nisan 1926, s.2.

⁷⁹⁰ *Son Saat*, 3 Mayıs 1926, s.1.

⁷⁹¹ Dücane Cündioğlu, *Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet I: Türkçe Namaz (1923-1950)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999, s.64.

⁷⁹² *Vakıf*, 20 Haziran 1928, s.1.

hususuna da yer verilmiştir. Ayetlerin, duaların ve hutbelerin Türkçe olması gerekliliğine vurgu yapılmıştır⁷⁹³.

İlk Türkçe ezan ise 30 Ocak 1932’de Hafız Rıfat Bey tarafından ikinci ezan olarak okunmuştur. Rıfat Bey, önce ezanın Arapçasını, daha sonra ise Türkçesini okumuştur⁷⁹⁴. Milliyet gazetesinin haberinde, Hafız Rıfat Bey’in ezanı Türkçe okuduğu sırada yüzlerce kişinin Fatih Meydanında toplanıp ilk defa okunan bu ezanı dinledikleri bilgisi verilmiştir⁷⁹⁵.

Türkçe ezan şu şekildedir:

“Allah Büyüktür
Tanrıdan başka tapacak yoktur.
Ben şahidim ki Tanrım büyüktür.
Nebi Muhammed Allah resulü
Ben şahidim ki o haktan geldi
Ey dinleyenler geliniz namaza!
Ey işitenler koşunuz felaha
Allah büyüktür
Tanrıdan başka tapacak yoktur⁷⁹⁶”

Türkçe Kuran ise ilk olarak 22 Ocak 1932’de Ayasofya’da Yerebatan Camisinde Hafız Yaşar Bey tarafından okunmuştur⁷⁹⁷. Haberde, Yaşar Bey’in Cuma hutbesini Türkçe olarak okuduğu da yer almıştır. Hafız, Yasin Suresini Türkçe okumayı tercih etmiştir⁷⁹⁸. İlk Türkçe hutbe ise 5 Şubat 1932’de Süleymaniye Caminde, Hafız Sadettin Bey tarafından okunmuştur⁷⁹⁹. Okunan hutbe sırasında dinleyenlerin duygulandığı ve daha sonrasında Türkçe tekbirin okunmasına da cemaatin dahil olduğu belirtilmiştir⁸⁰⁰. Milliyet gazetesinde verilen haberde hutbenin hiç Arapçasız okunduğu vurgulanmıştır⁸⁰¹. Sadettin Bey’in duaları da Türkçe yaptığı, Cumhuriyete, millete ve Türk ordusuna dua ettiği, edilen duaların manasını anlayan halkın, memnuniyetle duaya âmin dediği de haberde yer almıştır⁸⁰².

⁷⁹³ *Vakit*, 20 Haziran 1928, s.2.

⁷⁹⁴ *Cumhuriyet*, 31 Ocak 1932, s.1.

⁷⁹⁵ *Milliyet*, 31 Ocak 1932, s.6.

⁷⁹⁶ *Cumhuriyet*, 31 Ocak 1932, ss.1-2.

⁷⁹⁷ *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1932, s.1.

⁷⁹⁸ *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1932, s.4.

⁷⁹⁹ *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1932, s.1.

⁸⁰⁰ *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1932, s.3.

⁸⁰¹ *Milliyet*, 6 Şubat 1932, s.1.

⁸⁰² *Milliyet*, 6 Şubat 1932, s.5.

Cumhuriyet gazetesinde ikinci namazından sonra, Hafız Rıfat Bey'in Yusuf Suresini, Türkçe olarak okuduğu gelişmesi de haberde yer almıştır. Fatih Camisinden başka Cihangir Camisinde de Hafız Yaşar Bey'in, Türkçe Kuran okuduğu ve halk tarafından dinlendiği belirtilmiştir. Gazetenin basıldığı gün, Sulta Selimli Hafız Rıza Bey'in saat 3:30 da Beyazıt Camisinde, Hafız Sadettin Bey'in 2'de Fatih Camisinde, Hafız Fahri Bey'in 2:30'da Ayasofya'da, Yerebatan Camisinde ve son olarak Hafız Rıza Bey'in yatsı namazından önce Dolmabahçe Camisinde Türkçe Kuran okuyacaklarına dair program okuyucularla paylaşılmıştır⁸⁰³.

Cumhuriyet gazetesindeki bir haberde, Kadir Gecesi münasebetiyle Camilerde büyük merasim yapılacağı ve Türkçe Kuran okunacağı bilgisi verilmiştir⁸⁰⁴. Ertesi gün, Cumhuriyet gazetesi, bu merasim ile ilgili bilgileri manşetten okuyucusuna ulaştırmıştır. Haber başlıklarında, 70 bin kişinin dini merasime iştirak ettiği, camiye sığamayan 30 bin kişinin de meydanları doldurduğu belirtilmiştir. Haberin içeriğinde Türkçe tekbirin halkı uygulandığına değinilmiştir. Müslüman Türklerin on üç asırdan sonra ilk defa Tanrılarına kendi lisanlarıyla ibadet ettiklerine dikkat çekilmiştir⁸⁰⁵. Yunus Nadi, Çok Ruhani bir Kadir Gecesi adlı yazısında Türkçe tekbirin müminlerin kalplerini cezbedecek bir manevi hava oluşturduğunu belirtmiştir⁸⁰⁶.

Milliyet gazetesi de düzenlenen merasim hakkındaki bilgileri manşetten vermiştir. Ayasofya'da otuz bin kişinin toplandığını, Türkçe Kuran, Tekbir ve Mevlidin halk tarafından huşu içerisinde dinlenildiğine vurgu yapılmıştır⁸⁰⁷. Gazetenin aktardığına göre Türkçe tekbir ise şu şekildedir:

Tanrı uludur, Tanrı uludur.
Tanrıdan başka Tanrı yoktur.
Tanrı uludur, Tanrı uludur.
Hamd ona mahsustur⁸⁰⁸.

Vakit gazetesi de merasime dair verdiği haberde halkın bilhassa Kuran'ın kendi öz dilindeki tilavetini iştebilmek için ikinci vaktinden itibaren camiye doldurmaya başladıkları bilgisini vermiştir.⁸⁰⁹ Hafızların sırayla surelerin önce Arapçasını daha sonra

⁸⁰³ *Cumhuriyet*, 31 Ocak 1932, ss.1-2.

⁸⁰⁴ *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1932, s.1.

⁸⁰⁵ *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1932, s.1.

⁸⁰⁶ *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1932, s.1.

⁸⁰⁷ *Milliyet*, 4 Şubat 1932, s.1.

⁸⁰⁸ *Milliyet*, 4 Şubat 1932, s.6.

⁸⁰⁹ *Vakit*, 4 Şubat 1932, s.1.

ise Türkçesini okuduklarına değinilmiştir. Hafız Kemal Bey ise İnnâ, enzelna suresini hutbe şeklinde Arapça ve Türkçe olarak okumuştur. Ayasofya Camisinde düzenlenen bu merasimin radyolardan da ilgiyle dinlenildiği belirtilmiştir⁸¹⁰.

Mecliste dinle alakalı konuşmalar da gerçekleşmiştir. Diyanet işleri bütçesi görüşmeleri sırasında konuşan Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Bey, din alanında en ihtiyaç duyulan şeyin Kuranı Kerim'in Türkçeye çevrilmesi işi olduğunu söylemiştir. Arapça birçok tefsir olmasına rağmen Türkçe tefsirin bulunmamasını büyük bir eksik olarak nitelendirmiştir. Ülkede Türkçe hutbe okunabileceği fikrini de dile getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında memlekette Türkçe hutbe okutulduğunu hatırlatmıştır⁸¹¹.

Urfa Milletvekili Şeyh Saffet Efendi, Mazhar Müfit Bey gibi Kuranı Kerim'in Türkçeye tercüme edilmesini elzem bir mesele olarak gördüğünü ifade etmiştir. Hutbelerin de Türkçe okunmasının halkın anlaması açısından faydalı olacağını beyan etmiştir. Diyanet İşleri Başkanı adına konuşan Aksekili Ahmet Hamdi Efendi, Meclis tarafından gerekli bütçe oluşturulduğu takdirde Kuranı Kerim'in Türkçeye tefsirinin yapılacağını belirtmiştir. Bunun yanı sıra Aksekili Ahmet Hamdi Efendi, Türkçe hutbenin okutulması içinde çalışmalar gerçekleştirileceğini açıklamıştır⁸¹². Bu konuşmalardan sonra Bozok Milletvekili Süleyman Sırrı Bey, Kuranı Kerim'in Türkçeye tercüme edilmesi ve tefsir heyeti oluşturulması için bütçe oluşturulması hakkında Meclise takrir sunmuştur. Bu takrir kabul edilmiştir⁸¹³. Kuranı Kerim'in tefsir işi Elmalılı Hamdi Yazır'a verilmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kuran Dili adlı tefsirinin ilk cildi 1936 yılında yayınlanmıştır⁸¹⁴.

Atatürk döneminde dil alanında yapılan çalışmalara baktığımız zaman Türk dilinin millet oluşumunda önemli bir etken olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. Alfabenin değiştirilmesi, dildeki yabancı kelimelerin atılması, yeni öz Türkçe kelimeler türetilmesi dil alanındaki milliyetçi uygulamaların yansımalarıdır. Ayrıca azınlıkların Türkçe konuşması için de toplum nezdinde büyük çaba sarf edilmiştir. Bu dönemde dildeki farklılaşmaların tek bir millet halinde yaşamaya engel teşkil edeceği görüşü hâkim konumda yer almıştır. Osmanlı Devleti'nin bu hususta çalışmalar yapmaması hata olarak

⁸¹⁰ *Vakit*, 4 Şubat 1932, s.4.

⁸¹¹ TBMMZC, D:2, C:14, İ:2, İN:61, T:21.02.1925, s.216.

⁸¹² TBMMZC, D:2, C:14, İ:2, İN:61, T:21.02.1925, ss.217-219.

⁸¹³ TBMMZC, D:2, C:14, İ:2, İN:61, T:21.02.1925, s.227.

⁸¹⁴ Halis Ayhan, "Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimine Genel Bir Bakış: Atatürk'ün İslam Dini ve Din Eğitimi Hakkındaki Görüşleri" *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.18, 2000, s.24.

görülmüştür. Cumhuriyet Türkiye'sinin dil hususunda bütünlüğü sağlamasının elzem olduğu basında birçok kez vurgulanmıştır.

Bu düşüncelerin zihinde yer etme nedeni farklı dillerin, farklı kökenden gelen isimlerin toplumdaki ayrışmaya zemin hazırladığı düşüncesidir. Ancak ortak kültür inşa edilirse bir milletin bütün olarak huzurla yaşayabileceği görüşü yaygındır.

3. DİL KURULTAYLARI VE GÜNEŞ DİL TEORİSİ

12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur⁸¹⁵. Cemiyetin kurucuları, Samih Rifat, Ruşen Eşref, Celal Sahir, Yakup Kadri, Besim Atalay, Ahmet Cevat, Ragıp Hulusi, Hamit Zübeyir, Hasan Ali ve İbrahim Necmi Beylerdir. Kurumun ilk başkanı Samih Rifat olmuştur. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin amacı, Türk dilinin güzelliğini ve zenginliğini ortaya çıkarmak, onu diğer diller arasında değerine yaraşır şekilde yükseltmek olarak belirlenmiştir⁸¹⁶. Cemiyetin kurulmasının ardından Türk dilinde gelişim sağlamak maksadıyla 26 Eylül-6 Ekim 1932 tarihleri arasında Birinci Türk Dili Kurultayı tertip edilmiştir⁸¹⁷. Kurultayın açılış günü konuşma yapan Samih Rifat Bey, Osmanlı camiasının görünüşte Türk'ü unutmuş olduğunu, onu milli zümreler arasında beğenmediğini ve istihza ettiğini fakat buna rağmen Türk'ün yüksek harsıyla bütün cemiyetlerin üstünde varlığını koruduğunu ifade etmiştir. Türk dilinin ise daima halk tabakaları içinde saflığı ve temizliği ile yaşadığını belirtmiştir. Halk dilinde söylenen binlerce atasözü, fıkra ve menkıbelerin daima Türk kaynağından koptuğunu söylemiştir. Yabancıların devlet hayatındaki derin tesirine rağmen memlekette Türk harsının korunduğuna vurgu yapmıştır⁸¹⁸.

Eğitim Bakanı Reşit Galip Bey ise 22 yıllık Türkçülük cereyanının gittikçe artan ve genişleyen saflaştırma gayretine rağmen dilin hala Türkçeleşmediğini ifade etmiştir. Latin alfabesinin alınmasıyla başlayan inkılap hareketinin dilin Türkçeleşmesi ve milli kültürün kurulması için devam edeceğini belirtmiştir⁸¹⁹. Başbakan İsmet Paşa, Kurultaya gönderdiği telgrafta Kurultayın son asırda mütemadiyen ihtilale uğrayan milli kültürün kıyamına cevap eseri olduğunu söylemiştir. İstanbul Belediye Başkanı Muhittin Bey ise gönderdiği telgrafta, Atatürk'ü kast ederek ulu yaratıcının durmadan dinlenmeden verdiği

⁸¹⁵ Bozdoğan, a. g. m., s.250.

⁸¹⁶ *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1932, s.6.

⁸¹⁷ Ergün, a. g. m., s.161.

⁸¹⁸ *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1932, s.5.

⁸¹⁹ *Milliyet*, 27 Eylül 1932, s.6.

mücadeleyi Türk milletinin geniş dili ve derin benliği üstüne çalışmaya sevk ettiğine dikkat çekmiştir. Kurultayı, Türklüğü her yolda korumaya matuf olan mukaddes bilgi ve kültür hamlesi olarak nitelendirmiştir⁸²⁰.

Birinci Kurultayın sonucunda Türkçenin tarihi köklerinin araştırılması, Türkçenin dünya dilleri arasındaki konumunun ortaya çıkarılması, Türk lehçelerindeki sözcüklerin derlenerek bir lehçeler sözlüğü oluşturulması, Türk dili ile ilgili eserlerin toplanması gibi kararlar alınmıştır⁸²¹. Bunun yanı sıra derneğin yönetim kurulu 17 Ekim 1932’de yaptığı açıklamada Türk dilindeki yabancı sözcüklerin atılacağını, konuşma dili ile yazı dilinin birleştirileceğini, derleme ve lehçelere dayanan sözcüklerin hazırlanacağını, batı dillerindeki kavramlara karşılık olarak Türkçe kavramların oluşturulacağını duyurmuştur⁸²².

Kurultay sonrası Resmî Gazetede 4 Aralık 1932’de ilan edilmesiyle birlikte ise bir söz derleme talimatnamesi ve derleme heyeti oluşturulmuştur. Kanunun birinci maddesinde halk dilinde yaşayan Türkçe sözleri derlemek maksadıyla, Türk Dili Tetkik Cemiyetine yardımda bulunmak için her ilde valinin başkanlığında bir derleme heyeti kurulduğundan bahsedilmiştir. İkinci maddede bu heyete Türk Dili Tetkik Cemiyeti vilayet merkez heyeti azaları ile belediye reisi, ilin en büyük kumandanı, il eğitim müdürü, sıhhat ve içtimai muavenet müdürü, lise, öğretmen okulu, ortaokul, sanat, ticaret, ziraat mektepleri müdürlerinin dahil olduğu belirtilmiştir. Üçüncü maddede, her ilçe merkezinde kaymakamın başkanlığı altında bir derleme şubesi kurulacağı, buna belediye reisi, en büyük askerî makam sahibi, ilçe eğitim memuru, hükümet hekimi, ortaokul müdürü, ilçeden iki öğretmen, Türk Dili Tetkik Cemiyeti Şubesi bulunan ilçelerde bu şube azaları, bulunmayan yerlerde ise dil işleri ile uğraşanlar arasından seçileceğinden bahsedilmiştir. Yedinci maddede il merkez derleme heyetinin vazifeleri açıklanmıştır. Buna göre il merkez ile merkeze bağlı ilçe ve köylerdeki derleme ocaklarının düzgün çalışmasını temin etmek, derleme şubelerinden ve ocaklarından gelen fişleri tasnif ederek Türk Dili Tetkik Cemiyeti Umumi Katipliğine göndermek, derleme ocaklarına yöntem hususunda yardımcı olmak, Eğitim teşkilatı dışında bulunup da öteden beri dil üzerine çalışan veya çalışmak isteyenleri derleme heyetine dahil etmek ve onların hazırladıkları fişleri Türk Dili Tetkik Cemiyeti Umumi Kâtipliğine göndermek olarak açıklanmıştır⁸²³.

⁸²⁰ *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1932, s.6.

⁸²¹ Bozdoğan, a. g. m., s.252.

⁸²² Ergün, a. g. e., s.162.

⁸²³ Düstur XIV (Üçüncü Tertip), Ankara 1954, s.10.

Sekiz ve dokuzuncu maddelerde il merkezlerindeki gibi kaza ve ocaklarda da benzer işlerden sorumlu olunduğu belirtilmiştir. Farklı olarak toplanan fişlerin direkt olarak kuruma değil il merkezi üzerinden kuruma gönderileceğine dikkat çekilmiştir. On beşinci maddede Vilayet merkez derleme heyetlerinin, derleme işinde en çok gayret gösteren memurların isimlerini hizmet derecelerine göre mükâfat almak üzere mensup oldukları vekaletle bildirmesi gerektiğinden bahsedilmiştir⁸²⁴ Derleme heyetlerinin çalışmaları sonucunda yüz otuz bin fiş toplanmıştır. Çalışmaların sonucunda Tarama Dergisi basılmıştır. Birinci Dil Kurultayından sonra cemiyetin yayın bülteni olarak Türk Dili adı altında bir mecmua da çıkartılmıştır⁸²⁵.

İkinci Türk Dili Kurultayı, 18-23 Ağustos 1934 tarihleri arasında bir öncekinde olduğu gibi Dolmabahçe Sarayında gerçekleşmiştir⁸²⁶. Eğitim Bakanı Abidin Bey açılış nutkunda, dünya tarihinin bütün dönüm noktalarını yaratan, insan medeniyetinin ilk yaratıcısı olan yüce Türk Milletinin, kendi doğurduğu medeniyetlerin gelişimine yabancı bırakılarak yüzlerce yıl karanlık içinde kaldığını belirtmiştir. Yeryüzünün en asil, en yetenekli en çalışkan ve en fedakâr ulusu olan Türk'ün ölüm çukuruna bırakıldığını bu durumdan büyük kurtarıcı Atatürk sayesinde çıkıldığını ifade etmiştir. Altı yüz yıl süren Osmanlı imparatorluğunda ortaya konan bilgi ve sanat eserlerinin halkın konuştuğu dilde yazılmaması nedeniyle geniş kitlelere yayılamadığını, dar bir zümre için geçerli olduğunu, okuyup yazmak gibi en basit bir insanlık ihtiyacının bile konuşma dili ile yazma dili arasındaki fark nedeniyle elde edilemediğini söylemiştir. Yeni alfabeye geçilmesiyle birlikte okuma yazma işinde büyük ilerleme kaydedildiğine dikkat çekmiştir. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin oluşturulmasından sonra bu heyetin Türkiye içinde söz derlemek için sıkı bir seferberliğe giriştiğini, gelen sözleri tarayıp, birçok öz Türkçe kelime ortaya çıkardığını, dilde bulunan yabancı kelimelerin yerine öz Türkçe karşılık bulmak için anket açıldığını belirtmiştir. Bu çalışmaların sonucunda 126 bine yakın derleme fişiyle birlikte tarama dergisi adı altında büyük bir eser ortaya konduğundan bahsetmiştir. Endeksiyle birlikte bin üç yüz sayfadan oluşan bu eserin dil hazinesinin ilk müjdeleyicisi olduğunu vurgulamıştır⁸²⁷.

Meclis Başkanı Kazım Bey ise yaptığı konuşmada dil birliği, el birliği, düşünüş birliği ve ülkü birliğinin önemine dikkat çekmiştir. Orta Asya'dan dünyaya yayılan

⁸²⁴ Düstur XIV (Üçüncü Tertip), Ankara 1954, ss.11-12.

⁸²⁵ Ömer Gündüz- İsmail Fırat, "Dil Devriminin Gerçekleşmesinde Türk Dil Kurumunun Rolü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.34, 2014, s.65.

⁸²⁶ Bozdoğan, a. g. m., s.253.

⁸²⁷ *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1934, s.5.

Türklerin zamanla siyasi ve dini sebeplerden ötürü dilinin bozulduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber öz Türk dilinin hala halkın içinde yaşadığını bunun meydana çıkarılması gerektiğini söylemiştir. Birinci Kurultaydan sonra dildeki yabancı kelimelerin atılarak yerine Türkçe karşılıklarının kullanılmaya başladığını hatırlatarak ikinci Türk Kurultayına kutlu çalışmalar dilemiştir⁸²⁸. Bundan başka Kurultaya Rus profesörlerinden Mescaninof, Samoylovic, Alman Türkiyat profesörü Doktor Giese, Varşova Türkoloji profesörü Zajaczkowski'nin de iştirak edeceği dönemin basının da yer almıştır⁸²⁹. Kurultayda Anadolu Türkçesiyle, Sami dilleri ve Hint Avrupa dilleri arasındaki ilişkinin ispatına dair konuşmalar yapılmıştır. Kazan Türkçesi, Mançu, Sümerce, Maya, Tunguz, Moğolca gibi diller incelenmiştir. Türk dilinin geçmişi ve diğer dillerin Türkçeye benzedikleri iddiası üzerinde durulmuştur⁸³⁰. Yazı dilinde yabancı kelimenin yerine önerilmiş olan farklı karşılıkların durumu gözden geçirilmiştir. Bir kılavuz hazırlanması için komisyon kurulmuştur. Çalışmaları yürüten komisyon, Tarama Dergisi'nde bulunan Türkçe kelimeleri incelemiş sonuç olarak Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu ve Türkçeden Osmanlıya Cep Kılavuzu adlı sözlükler hazırlanmıştır⁸³¹.

Kurultayda alınan kararlar basına da yansımıştır. Kazım Paşa, toplantının bitmesinin ardından çıkarılan sonuçları okumuştur. Buna göre Türk dili, Hint Avrupa dilleri, Sami dilleri, Ural-Altay dilleri ve başka dillerle karşılaştırılmış, öne sürülen deliller nihayetinde Türkçenin bu muhtelif dillerle menşe itibariyle ilişkisi olduğu kanaatine varılmıştır. Dil gruplarının ortaya çıkış ve yayılış tarihlerinin bilinmesinin mümkün olmadığı tespiti yapılmıştır⁸³².

Gazetelerdeki köşe yazarları da İkinci Dil Kurultayı ile ilgili değerlendirmeler yapmışlardır. Cumhuriyet gazetesinden Feridun Osman yazısında, bugün dil inkılabının tarife dar gelecek engin manasının millet nezdinde anlaşıldığını, cumhuriyetin başlangıç dönemine kadar Türk dilinin yabancı unsurlar nedeniyle bir hasta dil manzarasına sahip olduğu yorumunda bulunmuştur. Köylü ve münevverlerin dili arasındaki farka dikkat çekmiştir. Dil Kurultayının öz Türkçenin maziden gelen haşmetinin ortaya çıkarılması, yeni kelimelerin bulunması gibi konularda faydasının dokunduğuna işaret etmiştir.

⁸²⁸ *Akşam*, 19 Ağustos 1934, s.3.

⁸²⁹ *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1934, s.5.

⁸³⁰ Ömer Gündüz- İsmail Fırat, *a. g. m.*, s.65.

⁸³¹ Bozdoğan, *a. g. m.*, s.253.

⁸³² *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1934, s.5.

Bugünkü yaşayanlar için kullanılması güç sayılan dilin yarın Türklüğün katkısız öz dili olacağını ifade etmiştir⁸³³.

Yunus Nadi ise köşe yazısında Türk'ün kâinat kadar eski cihanşümül tarihini düşünmek gerektiğini, dünya medeniyetlerini ya yaratmış ya da yaymış olan bu büyük ırkın manevi benliğinde sahip olduğu milli diline önem vermesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Türk dilinin aslını ve diğer dillerle ilişkisini ortaya çıkarmak için tetkiklere Kurultay sayesinde başlanıldığını ifade etmiştir. Bu durumu başlı başına bir kültür hareketi ve medeniyet numunesi olarak tanımlamıştır. Bu yöndeki yapılan çalışmalar ile Türklüğün manevi benliğinin sağlam temellerinden birinin daha kurulduğunu, Türk akademisinin de güçlendiğinin altını çizmiştir⁸³⁴.

Cumhuriyet gazetesi köşe yazarlarından Ercüment Ekrem, Kurultay sayesinde Türk budununun en bilgili kişilerinin öz dile düzen vereceklerini belirtmiştir. Türkçenin içinde bulunan yabancı kelimeler nedeniyle düzenlenmesi ihtiyacının doğduğuna dikkat çekmiştir. Türk'ün kendi öz dilinin yok sanılsa da var olduğunu, kullanılmamasından ötürü unutulduğunu, kafalardan silindiğini ifade etmiştir. Bu kıyıda bucakta kalmış Anadolu yaylasında esen hava kadar temiz ve kırlarında açan çiçek kadar güzel dili ortaya çıkarmanın gerekliliğine vurgu yapmıştır. Dünyanın dört bir yanından bu Kurultaya iştirakler olduğunu, herkesin Türk'ün kendi diline kavuşmak için gösterdiği bu gayreti çok doğru bulduğunun altını çizmiştir⁸³⁵.

Akşam gazetesindeki köşe yazısında Necmettin Sadık, Türkçedeki Arapça ve Farsça kelimelerin çıkarıldıktan sonra dilin zarara uğrayacağı düşüncesinin yanlış bir kanaat olduğunu ifade etmiştir. Öz dile kavuşarak kısa ve sınırlı Osmanlıca yanlışından kurtulmak istendiğini belirtmiştir. Bu yanlış ilk olarak Gazi'nin fark ettiğini, vatan yolunda kurtuluşu aradığı gibi şimdi de ilim yolunda bu hususta ki arayışına dikkat çekmiştir. Varılacak hedefi, Türk'e asırlardan beri unuttuğu, kaybettiği öz ana dilini buldurmak olduğunu açıklamıştır. İkinci Dil Kurultayında tartışılan konuların bu yolda ciddi bir şekilde çalışıldığının delili olarak nitelendirmiştir. Tarama dergisini kıymetli bir hazine olarak yorumlamıştır. Memleketin her yerinde kelimeler derlendiğini, yabancı kelimelerin yerine öz Türkçe karşılıklarının ortaya çıkarıldığını hatırlatmıştır⁸³⁶.

⁸³³ *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1934, s.3.

⁸³⁴ *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1934, ss.1-2.

⁸³⁵ *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1934, s.3.

⁸³⁶ *Akşam*, 20 Ağustos 1934, ss.1-2.

Milliyet gazetesinden Mümtaz Faik, Dil Kurultayını milli benliği tanımak ve dünyaya tanıtmak için atılan en büyük adımlardan biri olduğu yorumunda bulunmuştur. Dil yolunda başlanılan bu inkılabı saltanatın ilgası, cumhuriyetin ilanı kadar mühim bir hadise olarak gördüğünü ifade etmiştir. Yeni Türkçenin sokakta, kahvede, köyde, kasabada şehirde konuşulan dil olduğunu belirtmiştir. Mümtaz Faik, Türkçede son senelerde önemli bir temizlik yapıldığını ve yabancı kelimelerin yerini Türkçe karşılıklarının aldığına dikkat çekmiştir. Dil inkılabının gayesini yeni bir dil kurmak değil, karşılıkları Türkçede bulunan kelimeleri yavaş yavaş yaymak olarak açıklamıştır. Bu husustaki çalışmaları nedeniyle Dil Kurultayını saygı ve sevgiyle anmıştır⁸³⁷.

Vakit gazetesinden Mehmet Asım ise çalışmalara başlayan ikinci Türk Dil Kurultayının azalarının ve dinleyicilerinin seçkin bilginlerden oluştuğuna dikkat çekmiştir. İki yıl önce başlanmış olan dil inkılabı hareketinin gevşemek veya ağırlamak gibi durumlara düşmeyerek bir kat daha ateşlendiği yorumunda bulunmuştur. Harf inkılabının Türk çocuklarına kolayca okuyup yazma anahtarını verdiğini, dil inkılabının ise bunun tamamlayıcı bir ögesi olarak görülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Arapça kelimeler yerine öz Türkçe kelimelerin Kurultayda dile getirildiğini bunun faydasının göz ardı edilemeyeceğini ifade etmiştir. Her milletin maddi vatanı ile birlikte dil ülkesi şeklinde bir manevi vatanı da bulunduğunu belirtmiştir. Tıpkı maddi vatandaki zararlı unsurların temizlenmesi gibi manevi vatandaki yabancı ve zararlı öğelerin ortadan kaldırılmasını bir milli vazife olarak yorumlamıştır. İkinci Dil Kurultayının bu amaca ulaşmak için çaba gösterdiğinin altını çizmiştir⁸³⁸.

Güneş Dil Teorisi ise H.F. Kverge'in Atatürk'e gönderdiği Türk Dilindeki Bazı Öğelerin Psikolojisi adlı çalışmayla ortaya çıkmıştır⁸³⁹. Bu teoride, dünyadaki bütün dillerin temel olarak Türkçeye dayandığı iddiasından bahsedilmiştir. Kvergie, 24-31 Ağustos 1936 tarihleri arası düzenlenen Üçüncü Türk Dil Kurultayına da katılmış ve burada tezini savunmuştur⁸⁴⁰. Kurultaydaki programlara Atatürk de iştirak etmiştir⁸⁴¹. Türk Dil Kurumu Başkanı Saffet Arıkan, Kurultayın açılış konuşmasında Atatürk rejiminde, milletin maddi varlığını canlandıracak ekonomik kalkınma hamlelerinin yanı sıra milletin zihninde yeni bir duyuş ve anlayış ortaya çıkaracak kültürel ve sosyal

⁸³⁷ *Milliyet*, 18 Ağustos 1934, s.3.

⁸³⁸ *Vakit*, 19 Ağustos 1934, ss.1-4.

⁸³⁹ Özlem Şendeniz, "Erken Cumhuriyet Dönemi Dil Politikaları: Güneş Türk Dil Teorisinin Türk Basınına Yansımaları", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.20, 2014, s.312.

⁸⁴⁰ Bozdoğan, a. g. m., s.254.

⁸⁴¹ *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1936, s.1.

projelerin de öne sürüldüğünü ifade etmiştir. Dil çalışmalarının hedefinin Türk dilinin yalnızca Ural-Altay grubu değil, Avrupa ve Sami dillerinin de ana kaynağı olduğunu tanıtmak ve bununla birlikte yazı dili ile konuşma dili arasında yakınlık ve bağlılık yaratmak olduğunu söylemiştir. Üçüncü Dil Kurultayının, Türk Dil Teorisinin bütün dünyaya duyurulmasında büyük fayda sağlayacağını dile getirmiştir⁸⁴².

Kurultay açılışında konuşma yapanlardan biri de Afet İnan'dır. İnan, Türk ırkının eski çağlarda kurduğu medeniyette güneşin onlara birçok konuda yardımcı olduğunu belirtmiştir. İlk yurtlarından ayrılmaya mecbur olan Türklerin göç yolları için güneşin kılavuzluğundan istifade ettiğini söylemiştir. Anadolu'da medeniyet kuran Türklerin atalarından Etilerin de güneşi sembol olarak kullandığını hatırlatmıştır. Bugün ilim dünyası içinde dili ırk için esas kabul etmeyen alimler olsa da Türk camiasında dilin ırkla ilişkisini reddedecek birinin olmadığını iddia etmiştir⁸⁴³. Kurultayın üçüncü günü Türk Dil kurumunun genel sekreteri İbrahim Necmi Dilmen Güneş Dil Teorisinin ana hatları hususunda açıklama yapmıştır. Dilmen, bu teorinin bir Türk buluşu olduğuna dikkat çekmiştir. Bu düşüncede dil ilmiyle birlikte psikoloji ve sosyolojiden de faydalandığını söylemiştir. Güneşin insanın idrakinde ve hareketinde büyük tesirinin olması sebebiyle teoriye adının verildiğinden bahsetmiştir. Türk dilinin bütün dillerin ana kaynağı olduğunu vurgulamıştır⁸⁴⁴.

Gazetelerin köşe yazarları da gerçekleşen Kurultay ve Güneş Dil Teorisi üstüne fikirlerini yazılarına taşımışlardır. Yunus Nadi, İnkılap hareketinin saltanatı yıkıp yerine cumhuriyeti ilan ettiğini, halifeliği kaldırdığını, eğitimde medrese usullerine son verdiğini, şeri mahkemeler yerine yeni bir düzen getirdiğini belirtmiştir. Bununla birlikte cehalete karşı yeni Türk alfabesiyle büyük bir savaşa girildiğine dikkat çekmiştir. Atatürk inkılabının bu son hamlesinin kendi dilini milli bir müessese haline getirme gayesi taşıdığını ifade etmiştir. Üçüncü Dil Kurultayının, Güneş Dil Teorisinin tanıtılmasında büyük yarar sağlayacağı yorumunda bulunmuştur. Bu teorinin sağlam ve bilimsel temellere dayandığını iddia etmiştir⁸⁴⁵.

Halil Nimetullah Öztürk, Dil Devrimi başlığı taşıyan yazısında dilin geçirdiği tekâmül evrelerini ikiye ayırmış birinci safhasını Lisani Osmani olarak adlandırmıştır. Dilin bu aşamada dağınık, yabancı unsurlarla karışmış, gelişigüzel şekilde kullanıldığını

⁸⁴² *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1936, s.7.

⁸⁴³ *Ulus*, 25 Ağustos 1936, s.5.

⁸⁴⁴ *Kurun*, 26 Ağustos 1936, s.6.

⁸⁴⁵ *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1936, s.1.

öne sürmüştür. İkinci devreye ise Türkçe adını vermiştir. Bu devrede dilin kendi varlığını ortaya çıkararak yabancı unsurlardan sıyrıldığını, öz kaidelerine uyarak dilde birlik oluşturduğunu ifade etmiştir. Türkçenin ulusal benliğe katkısı olduğunu, buna karşın Lisani Osmaninin Türklüğe aykırı ve yabancı kaldığını vurgulamıştır. Osmanlılığın, Osmanlı hukukunun, Osmanlı ahlakının Türklüğe aykırı bulduğunu açıklamıştır. Bunun nedenini ise kaynağının dini kaidelere dayanması olarak belirtmiştir. Dil devrimiyle birlikte Türk'ün yalnız Türkçe konuşmakla kalmayarak Türkçe düşüneceğini, Türkçe öğreneceğini ve Türkçe yaşayacağını iddia etmiştir⁸⁴⁶.

Peyami Safa ise yazısında Kurultayı Türk dilinde aranan ve bulunan hakikatlerin sahnesi olarak tasnif etmiştir. Bu organizasyonu takip etmenin faydalı olması hasebiyle halk için de bir vazife haline geldiğine dikkat çekmiştir. Kurultayın bulduğu madenleri işleme görevinin yazarlara düştüğünü belirtmiştir. Bu işte ne hevesin ortaya çıkardığı aceleciliği ne de düşüncenin ağırlığı ve mıymıntılığının olmaması gerektiğini, tüm yazarlardan koşması düşünmesine ve düşünmesi koşmasına mâni olmayan bir hüneri sergilemelerini beklediğini ifade etmiştir. Kendisinin de bu göreve hazır olduğunu açıklamıştır⁸⁴⁷.

Asım Us, Kurun gazetesindeki köşe yazısında Türk Milleti namına başlamış olan dil savaşının muvaffakiyetle devam ettiği yorumunda bulunmuştur. İlk Kurultayın bir çalışma programı ortaya koyduğunu, ikinci Kurultayda neticelerin belirmeye başladığını üçüncüsünde ise Güneş Dil Teorisi ile birlikte parlak bir sonuç alındığını ifade etmiştir. Us, Güneş Dil Teorisinin temin ettiği faydayı açıklama gereği hissetmiştir. Bunun için Allah ve Tanrı kelimelerinden örnek göstermiştir. Bugüne kadar Allah kelimesinin Arapça olarak bilinmesinden dolayı yazılarda onun yerine öz Türkçe kabul edilen Tanrı sözcüğünü tercih ettiklerini belirtmiştir. Halbuki şimdi Güneş Dil Teorisi sayesinde Tanrı kelimesi ne kadar Türkçeyse, Allah kelimesinin de o kadar Türkçe olduğunu öğrendiklerine değinmiştir⁸⁴⁸.

Sadri Ertem, Dil Kurultayı çalışmalarını milletleşme hareketi olarak yorumlamıştır. Dil hususundaki çabaların, milleti üstün kültüre sahip hale getirme, halk arasındaki anlaşmayı kolaylaştırma gibi niyetleri taşıdığını belirtmiştir. Kurultayda İbrahim Necmi Dilmen'in dilin tasfiyesi ve toplumsallaşması meselesine dikkat

⁸⁴⁶ *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1936, s.5.

⁸⁴⁷ *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1936, s.1.

⁸⁴⁸ *Kurun*, 24 Ağustos 1936, s.1.

çekmesini takdir etmiştir. Bu izahın otorite sahibi bir cemiyet tarafından ileri sürülmüş olmasını demagojiden tamamen sıyrılmış bir camianın şuurlu bir davranışı olarak açıklamıştır. Türk dil hareketinin gayesinin millettten uzak bir dil meydana getirmek olmadığından bahsetmiştir. Türk dilinde gerçekleşen tasfiye girişimlerinin dili öldürecek seviyeye geldiğini bunun da camianın anlaşma vasıtasını inkâr etmek demek olduğunu ifade etmiştir. Dilin halkçı hedefini göz ardı etmeme gerekliliğini vurgulamıştır⁸⁴⁹.

Falih Rıfkı Atay, Ulus gazetesindeki köşe yazısında tıpkı Türk Milletinin tarihsel açıdan medeniyeti inşa eden bir kaynak millet olması gibi Türk dilinin de dil için kaynak görevini gördüğünü ifade etmiştir. Türk Milletinin tarihi hususunda bugüne kadar yanlış bilinenleri düzeltmek için nasıl çalışıldıysa aynı çabanın dil mevzusunda da gösterilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Türk tarihini yedi asır evvel birkaç yüz çadıra hapsetmek isteyenler olduğu gibi Türk dilini de ilim ve sanat dili olma kabiliyetinden yoksun olarak sınıflandırmak isteyenler olduğuna değinmiştir. Dildeki yabancı kelimeleri atma gayretinin korkunç bir tasfiye hareketine dönüştüğünü öne sürmüştür. Güneş Dil Teorisiyle birlikte artık çekinmeden istenildiği gibi Türkçe yazılabileceğini belirtmiştir⁸⁵⁰.

Behçet Kemal Çağlar ise Türk Milletinin Atatürk'ün önderliğinde yabancı kültürlerin kötü tesirlerinden ve taklitlerinden sıyrılarak kendi kültürünü, bilgisini, tarihini ve dilini kurduğunu ifade etmiştir. Üçüncü Dil Kurultayını bir bilgi zaferi olarak nitelendirmiştir. Türk dil devrimini dünya ölçüsünde muvaffak olmuş bir kültür hamlesi olarak yorumlamıştır. Yeryüzünde ilk defa bir milletin kendi ana dilini kendi halkından topladığına ve yine dünyada ilk defa bir milletin kendi dilini bütün dillerin anası olduğunu ispat etme mevkisine geldiğini belirtmiştir. Osmanlıca düşünüp Osmanlıca yazdıktan sonra Türkçeye çevirmeye çabalamak yerine artık Türkçe düşünüp, Türkçe yazmanın var olduğuna dikkat çekmiştir⁸⁵¹.

Ahmet Emin Yalman, Tan gazetesindeki köşe yazısında Üçüncü Türk Dil Kurultayını, Türk dilinin dil zümreleri tarafından aranan ana kök olduğu gerçeğini ortaya çıkarması, çok eski bir dil olarak varlığının tanınması açısından yararlı bir bilim etkinliği olarak yorumlamıştır. Bununla birlikte bu etkinliğin, Türk Milletinin tarihteki yerinin anlatılması açısından da faydası olacağı kanaatini belirtmiştir. Türk tarihi denilince

⁸⁴⁹ *Kurun*, 25 Ağustos 1936, s.1.

⁸⁵⁰ *Ulus*, 24 Ağustos 1936, s.1.

⁸⁵¹ *Ulus*, 26 Ağustos 1936, s.2.

yalnızca Osmanlı Devletinden bahsedilmesini hatalı bulduğunu ifade etmiştir. Yalman'a göre Türklük, tarihin en eski devirlerinden beri yaratıcı ve medeniyet kurucu bir unsur olarak var olmuştur. Bunun dışında dil hususunda son zamana kadar bu tarz bilim çalışmalarının yapılmamasına eleştiri getirmiştir. Atatürk'ün bu eksikliği görerek dil kurultaylarının düzenlenmesi için adımlar attığına dikkat çekmiştir. Yeni dil ve tarih hareketlerini anlamaya ve anlatmaya çalışmanın her Türk vatandaşı için bir vazife olduğunu vurgulamıştır⁸⁵².

Necmettin Sadak, Akşam gazetesindeki yazısında Atatürk'ün Türk kültürüne sağlam bir temel atmak için uğraştığı esaslı işlerden birisinin dil meselesi olduğuna dikkat çekmiştir. Türk Dili Tetkik Cemiyeti ve Kurultaylarında bu düşünce ekseninde ortaya çıktığını ifade etmiştir. Dili, milli birliği oluşturan bir unsur olarak gördüğünü belirtmiştir. Üçüncü Türk Dil Kurultayını iki sebepten dolayı büyük bir dönemeç olarak gördüğüne değinmiştir. Sadak'a göre bunlardan birincisi bu Kurultaya dünyanın çeşitli memleketlerinden katılımcının gelmesi ve bu suretle Türk Dil Kurultaylarının milletlerarası ilim kongresi halini almasıdır. Diğeri ise başka dillerden geldiği sanılarak dildeki kelimelerin atılmasına ve kısır, iptidai bir Türk dil hareketinin gelişmesine engel olan Güneş Dil Teorisinin ortaya çıkarılmasıdır⁸⁵³.

Dil alanında girişilen öz Türkçe kelime türetme işi Güneş Dil Teorisinin ortaya çıkmasıyla yavaşlamıştır. Dönemin yazarları da bu hususta fazla ileri gidildiği ve yapay bir dilin ortaya çıkarıldığına dikkat çekmiştir. Türk kimliğinin ve kültürünün Türk olmayanlar tarafından aşağı görülmesi dilde öz Türkçe ve ardından Güneş Dil Teorisinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu sebeplerle Atatürk'ün önderliğinde hükümet Türk'ün, dilin ortaya çıkışında bütün milletlerden evvel rol oynadığı ve Türkçe'nin zengin bir dile sahip olduğunu kanıtlama gayretine girişmiştir. Bu gayretlerin ortaya çıkmasında Türklerin aşağı olarak görülmesinin yanı sıra sınırlar içerisinde bulunanları millet haline getirme düşüncesi de etkindir. Atatürk, milliyetçi uygulamalarla var olan bir ulusa kendi değerlerini, kendi benliğini hatırlatmıştır. Yoktan var etme olmadığı için bir ulus yaratma yerine bu tür politikaları uluslaştırma olarak tanımlamak gerekir.

4. YABANCI OKULLAR VE AZINLIK OKULLARI

Osmanlı Devleti'nde ilk yabancı okullar misyonerler tarafından açılmıştır. Misyonerler, din ve mezheplerini farklı inançlara sahip insanlara benimsetme gayesi

⁸⁵² Tan, 24 Ağustos 1936, s.1.

⁸⁵³ Akşam, 25 Ağustos 1936, ss.1-4.

doğrultusunda okul, matbaa, hastane açan kişilerdir. Osmanlı Devleti'nde açılan ilk yabancı okul Katolikler tarafından açılmıştır. Sonrasında Protestan okulları açılmıştır. Islahat Fermanının ardından Protestan Okullarında sayısal olarak artış yaşanmıştır. Milletler bazında bakıldığında zaman Fransızlar, Amerikalılar, İngilizler, Almanlar ve İtalyanlar azınlıkları etkilemek maksadıyla birçok okul açmıştır⁸⁵⁴.

Yabancı okullar ile ilgili düzenleme 1869 yılındaki Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile getirilmiştir. Bu nizamnamenin yüz yirmi dokuzuncu maddesinde yabancı okullara değinilmiştir. Maddede yabancıların özel okul açabileceğine değinilmekle birlikte ders programlarının ve kitaplarının devlet politikasına ve ahlak ilkelerine uygunluğunun Eğitim Bakanlığı ve Mahalli Eğitim İdaresi tarafından tasdik edilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir⁸⁵⁵.

Yine yabancı okulları denetlemek programlarını ve kitaplarını incelemek maksadıyla Mülk-i Gayri Müslime ve Ecnebiye Okulları Müfettişliği 1886 yılında kurulmuştur⁸⁵⁶. Bu tarihten sonra hükümetten izin almayan ve uygun olmayan faaliyetlerde bulunan yabancı okullar kapatılmıştır. 1900'lere kadar resmî olmaksızın faaliyette bulunan yabancı okullar 1901'de Fransızlarla yapılan antlaşma neticesinde tanınmıştır⁸⁵⁷. Öncelikle Fransızların faydalandığı bu anlaşmadan daha sonra kapitülasyonlar sebebiyle diğer devletler de faydalanmıştır. Meşrutiyet sonrasında 1914'te çıkarılan İmtiyazı Ecnebiyenin İlgası Üzerine Ecanib Hakkında İcra Olunacak Muameleye Dair Talimatname ile birlikte yabancı okullar yine sıkı bir denetlemeye tabi tutulmaya çalışılmıştır. 1915'de kabul edilen Mekatibi Hususiye Talimatnamesi ile denetimlerin arttırılması hedeflenmiştir. Savaş nedeniyle okullar kapandığından alınan kararlar uygulanamamıştır. Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesi ve Mondros Mütarekesi ile ateşkes antlaşması imzalamasının ardından yabancı okullar yeniden faaliyetlerine devam etmeye başlamıştır⁸⁵⁸.

⁸⁵⁴ Ayten Sezer Arıg, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, ss.11-13.

⁸⁵⁵ Süleyman Büyükkaracı, *Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Türkiye'sinde Yabancı Okullar*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1996, ss.43-44.

⁸⁵⁶ M. Hidayet Vahapoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997, s.184.

⁸⁵⁷ A. Gündüz Ökçün, "Yabancıların Türkiye'de Okutma Hürriyeti", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.14, S.2, 1959, s.142.

⁸⁵⁸ Arıg, a. g. e., ss.16-17.

Milli Mücadele döneminde ise Pontus çetelerinin merkezi haline gelen Merzifon Amerikan Koleji kapatılmıştır⁸⁵⁹. Antep Amerikan Koleji de işgal döneminde Fransızların kuvvet komutanlığı merkezi olarak kullanıldığı için 1924 yılında faaliyetlerine son verilmiştir⁸⁶⁰. Lozan Barış Antlaşmasıyla yabancı okullar için yeni bir statü belirlenmiştir. Antlaşmayla birlikte yabancı ve gayrimüslim okullarının Türk kanunlarına ve yönetmeliklerine tabi olmaları şartıyla faaliyetlerini sürdürme imkânı tanınmıştır. Yabancı ve gayrimüslim okullarının imtiyazları tamamen ortadan kaldırılmıştır⁸⁶¹. Ayrıca görüşmeler sırasında bu okulların dini telkinde bulunmaması da Türk heyeti tarafından şart koşulmuş ve kabul ettirilmiştir⁸⁶².

Azınlıklar genel olarak kiliselerinin yanına okul açmışlardır. Gayrimüslim cemaat okulları kiliseler ile cemaat ruhani meclislerinin denetiminde eğitim vermiştir⁸⁶³. Başlangıçta dini sonrasında milli bir eğitim anlayışı bu okullara egemen olmuştur. Azınlık okullarının Osmanlı Devletindeki hukuki konumuna bakıldığında ise ilk olarak öne çıkan belge Islahat Fermanı'dır. Bu fermanla birlikte cemaatlerin okul açma yetkisi tanınmış bununla birlikte bu okullar bir eğitim meclisinin nezaret ve denetimine bırakılmıştır. Islahat Fermanının ardından gayrimüslim cemaatlerin okul sayısında artış olmuştur. Batılı devletlerin yardımıyla ülkenin her yerinde milli ve dini nitelikli azınlık okulları açılmıştır⁸⁶⁴.

Kanuni Esasi'de ve 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde eğitim ve öğretimde serbestliği vurgulamakla birlikte devletin bu okullarla ilgili denetim hakkına dikkat çekmiştir⁸⁶⁵. 1915'de kabul edilen Hususi Mektepler Talimatnamesi de azınlık okulları için geçerli düzenlemelerden biri olmuştur⁸⁶⁶.

Cumhuriyet döneminde ise hükümet milli ve laik eğitimin yabancı okullarda ve azınlık okullarında uygulanabilmesini sağlamak amacıyla 1924 yılında bir tamim yayınlamıştır. Bu tamimde bahsi geçen okullarda ibadethanelerin dışında dersliklerde ve salonlarda bulunan dini sembollerin, heykellerin, tasvirlerin kaldırılmasından

⁸⁵⁹ Sezen Kılıç, "Cumhuriyet Döneminde Yabancı Okullar 1923-1938", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.21, S.61, 2005, s.271.

⁸⁶⁰ Arıç, a. g. e., ss.16-17.

⁸⁶¹ Kılıç, a. g. m., s.272.

⁸⁶² Arıç, a. g. e., ss.22-23.

⁸⁶³ İlhan Aksoy, "Lozan Antlaşmasında Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar" *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, C.1, S.1, 2014, s.70.

⁸⁶⁴ Vahapoğlu, a. g. e., s.68.

⁸⁶⁵ Selçuk Uygun, "Türkiye'de Düünden Bugüne Özel Okullara Bir Bakış (Gelişim ve Etkileri)", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilgileri Fakültesi Dergisi*, C.36, S.1-2, 2003, s.109.

⁸⁶⁶ Vahapoğlu, a. g. e., s.139.

bahsedilmiştir. Müslümanların veya başka inançtan öğrencilerin okullarda düzenlenen dini ayinlere katılmasının yasaklandığı ifade edilmiştir⁸⁶⁷. Bu tamimin ardından kararları uygulamayan İstanbul'da kırka yakın Fransız okulu ve dört İtalyan okulu 1924 yılında kapatılmıştır. Fransa, İtalya gibi devletler okulların yeniden açılması için girişimde bulunmuştur. Fransa bu hususta nota vermiştir⁸⁶⁸.

Türkiye Cumhuriyeti, verilen notaya karşılık olarak öğretimin laik bir düzende yapılması, mezhep yönünden tarafsız olunması, derslerde milli hislere yer verilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Türkiye'de medreselerin kaldırıldığı, Hristiyan okullarının da bu durumda istisna görülmeyeceği belirtilmiştir. Bu konunun devletin iç meselesi olduğu bu nedenle yabancı protestoların dikkate alınmayacağı ifade edilmiştir⁸⁶⁹. 1925 yılının Eylül ayında yayımlanan bir tamimde ise yabancı ve azınlık okullarında Türk ve Türk devleti aleyhine derslerde ve ders dışında bir ifade kullanılamayacağına dikkat çekilmiştir. Türkleri kötüleyen bir kitabın okullarda bulunamayacağı ifade edilmiştir. Türk tarihi ve coğrafyasına dair ders kitaplarında veya haritalarda bir yanlış bilginin yer almaması lüzumundan bahsedilmiştir. Türk topraklarının başka bir ülkenin toprağı olarak gösterilmemesi gerektiğine değinilmiştir. Başka devletlerin propagandasının ders kitaplarında yer almaması koşulu öne sürülmüştür. Bütün yabancı okullarda Türk Dili, Türk Tarihi ve Türk Coğrafyası derslerinin haftada beş saat verilmesi kararı yer almıştır⁸⁷⁰.

Şubat 1926'da yayımlanan tamimde ise yabancı ve azınlık okullarının ruhsatnamelerinin iyice araştırılmadan yenilenmeyeceği belirtilmiştir. Bu okullardaki Türk öğretmenlerin bakanlık tarafından tayin edileceğinden bahsedilmiştir. Atanacak öğretmenlerin öz Türk olmaları ve milli duygulara sahip bulunmaları lüzumuna değinilmiştir. Okullardaki kayıtların Türkçe tutulması şart olarak gösterilmiştir. Okulun güzel bir yerine Mustafa Kemal Atatürk'ün cumhurbaşkanı olması sebebiyle resminin asılması gerektiği ifade edilmiştir. Bazı kitaplarda Ermeni propagandası yapıldığının görüldüğü bu kitapların okutulmasına izin verilmeyeceğine dikkat çekilmiştir. Okulun kilise kısmı haricinde başka yerlerinde haç bulunmamasına işaret edilmiştir⁸⁷¹. Yine 1926 yılında getirilen düzenleme ile birlikte yabancı okullardaki son sınıf öğrencilerinin

⁸⁶⁷ *Hakimiyeti Milliye*, 5 Şubat 1924, s.3.

⁸⁶⁸ Arı, a. g. e., s.33.

⁸⁶⁹ *Hakimiyeti Milliye*, 26 Mart 1924, s.1.

⁸⁷⁰ Vahapoğlu, a. g. e., ss.219-220.

⁸⁷¹ *Vakit*, 9 Şubat 1926, s.1.

sınavlarına elçilikte girmesi uygulamasına son verilmiştir⁸⁷². Aynı yıl yabancı okullarda Türkçe dersinden geçemeyen öğrencilerin sınıfı geçemeyeceğine karar verilmiştir⁸⁷³.

Cumhuriyet döneminde yabancı okullar ve azınlık okulları ile ilgili bazı kanuni düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Örneğin 3 Mart 1924’de Tevhidi Tedrisat Kanunu ile birlikte bütün okullar Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır⁸⁷⁴. Bununla birlikte 20 Nisan 1924’te kabul edilen Teşkilatı Esasiye Kanununun sekseninci maddesinde hükümetin gözetimi ve denetimi altında kanun dairesinde bütün tedrisatın serbest olacağından bahsedilmiştir⁸⁷⁵. Bu maddeyle birlikte hükümetin eğitim kurumlarındaki denetim hakkı açıkça ortaya konmuştur. Resmî Gazetede 3 Nisan 1926’da yayımlanan Maarif Teşkilatına Dair Kanunun dördüncü maddesinde Türkiye’de hiçbir okulun Eğitim Bakanlığının izni olmadan açılmayacağı vurgulanmıştır⁸⁷⁶. Böylelikle ruhsat almadan yabancı okul veya azınlık okulunun açılmasının da önüne geçilmiştir.

Resmî Gazetede 29 Mart 1931’de yayımlanan Türkiye’de ilk tahsillerini mektepte yapacak Türk vatandaşı çocukların Türk mekteplerine girmelerine dair kanunun birinci maddesinde Türk çocuklarının yabancı ilkokullara gitmesinin yasaklandığı ve bundan sonra ancak Türk okullarına gidebilecekleri belirtilmiştir⁸⁷⁷. Kanunun gerekçesinde Türkiye’de mevcut bazı yabancı okullarda Türk tabiiyetinde bulunan çocukların ilkokul seviyesinde eğitim aldıklarının görüldüğüne dikkat çekilmiştir. Henüz gelişme evresinde bulunan çocukların milli harsı ve milli duyguyu telkin edecek Türk müesseselerinde eğitim almaları gerektiği ifade edilmiştir. Bu yaştaki çocukların yabancı okulda okumasının milli hissin gelişmesine engel olacağı ve ana dili olan Türkçeyi öğrenmesini zorlaştıracığına değinilmiştir. Milli kültür takviyesi için Türk okullarında eğitim almanın lüzumuna vurgu yapılmıştır⁸⁷⁸. Eğitim Encümeni mazbatasında çocukların ilkokul eğitimini yabancı okullarda almasının hem milli terbiye hem de pedagojik esaslar açısından yanlış ve zararlı olduğuna işaret edilmiştir⁸⁷⁹.

Bu kanun ile ilgili gelişmeler basında da yer bulmuştur. Cumhuriyet gazetesi birinci sayfada verdiği haberde ilk tahsilin Türk mekteplerinde icra edilmesi hakkındaki

⁸⁷² Arıç, a. g. e., s.47.

⁸⁷³ Kılıç, a. g. e., s.277.

⁸⁷⁴ Düstur V (Üçüncü Tertip), İstanbul 1931, s.667.

⁸⁷⁵ Düstur V (Üçüncü Tertip), İstanbul 1931, s.1028.

⁸⁷⁶ Düstur VII (Üçüncü Tertip), Ankara 1944, s.683.

⁸⁷⁷ Düstur XII (Üçüncü Tertip), Ankara 1931, s.236.

⁸⁷⁸ TBMMZC, D:3, C:26, İ:4, İN:38, T:23.03.1931, s.1.

⁸⁷⁹ TBMMZC, D:3, C:26, İ:4, İN:38, T:23.03.1931, s.2.

kanunun Mecliste alkışlarla kabul edildiğine değinmiştir. Ayrıca haberde okul sıralarında bulunan çocukların fotoğrafına yer verilmiş ve altında ecnebi mekteplerin fena propagandasından kurtulan yavrularımız yorumu yer almıştır⁸⁸⁰. Yarın gazetesinde İlk Mektepler başlığı taşıyan haber için maarif erkanından bir yetkili ile röportaj yapılmıştır. Malumat alınan kişi Alman ve İngiliz okullarında Türk çocuklarının fazlalığına dikkat çekmiştir. Ayrıca İngiliz mekteplerinde Rum, Ermeni, Bulgar ve Musevi asıllı çocukların azımsanmayacak sayıda bulunduğunu ifade etmiştir. Yeni kanunun tatbik edilmesiyle birlikte yeni okullar açılarak ihtiyaçların giderileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte yabancı okullarda eğitim gören azınlıkların ya azınlık okullarına ya da Türk okullarına girmek mecburiyetinde olduklarına vurgu yapmıştır⁸⁸¹.

Bundan başka 1915’de kabul edilen Hususi Mektepler Talimatnamesi de Cumhuriyet döneminde geçerliliğini korumuştur⁸⁸². Bu talimatnamenin ikinci maddesinde yabancı cemaat, cemiyet ve şirketlerin kendi adlarına okul açmalarının yasak olduğuna değinilmiştir. Dördüncü maddede yabancıların okul açacakları yerlerde okula ihtiyaç olacak kadar nüfusunun mevcut olması ve o devletin kendi ülkesinde Türklere okul açma müsaadesi sağlamasına dikkat çekilmiştir. Sekizinci maddede Eğitim Bakanlığınca izin verilmediği müddetçe yabancı müdür veya öğretmen istihdam edilemeyeceğinden bahsedilmiştir⁸⁸³. Yirmi beşinci maddenin c bendinde ise Türkçe ve Türk tarihi dersini verecek öğretmenlerin sınav ve tayin işinin Eğitim Bakanlığının sorumluluğunda olduğuna değinilmiştir⁸⁸⁴.

7 Kasım 1935’de ise Yabancı Okullar Yönergesi yayınlanmıştır⁸⁸⁵. Yönergenin beşinci maddesinde Türk olan öğretmenler tarafından Türkçe derslerinin verileceği belirtilmiştir. Altıncı maddede Tarih derslerinin Türkçe olarak Türk öğretmenler tarafından öğretileneğinden bahsedilmiştir. Yedinci maddede ders kitaplarının Türkçe olacağı ifade edilmiştir. Dokuzuncu maddede yabancı öğrencilerin bakanlık tarafından incelenmiş olmak şartıyla kendi ulusal tarihlerini tarih kitaplarından okumalarına müsaade edilmesine değinilmiştir⁸⁸⁶. Benzer şekilde yönergede sosyoloji ve coğrafya

⁸⁸⁰ *Cumhuriyet*, 24 Mart 1931, s.1.

⁸⁸¹ *Yarın*, 24 Mart 1931, s.2.

⁸⁸² Arıç, a. g. e., s.37.

⁸⁸³ Maarif Vekilliği Neşriyat Müdürlüğü, *Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi*, C.3, S.132, 11 Ağustos 1941, s.214.

⁸⁸⁴ Maarif Vekilliği Neşriyat Müdürlüğü, *Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi*, C.3, S.133, 18 Ağustos 1941, s.218.

⁸⁸⁵ Kılıç, a. g. m., s.277.

⁸⁸⁶ Arıç, a. g. e., s.41.

derslerinin Türkçe olarak Türk öğretmenleri tarafından okutulacağından bahsedilmiştir⁸⁸⁷.

Ayrıca bu dönemde yabancı okulların milli değerlere ve Türk diline yaklaşımını gözlemlemek maksadıyla teftişler gerçekleştirilmiştir. İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Bey, İstanbul'daki yabancı okulları denetlerken bu hususa dikkat çekmiştir. İsmail Hakkı Bey, bu okullardaki öğrencilerin her şeyden evvel Türkçeyi öğrenmeleri, Türklüğü anlamaları gerektiğini belirtmiştir⁸⁸⁸. Yabancı okullarda Türkçe, yurt bilgisi ve Türk tarihi derslerinin Türkçe okutulmasının yanı sıra Eğitim Bakanlığı 1931-1932 ders senesinden itibaren yabancı okullardaki Türk vatandaş çocukların umumi tarih ve umumi coğrafya derslerini de Türkçe olarak verilmesini emretmiştir. Yine bakanlık 1932-1933 senesinden itibaren yabancı okullardaki Türk olmayan çocukların da Türkçe lisan dersleriyle birlikte umumi tarih derslerini de Türkçe okumalarına karar vermiştir. Ayrıca yapılan haberde azınlık okullarında mevcut durumda Türkçe, tarih, coğrafya ve yurt bilgisi derslerinin Türkçe olarak ve Türk hocaları tarafından okutulduğuna değinilmiştir⁸⁸⁹.

Yabancı ve azınlık okulları, 1932 yılında kendi dilleriyle daha fazla ders işleyebilmek için günlük ders saatini yediye çıkarmıştır. Eğitim Bakanlığınca bu durum pedagojiye aykırı bulunmuştur. Öğrencilerin yorulmaları nedeniyle Türkçe okutulan derslerde zayıf kaldıkları gözlemlenmiştir. Bu nedenle günde beş saatten fazla ders yapılmaması hususunda okullara tebligat gönderilmiştir⁸⁹⁰. Cumhuriyet gazetesinde yer alan bir haberde yabancı ve azınlık okullarında Türkçe'nin öğrenilebilmesi için büyük çaba sarf edildiği fakat buradaki öğrencilerin Türk okullarındaki öğrencilere kıyasla Türkçe hususunda geri kaldıkları tespiti yer almıştır. Bu okullardaki Türkçe eğitimin kuvvetlendirilmesi için Eğitim Bakanlığının çalışma yapacağı belirtilmiştir⁸⁹¹.

Kültür Bakanlığı, 1935 yılında yabancı okullarda öğrenim gören yabancı öğrencilerin, Türkçe hususunda yetersiz görülmesi sebebiyle Türkçe kursları açmaya karar vermiş ve bu hususta tamimi okullara göndermiştir. Bu konuda bir komisyon toplandığı ve çalışmalara başladığı haberde yer almıştır. Türkçe kurslarının yabancı mekteplerde öğrencinin Türkçe yetkinliğine göre üç derece olarak açılacağı belirtilmiştir⁸⁹². Yapılan çalışmalar neticesinde talimatname oluşturulmuştur. Buna göre

⁸⁸⁷ Kılıç, a. g. m., s.278.

⁸⁸⁸ Arıç, a. g. e., s.59.

⁸⁸⁹ *Hakimiyeti Milliye*, 2 Mart 1932, s.1.

⁸⁹⁰ *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1932, s.2.

⁸⁹¹ *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1934, s.2.

⁸⁹² *Akşam*, 24 Kasım 1935, s.3.

yabancı ilkokullarda Türkçe bilmeyen yabancılara mahsus olmak üzere iki kur, ortaokul ve lise kısmında ise üç kur kurs açılmasına karar verilmiştir. Bu kurlar hiç Türkçe bilmeyenler, biraz bilenler ve iyi bilenler olarak üç gruba ayrılmıştır. Müfredat programına göre birinci kurda alfabe, ikinci kurda okuma, gramer, yazı ve imla dersleri verilmesi, üçüncü kurda ise tarih, coğrafya, edebiyat gibi derslerin verilmesi kararlaştırılmıştır⁸⁹³.

Tan gazetesinde 22 Şubat 1937’de Azlık Mekteplerinde Türk Muallimler Muavinlik Yapacak başlıklı haberinde Kültür Bakanlığının aldığı karar doğrultusunda azınlık okullarında, Türkçe dersi veren Türk öğretmenlerden birinin müdür yardımcısı olacağı belirtilmiştir. Bu müdür yardımcılarının Kültür Bakanlığının istediği prensipleri tatbik edeceği ve verilen emirleri noktası noktasına yerine getireceğine değinilmiştir. Kültür Bakanlığının, azınlık çocuklarının Türk kültürüne en uygun şekilde yetiştirilmesini temin etmek maksadıyla bu yönde bir karar alındığından bahsedilmiştir. Haberde, yabancı müdür yardımcılarının ve salahiyyetsiz katiplerin bundan sonra okullarda eğitim işlerine müdahale edemeyecekleri yorumunda bulunulmuştur⁸⁹⁴.

Ulus gazetesinde de bu gelişmeye yer verilmiştir. Yapılan haberde bu kararlar birlikte talim ve terbiye işlerinin yabancı öğretmenlere bırakılmayacağı ve öğrencilerin Türk öğretmenler tarafından Türk kültürüne göre yetiştirileceği vurgulanmıştır⁸⁹⁵. Bu kararın ardından aynı yıl Kültür Bakanlığı bütün azınlık okullarında bir Türk müdür baş yardımcısı tayin etmiştir. Müdür baş yardımcılarını okulların idari, ekonomik ve eğitim müfredatları hususlarında denetleme hakkına sahip kılınmıştır⁸⁹⁶.

Cumhuriyet gazetesinin 6 Mart 1937 tarihli sayısında Ekalliyet Liselerinin Programları başlıklı haberde Beyoğlu Musevi Lisesinin Galatasaray Lisesi programını tatbik ettiğini, Bezazyan lisesinin de talimatnameye uymadığına değinilmiştir. Oysa ki bu okulların Kültür Bakanlığınca oluşturulan Hususi Mektepler Talimatnamesinin programını takip etmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bir sonraki ders senesinden itibaren adı geçen liselerin talimatnameye uyarak Türkçe tedrisat yapacakları ifade edilmiştir⁸⁹⁷.

⁸⁹³ *Akşam*, 30 Kasım 1935, s.5.

⁸⁹⁴ *Tan*, 22 Şubat 1937, s.2.

⁸⁹⁵ *Ulus*, 22 Şubat 1937, s.2.

⁸⁹⁶ *Balı, a. g. e.*, s.307.

⁸⁹⁷ *Cumhuriyet*, 6 Mart 1937, s.2.

Atatürk döneminde yapılan denetlemeler neticesinde bazı okullar kapatılmıştır. Bunlardan biri Beyoğlu'ndaki İngiliz Kız Lisesi'dir. Eğitim Bakanlığının tayin ettiği öğretmenleri kabul etmemesi ve hükümetin emirlerine uymaması nedeniyle 1926'da bu karar alınmıştır. Benzer şekilde Fransız Saint Pulcherie Okulu da hükümetin emirlerine uymayı reddettiği için 1927 yılında kapatılmıştır. Bursa Amerikan Koleji de okulda dini propaganda yapıldığı gerekçesiyle 1928 yılında kapatılmıştır⁸⁹⁸. Bu dönemde azınlıkların kendi dilinde eğitim vermek maksadıyla gizli okullar açtıkları da görülmüştür. Bu hadiselerden birisi Bursa'da gerçekleşmiştir. Bursa Eğitim müdürlüğüne gelen bir ihbarda Yahudilerin gizlice mektep açarak İbranice ve kültür dersleri verdiği iddia edilmiştir. Yapılan soruşturma neticesinde ihbarın doğruluğu kanıtlanmıştır. Bonnes, Salamon ve Rebeka isimli Yahudilerin evlerinde eğitim verdikleri tespit edilmiştir. Haberde bu kişilerin evlerinde otuz kadar Yahudi çocuğun bulunduğu değinilmiştir. Yakalanan kişiler mahkemeye sevk edilmiştir⁸⁹⁹. İstanbul Hasköy'de de yirmi beş Yahudi çocuğun Nesim Hara isimli biri tarafından okutulduğu tespit edilmiştir. Bu kişinin çocuklara İbranice dersleri verdiği anlaşılmıştır. Nesim Hara da mahkemeye sevk edilmiştir⁹⁰⁰.

Yabancı okullar ve azınlık okulları belli aralıklarla denetlenmiştir. Eğitim Bakanlığının 1932 yılındaki denetlemelerinde yabancı mekteplerde herkesin görebileceği yerlerde ve sınıflarda öğretmen kürsüsünün üstünde bulunan dini resimlerin kaldırılması için emir verilmiştir⁹⁰¹. 1935 yılında yapılan teftişlerde müfettişler bir müddet öğrencilerle görüşerek okuma seviyelerini ölçmüştür⁹⁰². 1936 yılında gerçekleştirilen teftişlerde sekiz öğretmenin işine son verilmiştir. Ayrıca yapılan denetlemeler sırasında İstanbul'daki Fransız okullarından birkaçı mali durumlarının kötü olduğunu ileri sürerek gelecek sene okulu kapatacaklarını bildirmiştir⁹⁰³. 1937 yılında yapılan denetlemelerde ise müfettişler yabancı ve azınlık okullarında verilen eğitimin yetersiz düzeyde olduğu kanaatine varmıştır. Düzenleme için çeşitli kararlar alınacağı haberde belirtilmiştir⁹⁰⁴. 1937 yılında yapılan denetimlerde azınlık okullarında Türkçe, Tarih ve Coğrafya derslerinin verimli olmadığı tespiti üzerine bir sonraki ders senesinden itibaren Türkçe, coğrafya, yurt bilgisi, tarih derslerinin saatinin arttırılmasına karar verilmiştir⁹⁰⁵.

⁸⁹⁸ Arı, a. g. e., ss.70-71.

⁸⁹⁹ Haber, 19 Ocak 1938, s.1.

⁹⁰⁰ Haber, 25 Şubat 1938, s.1.

⁹⁰¹ Cumhuriyet, 10 Aralık 1932, s.2.

⁹⁰² Cumhuriyet, 23 Ocak 1935, s.2.

⁹⁰³ Akşam, 29 Nisan 1936, s.2.

⁹⁰⁴ Cumhuriyet, 13 Nisan 1937, s.2.

⁹⁰⁵ Akşam, 13 Mayıs 1937, s.3.

Yabancı ve azınlık okulları ile ilgili çeşitli olumsuz haberler basına yansımıştır. Örneğin 13 Şubat 1928’de Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir haberde Kumkapı Amerikan Okulunda gerçekleşen bir hadiseye yer verilmiştir. Habere göre okuldaki Amerikan öğretmenler, öğrenci kızlardan birini tanassur ettirmeye çalışmıştır. Bu yöndeki baskılara rağmen seciyesi sağlam olan kızın bu teklifi reddettiğine değinilmiştir. Bunun dışında daha önce yine aynı okulda uzun yıllar öğretmenlik yapan Haykazyan isimli bir Ermeni öğretmenin Türklük aleyhine bir ders vermesi sebebiyle bakanlık tarafından okulla ilişkisinin kesildiği ifade edilmiştir⁹⁰⁶.

Yine Cumhuriyet gazetesinde yapılan bir haberde bazı azınlık okullarında Müslüman öğrencilerin zorla dua ettirilmeye çalışıldığı bu tarz eylemlerin men edildiğine yer verilmiştir. Dua etmek isteyenlerin yalnızca mabetlerinde dua edebilecekleri bilgisi verilmiştir⁹⁰⁷. Aynı gazetede Türklüğü Tahkir Eden Hoca başlığıyla çıkan haberde İzmir Amerikan Kolejindeki bir Amerikalı öğretmenin derste Türklüğü tahkir etmesi sebebiyle öğrencilerin sınıflara girmeyerek durumu protesto ettiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra öğrencilerin okulda Milli Harsı Koruma Teşkilatı kurduklarına ve bir heyet oluşturduklarına değinilmiştir. Eğitim Bakanlığının bu olaylar nedeniyle soruşturma başlattığı bilgisi verilmiştir⁹⁰⁸. Cumhuriyet gazetesinde Ecnebi Mektepler başlığıyla okuyucuya sunulan haberde son zamanlarda yabancı ve azınlık okullarında demokrasiye ve Türk tarihine ait tahrif edilmiş kitaplara rastlandığı ifade edilmiştir. Eğitim Müfettişlerinin bu hususta bakanlığa bir rapor hazırladığı bilgisi verilmiştir. Bakanlıktan müdürlüğe giden bir emirde bundan sonra yabancı ve azınlık okullarında Türk’ün aleyhine yazılmış kitapların ve haritaların bulunmasının men edildiği belirtilmiştir. Dün itibariyle bu emrin bahsedilen okullara gönderildiğine değinilmiştir. Bir hafta sonra yabancı ve azınlık okullarının eğitim müfettişleri tarafından denetleneceği ve bu tarzda kitap ve haritalar bulunduğu takdirde okulların kapatılacağından bahsedilmiştir⁹⁰⁹.

Mevcut azınlık ilkokullarında Fransızca tedrisat kaldırıldığı halde bir kısım azınlık okullarında beşinci sınıftan itibaren Fransızca okutulduğu bilgisi basına yansımıştır. Bu şekilde eğitim veren okulların kurallara uymadığı takdirde kapatılacağı ifade edilmiştir⁹¹⁰. Ecnebi Mektepleri Bildiğini Okuyor başlıklı haberde bazı yabancı okullarda yapılan tahkikat neticesinde Türkçesi zayıf olan öğrencilerin okul idarecileri

⁹⁰⁶ *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1928, s.1.

⁹⁰⁷ *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1929, s.2.

⁹⁰⁸ *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1931, s.3.

⁹⁰⁹ *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1931, s.2.

⁹¹⁰ *Cumhuriyet*, 30 Kasım 1931, s.2.

tarafından notları yükseltilerek üst sınıfa geçirildikleri bilgisi elde edilmiştir. Bazı okullarda ise Türkçe dersi zayıf olsa da öğrencilerin sınıfta bırakılmadığı tespit edilmiştir. Haberde, bu sebeple öğrencilerin Türkçe dersine önem vermediğine dikkat çekilmiştir. Öğrencilerin Türkçesinin zayıf olmasının yurt bilgisi, tarih ve coğrafya derslerinde de zayıf kalmalarına neden olduğu ifade edilmiştir. Buna rağmen bu öğrencilere lise diploması verildiği belirtilerek Eğitim Bakanlığının bu hususta tedbir alacağına değinilmiştir⁹¹¹. Yine Türkçe hususunda yapılan başka bir haberde yabancı mekteplerde Türkçe sınavlara özen gösterilmesi konusunda okullara tamim gönderildiğinden bahsedilmiştir. Türkçesi zayıf olan öğrencilerin dili öğrenebilmesi için sınıfta bırakılması talimatı verilmiştir⁹¹².

Bundan başka Tokat Milletvekili Nazım Bey'in İstanbul Eğitim Müdürlüğüne yaptığı bir şikâyetle basına yansımıştır. Nazım Bey, Saint Joseph Lisesinde Türkçe ve Türk tarihi dersinin ihmal edildiğine dair bilgisini yetkilerle paylaşmıştır. Bunun üzerine müdürlük tahkikat başlatmıştır. Haberde, bu şikâyetle bir yanlışlık olabileceği veya çocukların seviyesi göz ardı edilerek üst sınıfa geçirilmiş olmalarından dolayı eğitimde zafiyetin oluşabileceği yorumunda bulunulmuştur⁹¹³.

Yabancı ilkokullarda Türk öğrencinin okutulmaması hakkında kanun bulunmasına rağmen bazı yabancı ilkokullarda Türk öğrencilerin bulunması üzerine tahkikat başlatılmıştır. Bu öğrencilerin Türk okullarına devamının mecbur tutulacağı ve kanuna uymayan yabancı okulların cezalandırılacağı basına yansımıştır⁹¹⁴. Haber Akşam Postası gazetesinde verilen haberde Maarif Müdürlüğünün yabancı ve azınlık okullarına gönderdiği tamimde Türkiye ve Türklük aleyhine yazılmış eserlerin okullarda bulunmamasını istediği belirtilmiştir⁹¹⁵. Cumhuriyet gazetesinde ise Maarif Müdürlüğünün yabancı ve azınlık okullarında, bu okuldaki öğrencilerin elinde veya depoda Türklük ve Türkiye aleyhinde yazılmış herhangi bir eserin bulundurulmaması talimatını verdiğine değinilmiştir. Bu tarzda eser bulunduranların imha etmesi gerektiğinden bahsedilmiştir⁹¹⁶.

⁹¹¹ *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1932, s.2.

⁹¹² *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1933, s.2.

⁹¹³ *Cumhuriyet*, 27 Kasım 1933, s.2.

⁹¹⁴ *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1934, s.2.

⁹¹⁵ *Haber*, 8 Eylül 1936, s.2.

⁹¹⁶ *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1936, s.2.

Maarif Müdürlüğü, ders döneminin 3 Ekim’de başlayacağı kararına rağmen bazı Ermeni Okulları bu karara uymayarak eğitime başlamak istemiştir. Bu durumu öğrenen yetkililer öğrenime başlayan okulları kapatmıştır. Bazı Musevi Liselerinin de 15 Eylül’den itibaren ders dönemine başladıklarının tespiti üzerine bu okullar hakkında soruşturma açılmıştır⁹¹⁷. Cumhuriyet gazetesinde Ecnebi ve Azlık Mektep Kitapları başlıklı haberde yabancı ve azınlık okullarında kendi lisanlarıyla okutturulan kitapların bakanlık tarafından sıkı bir şekilde tetkik edildiği belirtilmiştir. Bu tetkiklerin Maarif Müdürlüğü tarafından seçilen Üniversite doçentleriyle, lise lisan öğretmenlerinden oluşan bir komisyon tarafından yapıldığı bilgisi verilmiştir. Komisyonun aldığı kararları rapor halinde bakanlığa sunduğuna değinilmiştir. Bakanlıkça yaptırılan bu tetkikatın sonucunda okulların komisyona sunduğu bazı kitapların okutulmasının uygun görülmediği ifade edilmiştir⁹¹⁸.

Gazetelerin bazı köşe yazarları yabancı ve azınlık okulları hususundaki görüşlerini satırlara taşımışlardır. Yunus Nadi, Türkiye’de Ecnebi Mektepleri başlıklı yazısında cumhuriyetin laik esaslarına riayet gösterdikleri müddetçe yabancı okullara müsamaha gösterileceğini belirtmiştir. Bu okulların bakanlık tarafından konulan kurallara harfi harfine uyması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu hususta Türkiye’nin müsamahakâr bir politika takip etmesine rağmen yabancı okullarda dini telkinlerin yapılmasını uygun bulmadığını ifade etmiştir. Laikliğin devlet için önemli bir unsur olduğunu hatırlatmış bu konuya aykırı faaliyetlerde bulunan okullara tahammül edilmeyeceğine değinmiştir⁹¹⁹. Hakimiyeti Milliye gazetesi köşe yazarı Falih Rıfkı , İşin Ruhu adlı yazısında Türk veya yabancı fark etmeksizin her okulun Türk çocuklarını Türk toprağına ve devletine bağlı bir şekilde yetiştirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Millet için fedakârlık yapma idealini eğitim yoluyla vermeleri lüzumuna değinmiştir. Okullara gönderilen çocukların alacağı eğitimle birlikte Türklük bilincinin yükselmesini istediğini belirtmiştir⁹²⁰.

Cumhuriyet gazetesinden Yusuf Ziya, Ekalliyet Mekteplerinde Hocalık başlıklı yazısında yabancı ve azınlık okullarındaki öğrencinin Türkçeyi öğrenme seviyesinin Fransızca, İngilizce, Almanca gibi dillerin altında kaldığını iddia etmiştir. Bir Rum çocuğun Türkçesiyle bir Türk çocuğunun Türkçesinin aynı seviyede olmadığına

⁹¹⁷ Cumhuriyet, 23 Eylül 1938, s.2.

⁹¹⁸ Cumhuriyet, 4 Aralık 1938, s.2.

⁹¹⁹ Cumhuriyet, 5 Şubat 1933, s.1.

⁹²⁰ Hakimiyeti Milliye, 7 Mart 1932, s.2.

değirmiştir. Corneille ve Racine gibi yabancı şairleri bilen Yahudi çocuğunun Abdülhak Hamid'i, Tevfik Fikret'i, Ahmet Haşim'i, Faruk Nafiz'i tanımadığını öne sürmüştür. Bu okullardaki Türkçe eğitimin düzeltilmesi için öğretmenlerin ekonomik seviyesinin daha yukarı çıkarılması gerektiğine vurgu yapmıştır⁹²¹.

Yusuf Ziya, Ecnebi Mekteplerinde Türkçe başlıklı yazısında ise yabancı okulların Türk topraklarında yabancı bir hava oluşturduğunu ve çocuklara o havayı teneffüs ettirdiğini ifade etmiştir. Bu okulları, Türklüğe yabancı müesseseler olarak nitelendirmiştir. Meşhur bir yabancı lisede dokuzuncu sınıf öğrencilerinin Türkçe konusunda bir hayli zayıf olduklarına değirmiştir. Bu çocukların yetersiz Türkçe ile bu sınıf derecesine kadar ilerlemiş olmasına eleştiri getirmiştir. Yine aynı okulun müdür odası, sınıf veya herhangi bir yerinde Atatürk'ün resminin bulunmamasını tenkit etmiştir. Sınıf duvarlarında Türkiye haritasının da bulunmadığını, bununla birlikte bir papaz resminin duvara asıldığını belirtmiştir. İnkılap Türkiye'sinde böyle bir manzaraya müsaade edilmesini doğru bulmadığına değirmiştir. Memleketin bütün eğitim işlerini bir düzene koymak isteyen Reşit Galip Bey'in bu meseleyi halledeceğine dair inancını satırlarına taşımıştır⁹²².

Cumhuriyet gazetesinden Peyami Safa, Ecnebi Mektepleri başlıklı yazısında yürütme gücünün elinde olması durumunda yabancı okulların hepsini kapatacağını ifade etmiştir. Yabancı okulları, kapitülasyonların bir tezahürü olarak nitelendirmiştir. Her gün gazetelerde bu okullarla ilgili olumsuz haberlere rastlandığına değirmiştir. Türkçe dersinden kalan öğrencilerin notlarını değiştirmek, Hristiyanlaştırmak, Türklüğü tahkir etmek gibi birçok yanlış işe karıştıklarını iddia etmiştir. Kendi memleketlerinde din propagandası yapmaktan men edilen papazların Türkiye'de bu tarz girişimlerde bulunmasını eleştirmiştir. Bu okulların Türk beyinlerine istedikleri gibi şekil verdiklerini öne sürmüştür. Safa, yabancı okulları Türk diline ve Türk tarihine karşı bir vaziyet almakla suçlamıştır. Yabancı okulların varlığının inkılap düsturlarına uygun düşmediğini savunmuştur. Bu yapılara daha fazla müsamaha gösterilmemesini istemiş; Mehdi Mehmet veya Mehdi Hristo! İkisi de Kubilay'ın aynı derecede düşmanı değil mi? ifadesiyle Menemen Olayına dikkat çekmiştir⁹²³.

⁹²¹ Cumhuriyet, 21 Ağustos 1932, s.3.

⁹²² Cumhuriyet, 21 Şubat 1933, s.3.

⁹²³ Cumhuriyet, 22 Ekim 1932, s.3.

Selami İzzet Sedes, Akşam gazetesindeki köşe yazısında azınlık okullarındaki Türkçe eğitimini ele almıştır. Sedes, bugüne dek azınlık okullarında Türk tarihi, Türk coğrafyası, Türk dili derslerine önem verilmediğini iddia etmiştir. Bu okullarda verilen dil dersine rağmen azınlıkların Türkçeyi iyi bir şekilde konuşamamasından yakınmıştır. Azınlık okullarında ilkokul eğitim seviyesinde, şive ve telaffuzların düzeltilmesi için ayrı bir özen gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ermeni okullarında ağaç kelimesini ağaç diye okuyan talebenin sayısının çok fazla olduğuna dikkat çekmiştir. Eğitim Bakanlığının gösterdiği çabaların azınlıkların şivesi ve telaffuzu düzelmediği müddetçe eksik kalacağına değinmiştir. Bu okullardaki öğretmenlerin en esaslı vazifesinin şive ve telaffuzu düzelmek olduğunu ifade etmiştir⁹²⁴.

Mecliste yabancı okullar üstüne milletvekilleri yorumlar yapmışlardır. İsmet Paşa, askeri vaziyet hakkında yaptığı konuşmada Antep civarındaki Amerikan okullarına sözü getirmiştir. İsmet Paşa, bu okullardan bahsederken Meclisten Lanet Olsun şeklinde sözler işitilmiştir. Bölgedeki Amerikan kolejlerinin Fransızlar tarafından harekât üssü olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Milletin canını yakmak ve hatta öldürmek için bu okullardan faydalandıklarına vurgu yapmıştır. Okullara top yerleştirildiğini aynı zamanda ambar olarak da kullanıldıklarını belirtmiştir. Bu yapıların okuldan ziyade kale görevi gördüğüne dikkat çekmiştir⁹²⁵.

Eğitim Bakanlığı bütçesi görüşmeleri sırasında Hakkari Milletvekili Mazhar Müfit Bey, Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Bey'e yabancı okulları kapatmak konusunda düşüncesini sormuştur. Hamdullah Suphi Bey, kötü tesirleri nedeniyle bazı engeller olmasa Türkiye'deki bütün yabancı okulları kapatmak istediğini söylemiştir. Bu meselenin dahili olduğu kadar harici bir mesele olduğuna da dikkat çekmiştir. Amerikan veya İtalyan okullarının kapatıldığı vakit bunun yankılarının nasıl olacağını mütalaa etmek gerektiğini belirtmiştir. Türk mekteplerinin seviyesinin yükselmesi halinde yabancı okullara duyulacak ihtiyacın ortadan kalkacağını savunmuştur. Tekrar söz alan Mazhar Müfit Bey, Ermeni ve Rum Okullarının daha çok fesat çıkardığını iddia etmiştir. Bu konuda izahat istemiştir. Hamdullah Suphi Bey, Antalya'daki bütün Rum okullarını kapattığını söylemiştir. Trabzon dahilinde de Rum okulları arasında ruhsat için yeterli

⁹²⁴ Akşam, 31 Mayıs 1937, s.3.

⁹²⁵ TBMMZC, D:1, C:4, İ:1, İN:72, T:25.09.1920, s.338.

şartlara sahip olmayan okulların kapatıldığını açıklamıştır. Hamdullah Suphi Bey, bu okulları propaganda mektepleri olarak nitelendirmiştir⁹²⁶.

1937 yılı Kültür Bakanlığı bütçesi görüşmeleri sırasında söz alan Eskişehir Milletvekili İstamat Özdamar, çocuklara yabancı lisan öğretmek için yabancı mekteplere gönderme hevesinin bulunduğunu iddia etmiştir. Yabancı dil öğretme konusunda bir eksiklik varsa Kültür Bakanlığının bu hususta harekete geçerek uzmanlardan yardım almasını veya bir teşkilat meydana getirmesini istemiştir. Bu konuda böyle bir icraata girişilirse yabancı dilin, yabancı okullarında değil kendi ocağımızda iyi bir seviyede verilmesinin sağlanacağını ifade etmiştir. Bunun haricinde İstamat Bey, yabancı okullarda verilen Türkçe eğitiminin de geçen seneye göre iyi bir seviyeye yükseldiğini gözlemlediğini belirtmiştir. Bu okullardaki öğrencilerin kalbine, dimağına Türk milliyetçiliğinin, Türklük duygusunun öğretmenler tarafından yerleştirildiğini söylemiştir. Azınlık ve yabancı okullara seçilecek Türkçe öğretmenlerinin iyi araştırılması lüzumuna dikkat çekmiştir. Bu öğretmenlerin çocuğun aklındaki azınlık düşüncesini söküp atması ve onu hakiki bir Türk unsuru olarak yetiştirmesi gerektiğini ifade etmiştir⁹²⁷. Manisa Milletvekili Kazım Nami Duru ise Türk çocuklarının yabancı ilkokullara gitmesinin kanunla önüne geçildiğini, bunun çocukların milli terbiyeyi erken yaşta alması için yapıldığını belirtmiştir. Kazım Bey, ortaokullar içinde benzer kanuni düzenlemeye gidilmesini istemiştir. Böylelikle liseye milli terbiyeyi tam manasıyla almış olarak gireceğini ifade etmiştir. İlkokuldan sonra yabancı ortaokulda yabancı kültürün çocuklara aşılabilceğini öne sürmüştür⁹²⁸.

Kültür Bakanı Saffet Arıkan, bilhassa azınlık ve yabancı okullarında denetimin arttırıldığını ifade etmiştir. Öğretmenlerin bu okullara doğrudan doğruya bakanlık tarafından atandığını hatırlatmıştır. Saffet Bey, yabancı ve azınlık okullarında eğitimin Türkçe yapılması ve kayıtların Türkçe tutulmasına da sağladıklarını belirtmiştir⁹²⁹. Bununla birlikte yabancı okullarda kültür derslerine büyük önem verdiklerini söylemiştir. Bu derslerin Türkçe okutulduğuna değinmiştir. Azınlık okullarında tarih, coğrafya, yurt bilgisi derslerinin Türkçe verildiğinden bahsetmiştir. Kültür Bakanı Saffet Bey, Kazım Nami Bey'in Türk çocuklarının yabancı ortaokullarda eğitim almasının yasaklanması

⁹²⁶ TBMMZC, D:1, C:8, İ:1, İN:148, T:10.02.1921, ss.170-171.

⁹²⁷ TBMMZC, D:5, C:18, İ:2, İN:65, T:26.05.1937, ss.248-249.

⁹²⁸ TBMMZC, D:5, C:18, İ:2, İN:65, T:26.05.1937, s.252.

⁹²⁹ TBMMZC, D:5, C:18, İ:2, İN:65, T:26.05.1937, s.258.

önerisini de sözü getirmiştir. Bu okullarda kültür derslerine verilen önemin arttırıldığını, öğretmenlerin iyi seçilmesiyle birlikte böyle bir kanuni düzenlemeye gidilmesine lüzum kalmayacağını ifade etmiştir⁹³⁰.

Bunun dışında azınlıkların, azınlık okulları ile ilgili görüşlerine değinmek gereklidir. Örneğin Yahudi cemaati liderlerinden Marsel Franko, Yahudilerin çoğunluğunun çocuklarını zaten Yahudi okulları yerine devlet okuluna gönderdiği için Yahudi okullarının kapatılması fikrine katılacaklarını ifade etmiştir⁹³¹. Avram Galanti, Vatandaş Türkçe Konuş adlı kitabında azınlık okulları meselesine değinmiştir. Galanti, Yahudilerin Türkleşmesi için hükümetin bütün tedrisatı Türkçe yapması önerisini getirmiştir. Bununla birlikte azınlıkların çoğunluk olduğu yerlerde okulların açılması ve azınlık okullarına kaliteli öğretmenlerin atanmasının önemine dikkat çekmiştir⁹³².

Musevi vatandaşların kurduğu Türk Kültür Birliğinin Başkanı Tekin Alp (Moiz Kohen), teşkilatın yirmi maddelik bir program yayınladığını belirtmiştir. Bu programda Türkçe hususunda ilerleme göstermek için Yahudi okullarının kapatılması ve Yahudi çocukların devlet okullarında eğitim alması önerisinin bulunduğunu dile getirmiştir⁹³³. Bu fikrin doğrultusunda gerçekleşen hamlelerden biri İzmir Yahudi Bene Brith Cemiyetinin Karataş Yahudi İlkokulunu kapatması olmuştur. Ayrıca Yahudi okullarında İbranice eğitim tamamen kaldırılmış ve eğitim tamamıyla Türkçe verilmeye başlanmıştır. Fransızcanın bir ilave lisan olarak okutulmasına müsaade edilmiştir⁹³⁴.

Yabancı okullar ile ilgili elçilerin ve hükümet tarafından görevlendirilen kişilerin bu konudaki görüşleri de önem arz etmektedir. Örneğin Amerikan Elçisi Grew, Türkiye'nin yabancı okullarda gerçekleşen istenmeyen olaylar karşısındaki tepkisini bağınaz milliyetçiliğin şahlanması olarak nitelendirmiştir. Bursa Amerikan Kolejinin kapatılmasının ülkedeki diğer yabancı okulların kapatılması için zemin hazırlayabileceğine değinmiştir⁹³⁵. Alman okulları ve üniversite çalışmalarını denetlemek maksadıyla Türkiye'ye gelen Dr. Löffler ise Alman diline hâkim profesörler ve öğretmenlerin gayreti, İstanbul Alman Okulu'nun çalışmaları sayesinde Türkiye'de Almanya'nın zihinsel ve ekonomik etkisinin geliştiğini iddia etmiştir⁹³⁶.

⁹³⁰ TBMMZC, D:5, C:18, İ:2, İN:65, T:26.05.1937, ss.259-260.

⁹³¹ Bali, a. g. e., s.306.

⁹³² Galanti, a. g. e., s.46.

⁹³³ *Son Posta*, 5 Mayıs 1934, s.9.

⁹³⁴ *Son Posta*, 14 Nisan 1938, s.5.

⁹³⁵ Arıg, a. g. e., s.73.

⁹³⁶ Arıg, a. g. e., s.143.

Atatürk döneminde çıkarılan kanunlar ve tamimlerle yabancı ve azınlık okullarında sıkı bir denetleme dönemine girildiği anlaşılmaktadır. Hükümetin Türk vatandaşı çocukların ilkokul eğitimini yabancı okullarda almasını engellemesinin nedeni bahsi geçen okullarda çocukların başka kültürlerin etkisinde kalabileceği düşüncesidir. Bu dönemde eğitim, bireyleri ideal Türk haline getirmek için önemli bir araç olarak görülmüştür. Bahsi geçen okulların bu idealin gerçekleşmesine engel teşkil etmesinin önüne geçilmek istenmiştir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde yabancı ve azınlık okullarının ayaklanmaların karargâhı ve isyancı yetiştirme merkezi haline gelmesi bu kararın alınmasında etkili olmuştur. Manisa Milletvekili Kazım Nami, ortaokul için de aynı düzenlemenin yapılmasını talep etmiştir. Bu tavır eğitimin milli bilincin aşılması için önemli bir araç olduğunun göstergesidir. Yabancı ve azınlık okullarıyla ilgili basında çıkan haberlere ve gazetecilerin yorumlarına bakıldığında ise bu yapılara karşı mesafeli bir duruş dikkat çekmektedir. Bu okullar gazetelerde birçok kez propaganda merkezi olarak nitelendirilmiştir. Adı geçen okullarda milli bilinci ve laikliği zedeleyici gelişmelerin ortaya çıkması bu bakış açısını hâkim kılmıştır. Köşe yazılarında genel itibarıyla bu okulların ayrılıkçı kültür hareketlerinde bulunmak yerine dil birliği ve ülkü birliği hususunda çaba göstermeleri istenilmiştir. Bundan başka Türk basını özellikle yabancı ve azınlık okullarında Türk dili, Türklük, Türkiye siyasi haritası ile ilgili dezenformasyonlara karşı hassasiyet göstermiştir.

5. TARİH EĞİTİMİ VE TÜRK TARİH TEZİ

Osmanlı Devleti'nde bulunan Sıbyan Mekteplerinde eğitimin amacı öğrenciye dini öğretmek olduğu için tarih dersi Hazreti Muhammed'in hayatı, kıssaları üzerine şekillenmiştir. Tarih dersi Sıbyan Mekteplerine 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle girmiştir. Medreselerde de II. Meşrutiyet dönemine kadar İslam tarihi hariç tarih dersi verilmemiştir⁹³⁷. II. Mahmud döneminde 1838'de açılan Rüştîye Mekteplerinde ise Osmanlı Tarihi dersi verilmiştir. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile birlikte rüştiye programında Tarihi-i Umumi ve Tarih-i Osmani dersleri sistemli bir şekilde programa girmiştir⁹³⁸.

II. Meşrutiyet döneminde ise tarih müfredatında önemli bir değişiklik yapılmış sekiz saat olan dünya tarihi dersi on bir saate çıkarılmıştır. Bununla birlikte ilkokul

⁹³⁷ İbrahim Caner Türk, *Osmanlı Devletinde Tarih Eğitimi (1839-1922)*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2013, ss.28-30.

⁹³⁸ İbrahim Caner Türk, "Osmanlı Klasik Döneminde Tarih Eğitimi", *Türkiye'de Tarih Eğitimi*, Ed: Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Ankara 2017, s.13.

programlarına dünya tarihi dersi konuları dahil edilmiştir⁹³⁹. Ayrıca yine bu dönemde Türkçülük hareketinin etkisiyle Osmanlı devletinden önce kurulan Türk devletlerinin tarihi de programa girmiştir. İttihat ve Terakki böylece bir Türklük bilinci oluşturmak istemiştir. Muhtasar Tarihi Osmani dersinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna geçmeden evvel Türklerin ortaya çıkışı ve medeniyeti öğretilmiştir. İkinci sınıf öğrencilerine Türk tarihinin önemli isimleri, üçüncü sınıflara Türk tarihi, sosyal hayatı, eserleri ve kültürleri, beşinci sınıflara ise Türklerin coğrafyası, kültürü ve medeniyeti konuları okutulmuştur⁹⁴⁰.

Süleyman Paşa, Türk tarihinin öncülerinden biri olarak sayılabilir⁹⁴¹. Süleyman Paşa, Tarihi Alem kitabında Hunlar, Oğuzlar ve diğer Türk boyları hakkında bilgiler vermiştir. Türklerin Orta Asya'da büyük devletler kurduğuna ve büyük bir medeniyet inşa ettiğine değinmiştir⁹⁴². Süleyman Paşa dışında Mustafa Celaleddin Paşa'dan da bahsedilebilir. Mustafa Celaleddin Paşa, Eski ve Modern Türkler adlı kitabında ilkçağdaki kavimler arasında Türklerin önemli bir yeri olduğuna dikkat çekmiştir⁹⁴³.

Cumhuriyet Döneminde ise tarih derslerinde Türk Tarihi ön plana çıkarılmıştır. Bu dönemde ortaya konan 1924 ilk mektepler müfredat programında saltanat, hilafet ve Osmanlı hanedanı ile ilgili konular programdan ve ders kitaplarından çıkartılmıştır. Bunların yerine Kurtuluş Savaşı Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu, Sevr ve Lozan Barış Antlaşması, Hilafetin kaldırılması gibi konular eklenmiştir⁹⁴⁴.

Programda tarih derslerinin, üçüncü sınıfta başlayacağı ve daha çok okuma ve değerlendirme şeklinde okutulacağı belirtilmiştir. Dördüncü ve beşinci sınıflarda ise Genel Tarihle birlikte Türk Tarihinin verileceğinden bahsedilmiştir⁹⁴⁵. Tarih dersine üçüncü sınıflar için bir saat, dördüncü ve beşinci sınıflar için iki saatlik bir zaman dilimi ayrılmıştır⁹⁴⁶.

1926 yılı programında ise tarih dersinin amacı çocuklara Türk Milletinin mazisi hakkında bilgi vermek ve onlarda milli şuur uyandırmak olarak belirtilmiştir⁹⁴⁷.

⁹³⁹ Serdar Erkan, "Osmanlı Döneminde Tarih Öğreniminin Tarihçesi, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, C.6, S.17, 2017, s.400.

⁹⁴⁰ Türk, a. g. e., s.191.

⁹⁴¹ Erkan, a. g. m., s.401.

⁹⁴² Türk, a. g. e., s.76.

⁹⁴³ Mustafa Oral, *Türk Ulusunun İnşası Ortak Tarih Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2015, s.30.

⁹⁴⁴ Erdal Aslan, "Atatürk Döneminde Tarih Eğitimi-I Türk Tarih Tezi Öncesi Dönem (1923-1931)", *Eğitim ve Bilim Dergisi*, C.37, S.164, 2012, s.336.

⁹⁴⁵ Sezai Özataş, "Atatürk Dönemi Tarih Anlayışı ve Tarih Öğretimi", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.2, 2009, s.101.

⁹⁴⁶ Aslan, a. g. m., s.336.

⁹⁴⁷ *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, s.71.

Programda, Umumi Tarihin Türk Tarihiyle ilişkilendirilerek anlatılacağından bahsedilmiştir. Muharebelerden ziyade medeniyet tarihine önem verileceğine dikkat çekilmiştir. Tarih dersinin coğrafya dersiyle birlikte yürütüleceği ve derste haritanın kullanılacağına değinilmiştir⁹⁴⁸. Bu programla birlikte tarih derslerinin dördüncü ve beşinci sınıflara 2 saat olarak verilmesi kararlaştırılmıştır⁹⁴⁹. 1930 yılı programında büyük bir değişikliğe gidilmemiştir. Bu programda Türk tarihindeki önemli şahsiyetlerin tasvirleri ve mühim olaylara dair resimler Tarih dersi için okulda bulunması gereken malzeme listesinde yer almıştır⁹⁵⁰. 1936 yılı programında da tarih dersinin temelini Türk tarihi olacağı belirtilmiştir. Öğretmenlerden Türk Milletinin büyük mazisini, medeniyet kurma ve onu dünyaya yayma hizmetlerini çocukların anlayacağı bir dille anlatması istenmiştir. Ayrıca bu programda tarih dersi, milli gayeleri tahakkuk ettirecek vasıta olarak gösterilmiştir⁹⁵¹.

1924 Ortaöğretim müfredatında ise birinci devre yani ortaokullarda birinci ve ikinci sınıflarda iki saat üçüncü sınıflarda üç saat tarih dersi verilmesi kararlaştırılmıştır. Liselerde ise tarih dersi birinci ve ikinci sınıflarda iki saat, üçüncü sınıflarda fen bölümlerinde iki saat, sosyal bölümlerde üç saat verileceğinden bahsedilmiştir. Özellikle ortaokulda Osmanlı Tarihi, İslam Öncesi Türk Tarihi ve İslam Tarihi dengeli biçimde verilmiştir. Liselerin tarih programında ise dünya ve Avrupa tarihine ağırlık verilmiştir⁹⁵². 1927 programında değişikliğe gidilmiştir. Liselerde verilen Avrupa ve dünya tarihi dersleri azaltılmış ortaokul ve liselerde İslam ve Türk Tarihi ağırlık kazanmıştır⁹⁵³. Ayrıca bu programla birlikte ortaokul ve liselerde tarih dersinde Birinci Dünya Savaşından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna dek olan süreç daha ayrıntılı bir şekilde işlenmesine karar verilmiştir⁹⁵⁴. 1936 programında ise ortaokulda birinci ve ikinci sınıflarda iki saat, üçüncü sınıfta üç saat tarih dersi verileceği belirtilmiştir. Liselerde de tarih ders saati ortaokulla

⁹⁴⁸ İlk Mekteplerin Müfredat Programı, s.72.

⁹⁴⁹ Aslan, a. g. m., s.338.

⁹⁵⁰ Betül Toklucu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarih Dersi Eğitimi ve Müfredatı Karşılaştırmalı Analizi (1908-1938)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2022, s.166.

⁹⁵¹ Necdet Sakaoğlu, "İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları", *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İstanbul 1995, s.136.

⁹⁵² Aslan, a. g. m., s.340.

⁹⁵³ Erdal Aslan, "İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Ortaöğretim Tarih Programlarında Değişim I: Ortamektep", *Turkish Studies*, C.7, S.2, 2012, s.112.

⁹⁵⁴ Erdal Aslan, "Atatürk Döneminde Tarih Eğitimi-I Türk Tarih Tezi Öncesi Dönem (1923-1931)" s.344.

aynıdır. Bununla birlikte 1930'lardan itibaren ilköğretimden yüksek öğretime kadar öğretimin her kademesinde Cumhuriyet tarihine verilen önem artmıştır⁹⁵⁵.

Üniversitelerde tarih eğitiminde de bir dizi değişikliklere gidilmiştir. Hükümetin isteği üzerine üniversite reformu için rapor hazırlayan Albert Malche, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi için Türkiye Tarihi, Avrupa-Türkiye İlişkileri Tarihi, Eski Medeniyetler Tarihi, Şark ve Garp Sanat Tarihi kürsülerini önermiştir⁹⁵⁶. Üniversite bünyesinde bulunan Türkiyat Enstitüsünün ise başarılı bir yapı olduğunu belirtmiştir. Enstitünün birçok neşriyatta bulunduğunu, orijinal tetkikler de oluşturduğuna dikkat çekmiştir⁹⁵⁷. Yapılan reform sonucunda Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden Türkiyat Enstitüsü müdürü Prof. Dr. Fuat Köprülü ve asistanı Ahmet Caferoğlu yerini korumuştur. Tarih ve coğrafya bölümü dersleri ulusal bilim anlayışına göre yeniden şekillendirilmiştir⁹⁵⁸. 22 Haziran 1935'te Resmî Gazetede yayımlanan kanunla ise Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulmuştur⁹⁵⁹. Bu kanun Meclisten geçmeden evvel konuşma yapan Kültür Bakanı Saffet Arıkan, Atatürk'ün yüksek dehasından doğan ve kendi kutlu elleriyle yaratılan tarih ve dil hareketi geliştirmek, bunlara bağlı olarak arkeoloji ve coğrafya bilgilerini öğretmek için Ankara'da bu fakültenin açılmasına karar verildiğini söylemiştir⁹⁶⁰. Kanunun gerekçesi, Türk kültürünü bilgi metodu olarak işleyecek bir tetkik ve araştırma enstitüsüne duyulan ihtiyaç, ulusal dil ve tarihin en yeni tekniklerine sahip öğretmenleri yetiştirmek olarak gösterilmiştir⁹⁶¹.

Dil Tarih Coğrafya Fakültesine ilk atanan kişi antropolog doçenti olan Şevket Aziz Kansu olmuştur. Fakültenin ilk dekanı Ali Muzaffer Göker, dekan yardımcısı ise Hasan Cemil Çambel olarak belirlenmiştir. Bu fakültede alanında uzman yabancı profesörler olan Sümer dili uzmanı Benno Landsberger, Çin dili ve tarihi uzmanı Wolfram Eberhard, Hititoloji uzmanı Hans G. Guterbock dersler vermiştir⁹⁶². Bunların dışında Fuat Köprülü Ortaçağ Tarihi, Şemsettin Günaltay Eskiçağ Tarihi, Hikmet Bayur Hint Tarihi derslerini okutmuştur⁹⁶³.

⁹⁵⁵ Mesut Çapa, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarih Öğretimi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.8, S.29, 2002, s.43.

⁹⁵⁶ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1939, s.43.

⁹⁵⁷ Albert Malche, *a. g. e.*, s.51.

⁹⁵⁸ Oral, *Türk Ulusunun İnşası Ortak Tarih Söylemi*, ss.174-175.

⁹⁵⁹ Düstur XVI (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.685.

⁹⁶⁰ TBMMZC, D:5, C:4, İ: Fevkalade İçtima, İN:38, T:14.06.1935, s.189.

⁹⁶¹ TBMMZC, D:5, C:4, İ: Fevkalade İçtima, İN:38, T:14.06.1935, s.178.

⁹⁶² Oral, *Türk Ulusunun İnşası Ortak Tarih Söylemi*, s.183.

⁹⁶³ Bekir Koç, "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Kuruluş Süreci, İlk Mezunları ve Halil İnalcık", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.40, 2016, ss.33-34.

Dil Tarih Coğrafya Fakültesi kurulması gelişmesini satırlarına taşıyan Falih Rıfkı Atay, Emperyalistlerin hareketlerini bir medeniyet davası olarak göstermek için ilkokullardan üniversiteye kadar bütün eğitim kurumlarında Türk kelimesini barbar kelimesiyle eşitlemeye çalıştıklarını iddia etmiştir. Eski veya yeni herhangi bir kültür veya kahramanlık hadisesini Türklükle ilişkilendirmeyi bir cinayet olarak gördüklerini savunmuştur. Yeni batı yazarlarının bile Atatürk'e Türklükten başka bir milliyet kaynağı aramak için senelerce uğraştıklarına dikkat çekmiştir. Osmanlı Devleti döneminde önceki devirlerde Türklerin hayatı ve kurduğu devletlerin tarihine ehemmiyet verilmediğini belirtmiştir. Kurulan yeni fakültenin batı metot ve sistemlerine dayanarak Türk izlerini ve eserlerini meydana çıkartacağını ifade etmiştir. Türklerin tarihte büyük medeniyetler inşa ettiğinin kanıtlanmasına da hizmet edeceğine dikkat çekmiştir⁹⁶⁴. Yine Ulus gazetesinden Burhan Belge, Tarih başlıklı yazısında fakültenin açılmasını Türklerin öncülüğünde başlatılan bir Asya Rönesansı hareketi olarak nitelendirmiştir. Dil Tarih Coğrafya Fakültesinin insanlık tarihini Türk Tarihi ile beraber yazacağını belirtmiştir⁹⁶⁵.

Cumhuriyet gazetesindeki köşe yazısında Yunus Nadi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesinin kurulmasını büyük bir ilim hareketinin önemli bir aşaması olarak yorumlamıştır. Türklerin, Altaylardan yalnızca Anadolu'ya değil Karpatlara, Akdeniz'e hatta Fransa'ya kadar göç ettiklerini kanıtlanacağını iddia etmiştir. Fakültenin dil alanında da bütün dünyaya hocalık edeceğine inandığını belirtmiştir⁹⁶⁶.

Bunun haricinde Atatürk döneminde üniversitelerde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersinin öncülü olan İhtilaller Tarihi dersi ilk olarak 1925 yılında Ankara Hukuk Mektebinde verilmiştir. Dersin verilmesinin sebebi Türk inkılabının özelliklerini anlatmak ve daha önce yapılan inkılaplarla karşılaştırılmasını yapmaktır. Hukuk öğrencilerinin hukuk ve tarih ilişkisini kavraması açısından da faydalı olacağı düşüncesiyle Mahmut Esat Bozkurt tarafından verilmiştir⁹⁶⁷. Bundan sonra 1933 yılında İstanbul Üniversitesi bünyesinde Türk İnkılabı Enstitüsü kurulmuştur⁹⁶⁸. Enstitünün kurulmasının ardından 1933-1934 öğretim yılından itibaren üniversite ve yüksekokul son sınıf öğrencilerine İnkılap Tarihi dersleri vermeye başlanmıştır. Bu enstitüdeki ilk İnkılap Tarihi dersi Yusuf Hikmet Bayur tarafından 4 Mart 1934'te verilmiştir. Yusuf

⁹⁶⁴ *Ulus*, 11 Ocak 1936, s.1.

⁹⁶⁵ *Ulus*, 11 Ocak 1936, s.2.

⁹⁶⁶ *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1936, s.1.

⁹⁶⁷ Oral, *Türk Ulusunun İnşası Ortak Tarih Söylemi*, ss.186-187.

⁹⁶⁸ Ergün, a. g. e., s.179.

Hikmet Bayur haricinde Mahmut Esat Bozkurt, Yusuf Kemal Tengirşenk ve Recep Peker’de bu dersi okutmuştur⁹⁶⁹. Ankara Hukuk Mektebinde de 9 Mart 1934’te İnkılap Enstitüsü kurulmuştur⁹⁷⁰. Ankara’daki ilk İnkılap Tarihi dersini İsmet İnönü vermiştir⁹⁷¹.

1934-35 ders yılında alınan kararla birlikte üniversitelerde bulunan son sınıf öğrencileri İnkılap Tarihi dersine devama ve sene sonu imtihanını vermeye mecbur tutulmuştur. Dersin sınavlarını geçemeyen öğrencinin diploma alamayacağı belirtilmiştir⁹⁷². Falih Rıfkı Atay, İnkılap Enstitüsü başlıklı yazısında Türk inkılabını Türk tarihi içinde önemli bir dönüm noktası olarak nitelendirmiştir. Bu inkılabın nesillerce devam edeceğini öne sürmüştür. Bugün artık bu hareketin ana prensiplerinin ders olarak verilebileceğini belirtmiştir. Üniversitenin milli dava ile kaynaşabildiği, manevi millet birliğine yardım ettiği kadar manevi ocak itibarını kazanacağını ifade etmiştir. İnkılap Enstitüsü sayesinde hukukçuların, edebiyatçıların, matematikçilerin milli dava hususundaki vazifelerini ve mesuliyetlerini anlayacaklarını iddia etmiştir⁹⁷³.

Akşam gazetesinde 5 Mart 1934’de Türk Milleti Orta Devirden Son Asır Teşkilatına Geçti başlığını taşıyan haberde İnkılap Enstitüsünden bahsedilmiştir. İnkılap derslerinin askeri ve dahili kısmının Recep Peker, hukuki kısmının Mahmut Esat Bozkurt, iktisadi taraflarının Yusuf Kemal Tengirşenk, harici siyaset yönünün ise Hikmet Bayur tarafından verileceği belirtilmiştir⁹⁷⁴.

Bunların dışında 1930’un Nisan ayında, Ankara’da toplanan Türk Ocaklarının Altıncı Kurultayında, Afet İnan’ın Atatürk’ün direktifiyle hazırlamış olduğu bir önerge sunulmuştur. Önergede Türk tarih ve medeniyetini ilmi bir şekilde tetkik etmek için özel ve daimî bir heyetin teşkil edilmesinden bahsedilmiştir. Sunulan bu öneri kabul edilmiştir. Böylece Türk Tarihi Tetkik Heyeti teşkil edilmiştir⁹⁷⁵. Heyet, ilk toplantısını 4 Haziran 1930’da yapmıştır. İlk Başkan Tevfik Bıyıklıoğlu, ikinci başkanlar Yusuf Akçura ve Samih Rifat, genel sekreter ise Reşit Galip Bey’dir. Bu heyet, 4 Haziran 1930’dan 29 Mart 1931’e kadar sekiz resmi toplantı yapmıştır⁹⁷⁶. Ayrıca bu heyettekiler merkezi

⁹⁶⁹ Yaşar Özüçetin-Senem Nadar, “Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersinin Üniversiteler Düzeyinde Okutulmaya Başlanması ve Geline Süreç”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.3, S.11, 2010, ss.469-470.

⁹⁷⁰ Mahmut Bolat, “Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünün Kuruluşu ve Misyonu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.61, 2017, s.57.

⁹⁷¹ *Hakimiyeti Milliye*, 21 Mart 1934, s.1.

⁹⁷² BCA; 30-10-0-0-142-13-4.

⁹⁷³ *Hakimiyeti Milliye*, 3 Mart 1934, s.1.

⁹⁷⁴ *Akşam*, 5 Mart 1934, s.1.

⁹⁷⁵ Güray Çağlar, “Atatürk ve Tarih Reformu”, *Erdem*, C.11, S.33, 1999, s.717.

⁹⁷⁶ Afet İnan, “Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında”, *Belleten*, C.35, S.140, 1971, s.523.

Paris'te olan Hitit ve Ön Asya Tetkik Cemiyetinin üyeliğine seçilmişlerdir⁹⁷⁷. Derneğin resmî başkanı Boğazköy'de Hititler üzerine çalışmalar gerçekleştiren Profesör Louis Delaporte'dır⁹⁷⁸. Türk Tarihi Tetkik Heyeti üyelerinin çalışmaları sonucu Türk Tarihinin Ana Hatları adlı bir kitap basılmıştır⁹⁷⁹. Türk Tarihi Tetkik Heyeti, Türk Ocaklarının Mart 1931'de kapatılmasıyla birlikte ayrı bir yapı olarak ortaya çıkmış ve 15 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti adını almıştır⁹⁸⁰.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyetin on iki maddelik yönergesinde kuruluş amacı Türk tarihini tetkik etmek ve elde edilen bulguları neşir ve tamim etmek olarak gösterilmiştir. Bununla birlikte cemiyetin bilimsel toplantılar yapabileceği, Türk tarihinin kaynaklarını araştırıp bastırabileceği, gerekli görülen yerlerde kazı, keşif ve inceleme kurulları görevlendirebileceği yönergede yer almıştır⁹⁸¹. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti liselerde ders kitabı olarak okutulmak için dört ciltlik bir tarih kitabı hazırlamıştır⁹⁸². Cemiyet, 1935 yılında Türk Tarih Kurumu adını almıştır⁹⁸³.

Bununla birlikte Atatürk döneminde tarih kongreleri de düzenlenmiştir. Birinci Türk Tarih Kongresi 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında gerçekleşmiştir⁹⁸⁴. Kongreye yüz doksan sekiz lise ve ortaokul öğretmeni, on sekiz öğretim üyesi, yirmi beş de Türk Tarih Kurumu üyesi katılmıştır⁹⁸⁵. Kongrenin açılış günü konuşma yapan Eğitim Bakanı Esat Bey, cumhuriyetin ilanından önce okutulan tarih kitaplarının Türk Milletinin varlığını, benliğini ve dünya medeniyetine olan hizmetlerini göstermekten uzak olduğunu belirtmiştir. Diğer milletler ağaç ve kaya kovuklarında yaşarken Türklerin Orta Asya'da kereste ve maden medeniyetini meydana getirdiğini, hayvanları ehlileştirdiğini, çiftçiliğe başladıklarını iddia etmiştir. Milattan önce yedi bin dolaylarında çiftçilik ve çobanlığı ilerleten Türklerin altın, bakır, kalay ve demiri keşfettiğini, Orta Asya'dan göçtükten sonra gittikleri yerlere bu medeniyeti taşıdıklarını öne sürmüştür. Böylelikle Türklerin Avrupa'yı mağara hayatından kurtardıklarını söylemiştir. Bundan sonra Türk çocuklarının mensup olduğu Türk Milletinin yüksek medeniyetini, yüksek kabiliyetini ve

⁹⁷⁷ *Vakit*, 17 Mart 1931, s.2.

⁹⁷⁸ Oral, *Türk Ulusunun İnşası Ortak Tarih Söylemi*, ss.64-65.

⁹⁷⁹ Çağlar, a. g. m., s.717.

⁹⁸⁰ Etienne Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s.40.

⁹⁸¹ Oral, *Türk Ulusunun İnşası Ortak Tarih Söylemi*, ss.65-66.

⁹⁸² Çağlar, a. g. m., s.718.

⁹⁸³ İnan, a. g. m., s.526.

⁹⁸⁴ Ergün, a. g. e., s.156.

⁹⁸⁵ Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.139.

diğer milletler arasındaki değerli mevkisini bileceğini ve böylece dünya medeniyetine hizmet etmeye devam edeceğini savunmuştur⁹⁸⁶.

Afet İnan Kongredeki tebliğinde Orta Asya'nın yerli halkının Türk olduğunu ve bu halkın öz Türkçe konuştuğunu ifade etmiştir. Orta Asya'dan dünyaya yayılan Türklerin dünyanın her tarafında ilk medeniyetleri teşkil ettiğini belirtmiştir. İnan; Bugünkü Türk çocukları biliyor ve bildirecektir ki onlar 400 çadırlı bir aşiretten değil on binlerce yıllık medeni ve yüksek bir ırktan gelen yüksek kabiliyetli bir millettir sözleriyle Türk tarihinde Osmanlı Devleti'ni esas alan anlayışa tepki göstermiştir⁹⁸⁷. Bunun yanı sıra Orta Asya'da Türk ırkından başka Hint-Avrupalı namıyla bir ırk yaratmanın yanlış olacağını söylemiştir. Türklerin brakisefal ırkın özelliklerine sahip olduğundan bahsetmiştir. Anadolu'da en eski medeniyeti kuran Etilerin Türk olduğunu iddia etmiştir⁹⁸⁸. Fuat Köprülü ise Türk tarihi ve Türk dili hakkındaki tetkikat ve araştırmaların henüz başlangıç seviyesinde olduğuna dikkat çekmiştir. Türk tarihine ait yazılı eserin az olmasının araştırmaları zorlaştırdığını belirtmiştir. Bundan başka Afet İnan'ın Orta Asya Türk tarihi hususunda kesin yargılara varmasının yanlış olduğunu, zamanla ortaya çıkan yeni bulguların birçok fikri çürütebileceğini öne sürmüştür. Türk isminin ilk defa Çin salnamelerinde görüldüğünü, ondan önce Türk akvamı bulunduğu halde bu isme herhangi bir eserde rastlanmadığını ifade etmiştir⁹⁸⁹. Antropolog Şevket Aziz Bey'de yaptığı konuşmada Türk Milletinin Avrupa'ya ilk medeniyeti götüren Brakisefal ırka mensup bulunduğunu ve Orta Asya'nın öz halkı olduğunu iddia etmiştir⁹⁹⁰.

Reşit Galip ise yaptığı sunumda milli tarih kongresinin milli kültür sahasında önemli bir aşamayı teşkil ettiğini belirtmiştir. Türk ırkının sarı ırka dahil edilmesini büyük bir yanlış olarak yorumlamıştır. Reşit Galip Bey, Türklerin brakisefal ırkına mensup olduğu iddia etmiştir. Bugün mevcut olan medeniyetlerin Türkler tarafından ortaya çıkarılmış olan ilk medeniyetten doğmuş olduklarını öne sürmüştür. Etilerin de Türklerin ataları olduğuna değinmiştir. Türk ırkı için kullanılan barbar, vahşi gibi sözlerin Avrupalılara dehşet salan Türk korkusundan ve din kavgasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Kongrede, 3 Temmuz'da Reşit Galip Bey ile Zeki Velidi Bey arasında tartışma çıkmıştır. Reşit Galip Bey, Orta Asya'da kuraklığın tarih devirlerinde olduğu gibi tarih

⁹⁸⁶ *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1932, s.6.

⁹⁸⁷ *Milliyet*, 3 Temmuz 1932, s.6.

⁹⁸⁸ *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1932, s.6.

⁹⁸⁹ *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1932, s.6.

⁹⁹⁰ *Hakimiyeti Milliye*, 3 Temmuz 1932, s.4.

öncesi dönemde de meydana geldiğini, Türklerin bölgeden göç etmesinin kuraklıktan kaynakladığını öne sürmüştür. Zeki Velidi Bey ise tarih öncesi dönemde kuraklıkların bölgede meydana geldiğini ama tarihi dönemlerde kuraklığın olmadığını söylemiştir. Orta Asya'dan diğer bölgelere göçün nedenini nüfus artışına bağlamıştır⁹⁹¹.

Kongrede 7 Temmuz'daki sunumunda Zeki Velidi Bey, tarihi dönemlerde Orta Asya'da kuraklık yaşanmadığı iddiasını tekrar dile getirmiştir⁹⁹². Kuraklık nedeniyle kumlar altında kaldığı söylenen şehirlerin hala var olduğunu bunu kendisinin bizzat gördüğünü ifade etmiştir⁹⁹³. Zeki Velidi Bey'in ardından konuşan Reşit Galip Bey, Zeki Velidi Bey'in düşüncelerini boş, manasız, ilim ve metottan yoksun olarak nitelendirmiştir. Zeki Velidi Bey'i buradaki sözlerinden sonra Darülfünunda işgal ettiği kürsü karşısındaki bir talebe olmadığına şükrettiğini söylemiştir. Türk istikbalini, Türk mukadderatını emanet edecekleri çocukların, Zeki Velidi gibi saçma sapan, mantıksız iddialarda bulunan kişiler tarafından yetiştirilmesine müsaade edilmemesi gerektiğini belirtmiştir⁹⁹⁴.

Reşit Galip Beyden sonra söz alan Sadri Maksudi Bey de Zeki Velidi'nin iddialarının gerçeği yansıtmadığını ifade etmiştir. Kongrede söz alanlardan Sivas Milletvekili Şemsettin Bey, Çarlık Rusya'sının devrilmesinin ardından her milletin kendi kaderini kendi eline alma arzusu varken, Rusya'daki Türklerin Moskova'da bir Kongre tertip ettiğini, bu Kongrede Zeki Velidi Bey'in Türklerin kurtuluşunun ve birliğinin sağlanmaması için çaba gösterdiğini iddia etmiştir⁹⁹⁵. Şimdi de benzer şekilde yüksek bir milli gaye nedeniyle toplanan bu Kongrede Zeki Velidi'nin aynı bozguncu amaçla hareket ettiğini savunmuştur. Kuraklık hakkındaki iddialarının gerçeği yansıtmadığını dile getirmiştir⁹⁹⁶. Bu tartışmaların ardından Zeki Velidi Bey, 8 Temmuz 1932'de Darülfünun Edebiyat Fakültesi Türk Tarihi kürsüsündeki görevinden istifa etmiştir. Cumhuriyet gazetesinde 18 Temmuz'da yer alan açıklamasında ileri sürülen tarih tezine bir itirazının bulunmadığını, Kongrede teferruatlara dair tartışmaların yaşandığını belirtmiştir⁹⁹⁷.

⁹⁹¹ *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1932, ss.1-6.

⁹⁹² *Vakit*, 8 Temmuz 1932, s.2.

⁹⁹³ Oral, *Türk Ulusunun İnşası Ortak Tarih Söylemi*, s.93.

⁹⁹⁴ *Milliyet*, 8 Temmuz 1932, s.2.

⁹⁹⁵ Şemsettin Günaltay'ın düşüncelerinin aksine Zeki Velidi Bey, bu Kongrede güney, orta ve doğudaki bütün Türklerin bir federasyon çatısı altında toplanmasını önermiştir. Bkz. Ahmet Kuraca, "Çarlık ve Bolşevik Rusya Döneminde Türk-Müslüman Kurultaylarının Bolşevik Devrimine Etkisi", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C.11, S.1, 2022, s.85.

⁹⁹⁶ *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1932, s.6.

⁹⁹⁷ *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1932, s.1.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti azalarından Hasan Cemil Bey ise Kongrede yaptığı sunumda Ege Medeniyetini, insanlık tarihinin inkişaf ve seyrinde mühim ve zengin kültür merhalelerinden biri olarak yorumlamıştır. Ege medeniyetinin İyon ve Grek medeniyetlerinin de anası olduğunu iddia etmiştir. Yunan medeniyetinden evvel yüksek bir Ege Medeniyetinin bölgeye hâkim olduğu hususuna özellikle dikkat çekmiştir. Türklerin Orta Asya'dan Mısır'a, ön Asya'ya ve Ege Havzasına yayılarak buralarda medeniyetin inşasını gerçekleştirdiklerini ifade etmiştir. Ege, Eti, Sümer, Mısır, İskit medeniyetlerinin Altay'ın demir ocaklarında dövüldüğünü belirtmiştir. Greklerin ve İyonların Türk olduğunu öne sürmüştür⁹⁹⁸. Yine cemiyetin azalarından Yusuf Ziya Bey, verdiği konferansta medeniyetin Turan yaylasından çıktığını iddia etmiştir. Mısır medeniyetini meydana getirenlerin de Türkler olduğunu öne sürmüştür. Ağaoğlu Ahmet Bey ise sunumunda bazı münevverlerin Türklerden bahsederken Etraki biidrak diyerek küçümsediklerini söylemiştir. Bugün Yakut ve Kırgız'daki aile yapısının Roma'dakiyle benzerlik taşıdığından bahsetmiştir. Heyet tarafından oluşturulan tarih kitabının ilham aldığı fikrin Türk Milletinin beşeriyetin terakkisinde mühim rol oynadığını ispat etmek ve Türklüğü tahkir edenlere karşı bir hareket ortaya koymak olduğunu belirtmiştir⁹⁹⁹. Yusuf Hikmet Bey ise verdiği konferansta Türklerin, bitmek bilmeyen mücadelelerden ve kuraklık nedeniyle Orta Asya'dan göç ettiklerini belirtmiştir. Türklerin gittikleri yerlerde büyük medeniyetler meydana getirdiğinden bahsetmiştir. Türklerin bu göç hareketinin gittiği bölgelerde anarşinin hüküm sürmesine engel teşkil ettiğini iddia etmiştir¹⁰⁰⁰.

Yusuf Akçura ise Kongrenin son gününde yaptığı konuşmada Türk ırkının tarihte eski çağlarda bile Asya'nın ortasında medeniyet kurmaya başladığını ve bu medeniyeti dünyanın her tarafına götürdüğünü belirtmiştir. Avrupalıların Ari ve Turani ırklar üzerine yaptıkları tespitlerin hatalı olduğuna değinmiştir. Tarih ilmini milli harsın temeli olarak göstermiş ve tarih sayesinde istikbalin daha parlak hale geleceğine dair inancını dile getirmiştir¹⁰⁰¹.

Gazetelerin yazarları da tarih Kongresi ve sunulan bildiriler hakkında fikirlerini köşelerinde ortaya koymuştur. Cumhuriyet gazetesinden Yunus Nadi yazısında, bu

⁹⁹⁸ *Vakit*, 5 Temmuz 1932, ss.1-2.

⁹⁹⁹ *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1932, ss.1-4.

¹⁰⁰⁰ *Vakit*, 11 Temmuz 1932, s.2.

¹⁰⁰¹ *Milliyet*, 12 Temmuz 1932, s.6.

Kongreyi milli talim ve terbiye açısından mühim bir hadise olarak yorumlamıştır. Bugünün milletlerinin hayatlarını anlaması için geçmiş zamandaki ecdatlarının hayatlarını anlamaları gerektiğine dikkat çekmiştir. Bilhassa Türklüğün dünyadaki yeri hususunda bilgi sahibi olmanın milli menfaatler için elzem olduğuna değinmiştir¹⁰⁰². Dört temmuz tarihli yazısında ise Atatürk'ün rehberliğinde başlayan tetkiklerin insanlığın merkezinin Altaylar olduğunu ortaya çıkardığını ifade etmiştir¹⁰⁰³.

Vakit gazetesinden Ömer Kemal, Kongrenin yalnızca öğretmenlerin değil gençlerin de ilgisini çektiğini iddia etmiştir. Benliğinde Türk harsını, Türk ruhunu sezenlerin alakalarını bu Kongreye celbettiklerini belirtmiştir. Bu Kongrenin tarih eğiminde yapacağı değişikliklerin memleketin yararına olacağını ifade etmiştir¹⁰⁰⁴. Dokuz Temmuz'daki yazısında ise Kongrenin seyrinden memnun olmayanların milleti yabancıların gözüyle değil kendi gözleriyle görmeleri gerektiği tavsiyesini vermiştir. Kongrede, Türk'ün ana yurdunun Orta Asya olduğuna, Türklerin burada dokuz bin yıl önce kültür sahibi bir ırk olarak ortaya çıktığı sonucuna varıldığını belirtmiştir¹⁰⁰⁵.

Aynı gazetede köşe yazarlarından Mehmet Asım ise Kongrenin amacının, saltanatı yaşatmak gayesiyle milli tarihe karşı reva görülen haksızlıkları tamir etmek ve bugüne kadar ilim aleminde Türk Milletinin inkâr edilmiş olan medeni haklarını meydana çıkarmak olduğuna dikkat çekmiştir. Saltanat dönemi tarih kitaplarında Türk tarihinin Osmanlı tarihinden ibaret olarak gösterildiğini iddia etmiştir. Dört yüz çadırlık aşiretin kurduğu devletin yüceltildiğini, ancak Türk Milletinin tarih sahasındaki mukaddes mevcudiyetinin inkâr edildiğini öne sürmüştür. Osmanlılar, Anadolu'ya gelmeden önce de bölgede Türklerin yaşadığını ve büyük medeniyetler inşa ettiğini ifade etmiştir. Rumeli içinde aynı durumun geçerli olduğundan bahsetmiştir. Medeniyetin ilk olarak Orta Asya'da Türkler tarafından meydana getirildiğini ve sonra etrafa yayıldığına değinmiştir. Yunan ve Roma medeniyetlerinin menşeinin de Orta Asya'daki Türk medeniyetine dayandığına işaret etmiştir¹⁰⁰⁶.

Yine Vakit gazetesinden Sadri Etem, Tarih Kongresi ve Medeniyetin Doğduğu Yer başlıklı yazısında üç sene öncesine kadar medeniyetin anası olarak Mısır'ın öne sürüldüğünü, ancak bu iddianın çürütüldüğünü belirtmiştir. Yeni tarihin malzemesini

¹⁰⁰² *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1932, s.1.

¹⁰⁰³ *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1932, s.1.

¹⁰⁰⁴ *Vakit*, 3 Temmuz 1932, s.3.

¹⁰⁰⁵ *Vakit*, 9 Temmuz 1932, s.3.

¹⁰⁰⁶ *Vakit*, 6 Temmuz 1932, ss.1-2.

çapadan, kazmadan, kürekten, diğer müspet ilimlerin yardımından alarak Orta Asya'ya gittiğini ifade etmiştir. Türk Tarih Kongresinin müsbet bilimin bulduğu hakikatleri konuştuğunun altını çizmiştir¹⁰⁰⁷.

Milliyet gazetesindeki köşe yazısında Siirt Milletvekili Mahmut Bey, Türk tarihinin ana hatları ve cihan medeniyetinin kuruluşundaki rolü ve tesirinin öğrenilmesiyle birlikte Türkiye'nin prestijinin artacağını belirtmiştir. Bu rolün ortaya çıkarılmasıyla birlikte Avrupalıların Türklere olumsuz bakış açısının da değişeceği yorumunu yapmıştır. İlk medeniyetin Türk vatanı olan Orta Asya'da Türkler tarafından inşa edildiğini ifade etmiştir. Türk tarihi cemiyetinin vazifesinin bu ana ırkın dünyaya nasıl yayıldığını, gittiği yerlere medeniyet tohumunu nasıl saçtığını karanlıklardan bulup çıkarmak olduğuna değinmiştir. Milli terbiye ve kültürde birinci derecede önemli olan kuvvet olarak tarih nitelendirmiştir¹⁰⁰⁸.

Hakimiyeti Milliye gazetesi yazarlarından Aka Gündüz yazısında kökünü otuz bin yılın derinliğinden alan Türk tarihinin bu kez kendi hesabına bir Kongrede toplandığını ifade etmiştir. Bu otuz bin yılı bir salona toplayıp konuşuran, otuz bin Türk yılının en hakiki ve tek timsalinin Gazi Mustafa Kemal olduğunu belirtmiştir. Bu Kongrenin ehemmiyetinin ve manasının yarınki nesillere aktarılması gerektiğine dikkat çekmiştir¹⁰⁰⁹. Aynı gazeteden Falih Rıfkı ise Osmanlının son döneminde İstanbul'da insanların kan tahlilleri yaptırdığını, damarlarının içinde bir nebze de olsa yabancı kan bulabilirse bu sayede Türk olmaktan kurtularak bir imtiyaza erişecekleri düşüncesinin hâkim olduğunu iddia etmiştir. Yine bu dönemin tarih kitaplarında Türk kelimesi yerine Osmanlı kelimesinin kullanıldığını ifade etmiştir. Osmanlı mektebinin vazifesinin Türk çocuğunu Avrupa'ya ve saraya taptırmak olduğunu öne sürmüştür. O dönemki Türkçülerin Timur'u Türk kabul ettirmek için büyük uğraş verdiğinden bahsetmiştir. Tarih Kongresiyle birlikte Türk fikir ve ilim aleminin tarihin ilmi tetkikine iştirak etmeye başladığına ve böylece tarih eğitiminde yeni bir devir açıldığına işaret etmiştir¹⁰¹⁰.

Amerikan Büyükelçisi Charles H. Sherill ise 1. Türk Tarih Kongresi Başkanlık Divanına hitaben kaleme aldığı 11 Temmuz 1932 tarihli mektubunda¹⁰¹¹ Türk ırkının gelişimine dair tezin batı dünyasına izah edilmiş olmasının dikkatini çektiğini belirtmiştir.

¹⁰⁰⁷ *Vakit*, 7 Temmuz 1932, s.3.

¹⁰⁰⁸ *Milliyet*, 8 Temmuz 1932, s.1.

¹⁰⁰⁹ *Hakimiyeti Milliye*, 3 Temmuz 1932, s.2.

¹⁰¹⁰ *Hakimiyeti Milliye*, 12 Temmuz 1932, s.1.

¹⁰¹¹ Oral, *Türk Ulusunun İnşası Ortak Tarih Söylemi*, s.102.

Türk tarihinin önemli olaylarını kapsayan bir eserin yayınlanması durumunda bunun İngilizceye tercüme edilmesi ve Amerika'daki üniversiteler ve kütüphaneler aracılığıyla dağıtılmasını üstlenebileceğine değinmiştir¹⁰¹².

İkinci Türk Tarihi Kongresi ise 20-25 Eylül 1937'de Dolmabahçe Sarayında gerçekleştirilmiştir¹⁰¹³. Atatürk'ün uygun görmesi ve İçişleri Bakanlığının emriyle kongrenin toplanacağı tarihlerde Dolmabahçe Sarayında bir Türk Tarih Müzesi kurulması kararlaştırılmıştır. Belgede, bu müzenin cumhuriyet devri bölümünde Atatürk'ün Milli Mücadele'ye başladığı ilk günden bugüne kadar olan askeri, tarihi, hukuki ve siyasi belgelerin sergileneceğinden bahsedilmiştir. Bu bölümde yer alan hukuki belgelerin düzenlenmesi için Mahmut Esat Bey görevlendirilmiştir. Dahili siyaset ve Meclise dair kısmının tertibi işi ise Kütahya Milletvekili Recep Bey'e verilmiştir¹⁰¹⁴. Kurultaya Almanya'dan Andrae, Dörpfeld, Hartmann, Kühnel, Sarre ve Schelee, Avusturya'dan Brandenstein, Hanjar, Menghin, Koppers, Melzig, Çekoslovakya'dan Rypka, Yunanistan'dan Marinatos, Fransa'dan Delaporte, Vallois, Pere Azais, İngiltere'den Childe ve Myres, İsveç'ten Arne, Persson, İsviçre'den Pittard ve Deonna, İtalya'dan Rossi, Lehistan'dan Przeworski, Romanya'dan Nestor, Yugoslavya'dan Fehim Bayraktareviç, Macaristan'dan ise Feher Geza, Fettich, Alföldi, Moravesik ve Kont Zichy olmak üzere toplam otuz bir yabancı profesör davet edilmiş ve bu isimler Kongreye iştirak etmiştir¹⁰¹⁵.

Bununla birlikte hükümet tarafından Avrupa'dan davet edilen hocalara, bulundukları memleketlerdeki Türk konsolosluklarına davetiyelerini ibraz edenlere ücretsiz vize imkânı tanınmıştır¹⁰¹⁶. Ülkeye gelen profesörler Afet İnan tarafından çaya davet edilmiş ve Florya'da, Boğazda gezdirilmiştir¹⁰¹⁷. Kongre, 20 Eylül 1937'de Dolmabahçe Sarayında saat üçte açılmıştır. Kongreye davet edilenlere kendilerine gönderilen kartlarda yazılı gün ve saatlerde Türk Tarih Sergisini gezme imkânı tanınmıştır. Bununla birlikte davetlilere yine sarayda açılacak olan resim ve heykel müzesini gezme fırsatı da verilmiştir¹⁰¹⁸. Bundan başka İkinci Türk Tarih Kurultayı hatırası olarak muhtelif fiyatlarda yüz bin pul basılmıştır. Üç altı ve yedi buçuk kuruşluk

¹⁰¹² *Vakit*, 12 Temmuz 1932, s.2.

¹⁰¹³ Oral, *Türk Ulusunun İnşası Ortak Tarih Söylemi*, s.116.

¹⁰¹⁴ BCA; 490-10-0-1174-122-1.

¹⁰¹⁵ *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1937, s.3.

¹⁰¹⁶ BCA; 30-18-1-2-77-68-4.

¹⁰¹⁷ *Akşam*, 20 Eylül 1937, ss.1-5.

¹⁰¹⁸ *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1937, s.3.

pullarda bir geyik resmi işlenmiştir. Pulun sağ ve sol tarafında Türkiye Cumhuriyeti Postaları 1937 alt kısmında ise İkinci Türk Kurultayı Hatırası ibareleri yazılmıştır. On iki buçukluk pulda ise Atatürk'ün büstü yer almış ve diğer pulla aynı metin yazılmıştır¹⁰¹⁹.

Türk Tarih Kurumu Başkanı Hasan Cemil Bey, Kongrenin açılış konuşmasında tarih araştırmalarına yeni bir yön veren Atatürk'e saygı ve sevgilerini arz etmiştir. Kongreye iştirak edenlere teşekkür etmiştir. Türk Tarih Kurumunun bu Kongreyi düzenlemekteki gayesinin ilmi araştırmalarda elde ettiği neticeleri gerek Türk ilim alemine gerekse dünyanın her tarafından buraya gelen alimlerin tetkikine sunmak olduğunu söylemiştir¹⁰²⁰. Bu konuşmanın ardından Kongre başkanlığına Kültür Bakanı Saffet Bey seçilmiştir. Fahri başkan olarak ise yabancı delegeler reisi Profesör Eugene Pittard seçilmiştir¹⁰²¹. Kongre tarih öncesinden ortaçağa ve ortaçağdan yirminci yüzyıla kadar olan dönemlere dair tez ve bildirilerin sunulacağı A ve B bölümlerine ayrılmıştır. A bölümünün başkanlığına Yusuf Hikmet Bey, B bölümünün başkanlığına Fuat Köprülü seçilmiştir¹⁰²².

Kültür Bakanı Saffet Bey, yaptığı konuşmada Türk Tarih Kurumunun yalnız Türk Tarihini araştırmadığını, medeni bütün toplumların varlıklarını ve kültürlerini inceleyip sonuçlar çıkarma gayesiyle hareket ettiğini belirtmiştir. Hurafelerle dolu, dini ve siyasi amaçlarla yazılmış eserlerin Türk Tarih Kurumu için bir değer taşımadığını ifade etmiştir. Saffet Bey, Türk Tarih Tezinin arkeoloji ve antropoloji gibi reddi mümkün olmayan ilimlere dayandığını iddia etmiştir¹⁰²³. Dil Kurumu adına konuşma yapan İbrahim Necmi Bey, tarih çalışmalarının Türklüğün, Orta Asya'da ilk neolitik ve maden medeniyetini bütün dünyadan önce yarattığını, bu medeniyetin göç hareketleriyle ana Türk yurdundan yeryüzüne dağıldığını gösterdiğini söylemiştir. Hint-Avrupa dilleriyle Semitik dillerin ana kaynağının da Türk dili olduğunun ortaya çıktığını savunmuştur. Her düşünce ve hareketiyle Türklüğe yeni, geniş bir yükselme ve ilerleme ufku açan Atatürk'ün bu Kongreyi şerefliendirmesinin Kongrenin başarılı olacağına delil olarak yorumlamıştır¹⁰²⁴.

Eugene Pittard ise konuşmasında Türk Tarih Kurumunu şimdiye kadar büyük işler başarmış bir ilim cemiyeti olarak tarif etmiştir. Bugünkü Türklerin vaktiyle Eti adıyla

¹⁰¹⁹ *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1937, s.8.

¹⁰²⁰ *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1937, s.1.

¹⁰²¹ *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1937, s.8.

¹⁰²² Oral, *Türk Ulusunun İnşası Ortak Tarih Söylemi*, s.116.

¹⁰²³ *Ulus*, 21 Eylül 1937, s.4.

¹⁰²⁴ *Ulus*, 21 Eylül 1937, s.4.

bilindiğini sonra Selçuklu, Osmanlı ve nihayetinde Türk olarak anıldıklarını belirtmiştir. Pittard, kendisini Türk dostu olarak tanımlamıştır¹⁰²⁵. Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Afet İnan, yaptığı açıklamada Türk ırkının beyaz brakisefal ırka mensup olduğuna değinmiştir. Bugünkü Türklerle eski kültür kurucularının aynı ırkın vasıflarını taşıdığını ifade etmiştir. Türk ırkının ortaya çıktığı yerin Orta Asya olduğunu söylemiştir. Türk tarihinin kültür tarihinde önemli bir mevkiye sahip olduğuna işaret etmiştir. Türk ırkının Anadolu'yu yurt edinmesinin Etilerle başladığını öne sürmüştür. Yeraltındaki iskeletler ve bugün bu topraklarda yaşamaya devam eden Türklerin varlığını bu düşüncesine kanıt olarak göstermiştir. Devletlerin adları değişse de ırki vasfının hep Türk cevherini taşıdığını belirtmiştir¹⁰²⁶. Bununla birlikte Afet İnan konuşmasında Türk Tarih Kurumunun beş yılda yaptığı kazı faaliyetlerini de anlatmıştır. Buna göre kurum aracılığıyla Ahlatlıbel, Pazarlı-Alacahöyük, Karalar, Göllüdağ, Trakya Höyükleri, Ankara Kalesi, Çankırıkapı, Etiyokuşu ve Kuştepe'de kazı faaliyetlerinde bulunulmuştur. İzmir Namazgah'taki kazıya da maddi yardım yapılmıştır¹⁰²⁷.

Türk Tarih Kurumunun Genel Sekreteri Muzaffer Göker tarafından kurumun faaliyetlerine dair bir rapor okunmuştur. Bu rapora göre ilk, orta ve lise okulları için tarih kitapları ve kurum aracılığıyla Türk Tarihinin Ana Hatları adlı kitap hazırlanmıştır. Şemsettin Günaltay'ın Yakın Şark, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Anadolu Beylikleri Yusuf Akçura'nın Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri, Sadri Maksudi Arsal'ın Orta Asya Türk Devletleri, Yusuf Ziya Özer'in Eski Mısır adlı kitapları basılmıştır. Bununla birlikte Biruni'nin Malil-Hind ve Tahdidü Nihayetil Emakin, Profesör Gelb'in Eti Hieroglifleri, Başkırî'nin Rusya Türklerinin Güzel Sanatlar Kültürü, Seroşevsky'nin Yakutlar, Brandenstein'in Etrusklerin Menşei, Reşidüddin'in Camiüt-tevarih, İbnişeddad'ın Sultan Baybars, Cüveyni'nin Tarihi Cihan Güşa adlı kitapları ve Zayti Ferenc'in ise Türk Tarihiyle alakalı yazıları çevrilmiştir. Belleten dergisi basılmaya başlanmıştır. Bunun dışında Göker, kurumun Avrupa'da düzenlenen birçok kongreye de katıldığını belirtmiştir¹⁰²⁸.

Profesör Pittard, Kongredeki sunumunda Asya ile Avrupa arasındaki antropolojik münasebetleri Fransızca anlatmıştır. Bu tez Kongrede sekreter olarak yer alan Faik Reşit tarafından Türkçe olarak okunmuştur. Pittard, Almanya'da Ofnet Mağaralarında bulunan

¹⁰²⁵ Tan, 21 Eylül 1937, s.5.

¹⁰²⁶ Cumhuriyet, 21 Eylül 1937, s.8.

¹⁰²⁷ Cumhuriyet, 21 Eylül 1937, s.8.

¹⁰²⁸ Ulus, 21 Eylül 1937, ss.1-6.

brakisefal kafataslarının Asya'dan gelenlere ait olduğunu söylemiştir. Birkaç sene sonra Hititlerden önce Anadolu'da yaşayan eski medeniyetlerin izine rastlanacağına inandığını belirtmiştir. Anadolu'da Hititlere ait iskeletlerin Şevket Aziz Bey tarafından incelendiğini ve bunların Brakisefal ırka mensup olduklarının anlaşıldığından bahsetmiştir. Bunların Anadolu'ya Asya'dan geldiklerini iddia etmiştir. Bugün bu kavimlerin İran'da Pers, Türkistan'da Türkmen, Anadolu'da Türk adını taşıdıklarına değinmiştir. Farklı isimlere sahip olsalar da aynı menşeden çıktıklarını savunmuştur. Hititlerin cetlerinin Türkler olarak görülebileceğini öne sürmüştür. Anadolu'ya yerleşmiş bu insanların göç yoluyla Avrupa'ya da gelmiş olabileceği ihtimalini dile getirmiştir. Ön Asya'yı Avrupa'nın anası olarak nitelendirmiştir¹⁰²⁹.

Profesör Necmi Dilmen ise sunumunda Türk Tarih Tezinin ortaya koyduğu büyük ışığın Türk Dil Teorisine de iham kaynağı olduğunu söylemiştir. Afet İnan'ın 9 Ocak 1935'te Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesinin açılışında, dünyada yüksek kültürün ilk beşiğini Orta Asya'daki Türk anayurtları olarak gösterdiği ve o kültürü kuranların Türkler olduğunu belirttiği konuşmasını Türk Tarih Tezinin en toplu ifadesi olarak nitelendirmiştir. Bu tezin yalnızca Türkler tarafından değil aynı zamanda birçok değerli yabancı bilginler tarafından da kabul edildiğini iddia etmiştir. Türklerin, Orta Asya'da kurduğu kültürü Avrupa'ya, Amerika'ya ve dünyanın geri kalan her tarafına yaydığını öne sürmüştür. Etrüsklerin aslında İtalya yarımadasına yerleşmiş olan Türkler olduğunu savunmuştur. Necmi Dilmen bunun dışında Güneş Dil Teorisini de dinleyicilere anlatmıştır¹⁰³⁰.

Kongreye katılan yabancı Profesörlerden Landsberger, Sümerleri bir Türk kavmi olarak açıklamış, bu kavimle ilgili yapılan çalışmalar neticesinde elde edilen kral adlarından dört tanesinin açıkça Türk isimleri olduğunun anlaşıldığını söylemiştir. Türk Sümer Medeniyetinin var olduğu devirde bölgesinde büyük etki gösterdiğini iddia etmiştir¹⁰³¹. Profesör Yusuf Ziya Bey ise sunumunda Neolitik Medeniyete ilk olarak Orta Asya'da Türklerin geçtiğini söylemiştir. Sümerlerin de Orta Asya kökenli Türk Medeniyeti olduğunu iddia etmiştir¹⁰³².

Profesör Abdülkadir Bey, Altay'da yapılan kazılarda milattan önce üçüncü veya dördüncü asra ait birçok şey bulunduğunu söylemiştir. Bulunan şeylerin arasında on adet

¹⁰²⁹ *Ulus*, 22 Eylül 1937, s.5.

¹⁰³⁰ *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1937, ss.7-8.

¹⁰³¹ *Kurun*, 22 Eylül 1937, s.7.

¹⁰³² *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1937, ss.1-8.

at cesedi olduğunu belirtmiştir. Bu kazıyla alakalı yapılan çalışmaların sonucunda buluntuların Türk olmayan kavme ait olarak gösterildiğini oysa ki belirtilen dönemde bölgede Türklerin yaşadığını, atlarda bulunan nişanların ancak Türk Tarihi ve Etnografyası ile ilişkilendirilebileceğini öne sürmüştür¹⁰³³. Yunan Profesör Marinatos ise Anadolu'nun bir kültür beşiği olduğuna dikkat çekmiştir. Anadolu'nun Yunan topraklarından ziyade Girit ile irtibatının bulunduğunu iddia etmiştir. Giritlilerin memleketlerinde meydana gelen depremler nedeniyle Anadolu'ya yerleştiğini söylemiştir. Beşeriyetin beşiği olarak Asya'yı göstermiş, kültürün beşiğinin ise Anadolu olduğunu belirtmiştir¹⁰³⁴.

Doktor Brandenstein, Etrüskleri bazı İtalyan alimlerin İtalya'nın yerli halkı olarak göstermek için büyük çaba sarfettiklerini ifade etmiştir. Etrüsklerin dilinin menşeinin Hint-Avrupalı olduğu iddiasına iştirak etmediğini belirtmiştir. Bu kavmin menşeinin Orta Asya olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur¹⁰³⁵. Bundan başka Brandenstein, Etrüsklerin dilinin Eti dili ile benzerlik taşıdığını kabul etmekle birlikte aynı dil olduğu iddiasını doğru bulmadığını söylemiştir¹⁰³⁶. Avusturyalı Profesör Menghin ise lisan ve arkeolojik çalışmalar dikkate alındığında Sümerlerin Türk unsurunu içermekle birlikte bünyesinde birçok milletten ferdin bulunduğunu öne sürmüştür.¹⁰³⁷

Sivas Milletvekili Şemsettin Bey, Kongrede yaptığı sunumda dokuzuncu ve onuncu asırlarda İslam dünyasındaki büyük ilim hareketinin Selçuklu istilasını nedeniyle sona erdiği iddiasını reddetmiştir. İslam dünyasında esas ilmi hareketlerin sekizinci asırda ortaya çıkmaya başladığını Orta Asya'daki Buhara, Horasan ve Belh şehirlerinin bu harekette önemli rol oynadığını ifade etmiştir. Bu yörede ilimle uğraşan birçok kişinin Türk olduğunu söylemiştir. Samanoğulları Devletinin kurucularının da Türklerin oğuz boyuna mensup bir hanedana sahip olduklarına değinmiştir. Bu devleti o zamana kadar var olmuş olan İslam devletleri arasındaki en medeni teşkilat olarak tasvir etmiştir. Samanoğulları'nın siyasi, içtimai, iktisadi ve idari teşkilatının tamamıyla Türk bilincinin ürünü olduğunu belirtmiştir. İslam dünyasının gerilemesinin sebebinin Türk istilasında aramanın cehaletten kaynaklanmıyorsa, düşmanlıktan ortaya çıkmış olabileceğini öne

¹⁰³³ *Ulus*, 23 Eylül 1937, s.5.

¹⁰³⁴ *Kurun*, 23 Eylül 1937, s.9.

¹⁰³⁵ *Ulus*, 23 Eylül 1937, s.5.

¹⁰³⁶ *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1937, s.8.

¹⁰³⁷ *Ulus*, 24 Eylül 1937, s.4.

sürmüştür. Selçuklular için ortaya atılan mesnetsiz iddiaların çürütülememesinin nedenini Türk tarihini, Türklerin bugüne kadar yazıp müdafaa edememesine bağlamıştır¹⁰³⁸.

Kongrede sunum gerçekleştirenlerden biri olan Fuat Köprülü, on asırdan fazla zamandan beri Türklerin, İslam alemi içerisinde en mühim unsurlardan biri olduğunu söylemiştir. Avrupalı tarihçilerin Türkleri medeni teşkilattan mahrum, göçebe ananelerinden kurtulamamış basit olarak tasvir etmesini eleştirmiştir¹⁰³⁹. Profesör Şevket Aziz Bey ise Anadolu'yu Türkleştirenlerin Oğuz Türkleri olduğunu söylemiştir. Ankara'da Selçuklulara ait olan bir mezardaki iskeletler üzerine yaptığı çalışmalar sonucunda bunların Orta Asya'dan gelen beyaz ırka mensup Proto-Türkler olarak tespit ettiğini belirtmiştir. Selçukluların, Anadolu'daki ırki yapıyı değiştirmedeğini zaten bu bölgenin ekseriyetini Proto-Türklerin oluşturduğunu ifade etmiştir¹⁰⁴⁰.

Afet İnan ise tebliğinde ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti üzerinde durmuştur. On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yozlaşmış bir hanedan, kötü idare, imparatorluk içindeki isyanlar, harici düşmanların istila hareketleri nedeniyle zayıfladığına dikkat çekmiştir. Dinin siyasetin aleti haline gelmesine değinmiştir. Yeni Türk devletinin ilerleyişteki hızını tarihinin derinliklerindeki kuvvetten aldığını söylemiştir. Atatürk'ün millete inkılapçılık vasfını verdiğini, Türk Milletinin ilerlemek için önünde hiçbir engel tanımayacağını savunmuştur¹⁰⁴¹.

Kongrenin kapanış nutkunda Kültür Bakanı Saffet Bey, Türk Tarih Tezinin arkeoloji, antropoloji, linguistik gibi en müspet ilimlere dayandığını söylemiştir. Kongreye katılan bilim adamlarının Türk meslektaşları gibi Türk Tarih Tezi hususunda aynı görüşü paylaştıklarını öne sürmüştür¹⁰⁴². Kongrede kırk altısı yabancı bilim adamları tarafından olmak üzere doksan yedi bildiri okunmuştur. Ağırlıklı olarak antropoloji, dilbilimi ve arkeoloji bilim dallarında bildiriler sunulmuştur¹⁰⁴³.

Cumhuriyet gazetesi köşe yazarlarından Yunus Nadi, İkinci Türk Tarih Kongresini değerlendirdiği yazısında Kongreyi Atatürk'ün yalnızca Türklere değil bütün insanlığa sunduğu bir kültür hediyesi olarak nitelendirmiştir. Avrupa'nın tarihsel açıdan Osmanlı Devleti'ne Müslüman devlet olarak bakması nedeniyle iyi etüt edemediğini belirtmiştir. İslam diniyle birlikte Türklerin kendi benliğini unutacak hale geldiğine işaret

¹⁰³⁸ *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1937, s.9.

¹⁰³⁹ *Kurun*, 24 Eylül 1937, s.2.

¹⁰⁴⁰ *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1937, s.8.

¹⁰⁴¹ *Ulus*, 26 Eylül 1937, ss.6-7.

¹⁰⁴² *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1937, s.9.

¹⁰⁴³ Oral, *Türk Ulusunun İnşası Ortak Tarih Söylemi*, s.117.

etmiştir. Bu gibi nedenlerle tarih ilmi hususunda da Avrupa gibi yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Tarih bakımından insanları dinden evvel milli benlikleriyle mütalaa etmek gerektiğini savunmuştur. Bu hakikati Atatürk'ün gerçekleştirdiğini vurgulamıştır. Yapılan tetkikler neticesinde insanlığın beşiğinin Orta Asya olduğu ve Anadolu'nun tarihin ilk devirlerinden beri Türk halkıyla meskûn bulunduğunun anlaşıldığını iddia etmiştir¹⁰⁴⁴.

Cumhuriyet gazetesinin Hem Nalına Hem Mihnâ başlıklı köşesinde ise hakikatten ve her şeyden korkan padişahların sarayında Türk ve yabancı alimlerin toplanmasının bile büyük bir hadise olduğu yorumunda bulunulmuştur. Türk Tarihiyle birlikte dünya ve medeniyet tarihinin yanlışlardan, masallardan kurtaracak bir yolda yürüdüğü belirtilmiştir. Yüksek dehasıyla Türk'ün kültür atalığını da üzerine almış olan Atatürk'ün Türk Tarihinin İnsanlık Tarihi olduğunu ilim dünyasına ispat etmek gibi bir vazifeyi aldığı ifade edilmiştir¹⁰⁴⁵. Peyami Safa ise bugüne kadar Türklerin ilim araştırmalarında diğer milletlere nazaran geri kaldığını belirtmiştir. Yakın bir tarihe kadar yabancı öğretmenlerin Türk okullarındaki çocuklara Türklerin barbar olduklarını öğrettiğini öne sürmüştür. Türk Tarih Kurumu tesis edilinceye kadar Türkoloji'ye ait bilgilerin tercümeden ibaret olduğunu ifade etmiştir. Kurumun meydana getirilmesiyle birlikte bu boşluğun doldurulduğuna dikkat çekmiştir. Bundan böyle Türk tarihiyle ilgili Avrupa ilmiyle geçinmek zorunda kalınmayacağına işaret etmiştir. İnsan kadar eski Türk mazisinin karanlığında adım atabilmek için kılavuzun yabancılar değil, Atatürk'ün işaretiyle uyanan merak ve öz şuurun olduğunu iddia etmiştir¹⁰⁴⁶.

Kurun gazetesinden Asım Us ise Kongrenin düzenlenmesini Atatürk Türkiye'sinin milli kültür hayatı için önem arz etmesiyle birlikte uluslararası ilim alemi için de yeni bir gelişme devresi olarak yorumlamıştır. Birinci Türk Tarih Kongresinin, Türk Milletinin geçmişini aydınlatmak, medeniyet sahasında Türklerin inkâr edilmiş kültür haklarını ilim alemine tanıtmak gibi amaçları olduğunu hatırlatmıştır. Bu hedeflerin doğrultusunda durmaksızın çalışmaların devam ettiğini belirtmiştir. İnsanlık tarihini anlamak için Türk Tarihini anlamak gerektiğini savunmuştur. Türk Tarih Kurumunun faaliyetleriyle yalnızca Türk Tarihine değil insanlık tarihine de hizmet ettiğini vurgulamıştır. Bu hizmetler nedeniyle yabancı alimlerin de İkinci Türk Tarih

¹⁰⁴⁴ *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1937, ss.1-9.

¹⁰⁴⁵ *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1937, s.5.

¹⁰⁴⁶ *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1937, s.3.

Kongresine iştirak ettiğini ifade etmiştir. Kurumun gayretleri sonucunda gerçekleştirilen Anadolu ve Trakya kazılarında yeryüzünde birbirinden uzaklaşmış insanların ırk ve medeniyet bakımından yakınlığının ortaya konulduğunu öne sürmüştür¹⁰⁴⁷.

Akşam gazetesindeki yazısında Hasan Ali Yücel tarih tezini, milletin varlığının ruhunu ve manasını aydınlatıcı bir fikir olarak nitelendirmiştir. Bununla beraber bu tezle birlikte Türk tarihinin Osmanlı tarihiyle sınırlandırılmayacağını anlaşılmış olduğunu, Türk tarihinin insanlığın ortaya çıkışıyla beraber var olduğunun öğrenildiğini ifade etmiştir. Birçok milletin menşeinin Orta Asya'ya dayandığından da haberdar olduğunu belirtmiştir. Tarihin her devrinde medeniyetler kurmuş olan bir milletin bugünde medeniyet camiasında hiç kimseden geri kalamayacağını savunmuştur. Bu tezin ortaya çıkışında gizli kalmış kültür miraslarını ortaya koymakla birlikte yüksek bir kültür var etmek davasının bulunduğuna değinmiştir¹⁰⁴⁸.

Tan gazetesindeki köşe yazısında Ahmet Emin Yalman, bir millet için en büyük kuvvetin kendi kendini tanımak ve güvenmek olduğu yorumunda bulunmuştur. Bugüne kadar bu meselede başarılı olunamadığını ifade etmiştir. Bu durumun sebebini milletin tarih bilgisinin zayıf olmasına bağlamıştır. Türk tarihinin hep saltanat devriyle sınırlandırılmasını eleştirmiştir. Türk Tarih Tezinin, Türklerin tarih öncesi devirde dönemin en büyük icatlarını yaptığını, yontulmuş taştan, madenden ilk aletleri meydana getirdiğini ortaya çıkardığını belirtmiştir. Türk Tarih Kurumu aracılığıyla oluşturulan bu tezin, Türk Milletinin binlerce senedir yüksek medeni kıymetler yaratan bir varlık olduğunu göz önüne serdiğinden bahsetmiştir¹⁰⁴⁹. Falih Rıfkı Atay ise tarih ilminin bilhassa şark dünyası ve Türklük aleyhine tahrif edildiğine dikkat çekmiştir. Türklerin tarih kitaplarında barbar olarak gösterilmesini eleştirmiştir. Kongre bünyesinde bulunan serginin, Türk Tarih Kurumunun vesikalara, metinlere, kazılara ne kadar önem verdiğini ispat ettiğini belirtmiştir. Tarihte Türk'ün dünyaya hizmetlerinin, Türk dili ile konuşmayan, Türk kalbi ile duymayan, Türk kafasıyla düşünmeyenlerin lütuflarıyla değil metinleri tetkik eden, araştırmacı, put kırmasını bilen, kafa yoran Türk münevverlerinin savaşı ile ortaya çıkacağına değinmiştir¹⁰⁵⁰.

Son Posta gazetesinde Kongreye dair gözlemlerini yazısında ele alan Ercüment Ekrem Talu, Kongreyi takip ederken ömrünün en büyük ve en derin heyecanını

¹⁰⁴⁷ *Kurun*, 21 Eylül 1937, ss.1-6.

¹⁰⁴⁸ *Akşam*, 20 Eylül 1937, s.6.

¹⁰⁴⁹ *Tan*, 21 Eylül 1937, ss.1-10.

¹⁰⁵⁰ *Tan*, 21 Eylül 1937, s.5.

duyduğunu ifade etmiştir. Yabancı profesörlerin Kemalist Türkiye'nin ilim sahasında da başardığı büyük işlerin tezahürünü hayranlıkla takip ettiğini belirtmiştir. Yabancı ilim adamlarını bu Kongreye toplayan şeyin Türk Tarih Tezinin mantığa, hakikate yatkın bir tez olmasından kaynaklandığını öne sürmüştür. Bu ilim adamlarının Türk Tarih Kurumunun Türk'ün binlerce yıllık medeniyetini çalışmalarıyla ortaya koymasını bir hakikat olarak kabul ettiklerini iddia etmiştir. Sarayda açılan sergi sayesinde Türk asaletiyle, Türk'ün yüksek medeniyet eserlerinin bu mekânda halka gösterildiğinden bahsetmiştir¹⁰⁵¹. Aynı gazetede yazı kaleme alan Kadircan Kafı ise Türk Tarih Kurumunun tezinin, bugünkü bütün medeni milletlerin kaynağı olarak Türklerin ana vatanı olan Orta Asya'yı gösterdiğini belirtmiştir. Bununla birlikte bugünkü medeniyetin esaslarını batıya götürenlerin de Türkler ve Türk soyundan gelenler olduğunun tezde yer aldığını ifade etmiştir. Bu tezin ilim ve insanlık dünyasını yeni bir güneş gibi aydınlatacağını savunmuştur. Kongrede sunum yapan Pittard ve Landsberger'in anlattıklarının tezi teyit ettiğini öne sürmüştür. Türk soyunu diğer soylardan ayıran birinci vasfının brakisefal olmasından kaynaklandığına vurgu yapmıştır¹⁰⁵².

Son Telgraf gazetesindeki köşe yazısında Zeki Cemal Bakı, Türk Tarih Kongresinin çalışmalarının yalnızca ülkede değil tüm dünyada merakla takip edildiğini belirtmiştir. Kongreye katılan yabancı ilim adamlarının Türk Milletinin ilim sahasındaki gayretlerine hayran olduklarını öne sürmüştür. Bu duruma yabancı bilim adamlarının şaşkınlıklarını normal karşıladığını zira Osmanlı Devleti döneminde tarihin yalnızca Osmanlıların tarihiyle sınırlandırıldığını ifade etmiştir. İlk tarih kongresinde Türklerin Orta Asya'da neolitik ve maden medeniyetini bütün dünyadan önce yarattıklarının ve göçler yoluyla bunu yeryüzüne taşıdıklarının gösterildiğini hatırlatmıştır. Kurumun hazırladığı Türk Tarihinin Ana Hatları adlı kitapla Türk Tarih Tezinin ilmi kanıtlarının sunulduğunu ve bu eserin Avrupa'da büyük ilgi uyandırdığını iddia etmiştir. Türk Tarih Kurumundan yalnız mensup olduğu yurtla ilgili değil, evrensel tarih ile ilgili de çalışmalar beklediğine değinmiştir¹⁰⁵³.

Kongreye katılanlardan İtalyan Profesör Ettore Rossi, Son Posta gazetesinde Kongreyle ilgili bir yazı kaleme almıştır. Rossi, Kongrenin tarih ilmine birçok fayda getireceğinden emin olduğunu ifade etmiştir. Kongreye katılanların Türk Tarih Kurumunun misafirperverliğinden memnun kaldığını belirtmiştir. Türk profesörlerin

¹⁰⁵¹ *Son Posta*, 22 Eylül 1937, ss.1-2.

¹⁰⁵² *Son Posta*, 22 Eylül 1937, ss.1-8.

¹⁰⁵³ *Son Telgraf*, 24 Eylül 1937, s.2.

gümrükten otele, otelden toplantı yerlerine kadar kendilerine refakat ettiklerinden bahsetmiştir. Ertuğrul yatı ile yapılan gezinin bugünlerin en unutulmaz hatırası olarak kalacağına değinmiştir. Türklük ve Türkiye tarihiyle ilgili yapılan sunumları tartışılacak bazı noktalar olsa da aydınlatıcı eserler olarak nitelendirmiş, hakikatin yalnız münakaşadan doğacağını da herkesin bildiğini vurgulamıştır¹⁰⁵⁴.

Yine Kongreye katılan ilim adamlarından biri olan Profesör Spridon Marinatos, Son Posta gazetesinde kaleme aldığı yazısında kongrenin tertibinin gayet iyi olduğunu ilk anda fark ettiğini belirtmiştir. Kongreye katılmaya gelen hocaların yanına yolculukları boyunca Türk Tarih Kurumu tarafından gönderilmiş, hocaların dilini bilen kişilerin yer almasından duyduğu memnuniyeti satırlara taşımıştır. Atatürk'ün Kongreye teşrif etmesinin Kongreye ayrı bir kıymet verdiğinden bahsetmiştir. Tarih sergisini başarılı bulduğuna değinmiştir. Atatürk'ün önderliğindeki Türk ilmi hareketinin gelişimine derin bir hayranlık ve saygı beslediğini ifade etmiştir¹⁰⁵⁵.

Bunların dışında Profesör Eugene Pittard'ın Türk Tarih Tezinin oluşturulmasındaki etkisine değinilmelidir. Yaptığı çalışmalarda Orta Asya'dan Avrasya'ya gerçekleşen Türk göçlerinin buradaki uygarlıkları medeniyet açısından ilerletmiş olabileceğinden bahsetmiştir¹⁰⁵⁶. İkinci Türk Tarihi Kongresinde bugünkü Türklerin vaktiyle Eti olarak bilindiğine işaret etmiştir¹⁰⁵⁷. Pittard, 1931 yılında Avrupa'daki kötü Türk imajını düzeltmek gayesiyle A travers l'Asie Mineure -Le Visage Nouveau de la Turquie adlı Türkiye gezisi kitabını yayınlamıştır. Afet İnan, 1939'da antropoloji alanındaki doktora tezini onun yönetiminde hazırlamıştır¹⁰⁵⁸.

Bu dönemde Türk Tarih Kurumu tarafından liselerde okutmak için hazırlanan dört ciltlik tarih kitapları¹⁰⁵⁹ Türk Tarih Tezinin yansımaları ve diğer milletlere bakış açısından incelenebilir. Bunlardan biri Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar adlı kitaptır. Eğitim Bakanlığı tarafından 1931 yılında basılmıştır¹⁰⁶⁰. Kitabın önsözünde bin yıldan fazla süren İslam-Hristiyanlık kavgasının doğurduğu husumet nedeniyle tarihçilerin Türklerin tarihini; kan ve ateş maceralarından ibaret gösterdikleri iddia edilmiştir. Türk veya İslam dinine mensup olan tarihçilerin ise Türklüğü ve Türk

¹⁰⁵⁴ Son Posta, 24 Eylül 1937, ss.1-10.

¹⁰⁵⁵ Son Posta, 25 Eylül 1937, s.11.

¹⁰⁵⁶ Copeaux, a. g. e., s.34.

¹⁰⁵⁷ Tan, 21 Eylül 1937, s.5.

¹⁰⁵⁸ Copeaux, a. g. e., ss.34-35.

¹⁰⁵⁹ Ersanlı, a. g. e., s.126.

¹⁰⁶⁰ Maarif Vekaleti, Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, ss.1-2.

Medeniyetini İslam Medeniyeti ile kaynaştırdıklarına değinilmiştir. Bunun ümmetçilik siyaseti nedeniyle yapıldığı öne sürülmüştür. Osmanlı İmparatorluğunda Osmanlılık adı altında tek bir millet yaratmak gayesiyle Türk adının anılmadığı, milli tarihin yalnızca ihmal nedeniyle değil yazılmış olan sayfalardan kazınıp silindiği iddia edilmiş bu durum eleştirilmiştir. Türklüğün çadır, aşiret, at, silah ve savaş mefhumlarıyla sınırlı tutulması ve Türk Tarihinin hakikatlerini meydana çıkarmak gayesiyle Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından bu kitabın hazırlandığı belirtilmiştir¹⁰⁶¹. Kitabın hazırlanmasında safhasında Mehmet Tevfik Bey, Samih Rifat Bey, Akçuraoglu Yusuf Bey, Reşit Galip Bey, Hasan Cemil Bey, Afet Hanım, İsmail Hakkı Bey, Baki Bey, Reşit Saffet Bey, Sadri Maksudi Bey, Şemseddin Bey, Şemsi Bey ve Yusuf Bey çalışmıştır¹⁰⁶².

Kitapta Beşer Tarihine Giriş adlı bölümde takvimler mevzusuna girilmiş Arapların Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretini takvim başlangıcı olarak kabul ettikleri, diğer bütün milletlerin ise İsa'nın doğduğu günü takvimin başlangıcı olarak sayan miladi takvimi kabul ettiklerine değinilmiştir. Türklerin de bütün medeni milletler gibi Türk Cumhuriyetinin tesis edilmesinden sonra miladi takvimi kabul ettiklerinden bahsedilmiştir¹⁰⁶³. Aynı bölümde İnsanlığın Geçirdiği Devirler başlığının altında yontma taş devrini Orta Asya'daki Türklerin milattan on iki bin sene evvel atlayabildikleri Avrupalıların ise bu tarihten beş bin sene sonraya kadar bu devri yaşamaya devam ettikleri belirtilmiştir. Bununla birlikte bakır, tunç ve demir devirlerinin de Avrupa'ya nazaran Türklerde daha evvel başladığı öne sürülmüştür¹⁰⁶⁴.

Cıvalı taş devrinde Orta Asya'dan Avrupa'ya göç eden Türklerin Avrupa'nın vahşi vaziyetini değiştirdiği ifade edilmiştir. Bu zamandaki Türklerin hayvanları ehlileştirdiği, tarımı bildiğine değinilmiştir. Cıvalı taş devrini ilk idrak edenlerin de Türkler olduğundan bahsedilmiştir¹⁰⁶⁵. Maden devrinde ise Türklerin Avrupalılardan önce altın ve bakırı işledikleri ve demiri bulduklarına işaret edilmiştir¹⁰⁶⁶. Kitaptaki Irk başlığının altında Orta Asya'da beyaz renkli Türklerin meskûn oldukları bilgisi verilmiştir. Türk ırkının kafatasının şekli brakisefal olarak açıklanmıştır¹⁰⁶⁷. Tarihte En büyük cereyanları

¹⁰⁶¹ Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, ss.5-6.

¹⁰⁶² Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, ss.7-8.

¹⁰⁶³ Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, s.9.

¹⁰⁶⁴ Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, s.10.

¹⁰⁶⁵ Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, s.12.

¹⁰⁶⁶ Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, s.14.

¹⁰⁶⁷ Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, ss.16-17.

yaratmış olan Türk ırkının diğer ırklara nazaran benliğini en çok muhafaza edebilen ırk olduğu yorumunda bulunulmuştur¹⁰⁶⁸.

Türklerin ana yurduyla ilgili bilgi verilen bölümde dünyanın başka taraflarında insanlar kaya ve ağaç kovuklarında vahşi hayat yaşarken Türklerin anayurdu olan Orta Asya'da maden medeniyetine kadar ulaştıkları ifade edilmiştir¹⁰⁶⁹. Türklerin şimdiye kadar en iyi tarzda teşkil ettikleri devletin Türkiye Cumhuriyeti devleti olduğu bu devletin milliyetçi, halkçı ve laik esaslar üzerine kurulduğu bilgisi verilmiştir¹⁰⁷⁰. Bunun dışında yazının Türkler tarafından icat edilip dünyaya yayıldığı öne sürülmüştür¹⁰⁷¹. Türkler arasında kullanılan Arap alfabesi, Türk lisanına hiç uygun olmayan bir yazı sistemi olarak tanımlanmış, Türkçenin bu yazı sistemi içerisinde esir gibi kaldığı yorumu yapılmıştır. Arap alfabesinin aynı zamanda dünyadaki en muğlak alfabelerden biri olduğu tespitinde bulunulmuştur¹⁰⁷².

Çin devletinin anlatıldığı bölümde Çin'de bulunan Mançurya, Moğolya, Çin Türkeli ve Tibet'te pek fazla Çinli bulunmadığından bahsedilmiştir. Çin'de ırk birliği bulunmadığı, bu devletin iki ayrı ırktan insanların birleşmesiyle oluştuğu, bunlardan birinin yerli halk diğeri ise Orta Asya'dan göç edenler olduğu belirtilmiştir. Bu devletin tarih boyunca sürekli Türk istilalarına uğradığı, batı bölgesi olan Kansu'da bugün Çinli sayılan milyonlarca insanın hala saf Türklüğünü koruduğuna dikkat çekilmiştir¹⁰⁷³. Hindistan'ın tasvir edildiği bölümde buraya yerleşen ilk ahalinin Altaylardan gelmiş olan Dravit Türkleri olduğu iddia edilmiştir. Bunların lisanlarının Sümerceye benzediği, bu grubun Orta Asya Türk Medeniyeti ailesinde yer aldığına değinilmiştir¹⁰⁷⁴.

Kitapta Elamlar ve Sümerler de Orta Asya'dan gelmiş Türkler olarak gösterilmiştir. Lisanları Türkçe olarak açıklanmıştır¹⁰⁷⁵. Mısır bölgesine yerleşen ve Mısır Medeniyetini kuranların Türk oldukları ifade edilmiştir¹⁰⁷⁶. Benzer şekilde Hititlerin de menşei Türklere dayandırılmıştır¹⁰⁷⁷. Lidyalıların hükümdar ailesinin soyunun Türk kabilelerinden geldiği öne sürülmüştür¹⁰⁷⁸. İran'da da en kalabalık etnik grubu Türklerin

¹⁰⁶⁸ Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, s.20.

¹⁰⁶⁹ Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, ss.25-26.

¹⁰⁷⁰ Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, ss.40-41.

¹⁰⁷¹ Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, s.41.

¹⁰⁷² Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, s.46.

¹⁰⁷³ Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, ss.54-56.

¹⁰⁷⁴ Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, s.75.

¹⁰⁷⁵ Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, s.89.

¹⁰⁷⁶ Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, s.107.

¹⁰⁷⁷ Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, s.128.

¹⁰⁷⁸ Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, s.142.

oluşturduğuna değinilmiştir¹⁰⁷⁹. Ege Bölgesinde yaşayan Friglerin etnik kökeninin Türklere dayandığından bahsedilmiştir¹⁰⁸⁰. Makedonya tarihinin açıklandığı bölümde, buradaki ahalinin asli unsurunun Rusya-Tuna civarından gelmiş Türkler olduğu öne sürülmüştür. Zaman içerisinde Yunanlıların bölgeye gelmesiyle, Yunan dilinin bölgede egemen hale geldiği belirtilmiştir¹⁰⁸¹. Bununla birlikte Tarih II Orta Zamanlar adlı kitapta ise Ural Nehri civarında dağlık mıntıkada yaşayan Türklere, Alanlar isminin verilmiş olduğu iddia edilmiştir. Bu kavmin Avrupa’da yayıldığı Fransa’ya ve İspanya’ya yerleştiği öne sürülmüştür¹⁰⁸². Avrupa Hun Devletiyle ilgili bilgi verilen bölümde Attila’nın cesur bir Türk olduğuna değinilmiştir. Kendi milletine karşı mütevazi ve servet biriktirmeye karşı ilgisiz bir kişilik olarak tanıtılmıştır¹⁰⁸³.

Bumin’in kurduğu Tukyü Devletinin Orhun Abidelerini meydana getirmesi nedeniyle Türk Medeniyeti tarihine büyük bir katkıda bulunduğu yorumu yapılmıştır¹⁰⁸⁴. İslam tarihine değinilen bölümde Arapların ağırlıklı olarak bedevi ve Sami ırka mensup oldukları öne sürülmüştür¹⁰⁸⁵. İslamiyet’in özellikle Türkler tarafından kabul edildikten sonra büyük bir din haline geldiği ifade edilmiştir¹⁰⁸⁶. İspanya’nın fethinde önemli rol oynayan Tarık Bin Ziyad’ın Türk soyundan geldiği iddia edilmiştir¹⁰⁸⁷. Emeviler döneminde kumandan Kuteybe’nin Türklere karşı birçok katliam hareketine giriştiği, kadınları ve çocukları esir olarak aldığı, şehirleri yaktığı belirtilmiştir. Arapların bu dönemde Türklere karşı izlediği siyasetin zulme dayandığı ifade edilmiştir. Türklerin, kendilerini köle yapmak isteyen Arapların efendisi olmaya karar verdikten sonra kitleler halinde İslam dinini kabul ettiklerine dikkat çekilmiştir¹⁰⁸⁸. İslam’dan önce Arapların bir medeniyete sahip olmadığına değinilmiştir. İslam dininin yayılmasıyla birlikte İslam medeniyetini yaratanların ise Türkler ve diğer milletler olduğu, Arapların bunda rol oynamadığına vurgu yapılmıştır¹⁰⁸⁹. Haçlı Seferleri neticesinde Avrupalıların ise pusula,

¹⁰⁷⁹ Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, s.166.

¹⁰⁸⁰ Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, s.187.

¹⁰⁸¹ Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, s.243.

¹⁰⁸² Maarif Vekaleti, *Tarih II Ortazamanlar*, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, ss.21-22.

¹⁰⁸³ Maarif Vekaleti, *Tarih II Ortazamanlar*, s.27.

¹⁰⁸⁴ Maarif Vekaleti, *Tarih II Ortazamanlar*, s.48.

¹⁰⁸⁵ Maarif Vekaleti, *Tarih II Ortazamanlar*, s.80.

¹⁰⁸⁶ Maarif Vekaleti, *Tarih II Ortazamanlar*, s.93.

¹⁰⁸⁷ Maarif Vekaleti, *Tarih II Ortazamanlar*, ss.133-134.

¹⁰⁸⁸ Maarif Vekaleti, *Tarih II Ortazamanlar*, ss.144-147.

¹⁰⁸⁹ Maarif Vekaleti, *Tarih II Ortazamanlar*, s.165.

kâğıt ve top barutunu Türklerden öğrendiklerine işaret edilmiştir¹⁰⁹⁰. Moğol imparatorluğundan Türk Moğol İmparatorluğu olarak bahsedilmiştir¹⁰⁹¹.

Bunun dışında Tarih III Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı-Türk Tarihi adlı kitapta ise Osmanlı hanedanlığının soyunu Oğuz Han'a kadar götüren şecereleler uydurma olarak nitelendirilmiştir. Devleti kuran aşiretin ise Türk Milletine mensup olduğu belirtilmiştir¹⁰⁹². Balkanlara, milattan önce ve sonra seferler gerçekleştiren Hun, Avar ve Bulgarların, onuncu asırdan itibaren Rusya'dan bu bölgeye gelerek işgal hareketlerine girişen Türklerin sayesinde Osmanlıların Rumeli'yi kolayca ele geçirmesinde ve uzun müddet idare edebilmesinde büyük fayda sağladığı iddia edilmiştir¹⁰⁹³. Osmanlı idaresi döneminde Balkanlardaki Hristiyan köylülerin kendi milletinden olan yöneticilerine nispetle daha rahat ve müreffeh yaşadıkları belirtilmiştir. Bu durumun Türklerin, idare etmeyi çok iyi bilmeleri ve bağınaz olmamalarından kaynaklandığına değinilmiştir¹⁰⁹⁴.

Mevlana'nın Türk olduğu iddia edilmiş, Mesnevi gibi bir fikir abidesini ise ana diliyle yazmaması eleştirilmiştir¹⁰⁹⁵. Kanuni Sultan Süleyman devrinde Avrupalı ülkelerde yaşayanların, hatta Protestanlık mezhebini çıkaran Alman Martin Luther'in kendi ülkelerinin idaresinden hoşnut olmaması sebebiyle, Türklerin hükmü altına geçmenin daha iyi olacağı kanaatini taşıdıkları öne sürülmüştür¹⁰⁹⁶. Sultan II. Abdülhamit döneminde Türk tarihine, Türk lisanına dair yazıların neşredilmesinin yasaklandığı, İttihat Terakki'nin ise Türkçülük fikrine sıcak baksa da ciddi ve aleni bir şekilde benimsemekten korktuğu yorumu yapılmıştır¹⁰⁹⁷.

Diğer bir kitap olan Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti adlı eserde ise insanlık tarihinde Türkler kadar çok ve büyük devletler kuran bir ırkın bulunmadığı belirtilmiştir¹⁰⁹⁸. Sevr Antlaşmasında hudutlar tayin edilirken Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerin dikkate alınmadığına değinilmiştir¹⁰⁹⁹. Birinci Dünya Savaşının ardından Osmanlı Devleti'nin vaziyetine dair bilgiler, Atatürk'ün Nutuk adlı eserinden alıntılanarak verilmiştir¹¹⁰⁰. İşgal döneminde Türklerin anayurdu kurtarmak için harekete

¹⁰⁹⁰ Maarif Vekaleti, *Tarih II Ortazamanlar*, s.229.

¹⁰⁹¹ Maarif Vekaleti, *Tarih II Ortazamanlar*, s.239.

¹⁰⁹² Maarif Vekaleti, *Tarih III Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı-Türk Tarihi*, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s.1.

¹⁰⁹³ Maarif Vekaleti, *Tarih III Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı-Türk Tarihi*, s.12.

¹⁰⁹⁴ Maarif Vekaleti, *Tarih III Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı-Türk Tarihi*, s.28.

¹⁰⁹⁵ Maarif Vekaleti, *Tarih III Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı-Türk Tarihi*, s.34.

¹⁰⁹⁶ Maarif Vekaleti, *Tarih III Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı-Türk Tarihi*, s.52.

¹⁰⁹⁷ Maarif Vekaleti, *Tarih III Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı-Türk Tarihi*, ss.146-147.

¹⁰⁹⁸ Maarif Vekaleti, *Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti*, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s.1.

¹⁰⁹⁹ Maarif Vekaleti, *Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti*, s.4.

¹¹⁰⁰ Maarif Vekaleti, *Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti*, ss.8-12.

geçtiği, çok kudretli ve yaratıcı Türk Milletinin canlı ve ümitli bir şekilde ayakta durduğu ifade edilmiştir¹¹⁰¹. Atatürk, Türk Milletinin ve milli kudretin simgesi olarak gösterilmiştir¹¹⁰². Türk kumandanların Milliyetperver ve Hamiyetli olduklarından bahsedilmiştir¹¹⁰³. Milli Mücadele sürecinde Vahdettin ve Damat Ferit'in Türk Milletine karşı çeşitli hainlikler yaptıkları belirtilmiştir¹¹⁰⁴. Sevr Antlaşmasını kabul eden sultan hükümetinin Türk vatanını parçalattığı, Türk istiklalini mahvettiği yorumunda bulunulmuştur. Lozan Antlaşmasının ise Türk vatanının istiklalini temin ettiğine değinilmiştir¹¹⁰⁵. Ankara'nın başkent olarak kabul edilmesiyle birlikte Türklerin, Etiler Türklerinden sonra ikinci defa Orta Anadolu yaylasında kuvvetli bir devlet merkezi kurduklarından bahsedilmiştir¹¹⁰⁶.

Hilafetin kaldırılışının anlatıldığı bölümde Birinci Dünya Savaşı sırasında halife tarafından cihat ilan edildiği fakat bu çağrıya Türkler harici Osmanlı bünyesinde bulunan milletlerden olumlu bir cevap gelmediği iddia edilmiştir. Hatta Şerif Hüseyin'in, İslam'ı zulümden, kölelikten kurtarmak ve şereflendirmek için damarlarındaki kanı cömertçe akıtmış olan Türkleri, Araplara öldürttüğüne işaret edilmiştir¹¹⁰⁷. Cumhuriyet Halk Fırkasının programının ele alındığı bölümde Türk milliyetçiliğinin ancak milli idare kurulduktan sonra hakiki manasını bulduğu, siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan bir devlet sistemi halini aldığı belirtilmiştir. Partinin milliyetçiliği en önemli ilkelerden biri olarak benimsediğine dikkat çekilmiştir¹¹⁰⁸. Tarih ve Yurt Bilgisi derslerinde millileştirmenin gerçekleştirildiği, Osmanlı Devleti döneminde Osmanlılar'ndan önceki Türk tarihine neredeyse hiç yer verilmediği ifade edilmiştir¹¹⁰⁹. Cumhuriyet yönetiminin eğitim alanındaki politikalarının üzerinde durulduğu bölümde milliyetçi, halkçı, inkılapçı ve laik vatandaşlar yetiştirmek amaç olarak gösterilmiştir¹¹¹⁰. Ekonomi alanında ise cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen millileştirmelerden de bahsedilmiştir¹¹¹¹. Kitapta birçok kez Türk ve Türklük vurgusunda bulunulmuştur. Saltanat dönemiyle Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemi kıyaslanmış, Saltanat

¹¹⁰¹ Maarif Vekaleti, *Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti*, s.14.

¹¹⁰² Maarif Vekaleti, *Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti*, s.16.

¹¹⁰³ Maarif Vekaleti, *Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti*, s.33.

¹¹⁰⁴ Maarif Vekaleti, *Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti*, s.40.

¹¹⁰⁵ Maarif Vekaleti, *Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti*, s.131.

¹¹⁰⁶ Maarif Vekaleti, *Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti*, s.144.

¹¹⁰⁷ Maarif Vekaleti, *Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti*, ss.157-158.

¹¹⁰⁸ Maarif Vekaleti, *Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti*, s.181.

¹¹⁰⁹ Maarif Vekaleti, *Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti*, s.259.

¹¹¹⁰ Maarif Vekaleti, *Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti*, ss.260-261.

¹¹¹¹ Maarif Vekaleti, *Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti*, s.313.

döneminin daima kusurlu olduğu düşüncesi verilmek istenmiştir. Bununla birlikte kitabın neredeyse her bölümünde Atatürk'ün Nutuk adlı eserinden alıntılar yapılmıştır.

Atatürk döneminde tarih eğitimiyle bir milli bilinç aşılacak istenmiştir. Bu dönemde Türk tarihiyle ilgili çalışmalar artmış, bu konular müfredatta daha fazla yer bulmuştur. Böylece Türk tarihi bir bütün olarak öğrencilere sunulmuştur. Ortaya konulan Türk Tarih Teziyle birlikte ise Türklerin barbar bir kavim olmadığı kanıtlanmak istenmiştir. İlkçağda hüküm süren birçok devlet Türklerle ilişkilendirilmiş, Türk soylu oldukları iddia edilmiştir. Tezde yer alan Türklerin, Orta Asya'da büyük bir medeniyet inşa edip bunu dünyaya göç yoluyla yaydığı düşüncesi, barbarlık ithamını ortadan kaldırmayı amaçlamakla birlikte yaşayan Türklere ilerleme yolunda ilham olması amacını taşımıştır. Türk Milletinin var olduğundan beri medeni bir hayat yaşadığı, bugünkü Avrupa'ya medeniyeti götürenin Türkler olduğu düşüncesiyle, geri kalmışlık hissiyatına engel olmak ve Türk Milletine özgüven vermek istenmiştir. Bu tezle birlikte ulus bilincini kuvvetlendirilmek de gayelerden biri olmuştur. Hanedan veya din yerine Türk ulusuna bağlılık duygusunun gelişmesi istenmiştir. Bu nedenle ulus kutsallaştırılmıştır. Basın Türk Tarih Tezine olumlu yaklaşmış, Türk tarihinin Osmanlı tarihinden ibaret olmadığını yazarlar birçok kez köşelerinde vurgulamıştır.

Liseler için hazırlanan kitaplarda Türk ve Türklük vurgusu yoğun bir şekilde göze çarpmaktadır. Saltanat idaresinin kötü bir yönetim şekli olarak benimsenmesi istenmiştir. Kitaplarda cumhuriyet yönetiminin milliyetçi karakteri üzerinde de durulmuştur. Milliyetçiliğin cumhuriyet devriyle birlikte yönetim sisteminde yer bulduğuna değinilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL VE KÜLTÜREL ALANDA TÜRKÇÜ POLİTİKALAR

1. İSKÂN MESELESİNDE MİLLİYETÇİ POLİTİKALAR

Osmanlı Devleti'nin savaşlar sonucunda kaybettiği topraklarda yaşayan Türk-Müslüman halk Osmanlı hakimiyetindeki topraklara göç etmek durumunda kalmıştır. 1783'te Kırım'ın kaybedilmesiyle başlayan göç hareketi sonucunda 1922 yılına kadar toplam bir milyon sekiz yüz bin Kırımlı Türk-Müslüman, Osmanlı Devleti'ne göç etmiştir¹¹¹². Kafkasya'dan ise Rus zulmü nedeniyle Osmanlı Devleti'ne iki milyona yakın Türk-Müslüman göç etmiştir¹¹¹³. Balkanlarda, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının ardından bir buçuk milyon kadar Türk-Müslüman, yaşadıkları toprakların işgal edilmesi nedeniyle Osmanlı Devleti'ne göçmüştür. Bu göç hareketinin ardından 1912-1913 Balkan Savaşlarının sonucunda ise altı yüz kırk bin Türk-Müslüman, Osmanlı topraklarına göç etmiştir¹¹¹⁴. Türklerin uğradığı çeşitli zulümler ve toprak kayıpları sebebiyle Balkanlardan Anadolu'ya yapılan göçler, yarattığı etki nedeniyle Türkçülük fikrinin hakimiyet kazanmasında etkili olmuştur¹¹¹⁵. Kemal Haşim Karpat, 1860-1914 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne yaklaşık olarak beş ila yedi milyon arasında insanın göç ettiğini belirtmiştir¹¹¹⁶.

Anadolu'da bulunan azınlıkların mübadele kararlarıyla veya kendi istekleriyle göç etmeleri bölgenin homojenleşmesinde etkisi olmuştur. Örneğin; 1913 Osmanlı Bulgar Mübadelesi sonucunda kırk altı bin yedi yüz altmış dört Bulgar, Bulgaristan'a göç etmiştir¹¹¹⁷. Balkan Savaşlarının ardından Türklerin tepkisinden korkan Trakya'daki Rumlardan yüz bine yakını Yunanistan'a göçmüştür. Hükümet, bu göç hareketinde devletin herhangi bir müdahalesinin bulunmadığını açıklamıştır. Göç hareketinin Ege bölgesine de yayılmasıyla birlikte Yunan hükümeti, Türklerin katliam gerçekleştirdiğini iddia etmiştir. Hükümet öne sürülen bu iddiaları yalanlamıştır. Rumların göç hareketini gözlemleyebilmek amacıyla Talat Paşa, 28 Mayıs 1914'te Batı Anadolu'ya gelmiştir. Bunun yanı sıra Avrupa'dan bir gözlemci heyeti gönderilmiştir. Bu göç hareketinin

¹¹¹² Dündar, a. g. e., s.56.

¹¹¹³ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.170.

¹¹¹⁴ Dündar, a. g. e., s.56.

¹¹¹⁵ Seyfi Yıldırım, "Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusu Üzerine Etkileri", *CTAD*, S.16, 2012, s.89.

¹¹¹⁶ Karpat, a. g. e., s.331.

¹¹¹⁷ Koraltürk, a. g. e., s.44.

sonucunda Ege Bölgesinde yaşayan iki yüz bin Rum Yunanistan'a geçmiştir¹¹¹⁸. Birinci Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletleriyle iş birliği yapan ve isyan eden Ermeniler hakkında ise 27 Mayıs 1915'te tehcir kararı verilmiştir. Bu kararın ardından dört yüz otuz sekiz bin yedi yüz elli sekiz Ermeni tehcire tabi tutulmuştur¹¹¹⁹.

Türkiye mübadeleye istinaden 13 Ekim 1923'de Mübadele İmar ve İskân Bakanlığı kurmuştur¹¹²⁰. Cumhuriyet dönemindeki göç hareketlerine değinmeden evvel bu dönemin iskân politikasının anlaşılma için kanunları incelemek gereklidir. Türkiye'de ilk İskân Kanunu 1 Temmuz 1926'da Resmî Gazetede yayınlanmıştır. Bu kanunun bazı önemli maddeleri şunlardır; birinci maddeye göre Türkiye'ye başka ülkelerden gelmek isteyenlerin hükümetçe kabulleri, iskân mahallerinin tayini ve bu mahallere sevk sorumluluğu İçişleri Bakanlığına verilmiştir. İkinci maddede Türk harsına dahil olmayanların, frengililerin, cüzzamlıların, cinayetle mahkûm olanların, anarşistlerin, casusların, çingenelerin ve memleket haricine çıkarılanların Türkiye'ye alınmayacağı belirtilmiştir¹¹²¹. Üçüncü maddede memleket içerisindeki aşiretlerin, göçebelerin, sağlık sebepleri dolayısıyla nakli icap edenlerin, geçim yönünden sıkıntı çeken köylerin, casusluğundan şüphe edilen kişilerin münasip ve müsait yerlere nakil ve iskânlarından hükümetin kararıyla İçişleri Bakanlığının mesul olduğuna değinilmiştir. Dördüncü maddede bir anlaşmaya binaen Türkiye'ye mecburi olarak gelenlerin o anlaşmanın esaslarına göre kabul ve iskân edileceklerinden bahsedilmiştir. Beşinci maddede Türk tabiiyetinde bulunan çingenelerin münasip mahalde ikamet ettirileceği, vatandaş olmayanların ise hudut dışına çıkarılacağı ifade edilmiştir. Altıncı maddede iskân edilenlere borçlanma kanunu mucibince ev, arazi, dükkân, arsa, hayvan, tohum, alet edevat veya sermaye verilebileceği belirtilmiştir. On birinci maddede ise muhacir ve mülteci sıfatıyla kabul edilenlerin iki sene müddetle askerlik mükellefinden müstesna tutulacaklarına değinilmiştir¹¹²².

Bu kanunun Meclis görüşmeleri sırasında beşinci maddesi üzerine söz alan Burdur Milletvekili Hüseyin Baki Bey, kanunda bahsedilen Çingenelere değinmiştir. Çingenelerin asayiş ihlal ettiklerini, birçok defa suç olaylarına karıştıklarını iddia etmiştir. Bu iddialar üzerine cevap veren İçişleri Bakanı Cemil Bey, kontrolsüz bir şekilde

¹¹¹⁸ Babacan, *a. g. e.*, ss.94-95.

¹¹¹⁹ Halaçoğlu, *a. g. e.*, s.97.

¹¹²⁰ Düstur V (Üçüncü Tertip), İstanbul 1931, s.380.

¹¹²¹ Düstur VII (Üçüncü Tertip), Ankara 1944, s.1441.

¹¹²² Düstur VII (Üçüncü Tertip), Ankara 1944, ss.1441-1442.

şurada burada gezen Kıptilerin (Çingeneler) iskânının bu madde ile temin edileceğine işaret etmiştir. Bunlardan vatandaşlığı bulunmayanların iskânının arzu edilmediğini, bu nedenle hudut haricine çıkarılacaklarını belirtmiştir¹¹²³.

Resmî Gazetede 21 Haziran 1934'te yayımlanan İskân Kanunu ise 1926'da kabul edilen kanundan daha kapsamlıdır. Türkiye bu kanunla birlikte üç bölgeye ayrılmıştır. Kanunun ikinci maddesine göre bir numaralı bölge Türk kültürlü nüfusun yoğun olması istenen bölgelerdir. İki numaralı bölgeler, Türk kültürüne temsili istenen nüfusun nakil ve iskânına ayrılan yerlerdir. Üç numaralı bölgeler ise askerlik, sıhhat, kültür, siyaset, yer, ekonomi ve sıkı düzen nedenleriyle boşaltılması istenen iskân ve ikamete yasak edilen yerler olarak belirlenmiştir¹¹²⁴. Kanunun üçüncü maddesinde Türkiye'ye yerleşmek gayesiyle yurt dışından gelmek isteyen Türk soyundan olan ve Türk kültürüne bağlı kişilerin işleri bakanlığının emriyle kabul edileceğine değinilmiştir. Bunlara muhacir denileceği ifade edilmiştir. Kimlerin ve hangi memleket halklarının Türk kültürüne bağlı sayılacağına hükümetin karar vereceği bilgisi yer almıştır. Yine aynı maddeye göre Türkiye'ye yerleşmek amacı taşımayan bir zaruret nedeniyle sığınanlara mülteci denmesine karar verilmiştir. Dördüncü maddede yazılı sebepler bulunmayan mültecilerin Türkiye'ye yerleşmek isterlerse hükümete bildirmeleri halinde muhacir muamelesi göreceklere değinilmiştir. Diğer mülteciler için vatandaşlık kanunu hükümlerinin geçerli olacağından bahsedilmiştir¹¹²⁵.

Dördüncü maddede Türk kültürüne bağlı olmayanların, casusların, anarşistlerin, göçebe çingenelerin, memleket dışına çıkarılmış olanların Türkiye'ye muhacir olarak alınmayacakları belirtilmiştir. Beşinci maddede hükümetin akdettiği bir anlaşma dolayısıyla Türkiye'ye mecburi olarak gelenlerin yapılan anlaşma hükümlerine göre alınacakları ifade edilmiştir. Altıncı maddeye göre muhacirler sınırdan içeri girmelerinin ardından en büyük devlet memurundan kendilerine ve ailelerine dair bilgiler içeren bir muhacir kâğıdı almaya ve vatandaşlığa girme beyannamesi imzalamaya mecbur tutulmuştur. Bu çerçevede muhacir olarak alınanların hemen vatandaş olacakları bilgisi maddede verilmiştir. Yedinci maddede Türk ırkından olup hükümetin iskân yardımını talep etmemeyi bildiren muhacir ve mültecilerin, Türkiye içerisinde istedikleri yere yerleşmekte özgür olduklarından bahsedilmiştir. Türk ırkından olmayanlar ise hükümetten yardım istemeseler bile hükümetin göstereceği yere yerleşmeye mecbur

¹¹²³ TBMMZC, D:2, C:25, İ:3, İN:110, T:30.05.1926, s.650.

¹¹²⁴ Düstur XV (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.460.

¹¹²⁵ Düstur XV (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.461.

tutulmuştur. Hükümetin onayı olmadan buradan ayrılamayacakları maddede belirtilmiştir. İzinsiz başka yere gidenlerin ilkinde yerlerine tekrar döndürülecekleri bu eylemin tekrar etmesi halinde hükümetin kararıyla vatandaşlıktan çıkarılacaklarına değinilmiştir¹¹²⁶.

Sekizinci maddede Türkiye içerisinde toprağı az, bataklık, ormanlık, taşlık ve dağlık arazilerde bulunan ve geçim sıkıntısı çeken köyler ahalisini, yerleşik hayata geçmiş veya göçebe olduğuna bakmadan üç numaralı bölgeler halkını, sağlık şartları daha iyi olan yerlere nakletmeye, köyleri daha uygun merkezlerde toplamaya İçişleri Bakanlığının yetkili kılındığından bahsedilmiştir. Dokuzuncu maddede Türk vatandaşlığı olan göçebe çingenelerin ve Türk kültürüne bağlı olmayan göçebelerin, toplu olmamak kaydıyla kasabalara serpiştirme usulüyle Türk kültürlü köylere dağıtıp yerleştirmeye, casusluklarından şüphe edilenleri sınır hatlarından uzaklaştırmaya ve yabancı ülke vatandaşı göçebe Çingeneler ile Türk kültürüne bağlı olmayan diğer göçebeleri milli sınırların dışına çıkarmaya İçişleri Bakanlığının yetkisi olduğuna değinilmiştir. Onuncu maddede kanunların aşiretleri tanımadığı, bugüne kadar tanınmış haklar varsa da kaldırdığı belirtilmiştir. Bu kanunun neşrinden önce hüküm, örf veya adetle aşiretlere verilen gayrimenkuller devlete intikal etmiştir. Bu gayrimenkullerin mültecilere, muhacirlere, göçebelere ve toprağı az olan çiftçilere dağıtılacağı ve tapusu çıkarılacağı ifade edilmiştir. Aşiret reislerinden sınır boylarında oturması sakıncalı görünenleri içişleri bakanlığının başka yerlere nakletmeye yetkili olduğu belirtilmiştir. Türk vatandaşı olan fakat Türk kültürüne bağlı bulunmayan aşiretlere mensup kişilerin dağınık bir şekilde iki numaralı bölgelere, Türk vatandaşı ve Türk kültürlü göçebe aşiret fertlerinin yaşama şartları elverişli muhitlere nakledip yerleştirmeye, Türk vatandaşı olmayan ve Türk kültürüne bağlı bulunmayan göçebe aşiret mensuplarını Türkiye dışına çıkarmaya içişleri bakanlığının salahiyyetli olduğundan bahsedilmiştir¹¹²⁷.

On birinci maddeye göre ana dili Türkçe olmayanların köy, mahalle, işçi ve sanatçı kümesi kurması ve bu gibi kimselerin mahalleyi, köyü, sanat kolunu veya bir işi kendi soydaşlarına inhisar etmeleri yasaklanmıştır. Türk kültürüne bağlı olmayanların veya Türk kültürüne bağlı olup da başka dil konuşanlar hakkında herhangi bir sebeple Bakanlar Kurulu karar alırsa İçişleri Bakanlığının lüzum görülen tedbirleri almaya mecbur olduğu belirtilmiştir. Toptan olmamak şartıyla başka yerlere nakil ve

¹¹²⁶ Düstur XV (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.461.

¹¹²⁷ Düstur XV (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.462.

vatandaşlıktan çıkarmanın da bu tedbirlerin içerisinde yer aldığı bilgisi verilmiştir. Şehirlerde ve kasabalarda yerleşen yabancıların sayısının belediye sınırı içindeki bütün nüfus tutarının yüzde onunu geçemeyeceği ve yabancıların ayrı mahalle kuramayacakları kanunda yer almıştır¹¹²⁸.

On ikinci maddede bir numaralı bölgelere aşiret mensuplarının, göçebelerin ve Türk kültürüne bağlı olmayanların yerleştirilmeyeceği vurgulanmıştır. Öteden beri burada yaşamış olsalar dahi bu bölgede kalmalarına izin verilmeyeceği belirtilmiştir. Bu bölgelere soyca Türk olan fakat dilini ihmal etmiş veya unutmuş olan köyler ahaliyle aynı özellikleri taşıyan aşiret mensuplarının yerleştirileceklerinden bahsedilmiştir. Yine geçmişte bu bölgelerde yaşayıp da 1914'ten sonra savaş nedeniyle bölge dışarısına çıkmış kişilerden ana dili Türkçe olanların eski yurtlarına yerleşmelerinin temin edileceği belirtilmiştir. İlaveten yurt dışından gelen Türk kültürlü muhacirlerin yaşayış şartları göz önüne alınarak bu bölgelere yerleştirilecekleri ifade edilmiştir. Bir numaralı bölgelerin dışında bulunan Türk kültürlü vatandaşların aileleriyle birlikte bir numaralı bölgelerde uygun görülen yerlere iskân edileceklerine işaret edilmiştir. Bir numaralı bölgelere başka bölgelerden gelip yerleşmek isteyen Türk ırk ve kültürlü asker ve mülkiye emeklilerinin ve Türk ırkından olup bu bölgede askerlik yapmış olan kişilerin on yedinci maddeye göre yerleştirileceklerinden bahsedilmiştir¹¹²⁹.

On üçüncü maddede iki numaralı bölge ele alınmıştır. Yurt dışından gelen muhacir ve mültecilerin, bu bölgedeki aşiretlerin, bir ve üç numaralı bölgelerden nakledilenlerin, bir ve üç numaralı bölgelerin halkından olup bu bölgede askerliğini yapmış ve evlenerek burada kalmak isteyenlerin, bir numaralı bölgede yaşayıp Türk ırkından olmayan ve bu bölgeye yerleşmek isteyenlerin İçişleri Bakanlığının uygun göreceği yerlere iskân edilecekleri belirtilmiştir. Topraksız veya az topraklı çiftçilerin, afetzedelerin, verimsiz toprağa sahip olanların, kültürel, siyasi, idari, askeri ve iktisadi sebeplerle nakline lüzum görülenlerin hükümetin kararıyla bu bölgeye yerleştirilebileceklerinden bahsedilmiştir¹¹³⁰. Türk ırkından olmayanların ise serpiştirme şekliyle köylere ve ayrı mahalle teşkil edemeyecekleri kasaba ve şehirlere iskânları mecburi tutulmuştur. On dördüncü maddeye göre sağlık, yer, ekonomi, kültür, siyaset askerlik ve sıkıyönetim sebepleriyle hükümetçe boşaltılması istenilen üç numaralı bölge halkından kişilerin bir veya iki numaralı bölgelere kanunda yazılı şartlara göre iskân

¹¹²⁸ Düstur XV (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, ss.462-463.

¹¹²⁹ Düstur XV (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.463.

¹¹³⁰ Düstur XV (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.463.

edileceklerine değinilmiştir. Üç numaralı bölgelere hükümetin kararı olmadıkça kimsenin yeniden iskân edilmesine izin verilmeyeceği vurgulanmıştır. On beşinci maddede ise devletin kara ve deniz araçlarıyla, muhacir ve mültecilerin bütün eşyalarının ve hayvanlarının yerleşecekleri yere parasız nakledileceği belirtilmiştir¹¹³¹.

Bu kanunun görüşmeleri sırasında söz alan İçişleri Bakanı Şükrü Bey, bir memleketin uğrayabileceği felaketlerden en büyüğünün nüfusun azalması olduğunu söylemiştir. Salgın hastalıklardan, savaşlardan korunacak Türk nüfusunun çok zaman geçmeden artış göstereceğini belirtmiştir. Tarih boyunca Türklerin medeniyetlerini ve nüfusunu fethettikleri yerlere götördüklerine işaret ederek bugün Türk hakimiyetinin kalmadığı yerlerde Türk'ün hasretini çeken milletler bulunduğuna değinmiştir. Türk askerlerinin bazı tedbirsizlikler yüzünden çekildikleri yerlerde kendi ırkından olan ırktaşlarını bıraktığını hatırlatmıştır. Bu ülkelerden gelecek olan muhacirler için bu kanunun hazırlandığını vurgulamıştır. Türkiye'nin sınır bölgelerinde iki milyon kadar Türk'ün bulunduğunu, bunların kendi istekleriyle vatana döneceklerini ifade etmiştir. Şükrü Bey, iç iskân meselesinde ise göçebeler üzerinde durmuştur. Bunların ahlaki, siyasi, milli terbiyeden mahrum kaldıklarını iddia etmiştir. Bu vatandaşları da üretici ve medeni bir hale getirmekle ilgili kanun maddelerinin bulunduğuna dikkat çekmiştir¹¹³².

İskân Kanununun gerekçesinde Osmanlı Devleti'nin Orhan Gazi'nin koyduğu esaslar ve Fatih Sultan Mehmet'in kanunlarına göre fethettikleri bölgelerde Türk'ü hâkim kılmak maksadıyla Türk kolonileri oluşturdukları belirtilmiştir. Koloni oluşturma'nın gerekçeleri arasında hâkim olunan topraklarda güvenliği sağlamanın da bulunduğuna dikkat çekilmiştir. Sonraki dönemde devletin içerisinde bulunan Türk harsından olmayan zümrelere, aşiretlere verilen imtiyazların devleti dağılmaya götürdüğü ifade edilmiştir. Cumhuriyet idaresinin kurulmasından sonra Türk nüfusunun gelişimine katkıda bulunmak için bir nüfus siyasetinin tatbikine ihtiyaç duyulduğuna değinilmiştir. Nüfusun artması için yurtdışından gelen ırktaşların sayısını arttırmak, iktisadi refahı yükseltmek, topraksız halka toprak dağıtmak gerektiği üzerinde durulmuştur. Ana dili Türkçe olmayanların ülke içerisinde farklı yerlere dağıtılmasıyla Türk harsının korunmasının hedeflendiği belirtilmiştir¹¹³³.

¹¹³¹ Düstur XV (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.464.

¹¹³² TBMMZC, D:4, C:23, İ:3, İN:68, T:14.06.1934, ss.140-141.

¹¹³³ TBMMZC, 189 no'lu Komisyon Raporu, Sıra No:189, T:02.05.1932, ss.1-4.

İşkân Kanununun Muvakkat Encümen Mazbatasında ise Türklerin Orta Asya'dan başlayan göç hareketi, bütün dünya için eşi bulunmaz bir iyilik olarak tarif edilmiştir. Tarihi cihan tarihiyle başlamış olan Türk soyunun batıya doğru yönelişindeki tek düşüncesinin efendi yaşamak gayesi taşıdığına değinilmiştir. Türklerin gittikleri her yere medeniyet götürdükleri belirtilmiştir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan toprak kayıpları sonucu Anadolu'ya gelen Türklere milli bilinç aşılamanın o zamanki devlet yöneticileri tarafından hiç düşünülmediği öne sürülmüştür. O dönemdeki ümmetçilik düşüncesinin farklı dilli, farklı amaçlı toplulukların oluşmasını sağladığı, bunun da Türk'e kötü gözle bakılmasına yol açtığı eleştirisinde bulunulmuştur¹¹³⁴. Türkiye Cumhuriyeti'nin ise Türk varlığından başka hiçbir şeye önem vermediği ve öz benliğini Türk Milletine dayanarak yükselttiğinden bahsedilmiştir. Cumhuriyet yönetiminin gönül, fikir ve dil birliğinin sağlanmasını ülkü haline getirdiğine değinilmiştir. Bu kanunla birlikte bu ülkünün gerçekleşmesinin hedeflendiği vurgulanmıştır. Türk bayrağına gönül bağlamamış, Türk kültürünü benimsememiş olanların Türk vatandaşlığı haklarını kullanmaya devam etmelerine devletin izin veremeyeceğine dikkat çekilmiştir. İşkân kanunuyla birlikte bu gibileri Türk kültürü içinde eritmenin sağlanacağından bahsedilmiştir¹¹³⁵.

Cumhuriyet döneminde ilk yoğun göç hareketi, Lozan Antlaşması doğrultusunda Türkiye ve Yunanistan arasında 30 Ocak 1923'te imzalanan protokol uyarınca zorunlu mübadele ile gerçekleşmiştir. Yapılan anlaşmaya göre Türkiye'deki Ortodoks Rumların Yunanistan'a, Yunanistan'daki Müslümanların Türkiye'ye göç etmesi kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda bahsedilen gruplar 1 Mayıs 1923'den itibaren zorunlu mübadeleye tabi tutulmuştur. Batı Trakya Türkleri ve İstanbul Rumları mübadele kapsamı dışında kalmıştır¹¹³⁶.

Yunanistan ile yapılan anlaşma sonrasında Türkiye'ye beş yüz bine yakın Müslüman göçmen gelmiştir¹¹³⁷. Türkiye'den Yunanistan'a göç eden Ortodoksların sayısı ise bir milyon yüz dört bin iki yüz altı kişi olmuştur¹¹³⁸. Türkiye'ye gelen

¹¹³⁴ TBMMZC, 189 no'lu Komisyon Raporu, Sıra No:189, T:27.05.1934, ss.5-6.

¹¹³⁵ TBMMZC, 189 no'lu Komisyon Raporu, Sıra No:189, T:27.05.1934, ss.7-8.

¹¹³⁶ Yusuf Sarıay, "Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.27, S.80, 2011, s.353.

¹¹³⁷ Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s.92.

¹¹³⁸ Sarıay, a. g. m., s. 355.

göçmenleri yerleştirme planında Rumlardan geriye kalan taşınmazlar dikkate alınmıştır. Göçmenler, ülkenin çeşitli bölgelerine bu doğrultuda yerleştirilmeye çalışılmıştır¹¹³⁹.

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurulmasının ardından Bulgaristan'da yaşayan Türkler de gördükleri baskı nedeniyle göç etmeye başlamıştır. Bu göçü düzenlemek amacıyla 18 Ekim 1925'te Türk Bulgar İkamet Sözleşmesi imzalanmıştır. Yapılan sözleşmeye göre Bulgaristan hükümetinin göçmek isteyen Türklere engel olmaması ve bu kişilerin taşınabilen mal ve hayvanlarını beraberinde götürmesine izin vermesi kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte göçmenlere Bulgaristan'daki taşınmazlarını satabilme imkânı da tanınmıştır¹¹⁴⁰. Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmen sayısı 1923-1939 yılları arasında toplam yüz doksan sekiz bin altı yüz seksen sekiz kişi olmuştur¹¹⁴¹. Bulgaristan'dan göç eden Türkler 1935 yılına kadar ağırlıklı olarak Trakya'ya yerleştirilmiştir. Bu tarihten sonra 1936 yılında alınan kararla Bulgaristan ve Romanya'dan gelecek olan yirmi beş bin göçmenin Ankara, Adana, Konya, Kayseri, Niğde ve Yozgat'a yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Sonrasında yapılan çalışmalarda bahsedilen bölgede bulunan Adana, Konya, Niğde ve Yozgat'a on bir bin kişinin iskânının mümkün olduğu anlaşıncaya geri kalan on dört bin kişi Aydın, Antalya, Ağrı, Balıkesir, Bilecik, Burdur, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Elâzığ, Muğla, Manisa, Mersin, Muş, İzmir, Isparta, Kars, Tokat, Sivas ve Van'a yerleştirilmiştir¹¹⁴².

Cumhuriyet döneminde Yugoslavya'dan Türkiye'ye 1923-1933 yılları arasında yüz sekiz bin kişi, 1934-1940 yılları arasında ise beş bin sekiz yüz doksan dört kişi göç etmiştir¹¹⁴³. Romanya'dan Türkiye'ye ise 1923-1938 yılları arasında yüz on üç bin yedi yüz on göçmen gelmiştir¹¹⁴⁴. Bunlardan yetmiş beş bin yedi yüz yetmiş biri iskânlı göçmendir. İskânlı göçmenlerden yirmi sekiz bin beş yüz elli yedi kişi 1935 yılında Trakya'da iskân edilmiştir¹¹⁴⁵. 1936 yılında ise göç eden yirmi bin altı yüz doksan iki kişi Bulgaristan'dan göç edenlerle birlikte yukarıda bahsedilen yirmi ile yerleştirilmiştir. 1937 yılı içerisinde gelen on üç bin yüz on kişi ve 1938 yılında gelen sekiz bin sekiz yüz otuz iki kişi yurdun çeşitli yerlerinde iskân edilmiştir¹¹⁴⁶.

¹¹³⁹ Arı, a. g. e., ss.53-54.

¹¹⁴⁰ Sarıay, a. g. m., s.357.

¹¹⁴¹ Hasan Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makus Talihi: Göç*, İz Yayıncılık, İstanbul 2013, s.361.

¹¹⁴² Hikmet Öksüz, "İkili İlişkiler Çerçevesinde Balkan Ülkelerinden Türkiye'ye Göçler ve Göç Sonrası İskân Meselesi", *Atatürk Dergisi*, C.3, S.1, 2010, s.179.

¹¹⁴³ Ağanoğlu, a. g. e., s.373.

¹¹⁴⁴ Sarıay, a. g. m., s.361.

¹¹⁴⁵ Ağanoğlu, a. g. e., ss.402-403.

¹¹⁴⁶ Öksüz, a. g. m., s.182.

İç iskân meselesinde öncelikle doğu raporları incelenmelidir. Bunlardan birisi Mustafa Abdülhalik Bey'in 14 Eylül 1925'te İsmet Paşa'ya sunduğu rapordur. Bu rapor, Şeyh Said İsyanı sonrasında bölgede gözlem yapmaya geldiği zaman sürecinde Mustafa Abdülhalik Bey tarafından yazılmıştır. İsyanın nedenlerini inceleyen bu çalışmada bölgede aşiret reislerinin gücüne dikkat çekilmiştir. Bu nedenle aşiret düzenini ortadan kaldırmak için hükümetin bölgede güçlenmesi gerektiğine işaret edilmiştir. Mustafa Abdülhalik Bey, aşiretlerin gücünün kırılması için iskân seçeneği üzerinde durmuştur. Raporda, bölgede kara yolları ve demiryolları bağlantıları sağlanması ve ulaşım hususunda gelişme kaydedilmesi gerektiği de vurgulanmıştır. Bunların haricinde nüfus sayımı yapılması, köylülere toprak dağıtılması gibi öneriler de raporda yer almıştır¹¹⁴⁷. İçişleri Bakanı Cemil Bey'in hazırladığı raporda da doğu bölgesinde düzeni sağlamak için iskân ve zorunlu göç politikaları üzerinde durulmuştur¹¹⁴⁸. İçişleri Bakanı Cemil Bey, Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey, Genelkurmay İkinci Başkanı Kazım Bey ve Çankırı Milletvekili Abdülhalik Bey'den oluşan komisyon 24 Eylül 1925'te bir Şark Islahat Planı oluşturmuştur¹¹⁴⁹. Bu plana göre doğu vilayetlerinde sıkı yönetim uygulanması önerilmiştir. Türkiye'nin beş umumi müfettişlik bölgesine ayrılması, beşinci müfettişlik bölgesini doğu illerinin oluşturması teklifinde bulunulmuştur¹¹⁵⁰.

Üçüncü maddede nizami mahkemelerde ve sıkıyönetim divanı harplerinde bölgeden yerli hâkim bulunmaması gerektiği ifade edilmiştir. Beşinci maddede Van ili ile Midyat arasındaki hattın batısındaki topraklara Yugoslavya, Kafkasya ve İran'dan gelen Türk göçmenlerin iskân edilmesinden bahsedilmiştir. Raporda, göçmenlerin öncelik olarak Elâzığ-Ergani-Diyarbakır, Elâzığ-Palu-Kiğı, Palu-Muş hattındaki Murat Vadisi, Bingöl Dağı'nın doğusu, güneyi ve Hınıs, Muş, Van Gölü bölgesi, Diyarbakır-Garzan-Bitlis bölgesine iskân edilmesi belirtilmiştir. Rize, Trabzon ve Erzurum ilinin kuzeydoğudaki ilçelerinde yaşayanların da göçmenler için belirtilen bölgelere istemeleri halinde yerleşebileceklerine değinilmiştir. Doğuya göç eden yerli ve göçmen Türklerin iskân edilecekleri yerlere hükümet araçlarıyla taşınması, hükümetin bu kişilere ev yapması ve ekonomik açıdan yardım etmesi de raporda yer almıştır¹¹⁵¹. Bunun haricinde bölgedeki Türklerin, Kürtleşmemesi için Türkçe'nin özellikle devlet dairelerinde hâkim

¹¹⁴⁷ Ahmet İlyas, "Tek Parti Döneminde Aşiretleri Kontrol Altına Almak İçin Çıkarılan Kanun ve Hazırlanan Raporlar", *The Journal of Academic Social Sciences Studies*, S.28, 2014, ss.332-333.

¹¹⁴⁸ Yıldız, a. g. e., s.245.

¹¹⁴⁹ Bilal Şimşir, *Kürtçülük II (1924-1999)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2009, s.297.

¹¹⁵⁰ Yıldız, a. g. e., s.246.

¹¹⁵¹ Şimşir, a. g. e., s.299.

kılınması, Türkçeden başka lisan kullananların cezalandırılması, bölgede Türk Ocakları şubelerinin açılması gibi öneriler de raporda komisyon tarafından belirtilmiştir¹¹⁵².

Başbakan İsmet İnönü'nün 1935 yılında Atatürk'e sunduğu raporda ise doğu bölgesiyle ilgili birçok konu üzerinde durmuştur. Bölge halkının aşiretlerden duyduğu rahatsızlığı fark edilmiş ve aşiretlerle ilgili tedbir alınması lüzumuna dikkat çekmiştir¹¹⁵³. Van, Erzincan ve Muş'ta Türklerin sayısının artırılması gerektiğini ifade etmiştir¹¹⁵⁴. Dersim bölgesinde yapılacak idari düzenlemelerle asayiş probleminin ortadan kaldırılacağını belirtmiştir¹¹⁵⁵. Van'a yerleştirilen Türk muhacirlerin sorunlarıyla ilgilenilmesinden bahsetmiştir¹¹⁵⁶.

Doğu bölgesi üzerine rapor hazırlayanlardan birisi de Celal Bayar'dır. Bayar, hazırladığı raporu 1936'da Atatürk'e sunmuştur¹¹⁵⁷. Celal Bayar, raporda doğu illerinin cumhuriyet idaresi kurulana kadar kati bir şekilde hakimiyet altına girmediğini savunmuştur. Ağalar ve şeyhler aracılığıyla bu bölgenin idaresinin sağlandığını belirtmiştir. Bölgede gerçekleşen isyanlardan sonra Türklük ve Kürtlük düşüncesinin canlandığını ifade etmiştir. Bölge halkına toprak dağıtmanın önemine dikkat çekmiştir¹¹⁵⁸. Kürtlere yabancı unsur muamelesi yapılması durumunda tepki görüleceğini öne sürmüştür. Bölgedeki ağaların iç bölgelere nakledilmesi gerektiğinden bahsetmiştir¹¹⁵⁹.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın 21 Temmuz 1938'de Sıhhat ve İçtimai Muavenet Bakanlığına gönderdiği yazıda ise iskân işlerinin ana hedefi dışarıdan gelecek saldırılara karşı yurdun savunma kuvvetini arttırmak ve ülkenin muhtelif yerlerindeki Kürt, Arap, Çerkes gibi Türk'ten gayri toplulukların yoğunluğunu kırarak şekilde aralarına Türk unsuru yerleştirmek ve bu şekilde kültür birliğini ve emniyeti sağlamak olarak açıklanmıştır¹¹⁶⁰.

Hazırlanan raporlarda bölgedeki sorunların giderilmesi için iskân uygulaması çözüm yollarından biri olarak görülmüştür. Bu doğrultuda Resmî Gazetede 4 Temmuz

¹¹⁵² Yıldız, *a. g. e.*, s.247.

¹¹⁵³ İlyas, *a. g. m.*, ss.339-340.

¹¹⁵⁴ Şimşir, *a. g. e.*, s.368.

¹¹⁵⁵ İlyas, *a. g. m.*, s.340.

¹¹⁵⁶ Ercan Çağlayan, *Kemalist Ulus-Devletin İnşası*, Açılım Kitap, İstanbul 2018, ss.168-169.

¹¹⁵⁷ İlyas, *a. g. m.*, s.342.

¹¹⁵⁸ Celal Bayar, *Şark Raporu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006, ss.63-64.

¹¹⁵⁹ Bayar, *a. g. e.*, s.65.

¹¹⁶⁰ BCA; 30-10-0-0-81-531-16.

1927’de bazı kişilerin doğu bölgesinden batı bölgesine nakillerine dair kanun çıkarılmıştır. Bu kanunun birinci maddesinde askeri, toplumsal ve idari sebeplerle Doğu Anadolu’dan bin dört yüz kişi ve seksen asi ailenin batı vilayetlerine iskânına karar verildiğinden bahsedilmiştir¹¹⁶¹. Gönderilen kişiler ağırlıklı olarak Haydaranlı ve Milanlı Kürt aşiretlerine mensuptur. Gidenlerin boşalttığı yerlere ise Kafkaslardan, İran’dan Azerbaycan’dan ve Trabzon’dan Türk aileler getirilip yerleştirilmiştir. 1930’a kadar Doğu’da yoğun bir iskân hareketliliği yaşanmamıştır¹¹⁶².

5 Kasım 1933’de kabul edilen Kararnameyle Tokat Vilayetine üç yüz doksan bir kişiden oluşan Bazikli Kürt Aşiretinin serpiştirme suretiyle yerleştirilmeleri kararı alınmıştır¹¹⁶³. 21 Kasım 1932’de Viranşehir’deki Milli Aşireti Reislerinden İbrahim Paşa oğlu Abdurrahman Bey’in ve onun amcası Ahmet Ağa’nın oğulları olan Mahmut ve Ahmet Beylerin, Hoybun Cemiyeti için çalışmaları ve Fransızlara casusluk yapmalarından dolayı iskânlarına karar verilmiştir. Abdurrahman Bey ve Ahmet Bey’in Edirne şehrine Mahmut Bey’in ise Kırklareli iline yerleştirilmeleri uygun görülmüştür¹¹⁶⁴. 2 Kasım 1937’de çıkan Kararnameyle birlikte Mahmut Bey’de ailesiyle birlikte Edirne’ye iskân edilmiştir¹¹⁶⁵. Dersim isyanı sonrası ise bölgeden beş bin ila on bin arasında kişi batı bölgelerine iskân edilmiştir¹¹⁶⁶. İskânına karar verilen aşiret mensuplarının başka bölgelere nakledilmesinin nedenleri isyanlara katılmaları, casusluk yapmaları, bölgede huzursuzluk çıkarmaları ve eşkıyalık faaliyetleridir. Doğu bölgesinden batı bölgesine iskân faaliyetleri ile ilgili nüfus sayımlarına bakılabilir. Örneğin 1935 yılındaki nüfus sayımında doğu bölgesinde ana dili Kürtçe olanların oranı yüzde 47,53’tür. Bu oran 1945’teki sayımda yüzde 41, 49’a düşmüştür¹¹⁶⁷.

Doğu bölgesinden batıdaki illere iskân faaliyetlerinin yanı sıra hazırlanan raporlar doğrultusunda bölgeye Türk nüfus iskân edilmiştir. Örneğin; 20 Eylül 1931’de çıkan Kararnameyle topraklarının az ve verimsiz olması nedeniyle sıkıntı çeken, Muş’a nakillerini talep eden ve nakilleri Birinci Umumi Müfettişlikçe onaylanan Kars ilinin Çıldır ilçesi yerli halkından Türk ırkına mensup iki yüz ailenin İskân Kanununun üçüncü

¹¹⁶¹ Düstur VIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1946, s.847.

¹¹⁶² Çağlayan, a. g. e., ss.157-160.

¹¹⁶³ BCA; 30-18-1-2-41-81-11.

¹¹⁶⁴ BCA; 30-18-1-2-32-72-13.

¹¹⁶⁵ BCA; 30-18-1-2-79-89-5.

¹¹⁶⁶ Zekeriya Konurhan- Mehmet Akif Ceylan, “Tunceli İlinde İç Göç Hareketleri”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.33, 2023, ss.373-374.

¹¹⁶⁷ Serap Yeşiltuna, *1934 İskân Kanunu ve Türk Basınındaki Yansımaları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İlkeleri Enstitüsü, İstanbul 2006, s.111.

maddesine göre Muş'a iskânlarına müsaade edilmiştir¹¹⁶⁸. Muş'un Bulanık ilçesine yerleştirilen bu ailelerin hayvanlarının telef olması sebebiyle kendilerine hayvan ve beş bin liralık maddi yardım yapılması hakkındaki Kararname ise 13 Şubat 1936'da kabul edilmiştir¹¹⁶⁹. Yine Muş'un Bulanık ilçesine, 1931 yılında Ahıska ve Çıldır göçmenlerinden iki yüz seksen üç kişi, 1932 yılında Rusya'dan gelen seksen bir kişi yerleştirilmiştir. 1932-1933 yıllarında ise Bulanık'a bin dört yüz sekiz kişi gelmiştir. Bunlara da ev ve arazi temin edilmiştir. Yine aynı yıl Artvin ve Erzurum'dan dokuz yüz yedi Türk topraksızlık nedeniyle Muş'a iskân edilmiştir¹¹⁷⁰. Hükümetin Muş hakkındaki yaklaşımı İsmet İnönü'nün tuttuğu defterlerden anlaşılabilir. İnönü, 1935 yılında Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgesini kapsayan bir yurt gezisine çıkmıştır. Gezi sırasında gittiği yerlerle ilgili kısa notlar almıştır¹¹⁷¹. 12 Temmuz'da Muş ile ilgili yazısında İnönü, Muş Ovasının boş kalmasını tehlikeli olarak gördüğünü belirtmiştir. Bölgeye yapılacak iskânlar neticesinde Muş'un Türklüğün sağlam temeli olabileceğini ifade etmiştir. Muş'un boş kalması durumunda ise Kürtlerin bölgeyi doldurması sonrasında Kürdistan'ın teşekkül edebileceği ihtimali üzerinde durmuştur¹¹⁷².

Rize ve Trabzon'dan binlerce kişi ise Van'ın İskele Köyünde ve Bitlis'in Tatvan ilçesinde devlet tarafından yaptırılan evlere yerleştirilmiştir. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından başbakanlığa 4 Haziran 1934'te gönderilen yazıda bu iskân faaliyetinin doğu vilayetlerinde nüfusa olan ihtiyaç ve buralara Türk topluluğunun temini gayelerini taşıdığı belirtilmiştir¹¹⁷³. Bununla birlikte Tatvan ilçesinin umumi durumu hakkında Muş Bölge Müfettişi Erzincan Milletvekili Feyzi Kalfagil'in 4 Aralık 1944'te hazırladığı raporda 1934'te Trabzon Sürmene'den yirmi aile, 1935'te ise Rize'den yirmi dört ailenin Bitlis Tatvan'a iskân edildiği ifade edilmiştir¹¹⁷⁴. İsmet İnönü, Bitlis'i ise yegâne ve en kuvvetli Türk merkezi, Türk şehri olarak nitelendirmiştir¹¹⁷⁵.

14 Eylül 1932 tarihli Kararnamede ise Van ve civarına Trabzon Sürmene'den yüz kırk hane yerleştirildiği bilgisi yer almıştır¹¹⁷⁶. 5 Şubat 1933 tarihli Kararnamede Trabzon ve Çoruh topraklarının yetersizliği sebebiyle arazisi olmayan dokuz bin sekiz yüz otuz

¹¹⁶⁸ BCA; 30-18-1-2-23-66-5.

¹¹⁶⁹ BCA; 30-18-1-2-62-11-19.

¹¹⁷⁰ Çağlayan, a. g. e., ss.162-163.

¹¹⁷¹ İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973) Cilt 1*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s.163.

¹¹⁷² İnönü, a. g. e., s.171.

¹¹⁷³ BCA; 30-10-0-0-68-451-4.

¹¹⁷⁴ BCA; 490-1-0-0-1389-610-1.

¹¹⁷⁵ İnönü, a. g. e., s.168.

¹¹⁷⁶ BCA; 30-18-1-2-31-61-8.

altı kişinin toprağı verimli olan Van Gölü civarına iskân edilmesi kararı alındığından bahsedilmiştir¹¹⁷⁷. 5 Kasım 1933 tarihli Kararnamede Kars'ta Posof İlçesinin Şuvaskal ve Hırtas köylerindeki iki yüz on altı kişi evlerini yapmaları ve kendilerine arazi temin edilmesi şartıyla Van iline iskân edilmesinin uygun görüldüğüne değinilmiştir¹¹⁷⁸. 4 Aralık 1933 tarihli Kararnamede ise Kars ilinin Arpaçay ilçesine bağı Kümbet köyünde Türk ırkına mensup yüz otuz sekiz kişinin bulundukları bölgede geçinmekte sıkıntı çektikleri için Van ilinin Erciş ilçesine iskân edilmesinin kararlaştırıldığı ifade edilmiştir¹¹⁷⁹.

Diyarbakır ilinde de iskân faaliyetleri yürütülmüştür. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemali Beyazıt, 29 Aralık 1948'de Mecliste yaptığı konuşmada Diyarbakır'a 1937-1939 yılları arasında Bulgaristan ve Romanya'dan beş bin dört yüz elli iki göçmenin iskân edildiğini belirtmiştir. Bunlara ev, toprak ve tarım aletlerinin de temin edildiğini söylemiştir¹¹⁸⁰. Elazığ'a ise 1934 yılında Romanya'dan gelen iki bin dört yüz elli sekiz kişi yerleştirilmiştir¹¹⁸¹. Elazığ'a 1937 yılına kadar beş bin göçmen yerleştirilmiştir¹¹⁸².

Bunun dışında bölgedeki feodal yapıyı kırmak maksadıyla da hükümet çaba göstermiştir. Mustafa Kemal Atatürk, 1928 yılında Meclisi açış konuşmasında Doğu vilayetlerinde tesis edilen Umumi Müfettişliğin faydasına değinmekle birlikte bölgede toprağı olmayan çiftçilere toprak tedarik etmenin öneme vurgu yapmıştır¹¹⁸³. 1929 yılı Meclis konuşmasında da Türk köylüsüne toprak vermenin hükümetin önemli görevlerinden biri olduğunu belirtmiştir. Toprak dağıtımını memleketi zenginleştirecek başlıca çarelerden biri olarak gördüğünü beyan etmiştir¹¹⁸⁴. Atatürk'ün konuşmalarının doğrultusunda doğu bölgesi dahilinde muhtaç çiftçiye dağıtılacak araziye dair kanun Resmî Gazetede 11 Haziran 1929'da yayınlanmıştır. Bu yasaya göre 1927 yılında çıkarılan kanun hükmünce hazineye intikal etmesi gereken araziden köylü, göçebe, aşiret mensubu ve muhacirlere dağıtılan toprakların geri alınmamasına karar verilmiştir. Hükümetin büyük arazi sahiplerine ait yerleri topraksız köylülere dağıtma yetkisinin bulunduğuna değinilmiştir. Bunun yanı sıra arazi sahiplerinin istemesi durumunda

¹¹⁷⁷ BCA; 30-18-1-2-40-77-9.

¹¹⁷⁸ BCA; 30-18-1-2-40-77-6.

¹¹⁷⁹ BCA; 30-18-1-2-41-85-11.

¹¹⁸⁰ TBMMZC, D:8, C:14, İ:3, İN:25, T:29.12.1948, s.348.

¹¹⁸¹ BCA; 30-10-0-0-116-810-7.

¹¹⁸² *Ulus*, 5 Nisan 1937, s.5.

¹¹⁸³ TBMMZC, D:3, C:5, İ:2, İN:1, T:01.11.1928, s.2.

¹¹⁸⁴ TBMMZC, D:3, C:13, İ:3, İN:1, T:01.11.1929, s.3.

kendilerine beş yüz ile iki bin dönüm arasında bir alan bırakılabileceği, satın alınan toprağın bedelinin ödeneceği belirtilmiştir¹¹⁸⁵. Başbakan İsmet Paşa, 9 Kasım 1929'da Mecliste yaptığı konuşmada doğuda hazineye ait araziden doksan bin dönüm, büyük arazi sahiplerinden satın alınarak yirmi bin dönüm arazinin çiftçiye dağıtıldığını söylemiştir¹¹⁸⁶. 1923-1938 yılları arasında iki yüz kırk altı bin dört yüz otuz bir aileye toplum dokuz milyon dokuz yüz seksen üç bin yedi yüz elli dekar toprak dağıtılmıştır¹¹⁸⁷.

İşkân meselesi hususunda 1934 yılında gerçekleşen Trakya Olaylarına da değinilmelidir. Yaşanan karışıklıkların neticesinde Çanakkale ve Trakya bölgesinde Yahudi ev ve dükkanları yağmalanmış yaklaşık üç bin Yahudi, İstanbul'a göç etmek zorunda kalmıştır. İngiliz Elçisi Sir Percy Loraine, Londra'ya gönderdiği raporda yedi sekiz bin Yahudi'nin göç etmek durumunda kalmış olabileceğini belirtmiştir¹¹⁸⁸. Bu olayın meydana gelmesinde konuyla ilgili yazı kaleme alanlar farklı yaklaşımlar sergilemiştir. Rıfat Bali, hadisenin Adolf Hitler'in 1933 yılında Almanya'da iktidara gelmesiyle birlikte gelişen antisemitizmin etkisi sonucunda meydana geldiğini iddia etmiştir. Bunun yanı sıra Rıfat Bali'ye göre, Cevat Rıfat Atilhan'ın Milli İnkılap ve Hüseyin Nihal Atsız'ın Orhun dergisinde Nazilerden aldıkları ilhamla ırkçı temalar taşıyan yazıları da hadiselerin yaşanmasında etkili olmuştur¹¹⁸⁹. Ayhan Aktar ise Trakya Olaylarının gelişiminin Nazizm etkisiyle birlikte İtalya'da Mussolini'nin Akdeniz için Mare Nostrum (Bizim Deniz) şeklinde bahsetmesi ve Türkiye'nin Mussolini'nin bu sözlerini Trakya ve Anadolu için tehdit olarak algılamasının neden olduğunu ifade etmiştir. İtalya'nın bu politikası nedeniyle özellikle Trakya'da güvenlik hassasiyetinin arttığını belirtmiştir¹¹⁹⁰. Ahmet Yıldız, dış politikadaki gelişmelerin yanı sıra aynı yılın haziran ayında kabul edilen İşkân Kanununun olayların meydana gelmesindeki etkisi üstünde daha fazla durmuştur¹¹⁹¹.

21 Haziran 1934'te olaylar başlamadan Trakya Umumi Müfettişi İbrahim Tali Bey'in vilayetlere gönderdiği 11 Haziran ve 14 Haziran 1934 tarihli talimatlardan da bahsetmek gereklidir. Birinci talimatnamede bölgedeki Yahudilerin kurulacak olan garnizonlardan ekonomik olarak fayda sağlamak için kendi kulüplerinde karar aldığı ve hazırlık içerisinde olduğuna değinilmiştir. Trakya'nın işgal altında kaldığı yıllarda

¹¹⁸⁵ Düstur X (Üçüncü Tertip), Ankara 1953, ss.880-881.

¹¹⁸⁶ TBMMZC, D:3, C:13, İ:3, İN:3, T:09.11.1929, s.16.

¹¹⁸⁷ Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi: Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları*, İstanbul 1980, s.454.

¹¹⁸⁸ Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s.74.

¹¹⁸⁹ Bali, a. g. e., ss.243-244.

¹¹⁹⁰ Aktar, a. g. e., ss.84-87.

¹¹⁹¹ Yıldız, a. g. e., ss.253-254.

Yahudilerin işgalcilerle birlikte hareket ederek Türk mallarını yok pahasına aldıkları, zengin Türkleri ihbar edip işkenceye maruz kalmalarına neden oldukları ve bu şekilde bölgenin ekonomisinde egemen hale geldiklerinden bahsedilmiştir. Bu gibi nedenlerle İbrahim Tali Bey, Yahudilerin vilayet, ilçe ve köylerde mağaza, dükkân açmalarına halkın tedbirleriyle müsaade edilmemesi hususunda valilere talimat vermiştir. 14 Haziran tarihli talimatnamesinde de benzer şekilde Yahudilere karşı Türk tüccarların desteklenmesi, devlet müesseselerine ait herhangi bir taahhütlü işin Türklere verilmesi telkininde bulunmuştur¹¹⁹².

Bu talimatlardan kısa bir süre sonra 21 Haziran 1934'te Çanakkale'de Türkler ve Yahudiler arasında çatışmalar çıkmış, Yahudilerin evleri ve dükkanları yağmalanmıştır¹¹⁹³. Bu gelişmeler üzerine Trakya Umumi Müfettişi İbrahim Tali Bey, Çanakkale vilayetine gönderdiği talimatta vatandaşın iktisadi kalkınma için gösterdiği hassasiyetin takdiri hak ettiğini fakat bu yöndeki çabaların huzuru ve emniyeti bozacak mahiyette olmaması gerektiğini vurgulamıştır¹¹⁹⁴.

Başbakan İsmet İnönü ise 5 Temmuz'da hükümetin icraat ve umumi siyaseti hakkında Mecliste beyanat verirken Trakya Olaylarına değinmiştir. Meydana gelen olayı fena bir hadise olarak yorumlamıştır. Trakya'daki bazı Yahudi vatandaşların kendi şikayetlerine göre, mahalli tertipler nedeniyle İstanbul'a göç etmek durumunda kaldıklarını haber aldığını belirtmiştir. Türkiye'de her ferdin cumhuriyet kanunlarının emniyeti ve muhafazası altında olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin antisemitizm zihniyetini taşımadığına vurgu yapmıştır. Zaman zaman ülke dışından bu düşüncenin empoze edilmeye çalışılsa da bunun bir şekilde önüne geçildiğini savunmuştur. Böyle cereyanlara müsaade edilmeyeceğini açıklamıştır. Hadiselerin verdiği kati emirlerle durdurulduğunu söylemiştir. İstanbul'a gelen Yahudilerin Trakya'ya dönmekte serbest olduklarından bahsetmiştir. Bu olayların gerçekleşmesinde rol oynayanların mahkemelere teslim edildiğine değinmiştir¹¹⁹⁵. 8 Temmuz 1934'te Başbakan İnönü, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'yı olaylar hakkında inceleme yapması için bölgeye göndermiştir. Kaya, incelemelerini tamamladıktan sonra 12 Temmuz'da Ankara'ya dönmüştür¹¹⁹⁶. 15 Temmuz'da Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri Recep Peker'in

¹¹⁹² Erdal Aydoğan, "Yeni Belgeler Işığında 1934 Trakya Yahudi Olayları", *Belgi Dergisi*, C.2, S.16, 2018, ss.881-882.

¹¹⁹³ Yıldız, *a. g. e.*, s.255.

¹¹⁹⁴ Aydoğan, *a. g. m.*, s.884.

¹¹⁹⁵ TBMMZC, D:4, C:23, İ:3, İN:78, T:05.07.1934, s.456.

¹¹⁹⁶ Aydoğan, *a. g. m.*, s.886.

yerel örgütlere gönderdiği yazıdan olayla ilgili hükümetin yanı sıra partinin de soruşturma açtığı anlaşılmaktadır. Bu yazıda Peker, hadiselerin başladığı sıralarda genel merkezin durumdan haberdar edilmemesinin üzerinde durmuştur. Yazıda geçen meselenin telkin, hazırlık ve tatbik aşamalarında genel sekreterliğe neden haber verilmediği hususunda yapılan sorgulamadan yola çıkılarak Rıfat Bali¹¹⁹⁷ ve Ayhan Aktar¹¹⁹⁸ hükümetin bu olaylardan sorumlu olduğunu iddia etmişlerdir. Zafer Toprak ise olayların tek parti yönetimine yazılacak olumsuz bir gelişme olduğunu söylemekle birlikte hükümetin bu olaylardan dolayı doğrudan sorumlu tutulmasını yanlış bulmuştur. Yerel fırka yöneticilerinin olaylarda rolü olabileceğinden bahsetmiş, fırka ile hükümet ayırımına dikkat çekmiştir¹¹⁹⁹.

Gerçekleştirilen soruşturmanın neticesinde ise Kırklareli Emniyet Müdürü görevden alınmış, Kırklareli Belediye Başkanı ve Kırklareli Ticaret Odası Başkanı tutuklanmıştır. Jandarma Komutanı başka yere tayin edilmiştir. Olaylara karışan failler çeşitli cezalara çarptırılmıştır¹²⁰⁰. Cevat Rıfat Atilhan'ın çıkardığı Milli İnkılap adlı dergi de milli birliği bozduğu gerekçesiyle kapatılmıştır¹²⁰¹.

Trakya Olayları basına da yansımıştır. Vakit gazetesine konuşan Meclis Başkanı Kazım Özalp, olayları üzüntü verici bulduğunu beyan etmiştir. Başka ülkelerdeki Yahudi aleyhtarlığının bazen memlekete tesir etse de bir şekilde engellendiğine dikkat çekmiştir. Bütün vatandaşların Cumhuriyet kanunlarının himayesi altında olduğunu vurgulamıştır. Sorumluların cezalandırılacaklarını açıklamıştır. Hükümetin gerekli tedbirleri aldığını belirtmiştir. Yerlerini terk etmiş olan Yahudilerin tekrar yurtlarına dönebileceklerini söylemiştir. Hükümetin Yahudileri bütün Türk vatandaşları gibi himaye edeceğinden bahsetmiştir¹²⁰². Türk Kültür Birliği Reisi Tekin Alp ise Antisemitizmin Hristiyan ülkelerinde bulunduğunu, birçok kez Yahudilere karşı katliam hareketine giriştiklerini belirtmiştir. Türkiye'de ise Yahudi aleyhtarı hadiselerin görülmediğini iddia etmiştir. Vakiyle İspanya'dan ayrılmak durumunda kalan Yahudilere yalnızca Türklerin kapılarını açtığını hatırlatmıştır. Trakya Olaylarında Hitler'den etkilenen kişilerin yaptıkları yayınların etkili olduğunu söylemiştir. Türk kamuoyunun ise bu tarzdaki

¹¹⁹⁷ Bali, *a. g. e.*, s.249.

¹¹⁹⁸ Aktar, *a. g. e.*, s.82.

¹¹⁹⁹ Zafer Toprak, "1934 Trakya Olaylarında Hükümetin ve CHF'nin Sorumluluğu", *Toplumsal Tarih*, S.34, 1996, s.25.

¹²⁰⁰ Aydoğan, *a. g. m.*, s.890.

¹²⁰¹ BCA; 30-18-1-2-46-48-2.

¹²⁰² *Vakit*, 9 Temmuz 1934, s.1.

fikirleri olumlu karşılamadığına değinmiştir. Artık bundan sonra Türk Yahudileri için tek hedefin hakiki ve fiili suretle Türkleşmek olduğunu ifade etmiştir¹²⁰³. Avukat Mişon Ventura ise aynı gazeteye verdiği röportajda hadiseleri Antisemitizmin tezahürü olarak görmenin yanlış olacağını söylemiştir. Olayları bazı kişilerin münferit hareketi olarak yorumlamanın doğru olacağı kanaatini dile getirmiştir. Türkiye’de Teşkilatı Esasiye ve fırka nizamnamelerinde ırk esasına dayalı bir ideolojinin yer almadığını belirtmiştir. Musevi vatandaşlara Türk kültürünü tamamıyla benimsemeyi tavsiye etmiştir. Bu durum gerçekleştiğinde kendilerinin hiçbir sahada Türklerden farklı tutulmayacağı düşüncesini savunmuştur¹²⁰⁴.

Hükümetin Trakya Olayları ile ilgili resmî tebliği de basına yansımıştır. Tebliğde; Trakya’daki Yahudi aleyhtarlığının Birinci Dünya Savaşı döneminde başladığı Milli Mücadele zamanında devam ettiği, Cumhuriyetin ilanından sonra bir müddet yatıştığı fakat dünyada antisemitizmin yükselmesiyle birlikte memlekette tekrar yer bulduğuna dikkat çekilmiştir. Yahudi düşmanlığı taşıyan yazıların Türk ve Yahudilerin ilişkilerine zarar verdiği değinilmiştir. Meydana gelen olaylarda Yahudilerin kendi dil ve kültürünü muhafaza etmesinin, içlerinde casusların ve zararlı birtakım kimselerin bulunduğu hissiyatının millette uyanmasının rol oynadığı belirtilmiştir. Diğer taraftan Yahudilerin bu tespitleri haksız ve isabetsiz bulduklarından bahsedilmiştir. Haziran’dan itibaren hükümetin bölgeden Yahudileri göndermek istediği yönündeki dedikoduların rağbet gördüğü tespitinde bulunulmuştur. Hükümetin olayların sona ermesi için çaba gösterdiğine işaret edilmiştir. Bundan başka alınan tedbirlerden bahsedilmiş ve Yahudi aleyhtarı girişimlere müsaade edilmeyeceğinin altı çizilmiştir¹²⁰⁵.

Trakya Hadiselerini köşe yazısında konu alan Mehmet Asım, Türkiye’de Yahudilere karşı dini veya siyasi bir düşmanlığın bulunmadığının altını çizmiştir. Dışarıdan gelen bazı Yahudi aleyhtarı propagandanın bölgede yaşanan iktisadi husumetleri canlandırmış olabileceğine dikkat çekmiştir. Eğer Edirne’den, Kırklareli’nden, Çanakkale’den İstanbul’a gelen Yahudilerin durumu bu şekilde algılamış olsalar yerlerinden kıpırdamayacaklarını belirtmiştir. Böylelikle herhangi bir olay yaşanmamış olacağını öne sürmüştür. Yerlerini terk edenlerin durumu anlayamadıkları ve bir kısmının da propagandacıların ve tahrikçilerin etkisinde kaldığını

¹²⁰³ *Vakit*, 7 Temmuz 1934, s.9.

¹²⁰⁴ *Vakit*, 8 Temmuz 1934, s.11.

¹²⁰⁵ *Hakimiyeti Milliye*, 15 Temmuz 1934, ss.1-5.

ifade etmiştir. Bozguncu kişilerin sözlerine kıymet vererek sanki İstanbul'a nakilleri hükümetin emriymiş gibi yanlış bir kanıya vardıklarını iddia etmiştir¹²⁰⁶. Selami İzzet ise Hristiyanların Yahudilere karşı taşıdığı kine benzer şekilde bir hissin Türklerde hiçbir zaman gelişmediğini belirtmiştir. Dün İsa Peygamberi çarmıha gerdikleri için Hristiyanların kinini edinen Yahudilerin bugün de Türk iktisadını, dilini çarmıha germeye yeltenirlerse Türkiye'de zorla antisemitizmi yaratacaklarını ifade etmiştir. Trakya Olaylarının derin bir üzüntüye sebebiyet verdiğine değinmiştir. Hükümetin olayların aydınlanması için gösterdiği çaba ve aldığı tedbirlerin Türkiye'de bir Yahudi düşmanlığının bulunmadığının kanıt olduğunu savunmuştur. Trakya Hadisesinin faillerinin cezalandırılacağından bahsetmiştir. Türk iktisadının ve Türk dilinin, Türklerce din olarak görüldüğünü, bunların çarmıha gerilmesine tahammül edilmeyeceğini vurgulamış, Yahudilere bir an önce Türkleşmeleri tavsiyesinde bulunmuştur¹²⁰⁷.

Cumhuriyet gazetesi köşe yazarı Yunus Nadi olaylara değindiği yazısında hadiseyle hükümetin hiçbir ilgisinin bulunmadığını belirtmiştir. Hükümetin olayları haber almasının ardından hemen harekete geçtiğini ve gerekli çabayı gösterdiğini savunmuştur. Devletin bundan sonra bu tarz hareketlere hiçbir şekilde izin vermeyeceğine değinmiştir. Hadisenin dış tesirlerin etkisiyle meydana geldiğine dikkat çekmiştir. İktisadi vaziyetin ıslahının çaresinin şiddet olmadığını ifade etmiştir. Yunus Nadi de diğer yazarlar gibi Yahudilerin, Türkleşmesi gerektiğine vurgu yapmıştır¹²⁰⁸. Vakit gazetesindeki köşe yazısında Sadri Etem, asırlardan beri Türkler ve Yahudilerin birlikte yaşadığını ve aralarında bir düşmanlık bulunmadığını ifade etmiştir. Meydana gelen olaylarda yurtdışındaki antisemitizmin ülke içerisinde etkili olmasının sebebiyet verdiğini belirtmiştir. Türkiye'de bir Yahudi meselesinin bulunmadığını savunmuştur. Yaşanan hadisenin yabancı basında İskân Kanunu ile ilişkilendirilmesini yanlış bir kanaat olduğunu öne sürmüştür. Sorumluların cezalandırılacağına işaret etmiştir¹²⁰⁹.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde Anadolu'ya yapılan Türk göçleri ve Anadolu'da bulunan azınlıkların tehcir veya kendi istekleriyle yurdu terk etmeleriyle birlikte bölge eskisine nazaran homojen hale gelmiştir. Cumhuriyet idaresinin tesis edilmesinin ardından mübadele antlaşmaları ve özellikle Balkanlardan gelen göçmenlerin etkisiyle bölgede Türk unsurunun hakimiyeti pekiştirilmiştir. Bunun yanı sıra Atatürk

¹²⁰⁶ *Vakit*, 9 Temmuz 1934, s.1.

¹²⁰⁷ *Vakit*, 8 Temmuz 1934, s.3.

¹²⁰⁸ *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1934, ss.1-2.

¹²⁰⁹ *Vakit*, 8 Temmuz 1934, ss.3-5.

döneminde çıkarılan İskân Kanunlarında da Türkçü düşünce kendisini göstermektedir. İskân Kanununda belirtilen göçmen sayılabilmek için Türk soyuna ve Türk kültürüne bağlı olma şartının bulunması, bir yerleşim yerinde yabancıların sayısının yüzde onu aşmaması gerektiğinden bahsedilmesi, Türk olmayanların serpiştirme suretiyle dağıtılması gibi maddeler bu düşüncenin yansımalarıdır. Kanunun gerekçesinde vatandaşlar arasında gönül, dil ve fikir birliğinin oluşturulması düşüncesinden bahsedilmiştir. İskân Kanununun yapılma gerekçesi de bu ideale bağlanmıştır.

Hükümet iskân faaliyetleriyle Türk kültüründen başka bir kültürün ülkede egemen hale gelmesine engel olmak ve ülkedeki feodal yapıyı kırmak istemiştir. Hükümetin yürüttüğü bu politikalar entegrasyon amacını taşımaktadır. Bu uygulamaları ırkçılık olarak yorumlamak yanlıştır. Türk kültürüne, diline oluşturulacak bağlılıkla birlikte vatandaşlar arasında ayrışmanın önüne geçileceği düşünülmüştür. Bu tür politikaların benimsenme nedeninin temelinde güvenlik kaygısı bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde farklı kültürde, farklı kimlikteki toplulukların isyan ederek bağımsız devlet haline gelmesi, Milli Mücadele ve Cumhuriyet döneminin başlangıcında yaşanan etnik temelli isyanlar ve politik hareketler bu kaygının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu gibi sebeplerle hükümet ideal Türk tanımına göre kültürüne, diline, ülküsüne bağlı vatandaşlar yaratmak istemiştir. İskân politikaları devletin güvenliğini sağlama almak istemesiyle birlikte uluslaştırma düşüncesinin tezahürlerinden biri olmuştur.

Trakya Olaylarını ise yalnızca dış politikadaki gelişmelerin bir sonucu olarak görmek yanlıştır. Cumhuriyet idaresine geçilmesiyle birlikte milli ekonomi oluşturulmak istenmiştir. Bu dönemde yabancıların ve gayrimüslimlerin ekonomideki hakimiyetinin kırılması maksadıyla birçok kanun kabul edilmiş, basın da bu konuya kayıtsız kalmamıştır. Gazetelerde yapılan haberlerde ve köşe yazılarında yabancı ve gayrimüslimlerin ekonomi sahasında Türkleri barındırmadığı, işlerini iyi yapmadıkları, kendi milliyetlerinin çıkarlarını gözettikleri üzerinde durulmuştur. Trakya Umumi Müfettişi İbrahim Tali Bey'in vilayetlere gönderdiği talimatlarda ve hükümetin olaylarla ilgili resmî tebliğinde bölgede yaşanan ekonomik geriliminin önemine dikkat çekilmiştir. Bu nedenle olayların meydana gelişinin ana faktörü olarak ekonomi gösterilebilir. Bunun yanı sıra yine bu dönemde gayrimüslimlerin Türk dilini ve kültürünü benimsemesi için basın telkinlerde bulunmuştur. Halkta Yahudilerin Türkleşmek için yeterince çaba sarf etmediği ve onların hala kendi milliyetinin çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri düşüncesinin oluşması böyle bir aşırı tepkinin meydana gelmesine sebebiyet vermiştir.

2. SANAT ALANINDA MİLLİYETÇİ POLİTİKALARIN YANSIMASI

Cumhuriyetin ilanından sonra sanat, estetik kaygıyı taşımasının yanı sıra çağdaşlaşma ve halk tarafından devrimlerin benimsenmesi hususunda rol oynamıştır. Halkın kültür seviyesini yükseltmek için sanatın bireyleri etkileme özelliğinden faydalanılmıştır¹²¹⁰. Atatürk, Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra Türk kültürünü muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkarmayı ülkü olarak ortaya koymuştur. Çağdaşlaşmayı batı taklitçiliğinden uzak milli değerlere uygun bir şekilde gerçekleştirmek istemiştir. Çağdaşlaşma hususunda güzel sanatlar, Türk inkılabını tamamlayıcı bir unsur olarak görülmüştür. Atatürk, güzel sanatlarda ilerleme kaydeden ve eser üreten milletlerin medeniyet yarışında öne çıkacağı düşüncesini savunmuştur¹²¹¹.

Atatürk'ün sanat üzerine söylemleri bu dönemde sanata bakış açısını anlamak açısından önemlidir. O, cumhuriyet ilan edilmeden önce 22 Ocak 1923'te Bursa'da Şark Sinemasında halkla konuşması sırasında, resim yapmayan, heykel yapmayan bir milletin ilerleme yolunda yeri olmadığını belirtmiştir. Türk Milletinin medeni ve ileri olmaya layık bir millet olduğunu söylemiştir¹²¹². Adana'da esnaflarla gerçekleştirdiği 16 Mart 1923 tarihli görüşmesi sırasında bir milleti yaşatmak için birtakım temeller gerektiğini, bu temellerin en önemli öğelerinden biri olarak sanatın yer aldığını belirtmiştir. Sanattan mahrum bir milletin ayağı topal, kolu kesik, sakat ve hastalıklı bir kimseye benzeyeceği tespitinde bulunmuştur. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından birinin kopmuş olacağı yorumunu yapmıştır¹²¹³. Cumhuriyetin onuncu yıl nutkunda Atatürk, Türk Milletini yüksek bir insan cemiyeti olarak nitelendirmiş, Türk'ün tarihi vasıfları içerisinde güzel sanatları sevmenin ve bu alanda yükselme idealinin bulunduğu dikkat çekmiştir¹²¹⁴. Ressam İbrahim Çallı ile sohbeti sırasında ise güzel sanatların aynı milletin çocuklarına birbirlerini tanımalarını, sevmelerini ve onlarda yüksek duygulara tabi olma isteğini uyandırdığını beyan etmiştir¹²¹⁵.

Bu doğrultuda Atatürk döneminde sanat faaliyetlerini düzenlemek, desteklemek ve yönlendirmek amacıyla 1926 yılında Eğitim Bakanlığına bağlı olarak Sanayi-i

¹²¹⁰ Nilüfer Öndin, *Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950*, İnsancıl Yayınları, İstanbul 2003, s.69.

¹²¹¹ Erol Evcin, "Atatürk'ün Güzel Sanatlara ve Sanatçılara Bakışı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.12, S.47, 2011, s.523.

¹²¹² Seda Bayındır Uluskan, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s.515.

¹²¹³ Yalçın Lülecı, *Tek Parti Döneminde İktidar ve Sanat*, İskenderiye Kitap, İstanbul 2015, s.166.

¹²¹⁴ Latife Öztoprak, "Atatürk, Sanat, Sanatçı ve Resim", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.19, S.56, 2003, s.733.

¹²¹⁵ Evcin, a. g. m., s.526.

Nefise Müdürlüğü ve Sanayi-i Nefise Encümeni kurulmuştur¹²¹⁶. Sanayi-i Nefise Encümeninin talimatnamesinde ise encümenin mıntıkası dahilinde resim, musiki, heykel, tiyatro kültürünün gelişmesine dair tedbirleri düşünmek ve tatbikini yapmak vazifeleri arasında gösterilmiştir¹²¹⁷.

Sanat alanında ilk olarak Türk Musikisi incelenebilir. Bu dönemde bir milli musiki oluşturmak istenmiştir. Atatürk, müzik inkılabını en zor inkılap olarak nitelendirmiştir. Çünkü ona göre müzik inkılabı kişiye ilk önce kendi dünyasını unutturmayı daha sonra ise yeni bir aleme yönelmesini sağlamayı gerektirir. Bu güçlüğü rağmen bu alanda değişimin gerektiğine vurgu yapmıştır¹²¹⁸. Atatürk, Türk ve Batı musikisini yüksek medeniyetlerin ürünü olarak görmüştür. Çağdaş musikiye Türk musikisiyle ulaşabileceğine inanmıştır. Bunun Türk musikisinin, Batı’da saygıyla dinlenecek bir düzene sokulmasıyla mümkün olacağını savunmuştur¹²¹⁹. Bu doğrultuda mevcut olan tek sesli musikinin değiştirilerek çok sesli batı musikisinin milli musikiye uyarlanması arzu etmiştir¹²²⁰. Ahmet Adnan Saygun, Türk musikisinin geliştirilmesi hususunda Atatürk’ün Ziya Gökalp’ten etkilenmiş olabileceğini belirtmiştir¹²²¹.

Bu dönemde müzik alanında eğitim veren yapılarda değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Müzik öğretmeni yetiştirmek maksadıyla 1 Kasım 1924’de Musiki Muallim Mektebi kurulmuştur¹²²². Musiki alanında eğitim vermek amacıyla açılan ilk resmi kurum olan Darülelhan ise 1926’da İstanbul Belediye Konservatuvarı adını almıştır. Bu kurum içerisinde Türk musikisiyle ilgili çalışmalar Türk musikisi İcra Heyeti ve Tarihi Türk Musikisi Eserlerini Tasnif ve Tespit Heyeti üzerinden yürütülmüştür¹²²³. Atatürk’ün isteği üzerine Roma, Paris, Berlin, Viyana gibi Avrupa şehirlerine müzik alanında eğitim alması maksadıyla öğrenciler gönderilmiştir. İlk gönderilen öğrenciler Nurullah Şevket Taşkiran ve Halil Bedii Yönetken olmuştur. Bu isimlerden sonra Ulvi Cemal Erkin, Ekrem Zeki Bey’ler Avrupa’ya gönderilmiştir. Ayrıca yine bu dönemde Muzıka-yı Hümayun İstanbul’dan Ankara getirilerek Riyaseti Cumhur Musiki Heyeti

¹²¹⁶ Öndin, a. g. e., s.69.

¹²¹⁷ *Resmî Gazete*, 22 Ağustos 1927, S.665, s.1.

¹²¹⁸ Uluskan, a. g. e., s.304.

¹²¹⁹ Evcin, a. g. m., s.528.

¹²²⁰ Yakup Kaya, “Erken Cumhuriyet Döneminde Kökten Modernleşmenin Bir Göstergesi Olarak ‘Musiki İnkılabı’”, *History Studies*, C.4, S.1, 2012, s.285.

¹²²¹ Ahmet Adnan Saygun, *Atatürk ve Musiki O’nunla Birlikte O’ndan sonra*, Sevda-Cenap And Müzik Vakfı Yayınları, Ankara 1987, s.32.

¹²²² Öndin, a. g. e., s.70.

¹²²³ Haluk Yücel, “Cumhuriyet Dönemi Müzik Politikaları Üzerine Bir İnceleme”, *Tykhé Sanat ve Tasarım Dergisi*, C.7, S.12, 2022, ss.13-14.

oluşturulmuştur. Bu heyet 1933 yılında Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası adını almıştır¹²²⁴. Bundan başka bu orkestra, otuzlu yıllarda Ankara’da Halkevlerinde ücretsiz konserler vermiştir¹²²⁵.

Resmî Gazetede 4 Temmuz 1934’te yayımlanan kanunla birlikte Milli Musiki ve Temsil Akademisi teşkil edilmiştir. Bu kanunun birinci maddesinde milli musikiyi ilmi esaslar içerisinde işlemek, yaymak, yükseltmek, musiki öğretmenleri ve sahne temsili şubesinde ehliyetli kişiler yetiştirmek akademinin hedefleri olarak gösterilmiştir. İkinci maddede Milli Musiki ve Temsil Akademisinin, Musiki Muallim Mektebi, Riyaseti Cumhur Filarmonik Orkestrası ve Temsil Şubesi müesseselerinin bulunduğu belirtilmiştir¹²²⁶. Kanunun gerekçesinde ülkede musiki ve temsilin muasır tekniğe ve milli ihtiyaçlara uygun bir şekilde inkişafını temin etmek maksadıyla akademinin kurulmasının gerektiğinden bahsedilmiştir. Bütçe encümeni mazbatasında ise gerekçedeki hususlara dikkat çekmekle birlikte milli musikiyi yükseltme ihtiyacına vurgu yapılmıştır¹²²⁷. Bunun dışında ulusal müziği yaymak, geliştirmek ve sahne sanatları alanında çalışmak üzere öğrenci yetiştirmek maksadıyla 1936 yılında Musiki Muallim Mektebine bağlı olarak Ankara Devlet Konservatuvarı kurulmuştur¹²²⁸.

Bunların yanı sıra Alman besteci Paul Hindemith, Macar Besteci Bela Bartok, Alman tiyatro ve opera yönetmeni Carl Ebert gibi Avrupalı uzmanlar Türk musikisi hususunda görüşlerinden faydalanılmak maksadıyla Türkiye’ye gelmiştir. Bu uzmanlar çağdaş Türk musikisinin oluşturulmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Yine bu dönemde Rauf Yekta Bey’in liderliğindeki Türk halk musikisi araştırmaları ve Cemal Reşit Bey’in halk türkülerini çok sesli hale getirme denemeleri teşvik edilmiştir. Bu sanatçılar orkestra eserlerini Paris’te sergileme fırsatı bulmuş Türk musikisinin çağdaşlaşmasında önemli rol oynamışlardır¹²²⁹. Halk müziği alanında ise Eğitim Bakanlığı Kültür Dairesi Müdürü Hamit Zübeyir’in katkıları sayesinde Seyfettin ve Mehmet Sezai Asaf isimli kardeşler, Batı Anadolu’da yürüttükleri çalışmalar sonucunda yetmiş altı notadan oluşan Yurdumuzun Nağmeleri adlı kitabı 1926’da

¹²²⁴ Uluskan, a. g. e., ss.315-317.

¹²²⁵ Ahmet Özgiray, “Atatürk ve Musiki”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C.4, S.15, 1995, s.283.

¹²²⁶ Düstur XV (Üçüncü Tertip), Ankara 1955, s.536.

¹²²⁷ TBMMZC, D:4, C:23, İ:3, İN:72, T:23.06.1934, s.313-314.

¹²²⁸ Mustafa Şahin-Ruşen Duman, “Cumhuriyetin Yapılanma Sürecinde Müzik Eğitimi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.7, S.16-17, 2008, s.268.

¹²²⁹ Evcin, a. g. m., s.531.

yayınlanmışlardır¹²³⁰. Bunun yanı sıra 1926-1929 yılları arasında Anadolu'ya dört defa derleme gezisi düzenlenmiş, bu geziler sonucunda derlenen ezgiler Halk Türküleri adıyla on beş defter halinde yayınlanmıştır¹²³¹. Yine bu dönemde Ahmet Adnan Saygun, Sadi Yaver Ataman, Tahsin Banguoğlu, Muzaffer Sarısözen, Ahmet Kutsi Tecer gibi sanatçılar birçok halk musikisi eserini derlemiş ve böylece halk kültürü çalışmalarına katkıda bulunmuşlardır¹²³². Halk ezgileriyle batı teknikleri kullanılarak özgün eserler verilmiştir. Cemal Reşit Bey'in Enstantaneler, Ulvi Cemal Erkin'in Beş Damla, Necil Kazım Akses'in Minyatürler ve Ahmet Adnan Saygun'un İnci'nin Kitabı buna örnek olarak gösterilebilir¹²³³.

Atatürk, 1934 yılında yaptığı Meclisi açış konuşmasında Türk musikisi hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir. Güzel sanatlardaki ilerlemenin en çok Türk musikisinde sağlanması gerektiği hususuna dikkat çekmiştir. Açıkça musikinin durumundan memnun olmadığını belirtmiştir. Musikinin ulusal, ince duygu ve düşünceleri anlatan ve son musiki kurallarına uygun hale gelmesi lüzumuna dikkat çekmiştir. Yalnızca bu şekilde Türk ulusal musikisinin yükselebileceği ve evrensel musikide yerini alabileceğini ifade etmiştir. Kamunun ve bakanlıkların bahsettiği bu hususa özen göstermesini istemiştir¹²³⁴. Atatürk'ün bu konuşmasının ardından İçişleri Bakanlığı, Ankara ve İstanbul valilerine gönderdiği yazıda radyoda alaturka musikisinin tamamen kaldırılması ve yalnızca ulusal musiki parçaların batı tekniğini bilen sanatkârlar tarafından çalınması talimatını vermiştir¹²³⁵. 2 Kasım 1934'te başlayan şark musikisi yasağı 6 Eylül 1936'ya kadar sürmüştür¹²³⁶. Çankaya Köşkünde bu yasağın devam ettiği sırada Atatürk ile Yunus Nadi Bey'in arasında gerçekleşen bir konuşma bu uygulamanın mahiyetini anlamak açısından önemlidir. Atatürk, Yunus Nadi Bey'in radyodaki bu kısıtlamadan yakınması üzerine kendisinin de alaturka parçalardan hoşlandığını fakat milli kültüre kıymet verilmesi açısından böyle fedakarlıkların olabileceğine dikkat çekmiştir¹²³⁷.

¹²³⁰ Uluskan, a. g. e., s.376.

¹²³¹ Nuray Tezcan, "Atatürk'ün Müzik Anlayışı ve Yaşadığı Dönemde Türk Müziğindeki Değişim" *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1, 2010, s.163.

¹²³² Evcin, a. g. m., s.531.

¹²³³ Uluskan, a. g. e., s.355.

¹²³⁴ TBMMZC, D:4, C:25, İ:4, İN:1, T:01.11.1934, s.4.

¹²³⁵ *Hakimiyeti Milliye*, 2 Kasım 1934, s.2.

¹²³⁶ Uluskan, a. g. e., s.362.

¹²³⁷ Kaya, a. g. m., s.285.

Yasağın ardından İstanbul Konservatuvarı Müdürü Yusuf Ziya Demircioğlu, Milliyet gazetesine verdiği demeçte batı musikisini halkın ruhuna işleyecek bir şekilde millileştirmenin gerektiğinden bahsetmiştir. Bunun için Anadolu folklorundan faydalanılabileceğini belirtmiştir. Alaturka musikisinin hiçbir zaman Türk'ün heyecanını yansıtmadığı görüşünü dile getirmiştir¹²³⁸. Yusuf Ziya Bey, 12 Kasım'da Cumhuriyet gazetesine verdiği röportajda ise yeni ve milli bir Türk musikisinin kesinlikle doğacağını belirtmiştir. Türk musikisini armoni yoluyla yapılıncaya yavan olduğu iddialarını reddetmiştir. Müzik de milliyet olmadığını çünkü ilmin uluslararası bir şey olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte milli hislerin batının ilim ve tekniğinden yararlanılarak musikide ifade edilmesini arzuladığını dile getirmiştir. Bugünkü alaturka musikisinin milli hislere uygun olmadığını öne sürmüştür. Ulusal musikinin zeminini halk türkülerinin oluşturacağından bahsetmiştir¹²³⁹. Milliyet gazetesindeki röportajında sanatçı Safiye Ayla ise musikide değişiklik yapılmasının zorunlu bir hal aldığını söylemiştir. Halk türkülerini okumaya hazır olduğunu belirtmiş, Türk kökünden gelme melodileri garp tekniğine uyduracak sanatkarlardan eser beklediğini açıklamıştır. İçinde milli ezgiyi yaşatmayan eserlerin yaşayamayacağını ifade etmiştir¹²⁴⁰.

Son Posta gazetesi, Türk musikisinin modernize edilmesi hakkındaki karar ve faaliyetlerin halk tarafından nasıl karşılandığını ortaya çıkarmak maksadıyla vatandaşlarla röportajlar gerçekleştirmiştir. Röportaj veren isimlerden biri olan binbaşı emeklisi Fehmi Bey, bu zamana kadar dinlenen musikinin Türk musiki değil Şark musiki olduğunu söylemiştir. Dilin, tarihin yıllarca yabancı kültürlerin etkisinde kaldığını bu alanlarda yapılan çalışmalarla milliliğin sağlandığını, musikide de benzer hamlelerin gerçekleşmesini olumlu karşıladığını beyan etmiştir. Faik Bey ise musikide yapılan inkılapla yabancı musikinin benimsenmediğini, Türkçe ile yazılan türkülerin batı tekniğiyle bestelenip çalınacağını belirtmiştir¹²⁴¹.

Musikinin milliliği üzerine köşe yazarları da kendi görüşlerini satırlarına taşımıştır. Hakimiyeti Milliye gazetesinden Falih Rıfkı Atay yazısında Türklerin batı medeniyetine dahil olduğunu belirtmekle birlikte bu medeniyetin içerisinde bir Rus, bir Alman, bir İtalyan, bir Fransız sesi olduğu gibi bir Türk sesinin de olması gerektiğini

¹²³⁸ *Milliyet*, 4 Kasım 1934, s.2.

¹²³⁹ *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1934, ss.1-6.

¹²⁴⁰ *Milliyet*, 22 Kasım 1934, s.5.

¹²⁴¹ *Son Posta*, 8 Kasım 1934, s.2.

savunmuştur. Musikide metodun batı medeniyetinden, seslerin ise halk musikisinden alınabileceğini belirtmiştir¹²⁴². *Ayın Tarihi* Dergisindeki yazısında ise yeni bir Türk musikisi oluşturulana kadar uzun bir ısınma ve taklit dönemi geçirileceğini öne sürmüştür. Musiki meselesinin kolayca halledilebilecek bir mesele olmadığını ifade etmiştir. Kulakları ve zevkleri batı musikisine alıştırmamanın ve konservatuarları düzeltmenin zaman alacağına dikkat çekmiştir¹²⁴³. Aynı dergide Necip Ali ise batı teknik ve metodunu almakla ulusal musikiden uzaklaşılmayacağını iddia etmiştir. Bu metot ve teknik içerisinde kendisini ifade eden Türk'ün coşkun ve yalçın sesinin eski müzik diliyle anlatılamayacağını öne sürmüştür. Müziğin ulusun sesi olduğunu, o sesin kendine göre kokusu, biçimi ve renginin muhakkak olacağını belirtmiştir. Bu rengin ise milletin öz varlığından çıkacağına değinmiştir¹²⁴⁴.

Milliyet gazetesindeki yazısında Ahmet Şükrü, Türk musikisi diye çalınan şarkıların Türk ulusunun duygusuna uygun olmadığı belirtmiştir. Bu eserlerin gönül darlığı verdiğini bunun aksine Türk ulusunun ise canlı ve şen olduğunu ifade etmiştir. Atatürk'ün Meclisteki konuşmasından sonra bu tarzdaki müziklerin radyoda çalınmasının yasaklanmasını olumlu bir gelişme olarak nitelendirmiştir. Türk Musikisi hareketiyle bir değişimin daha başarılmasına yönelik olarak doğru bir adım atıldığını savunmuştur¹²⁴⁵. Mümtaz Faik ise musikinin uzun zamandır hastalıklı bir halde olduğunu iddia etmiştir. Tesirinin bulunmadığını ve meyhaneye yönelik bir tarza sahip olduğunu öne sürmüştür. Güzel sanatların her sahasında yüksek kabiliyet gösteren Türk Milletinin ruha hitap eden bir musikiye ihtiyaç duyduğundan bahsetmiştir. Halkın güzel müzikten anladığını, Cemal Reşit Bey'in batı tekniğiyle tanzim ettiği Anadolu şarkılarının halk tarafından rağbet gördüğünü ifade etmiştir¹²⁴⁶.

Son Posta gazetesindeki yazısında Vala Nureddin, Atatürk'ün öz dilden sonra öz musiki ufkunu Meclisteki konuşmasıyla ortaya koyduğundan bahsetmiştir. Şark musiki tarzını terk ettikten sonra batı musikisinin taklit edilmeyeceğini öne sürmüştür. Musikiyi kendine meslek edinenlerin öz Türk olan ince duyguları düşünceleri anlatan nağmeleri toplama ve son musiki tekniklerine göre işleme safhasına geçtiklerini belirtmiştir. Tarih ve dil alanında olduğu gibi musikide de Türkçeleşmenin gerçekleşeceğine değinmiştir.

¹²⁴² *Hakimiyeti Milliye*, 3 Kasım 1934, ss.1-2.

¹²⁴³ Falih Rıfkı Atay, "Musiki", *Ayın Tarihi*, S.12, 1934, ss.427-428.

¹²⁴⁴ Necip Ali, "Musiki Yürüyüşümüz", *Ayın Tarihi*, S.12, 1934, s.429.

¹²⁴⁵ *Milliyet*, 3 Kasım 1934, s.1.

¹²⁴⁶ *Milliyet*, 3 Kasım 1934, s.3.

Böylece kültürün her alanında milliyetçi üslubun yansıtılacağını ifade etmiştir¹²⁴⁷. Vakit gazetesindeki yazısında Osman Şevki ise Avrupa musikisinin Türk ruhunu tatmin edemeyeceğini yalnız onların tekniğiyle bestelenen Türk nağmelerinin Türk musikisini uluslararası bir düzeye çıkaracağını ifade etmiştir. İyi düzeyde tekniğin her yerden alınabileceğini, fakat onun muhakkak milli bir hale getirilmesine vurgu yapmıştır¹²⁴⁸.

Türkiye’de düzenli opera çalışmaları ise Atatürk’ün arzusu ve desteğiyle cumhuriyet döneminde başlamıştır¹²⁴⁹. Cumhuriyet döneminde yazılan ilk Türk operası olması¹²⁵⁰ ve milliyetçiliğin yansması olması nedeniyle Özsoy Operası incelenebilir. İran Şahı Rıza Han’ın Türkiye’ye gelecek olması sebebiyle hazırlanan Özsoy Operasının ana fikrini Atatürk vermiştir¹²⁵¹. Türklerin Orta Asya’da başlayan ve Anadolu’da yeni devlet kurmalarına kadar ilerleyen tarihsel süreci ele alan Özsoy Operasında Türk-İran kardeşliği işlenmiştir¹²⁵². Ahmet Adnan Saygun, bu eseri besteledikten evvel Atatürk’ün kendisine konunun ne olacağı ile ilgili olarak İran şairi Firdavsi’nin Şehname eserinden bahsettiğini belirtmiştir. Bu eserde yer alan Feridun’un Selm, Tur ve İraç adlı üç oğlu olduğu ve Atatürk’ün özellikle Tur ve İraç hususunda telkinde bulunduğunu ifade etmiştir¹²⁵³.

Ahmet Adnan Saygun, Atatürk’ün İran Şahına böyle bir opera göstermesi fikrinin nedenini kendisine göre açıklamıştır. Ona göre Atatürk bu dönemde İran ile yakınlaşmayı ve dostluk kurmayı arzu etmiştir. Bu iki devlet arasında mezhep farklılığı nedeniyle oluşan düşmanlığı dostluğa çevirmek için bahsedilen iki milletin ana baba bir öz kardeşler olduğu fikrini bir efsaneye dayandırarak sahnelenmesini istemiştir. Saygun’a göre Atatürk bu hususta söz söylemek yerine sanatın gücünün kullanmayı tercih etmiştir. Atatürk’ün İran Şahı Rıza Han’ı etkilemek istemesini ise ikinci sebep olarak açıklamıştır¹²⁵⁴.

Özsoy Operası, 19 Haziran 1934’te Ankara Halkevi şubesinde sahnelenmiştir¹²⁵⁵. Eser Münir Hayri tarafından yazılmış üç perde ve on iki tablo olarak tasarlanmıştır.

¹²⁴⁷ *Son Posta*, 3 Kasım 1934, s.3.

¹²⁴⁸ *Vakit*, 15 Kasım 1934, s.14.

¹²⁴⁹ Evcin, *a. g. m.*, s.532.

¹²⁵⁰ Yücel, *a. g. m.*, s.15.

¹²⁵¹ Mustafa Bayık, “Atatürk’ün Ana Fikrini Verdiği İlk Opera: Özsoy Destanı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.18, S.52, 2002, s.289.

¹²⁵² Namık Sinan Turan, “Erken Cumhuriyet Döneminde Ulusal Kimliğin Opera Sahnesinde İnşası: Özsoy”, *Ahenk Müzikoloji Dergisi*, S.2, 2018, s.7.

¹²⁵³ Saygun, *a. g. e.*, s.39.

¹²⁵⁴ Saygun, *a. g. e.*, s.40-41.

¹²⁵⁵ *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1934, s.5.

Eserde dağılmış Türk boylarını bir araya toplayan Hakan Feridun'un temsil ettiği kişi Osmanlı Devleti'nin dağılmasının ardından Türk ulusunu yeniden bir devlet çatısı altında birleştiren Atatürk'tür¹²⁵⁶. Feridun'un oğullarından Tur karakteri Asya'daki Turanilere, İraç İranlılara, Selm ise batıya gitmesi sebebiyle Avrupalılara ata olmuştur. Bu mitolojik hikâye Tur ve İraç üzerinden genişletilmiştir¹²⁵⁷. İkinci perdede, Tur ve İraç'ın birleşmesiyle tarihten önceki medeniyeti, ilkçağ medeniyetini ve İslam medeniyetini kurmalarından bahsedilmiştir. Bu gelişmelerden sonra bu iki kardeşe karşı kötü karakter Ahriman uzun süre galip gelmiştir¹²⁵⁸. Asırlar sonra Mustafa Kemal'in Anadolu'ya ayak basması ve mucizesini gerçekleştirerek vatani kurtarması ihtiyarlaştıran Tur'u gençleştirmiştir. Sonrasında kardeşi İraç'ı arayan Tur, onu Rıza Pehlevi'nin şahsiyetinde bulmuştur. Sonunda bu iki kardeşin dördüncü defa birleşmesinin insanlık için büyük fayda sağlayacağına dikkat çekilmiştir¹²⁵⁹.

Eserde Orta Asya'nın Türklerin anavatanı olduğu vurgusu yapılmıştır. Bunun yanı sıra Özsoy'da yer alan; Tarih diyor ki bize! Medeniyet ırmağı brakisefal soyda buldu özlü kaynağı sözleriyle Türklerin brakisefal ırka mensup olduklarına dikkat çekilmiştir¹²⁶⁰. Bu operada Nimet Vahit Hanım, Semiha Berksoy, Nurettin Taşkiran¹²⁶¹ ve Nurullah Şevket gibi isimler rol almıştır. Cumhuriyet gazetesinde Özsoy piyesi ile ilgili yapılan haberde bu piyesin Türk istidadının yalnız milli varlıklara dayanarak mühim bir kültür işini başarabileceğinin göstergesi olduğu belirtilmiştir¹²⁶².

Cumhuriyet dönemi tiyatro sanatındaki gelişmelerden ve bu alandaki hedeflerden de bahsetmek gereklidir. Bu alanda belirlenen amaç; halkı bilinçlendirmek, kültür seviyesini yükseltmek ve Atatürk ilkelerinin tiyatro sahnesine yansımaları sağlamak olmuştur¹²⁶³. Atatürk de tiyatronun bir memleketin kültür seviyesini yansıtmaları bakımından ayna görevi gördüğünü söylemiştir¹²⁶⁴. Başbakan Celal Bayar ise hükümetin programını Mecliste açıklarken tiyatro hususuna değinmiştir. Bayar, milli sahnenin Türk

¹²⁵⁶ Bayık, *a. g. m.*, s.294.

¹²⁵⁷ Turan, *a. g. m.*, s.13.

¹²⁵⁸ *Vakit*, 20 Haziran 1934, s.9.

¹²⁵⁹ *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1934, s.5.

¹²⁶⁰ Turan, *a. g. m.*, s.15.

¹²⁶¹ Uluskan, *a. g. e.*, s.402.

¹²⁶² *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1934, s.3.

¹²⁶³ Uluskan, *a. g. e.*, s.422.

¹²⁶⁴ Lüleci, *a. g. e.*, s.230.

kültürünün yansıma yeri olacağını ve Türk dilinin en güzel şekilde tiyatrodaki telaffuz edileceğini belirtmiştir¹²⁶⁵.

Ülkede tiyatronun gelişmesi ve kurumsallaşma için birçok adım atılmıştır. Bu hususta Resmî Gazetede 14 Nisan 1930'da yayımlanan Belediye Kanunu'nun on beşinci maddesinin elli dokuzuncu fıkrası örnek gösterilebilir. Bu fıkra göre belediyelere tiyatro binası yapma ve işletme yetkisi verilmiştir¹²⁶⁶. Bu kanun uyarınca 1914 yılında kurulmuş olan ve tiyatro eğitimi veren Darülbeyti, Nisan 1931'de İstanbul Belediyesine bağlı Şehir Tiyatrosu haline getirilmiştir. Bu yapı 1934 yılına gelindiğinde ise İstanbul Şehir Tiyatrosu adını almıştır. Yine bu dönemde teşkil edilen Halkevleri Temsil Şubeleri de Türkiye'de tiyatronun gelişimine katkıda bulunmuştur¹²⁶⁷. Bunun dışında 1931 yılında İstanbul'da Tiyatro Meslek Okulu açılmıştır¹²⁶⁸.

Tiyatroda vergi ve indirim hususunda da kolaylık sağlanmıştır. Örneğin Resmî Gazetede 18 Temmuz 1927'de yayımlanan Eğlence ve Hususi İstihlak Vergisi hakkındaki Kanunun birinci maddesine göre eğitim hizmetleri olarak kabul edilecek tiyatro, konser ve sinemalardan tüketim vergisi alınmayacağı belirtilmiştir¹²⁶⁹. Dokuz Kasım 1930'da çıkan bir Kararnameyle birlikte ise Türk Ocakları Merkezi tarafından Avrupa ve yurt içinden Ankara'ya davet edilecek tiyatro temsil heyetlerine, asgari beş kişi olmak şartıyla, demiryollarında gidiş ve dönüş nakliye ücretlerinden yüzde elli indirim yapılması kararlaştırılmıştır¹²⁷⁰. 4 Nisan 1932'de kabul edilen Kararnameyle birlikte ise temsil ve müsamere vermek için Ankara'ya gelecek Türk ve yabancı Darülbeyti heyetinin asgari beş kişiden oluşması şartıyla Aralık 1932'ye kadar demiryollarında yüzde elli indirimli seyahat imkânı sağlanmasına karar verilmiştir¹²⁷¹.

Bu dönemde milliyetçiliğin yansıması bakımından tiyatro oyunlarına bakılabilir. Bunlardan birisi Atatürk'ün isteği üzerine Faruk Nafiz Çamlıbel'in yazdığı Akın adlı eseridir. Ankara Halkevinde 4 Ocak 1932'de sahnelenmiştir¹²⁷². Bu eserin öndeyişinde Türklerin anayurdunun Orta Asya olduğu ve burada bir medeniyet meydana getirdikleri

¹²⁶⁵ TBMMZC, D:5, C:20, İ:3, İN:3, T:08.11.1937, s.33.

¹²⁶⁶ Düstur XI (Üçüncü Tertip), Ankara 1930, s.173.

¹²⁶⁷ Lüleci, a. g. e., s.237.

¹²⁶⁸ Uluskan, a. g. e., s.444.

¹²⁶⁹ Düstur VIII (Üçüncü Tertip), Ankara 1946, s.1007.

¹²⁷⁰ BCA; 30-18-1-2-15-72-16.

¹²⁷¹ BCA; 30-18-1-2-27-24-1.

¹²⁷² Müzeyyen Buttanrı, "Atatürk'ün Tarih Tezinin Devrindeki Tarihi Tiyatro Eserlerine Yansıması", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, S.2, 2002, ss.33-34.

vurgulanmıştır¹²⁷³. Oyunda Türklerin kuraklık nedeniyle anayurtlarını terk ettiklerinden bahsedilmiştir¹²⁷⁴. Bunun dışında medeni bir ulus olan Türklerin yaptıkları akınların sonucunda gittikleri yerlere medeniyet götürdükleri, nihayetinde Anadolu'yu yurt edinerek yerleştiklerine değinilmiştir. Anadolu'nun yüzlerce yılın ardından Türk'ün öz yurdu haline geldiğine dikkat çekilmiştir¹²⁷⁵. Faruk Nafiz Çamlıbel'in Akın adlı eserinin devamı olarak 1932'de hazırlanan Özyurt adlı oyunda ise Doğu Beyi Bumin, Batı Beyi Boyan ve Gün Başbuğu Demir karakterleri üzerinden Türklerin göç ettikleri yerlerde şehir kurmaları ve medeniyet götürme hususundaki çabaları üzerinde durulmuştur¹²⁷⁶. Oyuna göre Türkler gittikleri yerlerde hayvan gibi yaşayan, dil ve kültür bakımından zayıf yerlilere insanlığı öğretmiş, onlara rehberlik etmesi maksadıyla ozanlarını ve bilgiçlerini bırakmıştır. Bu oyunda da Türklerin anayurtlarını kuraklık nedeniyle terk ettikleri vurgusu yapılmıştır. Bunların yanı sıra dünya medeniyetinin gelişmesinde Türklerin katkısı ve Türklerin uygar bir millet olduğu düşüncesi eserde yansıtılmaya çalışılmıştır¹²⁷⁷.

Behçet Kemal Çağlar'ın 1933'de Ankara Halkevinde sahnelenen Çoban adlı eserinde bir Türk çobanın yurdunun bağımsızlığını kazanması için verdiği mücadeleye anlatılmıştır. Çoban esaret altında yaşamaktansa ölmeyi tercih eden bir karakter olarak tasarlanmıştır. Böylece bağımsızlık vurgusu bu karakter üzerinden verilmiştir. Türk çocuklarının tarihi iyi bilmesi düşüncesinden yola çıkılarak tarih eğitimi üzerinde durulmuştur. Türk'ün tarih boyunca insanlığa olan katkılarından, medeniyeti kurmalarından bahsedilmiştir¹²⁷⁸. Türklerin ana yurdunun Orta Asya olduğu konusu işlenmiştir. Tarih ve millet bilinci aşılacak istenmiştir. Bununla birlikte oyun Atatürk'ün gençliğe hitabesiyle sona erecek şekilde tasarlanmıştır¹²⁷⁹.

Behçet Kemal Çağlara ait olan 1933 tarihli Ergenekon adlı oyunda ise Türk Milleti uygarlığın kurucusu olarak tasvir edilmiştir¹²⁸⁰. Ozan karakteriyle Türk'ün yönetme kabiliyeti yansıtılmak istenmiştir. Bununla birlikte Türklerin bozkurta gösterdiği saygıya

¹²⁷³ Faruk Nafiz Çamlıbel, *Akın*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1965, s.8.

¹²⁷⁴ Çamlıbel, *a. g. e.*, s.20.

¹²⁷⁵ Buttanrı, *a. g. m.*, s.38.

¹²⁷⁶ Abdullah Şengül, "Tiyatro Edebiyatımıza Osmanlı Öncesi Türk Tarihinin Etkisi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.4, S.1, 2002, s.55.

¹²⁷⁷ Buttanrı, *a. g. m.*, s.43.

¹²⁷⁸ Buttanrı, *a. g. m.*, ss.44-45.

¹²⁷⁹ İstek Serhan Erbek, "Erken Cumhuriyet Dönemi Tiyatro Oyunlarında Köken ve Medeniyet Miti", *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi*, S.30, 2020, s.32.

¹²⁸⁰ Şengül, *a. g. m.*, s.56.

da dikkat çekilmiştir¹²⁸¹. Yine Behçet Kemal Çağlar'ın 1935 tarihli Attila oyununda ise Hun İmparatoru Attila ana karakter olarak belirlenmiştir¹²⁸². Attila'nın, Bizans ve Roma'ya karşı kurduğu üstünlük yansıtılmaya çalışılmıştır. O'nun yaptığı başarılı seferlerle Avrupa'nın efendisi olduğundan bahsedilmiştir¹²⁸³. Oyunda Hun Devletinin Türklüğü üzerinde de durulmuş Türklerin, savaşçı karakterleri yansıtılmak istenmiştir¹²⁸⁴. Bizans İmparatorunun kardeşi olan Honorya karakterinin mutlaka Türk biriyle evlenmek istemesinin nedeni Türklerin asil olması olarak gösterilmiştir. Türklükle asilliğin aynı manaya geldiği vurgulanmıştır¹²⁸⁵. Bizans İmparatoru karakterinin Türkleri barbar olarak nitelendirmesinin ardından Honorya karakterinin Türklerin Sümer soyundan geldiklerini, dünyada Türk oldukça medeniyetin var olacağını belirtmesiyle barbarlık ithamlarının gerçeği yansıtmadığı mesajı verilmiştir¹²⁸⁶. Attila karakterinin; Tanrılığı hak etmiş ırka barbar demeyin sözü de buna örnek olarak gösterilebilir¹²⁸⁷.

Yaşar Nabi Nayır tarafından 1932 yılında kaleme alınan Mete adlı oyun Cumhuriyetin kuruluşunun onuncu yıl kutlamaları vesilesiyle Halkevlerinde sahnelenmiştir. Nayır, bu eserinde Mete karakterini Atatürk ile özdeşleştirmiştir. Oyunda Türklerin bağımsızlığa olan düşkünlüğü karakterleri aracılığıyla yansıtılmıştır¹²⁸⁸. Türklerin barbar ve medeniyetten yoksun olduğu düşüncesi bu eserde eleştirilmiştir. Orta Asya'nın bugünkü Anadolu Türklerinin ana vatanı olduğu savı verilmiştir. Türklerin vatanseverliği ve medeniyet kuruculuğu vasfı ön plana çıkarılmıştır¹²⁸⁹. Bunun dışında bu dönemde Atatürk'ü ön plana çıkaran ve konu olarak işleyen eserler yazılmıştır. Buna ilişkin Hayri Muhiddin'in Gazi Mustafa Kemal, Faruk Nafiz Çamlıbel'in Kahraman, Reşat Nuri Gültekin'in İstiklal, Aka Gündüz'ün Mavi Yıldırım, Sami Banarlı'nın Kızıl Çağlayan, Peyami Safa'nın Gün Doğuyor ve Cemal Tuncer'in Devrim Yolcuları adlı eseri örnek gösterilebilir¹²⁹⁰.

Ahmet İsmet Ulukut tarafından yazılan Sümer Ülkerleri adlı eserde ise Sümerlerin birbirleriyle olan savaşları sonucunda hakimiyet açısından zayıflamaları, yüz yirmi beş

¹²⁸¹ Behçet Kemal Çağlar, "Ergenekon", *Ülkü*, C.1, S.1, 1933, s.14.

¹²⁸² Behçet Kemal Çağlar, *Attila*, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s.1.

¹²⁸³ Çağlar, *a. g. e.*, s.8.

¹²⁸⁴ Çağlar, *a. g. e.*, s.10.

¹²⁸⁵ Çağlar, *a. g. e.*, s.23.

¹²⁸⁶ Çağlar, *a. g. e.*, s.21.

¹²⁸⁷ Çağlar, *a. g. e.*, s.31.

¹²⁸⁸ Şengül, *a. g. m.*, s.56.

¹²⁸⁹ Buttanni, *a. g. m.*, ss.36-37.

¹²⁹⁰ Uluskan, *a. g. e.*, s.466.

yıl boyunca Guti idaresi altında kaldıktan sonra Uruk Valisi olan Utku-Kegal tarafından bağımsızlıklarını kazanması anlatılmıştır. Sümerlerin Türk kimliğine işaret edilmiştir¹²⁹¹. Ulukut, eserini giriş kısmında; Türk tarihinin 3 perdelik bir görünüşü olarak tanımlamıştır¹²⁹². Türklerin medeni bir millet olmasının yanı sıra asla esir yaşayamayacakları düşüncesi verilmiştir. Dünyanın en eski ve en soylu milletin Türk Milleti olduğu savı eserde vurgulanmıştır. Altaylardan dünyaya yayılan ve öz yurdu Turan olan Türklerin, Sümer topraklarına gelene kadar geçtikleri yerlerde bulunan halklara medeniyet götürdüklerine değinilmiştir. Türklerin bataklıkları kuruttuğu, yollar yaptığı ve büyük şehirler inşa ettiğine işaret edilmiştir. Mecbur kalmadıkça savaşmadıklarından bahsedilerek Türklerin barışçıl vasfına dikkat çekilmiştir¹²⁹³.

Abdülhak Hamit Tarhan'ın 1935 tarihli Hakan adlı eserinde ise barış, adalet ve birlik konuları işlenmiştir. Eserin birçok bölümünde Türk ve Türklüğe övgü yapılmıştır¹²⁹⁴. Türkler, dünyanın eski ve en soylu milleti olarak tasvir edilmiştir. Anayurtlarının Orta Asya olduğu belirtilmiştir. Türklerin medeniyete olan katkılarına değinilmiştir. Eserin son kısmında Abdülhak Hamit, bu oyunu öz Türkçe olarak kaleme alabilmiş olmayı istediğinden de bahsetmiştir¹²⁹⁵.

Bu dönemde heykel sanatının gelişimine ve bu alandaki milliyetçi yansımalarla bakılabilir. Yeni kurulan devlet, milletin ulusal bilincini yükseltmek, Milli Mücadele anılarının yaşatılması ve geleceğe aktarılması için anıt-heykel sanatının gelişimine ilgi göstermiştir. Mustafa Kemal Atatürk, 22 Ocak 1922'de Bursa Şark Sinemasında heykel sanatı hakkında görüşünü beyan etmiştir. O, dünyada medeni, olgun ve ileri millet olmak isteyen herhangi bir ulusun mutlaka heykel yapması ve heykeltraş yetiştirmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Memleketin her köşesine ataların ve yetiyecek evlatların hatıralarını konu alan güzel heykel formlarının inşa edilebileceğini belirtmiştir¹²⁹⁶. Eğitim Bakanlığı yapan Mustafa Necati Bey'de heykel sanatının önemine dikkat çekmiştir. Mustafa Necati Bey, heykelin ve resmin batı dünyasında önemli bir yere sahip olduğunu söylemiştir. Avrupa'da herhangi bir okula gidildiğinde o okulu kuranların, o okulda yetişen başarılı öğrencilerin, ülkenin büyük adamlarının heykelinin bulunduğunu

¹²⁹¹ Şengül, *a. g. m.*, s.60.

¹²⁹² Erbek, *a. g. m.*, s.30.

¹²⁹³ Buttanrı, *a. g. m.*, ss.49-50.

¹²⁹⁴ Şengül, *a. g. m.*, s.60.

¹²⁹⁵ Buttanrı, *a. g. m.*, s.58.

¹²⁹⁶ Lüleci, *a. g. e.*, ss.315-316.

ifade etmiştir. Avrupa’da olduğu gibi Türkiye’nin de bu sanat dalında ilerlemek için gerekli adımları atacağını bu hususta yabancı uzmanlardan da yararlanılabileceğini açıklamıştır¹²⁹⁷.

Bu doğrultuda 1883 yılında kurulan Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane 1926 yılında Güzel Sanatlar Akademisine dönüştürülmüş¹²⁹⁸ burada oluşturulan heykel bölümünde Avrupa’da bu hususta eğitim almış olan İhsan Özsoy, Mahir Tomruk, Nijat Sirel gibi isimler görev yapmıştır. Almanya’dan davetle gelen 1937’den itibaren bölüm şefi olarak görev yapan ünlü heykeltıraş Rudolf Belling de Türkiye’de heykel sanatının gelişimine büyük katkıda bulunmuştur. Bu dönemde heykel sanatı üzerine eğitim alması maksadıyla Avrupa’ya öğrenci de gönderilmiştir¹²⁹⁹. Ratip Aşir, Hadi Bara, Zühtü Müritoğlu ve Nusret Suman bu hususta örnek gösterilebilir¹³⁰⁰.

Cumhuriyet döneminde temeli atılan ilk anıt heykel, Atatürk’ün isteği üzerine yapılan Kütahya’da bulunan Şehit Sancaktar Mehmetçik anıtıdır. Hikmet Koyunoğlu tarafından yapılan bu anıt 1927 yılında açılmıştır. Anıtta topraktan çıkan bir kolun Türk bayrağını dik bir şekilde tutması konu edilmiştir¹³⁰¹. 1926’da Sarayburnu’na Avusturyalı heykeltıraş Heinrich Krippel tarafından yapılan Atatürk Heykeli ise Cumhuriyet döneminin ilk anıt heykelidir¹³⁰². Yeterli Türk heykeltıraşın olmaması sebebiyle bu dönemde yabancılar tarafından birçok heykel yapılmıştır. Örneğin; Avusturyalı heykeltıraş Heinrich Krippel, 1927’de Ankara’da Ulus Atatürk Anıtı, 1932’de Samsun’da Atatürk Anıtı ve 1936’da Afyon Zafer Anıtı yapmıştır¹³⁰³. İtalyan heykeltıraş Pietro Canonica ise Ankara’da Etnografya Müzesi önüne 1927’de Atatürk Anıtı, 1928’de İstanbul’da Taksim Anıtı ve 1932’de İzmir’de Atatürk Anıtı yapmıştır. Anton Hanak ve Josef Thorak ise Ankara’ya 1935 yılında Güvenpark Anıtını yapmıştır. Türk Heykeltıraşların yaptıkları eserlere örnek olarak ise Nijat Sirel’in 1929’da yaptığı İzmir Atatürk Heykeli, Kenan Yontuç’un Çorum ve Edirne’de yaptığı Atatürk anıtları örnek gösterilebilir¹³⁰⁴. Atatürk heykellerinin yanı sıra bu dönemde Menemen Olayında şehit edilen Asteğmen Kubilay’ın anısına 1934 yılında Ratip Aşir Acudoğlu tarafından Kubilay

¹²⁹⁷ Öndin, *a. g. e.*, s.75.

¹²⁹⁸ Uluskan, *a. g. e.*, s.549.

¹²⁹⁹ Evcin, *a. g. m.*, s.548.

¹³⁰⁰ Lüleci, *a. g. e.*, s.322.

¹³⁰¹ Nesrin Atıcı Kanberoğlu, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Heykel Sanatının Yolculuğu”, *History Studies*, C.4, S.4, 2012, ss.176-177.

¹³⁰² Uluskan, *a. g. e.*, s.553.

¹³⁰³ Lüleci, *a. g. e.*, s.325.

¹³⁰⁴ Uluskan, *a. g. e.*, ss.553-554.

Abidesi yapılmıştır¹³⁰⁵. Bu abidenin açılışını Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri Recep Peker yapmış ve açılış törenine yirmi binden fazla kişi katılmıştır¹³⁰⁶.

Bunun dışında Atatürk, Türk Tarih Kurumuna 2 Ağustos 1935'te Mimar Sinan'ın heykelinin yapılması emrini verse de kendi dönemde bu heykelin yapımı gerçekleşmemiştir. Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda Damat İbrahim Paşa, Köprülü Mehmet Paşa, Gazi Ahmet Muhtar Paşa gibi Türk büyüklerinin heykelleri sonraki dönemlerde yapılmıştır¹³⁰⁷.

Atatürk döneminde yapılan bazı heykel ve anıtların anlamlarına da değinilebilir. Avusturyalı heykeltıraş Heinrich Krippel tarafından 1927'de tamamlanan Ankara'daki Ulus Atatürk Anıtında zafer kazanmış Atatürk ikonografisi öne çıkarılmıştır. Kabartmalarda Türk milletin kökeni ve kazanılan Kurtuluş Savaşı yansıtılmak istenmiştir. Anıtta halkıyla iç içe olan bir liderin tasviri yapılmak istenmiştir¹³⁰⁸. Krippel, Samsun'da 1932 yılında yapımı biten Atatürk heykelinin ise Atatürk'ün mücadele ruhunu temsil ettiğini ifade etmiştir¹³⁰⁹. İtalyan heykeltıraş Pietro Canonica tarafından 1928'de yapılan Taksim Cumhuriyet Anıtının kuzey cephesinde Milli Mücadele simgelenmek istenmiştir. Kocatepe'de kalpağıyla tasvir edilen Atatürk onun yanında topu tutan bir asker, bebek taşıyan bir kadın, onların arkasında askerler ve halkı temsil eden figürler bulunmaktadır. Anıtın diğer tarafında ise batılı giyim tarzına sahip Anadolu halkı ve Atatürk yer alır¹³¹⁰. Canonica'nın İzmir'de yaptığı 1932'de açılan İzmir Atatürk Anıtının kaidesinde ve rölyefinde Milli Mücadele ve İzmir'in kurtuluşu konu edinilmiştir. Asker giysileriyle tasvir edilen Atatürk, sağ kolunu ileri doğru uzatarak işaret parmağı ile Akdeniz'i hedef göstermektedir. Heykelin form ve bronz rölyefinin üst tarafında yer alan; Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri! yazısıyla Başkumandanlık Meydan Muharebesi'ne gönderme yapılmıştır¹³¹¹.

Anton Hanak ve Josef Thorak tarafından 1935 yılında tamamlanan Güvenpark Anıtında ise anıtın arka cephesinde bulunan figürler toplumda dayanışma ve güven duygusunu oluşturmayı amaçlamıştır. Anıtın merkezinde Atatürk'ün yer alması diğer

¹³⁰⁵ Lüleci, a. g. e., s.319.

¹³⁰⁶ *Son Posta*, 27 Aralık 1934, s.1.

¹³⁰⁷ Lüleci, a. g. e., s.318.

¹³⁰⁸ Zeynep Yasa Yaman, "Siyasi/Estetik Gösterge" Olarak Kamusal Alanda Anıt ve Heykel", *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C.28, S.1, 2011, s.75.

¹³⁰⁹ *Milliyet*, 21 Ocak 1932, s.6.

¹³¹⁰ Aylin Tekiner, *Atatürk Heykelleri: Kült, Estetik, Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, ss.105-106.

¹³¹¹ Lüleci, a. g. e., ss.329-330.

figürlerin Atatürk'ten güç aldıklarını göstermek maksadını taşımıştır¹³¹². 1934 yılında Ratip Aşir Acudoğlu tarafından yapılan Kubilay anıtında bulunan üç direk Menemen Olayı sırasında şehit edilen Asteğmen Kubilay ve bekçiler Hasan ve Şevki Bey'i temsilen yapılmıştır. Anıtta yer alan erkek figürü Kubilay'ın şahsında cumhuriyetin koruyucusu olan Türk gençliğini sembolize etmektedir¹³¹³.

Bu dönem resim sanatındaki ilerleyiş ve milliyetçi yansımalar da incelenebilir. Erken cumhuriyet döneminde resim sanatında Atatürk ve Kurtuluş Savaşı temaları ağırlıklı olarak işlenmiştir. Bunun yanı sıra milli birlik ve beraberlik ve bağımsızlık anlayışı yapılan resimlere yansıtılmak istenmiştir¹³¹⁴.

Güzel Sanatlar Akademisinin teşkil edilmesinden sonra açılan resim eğitimi bölümünde ise İsmail Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Hakkı Tonguç, Mustafa Necati, Dewey, Stiehler, Frey gibi uzmanlar yer almış Türk ressamların yetişmesi için gayret göstermişlerdir. Ayrıca İsmail Hakkı Tonguç, 1932'de Gazi Eğitim Enstitüsünde Resim-İş Bölümünü kurmuştur¹³¹⁵. Malik Aksel, Hayrullah Örs, İsmail Hakkı Uludağ, Şinasi Barutçu, ve Mehmet Ali Atademir gibi isimler resim alanında eğitim almaları maksadıyla Avrupa'ya gönderilmiş yurda döndükten sonra Gazi Eğitim Enstitüsünde öğretmenlik yapmışlardır¹³¹⁶.

Resimle ilgili olarak sergilerden de bahsetmek gereklidir. 12 Eylül 1926'da çıkarılan Sanayi-i Nefise Sergileri hakkındaki Kararnameyle birlikte Sanayi-i Nefise Sergisinin kasım aylarında Ankara'da düzenlenmesine karar verilmiştir¹³¹⁷. Kararnamede yer alan talimatnamenin otuz birinci maddesinde Eğitim Bakanlığının on dört milli müze ödülü vereceği ve bu ödüle sahip olanların eserlerinin milli müzeye alınacağı belirtilmiştir. Otuz ikinci maddede bu ödüllerin kompozisyon, portre, peyzaj enteriyör, natürmort, heykel, mimari alanlarından birinci ve ikinci gelen kişilere verileceğinden bahsedilmiştir. Otuz dokuzuncu maddede ise sergiye iştirak eden yabancıların madalya alabileceği ancak milli müze ödülünün yalnızca Türklere verilebileceğine değinilmiştir¹³¹⁸. Sanayi-i Nefise Sergileri haricinde bu dönemde 1923 yılından 1931

¹³¹² Tekiner, a. g. e., s.132.

¹³¹³ Selman Yaşar, "Menemen Kubilay Anıtı'nın Açılışı", *History Studies*, C.3, S.2, 2011, ss.390-391.

¹³¹⁴ Evcin, a. g. m., s.546.

¹³¹⁵ Lüleci, a. g. e., ss.192-193.

¹³¹⁶ Evcin, a. g. m., s.545.

¹³¹⁷ Düstur VII (Üçüncü Tertip), Ankara 1944, s.1661.

¹³¹⁸ Düstur VII (Üçüncü Tertip), Ankara 1944, ss.1664-1665.

yılına kadar Ankara Sergileri, 1931 yılından 1936'ya dek İnkılap Sergileri ve 1916 yılında başlayıp Atatürk dönemi boyunca devam eden Galatasaray Sergisi düzenlenmiştir¹³¹⁹.

Bu dönemde gerçekleşen İnkılap Sergilerine değinmek gereklidir. Eğitim Bakanı Reşit Galip'in girişimleriyle gerçekleştirilen bu sergilerin ilki Cumhuriyetin onuncu yıl dönümünde kasım ayında Ankara Halkevinde açılmıştır¹³²⁰. Sergide bulunan resimlerin teması Milli Mücadele, inkılaplar ve Atatürk olmuştur. Bu konuların seçilmesinin nedeni halk nezdinde ulusal bilincin arttırılmak istenmesidir. Sergide yer bulan resimlerin nitelik açısından zayıf olmaları, inkılap ruhunu yeterince yansıtamadıkları ve teknik yönünden yetersizlikleri nedeniyle 1936'dan sonra İnkılap Sergileri düzenlenmemiştir¹³²¹.

Resim sanatında inkılap ideolojilerini sanat yoluyla benimsetme girişimine çeşitli ressamlar ve eserleri örnek gösterilebilir. Ressam Şefik Akdik'in 1935'te yaptığı Okuma Yazma Kursu ve Mektebe Kayıt adlı eserleri bu minvalde olmuştur. Cemal Tollu'nun 1933 yılında yaptığı Bir Öğretmen Portresi ve Okuyan Köylüler eğitim seferberliğini konu edinmiştir. Nazmi Ziya'nın İnkılap Sergilerinde yer bulan Harf İnkılabı¹³²², Ali Avni Çelebi'nin İstiklal Savaşı Safhaları, Zeki Faik İzer'in İnkılap Yolunda adlı eseri inkılapları konu edinen eserler arasında yerini almıştır¹³²³. 1929'da ise Cumhuriyet döneminin ilk sanatçı grubu olarak Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği kurulmuştur. Grubun üyeleri Cevat Dereli, Refik Fazıl, Nurullah Berk, Hale Asaf, Mahmut Cuda, Ali Avni Çelebi ve Şeref Akdik'dir¹³²⁴. Bu gruptakiler resimlerinde hükümetin kültür politikasını ve yöresel konuları ele almışlardır¹³²⁵.

Bunların dışında Mustafa Kemal Atatürk'ün birçok ressam tarafından resmi yapılmıştır. Atatürk, yaşadığı süre boyunca sadece üç ressama poz vermiştir. Bu ressamlardan biri Çanakkale Savaşı esnasında Atatürk'ün resmini yapan Willam Krausz olmuştur. Cumhuriyetin tesis edilmesinden sonra ise Nazmi Ziya ve İbrahim Çallı'ya poz vermiştir¹³²⁶. Bu isimlerin dışında Mehmet Ali Laga, Ayetullah Sümer, Sami Pertev Boyar, Sururi Taylan, İbrahim Safi, Orhan Peker, Hamit Görele gibi isimler de Atatürk'ün

¹³¹⁹ Uluskan, *a. g. e.*, s.530.

¹³²⁰ *Cumhuriyet*, 3 Kasım 1933, s.1.

¹³²¹ Kıvanç Osmalı, "Erken Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Sanat Ortamı", *Anadolu Sanat*, S.5, 1996, s.138.

¹³²² Lüleci, *a. g. e.*, ss.212-213.

¹³²³ Uluskan, *a. g. e.*, s.517.

¹³²⁴ Aytül Papila, "Cumhuriyet Döneminin Türk Kimliğinin, Cumhuriyet İdeolojisinin Oluşturduğu (1923-1950) Yılları Arasında Üretilen Resimler Üzerinden Analizi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.16, S.1, 2012, ss.156-157.

¹³²⁵ Osmalı, *a. g. m.*, s.139.

¹³²⁶ Uluskan, *a. g. e.*, s.517.

portresini yapmıştır. Milli Mücadeleyle ilgili olarak ise İbrahim Çallı'nın 1924'te yaptığı İstiklal Savaşında Müdafaaya Koşan Zeybekler ve Zeybeklerin Gidişi, Ruhi Arel'in Göçmenler, Sami Yetik'in İlk Ateş, Savaşta Gece ve 30 Ağustos Şarkısı, Eşref Üren'in 30 Ağustos'tan Dönüş, Hayri Çizel'in Taarruz ve Namık İsmail'in Doğudan Gelenler adlı eserleri örnek gösterilebilir¹³²⁷. Bu dönemdeki resim sanatının mahiyeti hususunda Ülkü dergisinde yazarlar görüşlerini ortaya koymuştur. Örneğin Ali Sami, derginin Haziran 1933 tarihli sayısında Osmanlı Devleti'nin son döneminde ressamların bir milli mevcudiyet göstermekten uzak olduklarını ifade etmiştir. Bu nedenle resim sanatının halka mal edilemediğinden bahsetmiştir. Milli bir halk ressamlığına her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Millete manolya veya kasımpatı resimlerinden evvel milli ve gerçekleştirilen inkılapları konu edinecek resim ve tabloların lazım olduğu düşüncesini savunmuştur¹³²⁸. Kasım 1933 tarihli sayıda ise resim sanatında Avrupa tarzından etkilenecek bir taklitçi anlayışa yönelmenin yanlış olacağını belirtmiştir. İnkılap Türkiye'sinin yeni ve milli sanatını kendi duygusundan ve kendi ruhundan çıkaracağını ifade etmiştir. İnkılabı gerçekleştirenlerin portreleri ve heykellerinin yapılması gerektiğine dikkat çekmiş bu görevi sanatçıların samimiyetle üstlenmesi lüzumuna dikkat çekmiştir. Milli sanatın milli savunmadan farkı olmadığını öne sürmüştür¹³²⁹.

Cemal Sait Tolly, Ülkü Dergisinde Ekim 1935 tarihli yazısında 1935 yılı Zafer Bayramı nedeniyle açılan resim sergisine değinmiştir. Serginin hedefinin savaşın kahramanlarını ve Atatürk'ün önderliğinde yapılan inkılapları göz önüne sermek olduğundan bahsetmiştir. Sergi sayesinde ulusal duyguların ve memleket sevgisinin kuvvetlendiğini belirtmiştir. Sanatçıların konu olarak İstiklal Savaşını seçmesinin eleştirilecek bir yanının olmadığını ifade etmiştir. Müze ve galerilerin medeniyetin vesikalarını saklayacak sağlam yapılı kasalar olması gerektiğine dikkat çekmiştir¹³³⁰. Aynı dergide Elif Naci Kasım 1938 tarihli yazısında cumhuriyet devrine kadar Türkiye'de plastik sanatların kaderini hazin bir hikâye olarak nitelendirmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte resim, mimari ve heykel alanında rönesans yaşandığını ifade etmiştir¹³³¹.

¹³²⁷ Lüleci, *a. g. e.*, s.212.

¹³²⁸ Ali Sami, "Sanat Varlığımızda Resmin Yeri", *Ülkü*, C.1, S.5, 1933, ss.397-399.

¹³²⁹ Ali Sami, "Türk İnkılabının Beklediği Sanat", *Ülkü*, C.2, S.10, 1933, ss.305-306.

¹³³⁰ Cemal Sait Tolly, "Zafer Bayramı ve Resim Sergisi", *Ülkü*, C.6, S.32, 1935, ss.123-125.

¹³³¹ Elif Naci, "1923'ten 1928'e Kadar Türkiye'de Plastik Sanat", *Ülkü*, C.12, S.69, 1938, s.245.

3. TÜRKLÜĞÜ TAHKİR

Türklüğü tahkir ile ilgili arşiv belgelerine ve konuyla bağlantılı gazetede ki haberlere değinmeden önce bu husustaki kanun maddelerini incelemek gereklidir. Resmî Gazetede 13 Mart 1926'da yayımlanan Türk Ceza Kanunu'nun yüz elli dokuzuncu maddesine göre Meclisi, orduyu yahut Türklüğü tahkir edenlerin veya değersizleştirip alay edenlerin hakkında bundan önceki maddeye göre işlem yapılacağı belirtilmiştir. Ayrıca yine bu maddede Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına sövenlerin altı ayı geçmemek üzere hapis cezasına çarptırılacakları ve otuz liradan yüz liraya kadar para cezası ödeyecekleri de ifade edilmiştir. Bu kanun maddesinde bahsedilen yüz elli sekizinci maddede cumhurbaşkanına hakaret etme suçunun cezasının üç seneden aşağı olmamak kaydıyla ağır hapis olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla maddede açıklandığı gibi cumhurbaşkanına hakaret etme suçunun cezası ile Türklüğü tahkir etmenin cezası en az üç sene olmak şartıyla ağır haptir. Yüz altmışıncı maddede ise yüz elli yedi ve yüz elli sekizinci maddelerde beyan olunan haller durumunda dava açılabilmesi için Adalet Bakanlığının ve Meclisin izin vermesi gerekliliğinden bahsedilmiştir¹³³².

Resmî Gazetede 23 Haziran 1936'da yayımlanan Türk Ceza Kanunu'nun bazı maddelerini değıştiren kanunda Türklüğü tahkir ile ilgili maddede değışikliğe gidilmiştir. Yüz elli dokuzuncu maddede yapılan değışiklikle birlikte Türklüğü, Meclisi, cumhuriyeti ve hükümeti alenen tahkir edenlerin veya değersizleştirip alay edenlerin bir seneden altı seneye kadar ağır hapis cezasına mahkûm edilecekleri belirtilmiştir. Bununla birlikte orduyu veya adliyenin manevî şahsiyetini alenen tahkir edenlerin de aynı cezaya çarptırılacaklarına değinilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına alenen sövenlerin ise altı ayı geçmemek kaydıyla hapis cezası ve otuz liradan yüz liraya kadar ağır para cezasına çarptırılacaklarından bahsedilmiştir¹³³³.

Türklüğe hakaret etmesi sebebiyle birçok kişi hakkında takibat yapılması için Meclise talep gelmiştir. Bu konuda davalar ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer almasa da arşiv belgelerine bakılabilir. Örneğin; 25 Kasım 1926'da İstanbul'da ikamet eden Yunan Madam Mari'nin Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında takibat yapılması hususunda istekte bulunulmuş ve bu talep Meclis tarafından kabul edilmiştir¹³³⁴. 21 Mart 1927'de Türklüğe hakaret eden Losika adlı kadın hakkında takibat için yapılması için gerekli

¹³³² Düstur VII (Üçüncü Tertip), Ankara 1944, s.547.

¹³³³ Düstur XVII (Üçüncü Tertip), Ankara 1936, ss.1330-1331.

¹³³⁴ BCA; 30-10-0-0-32-179-11.

onayı Meclis vermiştir¹³³⁵. 29 Mart 1927’de Türklüğü tahkir eden Ayaza Nuri hakkında yetkili makamca kovuşturma yapılmasına müsaade verilmiştir¹³³⁶. Sonraki yıllarda da benzer şekilde bu hususta kararlar alınmıştır. Örneğin; 14 Eylül 1929’da İzmir’de yaşayan Arap Mehmet hakkında Türklüğe hakaret etmesi nedeniyle takibat yapılması Meclisçe uygun görülmüştür¹³³⁷. 28 Eylül 1929’da Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle İstanbul’da ikamet eden Mardiros için takibat yapılması Meclis tarafından münasip görülmüştür¹³³⁸. Yine aynı yıl ve aynı ayın yirmi sekizinde İstanbul’da yaşayan Musevi Yasef Malki’nin Türklüğü tahkir etmesi sebebiyle hakkında kovuşturma yapılmasına Meclis izin vermiştir¹³³⁹.

Otuzlu yıllarda Türklüğü tahkir ile ilgili takibat yapılması için Meclise talepler sayıca artarak gelmeye devam etmiştir. Örneğin; 1 Ocak 1930’da Yani oğlu Niko’nun Türklüğe hakaret etmesi sebebiyle hakkında takibat yapılması Meclis tarafından uygun görülmüştür¹³⁴⁰. Aynı tarihte Ligor’un oğlu olan Nikoli’nin de Türklüğü tahkir etmesi sebebiyle Meclis tarafından hakkında kovuşturma yapılmasına müsaade edilmiştir¹³⁴¹. 24 Nisan 1930’da Bulgar vatandaşı olan ve Balıkesir’de yaşayan Aleksandr’ın Türklüğe hakaret etmesi nedeniyle hakkında takibat yapılmasını Meclis münasip görmüştür¹³⁴². Aynı tarihte İstanbul’da ikamet eden Haralambo’nun oğlu olan Sava’nın Türklüğü tahkir etmesi sebebiyle hakkında kovuşturma yapılmasına Meclis onay vermiştir¹³⁴³. 8 Temmuz 1930’da Ankara’da Yıldız Bar’ında çalışan Yugoslavya vatandaşı olan Josef’in kızı Violet hakkında Türklüğe hakaret etmesi nedeniyle takibat yapılması Meclis tarafından münasip görülmüştür¹³⁴⁴. Yine aynı tarihte İstanbul’un Beyoğlu ilçesi, Gülbaba Sokağında yaşayan Dimistakli’nin oğlu Aleko hakkında Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle kovuşturma yapılmasına Meclis onay vermiştir¹³⁴⁵.

Bazı evraklarda Meclisin zaman zaman birden fazla kişi için takibat yapılmasını onayladığı görülmektedir. Örneğin; 19 Ağustos 1930’da İstanbul Ortaköy’de yaşayan Aleksandır, Niko, Corci, Kilemi, Mihal ve Eleni’nin Türklüğü tahkir etmesi sebebiyle

¹³³⁵ BCA; 30-10-0-0-32-185-17.

¹³³⁶ BCA; 30-10-0-0-33-186-4.

¹³³⁷ BCA; 30-10-0-0-35-205-3.

¹³³⁸ BCA; 30-10-0-0-35-205-17.

¹³³⁹ BCA; 30-10-0-0-35-206-2.

¹³⁴⁰ BCA; 30-10-0-0-36-215-8.

¹³⁴¹ BCA; 30-10-0-0-36-215-14.

¹³⁴² BCA; 30-10-0-0-36-215-17.

¹³⁴³ BCA; 30-10-0-0-36-215-16.

¹³⁴⁴ BCA; 30-10-0-0-36-216-14.

¹³⁴⁵ BCA; 30-10-0-0-36-216-16.

Meclis tarafından haklarında kovuşturma yapılması münasip görülmüştür¹³⁴⁶. 13 Eylül 1930'da İstanbul'da ikamet eden Ahu, Arnold, Arthur, Karol, Gültér, ve Osvald'ın Türklüğü tahkir etmeleri nedeniyle haklarında takibat yapılmasına Meclis onay vermiştir¹³⁴⁷. 8 Kasım 1930'da Kırklareli'nde yaşayan Yako Benbesat, Aron Benbesat ve Yako'nun damadı olan Jak hakkında Türklüğü tahkir etmeleri nedeniyle takibat yapılması Meclisçe uygun görülmüştür¹³⁴⁸. 9 Mayıs 1931'de İzmir'de ikamet eden Coli ve Corci için Türklüğü tahkir etmeleri nedeniyle haklarında kovuşturma yapılmasına Meclis izin vermiştir¹³⁴⁹. 23 Haziran 1931'de İstanbul'da yaşayan Manueloğlu, Karamanoğlu ve Kömürcüoğlu hakkında Türklüğü tahkir etmeleri nedeniyle takibat yapılması Meclisçe uygun bulunmuştur¹³⁵⁰.

Bunların dışında genel itibariyle tek kişi hakkında kararlar verilmeye devam edilmiştir. 12 Temmuz 1931'de İzmir'de ikamet eden Avram oğlu Leon'un Türklüğe hakaret etmesi nedeniyle hakkında kovuşturma yapılmasına Meclis onay vermiştir¹³⁵¹. 12 Ağustos 1931'de İstanbul'da ikamet eden Miltiyadis'in Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında takibat yapılması Meclis tarafından münasip görülmüştür¹³⁵². 1 Eylül 1931'de Çorum'da ikamet eden Şoför Osman'ın Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında takibat yapılmasını Meclis uygun bulmuştur¹³⁵³. Aynı tarihte Amasya'da yaşayan İfakat Hanım'ın Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında takibat yapılması Meclis tarafından uygun görülmüştür¹³⁵⁴. 2 Eylül 1931'de İstanbul'da yaşayan Hürmüz Hanım'ın Türklüğe hakaret etmesi sebebiyle hakkında kovuşturma yapılmasına Meclis izin vermiştir¹³⁵⁵. 7 Kasım 1931'de İstanbul'da yaşayan Hüseyin Efendi'nin, Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında takibat yapılmasını Meclis onaylamıştır¹³⁵⁶. Yine İstanbul'da yaşayan Muzaffer Efendi'nin Türklüğe hakaret etmesi nedeniyle hakkında takibat yapılmasına 12 Kasım 1931'de Meclis izin vermiştir¹³⁵⁷.

¹³⁴⁶ BCA; 30-10-0-0-36-217-13.

¹³⁴⁷ BCA; 30-10-0-0-36-221-1.

¹³⁴⁸ BCA; 30-10-0-0-37-224-2.

¹³⁴⁹ BCA; 30-10-0-0-38-231-3.

¹³⁵⁰ BCA; 30-10-0-0-38-235-4.

¹³⁵¹ BCA; 30-10-0-0-39-236-7.

¹³⁵² BCA; 30-10-0-0-39-237-1.

¹³⁵³ BCA; 30-10-0-0-39-237-7.

¹³⁵⁴ BCA; 30-10-0-0-39-237-8.

¹³⁵⁵ BCA; 30-10-0-0-39-237-9.

¹³⁵⁶ BCA; 30-10-0-0-39-238-19.

¹³⁵⁷ BCA; 30-10-0-0-39-238-20.

1 Aralık 1931’de Ankara’da ikamet eden Abraham’ın Türklüğe hakaret etmesi nedeniyle hakkında kovuşturma yapılmasını Meclis münasip görmüştür¹³⁵⁸. 8 Aralık 1931’de İstanbul’da yaşayan Massar adlı kişinin hakkında Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle takibat yapılmasına Meclis onay vermiştir¹³⁵⁹. 12 Aralık 1931’de Afyonkarahisar’da ikamet eden Süleyman Bey’in Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında kovuşturma yapılmasını Meclis münasip bulmuştur¹³⁶⁰. 20 Aralık 1931’de İstanbul’da yaşayan Madam Zoi’nin Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında takibat yapılması Meclis tarafından uygun görülmüştür¹³⁶¹. 3 Ocak 1932’de Gaziantep’te ikamet eden Zazaf Şerhavi’nin Türklüğü tahkir etmesi sebebiyle hakkında takibat yapılmasına Meclis izin vermiştir¹³⁶². 24 Ocak 1932’de Patris’in oğlu olan Toma hakkında Türklüğe hakaret etmesi nedeniyle takibat yapılması Meclis tarafından uygun bulunmuştur¹³⁶³. 3 Şubat 1932’de Balıkesir’de ikamet eden İstephan hakkında Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle takibat yapılması Meclis tarafından münasip görülmüştür¹³⁶⁴. 17 Şubat 1932’de İstanbul’da yaşayan İspolit Lui Zikojis’in Türklüğe hakaret etmesi sebebiyle hakkında kovuşturma yapılmasına Meclis izin vermiştir¹³⁶⁵.

9 Mart 1932’de İstanbul’da ikamet eden Leon’un hakkında Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle takibat yapılması Meclis tarafından uygun görülmüştür¹³⁶⁶. 30 Nisan 1932’de Yozgat’ta yaşayan Mehmet oğlu Ali’nin Türklüğe hakaret etmesi nedeniyle hakkında takibat yapılmasını Meclis onaylamıştır¹³⁶⁷. 26 Mayıs 1932’de İzmir’de ikamet eden Lütfiye Hanım’ın Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında kovuşturma yapılmasına Meclis izin vermiştir¹³⁶⁸. 4 Haziran 1932’de İstanbul’da yaşayan İlya hakkında Türklüğe hakaret etmesi sebebiyle takibat yapılmasını Meclis münasip görmüştür¹³⁶⁹. 30 Haziran 1932’de Aydın’da ikamet eden Katen Traçki’nin Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında kovuşturma yürütülmesine Meclis onay vermiştir¹³⁷⁰. 7 Temmuz 1932’de Ankaralı Katalina hakkında Türklüğü tahkir etmesi sebebiyle takibat yapılmasını Meclis

¹³⁵⁸ BCA; 30-10-0-0-39-239-6.

¹³⁵⁹ BCA; 30-10-0-0-39-239-9.

¹³⁶⁰ BCA; 30-10-0-0-39-239-11.

¹³⁶¹ BCA; 30-10-0-0-39-239-12.

¹³⁶² BCA; 30-10-0-0-39-239-17.

¹³⁶³ BCA; 30-10-0-0-39-240-2.

¹³⁶⁴ BCA; 30-10-0-0-39-240-3.

¹³⁶⁵ BCA; 30-10-0-0-39-240-6.

¹³⁶⁶ BCA; 30-10-0-0-39-240-15.

¹³⁶⁷ BCA; 30-10-0-0-39-241-16.

¹³⁶⁸ BCA; 30-10-0-0-39-242-1.

¹³⁶⁹ BCA; 30-10-0-0-39-242-7.

¹³⁷⁰ BCA; 30-10-0-0-39-242-20.

uygun bulmuştur¹³⁷¹. 4 Eylül 1932’de İstanbul’da yaşayan Ropen oğlu Zilber’in hakkında Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle takibat yapılması Meclis tarafından uygun görülmüştür¹³⁷². 7 Eylül 1932’de Zonguldak Ereğli’de yaşayan Muhtar İsa’nın Türklüğe hakaret etmesi sebebiyle hakkında takibat yapılmasını Meclis münasip görmüştür¹³⁷³. 15 Aralık 1932’de Uluslararası Doğu Yataklı Vagonlar Şirketinde lokanta şefi olan İtalyan vatandaşı Aleko Vazilyo hakkında Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle takibat yapılmasını Meclis uygun görmüştür¹³⁷⁴. 31 Aralık 1932’de İstanbul’da ikamet eden Dirant oğlu Robert’in Türklüğe hakaret etmesi sebebiyle hakkında kovuşturma yapılmasını Meclis onaylamıştır¹³⁷⁵. 1933 yılı tarihli Türklüğe tahkir ile ilgili belgeye rastlanılmamıştır.

24 Aralık 1934’te İstanbul’da yaşayan İlya adlı şahsın Türklüğe hakaret etmesi sebebiyle hakkında takibat yapılmasını Meclis onaylamıştır¹³⁷⁶. Yine aynı tarihte Kırklareli’nde ikamet eden Sultan Hanım hakkında Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle takibat yapılması Meclis tarafından münasip görülmüştür¹³⁷⁷. 23 Ocak 1935’te Mersin ilinde ikamet eden Mari’nin Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında takibat yapılmasını Meclis uygun bulmuştur¹³⁷⁸. 3 Mart 1935’te İstanbul’da yaşayan Valter hakkında Türklüğe hakaret etmesi nedeniyle kovuşturma yapılmasını Meclis onaylamıştır¹³⁷⁹. 7 Mart 1935’te Edirne’de ikamet eden David Filasof’un Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında kovuşturma yapılması Meclis tarafından onaylanmıştır¹³⁸⁰. 21 Nisan 1935’te İstanbul’da yaşayan Sükyas Kirkor’un, Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında kovuşturma yapılmasını Meclis uygun bulmuştur¹³⁸¹.

27 Ağustos 1935’te Mersin’de yaşayan Arslan Yakup’un, Türklüğe hakaret etmesi nedeniyle hakkında takibat yapılmasını Meclis münasip görmüştür¹³⁸². Aynı tarihte İstanbul’da yaşayan Vahramoğlu Karnik’in Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında kovuşturma yürütülmesini Meclis uygun görmüştür¹³⁸³. 27 Eylül 1935’te Yozgat’ta yaşayan Hariton’un Türklüğü tahkir etmesi sebebiyle hakkında kovuşturma

¹³⁷¹ BCA; 30-10-0-0-39-243-5.

¹³⁷² BCA; 30-10-0-0-39-244-7.

¹³⁷³ BCA; 30-10-0-0-39-244-15.

¹³⁷⁴ BCA; 30-10-0-0-40-248-15.

¹³⁷⁵ BCA; 30-10-0-0-40-249-1.

¹³⁷⁶ BCA; 30-10-0-0-40-249-13.

¹³⁷⁷ BCA; 30-10-0-0-40-249-14.

¹³⁷⁸ BCA; 30-10-0-0-40-250-5.

¹³⁷⁹ BCA; 30-10-0-0-40-251-3.

¹³⁸⁰ BCA; 30-10-0-0-40-251-14.

¹³⁸¹ BCA; 30-10-0-0-40-252-8.

¹³⁸² BCA; 30-10-0-0-41-255-13.

¹³⁸³ BCA; 30-10-0-0-41-255-16.

yapılmasını Meclis onaylamıştır¹³⁸⁴. 24 Ekim 1935'te Manisa'da Müttevelli Köyü Muhtarı Hüseyin oğlu Süleyman'ın Türklüğe hakaret etmesi nedeniyle hakkında takibat yapılmasını Meclis münasip görmüştür¹³⁸⁵. 23 Kasım 1935'te Ankara'da ikamet eden İvan'ın Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında kovuşturma yürütülmesini Meclis onaylamıştır¹³⁸⁶. Aynı tarihte İstanbul'da yaşayan Mıgırdıç kızı Ahsebet'in Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında takibat yapılmasını Meclis uygun bulmuştur¹³⁸⁷. 13 Aralık 1935'te Antalya'da yaşayan Kasap Hasan'ın hakkında Türklüğü tahkir ettiği gerekçesiyle takibat yapılması Meclis tarafından onaylanmıştır¹³⁸⁸.

21 Şubat 1936'da Mersin'de yaşayan Ali oğlu Ahmet'in, Türklüğü tahkir etmesi sebebiyle hakkında takibat yapılmasını Meclis uygun bulmuştur¹³⁸⁹. 18 Mart 1936'da İstanbul'da ikamet eden Kosti oğlu Simon'un, Türklüğe hakaret etmesi gerekçesiyle hakkında kovuşturma yapılmasını Meclis onaylamıştır¹³⁹⁰. 2 Nisan 1936'da İstanbul'da yaşayan Kalyopi Kanaki'nin Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında takibat yapılmasını Meclis münasip görmüştür¹³⁹¹. 11 Mayıs 1936'de Kastamonu ilinin Taşköprü ilçesinde avukatlık yapan Sait'in, Türklüğe hakaret etmesi gerekçesiyle hakkında kovuşturma yürütülmesini Meclis onaylamıştır¹³⁹². Yine aynı tarihte Samsun'da ikamet eden evrakta dönme olduğu belirtilen Zehra Hanım, Türklüğü tahkir etmesi sebebiyle hakkında takibat yapılması Meclis tarafından kabul edilmiştir¹³⁹³. 26 Haziran 1936'da Ankara'da yaşayan Bernaç kızı Emine'nin, Türklüğü tahkir ettiği gerekçesiyle hakkında kovuşturma yürütülmesi Meclis tarafından münasip görülmüştür¹³⁹⁴. 11 Ağustos 1936'de Bayburt'ta ikamet eden emekli Jandarma Laz Ömer'in, Türklüğü tahkir ettiği gerekçesiyle hakkında kovuşturma yapılması Meclis tarafından onaylanmıştır¹³⁹⁵.

18 Eylül 1936'da Eskişehir'de yaşayan Selahattin Bey'in Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında takibat yapılması Meclis tarafından uygun görülmüştür¹³⁹⁶. Yine aynı tarihte İstanbul'da ikamet eden Enver Reşat'ın Türklüğe hakaret etmesi gerekçesiyle

¹³⁸⁴ BCA; 30-10-0-0-41-258-18.

¹³⁸⁵ BCA; 30-10-0-0-41-259-8.

¹³⁸⁶ BCA; 30-10-0-0-41-259-20.

¹³⁸⁷ BCA; 30-10-0-0-41-260-11.

¹³⁸⁸ BCA; 30-10-0-0-41-260-16.

¹³⁸⁹ BCA; 30-10-0-0-41-262-14.

¹³⁹⁰ BCA; 30-10-0-0-42-263-6.

¹³⁹¹ BCA; 30-10-0-0-42-263-18.

¹³⁹² BCA; 30-10-0-0-42-265-3.

¹³⁹³ BCA; 30-10-0-0-42-265-4.

¹³⁹⁴ BCA; 30-10-0-0-42-265-20.

¹³⁹⁵ BCA; 30-10-0-0-42-266-16.

¹³⁹⁶ BCA; 30-10-0-0-42-268-6.

hakkında kovuşturma yapılmasını Meclis kabul etmiştir¹³⁹⁷. 1 Ekim 1936'da İstanbul'da yaşayan Raşel'in Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında takibat yapılması Meclis tarafından onaylanmıştır¹³⁹⁸. 13 Kasım 1936'da İstanbul'da yaşamını devam ettiren Ossana'nın Türklüğü tahkir etmesi sebebiyle hakkında kovuşturma yapılmasını Meclis uygun görmüştür¹³⁹⁹.

11 Aralık 1936'da Bursa'da ikamet eden Roben'in Türklüğü tahkir etmesi gerekçesiyle hakkında takibat yapılması Meclis tarafından münasip bulunmuştur¹⁴⁰⁰. Aynı tarihte İzmir'de garsonluk yapan Mihail'in Türklüğe hakaret etmesi nedeniyle hakkında kovuşturma yapılması Meclis tarafından onaylanmıştır¹⁴⁰¹. 15 Ocak 1937'de Samsun'da ikamet eden Rikap hakkında Türklüğü tahkir ettiği sebebiyle takibat yapılması Meclisçe uygun bulunmuştur¹⁴⁰². 16 Şubat 1937'de Muğla'da ikamet eden Giritli Hüseyin Çelik'in, Türklüğe hakaret etmesi nedeniyle hakkında kovuşturma yürütülmesini Meclis onaylamıştır¹⁴⁰³. 1 Mart 1937'de İzmir'de yaşayan Çerkes Latif'in Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında takibat yapılmasını Meclis münasip görmüştür¹⁴⁰⁴. 9 Nisan 1937'de Bursa'nın Mustafakemalpaşa ilçesinde ikamet eden Resul Bey hakkında Türklüğü tahkir ettiği gerekçesiyle takibat yapılması Meclis tarafından uygun bulunmuştur¹⁴⁰⁵. 25 Mayıs 1937'de Edirne'de yaşayan Bulgar Panayot'un oğlu Kosti'nin Türklüğe hakaret etmesi sebebiyle hakkında takibat yapılmasını Meclis onaylamıştır¹⁴⁰⁶. 22 Temmuz 1937'de Sivas ilinde yaşamını devam ettiren Fidan Hanım'ın Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında kovuşturma yürütülmesi Meclis tarafından uygun bulunmuştur¹⁴⁰⁷.

20 Ağustos 1937'de İstanbul'un Beyoğlu ilçesinde yaşayan Danyel'in kızı Reçina'nın Türklüğe hakaret etmesi sebebiyle kendisi için takibat yapılmasını Meclis münasip görmüştür¹⁴⁰⁸. 14 Eylül 1937'de İstanbul Galata'da ikamet eden Mari Apostoli'nin Türklüğü tahkir ettiği için kendisi hakkında kovuşturma yapılmasını Meclis

¹³⁹⁷ BCA; 30-10-0-0-42-268-8.

¹³⁹⁸ BCA; 30-10-0-0-42-269-1.

¹³⁹⁹ BCA; 30-10-0-0-42-270-6.

¹⁴⁰⁰ BCA; 30-10-0-0-43-271-4.

¹⁴⁰¹ BCA; 30-10-0-0-43-271-6.

¹⁴⁰² BCA; 30-10-0-0-43-271-16.

¹⁴⁰³ BCA; 30-10-0-0-43-272-11.

¹⁴⁰⁴ BCA; 30-10-0-0-43-272-15.

¹⁴⁰⁵ BCA; 30-10-0-0-43-274-5.

¹⁴⁰⁶ BCA; 30-10-0-0-43-275-7.

¹⁴⁰⁷ BCA; 30-10-0-0-43-276-16.

¹⁴⁰⁸ BCA; 30-10-0-0-43-277-8.

uygun bulmuştur¹⁴⁰⁹. 14 Ekim 1937’de Muğla ilinin Milas ilçesinin Kuzkaya Köyü Muhtarı olan Halid Özdemir’in Türklüğü tahkir etmesi sebebiyle hakkında takibat yapılmasını Meclis onaylamıştır¹⁴¹⁰. 10 Aralık 1937’de İstanbul’da ikamet eden ve dönme olduğu belirtilen Yantof’un kızı Refika için Türklüğe hakaret etmesi nedeniyle kovuşturma yürütülmesini Meclis kabul etmiştir¹⁴¹¹.

22 Şubat 1938’de İstanbul’da yaşayan Yusuf Aksoy isimli şahsın Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında kovuşturma yapılması Meclis tarafından uygun bulunmuştur¹⁴¹². 5 Mart 1938’de Denizli’nin Buldan ilçesi Jandarma Karakol Komutanlığında Onbaşılık görevini icra eden Davut Pak’ın Türklüğü tahkir etmesi sebebiyle kendisi hakkında takibat yapılmasını Meclis onaylamıştır¹⁴¹³. 3 Mart 1938’de Urfa’nın Birecik Kasabası Karababa Köyünde yaşayan Geto oğlu Haco Durmaz’ın Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle hakkında kovuşturma yürütülmesini Meclis münasip görmüştür¹⁴¹⁴. 10 Mayıs 1938’de Kars ilinin Göle İlçesinde ikamet eden Abdülkadir Budak’ın, Türklüğü tahkir ettiği gerekçesiyle hakkında takibat yapılmasını Meclis kabul etmiştir¹⁴¹⁵. 15 Haziran 1938’de Bursa’nın Gemlik ilçesinde Alman vatandaşı Paul Bethke’nin Türklüğü tahkir etmesi sebebiyle hakkında kovuşturma yürütülmesi Meclis tarafından uygun görülmüştür¹⁴¹⁶.

Meclisin Türklüğü tahkir ettiği iddia edilen kişiler hakkında takibat yapılmasına müsaade vermediği de olmuştur. Örneğin; 22 Aralık 1934’de İstanbul’da ikamet eden İstavri ve Raşel’in hakkında Türklüğü tahkir ettiği gerekçesiyle takibat yapılmasını Meclis reddetmiştir¹⁴¹⁷. 23 Ocak 1935’de Mersin’de yaşayan Mari’nin Türklüğe hakaret ettiği gerekçesiyle hakkında kovuşturma yürütülmesini Meclis onaylamamıştır¹⁴¹⁸. 21 Nisan 1935’te Bursa’nın Mudanya İlçesinde yaşayan Nikola ve arkadaşlarının Türklüğü tahkir ettiği gerekçesiyle haklarında takibat yapılmasını Meclis kabul etmemiştir¹⁴¹⁹. 28 Nisan 1935’de İstanbul’da ikamet eden Karabet oğlu Torhon’un Türklüğe hakaret etmesi

¹⁴⁰⁹ BCA; 30-10-0-0-44-278-3.

¹⁴¹⁰ BCA; 30-10-0-0-44-279-14.

¹⁴¹¹ BCA; 30-10-0-0-44-280-5.

¹⁴¹² BCA; 30-10-0-0-44-281-6.

¹⁴¹³ BCA; 30-10-0-0-44-281-8.

¹⁴¹⁴ BCA; 30-10-0-0-44-281-9.

¹⁴¹⁵ BCA; 30-10-0-0-44-283-1.

¹⁴¹⁶ BCA; 30-10-0-0-44-284-5.

¹⁴¹⁷ BCA; 30-10-0-0-40-249-6.

¹⁴¹⁸ BCA; 30-10-0-0-40-250-5.

¹⁴¹⁹ BCA; 30-10-0-0-40-252-3.

sebebiyle hakkında kovuşturma yürütülmesini Meclis uygun bulmamıştır¹⁴²⁰. 20 Ocak 1936'da İstanbul'da yaşayan Josef ve Rodolf'un haklarında Türklüğe tahkir ile ilgili takibat yapılmasını Meclis onaylamamıştır¹⁴²¹. 6 Şubat 1936'da Mersin'in Tarsus ilçesinde Osmanlı Bankası Direktörü olan İtalyan vatandaşı Omberto Markopoli hakkında Türklüğe tahkir gerekçesiyle takibat yapılmasını Meclis kabul etmemiştir¹⁴²². 18 Mart 1936'da Balıkesir'in Edremit ilçesinde orman muhafaza memuru olan Çerkes Şaban hakkında Türklüğü tahkir nedeniyle kovuşturma yapılmasına Meclis müsaade etmemiştir¹⁴²³.

13 Kasım 1936'da İstanbul'da Balıklı Rum Hastanesi doktorlarından Tedori Keşişoğlu, Vasil Kanoz, Dimitri, İstefan, Andiriko, Vasil Arok ve Nikola haklarında Türklüğe tahkir ile ilgili takibat yapılması münasip görülmemiştir¹⁴²⁴. 1 Mart 1937'de Sinop Gerze Eğitim Memuru Bilal Bey hakkında Türklüğe hakaret ettiği gerekçesiyle takibat başlatılması uygun bulunmamıştır¹⁴²⁵. 22 Temmuz 1937'de Çanakkale'nin Biga ilçesinde ikamet eden Boşnak Tahiroğlu Kasım'ın Türklüğü tahkir etmesi sebebiyle hakkında kovuşturma yürütülmesini Meclis onaylamamıştır¹⁴²⁶. 10 Aralık 1937'de Afyonkarahisar ilinde yaşayan Alman vatandaşı mühendis Motzek hakkında Türklüğü tahkir nedeniyle takibat yapılması münasip görülmemiştir¹⁴²⁷. 22 Şubat 1938'de İstanbul'da yaşayan Nazen Nur Nuryan'ın Türklüğe hakaret etmesi nedeniyle hakkında takibat yapılmasını Meclis kabul etmemiştir¹⁴²⁸.

15 Mart 1938'de Mersin ilinin Anamur ilçesinde yaşayan Haydar Bel ve annesi olan Havva Bel hakkında Türklüğü tahkir etmesi gerekçesiyle kovuşturma yürütülmesi Meclis tarafından onaylanmamıştır¹⁴²⁹. Aynı tarihte Tokat'ın Erbaa ilçesinde tapu memuru olan Fettah Uydaş için Türklüğü tahkir etmesi sebebiyle takibat yapılmasını Meclis uygun görmemiştir¹⁴³⁰. 5 Nisan 1938'de İzmir'de ikamet eden dönme olduğu belirtilen Bohor kızı Türkan Dörtkardeşler hakkında Türklüğe hakaret etmesi nedeniyle

¹⁴²⁰ BCA; 30-10-0-0-40-253-4.

¹⁴²¹ BCA; 30-10-0-0-41-261-18.

¹⁴²² BCA; 30-10-0-0-41-262-6.

¹⁴²³ BCA; 30-10-0-0-42-263-11.

¹⁴²⁴ BCA; 30-10-0-0-42-270-5.

¹⁴²⁵ BCA; 30-10-0-0-43-272-13.

¹⁴²⁶ BCA; 30-10-0-0-43-276-17.

¹⁴²⁷ BCA; 30-10-0-0-44-280-10.

¹⁴²⁸ BCA; 30-10-0-0-44-281-3.

¹⁴²⁹ BCA; 30-10-0-0-44-281-11.

¹⁴³⁰ BCA; 30-10-0-0-44-281-19.

kovuşturma yapılmasını Meclis kabul etmemiştir¹⁴³¹. 10 Mayıs 1938’de İstanbul kimya ve ecza komisyoncusu olan Volf Berckemeyer hakkında Türklüğe hakaret etmesi gerekçesiyle bir takibat yapılmasını Meclis onaylamamıştır¹⁴³². 15 Haziran 1938’de İstanbul’da yaşayan Kiristini Barın ve Şahinik Akbulut’un haklarında Türklüğü tahkir etmekten takibat yapılmasını Meclis reddetmiştir¹⁴³³. 12 Temmuz 1938’de İstanbul’un Beyoğlu ilçesinde ikamet eden Anna Anastasya hakkında Türklüğe hakaret ettiği gerekçesiyle takibat yapılmasını Meclis kabul etmemiştir¹⁴³⁴.

Türklüğü tahkir ile ilgili bazı davalar basına yansımıştır. Bunlardan birisi Ta Hronika gazetesi sahibi olan Eleni Mihailidi’nin davasıdır. Gazete yazarlarından Konstantinos Karamouzi’nin 28 Şubat 1929’da Anadolu mağlubiyetinden sonra 1922 Yunan ihtilali nasıl çıktı ve nasıl başarılı oldu? başlıklı yazısı¹⁴³⁵ Vakit gazetesinde manşet olarak verilmiş ve Biz kaçıyorduk; Türkler Asya’nın derinliklerinden en vahşiyane intikam hisleriyle geliyorlardı cümlesiyle Türklüğün tahkir edildiği iddia edilmiştir¹⁴³⁶.

Bu haberin Vakit gazetesinde yayınlanmasından sonra bir süre sonra 3 Mart’ta gazetenin ofisi önünde toplanan gençler, Türklüğün tahkir edilmesini protesto etmiştir¹⁴³⁷. Milliyet gazetesi ise olayla ilgili haberinde adı geçen gazetede böyle bir yazının yayınlanmasını vatana ihanet olarak değerlendirmiştir. Olayla ilgili tahkikatın devam ettiği ve mevzubahis yazının tercümesinin yetkili makamlarca yapıldığı bilgisi okuyucuyla paylaşılmıştır¹⁴³⁸. Cumhuriyet gazetesi ise konuyla ilgili haberinde Türk vatanında böyle iki yüzlü vatandaşlara yer olmadığına dikkat çekilmiştir. Yunan hezimetinin ıstırabını duyanların vatanının Türkiye olamayacağı yorumu yapılmıştır¹⁴³⁹. Akşam gazetesinin konuyla ilgili haberinde ise Türk zaferinin barbarlık olarak nitelendirilmesi eleştirilmiş ve küstahlık olarak yorumlanmıştır. Dünyada hiçbir milletin fedakarlıklar sonucunda elde ettiği zaferin tahkir edilmesine izin vermeyeceği vurgulanmıştır¹⁴⁴⁰.

¹⁴³¹ BCA; 30-10-0-0-44-282-10.

¹⁴³² BCA; 30-10-0-0-44-284-4.

¹⁴³³ BCA; 30-10-0-0-44-284-8.

¹⁴³⁴ BCA; 30-10-0-0-44-284-15.

¹⁴³⁵ Gürhan Yellice, “Ta Hronika’nın Muhakemesi: Ta Hronika Gazetesi ve Türklüğü Tahkir Davası”, Turkish Studies, C.13, S.1, 2018, ss.114-115.

¹⁴³⁶ Vakit, 1 Mart 1929, s.1.

¹⁴³⁷ Cumhuriyet, 1 Mart 1929, s.4.

¹⁴³⁸ Milliyet, 4 Mart 1929, s.1.

¹⁴³⁹ Cumhuriyet, 4 Mart 1929, s.1.

¹⁴⁴⁰ Cumhuriyet, 4 Mart 1929, s.1.

Türklüğe hakaret ettiği gerekçesiyle Eleni Mihailidi'nin yargılanması 5 Mart 1929'da başlamıştır. Madam Eleni, Türkçe bilmediğini söylemesi nedeniyle bir tercüman vasıtasıyla savunmasını yapmıştır. Davaya konu olan yazıda geçen agriyotera kelimesinin vahşi manasında tercüme edilmesinin yanlış olduğunu beyan etmiştir. Bu kelimenin hırs manasına geldiğini söylemiştir. Madam Eleni, tahliyesini istemiş fakat bu isteği mahkeme tarafından reddedilmiştir. Mahkeme, söz konusu yazının Darülfünun hocalarından Nazmi Bey tarafından tercüme ettirilmesine ve duruşmanın 11 Mart tarihine ertelenmesine karar vermiştir¹⁴⁴¹. 11 Marttaki duruşmada Nazmi Bey, agriyotera kelimesinin vahşi manasına geldiğini belirtmiştir. Madam Eleni ise kelimenin Türkçede böyle bir anlama geldiğini bilmediğini söylemiştir¹⁴⁴². Sonrasında mahkeme 20 Mart tarihine ertelenmiştir¹⁴⁴³.

20 Marttaki duruşmada Madam Eleni, bahse konu kelimenin yeniden tercümesini talep etmiştir. Üç kişilik bir tercüme heyetinin konuyu daha iyi mütalaa edeceğini savunmuştur. Mahkeme Eleni Mihailidi'nin bu isteğini reddetmiştir¹⁴⁴⁴. Davanın son duruşması 10 Temmuz 1929'da gerçekleşmiştir. Bu duruşmanın sonucunda Eleni Mihailidi, Türklüğü tahkir ettiği gerekçesiyle üç sene ağır hapis cezasına çarptırılmıştır¹⁴⁴⁵. Mahkûmiyet kararının ardından Madam Eleni, temyiz mahkemesine başvurarak davanın yeniden görülmesini istemiştir. Yeniden başlayan davanın 2 Kasım tarihindeki duruşmasında bilirkişi heyeti oluşturulması kararı verilmiştir. Bilirkişi heyeti olarak Darülfünun hocalarından Şerif Bey, Mülkiye Mektebi hocalarından Salih Arif ve Galatasaray Lisesi öğretmenlerinden Etem Şinasi Bey belirlenmiştir. Bilirkişi heyeti, hazırladığı raporda mevzubahis kelimenin Türkçede hem şiddet hem de vahşet kelimesine karşılık geldiğini söz konusu yazıda ise şiddet manasında kullanıldığına işaret etmiştir¹⁴⁴⁶.

17 Kasım tarihli duruşmada Savcı Cemil Bey, bahsedilen kelimenin şiddet ve vahşet manasına geldiğini adı geçen yazıda hangi anlamda kullanıldığının anlaşılamadığını belirtmiştir. Bu yazıyla Türklüğü tahkir etmek istense daha sert manalar taşıyan varvaros ve tiriiodis kelimelerini kullanacağını iddia etmiştir. Eleni Hanım'ın tahliyesini istemiştir. Mahkeme heyeti Madam Eleni Mihailidi'nin beraatine karar vermiştir¹⁴⁴⁷.

¹⁴⁴¹ *Cumhuriyet*, 6 Mart 1929, s.1.

¹⁴⁴² *Vakit*, 12 Mart 1929, s.1.

¹⁴⁴³ *Cumhuriyet*, 12 Mart 1929, s.2.

¹⁴⁴⁴ *Cumhuriyet*, 21 Mart 1929, s.4.

¹⁴⁴⁵ *Vakit*, 11 Temmuz 1929, s.1.

¹⁴⁴⁶ *Vakit*, 18 Kasım 1929, s.3.

¹⁴⁴⁷ *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1929, s.2.

Türklüğü tahkir ile ilgili başka bir dava ise 29 Ekim 1929'da Milliyet gazetesinde haberleştirilmiştir. Avram, Mateo ve Hüseyin Hüsni Beylerin işlettikleri sinemada yayınlanan çocuk filminde bir köpeğin adının Türk olması nedeniyle konu mahkemeye taşınmıştır. Mahkemede okunan raporda köpeğe Türk adının verilmesiyle Türklüğün tahkir edildiği belirtilmiştir. Haberde mahkemenin 30 Ekim'e ertelenmesi kararının alındığından bahsedilmiştir¹⁴⁴⁸. 30 Ekim'deki duruşmada muavin Abdurrahman Bey, filmde Türk adlı bir köpeğin gösterilmediğini, bunun yanı sıra şahısların bu filmi Türklüğü tahkir etmek maksadıyla getirmediğinden beraatini istemiştir. Mahkeme heyeti Avram, Mateo ve Hüseyin Hüsni Beylerin beraatine karar vermiştir¹⁴⁴⁹.

19 Mart 1930 tarihli Vakit gazetesinin Elza Niyegonun cenaze merasimindeki vak'a başlıklı haberinde de Türklüğü tahkir ile ilgili bir davaya yer verilmiştir. Haberde bir müddet önce Osman Ratip adlı kişi tarafından öldürülen Elza Niyego'nun cenaze merasimi sırasında taşkınlık yapmak, polise hakaret etmek suçlarından on Yahudi'nin mahkemeye verildiği bunlardan yalnız Avram adlı birinin olay sırasında Şükrü isimli bir vatandaşı yaraladığından hapse mahkûm olduğu diğerlerinin ise beraat ettiğine değinilmiştir. Diğer taraftan bu cenaze merasimi sırasında Avram, David Boton, Benuva ve Norbert Laytes isimli şahısların Türklüğü tahkir etmesi nedeniyle yargılandıkları belirtilmiştir. Haberde mahkeme sonucunda adı geçen kişilerin Türklüğü tahkir ettiği gerekçesiyle Türk Ceza Kanunu'nun yüz elli sekiz ve yüz elli dokuzuncu maddeleri mucibince bir yıl hapis cezasına çarptırılmaları kararının verildiği ifade edilmiştir¹⁴⁵⁰.

16 Nisan 1933 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki bir cinayet haberinde de Türklüğü tahkir konu edinilmiştir. İddiaya göre Fedai Bey, evliyken Suzan isimli bir kadınla ilişki yaşamış fakat daha sonrasında eşine dönmüştür. Bir zaman sonra Matmazel Suzan, Fedai Bey'den borç para istemiş bu parayı aldığı takdirde kendisiyle yaşamaya devam edeceğini vaat etmiştir. Bu hususu görüşmek için adı geçen isimler Sirkeci'de buluşmuştur. Fedai Bey, parayı veremeyeceğini söyleyince Suzan; Siz Türkler yaşamayı bilmezsiniz ki diyerek Fedai Bey'in başına vurmuştur. Matmazel Suzan'ın Türklüğü tahkir etmesine sinirlenen Fedai Bey silahıyla kadını vurarak öldürmüştür¹⁴⁵¹.

11 Nisan 1937'de Haber Akşam Postası gazetesinde yayınlanan bir haberde ise 10 Nisan'da asliye ikinci ceza mahkemesinde görülen bir Türklüğü tahkir davasından

¹⁴⁴⁸ *Milliyet*, 29 Ekim 1929, s.3.

¹⁴⁴⁹ *Milliyet*, 31 Ekim 1929, s.5.

¹⁴⁵⁰ *Vakit*, 19 Mart 1930, s.5.

¹⁴⁵¹ *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1933, s.3.

bahsedilmiştir. Haberde Serkis isimli şahsın bir handa oturan ve rakı içen Şükrü, İsmail, Sabri ve Ahmet'ten ödemedikleri borcunu istediği belirtilmiştir. Sonrasında bu dört kişinin muhabbetine dahil olarak Türklüğe hakaret içeren bir hikâye anlattığına dikkat çekilmiştir. Mahkemenin sonucunda Serkis isimli pastırmacının Türklüğe hakaret ettiği gerekçesiyle altı ay hapis cezasına çarptırıldığına değinilmiştir¹⁴⁵².

Türklüğü tahkir ile ilgili gazetelerin köşe yazarları da görüşlerini satırlarına taşımışlardır. Akşam gazetesi yazarlarından Vala Nureddin, 20 Nisan 1933 tarihli yazısında Matmazel Suzan cinayetinde katilin cinayetin işlenme sebebi olarak Türklüğü tahkiri göstermesi hususunu ele almıştır. Türklüğü tahkir etmekle ilgili var olan kanun nedeniyle faillerin, bu cürmü işleyenlerin cezalandırılacaklarını bildikleri için üste çıkmak maksadıyla attıkları tokadı, soktukları bıçağı, kıydıkları canı bu suçla örtbas etmeye çalıştıklarını iddia etmiştir. Düşmanını, rakibini, alacaklısını, kendisini sorguya çeken okuldaki hocasını karakol koridorlarında süründürmek isteyen birçok kişinin Türklüğü tahkir bahanesini kullandığını ifade etmiştir. Türklük gibi yüksek bir mevcudiyetin yıl boyunca her önüne gelen tarafından kolayca tahkir edilemeyeceğine dikkat çekmiştir. Vala Nureddin sözlerinin Türklüğü tahkir ile ilgili kanunun kaldırılması talebi olarak algılanmasını istemediğini belirtmiştir. Çeşitli bahanelerle bu hususun suistimal edilmesine karşı olduğuna değinmiştir¹⁴⁵³.

Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Ercüment Ekrem ise yazısında yabancı şirket müdürlerinin Türklüğü tahkir etmesinden duyduğu rahatsızlığa işaret etmiştir. Yurt dışından Türkiye'ye gelen bu kişilerin alın teri, kılıç hakkı ile ortadan kaldırılan kapitülasyon dönemini hatırlattığını ifade etmiştir. Yabancıların Türkiye'yi hala Osmanlı zannettiklerini vurgulamıştır. Bu topraklarda yaşayanların artık Osmanlı değil Türk olduklarına dikkat çekmiş, Mustafa Kemal'in verdiği kuvvet ve kudretle yabancılardan hürmet istemiştir. Türkiye'ye gelmeden önce direktör, uzman, amele ve diğer meslek erbaplarına Türkiye'nin ve Türk'ün ne olduğunun anlatılması gerektiğinden bahsetmiştir. Türk şuurunda, Türk gönlünde, Türk vicdanında ve Türk ülküsünde meydana gelen değişiklikleri idrak edemeyenlerin Türkiye'ye gelmesine karşı olduğunu açıklamıştır. Türklüğü tahkir etmeyi insanlık, tarih ve medeniyet nazarında bir cinayet olarak tarif etmiştir¹⁴⁵⁴.

¹⁴⁵² *Haber Akşam Postası*, 11 Nisan 1937, s.4.

¹⁴⁵³ *Akşam*, 20 Nisan 1933, s.3.

¹⁴⁵⁴ *Akşam*, 22 Haziran 1934, s.3.

Osmanlı Devleti döneminde Türklük kavramının gerekli değeri görmediğı ve zaman zaman yabancılar, azınlıklar ve devlet ricali tarafından tahkir edildiğini yazarlar ve milletvekilleri konu olarak ele almıştır. Bu duruma tepki olarak ulus devletin oluşturulmasıyla birlikte Türklüğü tahkir etmek suç olarak tanımlanmıştır. Geçmişte yaşanan travmaların etkisiyle Türklük kavramına daha fazla ehemmiyet gösterilmiştir. Atatürk döneminin son yıllarında Türklüğü tahkir etmek suçu iddiası ile Meclise gelen izin talepleri ağırlıklı olarak reddedilmiştir. Kimi vatandaşların çıkarları için bu cezai yaptırımını kullanmak istemesi buna neden olarak gösterilebilir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

İttihat ve Terakki döneminde kısmen başlayan Türkçü, milliyetçi politikalar cumhuriyetin ilanından sonra Atatürk döneminde artarak devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ilk olarak net bir millet tanımı yapmış, Türk kimliğini ön plana çıkarmıştır. Millet tanımını belirleyen 1924 Anayasasının 88. Maddesinde din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türkiye ahalisine Türk denileceği ifade edilmiştir. Bu madde Meclise ilk sunulduğunda vatandaşlık itibarıyla ifadesi yer almamaktadır. Hamdullah Suphi Bey'in önerisi doğrultusunda bu ifade eklenmiştir. Kişileri doğrudan Türk kabul etmek yerine vatandaşlık itibarıyla Türk olarak nitelendirmek kabul görmüştür. Meclisteki tartışmalarda Türk olmak için Türkçe konuşmak, Türk okullarında eğitim almak, Türklüğe ve devlete aidiyet hissetmenin gerekli olduğu hususunda mutabakata varıldığı anlaşılmaktadır.

Milletvekilleri azınlıkların kültürünü koruması durumunda ayrıcalıklar ve ayrı yapılar kurmayı isteyebileceklerini düşünmüşlerdir. Bu endişenin nedeni Osmanlı Devleti'nin son döneminde azınlıkların isyan ederek bağımsızlıklarını kazanmaları ve kendi kültür ve etnik kimliklerini ön plana çıkarmalarıdır. Bu durumun yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devletinde de tekrar etmemesi için azınlıkları kültür aracılığıyla Türk haline getirmek hedef olarak belirlenmiştir. Bu anlayış dönemi itibarıyla dışlayıcı değil Türk kimliği altında birleştirici bir niteliğe sahiptir. Bu dönemde ulus devletlerin oluşumuyla birlikte çok uluslu yapıların sorunlara yol açtığı ve artık makul görülmediği de dikkate alınmalıdır.

Bu dönemin milliyetçilik anlayışı üzerinde durmak faydalı olacaktır. Atatürk birçok konuşmasında milliyetçi olduğunu beyan etmiştir. Diğer yandan Cumhuriyet Halk Partisi ise 1927 tarihli nizamnamesinde ilk defa kendisini milliyetçi bir parti olarak tanımlamıştır. Partinin 1931 yılı programında da milliyetçilik başlıca vasıflardan biri olarak yer almıştır. 1935 yılı programında ise milliyetçilik yalnızca partinin değil devletin esas prensiplerinden biri olarak görüldüğüne değinilmiştir. Programlarda ve nizamnamelerde milliyetçilik diğer milletlerle ahenk içerisinde ilerleme isteği ve Türk karakterinin ve bağımsızlığının korunması olarak açıklanmıştır. 1937 yılında yapılan anayasa değişikliği ile birlikte devlet kendini milliyetçi olarak tanımlamıştır. Böylece devlet nezdinde milliyetçi politikalar takip edildiği açıkça beyan edilmiştir. Bu kanun maddesi onaylandıktan sonra milletvekillerinin konuşmaları dikkat çekicidir. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Atatürk'ün ortaya koyduğu prensiplerin Türkçü nitelik taşıdığını ve

Türk Milletinin Türkçü olması gerektiğini beyan etmiştir. Birçok milletvekili bu konuşma sırasında devletin komünizm, liberallik, irtica gibi görüşlere müsamahasının olmadığını belirtmiştir. Genel açıdan değerlendirildiğinde saltanatın ve hilafetin kaldırılması, millet tanımının Türk olarak belirlenmesi, Milliyetçiliğin bir siyasi politika olarak anayasaya eklenmesi artık devlet yönetim sisteminde kutsal olarak kabul edilen dayanak noktasının din veya hanedan değil bizzat milletin kendisinin olduğunun göstergesidir.

Atatürk dönemi ekonomi anlayışına bakıldığında ise milli bir ekonomi meydana getirilmek istendiği anlaşılmaktadır. Ekonominin ağırlıklı olarak yabancıların ve gayrimüslimlerin hakimiyetinde bulunması bu alanda Türkleştirme politikası uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Yatırım ve işçilik hususunda gayrimüslimler ve yabancılar için kısıtlamalar uygulanmıştır. Örneğin çıkarılan Köy Kanunuyla birlikte Türk vatandaşı olmayan kişilerin köylerde arazi ve emlak alması yasaklanmıştır. Tapu Kanunu ile birlikte yabancıların otuz hektardan fazla araziye sahip olması için hükümetin onay vermesi koşulu getirilmiştir. Maden nizamnamesiyle birlikte madenlerin yalnızca hükümet veya Türk olan şirketlerce işletilebilmesi kararı alınmıştır. Sahillerde taşımacılık yapmak, liman hizmetleri gerçekleştirmek Türk sancağı taşıyan deniz araçlarına mahsus kılınmıştır. Ayakkabıcılık, garsonluk, fotoğrafçılık, şoförlük gibi birçok mesleği Türk vatandaşı olmayanların yapması yasaklanmıştır. Diğer yandan Türk vatandaşı olmak şartı kanun maddelerinde yer alsa da hükümet Türkleştirme düşüncesi doğrultusunda işçi ve hizmetli alımlarında Türk olmak ve Türkçe bilmek şartını sıklıkla kullanmıştır.

Hamdullah Suphi Bey, millet tanımı belirlenirken herkesin Türk olarak adlandırılması durumunda azınlıkları işten çıkarmakta zorluk çekileceğine dikkat çekmiş, yalnızca vatandaşlık itibarıyla kişilerin Türk olarak kabul edilmesini önermiş ve bu öneri kabul edilmişti. Bu nedenle işçi ve hizmetli alımlarında Türk vatandaşı olmak ifadesi yerine ağırlıklı olarak Türk olmak ve Türkçe bilmek şartı aranmıştır. Böylelikle gayrimüslim azınlıkların ekonomideki hakimiyeti kırmak ve onları Türk haline getirmek istenmiştir. Bu uygulamaların nedeni hükümetin ekonomide Türk hakimiyeti sağlanmadan bağımsızlığın tam manasıyla kazanılamayacağını düşüncesi ve başka ulustan olanların kendi ulusunun çıkarlarını gözeticeği anlayışıdır. Türk basını da Türk işçilerin durumu ve yabancıların ekonomideki hakimiyeti meselesini birçok kez satırlarına taşımıştır. Bu dönemde hükümetin ekonomi politikalarını destekleyici nitelikte haberler ve köşe yazıları yer almıştır.

Bunun dışında bu dönemde ekonomi alanında millileştirmeler gerçekleştirilmiştir. Yabancıların elinde bulunan demiryolu, maden, elektrik, su, rıhtım şirketleri hükümet tarafından satın alınmıştır. Osmanlı Devleti döneminde yabancılara verilen bu işletme hakları Atatürk döneminde bir imtiyaz olarak görülmüştür. Aynı zamanda bu şirketlerin hükümetin Türk işçi çalıştırmak hususundaki politikasına karşı çıkmaları, çeşitli yolsuzluklarla anılmaları ve gerekli yatırımları yapmamaları millileştirmelere zemin hazırlamıştır. Yabancılara ve azınlıklara getirilen kısıtlamalar ve millileştirmelerin yanı sıra hükümet bu dönemde ekonomide milli burjuvazi oluşturmak gayesiyle birçok adım atmıştır. Kurulan bankalarla kredi imkânı tanınmıştır. Çıkarılan kanunlarla birlikte Türk yatırımcılara vergi indirimi ve teşvikler sağlanmıştır. Yerli malı özendirilmiş ülkede yerli malı ve tasarruf haftası çeşitli şekillerde kutlanmıştır.

Atatürk döneminde eğitim de milliyetçi ideoloji ekseninde şekillenmiştir. Hükümet ve milletvekilleri yaptıkları açıklamalarda eğitimin milli niteliğe uygun düzenlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu doğrultuda yayımlanan talimatnamelerde ve genelgelerde öğrencilere milli bilincin aşılması ifadesi sıklıkla yer almıştır. Müfredatta yer alan yurt bilgisi dersi için kullanılan kitaplar ve Reşit Galip'in yazdığı andımız, vatanseverlik duygusu ve Türklük bilincinin öğrenciler tarafından benimsenmesi için oluşturulmuştur. Bunların dışında bu devirde millet haline gelme hususunda dil önemli bir etken olarak görülmüştür. Alfabenin değiştirilmesi, dildeki yabancı kelimelerin çıkarılması ve öz Türkçe kelimelerin türetilmesi de uluslaştırma düşüncesinin tezahürleridir. Bununla birlikte ülke içerisinde farklı dillerin konuşulması milli birliği zedeleyici nitelikte görülmüştür. Bu nedenle Türkçe konuşma hususunda da çaba sarf edilmiş özellikle basın bu hususa büyük özen göstermiştir. Hükümet ancak bir ortak kültürün inşası ile birlikte farklı etnik kimliklere sahip olanların birlikte yaşamasının mümkün olacağı düşüncesini taşımıştır.

Dil alanındaki diğer bir gelişme ise dil kurultayları sonucu ortaya çıkan Güneş Dil Teorisidir. Türk kimliğinin ve kültürünün Türk olmayanlarca aşağılanması böyle bir teorinin var olmasına zemin hazırlamıştır. Güneş Dil Teorisi ve Türk Tarih Tezi yönetim sisteminde kutsal olarak görülen dayanak noktasının din veya hanedan değil bizzat milletin kendisinin olduğunun sembolü niteliğini taşımaktadır. Bu tezlerle birlikte Türk kimliği, Türk dili ve Türk medeniyeti kutsallaştırılmıştır. Bu teorilerin oluşum nedeni geçmişle övünmekten ziyade yaşayan Türklere özgüven aşılmasıdır.

Bu dönemde eğitim alanında yabancı ve azınlık okullarının durumuna da değinilmelidir. Eğitimin bireyleri ideal Türk haline getirmek için önemli bir araç olarak görülmesi sebebiyle bu hususa engel teşkil edebilecek yabancı ve azınlık okulları sıkı bir denetlemeye tabi tutulmuştur. Bu sıkı denetlemenin nedenlerinden bir diğeri ise Osmanlı Devleti'nin son döneminde bu okulların isyancılar tarafından karargâh olarak kullanılması ve birçok isyancı yetiştirmesidir. Bu gibi sebeplerle yabancı ve azınlık okullarında Türkçe, Tarih, Coğrafya gibi derslerin Türk hocalar tarafından verilmesi sağlanmıştır. Müfredatlar ve ders kitapları incelenmiş milli bütünlüğü ve Türk kimliğini zedeleyici öğelerin yer almamasına özen gösterilmiştir. Basın, yabancı ve azınlık okullarına karşı mesafeli bir yaklaşım sergilemiştir. Haberlerde ve köşe yazılarında bu okulların dil ve ülkü birliği hususunda çaba göstermeleri gerektiği uyarısı yapılmıştır.

İskân meselesinde de hükümet milliyetçi politikalar uygulamıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından yaşanan toprak kayıpları nedeniyle yapılan göçler, Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte yapılan mübadele anlaşmaları Anadolu'daki Türk nüfusunun artmasını sağlamıştır. Bu dönemde çıkarılan İskân Kanununda yer alan göçmen kabul edilebilmek için Türk soylu ve Türk kültürlü olma şartı, bir yerleşim yerindeki yabancıların yüzde onu geçmemesi gerekliliği, Türk olmayanların serpiştirme suretiyle başka bölgelere nakledilmesine dair madde bu alandaki milliyetçi yansımalarla örnek teşkil etmiştir. Hükümetin hayal ettiği Türk; Türkçe konuşan, Türk okullarında eğitim almış, Türk devletine zihnen ve kalben bağlı vatandaşların yetiştirilmesiydi. Kanunun gerekçesinde gönül, fikir ve dil birliğinin sağlanması zorunluluğundan bahsedilmesi bu idealin eğitimin yanı sıra iskân yoluyla da gerçekleştirmek gayesini taşıdığını göstermektedir. Bunun yanı sıra hükümet iskân uygulamalarıyla ülkede Türk kültüründen başka bir kültürün hakimiyet kurmasına engel olmak ve feodal düzeni kırarak merkezi yapıyı kuvvetlendirmek istemiştir. Bu alandaki yapılanları ırkçı düşüncenin uygulamaları olarak görmek yanlıştır. Türk kültürüne ve diline bağlılık oluşturmak, ayrışmanın önüne geçmek ve böylece yeni sisteme entegrasyonu sağlamak hedeflenmiştir. Bu politikaların uygulanmasının altında yatan sebep güvenlik kaygısıdır. İmparatorluğun son döneminde Türk kültüründen başka farklı kültür ve farklı kimliğe sahip toplulukların isyan ederek bağımsızlığını elde etmesi, Milli Mücadele Dönemi yaşanan etnik sebeplere dayanan isyanlar bu kaygının oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Sanat alanında da milliyetçi yansımalar dikkat çekmektedir. Bu dönemde hükümetin teşvikleri ve yönlendirmeleri sonucu opera ve tiyatrodaki sergilenen oyunlarda

Attila, Mete gibi Türk tarihinden birçok önemli figür işlenmiştir. Oyunlarda Türk ulusunun medeniyete katkıları, cesareti, yüksek karakteri ön plana çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra Türk Tarih Tezine uygun olarak Sümerler gibi eski çağ devletleri Türk kökene dayandırılmıştır. Musikide çok sesli Batı tekniğiyle milli hislerin yansıtılması hedeflenmiştir. Bu dönemde yapılan heykel ve resimlerde Milli Mücadele teması ağırlıklı olarak işlenmiş, inkılap sergileriyle birlikte milli bilinci kuvvetlendirmek hedeflenmiştir.

Cumhuriyet öncesi dönemde Türk ve Türklük kavramının yeterince değer görmediği azınlıklar, yabancılar ve devlet yöneticileri tarafından tahkir edildiğine dair bir düşünce oluşmuştur. Köşe yazarları ve milletvekilleri bu konuyu zaman zaman ele almıştır. Ulus devletin oluşturulmasıyla birlikte Türklük kavramına sahip çıkıldığını göstermek maksadıyla Türklüğü tahkir etmek suç olarak tanımlanmıştır.

Bunların dışında Atatürk dönemi milliyetçi uygulamaların yoğun olarak yaşandığı bir süreci işaret eder. Türkiye'deki milliyetçilik uygulamalarını Avrupa ülkelerindeki uygulamalarla kıyaslamakta yarar vardır. Türkiye'ye benzer şekilde Fransa, İtalya, Almanya gibi devletler ulus devlet modeliyle şekillenmiştir. Fransa'da eğitim alanında yapılan çalışmalarla ortak bir Fransızca ve Fransız tarihi geliştirilmiştir. İtalya'da dil, milli birliğin oluşumunda önemli bir etken teşkil etmiştir. Alman ulus devlet modelinde ise bunlardan farklı olarak soy ön plana çıkarılmıştır. Hitler, iktidara geldikten sonra Yahudilerin Aryan ırkına mensup olanlarla evlenmesini ve evlilik dışı ilişki kurmasını yasaklayan, Aryan ırka mensup olmayan memurların emekliye sevk edilmesini sağlayan yasalar çıkarmıştır. Bunun dışında Naziler, Yahudiler için toplama kampları kurmuş ve soykırım suçu işlemiştir. Bu dönemde Türk hükümeti, Almanların aksine bünyesinde bulunan başka ırka mensup kişileri cezalandırıcı ve ayırıştırıcı yasalar yapmamıştır. Din ve ırk ayrımı olmaksızın vatandaşlar hukuki açıdan Türk olarak kabul edilmiştir. Dil, ekonomi, iskân ve diğer alanlarda kabul edilen kanunlar Türk kavramı adı altında birlik oluşturmak gayesi taşımıştır. Bu nedenle dönemin uygulamalarını dışlayıcı ve ırkçı olarak nitelendirmek yanlıştır. Yeni sisteme entegre etmek maksadıyla bu uygulamalar hayata geçirilmiştir.

Türk hükümeti yeni bir ulus devletin oluşturulmasıyla birlikte buna uygun olarak Türkçe konuşan, Türk okullarından mezun, zihnen ve kalben Türk devletine bağlı vatandaşlar yaratmak gayesiyle hareket etmiştir. Bu nedenle Atatürk döneminde birçok alanda Türk Milliyetçiliği ideolojisi doğrultusunda uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- ADAK, Ufuk. "Uluslararası İmtiyaz Mücadeleleri Bağlamında On Dokuzuncu Yüzyılda İzmir Limanı", *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, Sayı:2, 2022, ss.145-157.
- AĞANOĞLU, Hasan Yıldırım. *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makus Talihi: Göç*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- AHMAD, Feroz. *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016.
- AKÇURA, Yusuf. *Türkçülük*, Toker Yayınları, İstanbul, 2016.
- AKSOY, İlhan. "Lozan Antlaşmasında Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar" *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, C.1, Sayı:1, 2014, ss.69-87.
- Akşam.
- AKTAR, Ayhan. *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.
- AKYÜZ, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M. S. 2011*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2011.
- ALİ SAMİ, "Sanat Varlığımızda Resmin Yeri", *Ülkü*, C.1, Sayı:5, 1933, ss.396-399.
- ALİ SAMİ, "Türk İnkılabının Beklediği Sanat", *Ülkü*, C.2, Sayı:10, 1933, ss.302-206.
- ALTUN, Erdoğan. "Banknotlardan Politikayı Okumak: Cumhuriyet Dönemi Banknotlarına Dair Bir Değerlendirme", *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, C.17, Sayı:68, 2019, ss.51-72.
- ALTUNKAYA, Şeyma. "Modernist Milliyetçilik Yaklaşımıyla Fars Milliyetçiliği: I. Pehlevi Dönemi (1925-1941)", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, C.9, Sayı:2, 2022, ss.57-88.
- ALTUNYA, Niyazi. "İlkokul Programlarımıza Toplu Bir Bakış (1911-2002)" *Prof. Dr. Mehmet Ali Kısakürek'e Armağan*, Ed: B. Arslan-F. Hazır Bıkmaz, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2019, ss.147-191.
- ANDERSON, Benedict. *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 1995.
- ARI, Kemal. *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.
- ARIĞ, Ayten Sezen. *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
- ARSAL, Sadri Maksudi. *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1975.
- ASLAN, Erdal. "Atatürk Döneminde Tarih Eğitimi-I Türk Tarih Tezi Öncesi Dönem (1923-1931)", *Eğitim ve Bilim Dergisi*, C.37, Sayı:164, 2012, ss.331-346.
- ASLAN, Erdal. "İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Ortaöğretim Tarih Programlarında Değişim I: Ortamektep", *Turkish Studies*, C.7, Sayı:2, 2012, ss.99-128.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal. *Medeni Bilgiler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2010.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.
- ATAY, Falih Rıfkı. "Musiki", *Ayın Tarihi*, Sayı:12, 1934, ss.427-428.
- AYDIN, Taner. "Türkiye'de Köy Adı Değişiklikleri Üzerine Bir İnceleme: Kağızman Örneği", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:53, 2022, ss.345-361.
- AYDOĞAN, Erdal. "Yeni Belgeler Işığında 1934 Trakya Yahudi Olayları", *Belgi Dergisi*, C.2, Sayı:16, 2018, ss.878-894.

- AYHAN, Halis. “Cumhuriyet Dönemi Din Eğitime Genel Bir Bakış: Atatürk’ün İslam Dini ve Din Eğitimi Hakkındaki Görüşleri” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:18, 2000, ss.5-27.
- AYSAN, Mustafa. *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları*, Minval Yayınları, İstanbul, 2014.
- BABACAN, Hasan. *Mehmed Talat Paşa 1874-1921*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020.
- BALİ, Rıfat N. *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni 1923-1945*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- BALİ, Rıfat N. “Cumhuriyet Döneminde Azınlık Milletvekilleri”, *Toplumsal Tarih*, Sayı:186, 2009, ss.60-64.
- BARKAN, Ömer Lütfi. *Türkiye’de Toprak Meselesi: Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları*, İstanbul, 1980.
- BAYAR, Celal. *Şark Raporu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.
- BAYIK, Mustafa. “Atatürk’ün Ana Fikrini Verdiği İlk Opera: Özsoy Destanı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.18, Sayı:52, 2002, ss.289-299.
- BİLGİN, Oğuzhan. “Türk Milliyetçiliği ve Kemalizm Meselesi; Hegemonya, Asimilasyon, Mücadele” *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, C.5, Sayı:10, 2018, ss.331-360.
- BİNAGÜL VARLI, Arzu. “Erken Cumhuriyet Döneminde Umumi Mağazacılık”, *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.4, Sayı:1, 2022, ss.81-88.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit. *Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1995.
- BOLAT, Mahmut. “Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünün Kuruluşu ve Misyonu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:61, 2017, ss.47-77.
- BORATAV, Korkut. *Türkiye’de Devletçilik*, Savaş Yayınevi, Ankara, 1982.
- BOSTANCI, Emir. “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İzmir ve Aydın’da Yunan İşgali ve Mezalimi Üzerine İtilaf Devletleri Nezdinde Yapılan Siyasi Teşebbüsler”, *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.2, Sayı:1, 2021, ss.52-81.
- BOZDEMİR, Mustafa. *Osmanlı’dan Cumhuriyete Endüstriyel Mirasımız*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2011.
- BOZKURT, Mahmut Esat. *Atatürk İhtilali*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1967.
- BOZKURT, Birgül. “Erken Cumhuriyet Dönemi Demiryollarının Millileştirilmesi: Anadolu Demiryolları ve Mersin Tarsus Adana Hattının Satın Alınması”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:71, 2021, ss.679-702.
- BOZOKLU, Derya. “Atatürk Döneminde Bankacılık Sistemine ve Gelişimine Genel Bir Bakış”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.19, Sayı:55, 2003, ss.269-315.
- BORA, Tanıl. “Nationalist Discourses In Turkey”, *Symbiotic Antagonisms Competing Nationalisms in Turkey*, Ed. Ayşe Kadioğlu, Fuat Keyman, The University Of Utah Press, Utah Salt Lake City, 2011.
- BUDAK, Lütfi ve Çiğdem Budak. “Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti’ne İlkokul Programları”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.181, Sayı:181, 2014, ss.51-68.
- BUTTANRI, Müzeyyen. “Atatürk’ün Tarih Tezinin Devrindeki Tarihi Tiyatro Eserlerine Yansıması”, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, Sayı:2, 2002, ss.25-61.
- BÜYÜKKARCI, Süleyman. *Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Türkiye’sinde Yabancı Okullar*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1996.

- CAN, İslam. "Türk Ulusal Kimliğinin İnşasında Milli Eğitim İdeolojisinin Rolü" *Sosyoloji Divanı I*, Ocak-Haziran, ss.123-147.
- CALHOUN, Craig. *Milliyetçilik*, Çev: Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.
- CEYLAN, Mehmet Akif. "Manisa-Uşak Demiryolu Ulaşımının Yerleşme Üzerine Etkileri", *Doğu Coğrafya Dergisi*, C.15, Sayı:23, 2011, ss.223-249.
- CİCİOĞLU, Hasan. *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1985.
- Cumhuriyet.
- Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı*, T.B.M.M. Matbaası, Ankara, 1931.
- Cumhuriyet Halk Fırkası Programı*, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.
- Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Talimatnamesi*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1932.
- CÜNDİOĞLU, Dücan. *Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet I: Türkçe Namaz (1923-1950)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999.
- CONNOR, Walker. *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*, Princeton University Press. New Jersey, 1994.
- COPEAUX, Etienne. *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
- COŞGUN, Sena. *Atatürk Dönemi Yurt Bilgisi Ders Kitaplarının Eğitim Felsefesi ve Sosyolojisi Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, 2015.
- ÇAĞLAR, Behçet Kemal. "Ergenekon", *Ülkü*, C.1, Sayı:1, 1933, ss.14-18.
- ÇAĞLAR, Behçet Kemal. *Attila*, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.
- ÇAĞLAR, Güray. "Atatürk ve Tarih Reformu", *Erdem*, C.11, Sayı:33, 1999, ss.715-720.
- ÇAĞLAYAN, Ercan. *Kemalist Ulus-Devletin İnşası*, Açılım Kitap, İstanbul, 2018.
- ÇAMLİBEL, Faruk Nafiz. *Akın*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1965.
- ÇAY, Abdülhaluk ve Yaşar Kalafat. *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvayı Milliye Hareketleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1990.
- ÇAPA, Mesut. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarih Öğretimi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.8, Sayı:29, 2002, ss.39-55.
- ÇEVİK, Mehmet ve Özkan Demir. "Etibank Ergani Bakır İşletmesi'nin Kuruluşu ve Elazığ'ın Maden İlçesine Getirdikleri", *Turkish Studies*, C.9, 2014, ss.27-39.
- DAĞTAŞ, Banu ve Murat Tazegül. "Modernleşmeyi Okumak: Ülkü Dergisi (1933-1938)", *Kültür ve İletişim Dergisi*, C.8, Sayı:16, 2005, ss.75-99.
- DAYI, Esin. *Elviye-i Selase'de (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma*, Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, Erzurum, 1997.
- DEMİRBİLEK, Sinan. "Tek Parti Döneminde İnhisarlar (1923-1946)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.12, Sayı:24, 2012, s.203-232.
- DİLEK, Mehmet Sait. "Paris Barış Konferansında Yunan Talepleri ve Büyük Güçlerin Tutumu", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:36, 2013, ss.31-42.
- DUMAN, Doğan. "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1, Sayı:2, 1992, ss.127-141.
- DUMAN, Selçuk. *Modern Türkiye'nin İnşasında Halkevleri ve Sivas Halkevi Örneği*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013.
- DURAK, Selen. *Bir Modernleşme Projesi Olarak Anadolu'da Demiryolları ve Bursa Mudanya Demiryolu Hattı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa, 2003.
- DÜNDAR, Fuat. *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Düstur, 3. Tertip, 5.Cilt, Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul, 1931.

- Düstur, 3. Tertip, 6. Cilt, Başvekalet Matbaası, Ankara, 1934.
- Düstur, 3. Tertip, 7. Cilt, Devlet Matbaası, Ankara, 1944.
- Düstur, 3. Tertip, 8. Cilt, Devlet Matbaası, Ankara, 1946.
- Düstur, 3. Tertip, 9. Cilt, Devlet Matbaası, Ankara, 1948.
- Düstur, 3. Tertip, 10. Cilt, Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara, 1953.
- Düstur, 3. Tertip, 11. Cilt, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1930.
- Düstur, 3. Tertip, 12. Cilt, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1931.
- Düstur, 3. Tertip, 13. Cilt, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1932.
- Düstur, 3. Tertip, 14. Cilt, Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara, 1954.
- Düstur, 3. Tertip, 15-16. Cilt, Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara, 1955.
- Düstur, 3. Tertip, 17. Cilt, Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara, 1936.
- Düstur, 3. Tertip, 18. Cilt, Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara, 1937.
- Düstur, 3. Tertip, 19. Cilt, Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara, 1956.
- ENGİN, Vahdetin. *Rumeli Demiryolları*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- ERBEK, İstek Serhan. “Erken Cumhuriyet Dönemi Tiyatro Oyunlarında Köken ve Medeniyet Miti”, *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi*, Sayı:30, 2020, ss.17-34.
- ERGÜN, Mustafa. *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.
- ERKAN, Serdar. “Osmanlı Döneminde Tarih Öğreniminin Tarihçesi, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, C.6, Sayı:17, 2017, ss.395-424.
- ERSANLI, Büşra. *İktidar ve Tarih Türkiye’de “Resmî Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- ERTEM, Rekin. *Elifbe’den Alfabe’ye Türkiye’de Harf ve Yazı Meselesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991.
- EVCİN, Erol. “Atatürk’ün Güzel Sanatlara ve Sanatçılara Bakışı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.12, Sayı:47, 2011, ss.521-555.
- FEYZİOĞLU, Turhan. *Atatürk ve Milliyetçilik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996.
- FUKUYAMA, Francis. *Siyasi Düzen ve Siyasi Çürüme*, Çev: M. Murtaza Özeren, Profil Kitap, İstanbul, 2018.
- GALANTİ, Avram. *Vatandaş Türkçe Konuş!*, Kebikeç Yayınları, Ankara, 2000.
- GELLNER, Ernest. *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev: Günay Göksu Özdoğan-Büşra Ersanlı, Hil Yayınları, İstanbul, 2018.
- GENÇ, Hamdi. *Ereğli Kömür Madenleri (1840-1920)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- GEORGEON, François. *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 1996.
- GÖKALP, Ziya. *Türkçülüğün Esasları*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996.
- GÖKALP, Emre. “Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7, Sayı:1, 2007, ss.279-298.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki. *Yurt Bilgisi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.
- GÜL, Halil İbrahim. “İstanbul Su Şirketi” Sözleşmesinin Bazı Maddelerinin Tahlili, Şirketin Su Verme Serüveni ve Karşılaştığı Zorluklar”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, C.8, Sayı:17, 2012, ss.115-127.
- GÜLLÜ, Ramazan Erhan. “Lozan Antlaşması Sonrası Türkiye’nin Azınlıklara Yönelik Politikaları”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C.7, Sayı:2, 2018, ss.268-298.
- GÜNDÜZ, Ömer ve İsmail Fırat. “Dil Devriminin Gerçekleşmesinde Türk Dil Kurumunun Rolü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, Sayı:34, 2014, ss.59-71.

- GÜNGÖR, Erol. *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008.
- GÜNGÖR, Erol. *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995.
- GÜRAY, Sevim. *Ahmet Vefik Paşa*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- Haber.
- Hakimiyeti Milliye.
- HALAÇOĞLU, Yusuf. *Ermeni Tehciri*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2006.
- HEYD, Uriel. *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, Çev: Kadir Günay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- HOBBSAWM, Eric. *Milletler ve Milliyetçilik*, Çev: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2020.
- Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, C.1, Haz. İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, T.B.M.M. Basımevi, Ankara, 2013.
- İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, *Köylerimiz*, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1933.
- İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, *Köylerimiz*, Ankara Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1968.
- İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, Mali Matbaa, İstanbul, 1926., İkdam.
- İLYAS, Ahmet. “Tek Parti Döneminde Aşiretleri Kontrol Altına Almak İçin Çıkarılan Kanun ve Hazırlanan Raporlar”, *The Journal of Academic Social Sciences Studies*, Sayı:28, 2014, ss.329-248.
- İNAN, Afet. “Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında”, *Belleten*, C.35, Sayı:140, 1971, ss.519-529.
- İNÖNÜ, İsmet. *Defterler (1919-1973)*, C.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- İNSEL, Ahmet. “Milliyetçilik ve Kalkıncılık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, C.4, Ed: Tanıl Bora-Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, ss.763-776.
- KADIOĞLU, Ayşe. “The Twin Motives Of Turkish Nationalism”, *Symbiotic Antagonisms Competing Nationalisms in Turkey*, Ed. Ayşe Kadıoğlu, Fuat Keyman, The University Of Utah Press, Utah Salt Lake City, 2011,
- KAFESOĞLU, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013.
- KANBEROĞLU, Nesrin. “Osmanlı Devleti’nin II. Meşrutiyet Dönemi Demiryolu Politikaları 1908-1914”, *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı, C.3, 2018, ss.158-187.
- KANBEROĞLU ATICI, Nesrin. “Osmanlı’dan Cumhuriyete Heykel Sanatının Yolculuğu”, *History Studies*, C.4, Sayı:4, 2012, ss.171-189.
- KANDAL COŞGUN, Sena. “Atatürk Dönemi’nde Yurttaşlık Dersleri: Tarihsel Süreç, Ders Kitapları ve Programlar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.34, Sayı:2, 2019, ss.387-412.
- KAPLAN, İsmail. “Milli Eğitim İdeolojisi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, C.4, Ed: Tanıl Bora-Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, ss.788-799.
- KARACA, Ahmet. “Çarlık ve Bolşevik Rusya Döneminde Türk-Müslüman Kurultaylarının Bolşevik Devrimine Etkisi”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C.11, Sayı:1, 2022, ss.75-87.
- KARAER, İbrahim. *Türk Ocakları 1912-1931*, Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara 1992.
- KARAKAŞ, Mehmet. *Türk Ulusçuluğunun İnşası*, Elips Yayınları, Ankara, 2007.
- KARAYAMAN, Mehmet. “Ankara Elektrik Türk Anonim Şirketi Tarihçesi”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C.6, Sayı:1, 2014, ss.50-72.

- KARPAT, Kemal H. *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- KARTAL, Sadık. "Türkiye Cumhuriyeti'nin Eğitim İdeolojisi ve "Andımız" Metni", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C.6, Sayı:12, 2020, ss.25-31.
- KAYA, Yakup. "Erken Cumhuriyet Döneminde Kökten Modernleşmenin Bir Göstergesi Olarak 'Musiki İnkılabı'", *History Studies*, C.4, Sayı:1, 2012, ss.279-298.
- KAYIRAN, Mehmet ve Mustafa Yahya Metintaş. "Latin Kökenli Yeni Türk Alfabesine Geçiş Süreci ve Millet Mektepleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:24, 2015, ss.191-207.
- KEDOURİE, Elie. *Avrupa'da Milliyetçilik*, Çev: Haluk Timurtaş, Köprü Kitapları, İstanbul, 2017.
- KELEŞ, Zülal. "İstiklal Savaşında Trakya Bölgesi ve Başarısızlık Nedenleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.19, Sayı:57, 2003, ss.1017-1042.
- KILIÇ, Murat. "Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:16, 2007, ss.113-140.
- KILIÇ, Sezen. "Cumhuriyet Döneminde Yabancı Okullar 1923-1938", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.21, Sayı:61, 2005, ss.259-280.
- KILIÇZADE HAKKI, "Arab Harflerini de Cebirail Getirmede Ya!", *İçtiha*, Sayı:218, 15 Aralık 1926, ss.4193-4194.
- KİLİ, Suna ve Şeref Gözübüyük. *Senedi İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.
- KOCATÜRK, Utkan. *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.
- KOÇ, Bekir. "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Kuruluş Süreci, İlk Mezunları ve Halil İnalçık", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:40, 2016, ss.27-43.
- KOHN, Hans. *Nationalism Its Meaning and History*, Robert E. Krieger Publishing Company, Malabar Florida, 1982.
- KOLAY, Arif. "Anadolu'da İşletmeye Açılan İlk Demiryolu Hattı: İzmir-Kasaba (Turgutlu) Demiryolu", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:54, 2017, ss.89-106.
- KOLAY, Arif. *İzmir-Kasaba ve Uzantısı Demiryolu Hatları (1863-1897)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2011.
- KONURHAN, Zekeriya ve Mehmet Akif Ceylan. "Tunceli İlinde İç Göç Hareketleri", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:33, 2023, ss.358-390.
- KORALTÜRK, Murat. *Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- KORALTÜRK, Murat. *Türkiye'de Sermaye Birikimi Sorununa Tarihsel Perspektiften Bir Bakış ve Ahmet Hamdi Başar'dan Seçmeler*, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara, 1997.
- KÖSEOĞLU, Nevzat. *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997.
- KUBILAY, Çağla. "1923-1939 Yılları Arasında Türkiye'de Telekomünikasyon Politikaları", *Ankara Üniversitesi İLEF Dergisi*, C.4, Sayı:2, 2017, ss.37-66.
- KURMUŞ, Orhan. *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.
- KURUN.
- KÜÇÜKA, Necip Ali. "Musiki Yürüyüşümüz", *Ayın Tarihi*, Sayı:12, 1934, ss.429-430.

- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. “İzmir Rıhtımı İnşaatı ve İşletme İmtiyazı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı:32, 1979, ss.495-558.
- LEWIS, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2020.
- LÜLECİ, Yalçın. *Tek Parti Döneminde İktidar ve Sanat*, İskenderiye Kitap, İstanbul, 2015.
- Maarif Vekilliği Neşriyat Müdürlüğü, *Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi*, C.3, Sayı:132, 11 Ağustos 1941.
- Maarif Vekilliği Neşriyat Müdürlüğü, *Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi*, C.3, Sayı:133, 18 Ağustos 1941.
- Maarif Vekaleti, *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- Maarif Vekaleti, *Tarih II Ortazamanlar*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- Maarif Vekaleti, *Tarih III Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı-Türk Tarihi*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- Maarif Vekaleti, *Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- MALCHE, Albert. *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1939.
- Milliyet.
- NACİ, Elif. “1923’ten 1928’e Kadar Türkiye’de Plastik Sanat”, *Ülkü*, C.12, Sayı:69, 1938, ss.245-248.
- ORAL, Mustafa. *C.H.P. 'NİN Ülküsü C.H.P. 'NİN Kültür Siyaseti Açısından Halkevleri Merkez Yayını Ülkü Dergisi*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2006.
- ORAL, Mustafa. *Türk Ulusunun İnşası Ortak Tarih Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2015.
- ORTAYLI, İlber. *Ottoman Studies*, Kronik Books, İstanbul, 2020.
- OSMA, Kıvanç. “Erken Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Sanat Ortamı”, *Anadolu Sanat*, Sayı:5, 1996, ss.133-145.
- ÖKÇÜN, A. Gündüz. “Yabancıların Türkiye’de Okutma Hürriyeti”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.14, Sayı:2, 1959, ss.140-166.
- ÖKSÜZ, Hikmet. “İkili İlişkiler Çerçevesinde Balkan Ülkelerinden Türkiye’ye Göçler ve Göç Sonrası İskân Meselesi”, *Atatürk Dergisi*, C.3, Sayı:1, 2010, ss.169-188.
- ÖNDİN, Nilüfer. *Cumhuriyet’in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950*, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 2003.
- ÖRENÇ, Ali Fuat. “Modern İstanbul Limanı’nın İnşası Sürecinde Galata ve Eminönü Semtlerinde Kentsel Değişim”, *IV. Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul, 20-22.05.2016, ss.205-258.
- ÖZBUDUN, Ergun. *1921 Anayasası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.
- ÖZÇELİK, Özer ve Güner Tuncer. “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.9, Sayı:1, 2007, ss.253-266.
- ÖZDOĞAN, Mehmet. “Türkiye’de Ulus İnşası ve Dil Devrimi”, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, C.2, Sayı:3, 2015, ss.227-262.
- ÖZER, Mehmet Halis. “Türkiye’de Devletçi İktisat Politikaları Çerçevesinde Yabancı Sermayeli İktisadi Teşekküllerin Millileştirilmesi ve Ekonomiye Yansımaları (1930-1939)”, *NWSA Social Sciences*, C.10, Sayı:1, 2015, ss.20-36.
- ÖZER, Mehmet Halis. “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Milli Tüccar Oluşturma Çabalarında İş Bankası'nın Rolü”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.69, Sayı:2, 2014, ss.351-377.

- ÖZER, Sevilay. “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Çerçevesinde Yerli Malı ve Tutum Haftası Kutlamaları”, *Turkish Studies*, C.8, 2013, ss.595-613.
- ÖZGİRAY, Ahmet. “Atatürk ve Musiki”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C.4, Sayı:15, 1995, ss.279-289.
- ÖZKAN, Mustafa. “Kuruluşunun 70.Yılında Türkiyat Enstitüsü”, *Türkiyat Mecmuası*, C.20, 1997, ss.1-11.
- ÖZKENT, Ali Haydar. *Avukatın Kitabı*, Ufuk Matbaası, İstanbul, 2002.
- ÖZTAŞ, Sezai. “Atatürk Dönemi Tarih Anlayışı ve Tarih Öğretimi”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:2, 2009, ss.94-107.
- ÖZTOPRAK, Latife. “Atatürk, Sanat, Sanatçı ve Resim”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.19, Sayı:56, 2003, ss.731-736.
- ÖZTÜRK, Yücel. “Bursa Civarının İşgal ve Kurtuluş Sürecinde Askeri Harekatlar”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:65, 2019, ss.381-405.
- ÖZTÜRK, Melda Yaman ve Nuray Ertürk Keskin. “Tütün Sektöründe Yabancı Yatırım: Reji Deneyimi Işığında Bugünü Anlamak”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, C.2, Sayı:37, 2013, ss.91-118.
- ÖZÜÇETİN, Yaşar ve Senem Nadar, “Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersinin Üniversiteler Düzeyinde Okutulmaya Başlanması ve Geline Süreci”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.3, Sayı:11, 2010, ss.466-477.
- PAMUK, Bilgehan. *Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- PAMUK, Şevket. *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.
- POLATOĞLU, Mehmed Gökhan. “Atatürk Dönemi'nde Maden ve Enerji Alanında Kurulan ve Sonraki Dönem Türkiye Sanayisine Katkı Sağlayan Bir İktisadî Devlet Teşekkülü: Etibank”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.38, Sayı:66, 2019, ss.444-478.
- POULTON, Hugh. *Silindir, Şapka, Bozkurt ve Hilal*, Çev: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999.
- PARLA, Taha. *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku Cilt 3*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- PAPİLA, Aytül. “Cumhuriyet Döneminin Türk Kimliğinin, Cumhuriyet İdeolojisinin Oluştugu (1923-1950) Yılları Arasında Üretilen Resimler Üzerinden Analizi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.16, Sayı:1, 2012, ss.151-168.
- Resmî Gazete*, 22 Ağustos 1927, S.665.
- RENAN, Ernest. *Ulus Nedir?*, Çev: Gökçe Yavaş, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- SAKALLI, Bayram. *Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997,
- SAKAOĞLU, Necdet. “İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 1994 Buca Sempozyumu, İstanbul, 1995, ss.143-152.
- SAKLI, Ali Rıza. “Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti ve Milliyetçilik Anlayışının Uygunluğu Sorunu”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.13, Sayı:1, 2011, ss.1-22.
- SAKLI, Ali Rıza. “Cumhuriyet'le Yaşıt Bir Ürün: Rize Çayının Tarihçesi”, *Cumhuriyet Döneminde Rize-I (1923-1950)*, Ed: Zehra Arslan-Mustafa Arıkan, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2018, ss.242-297.
- SARINAY, Yusuf. “Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.27, Sayı:80, 2011, ss.351-388.

- SARISAMAN, Sadık. “Taşrada Harf İnkılabının Uygulanışı Afyonkarahisar Örneği”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.8, Sayı:3, 2006, ss.93-136.
- SARINAY, Yusuf. *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008.
- SAYGUN, Ahmet Adnan. *Atatürk ve Musiki O’nunla Birlikte O’ndan sonra*, Sevdâ-Cenap And Müzik Vakfı Yayınları, Ankara, 1987.
- SERTER, Yelda Tutar. “Bir Milli Ahlak İlkesi Olarak Yerli Malı Kullanımı ve Yerli Malı Sergileri (1929-1940)”, *History Studies*, C.13, Sayı:5, 2021, ss.1629-1645.
- SMİTH, Anthony. *Milli Kimlik*, Çev: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- SOFUOĞLU, Adnan. “İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu’da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Milli Direniş” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.8, Sayı:29, 2002, ss.131-142.
- Son Posta.
- Son Saat.
- Son Telgraf.
- ŞAHİN, Mustafa ve Ruşen Duman. “Cumhuriyetin Yapılanma Sürecinde Müzik Eğitimi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.7, Sayı:16-17, 2008, ss.259-272.
- ŞENDENİZ, Özlem. “Erken Cumhuriyet Dönemi Dil Politikaları: Güneş Türk Dil Teorisinin Türk Basınına Yansımaları”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:20, 2014, ss.307-326.
- ŞENGÜL, Abdullah. “Tiyatro Edebiyatımıza Osmanlı Öncesi Türk Tarihinin Etkisi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.4, Sayı:1, 2002, ss.47-63.
- ŞİMŞEK, Ufuk, Birgül KÜÇÜK ve Yavuz TOPKAYA. “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının İdeolojik Temelleri”, *Turkish Studies*, C.7, Sayı:4, 2012, ss.2809-2823.
- ŞİMŞEK, Sefa. *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932-1951*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2002.
- ŞİMŞİR, Bilal. *Kürtçülük II (1924-1999)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2009.
- ŞÜKÜN, Ziya. *Gencinei Güftar-Ferhengi Ziya- Farsça Türkçe Lügat*, C.3, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Tan.
- TANYU, Hikmet. *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*, Töre Devlet Yayınevi, Ankara, 1981.
- TANSEL, Fevziye Abdullah. *Ziya Gökalp Külliyyatı-1 Şiirler ve Halk Masalları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- TATLISU, İzan Meriç. “Amerikan Milliyetçiliği ile Irkçılık Arasındaki İlişki: Etnik Ayrımcılığın Irkçı Boyutları”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, Sayı:12, 2018, ss.34-41.
- TEKELİ, İlhan ve Selim İlkin. *Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2009.
- TEKİN, Talat. “Atatürk ve Türk Dilinde Reform”, *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, C.5, Sayı:12, 1988, ss.1023-1043.
- TEKİNALP, Munis. *Türkleştirme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- TEKİNER, Aylin. *Atatürk Heykelleri: Kült, Estetik, Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- TEZCAN, Nuray. “Atatürk’ün Müzik Anlayışı ve Yaşadığı Dönemde Türk Müziğindeki Değişim” *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1, 2010, ss.160-167.
- TEZEL, Yahya Sezai. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

- TOKLUCU, Betül. *Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarih Dersi Eğitimi ve Müfredatı Karşılaştırmalı Analizi (1908-1938)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2022.
- TOKSOY, Nurcan. *Halkevleri Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak*, Orion Yayınevi, Ankara, 2007.
- TOLLU, Cemal Sait. "Zafer Bayramı ve Resim Sergisi", *Ülkü*, C.6, Sayı:32, 1935, ss.123-125.
- TOPRAK, Zafer. *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.
- TOPRAK, Zafer. *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.
- TOPRAK, Zafer. "1934 Trakya Olaylarında Hükümetin ve CHF'nin Sorumluluğu", *Toplumsal Tarih*, Sayı:34, 1996, ss.19-25.
- TOYNBEE, Arnold ve Kenneth Kirkwood. *Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, Çev: Kasım Yargıcı-Nurer Uğurlu, Örgün Yayınları, İstanbul, 2017.
- TUNÇ, Hasan ve Faruk Bilir. "Cumhuriyet Dönemi Anayasalarımızda Milliyetçilik Anlayışı ve Atatürk Milliyetçiliği", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.2, Sayı:2, 1998.
- TUNÇAY, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012.
- TURAN, Şerafettin. "Atatürk Milliyetçiliği", *Belleten*, C.52, Sayı:204, 1988, ss.849-868.
- TURAN, Mustafa. *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.
- TURAN, Namık Sinan "Erken Cumhuriyet Döneminde Ulusal Kimliğin Opera Sahnesinde İnşası: Özsoy", *Ahenk Müzikoloji Dergisi*, Sayı:2, 2018, ss.1-30.
- TÜRK, İbrahim Caner. *Osmanlı Devletinde Tarih Eğitimi (1839-1922)*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2013.
- TÜRK, İbrahim Caner. "Osmanlı Klasik Döneminde Tarih Eğitimi", *Türkiye'de Tarih Eğitimi*, Ed: Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Ankara, 2017, ss.1-8.
- Türk Dili.
- Türk Sözü.
- UÇAROL, Rıfat. *Siyasi Tarih*, Der Yayınları, İstanbul, 2013.
- Ulus.
- ULUSKAN BAYINDIR, Seda. *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010.
- UYAR, Hakkı. *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- UYGUN, Selçuk. "Türkiye'de Düünden Bugüne Özel Okullara Bir Bakış (Gelişim ve Etkileri)", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilgileri Fakültesi Dergisi*, C.36, Sayı:1-2, 2003, ss.107-120.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya. *Millet ve Tarih Şuuru*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008.
- ÜLKEN, Yüksel. "Atatürk Döneminde İktisadi Arayışlar-Eylemler-Olaylar", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.42, Sayı:1, 1986, ss.13-25.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir. *Atatürk ve Harf Devrimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- ÜSTEL, Fusun. "Türkiye Cumhuriyeti'nde Resmi Yurttaş Profiline Evrimi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, C.4, Ed: Tanıl Bora-Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, ss.275-283.
- VAHAPOĞLU, M. Hidayet. *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.

Vakit.

YAMAN, Zeynep Yasa. “Siyasi/Estetik Gösterge” Olarak Kamusal Alanda Anıt ve Heykel”, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C.28, Sayı:1, 2011, ss.69-98.

Yarın.

YAŞAR, Selman. “Menemen Kubilay Anıtı’nın Açılışı”, *History Studies*, C.3, Sayı:2, 2011, ss.385-400.

YELLİCE, Gürhan. “Ta Hronika’nın Muhakemesi: Ta Hronika Gazetesi ve Türklüğü Tahkir Davası”, *Turkish Studies*, C.13, Sayı:1, 2018, ss.111-136.

YEŞİLTUNA, Serap. *1934 İskân Kanunu ve Türk Basınındaki Yansımaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, İstanbul, 2006.

YETKİN, Çetin. *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983,

YILDIZ, Ahmet. *Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.

YILDIRIM, Seyfi. “Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri”, *CTAD*, Sayı:16, 2012, ss.75-92.

YILMAZ, Mustafa. “Erken Cumhuriyet Dönemindeki Toplumsal Değişimi Posta Pulları Üzerinden Okumak”, *Milli Folklor Dergisi*, C.16, Sayı:124, 2019, ss.230-245.

YUCA, İrşad Sami. “Tek Parti Dönemi Ulusçu Politikalarına Bir Örnek: Çukurova Bölgesi Hars Komiteleri”, *Route Educational and Social Science Journal*, C.2, 2015, ss.36-57.

YÜCEL, Haluk. “Cumhuriyet Dönemi Müzik Politikaları Üzerine Bir İnceleme”, *Tykhe Sanat ve Tasarım Dergisi*, C.7, Sayı:12, 2022, ss.9-20.

YÜCEER, Saime. *Bursa’nın İşgal ve Kurtuluş Süreci*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 2001.

YÜCETÜRK, Elif. “Tanzimattan Cumhuriyete Haberleşme: Mültezimlerden Konsorsiyumlara”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı:23-24, 2011, ss.289-302.

ZÜRCHER, Erik Jan. *Moderleşen Türkiye’nin Tarihi*, Çev: Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020.

ZÜRCHER, Erik Jan. *Milli Mücadelede İttihatçılık*, Çev: Nüzhet Salihoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

WEBER, Max. *Sosyoloji Yazıları*, Çev: Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

Arşiv Kaynakları

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıt Ceridesi

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

EKLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Ek 1: Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü İş İlanında “Türk Olmak” Şartı.....	274
Ek 2: Hava Okulu Komutanlığı İlanında “Türk olmak” Şartı	275
Ek 3: Harp Akademisi Komutanlığı İlanında “Türk Olmak” Koşulu.	276
Ek 4: Ankara Askeri Baytar Mektebi İlanında “Türk Irkından Olmak” Koşulu.....	277
Ek 5: Bozkurt Motifli Para	278
Ek 6: Bozkurt Motifli Pullar	279
Ek 7: Türk Gençlerinin Tabelalarda Türkçe Kullanılması Talebi	280
Ek 8: Türkçe Konuşma Meselesi.....	281
Ek 9: Vagon-Li Olayı	282
Ek 10: Süryani Kilisesinde Türkçe Dua ve Vaaz.	283
Ek 11: Türk Vatandaşlarına Türk İlkokulu Mecburiyeti	284

Avrúpaya talebe gönderiliyor Maden Tetkik ve Arama Ensti- tüsü Genel Direktörlüğünden:

Müسابaka günleri uzatılmıştır.

Taliblerin dikkat nazarlarına

1 — «20» Maden mühendisi ve «10» Jeolog yetiştirmek üzere mü-
sabaka ile Avrúpaya «30» talebe tahsile gönderilecektir. İsteklile-
rin aşağıdaki şartları haiz olması lâzımdır.

A — Türk olmak,

B — Maden ocaklarında çalışabilecek kabiliyetto ve sıhhati tam
olmak «Sıhhi muayene Ankarada yapılacaktır.»

C — Lise mezunu olup frnsızca, almanca, ingilizce dillerinden
birisini okuyup yazabilmek,

D — Yaşı 18 den aşağı ve 25 ten yukarı olmamak.

2 — Maden mühendisliği için müsabaka imtihanı 26 şubat 1937
ve Jeologluk için 2 mart 1937 günlerinde Ankarada M. T. A. Ensti-
tüsünde yapılacaktır.

Açılacak müsabaka imtihanlarında kazanmış olmakla beraber
gönderilecek talebelerin ihrax ettikleri derece itibarile Maden mü-
hendisliği için «20» ve Jeologluk için «10» arasında bulunmak şarttır.

3 — Maden mühendisliği için imtihan: Hesab, hendese, cebir,
mihanik, fizik, kimya ve yukarıda yazılı dillerden birinden,

4 — Jeologluk için imtihan: Riyaziye «Hendese, cebir», hayvanat,
nebatat, jeoloji, fizik, kimya ve yukarıda yazılı dillerden birinden
yapılacaktır.

5 — Tahsile gönderilecek olanlar, ileride tahsil müddetleri kadar
mecburi hizmete tâbi olduklarından, bu hususta mükellefiyetlerini
tevsik etmek üzere bir taahhütname verecekler ve bunun için de
muteber kefil göstereceklerdir.

6 — Maden mühendisliği için:

Son müracaat 20 şubat 937 cumartesi öğleye kadar.

Sıhhi muayene 26 şubat 937 cuma,

İmtihan 27 şubat 937 cumartesi

Jeologluk için: Son müracaat 27 şubat 937 cumartesi öğleye
kadar.

Sıhhi muayene 1 mart 937 pazartesi,

İmtihan 2 mart 937 salı

günleri olarak tesbit edilmiştir.

Taliblerin nüfus hüviyet cüzdanını, hüsnühal varakasını, mekteb
şehadetnamesini veya bunların tasdikli birer suretlerini 4 küt'a fo-
toğraf ve dilekçelerini son müracaat tarihlerine kadar Ankarada M.
T. A. Enstitüsü Genel Direktörlüğüne göndermeleri ve sıhhi muaye-
neleri için de tayin edilmiş olan günlerde öğleden evvel Bay Hasan
Aparımanındaki Enstitü Dairesinde bulunmaları ilân olunur.

«89»

(318)

Ek 2: Hava Okulu Komutanlığı İlanında “Türk olmak” Şartı

Hava Okulu Komutanlığından:

Hava okulları talimatının 86 ncı maddesinde yazılı şartları haiz istek -
liler:

Dilek kâğıdı ve vesikalarile temmuz başlangıcından ağustos sonuna ka-
dar okula başvururlar. Okulun bulunduğu yerin dışında bulunanlar dilek kâ-
ğıdılarile vesikalarını posta ile okula gönderirler ve alacakları karşılığa göre
hareket ederler

Madde 86 — Hava okulu gedikli kısmına girme şartları şunlardır:

A — Türk olacak,
B — Orta mekteb «lise sekizinci sınıf» tahsilini bitirmiş en az 17 ve en
çok 20 yaşında olmak,
C — Sıhhi vaziyeti uçuculukta ve uçuş işlerinde kullanılmağa elverişli
olduğuna dair mütehassısları tamam olan bir hastanede sıhhat heyeti raporu
olmak. Boy 1,65 ten aşağı olmayacaktır.

Dışarıda bulunanlar:

Bulundukları yerin askerlik şubesine müracaatle muayeneye gönderi -
lirler. Tam teşkilâtli sıhhi heyet bulunan yerlerde o yerin en büyük kuman-
danına müracaatle muayeneye gönderilirler.

D — Ahlâkı sağlam olduğuna ve hiçbir surette suçlu ve mahkûm olma-
dığına dair bulunduğu yerin Emniyet Müdürlüğünden veya polis âmirliğinin -
den tasdikli vesika göstermek.

E — Mektebe alınacak okuyucular, gedikli erbaşlar hakkındaki 2505 sa-
yı kanun mucibince muamele göreceklerini, mektebi bitirdiklerinde 12 yıl
müddetle hava gedikli erbaş olarak vazife göreceklerini taahhüd etmek.

F — Mektebce yapılacak seçme imtihanında kazanmak.

H — İstekli adedi çok veya imtihanını kazananlar alınacak miktardan
fazla olursa bunların içinden riyaziye bilgileri daha iyi ve yabancı dil bilen-
ler yenlenir. Hava mektepleri okuyucuları Askerî liseler okuyucuları gibi ye-
dirilir ve giydirilir. Kitab ve diğer ders için lâzım olanlar parasız verilir.

V — Hava okullarına kabul edilenlerden birinci sınıfı muvaffakiyetle
bitirenler arasından, kabiliyetlerine göre, uçucu, makinist, telsiz, fotoğrafçı
atış ve bombardımancılığa ayrılırlar.

(4056)

Kaynak: Cumhuriyet, 14 Temmuz 1937: 9.

Ek 3: Harp Akademisi Komutanlığı İlanında “Türk Olmak” Koşulu.

Harb Akademisi Komutanlığından:

Hava Harb Akademisi için 80 ilâ 100 lira ücretli iki erkek daktilo alınacaktır.

Şartlar :

- 1 — Türkiye Cumhuriyeti tebaasından ve Türk olmak.
- 2 — Otuz yaşından yukarı olmamak.
- 3 — En az orta tahsili bitirmiş olmak.
- 4 — Çabuk ve iyi daktilo edebilmek ve daktilo imtihanında muvaffak olmak.
- 5 — En az iki yıl hizmet teahhüt etmek, bir yabancı dil bilenler tercih edilecektir.

İsteklilerin ikincikânun sonuna kadar Yıldızda Harb Akademisi Komutanlığına müracaatleri.

(332)

Kaynak: Cumhuriyet, 25 Ocak 1938: 8.

Ankara Askerî Baytar Mektebine Talebe Kayid ve Kabulü

1 — Ankarada Askerî Baytar okuluna bu yıl sivil tam devreli liseler “den 1937 de pek iyi ve iyi derecede mezun olan ve olgunluk imtihanlarını vermiş olmak şartile talebe kabul edilecektir. İsteklilerin aşağıdaki vasıf ve şartları haiz olması lâzımdır.

A — Türkiye Cumhuriyeti tebaasından ve Türk ırkından olmak.

B — Yaşı 18 - 21 olmak.

C — Beden teşekkülleri ve sıhhati orduda ve her iklimde faal hizmete müsaid olmak (dil rekâketi olanlar alınmaz).

D — Kusursuz, vâzı, tavır, ahlâk ve seciye sahibi olmak.

E — Ailesinin hiçbir fena hal ve şöhreti olmamak (zabıta vesikası).

2 — İsteklilerin müracaat istidalarına şu vesikaların bağlanması lâzımdır:

A — Nüfus cüzdanı veya musaddak sureti.

B — Sıhhati hakkında tam teşekküllü askerî hastane raporu ve aşî kâğıdı.

C — Lise mezuniyet ve olgunluk şهادetnamesi veya tasdikli sureti.

D — Okula alındığı takdirde askerî kanun, nizam ve talimatları kabul ettiği hakkında velisinin ve kendisinin noterlikten tasdikli taahhüd senedi.

E — Saralı, uyurken gezen, sidikli, bayılma ve marazı çırpınmaya müptelâ olmadığı hakkında velilerinin noterlikten tasdikli taahhüdnamesi (bu gibi hastalıklardan birile okula girmezden evvel malûl oldukları sonradan anlaşılanlar okuldan çıkarılır ve bu müddete aid hükümet masrafı velilerine ödettirilir.)

3 — İstekliler bulundukları mahallerdeki askerlik şubelerine istida ile müracaat edecekler ve şubelerce 2 nci maddede bildirilen evrakı ikmal ettirildikten sonra İstanbul ve yakını illerden isteklilerin Haydarpaşa Askerî Baytar Tatbikat Okulu Direktörlüğüne. Ankara ve ona yakın iller isteklilerinin de Ankarada Ziraat Enstitüsü Baytar Fakültesi Askerî Talebe Amirliğine gönderilecektir.

4 — Müracaat müddeti eylülün ilk haftasına kadardır. Ondan sonra kabul edilmez.

5 — Kabul duhul imtihanına bağlı değildir. Şهادetname derecelerine ve müracaat sırasına göredir. İstekli adedi tamam olunca kayid işleri kapanır ve kabul edilenlere müracaat ettikleri Askerlik şubelerile tebligat yapılır.

(4531)

Ek 5: Bozkurt Motifli Para

Kaynak: Erdoğan Altun, “Banknotlardan Politikayı Okumak: Cumhuriyet Dönemi Banknotlarına Dair Bir Değerlendirme, Eğitim Bilim Toplum Dergisi, C.17, S.68, 2019, s.58.

Ek 6: Bozkurt Motifli Pullar

Kaynak: Mustafa Yılmaz, “Erken Cumhuriyet Dönemindeki Toplumsal Değişimi Posta Pulları Üzerinden Okumak”, Milli Folklor Dergisi, C.16, S.124, 2019, s.237.

Gençliğin bir teşebbüsü

Türkçe olmıyan isimlerin değiştirilmesi için bazı müesseselere müracaat edildi

İki mağazanın zabıtaya şikâyeti üzerine tahkikat yapıldı ise de ortada cürüm olmadığı anlaşıldı

Yüksek Mühendis mektebi talebesinden bir kısmı aralarında toplanarak şehrimizde bilhassa Beyoğlunda çok görülen ecnebi isimli ticarethanelere ait levhaların türkçeye çevrilmesi için açık birer mektupla alâkadar müesseselerin nazari dikkatlerini celbetmeği kararlaştırmışlardır.

Bu kararların tatbiki için, suretini aşağıya aynen kaydettiğimiz bir mektup hazırlanmıştır:

Yurttaş,

Cumhuriyet Bayramına kadar:

1 — Enstitü dö bote, Bazar dö levan, Rejana, La jönes... gibi türkçe olmıyan levhaların türkçeye çevrileceğini;

2 — Otel Balkan, Otel Turan gibi Türk gramerine uymıyan atların Turan oteli, Balkan oteli biçimine konulacağını;

3 — Türk topraklarında yaşayan her adamın türkçe bilmesi icap ettiğine göre, türkçe yazıların yanında yabancı dilden olan tercümelerinin konulmasında faide olmıyacağı cihetle bunların da atılacağını kuvvetle umarız.

G. T.

Mektubun imzasını teşkil eden G. T. harfleri Türk Genci kalmelerinin ilk harfleridir.

Mektup küçük bir makine ile tabi ve teksir ettirilerek evvelki gün isimleri türkçe olmıyan ticaret müesseselerine, bazı talebe tarafından dağıtılmağa başlanmıştır.

Tevziata dün de devam edilmiştir. Gençler, bu açık ve matbu mektup-

Müddeiumumilikçe isticvap edilen ve serbest bırakılan talebeden

Hasan Tahsin Ef. Cavit Ef.

yapılmakta olan bu gençler, merkezde iki saat kadar kaldıktan sonra tahkikat evrakile birlikte Müddeiumumiliğe dönderilmişlerdir.

İstanbul Başmüddeiumumisi Kenan Bey, kendilerini isticvap ettikten sonra, tahkikatın derinleştirilmesi için evrakı tahkikiyeyi zabıtaya iade etmiş ve talebe dün akşam serbest bırakılmışlardır.

Bu gençlerin, beyanname şeklinde kâ ettikleri iddiası tahakkuk etmediğinden git dağıttıkları ve müesseseleri tehdit Müddeiumumilikçe haklarında bir muamele yapılmağa lüzum görülmemiştir.

Mektupların tevziile meşgul olan talebe, meselenin iddia ve şikâyet edilen şekilde olmadığı hakkında şu izahatı vermişlerdir:

“Türkü Seven, Onu Sayar, Türkçe Konuşunuz !,,

İzmir Gençleri Millî Hars Mücadelesine Hararet Verdiler

Mücadeleye merkezlik vazifesi yapan İzmir Halkoel binası

İzmir, 15 (Husulî) — İzmirin koyu milliyetçi Türk gençliği arasında kuvvetli bir hars cerayarı ve hars mücadelesi başlamış bulunuyor.

Çünkü böyle bir mücadelenin hararetle yapılmasını icabettiren bazı vaziyetler kendini göstermiştir. İzmir gençliği, bu topraklarda Türk hararının ve Türk sesinin daima her şeyden üstün olması, yabancı harsların yurdu-muzda işi olmadığı prensiplerini heyecanla benimsemiştir.

Bugünlerde «Türkçe konuşma» savaşı son hızını almıştır. Halkoel, şehrin her semtinde gençlik gruplarına birer hüviyet varakası vererek bu savaşa yüzlerce genç memur etmiştir. gençler türkçe

görüşmeyen yerli unsurlara nazikâne kartlar uzatarak türkçe görüşmeyenleri, konuşmaya davet ediyorlar. Bu kartlarda şu satırlar yazılıdır:

1 — Yurttaş, Türksen türkçe görüş...

2 — Türkü seven onu sayar. Türkçe konuşunuz...

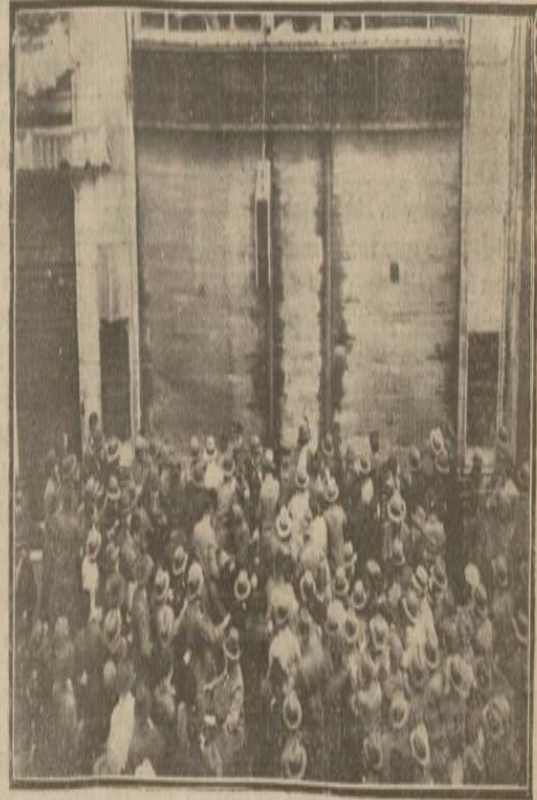
3 — Türkçeden başka dille konuşmak, Türkü incitir.

4 — Türkçe konuş, senin milliyetinden şüphe edilmesin...

5 — Türk olup ta türkçe konuşmayanlar, Türklüğe hakaret etmiş olurlar.

Çençlik, gerek hars, gerek dil savaşında büyük bir hasasiyet ve Türklüğe yakışan bir tevazula hareket ederek, lüzumsuz taşkınlıkların önüne geçiyor.

Türkçe Aleyhinde Bulunan Ecnebiyi Protesto için Darülfünunlu Cençlerin Nümayişi

Beyoğlundaki Yataklı vagonlar şirketi önünde ilk hazırlıklar ve şirket kapısının kepenklerinin hadiseden sonraki hali

Manasız şayialar

Son zamanlarda ortaya manasız bir dedi kodu çıktı. İtalya ile aramız bozulmuşmuş. Bu bozuk

Bu heyecana, nümayişe, şirket binalarının taşlanmasına sebep: Müdürün Türkçe konuşmaya mani olmasıdır

Sıtkı Beyin keşfi

Dün Dolmabahçede ilim ve fen adamlarımız

Kaynak: Vakıf, 26 Şubat 1933: 1.

Türkçe konuşmak istemiyenlere bir ders !

Elâzizdeki Süryanii kadim kilisesi, bütün dualarını ve vaizlerini öz türkçe ile yapıyor

Elâziz (Husu - si) — Yurdumuz - daki ekalliyetler a - rasında güzel türk - çemize aşırlardan - beri bağlı kalarak - onu öz dillerinden - daha ileride tutmuş - olan tek bir mües - sese vardır. O da Elâziz Süryanii ka - dim kilisesidir. Ge - çenlerde şehrimiz - mabedinde yapılan - dini toplantıya gît - tim ve ruhani âyınır - en hararetili devre - sinde, herkes husu - içindeyken rahibin - türkçe olarak oku - duğu dualar arasın - da:

«Sulh ve selâmeti ve Cumhuriyeti ber - devam eyle. Biz günahkârların kusur - larına affedip aziz tut! Bizim Tanrımız, - bunu rahmetinden isteriz.»

Şeklindeki siyazlarını dinleyince cid - den mütehasşis oldum ve âyinden sonra - kendileriyle görüşerek türkçemizi kullan - malarına teşekkür edecek oldum. Fakat - onlar:

«— Bu ötedenberi böyledir. Hatta - yirmi dört sene evvel Patrik Abdülmesih - buraya gelmişti, rütbe itibarile bir derece - düşününde olan Mitran bir cemile olarak - Süryani lisanile bir dua okumak istedi. - Patrik âmirane ve asabi bir tavırla:

— Dua türkçe.. Süryanice yok.. dedi - ve türkçeyi Süryani kadime kalb için ya - pılan teşebbüs bu suretle suya düştü. Bu - hâdiseden sonra Mitran, Süryani cemaat - ini teşkil eden bütün ferdlerin Türk isim - lerini almak ve manen de onlara yaklaşt - mak için beyannameler neşretti. nutuklar - verdi. Onun için içimizden pek çoklarının

Türkçe konuşan ve kiliselerinde türkçe dua eden Süryanilerden bir grup

bu derenin sağ ve sol içerisine dökülmek - tedir.

Köy ihtiyar heyeti keyfiyeti vilâyet - makamı nezdinde şikâyet etti. Vilâyet - belediyeye emir verdi. Belediye işi dok - tora havale etti. Doktor da tanzifatçılara - tenbihlerde bulunduğunda halde bu zincirle - me muameleye rağmen aynı vaziyet de - vam edip gelmektedir.

Elâzizde spor faaliyeti

Elâzizin spor hayatı, Halkevi spor gu - besinde yapılan yeni seçme ile yeniden - canlanacak demektir. Emniyet müdürü - Kadri, Galib Uslu ve muallim Seraced - din, spor komitesine seçildikleri gibi eski - sporculardan olan Tunceli vali ve kuman - danının yaveri binbaşı İhsanım da yardım - ını temin edilmiştir. Komite derhal faa - liyete geçmiş, sahanın ikmali, sporcu - genlerin tensik ve bir disiplin altına alın - ması, her bir şubenin bir kadroya tâbi - ve moksansız olarak çalışmalarını işini tan - zim etmiştir.

ilk tahsil kanunu

Meclis, ilk tahsilin Türk mekteplerinde icrası kanununu alkışlarla kabul etti

Ecnebi mekteplerin fena propagandasından kurtarılan yavrularımız

be girecek Türk vatandaşı çocuklar bundan böyle bu tahsilleri için ancak Türk mekteplerine girebilirler.

2 — Bu kanun nevri tarihinden itibaren muteberdir.»

Ankara 23 (Telefon - la) — Bugün B. Millet Meclisinde Maarif Vekâletince ihzar, Maarif encümenince kabul edilen ilk tedrisatın Türk mekteplerinde yapılması hakkındaki kanun müzakereye konuldu, ekseriyetle ve devamlı alkışlar arasında kabul edildi.

Kanunun metni şudur:

«Madde 1 — Türkiye'de ilk tahsillerini yapmak üzere mekte-

Meclis Maarif Encümeni mazbatasında da aynen deniliyor ki:

«İlk tahsil çağında bulunan çocukların bu terbiye ve tahsili ecnebi mekteplerinde almaları gerek milli terbiye noktai nazarından, gerek umumî pedagoji esasları itibarile yanlış ve zararlı olduğu münakaşaya muh-

(Mabadi 3 üncül sahifede)

Kaynak: Cumhuriyet, 24 Mart 1931: 1.